ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΝΙΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΑΓΩΓΗΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ

«ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ, ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ ΝΟΜΟΥ ΧΑΝΙΩΝ 1900-1901. Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΤΟΠΙΚΟΥ ΤΥΠΟΥ»

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΘΩΜΑ ΗΛ. ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2017

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Παπαϊωάννου Απόστολος, ομότιμος καθηγητής του Π.Τ.Ν. του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, ως επιβλέποντας

Πανταζής Σπύρος, ομότιμος καθηγητής του Π.Τ.Ν. του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, ως μέλος

Τριάντου Ιφιγένεια, αναπληρώτρια καθηγήτρια του Π.Τ.Ν. του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, ως μέλος

ΕΠΤΑΜΕΛΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Παπαϊωάννου Απόστολος, ομότιμος καθηγητής του Π.Τ.Ν. του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Πανταζής Σπύρος, ομότιμος καθηγητής του Π.Τ.Ν. του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Τριάντου - Καψωμένου Ιφιγένεια, αναπληρώτρια καθηγήτρια του Π.Τ.Ν. του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Καναβάκης Μιχάλης, καθηγητής του Π.Τ.Δ.Ε. του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Μπαμπούνης Χαράλαμπος, καθηγητής του Π.Τ.Δ.Ε. του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών

Παπακωνσταντίνου Παναγιώτης, καθηγητής Φ.Π.Ψ. του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Μπάκας Θωμάς, αναπληρωτής καθηγητής του Π.Τ.Ν. του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

«ΠΕΡΙΛΗΨΗ»

Σκοπός της Διδακτορικής Διατριβής είναι η ανάδειξη της εκπαίδευσης, της παιδείας και της ιστορίας στα Χανιά (1900-1901) με έμφαση στον τοπικό τύπο. Επιλέχθηκε η ιστορική έρευνα αρχειακών πηγών πρωτογενούς χαρακτήρα.

Κατά την απαρχή της Κρητικής Πολιτείας, η διοίκηση παρουσιάζει συγκεντρωτικό χαρακτήρα και συμπεριλαμβάνει στους στόχους της την Ένωση και την εκπαίδευση. Οι προϋπολογισμοί του 1900 αποκαλύπτουν πως η εκπαιδευτική ανάπτυξη αποτελεί στόχο, αλλά όχι προτεραιότητα. Ο ειδικός εκπαιδευτικός προϋπολογισμός φανερώνει πως το περιορισμένο ποσό χρηματοδότησης δεν επενδύεται συνετά. Η εξοικονόμηση πόρων είναι ο στόχος των σταδιακών μεταβολών του πρώτου εκπαιδευτικού νόμου της Κρητικής Πολιτείας του 1899. Η στοχοθεσία της Δημοτικής εκπαίδευσης αναδεικνύεται από τα γνωστικά αντικείμενα. Η μισθοδοσία των εκπαιδευτικών είναι διαβαθμισμένη σε αντιστοιχία με τα προσόντα ή τη θέση τους, ενώ οι εξετάσεις αποτελούν ένα μέσο κατηγοριοποίησής τους. Η μείωση του αριθμού των διδασκάλων από 197 σε 127 και οι καταργήσεις 40 σχολείων στο νομό Χανίων τη σχολική χρονιά 1900-1901, συγκριτικά με την προηγούμενη (1899-1900), αποκαλύπτουν την οπισθοδρομική πορεία της εκπαίδευσης. Οι γνωμοδοτήσεις εκπροσώπων της τοπικής αυτοδιοίκησης για τις σχολικές περιφέρειες συνιστούν μεμονωμένη απόπειρα αποκεντρωτικής διοίκησης. Η λειτουργία του Γυμνασίου Χανίων, οι εκδρομές, ο έλεγχος της συμπεριφοράς των μαθητών από παιδονόμους αναλύονται διεξοδικά. Στη συνέχεια αποκαλύπτεται το εύρος και η ποιότητα του τοπικού τύπου που αποτελούσε επιμορφωτικό μέσο αλλά και πεδίο άσκησης κριτικής στην κυβέρνηση. Τα γνωστικά κενά των εκπαιδευτικών καλύπτονται σε εκπαιδευτικό συνέδριο του 1901. Η γεωργία και το εμπόριο στο λιμένα Χανίων παρουσιάζουν κάμψη, σε αντίθεση με την ανάπτυξη της ταχυδρομικής σύνδεσης του νομού Χανίων με την υπόλοιπη Κρήτη και άλλες χώρες, ενώ η Σούδα συνιστά ορμητήριο για τον πολεμικό στόλο τον Μεγάλων Δυνάμεων. Οι εκλογές του 1901 θέτουν τέλος στην διετία κατά την οποία η νομοθετική εξουσία άνηκε εξ' ολοκλήρου στον Ύπατο Αρμοστή, ενώ ο εκλογικός νόμος επιφέρει ειρηνική εκλογική διαδικασία. Η αποστολή της πρώτης Κρητικής Βουλής συνοψίζεται στην ένωση και στην αποκεντρωτική διοίκηση. Η περίοδος 1900-1901 χαρακτηρίζεται από σημαντικές εξελίξεις στη δημόσια ζωή των Χανίων.

- Επιστημονικό πεδίο: Κοινωνικές επιστήμες, Εκπαίδευση / Λέξεις κλειδιά: εκπαίδευση στα Χανιά (1900-1901), τοπικός τύπος, οπισθοδρομική πορεία της εκπαίδευσης.

ABSTRACT

The aim of the Doctoral Thesis is the presentation of education and history in Chania (1900-1901), placing emphasis on the local press. Historical investigation of archival collections has been chosen.

At the beginning of the Cretan State, the administration presents a centralized character; two of its goals are the Union and education. The budgets for the year 1900 reveal that education constitutes a main aim, but it is not in itself a priority. The special educational budget discloses that the limited amount of funding is not invested properly. Saving resources is the target of the gradual changes in the educational law of 1899.

The aims of primary education are evident through the subjects. The teachers' salaries depend on their qualifications or their position, while the exams constitute a means of their categorization. The reduction of teachers from 197 to 127 and the abolition of 40 schools in the prefecture of Chania in the school year 1900-1901, comparatively to the previous school year (1899 – 1900) , reveals the regressive course of education. The local gove1rnment representatives' opinions on the school regions constitute a single decentralized administrative attempt. The way that Chania High School is run, the students' trips, the control of students' behavior by caretakers are analyzed thoroughly. After that, the range and quality of the local press is revealed; the local press itself constitutes an educational means and a field of criticism against the government. The teachers' cognitive deficiencies '*are filled'* by the educational conference of 1901. Agriculture and trade at the Chania harbour present regression, in contrast to the development of the postal connection of the Chania prefecture with the rest of Crete and other countries. Souda is a base for the naval fleet of the Great Forces. The elections of 1901 end a two year period in which the legislative power belonged completely to the High Commissioner, while the new electoral law brings peace to the elections. The mission of the first Cretan parliament is summarized in the Union and decentralized administration. The period 1900-1901 is characterized by important developments in the public life of Chania.

- Scientific field: Social sciences, Education / Key words: education in Chania (1900-1901), local press, regressive course of education.

«ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ»

- ΠΡΟΛΟΓΟΣ ……..……..……...σελ.11
- ΕΙΣΑΓΩΓΗ……σελ.13

«ΘΕΩΡΙΑ»

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 *«ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ»*

1.1 Διατύπωση του προβλήματος……..……σελ.35
1.2 Κριτήρια επιλογής του θέματος……...…σελ.37
1.3 Σκοπός……σελ.39
1.4 Ερευνητικά ερωτήματα……...σελ.40

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 *«Η ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ»*

1.1 Επιλογή της έρευνας…….. σελ.41
1.2 Συλλογή δεδομένων……..…… σελ.43
1.3 Το υλικό της έρευνας……...σελ.45

«ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ»

ΜΕΡΟΣ Α΄

«Η ΑΠΑΡΧΗ ΤΗΣ ΚΡΗΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ»

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 *« Η ΔΟΜΗΣΗ ΤΗΣ ΝΕΟΣΥΣΤΑΤΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ»*……..…σελ.49

1.1 Η γενική εικόνα διοίκησης και ο πόθος για Ένωση……σελ.49
1.2 Οι προϋπολογισμοί εσόδων και εξόδων για τη χρήση 1900. …….σελ.58

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 *«Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ»*……..…σελ.63

2.1 Ο ειδικός προϋπολογισμός εξόδων της Ανωτέρας Διεύθυνσης Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και Θρησκευμάτων…….σελ.63
2.2 Οι μεταβολές στον Οργανισμό Δημοσίας Εκπαιδεύσεως του 1899……..…σελ.78
2.2.1 Κινήσεις για μείωση εξόδων…….σελ.78
2.2.2 Κινήσεις για αύξηση εσόδων……....σελ.81
2.2.3 Κινήσεις έμμεσης περιστολής εξόδων……..σελ.83

ΜΕΡΟΣ Β΄

«Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΟ ΝΟΜΟ ΧΑΝΙΩΝ»

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 *«ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ»*……...σελ.94

1.1 Γνωστικά αντικείμενα Δημοτικών σχολείων, Ανώτερων Δημοτικών, Ιεροδιδασκαλείου και Γραμματοδιδασκαλείων……..….....σελ.94
1.2 Προσόντα και εξετάσεις Δημοδιδασκάλων και Ελληνοδιδασκάλων.....σελ.106
1.3 Ονομαστικοί διορισμοί Δημοδιδασκάλων……..…….….σελ.121
1.4 Γνωμοδοτήσεις για τις σχολικές περιφέρειες των επαρχιών…….σελ.155
1.5 Ίδρυση – Προαγωγή – Υποβιβασμός – Κατάργηση σχολικών μονάδων…….σελ.183

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 *«ΜΕΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ»*…….σελ.213

2.1 Το Γυμνάσιο Χανίων……..……...σελ.213
2.2 Από τους επιστάτες στους παιδονόμους……..……..σελ.240

ΜΕΡΟΣ Γ΄

«Ο ΤΟΠΙΚΟΣ ΤΥΠΟΣ ΧΑΝΙΩΝ»

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 *«ΠΤΥΧΕΣ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΣΤΟΝ ΤΟΠΙΚΟ ΤΥΠΟ»*……..σελ.254

1.1 Ο τοπικός τύπος Χανίων ως μέσο επιμόρφωσης – Περιοδικό *«Πρόοδος»*...σελ.254

1.2 Ο τοπικός τύπος Χανίων ως μέσο κριτικής ……..σελ.260
1.3 Διδασκαλικό συνέδριο στα Χανιά…….σελ.264

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 *«ΠΤΥΧΕΣ ΤΗΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΣΤΟΝ ΤΟΠΙΚΟ ΤΥΠΟ»*……..σελ.273

2.1 Η γεωργία……..σελ.273
2.2 Η εμπορική κίνηση και η παρουσία διεθνών στρατευμάτων……σελ.283
2.3 Η οργάνωση του ταχυδρομείου…….σελ.290
2.4 Οι εκλογές του 1901……..σελ.295
2.5 Ο εκλογικός νόμος…….σελ.308
2.6 Η αποστολή της πρώτης Κρητικής Βουλής……...σελ.317

ΜΕΡΟΣ Δ΄

- ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ……...σελ.325
- ΠΗΓΕΣ – ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ……σελ.332
- ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Α’ ΜΕΡΟΣ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ ΕΓΓΡΑΦΑ……...……...σελ.348
Β’ ΜΕΡΟΣ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ - ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ – ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ……σελ.377-384

«ΠΡΟΛΟΓΟΣ»

Η διεισδυτική παρουσίαση της εκπαίδευσης, της παιδείας και της ιστορίας του νομού Χανίων Κρήτης (1900-1901), με έμφαση στον τοπικό τύπο, αποτέλεσε στόχο της εκπόνησης της συγκεκριμένης διδακτορικής διατριβής, η οποία ανατέθηκε στον υποφαινόμενο από το Παιδαγωγικό τμήμα Νηπιαγωγών του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

Αναλυτικότερα η μελέτη χαρακτηρίζεται από την ακόλουθη διάρθρωση:

Στο Α μέρος παρουσιάζεται μια γενική εικόνα της διοίκησης στην Κρήτη και του συγκεντρωτικού χαρακτήρα της, η οποία συμπεριλαμβάνει στους στόχους της το ζήτημα της Ένωσης γνωστοποιώντας το στις Μεγάλες Δυνάμεις. Η μελέτη των προϋπολογισμών εσόδων και εξόδων και πιο συγκεκριμένα των ειδικών προϋπολογισμών της Ανωτέρας Διεύθυνσης Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και Θρησκευμάτων για τη χρήση 1900 αποκαλύπτει την οικονομική κατάσταση της νήσου και τη θέση της εκπαίδευσης από χρηματοδοτική πλευρά. Ακολούθως γίνεται μια επισκόπηση των σταδιακών μεταβολών του Εκπαιδευτικού νόμου του 1899 που είχαν ως σκοπό την εξοικονόμηση πόρων.

Στο Β μέρος εξειδικεύεται η μελέτη στην εκπαιδευτική οργάνωση του νομού Χανίων. Τα γνωστικά αντικείμενα των Δημοτικών και Ανώτερων Δημοτικών σχολείων, του Ιεροδιδασκαλείου και των Γραμματοδιδασκαλείων αναδεικνύουν τους παιδαγωγικούς σκοπούς της Πολιτείας. Τα προσόντα και οι εξετάσεις Δημοδιδασκάλων και Ελληνοδιδασκάλων αποτελούσαν ένα μέσο κατηγοριοποίησης των εκπαιδευτικών σε βαθμούς με ανάλογη μισθοδοσία. Η καταγραφή των ονομαστικών διορισμών των εκπαιδευτικών στο νομό Χανίων φανερώνουν τη μείωση του προσωπικού με συνεπακόλουθο την ελάττωση του αριθμού των σχολικών μονάδων. Έπονται οι γνωμοδοτήσεις διοικητικών αρχών για την κατανομή των σχολικών περιφερειών στις επαρχίες του νομού Χανίων. Οι ιδρύσεις, προαγωγές, υποβιβασμοί και καταργήσεις σχολικών μονάδων στην ίδια περιοχή φανερώνουν την προσαρμογή της Ανωτέρας Διεύθυνσης Παιδείας και Θρησκευμάτων στα οικονομικά δεδομένα της εποχής και στις απολύσεις Δημοδιδασκάλων λόγω αποτυχίας σε εξετάσεις. Ακολούθως αντικείμενο μελέτης είναι η Μέση Εκπαίδευση, όπου αποκαλύπτεται ο τρόπος λειτουργίας του Γυμνασίου Χανίων, με επαρκείς αναφορές σε καθηγητές, αρχείο, δίδακτρα, βιβλία, εξετάσεις και εκδρομές των μαθητών. Οι αρμοδιότητες των παιδονόμων σχολιάζονται λεπτομερώς.

Στο Γ μέρος η εικόνα της εκπαίδευσης και της παιδείας του νομού Χανίων αποτυπώνονται γλαφυρά σε άρθρα φύλλων του τοπικού τύπου, ενώ προτάσσεται η περί-

πτωση του περιοδικού *«Πρόοδος»* που αποτελεί αναγνωρισμένο επιμορφωτικό μέσο από την Πολιτεία. Γίνεται αναφορά σε πτυχές της τοπικής ιστορίας του νομού Χανίων, οι οποίες αναλύονται ευρύτατα από τις τοπικές εφημερίδες. Η υστέρηση της γεωργίας και της εμπορικής κίνησης, η παρουσία διεθνών στρατευμάτων στο λιμάνι της Σούδας, η οργάνωση του ταχυδρομείου, οι εκλογές του 1901, ο εκλογικός νόμος και η αποστολή της πρώτης Κρητικής Βουλής αποκαλύπτονται στον αναγνώστη των φύλλων του χανιώτικου τύπου.

Στη συνέχεια διατυπώνονται τα συμπεράσματα όπως προκύπτουν και διαμορφώνονται από τα επιμέρους κεφάλαια της μελέτης.

Η βιβλιογραφία αριθμεί πολυάριθμες πρωτογενείς πηγές δεδομένων, όπως φύλλα του τοπικού τύπου, που αποτελούν κύρια πηγή για τη συγκεκριμένη μελέτη και αρχειακά έγγραφα. Φυσικά καταγράφονται και σχετικά βιβλία.

Τέλος στο παράρτημα παρατίθενται εξώφυλλα εφημερίδων - περιοδικών που εκδίδονταν στα Χανιά το 1900-1901, έγγραφα της Ανωτέρας Διεύθυνσης Παιδείας και Θρησκευμάτων της ίδια περιόδου και αποσπάσματα από το Βιβλίο Πρακτικών του Γυμνασίου Χανίων.

Το σημαντικότερο κομμάτι της έρευνας και η συγκέντρωση του μεγαλύτερου όγκου πηγών πραγματοποιήθηκε στο Ιστορικό Αρχείο Κρήτης που εδρεύει στα Χανιά. Μελέτη πραγματοποιήθηκε στην Κεντρική Υπηρεσία των Γ.Α.Κ. στην Αθήνα, στη Δημοτική Βιβλιοθήκη Χανίων, στη Μπενάκειο Βιβλιοθήκη – Παλαιό Καπνεργοστάσιο (τμήμα Βιβλιοθήκης της Βουλής των Ελλήνων) και στο Αρχείο και τη Βιβλιοθήκη του Εργαστηρίου Ιστορίας Νεότερης Ελλάδας και Νεοελληνικού Πολιτισμού της Σχολής Επιστημών Αγωγής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

Ευγνωμοσύνη χρωστώ στον κ. Απόστολο Παπαϊωάννου, Ομότιμο Καθηγητή του Π.Τ.Ν. του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, επιβλέποντα Καθηγητή της Διδακτορικής Διατριβής, για την πολύτιμη βοήθειά του σε όλα τα στάδια της μελέτης και το ουσιαστικό ενδιαφέρον του για την ευόδωση των προσπαθειών μου. Ευγνωμοσύνη επίσης εκφράζω στα δύο μέλη της συμβουλευτικής επιτροπής για την εκπόνηση της Διδακτορικής Διατριβής, κ. Σπύρο Πανταζή, Ομότιμο Καθηγητή του Π.Τ.Ν. του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων και κ. Ιφιγένεια Τριάντου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια του Π.Τ.Ν. του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, για την αμέριστη συμπαράστασή τους.

Ευχαριστίες επίσης απευθύνω στην Προϊσταμένη του Ι.Α.Κ. κ. Ζαχαρένια Σημανδηράκη που έθεσε στη διάθεσή μου όλο το σχετικό υλικό - έγγραφα, εφημερίδες, περιοδικά - για τη συγκεκριμένη Διδακτορική Διατριβή.

«ΕΙΣΑΓΩΓΗ»

Η ροπή των Κρητών προς την παιδεία διαφαίνεται πολύ πριν την περίοδο της Κρητικής Πολιτείας και είναι αδιαμφισβήτητα διαχρονικό φαινόμενο, όπως θα αποδειχθεί στη συνέχεια. Πραγματοποιώντας μια ιστορική επισκόπηση του 19ου αιώνα με έμφαση στα θέματα παιδείας και τύπου, που συνδέονται άμεσα και αλληλοεξαρτώνται, επιστρέφουμε στο 1842, όταν ο νέος Μητροπολίτης Κρήτης Καλλίνικος Χούγιας απευθυνόμενος σε εύπορους χριστιανούς τόνισε την ανάγκη ίδρυσης σχολείων μέσω ειδικών επιτροπών[1]. Πριν ένα χρόνο, το 1841, τυπώθηκε στην Κρήτη η πρώτη γνήσια κρητική εφημερίδα. Ο πατριώτης και λόγιος Εμμανουήλ Βιβιλάκης δημιούργησε το τυπογραφείο «Τυπογραφία των Κρητών» στο χωριό Βαφέ Αποκόρωνα. Εκεί, τους δυο μόνο μήνες που λειτούργησε το τυπογραφείο, τυπωνόταν η εφημερίδα *«Ραδάμανθυς»,* κάθε Σάββατο. Η περίοδος έκδοσης της εφημερίδας συμπίπτει με τη σύντομη επανάσταση του Χαιρέτη και Βασιλογεώργη την ίδια χρονιά. Η καθυστέρηση έκδοσης εφημερίδας στην Κρήτη, συγκριτικά με την πρώτη ελληνική εφημερίδα που τυπώθηκε στη Βιέννη το 1784, οφειλόταν στις καταπιεστικές συνθήκες ζωής λόγω της τουρκικής αυταρχικής διοίκησης, μα και στη χαμηλότατη στάθμη παιδείας. Ο τύπος, αυτό το καίριο όπλο στα χέρια του λαού, ήταν ταυτόχρονα εχθρός της οθωμανικής αυτοκρατορίας, που ήθελε τους Κρήτες αδιάφορους προς το κράτος και σε πλήρη άγνοια για τις ευρωπαϊκές συζητήσεις σχετικά με το τουρκικό κράτος. Ο Εμμανουήλ Βιβιλάκης εκτός από εκδότης της πρώτης κρητικής εφημερίδας, πρωτοστάτησε και στην οργάνωση της παιδείας της νήσου μέσω της ίδρυσης της «επί των σχολείων της Κρήτης Επιτροπής», σύμφωνα με έκθεση που δημοσιεύτηκε από τον ίδιο το 1844. Στην προαναφερόμενη έκθεσή του, ο Εμμ.Βιβιλάκης σημείωνε πως η κακοδιοίκηση των Τούρκων, η επαχθέστατη φορολογία των χριστιανικών οικογενειών και η ισχνή απόδοση των Μοναστηριακών γαιών, αποτελούσαν τροχοπέδη σε οποιαδήποτε προσπάθεια της Εκκλησίας να αναπτύξει αξιόλογη εκπαιδευτική δραστηριότητα. Συνεπακόλουθα η πνευματική ανάπτυξη αποτελούσε πολύ μακρινό στόχο[2].

Το χαμηλό εκπαιδευτικό μα και οικονομικό επίπεδο στη νήσο συνεχίστηκαν και κατά το 1856, όταν ο Σουλτάνος υπέγραψε το διάταγμα «Χάττι Χουμαγιούν» στο οποίο σημειωνόταν η πρόθεσή του να αναγνωρίσει κάποια βασικά δικαιώματα στους

[1] Βλ. Πατεράκη Γ., Η παιδεία στην Κρήτη κατά το αρχείο της χριστιανικής δημογεροντίας Λασιθίου (1869-1898), Διδακτορική Διατριβή, 2002, σελ.21.

[2] Βλ. Δετοράκη Θ., Νεοκρητικά Μελετήματα 1971-2005, τόμος Α, 2005, σελ. 247, 248, 250, 251 και Μαμάκη Γ., «Το Μεραμβέλλον εν παιδεία φθεγγόμενον», 2003, σελ.28.

υπηκόους. Αυτό το διάταγμα αποτέλεσε στήριγμα στη σύσταση των Δημογεροντιών[3] (1858), προσωρινού αρχικά θεσμού, υπό την άμεση επιτήρηση της εκκλησίας και με πρακτικές που παραπέμπουν σε τοπικές διοικητικές αρχές. Οι δημογέροντες εκλέγονταν από το λαό αλλά όντας έγγαμοι, έχοντας κτηματική περιουσία άνω των 50.000 γροσίων, γνωρίζοντας ανάγνωση και γραφή και σε ηλικία άνω των 35 ετών διέθεταν μια ευδιάκριτη αστική φυσιογνωμία. Οι Δημογεροντίες σύντομα άρχισαν να επεκτείνονται σε δραστηριότητες πέρα από τη δικαιοδοσία τους. Έτσι από τα κληρονομικά των χριστιανών ανέλαβαν πρωταγωνιστικό ρόλο στην οργάνωση στοιχειώδους σχολικού δικτύου. Υπήρχαν συνολικά τρεις Δημογεροντίες, στα Χανιά, στο Ρέθυμνο και στο Ηράκλειο[4].

Δεν πρέπει να παραλειφθεί εδώ το *«Μοναστηριακό Ζήτημα»* το οποίο έχει άμεση σχέση με το θεσμό των δημογεροντιών. Η δημογεροντία στην Ανατολική Κρήτη, αυτή η υποτυπώδης διοικητική μορφή με τη συγκέντρωση όλων των εξουσιών στο Μεγάλο Κάστρο, στο Ηράκλειο, δημιούργησε δυο αντίπαλες παρατάξεις. Από τη μια πλευρά βρίσκονταν οι πλούσιοι, οι αξιωματούχοι που διέμεναν στο Ηράκλειο και συνεργάζονταν με το τούρκικο καθεστώς αποφασίζοντας για όλες τις χριστιανικές υποθέσεις, ο Μητροπολίτης, ο οποίος επόπτευε όλες τις δημογεροντίες της νήσου και ο Επίσκοπος Πέτρας ως εκπρόσωπος της περιοχής Λασιθίου. Από την άλλη υπήρχαν οι κάτοικοι των επαρχιών που ένιωθαν και ήταν πράγματι απομονωμένοι. Όταν το τουρκικό καθεστώς πήρε το μέρος των πρώτων η σύγκρουση ήταν αναπόφευκτη. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με την οικονομική ανέχεια του έτους 1863, την συνεπακόλουθη διεκδίκηση χρηματικής ενίσχυσης για τα εκπαιδευτήρια από τα μοναστήρια και την απαίτηση των προκρίτων για συμμετοχή λαϊκών αντιπροσώπων στη διαχείριση της μοναστηριακής περιουσίας οδήγησαν στο μοναστηριακό ζήτημα και συνεπακόλουθα στη Μεγάλη Κρητική Επανάσταση του 1866. Οι κάτοικοι των επαρχιών πίεζαν τα μοναστήρια να διαθέσουν μέρος της περιουσίας τους για την ίδρυση ή συντήρηση σχολείων, αναφέροντας πως η περιουσία των μονών δημιουργήθηκε από αφιερώματα δικών τους προγόνων. Την ίδια περίοδο η διαχείριση της μοναστηριακής περιουσίας άνηκε χωρίς κανένα έλεγχο στον Μητροπολίτη, στους αρχιερείς και τους ηγουμένους των Μονών[5].

---

[3] Οι κεντρικές Δημογεροντίες αποτελούνταν από 5 άτομα: Τον τοπικό Επίσκοπο ως πρόεδρο, ένα χριστιανό δικαστή μεικτού δικαστηρίου, ένα μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου του διαμερίσματος και 2 αιρετά μέλη εκλεγμένα από τις δημογεροντίες των χωριών. Βλ. Πατεράκη Γ., ό.π., σελ. 35

[4] Βλ. Μαμάκη Γ., ό.π., σελ. 29, 30

[5] Βλ. Πατεράκη Γ., ό.π., σελ. 20,21,23. Βλ. Χουρδάκη Α., Η παιδεία στην Κρητική Πολιτεία (1898-

Το σουλτανικό διάταγμα *«Χάττι Χουμαγιούν»* (1856) οδήγησε το Πατριαρχείο στη σύγκλιση Εθνικής Συνέλευσης στην Κωνσταντινούπολη με τη συμμετοχή κληρικών, λαϊκών και αρχιερέων με σκοπό τη σύνταξη Γενικού Κανονισμού. Αυτός προέβλεπε τη σύσταση Μικτού Διαρκούς Εθνικού Συμβουλίου, αποτελούμενο από τέσσερις κληρικούς και οκτώ λαϊκά μέλη, με σκοπό, ανάμεσα σε άλλους, τη συντήρηση και αύξηση των σχολείων. Στη συνέχεια το Μικτό Διαρκές Συμβούλιο συνέταξε τον *«Κανονισμό των Μοναστηρίων»* ο οποίος καθόριζε τη διαχείριση της μοναστηριακής περιουσίας υπέρ σχολείων και λοιπών κοινωφελών ιδρυμάτων. Οι ηγούμενοι και τα Μοναστηριακά συμβούλια αποτελούμενα από τους γεροντότερους πατέρες κάθε Μονής θα ήταν υπεύθυνοι για την αξιοποίηση της μοναστηριακής περιουσίας, ενώ η υψηλή εποπτεία άνηκε στον αρμόδιο Αρχιερέα (Επίσκοπο περιφέρειας όπου άνηκε η Μονή) και στη Δημογεροντία. Η Δημογεροντία Ηρακλείου και ο Μητροπολίτης έσπευσαν να εκμεταλλευτούν αυτή τη διάταξη, ώστε να αποσπάσουν τη διαχείριση των πλουσιότατων μοναστηριακών κτημάτων από τις τοπικές επιτροπές και Εφορείες των επαρχιών. Την ίδια περίοδο στις Δυτικές επαρχίες της νήσου συμφωνήθηκε συμβιβαστικά ποσό 60.000 γροσίων υπέρ των σχολείων.

Η ανάγνωση, η γραφή και η στοιχειώδης αριθμητική γνώση ήταν οι κύριοι εκπαιδευτικοί σκοποί περίπου το 1860, σύμφωνα με τον εκπαιδευτικό Μιχελιδάκη Αντώνιο που από το βήμα της Βουλής ανέφερε πως όποιος γνώριζε την οκτώηχο, το ψαλτήρι και να λογαριάζει το λάδι και το χαρούπι που πουλούσε, θεωρούνταν μορφωμένος[6].

Το 1861 λειτουργούσαν σε όλα σχεδόν τα χωριά του Ηρακλείου γραμματοδιδασκαλεία, με σκοπό να μάθουν οι μαθητές λίγη ανάγνωση, γραφή και λογαριθμητική. Υπήρχαν η Στοιχειώδης και η Μέση βαθμίδα σχολείων, καθώς και τα νηπιακά τμήματα, προπαρασκευαστικά για τα δημοτικά σχολεία.

Δυο χρόνια αργότερα εκδίδονται εκπαιδευτικοί κανονισμοί με ημερομηνία 25 Ιουνίου 1863, συντάκτη τον Μιλτιάδη Βρατσάνο και τελική έγκριση από το Μητροπολίτη Κρήτης Διονύσιο. Όπως φαίνεται δεν υπάρχει ενιαίος εκπαιδευτικός νόμος - κανονισμός για όλη τη νήσο, αλλά αντλούμε χρήσιμες πληροφορίες από τους προαναφερόμενους Κανονισμούς *«των εν Ηρακλείω της Κρήτης Σχολείων, ήτοι Παρθεναγωγείου, Αλληλοδιδακτικού και Ελληνικού»*. Σύμφωνα με αυτούς το Αλληλοδιδακτικό σχολείο διαιρούνταν σε νηπιακό, προκαταρκτικό και Αλληλοδιδακτικό. Οι γυναίκες

1913), 2002, σελ. 34 και Μαμάκη Γ., ό.π., σελ.31.

[6] Βλ. Πατεράκη Γ., ό.π., σελ. 23-25, 27, 29, 40.

ήταν αναλφάβητες στην πλειονότητά τους, αφού Παρθεναγωγεία δεν είχαν ιδρυθεί παρόλη την αναφορά σε αυτά. Η Αθήνα και η Σύρος ήταν οι περιοχές που έστελναν οι Κρήτες τα παιδιά τους για να εκπαιδευτούν ως εναλλακτική λύση, ενώ η τουρκική παρέμενε επίσημη γλώσσα στο νησί[7].

Σε έκθεση της Ανωτέρας Διεύθυνσης της Παιδείας και της Δικαιοσύνης της Κρητικής Πολιτείας με χρονολογία 1904, σημειώνεται πως την περίοδο πριν το 1866 οι μαθητές μάθαιναν ανάγνωση μέσω του Ψαλτηρίου ή της Οκτωήχου και σπανιότερα γραφή, όταν ο διδάσκαλος δεν είχε εκκλησιαστικές και γεωργικές εργασίες. Όσοι μπορούσαν να αναγιγνώσκουν με κάποια ευχέρεια χρησιμοποιούνταν ως διδάσκαλοι άλλων και θεωρούνταν λόγιοι. Η οικία του διδασκάλου ή του ιερέα αναπλήρωνε την απουσία σχολικής αίθουσας, ενώ δεν υπήρχαν σχολικά όργανα αλλά και έπιπλα, με αποτέλεσμα τα παιδιά να κάθονται πολύ συχνά για να παρακολουθήσουν το μάθημα σε κορμούς δέντρων ή και λίθων[8].

Η παιδεία και η εκπαίδευση ήταν πάντα πρωταρχικά ζητούμενα για τους Κρήτες, όπως σημειώθηκε και αρχικά. Το Νοέμβριο του 1865, ο Ισμαήλ Πασάς, Γενικός διοικητής της Κρήτης, πήρε ξεκάθαρα θέση υπέρ της διαχείρισης των μοναστηριακών κτημάτων από τις Δημογεροντίες. Η ταυτόχρονη απορριπτική πολιτική του Σουλτάνου προς τα αιτήματα των Κρητών, ανάμεσα στα οποία ήταν και η ίδρυση σχολείων στα τμήματα εκτός των τριών μεγάλων πόλεων, όξυνε το κλίμα και οδήγησε στη *«Μεγάλη Κρητική Επανάσταση 1866-1869»* με κορυφαία στιγμή την Αρκαδική θυσία . Φθάνοντας στα 1866, ο Ισμαήλ Πασάς ίδρυσε σχολεία, τα οποία στη συνέχεια θα έπρεπε να συντηρούνται από τους χριστιανούς κατοίκους, κάτι το οποίο ήταν αδύνατο από ανθρώπους εξαθλιωμένους από τους επαχθείς φόρους. Στην κορυφαία μεγάλη επανάστασή τους το 1866-69, με απώτερους σκοπούς την απελευθέρωση και την ένωση με την Ελλάδα, οι Κρήτες επίσης απαιτούσαν την αύξηση του αριθμού των σχολείων και την πρόσληψη δασκάλων από την ελεύθερη Ελλάδα. Τελικά πέτυχαν την παραχώρηση Οργανικού Νόμου (1868), ο οποίος χώριζε το βιλαέτι (μεγάλη διοικητική περιφέρεια της Οθωμανικής αυτοκρατορίας) της Κρήτης σε 5 διοικήσεις – λιβά (Χανίων, Ρεθύμνης, Ηρακλείου, Σφακίων και Λασιθίου) και 20 επαρχίες (καζά) υποδιαιρεμένες σε Δήμους, αναγνώριζε τη διοικητική ισοτιμία - χρήση των δυο γλωσσών (ελληνική – τουρκική), εξίσωνε τα δυο στοιχεία στους διορισμούς υπαλλήλων και καθιέρωνε τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας. Βέβαια η καταστροφή

[7] Βλ. Χουρδάκη Α., ό.π., σελ.35.
[8] Βλ. Μαμάκη Γ., ό.π., σελ.31.

σχολείων και η αποδιοργάνωση της παιδείας εν γένει ήταν κάποιες από τις αρνητικές συνέπειες της επανάστασης, ενώ την ίδια περίοδο χάθηκαν ή εκπατρίστηκαν 30.000 άτομα. Μετά την Κρητική Επανάσταση, οι αντιπρόσωποι των χριστιανών κάθε χρόνο στη γενική συνέλευση, η οποία αποτελούνταν από 2 αιρετούς εκπροσώπους των κατοίκων κάθε επαρχίας ανάλογα με τη σύνθεση του πληθυσμού, απαιτούσαν αύξηση σχολείων και διαθέσιμων πόρων για αυτά, υποχρεωτική εκπαίδευση, ελευθερία στη σύσταση συλλόγων, ίδρυση τυπογραφείων και έκδοση εφημερίδων. Από τη στιγμή όμως που ο Οργανικός Νόμος που παραχωρήθηκε στους Κρήτες αποδείχτηκε μια μορφή εξαπάτησής του, η εκπαίδευση βασίστηκε στην ιδιωτική πρωτοβουλία, με προσκλήσεις διδασκάλων από την Ελλάδα, οι οποίοι είχαν συστηματικότερο τρόπο διδασκαλίας από τους ιερείς και φυσικά χωρίς οικονομική αρωγή από τον κρατικό κορβανά[9]. Οι παραπάνω δυσκολίες φαίνονται από το γεγονός πως το 1869 τα σχολεία στο Ηράκλειο ήταν μόλις έξι[10]. Επίσης με βάση τον Οργανικό Νόμο οι Δημογεροντίες πλέον δεν ήταν προσωρινές, με την ταυτόχρονη ίδρυση πέντε Δημογεροντιών, μία για κάθε Διοίκηση. Ως σώματα ήταν πενταμελή, εκ των οποίων ένας κληρικός, ένας από τους δυο χριστιανούς δικαστές, ένας από τους χριστιανούς συμβούλους του Συμβουλίου της Διοικήσεως και άλλα δύο μέλη που επιλέγονταν μετά από εκλογές στις οποίες ψήφιζαν εκπρόσωποι εμπόρων, συντεχνιών και ιδιοσυντήρητων αστών[11].

Από το 1844 έως τη μεγάλη κρητική επανάσταση του 1866-1869 ήταν αδύνατη η λειτουργία και κυκλοφορία εφημερίδων στην Κρήτη. Με την έναρξη όμως της επαναστάσεως η Προσωρινή Κυβέρνηση των επαναστατών εξέδωσε την εφημερίδα «Κρήτη» με κυρίαρχη θεματογραφία την «ένωση και την ελευθερία», ειδήσεις και προκηρύξεις. Λόγω των συνεχών μετακινήσεων της Προσωρινής Κυβέρνησης δεν αναφερόταν τόπος έκδοσης και δεν υπήρχε τακτική κυκλοφορία της. Την ίδια περίοδο είχαν έρθει στο νησί ξένοι επαγγελματίες δημοσιογράφοι, οι οποίοι με τα δημοσιεύματα τους ασκούσαν πίεση στις κυβερνήσεις τους να ταχθούν υπέρ του κρητικού αγώνα και ταυτόχρονα γνωστοποιούσαν αιώνια συμβολικά γεγονότα όπως η θυσία του Αρκαδίου. Η τυπογραφία και η έκδοση εφημερίδων κατά την ύστερη Τουρκοκρατία, μετά την επανάσταση του 1866-1869, αποτελούσε ένα ισχυρότατο όπλο στα χέρια των Κρητών. Η πνευματική διαφώτιση του λαού, η διεθνής προβολή των αιτημάτων και προβλημάτων του, ήταν θετικά βήματα προς επίλυση του Κρητικού ζητή-

[9] Βλ. Χουρδάκη Α., ό.π., σελ.34-36 και Πατεράκη Γ., ό.π., σελ.22, 31-34.
[10] Βλ. Χουρδάκη Α., ό.π., σελ. 36.
[11] Βλ. Μαμάκη Γ., ό.π., σελ.32.

ματος. Ταυτόχρονα η ενημέρωση της διεθνούς κρητικής γνώμης σχετικά με την τουρκική αυθαιρεσία, ήταν ένας τρόπος περιορισμού της.

Την ίδια χρονική περίοδο η διοίκηση των Τούρκων εκδίδει κι εκείνη εφημερίδα με τον ίδιο τίτλο, αποδεικνύοντας πόσο δυνατό όπλο στα χέρια των Κρητών ήταν ο τύπος. Η *«Κρήτη»* εκδιδόταν στα Χανιά κάθε Παρασκευή, ήταν δίγλωσση, με πρακτικά, ψηφίσματα, διατάγματα, εγκυκλίους και τουρκικές απόψεις που προσπαθούσαν να αποδείξουν πως όσα δημοσίευε η εφημερίδα των επαναστατών ήταν αναληθή[12].

Το 1870 συντάχθηκε ο *«Διοργανισμός των εν Κρήτη Ιερών μονών Σταυροπηγιακών τε και Ενοριακών».* Αποτελούσε μια πρώτη προσπάθεια ρύθμισης των στοιχειωδών εκπαιδευτικών θεμάτων στον οποίο φαίνεται πως η ίδρυση αναγκαίων δημοτικών στα κεντρικότερα μέρη των επαρχιών, ελληνικών σχολείων στην έδρα κάθε Επαρχείου, ο διορισμός, η καταλληλότητα, η ηθική, η ικανότητα του διδακτικού προσωπικού και η μισθοδοσία του αποτελούσαν φροντίδα των αρχιερέων και των κεντρικών Δημογεροντιών. Με την προϋπόθεση να αυξηθούν οι πόροι, θα ιδρύονταν ανώτερα σχολεία, κοντά στα ήδη υπάρχοντα Δημοτικά, Παρθεναγωγεία και Ελληνικά σχολεία στις πόλεις και στις έδρες των διοικήσεων, στα οποία θα μπορούσαν να φοιτήσουν χριστιανόπουλα αλλά και μαθητές οποιασδήποτε εθνικότητας, όπως ακριβώς συνέβαινε και στα υποδέεστερα σχολεία. Οι κεντρικές δημογεροντίες, οι αρχιερείς, το οικονομικό πλεόνασμα των μονών, αφού αφαιρούνταν 10% ως αποθεματικό για έκτακτα έξοδα, η ιδιωτική πρωτοβουλία και τα περισσεύματα ιερών κληροδοτημάτων συντηρούσαν τα εκπαιδευτήρια της εποχής, ενώ η εκπαίδευση παρεχόταν δωρεάν όπως και τα βιβλία. Η λειτουργία των σχολείων σχετιζόταν άμεσα με την οικονομική ευχέρεια της κεντρικής δημογεροντίας, η οποία σε συνεργασία με τους αρχιερείς σχεδίαζαν τα προγράμματα διδασκαλίας επιδιώκοντας ομοιόμορφη και αποτελεσματική διδασκαλία στην περιοχή της διοικητικής τους ευθύνης. Ενιαίος νόμος για όλη τη νήσο δεν φαίνεται να υπάρχει ακόμη. Το προσωπικό των σχολείων προερχόταν από την κυρίως Ελλάδα και από Κρήτες που σπούδασαν εκεί. Οι ντόπιοι δάσκαλοι, απόφοιτοι των σχολείων που βρίσκονταν στις πόλεις του νησιού, προσλαμβάνονταν κυρίως στα χωριά. Στις γυναικείες μονές διδάσκονταν φτωχά και ορφανά κορίτσια. Οι κεντρικές Δημογεροντίες των πέντε τμημάτων της νήσου, οι αρχιερείς, τα μοναστηριακά συμβούλια ήταν υπεύθυνα για την άψογη εφαρμογή του Διοργανισμού. Συμπερασματικά ο Μοναστηριακός Διοργανισμός αποτέλεσε εφαλτήριο ανάπτυξης της παιδείας από

[12] Βλ. Δετοράκη Θ., ό.π., σελ.247, 251, 252.

τη στιγμή που ρυθμίστηκε η διαχείριση της μοναστηριακής περιουσίας σε σχέση με την επένδυσή της στην εκπαίδευση. Η κατ'ουσίαν εφαρμογή του Οργανικού Νόμου επέφερε και το συγκεκριμένο Διοργανισμό. Πράγματι από το 1871 όταν ο Οργανικός Νόμος οδήγησε στη χρησιμοποίηση της ελληνικής γλώσσας στα δικαστήρια, οι Δημογεροντίες με δαπάνες δικές τους και των Μονών άρχισαν να ιδρύουν ελληνικά σχολεία στις επαρχίες[13].

Μετά την Μεγάλη Κρητική Επανάσταση τα ελληνικά σχολεία που ιδρύθηκαν και οι δυο κατώτερες γυμνασιακές τάξεις στα Χανιά, στο Ηράκλειο και τη Νεάπολη είχαν ως βάση το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Οι Εφορείες και οι Επίσκοποι αναλάμβαναν την ευθύνη της οργάνωσης των ιδρυμάτων. Πιο συγκεκριμένα στα 1870 στα Χανιά λειτουργεί τριτάξιο αλληλοδιδακτικό σχολείο, τετρατάξιο ελληνικό (μία τάξη ήταν γυμνασιακή) και όμοιο με αυτό Παρθεναγωγείο. Αλληλοδιδακτικό λειτουργεί και στο Ρέθυμνο, όπως επίσης ένα ελληνικό και ένα Παρθεναγωγείο με δυο τάξεις ελληνικού σχολείου. Στο Ηράκλειο υπάρχουν δύο πεντατάξια δημοτικά και δύο πεντατάξια ελληνικά αρρένων και θηλέων με δυο γυμνασιακές τάξεις.

Το 1872 λειτουργούσαν στην επαρχία Ηρακλείου 18 Δημοτικά σχολεία, στην επαρχία Μαλεβιζίου 4, στην επαρχία Τεμένους 3, στην επαρχία Πεδιάδος 6, στην επαρχία Καινουρίου 4 και στην επαρχία Μονοφατσίου 1, σύμφωνα με έκθεση του Ελληνικού Φιλολογικού Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως. Σύμφωνα με την ίδια έκθεση στην επαρχία Κισάμου λειτουργούσαν 19 δημοτικά σχολεία και στην επαρχία Σελίνου 10. Στο τμήμα Λασιθίου διδάσκονταν 1.524 μαθητές και 68 μαθήτριες.

Κατά την μετεπαναστατική περίοδο ιδρύθηκαν νέα χριστιανικά σχολεία κι έγινε επανίδρυση άλλων. Αντίθετα κατά τη σχολική χρονιά 1874-1875, λόγω αύξησης φόρων, ισχνής συγκομιδής και πενιχρής οικονομικής κατάστασης, έκλεισαν σχολεία και η παιδεία υποτιμήθηκε.

Πριν από το 1881 δεν έχει βρεθεί νόμος ή κανονισμός που να οργανώνει με τρόπο συστηματικό την παιδεία σε όλη τη Μεγαλόνησο. Οι κεντρικές δημογεροντίες των νομών συνέτασσαν τους νόμους που αφορούσαν μόνο στα σχολεία της διοικητικής τους αρμοδιότητας. Ακόμη ένα σημαντικότατο και συνάμα πρωτοποριακό για την εποχή στοιχείο, που αποδεικνύει την ροπή και το γνήσιο ενδιαφέρον των Κρητών προς την παιδεία, είναι «ο κανονισμός των κατά το τμήμα Ηρακλείου Κρήτης ιδρυθέντων δημοτικών σχολείων» με ημερομηνία 5-12-1870. Ο συγκεκριμένος κανονισμός

[13] Βλ. Χουρδάκη Α., ό.π., σελ.37 και Πατεράκη Γ., ό.π., σελ.44, 45, 54-56, 58.

εγκρίθηκε τελικά από την Υψηλή Πύλη το 1873[14] και αποτέλεσε τη νομική βάση της εκπαιδευτικής διαδικασίας στη νήσο για μια δεκαετία περίπου. Στα ογδόντα πέντε άρθρα του, ομαδοποιημένα σε δέκα οχτώ κεφάλαια, διαφαίνονται εκπαιδευτικοί σκοποί, οδηγίες όσον αφορά στην καθημερινή διδακτική πρακτική και ευρύτερες παιδαγωγικές αντιλήψεις, ενώ υπάρχουν και στοιχεία παιδονομικού συστήματος. Σύμφωνα με αυτόν η επιμέλεια, οι μαθητικές επιδόσεις, το ήθος, η σεμνότητα, η διαγωγή, επέφεραν ποινές ή αμοιβές, έτσι ώστε ο μαθητής να διατηρείται σε εγρήγορση και να τονώνεται το ενδιαφέρον του. Η χορήγηση δωρεάν βιβλίων και άλλης αναγκαίας γραφική ύλης σημειώνονται στον κανονισμό. Ο γενικός σκοπός σύστασης του δημοτικού σχολείου ήταν να δοθούν στα παιδιά οι πρώτες και απόλυτες αρχές των εγκυκλοπαιδικών γνώσεων και να λάβουν σωστή προετοιμασία, ώστε να δεχθούν ανώτερες γνώσεις σε ανώτερα σχολεία ή να αποτελέσουν τμήμα της κοινωνίας . Η δημοτική εκπαίδευση ήταν υποχρεωτική για άρρενες μαθητές από 7-11 ετών.

Σύμφωνα με τον κανονισμό του 1870 το δημοτικό σχολείο διαιρούνταν σε προκαταρκτικό και αλληλοδακτικό. Το πρώτο αποτελούνταν από τις 3 πρώτες τάξεις της ανάγνωσης, γραφής και αριθμητικής. Το δεύτερο υποδιαιρούνταν στο κυρίως αλληλοδιδακτικό και στο συνδιδακτικό που ήταν ανώτερο. Η αλληλοδιδακτική μέθοδος αποτελούσε προϋπόθεση για ταχεία και όσο το δυνατόν μαζικότερη μετάδοση βασικών γνώσεων αλλά βασιζόταν σε άπειρους μαθητές και οδηγούσε σε μια μηχανιστική διδασκαλία, που βέβαια είχε κυρίως σχέση με την πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Ταυτόχρονα εφαρμόζεται και η συνδιδακτική μέθοδος χωρίς όμως συστηματικό τρόπο[15].

Στον ίδιο κανονισμό καταγράφονται τα κάτωθι διδασκόμενα μαθήματα: Η ιερά κατήχηση, η ιερά ιστορία, η χριστιανική διδασκαλία, οι χριστιανικές προσευχές, η άπταιστη ανάγνωση σε κείμενα Ελλήνων συγγραφέων, η Γραφή, η Πρακτική Αριθμητική εκτός των δεκαδικών κλασμάτων, η σύντομη μικρή Γεωγραφία, η σύντομη Ιστορία και το τυπικό μέρος της ελληνικής γραμματικής εκτός των ασυναίρετων και αττικών τύπων. Η διδασκαλία των μαθημάτων διαρκούσε 3 ή 4 χρόνια. Ο διδάσκαλος αντιμετώπιζε την ποινή της παύσης αν χρησιμοποιούσε βιβλία που δεν είχαν εγκριθεί. Σημαντικό πρόβλημα για τους διδασκάλους των επαρχιών ήταν η καθυστερημένη προμήθειά τους ακόμη και κατά ένα μήνα με τα αναγκαία βιβλία. Η συνδιδακτική μέθοδος προτείνεται για σχολεία με λιγότερους από 40 μαθητές, ενώ για περιπτώσεις διδακτηρίων με περισσότερους από 40 μαθητές θα έπρεπε να προστεθεί άμισθος βοη-

[14]Βλ. Χουρδάκη Α., ό.π., σελ.35-38.
[15] Βλ. Πατεράκη Γ., ό.π., σελ.87,88 και Χουρδάκη Α., ό.π., σελ.52.

θός των μαθητών[16].

Η εποπτεία – διοίκηση των σχολείων αναφέρεται λεπτομερώς στο συγκεκριμένο κανονισμό. Στα επαρχιακά δημοτικά σχολεία η πρωτοβάθμια εποπτεία γινόταν από τις τοπικές αυτοδιοικούμενες εφορείες. Η κάθε εφορεία ήταν τριμελής ή πενταμελής και αποτελούνταν από τον ιερέα του χωριού στο οποίο βρισκόταν το σχολείο και άλλα άτομα που κατοικούσαν στην περιφέρεια των συγκεκριμένων χωριών. Σε δευτεροβάθμιο αλλά ουσιαστικότερο και βασικότερο βαθμό τα επαρχιακά δημοτικά σχολεία διευθύνονταν από τη Δημογεροντία. Η Δημογεροντία όπως προκύπτει από τη σύστασή της δεν ήταν ανεξάρτητο σώμα, αλλά εξαρτημένη από την τουρκική διοίκηση και από την εκκλησία. Υπό αυτές τις εξαρτήσεις είχε αναλάβει τη μισθοδοσία, το διορισμό και την παύση των διδασκάλων, τους επιτηρούσε στην ακριβή εκτέλεση του κανονισμού, επαγρυπνούσε ώστε οι διδάσκαλοι να είναι άξιοι του ιερού έργου τους και να έχουν οργάνωση στη διδασκαλία. Ακόμη υποστήριζε τον σεβασμό των κατοίκων στον διδάσκαλο[17].

Αξίζει εδώ να προστεθεί ο *«Κανονισμός της εν Νεοχωρίω Ελληνικής Σχολής»* με ημερομηνία 12-11-1871 που αποτέλεσε προσπάθεια οργάνωσης της εκπαίδευσης όχι μόνο της συγκεκριμένης σχολής αλλά και όλων των ελληνικών σχολείων στο τμήμα Λασιθίου. Η Χριστιανική Δημογεροντία Λασιθίου αναλαμβάνει την εποπτεία της σχολής, ενώ η Εφορεία αποτελούμενη από τους πιο μορφωμένους κατοίκους της περιοχής είναι υπεύθυνη για το προσωπικό, τη μισθοδοσία και την οικονομική διαχείριση. Τα γνωστικά αντικείμενα, τα προσόντα διορισμού διδασκάλων, η έναρξη των μαθημάτων, οι επαναλήψεις, οι ετήσιες εξετάσεις και οι διακοπές καθορίζονται σε αυτόν τον κανονισμό. Αξιοσημείωτο γεγονός για το έτος 1872 επίσης αποτελεί πρόταση πρόσληψης επιστάτη με παιδονομικά καθήκοντα[18].

Φθάνοντας στο 1876, μια ομάδα Κρητικών προτείνει την αυτονόμηση της νήσου υπό την κηδεμονία των Άγγλων, ενώ οι επαναστατικές διεργασίες αναζωπυρώνονται. Η λειτουργία αλληλοδιδακτικού και ελληνικού σχολείου με γυμνασιακές τάξεις, καθώς επίσης και Παρθεναγωγείου στη Νεάπολη, οι αυξητικές τάσεις του αριθμού των επαρχιακών σχολείων αποδεικνύουν πως η εκπαίδευση υπάρχει στο προσκήνιο. Για το Ηράκλειο συγκεκριμένα υπάρχουν δυο συγκεκριμένες χρονικές περίοδοι που φα-

[16] Βλ. Πατεράκη Γ., ό.π., σελ.88 και Χουρδάκη Α., ό.π., σελ.53,54.
[17] Βλ. Μακράκη Ε., Η εκπαίδευση στην Κρήτη 1898-1913: Η ιστορία της εκπαίδευσης στους Δήμους Αρκαλοχωρίου και Βιάννου Ηρακλείου κατά την περίοδο της Κρητικής Πολιτείας, Διδακτορική Διατριβή, 2012, σελ.49.
[18] Βλ. Πατεράκη Γ., ό.π., σελ. 68,77,79.

νερώνουν το παραπάνω συμπέρασμα. Από το 1869 έως το 1872 τα σχολεία που λειτουργούσαν εκεί έγιναν είκοσι τρία από έξι και από το 1873 έως το 1876 ήταν πλέον σαράντα ένα[19]. Πηγές μισθοδοσίας των διδασκάλων του τμήματος Λασιθίου κατά το σχολικό έτος 1876-1877 είναι: α) οι Ιερές Μονές Μεραμπέλλου για τις Ελληνικές σχολές Μεραμπέλλου, Λασιθίου και για το Παρθεναγωγείο Μεραμπέλλου, β) η Ιερά Μονή Τοπλού για τις Ελληνικές σχολές Ιεράπετρας, Σητείας και Παρθεναγωγείου Ιεράπετρας, γ) οι Ιερές Μονές Μεραμπέλλου κατά τα ¾ και κατά το ¼ η Ιερά Μονή Τοπλού για την Ελληνική σχολή Βιάννου[20].

Ο Ευάγγελος Φουρναράκης, διδάσκαλος στην Ανώπολη Πεδιάδος, δίνει πληροφορίες σχετικά με τη δημόσια εκπαίδευση στις μεγάλες πόλεις λίγο πριν τη επανάσταση του 1878. Στα Χανιά λειτουργούσε ένα Σχολαρχείο αρρένων, ένα Παρθεναγωγείο και ένα δημοτικό σχολείο. Στο Ρέθυμνο λειτουργούσε ένα Σχολαρχείο και δύο δημοτικά σχολεία, ένα αρρένων και ένα κορασίων. Στο Ηράκλειο ένα ελληνικό Εκπαιδευτήριο με τρεις τάξεις Ελληνικού σχολείου και δυο Γυμνασιακές, ένα Παρθεναγωγείο και δυο δημοτικά σχολεία, ένα αρρένων και ένα κορασίων. Σε αυτά φοιτούσαν πάνω από 900 μαθητές και των δυο φύλων. Όσον αφορά στους Οθωμανούς, την εκπαίδευσή τους συνιστούσαν διάφορα δημοτικά σχολεία Ανάγνωσης, Γραφής και Αριθμητικής και ένα ανώτερο εκπαιδευτήριο με την ονομασία Ρουστιέ. Υπήρχε επίσης για αυτούς ένα Ορφανοτροφείο στο οποίο διατρέφονταν 100 ορφανά που σπούδαζαν την οθωμανική γλώσσα και τις παρακάτω τέχνες: ραπτική, βιβλιοδετική και σανδαλοποιΐα.

Το 1904 σε έκθεση της Ανωτέρας Διεύθυνσης Παιδείας και Δικαιοσύνης της Κρητικής Πολιτείας αναφέρεται πως η παρεχόμενη εκπαίδευση στη νήσο την περίοδο 1866-1878, διαθέτοντας ως βάση την αντίστοιχη ελληνική, είχε σκοπό και είχε προσελκύσει πολλούς μαθητές, εκ των οποίων οι ευπορότεροι συνέχιζαν τις σπουδές τους στην Ελλάδα. Επίσης οι διδάσκαλοι είχαν γυμνασιακή ή πανεπιστημιακή εκπαίδευση. Κάποιοι από αυτούς δεν είχαν ολοκληρώσει ούτε τις γυμνασιακές σπουδές, ενώ η Αθήνα και η Σύρος ήταν τα μέρη στα οποία η πλειοψηφία των Σχολαρχών και Ελληνοδιδασκάλων είχε ολοκληρώσει τη γυμνασιακή φοίτηση. Την ίδια περίοδο οι διάφορες πηγές χρηματοδότησης δεν εξασφάλιζαν την ομαλή λειτουργία πολλών σχολείων. Τα μοναστήρια, οι εκκλησίες, ένα μέρος από το 100.000 γρόσια που κάθε χρόνο έδινε η Υψηλή Πύλη, τα κληροδοτήματα, τα προαιρετικά δίδακτρα που πλήρωναν οι ευπορότεροι γονείς ήταν οι πηγές ανεπαρκούς χρηματοδότησης. Άμισθες

[19] Βλ. Χουρδάκη Α., ό.π., σελ. 36.
[20] Βλ. Πατεράκη Γ., ό.π., σελ. 130.

Εφορείες εκλεγμένες από τις κοινότητες διαχειρίζονταν τα οικονομικά των σχολείων, επέλεγαν το διδακτικό προσωπικό, συνέτασσαν τα προγράμματα που δεν είχαν ενιαία μορφή για όλη τη νήσο και βασίζονταν στα αντίστοιχα προγράμματα των σχολείων της ελεύθερης Ελλάδας ή αυτών στα οποία σπούδασαν οι διδάσκαλοι πριν διδάξουν. Η Ανάγνωση, η Γραφή, ή Αριθμητική, η Γεωγραφία, η Φυσική και τα Θρησκευτικά ήταν τα διδακτικά αντικείμενα του Δημοτικού. Στη Μέση εκπαίδευση διδάσκονταν: Γενική, Ελληνική και Ιερά Ιστορία, Αρχαία Ελληνικά, Μαθηματικά, Γεωγραφία, Φυσική, Λατινικά, Γαλλικά και από συγγραφείς Ξενοφώντα, Ισοκράτη, Πλούταρχο και Λουκιανό[21].

Κατά τη δεκαετία 1868-1878, όταν ο Οργανικός Νόμος, ως πολιτική λύση για το τέλος της Μεγάλης Κρητικής Επανάστασης, αποτέλεσε βάση διακυβέρνησης της Κρήτης, ο τοπικός τύπος ήταν ανύπαρκτος, με μόνη εξαίρεση την παράνομη εφημερίδα τοίχου που τοιχοκολλούνταν σε δρόμους των Χανίων με έμμετρες σάτιρες για τον Ααλή πασά και τους αντεπανάστατες Κρητικούς φίλους του[22].

Οι Κρητικοί, εκμεταλλευόμενοι τον νέο Ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1877, ξεκίνησαν διεργασίες για ακόμη μια επανάσταση από την Πρωτοχρονιά του 1878. Την 3^{η} Φεβρουαρίου 1878 από την έδρα της επαναστατικής συνελεύσεως στην Αργυρούπολη κηρύσσεται η κατάργηση της κυριαρχίας του Σουλτάνου ταυτόχρονα με την ένωση με την Ελλάδα. Στα τέλη Μαρτίου η Κρήτη ήταν υπό τον έλεγχο των επαναστατών, εκτός από τα φρούρια Ηρακλείου, Ιεράπετρας, Σπιναλόγγας, Ρεθύμνου Ιτζεδίν, Χανίων, Κισάμου και Γραμβούσας. Αφού πρώτα επιβλήθηκε ανακωχή από τις Μεγάλες Δυνάμεις, οι Τούρκοι αναγκάστηκαν να εφαρμόσουν τον Οργανικό Νόμο του 1868. Έτσι στις 3 Οκτωβρίου του 1878 υπογράφεται η σύμβαση της Χαλέπας ανάμεσα σε αντιπροσώπους των Κρητών και του Σουλτάνου. Υπήρξε πρώτα επικοινωνία του Κωστή Αδοσίδη πασά, Γενικού Διοικητή Κρήτης και της Γενικής Συνέλευσης των χριστιανών και ύστερα συζήτηση με τους σουλτανικούς απεσταλμένους. Ο Αλέξανδρος Καραθεοδωρής πασάς, νέος Διοικητής της Κρήτης από την 28^{η} Οκτωβρίου 1878, φθάνει στο νησί στις 5 Νοεμβρίου 1878 με το σουλτανικό διάταγμα επίκυρωσης της Σύμβασης της Χαλέπας. Λόγω διορισμού του Αλ.Καραθεοδωρή στο Υπουργείο Εξωτερικών της Τουρκίας, τον διαδέχτηκε ο Ιωάννης Φωτιάδης πασάς μετά από 14 μέρες, ο οποίος θα διοικήσει το νησί ως το 1885. Η σύμβαση προέβλεπε Γενικό Διοικητή Κρήτης ο οποίος μπορεί να είναι χριστιανός, Γενική Συνέλευση 80 μελών

[21] Βλ. Χουρδάκη Α., ό.π., σελ.38, 39 και Πατεράκη Γ., ό.π., σελ.45.
[22] Βλ. Δετοράκη Θ., ό.π., σελ. 252,253.

με πλειοψηφία 49 χριστιανούς και μειοψηφία 31 μουσουλμάνους, χωροφυλακή, γενική αμνηστία και μερική φοροαπαλλαγή. Η ελληνική αναγνωρίζεται ως επίσημη γλώσσα της νήσου, οι συζητήσεις στη Γενική Συνέλευση και στα Δικαστήρια θα γίνονταν στα ελληνικά, ενώ η γραφική εργασία δηλαδή οι αποφάσεις και τα πρακτικά γενικών συνελεύσεων και δικαστηρίων θα γράφονταν και στις 2 γλώσσες. Προβλεπόταν επίσης η ίδρυση φιλολογικών συλλόγων, η σύσταση τυπογραφείων, η έκδοση εφημερίδων, η δημιουργία βιβλιοθηκών. Ο Ιωάννης Φωτιάδης προχώρησε σε ίδρυση σχολείων ικανοποιώντας αυτό το διαχρονικό αίτημα των Κρητών. Ο χαρακτηρισμός ημιαυτόνομη επαρχία για την Κρήτη της συγκεκριμένης περιόδου, μετά τη σύμβαση της Χαλέπας, στηρίζεται στην διαχείριση των εισοδημάτων της νήσου. Πιο συγκεκριμένα μετά από αφαίρεση των δαπανών της τοπικής αρχής από τα εισοδήματα της Νήσου, αυτά μοιράζονταν εξίσου από τη μια πλευρά στο αυτοκρατορικό ταμείο και από την άλλη σε έργα κοινής ωφέλειας όπως φυλακές, εκπαιδευτικά καταστήματα, νοσοκομεία, δρόμοι, λιμάνια. Τα έργα θα ψηφίζονταν από τη Γενική Συνελέυση[23].

Για τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο ο Αντώνιος Μιχελιδάκης, εκπαιδευτικός, πολιτικός και αργότερα πρωθυπουργός της Κρήτης, ανέφερε σε αγόρευσή του στη Βουλή της Κρήτης πως η ανοδική πορεία της παιδείας στην Κρήτη ξεκίνησε ουσιαστικά με την πολιτική μεταβολή του 1878 και την αυτονομία. Το ποσό των 300.000 φράγκων κατά έτος ή και λιγότερο από αυτό, οδήγησε σε ίδρυση 335 δημοτικών σχολείων, περισσότερων κατά 4 από το 1901, και 4 Γυμνασίων. Υπήρχε επίσης το φιλολαϊκό μέτρο του ορίου των 20 μαθητών για ίδρυση σχολείων, το οποίο είχε ως αποτέλεσμα τη λειτουργία εκπαιδευτηρίων και στις πιο μακρινές κώμες. Ίσχυε το υποχρεωτικό της εκπαίδευσης αλλά δεν υπήρχε τότε αυτή η ροπή στην ανάλγητη είσπραξη προστίμων από αμελείς γονείς ως προς τη φοίτηση των παιδιών τους, οι οποίοι μέχρι πριν λίγο καιρό ζούσαν σε ερείπια και επιζούσαν από συνεχόμενες επαναστάσεις[24].

Κατά το 1881 είναι εξαιρετικά σημαντικό να τονιστεί πως ο χριστιανικός πληθυσμός στη Μεγαλόνησο υπερτερούσε του μουσουλμανικού σε αναλογία 3 προς 1, ενώ το 1821 υπήρχε ισοδυναμία. Συνακόλουθα τα κοινωνικά και πολιτικά τεκταινόμενα θα επηρεάζονταν από χριστιανούς, ενώ όλοι οι κάτοικοι πλέον μιλούν την ελληνική γλώσσα ακόμη και οι Οθωμανοί. Πολλοί ιμάμηδες χρησιμοποιούσαν τα ελληνικά στα τζαμιά και Τούρκοι δάσκαλοι στα σχολεία. Οι μουσουλμάνες αποστήθιζαν μηχανικά το Κοράνι, όπως και οι λογιώτεροι των Τούρκων. Η έλλειψη ενιαίου εκπαιδευτικού

[23] Βλ. Πατεράκη Γ., ό.π., σελ.151, 152 και Χουρδάκη Α., ό.π., σελ.40-42.
[24] Βλ. Πατεράκη Γ., ό.π., σελ.330, 331.

κανονισμού καλύφθηκε από τον Νόμο του 1881, ο οποίος, όντας θετικότατο εφαλτήριο για τη μελλοντική εξέλιξη της παιδείας, αποτελούσε πόνημα του Αντωνίου Μιχελιδάκη και Αντωνίου Βορεάδη. Μέχρι τότε η βούληση του δασκάλου υποκαθιστούσε τον κεντρικό σχεδιασμό που απουσίαζε. Η εκπαιδευτική κατάσταση γενικότερα, πριν το Νόμο του 1881, ήταν αρνητική. Σχολεία σε άθλια κατάσταση, λίγα όργανα διδασκαλίας, πενιχροί μισθοί για τους διδασκάλους που δεν πληρώνονταν ανά τακτά χρονικά διαστήματα. Ο νόμος αναφέρεται χωριστά σε χριστιανικά και οθωμανικά σχολεία. Η σύσταση σχολείων, ο διορισμός και η μισθοδοσία δασκάλων, οι εφορείες των εκπαιδευτηρίων, οι εξετάσεις και οι εξεταστικές επιτροπές, οι πόροι και τα Παρθεναγωγεία είναι τα θέματα που αναλύονται στο πρώτο του μέρος. Εφόσον δεν υπήρχε η οικονομική δυνατότητα, τα δημοτικά σχολεία είχαν προτεραιότητα σε σχέση με τα ελληνικά. Η Γενική διοίκηση της Κρήτης χαρακτηρίζει τα δημοτικά σχολεία ως κρηπίδωμα της εκπαίδευσης, προσιτά σε όλες τις κοινωνικές τάξεις με γνώσεις για τον πρακτικό βίο και την εξάσκηση όλων ανεξαιρέτως των επαγγελμάτων, βάση για τους μαθητές που επιθυμούσαν ανώτερη εκπαίδευση. Στην Πρωτοβάθμια εκπαίδευση άνηκαν τα Δημοτικά, τα νηπιαγωγεία και τα Γραμματοδιδασκαλεία. Τα τελευταία, παρόλο που έπρεπε να καταργηθούν εξελικτικά όπου ιδρυόταν δημοτικό σχολείο από το 1870, συνέχιζαν να λειτουργούν. Τα Δημοτικά σχολεία χωρίζονταν σε πρωτοβάθμια με περισσότερους από 80 μαθητές και δευτεροβάθμια με λιγότερους από 80. Τα Παρθεναγωγεία αρχικά θα λειτουργούσαν ένα σε κάθε διοικητική έδρα με ιδιωτική χρηματοδότηση. Ακριβώς αυτή η παρότρυνση των Εφορειών στους ιδιώτες να χρηματοδοτούν τα ελάχιστα Παρθεναγωγεία και να κανονίζουν κατά βούληση τη μισθοδοσία των διδασκαλισσών, φανερώνει πως η εκπαίδευση των θηλέων υπολειπόταν των αρρένων πάρα πολύ. Το πιο σημαντικό σημείου του πρώτου ενιαίου εκπαιδευτικού νομού για τη Μεγαλόνησο ήταν η υποχρέωση του πατέρα να στέλνει στο σχολείο τουλάχιστον ένα από τα παιδιά του, ηλικίας από 6-12 ετών. Άρνηση χωρίς αποχρώντα λόγο τιμωρούνταν με πρόστιμο. Ουσιαστικά πρόκειται για μέτρο που εισάγει δειλά και μερικώς την υποχρεωτική φοίτηση σε μια χρονική περίοδο κατά την οποία οι αναλφάβητοι ήταν 242.114 (181.021 χριστιανοί, 61.093 μουσουλμάνοι), ενώ εγγράμματοι μόλις 33.173. Οι λιγότερο αναλφάβητοι χριστιανοί ζούσαν στα Χανιά και στην Ιεράπετρα. Με το νόμο του 1881 ο αριθμός των μαθητών ήταν 13.939 (10.799 χριστιανόπαιδα, 3.140 οθωμανόπουλα) και αυτός των μαθητριών 5.623 (3.172 χριστιανές και 2.451 μουσουλμάνες). Το διδακτικό προσωπικό αριθμούσε 428 δασκάλους (271 χριστιανοί και 157 μουσουλμάνοι) και 113 δασκάλες (41 χριστιανές, 73 οθωμα-

νίδες και κάποιες ακόμη ιέρειες που ήταν αναγνώστριες ευχών σε ιεροτελεστίες που διοργάνωναν μουσουλμάνες). Το ενδιαφέρον και η οικονομική ενίσχυση των κατοίκων προς τα σχολεία ήταν απαραίτητα για τη λειτουργία τους. Δεν έλειψαν κι εκείνοι οι φωτισμένοι δωρητές περιουσίας προς ενίσχυση της εκπαίδευσης. Ο Γεώργιος Ξενουδάκης έκανε σημαντικότατες δωρέες για ίδρυση σχολείων στην επαρχία Σφακίων, όπως επίσης η Πηνελόπη Χαλβουδάκη, ο Αντώνιος Παπαφραγκιάς Καμπάνης, ο Δημήτριος Βερναρδάκης και η Λουκία Κροβάντζη, σύζυγος του Σπυρίδωνος Ζαμπέλιου. Το γνήσιο ενδιαφέρον των γονέων για ίδρυση σχολείων ήταν βασική προϋπόθεση για τη λειτουργία τους, αφού πολλά συντηρούνταν από κατοίκους ή ευεργέτες του τόπου[25].

Με βάση τον νόμο του 1881 οι διδάσκαλοι έπρεπε να έχουν απολυτήριο δευτέρας τάξεως γυμνασίου ή απολυτήριο Ελληνικού σχολείου. Επιπρόσθετα η εξαμηνιαία φοίτηση κοντά σε διευθυντή δημοτικού σχολείου στην έδρα της διοικήσεως ήταν απαραίτητο προσόν. Σε σχετική εγκύκλιο σημειωνόταν πως η επιλογή των διδασκάλων πρέπει να αποτελεί θέμα μεγίστης προσοχής, ενώ οι εκπαιδευτικοί λειτουργοί χαρακτηρίζονται ως «αληθείς αναμορφωταί της κοινωνίας». Πάντως οι προσωρινοί διδάσκαλοι με μειωμένο μισθό ήταν μια αναγκαία πραγματικότητα εξαιτίας έλλειψης προσοντούχων διδασκάλων. Η επιλογή τους γινόταν μέσω εξετάσεων της διαρκούς εξεταστικής επιτροπής, η οποία αποτελούνταν από το Γυμνασιάρχη ή τον Διευθυντή του ελληνικού σχολείου, το Διευθυντή του δημοτικού σχολείου της έδρας της διοικήσεως και από ένα ελληνοδιδάσκαλο ή καθηγητή. Σε περίπτωση περισσότερων του ενός υποψηφίων για την ίδια θέση κύριο κριτήριο ήταν τα προσόντα, δευτερεύον η εμπειρία και σε περίπτωση ισοβαθμίας γινόταν διαγωνισμός. Η επιτροπή αυτή μεριμνούσε επίσης για το σύστημα διδασκαλίας, υποδείκνυε συγκεκριμένα διδακτικά βιβλία και συνέτασσε εκθέσεις σχετικά με την κατάσταση των σχολείων. Βασικός στόχος του συγκεκριμένου εκπαιδευτικού νόμου ήταν η ομοιομορφία στο σύστημα της εκπαίδευσης, έτσι ώστε να διευκολύνονται και οι μαθητές, αν τυχόν μετέβαιναν από το ένα σχολείο στο άλλο.

Ο ίδιος περί παιδείας νόμος του 1881 αναφορικά με τη μέση εκπαίδευση προέβλεπε τη λειτουργία τριτάξιων ελληνικών σχολείων σε κάθε έδρα διοίκησης και διατήρηση όσων ήδη λειτουργούσαν με τροποποιήσεις. Από το 1881 παρατηρούμε την ίδρυση ελληνικών σχολείων με 1 ή 2 τάξεις στην επαρχία και από το 1883 με τρεις

[25] Βλ. Χουρδάκη Α., ό.π., σελ. 41, 42, 46-50 και Πατεράκη Γ., ό.π., σελ. 172, 173, 330.

τάξεις. Βασική προϋπόθεση ίδρυσής τους ήταν οι 10-15 μαθητές για κάθε τάξη. Οι διδάσκαλοι είχαν πτυχίο ελληνοδιδασκάλου ή απολυτήριο γυμνασίου. Ο νόμος επίσης προέβλεπε την ίδρυση Γυμνασίου με συνολικά έξι καθηγητές, οι οποίοι έπρεπε να είναι τουλάχιστον *«τελειοδίδακτοι»* φιλοσοφικής σχολής. Τα γνωστικά αντικείμενα ήταν οι κλασικές γλώσσες, η ιστορία, η φιλοσοφία, τα ιερά, τα μαθηματικά και η γαλλική γλώσσα. Πάντως μέχρι το 1883-1884 δεν υπήρχε πλήρες Γυμνάσιο με τέσσερις τάξεις. Τα ελληνικά σχολεία είχαν εντάξει κάποιες γυμνασιακές τάξεις ή υπήρχαν Ημιγυμνάσια. Το 1883 συστάθηκε το πρώτο πλήρες Γυμνάσιο στο Ηράκλειο το οποίο διατηρούνταν με δαπάνες του δημοσίου. Είχε πλούσια συλλογή οργάνων διδασκαλίας, χημικό εργαστήριο για πειράματα, χαρακτηριστική πειθαρχία και απουσία πολιτικών παρεμβάσεων για τη δημιουργία πολιτικής πελατείας ανάμεσα στους διδάσκοντες. Δεύτερο Γυμνάσιο ιδρύεται στη Νεάπολη από τη Δημογεροντία Λασιθίου το 1884 το οποίο διατηρήθηκε με μοναστηριακές δαπάνες, το 1886 ξεκινά να λειτουργεί τρίτο Γυμνάσιο στα Χανιά και ένα Ημιγυμνάσιο στο Ρέθυμνο από τις εφορείες.

Η εκπαίδευση των Οθωμανών ήταν ένα σημαντικό κομμάτι του Νόμου του 1881. Συνοπτικά αναφέρουμε εδώ πως σύμφωνα με αυτόν ιδρύονταν ανώτερα σχολεία στις πόλεις και κατώτερα στα χωριά. Υπήρχαν προκαταρκτικά σχολεία σε όσα χωριά υπήρχε αυτή η ανάγκη. Η προκαταρκτική εκπαίδευση ήταν υποχρεωτική και πενταετής. Η διάρκεια της διδασκαλίας στα Γυμνάσια ήταν τετραετής με χαρακτηριστική διάταξη τη διδασκαλία της ελληνικής και γαλλικής ως ξένων γλωσσών. Οι τελειόφοιτοι του Γυμνασίου είχαν τη δυνατότητα να σπουδάσουν σε Διδασκαλεία, ενώ συστήθηκε και πενταετές Λύκειο ανώτερο του Γυμνασίου.

Αμέσως μετά την ατυχή επανάσταση των χριστιανών το 1889, ο Γενικός Διοικητής Ν.Σαρτίνσκης δημιουργεί νέο νόμο περί παιδείας. Ο νόμος του 1889 όριζε ως υποχρεωτική τη φοίτηση αρρένων από 7 έως 11 χρονών και έκανε αναφορά στη συμφοίτηση κοριτσιών κάτω των 10 ετών στα επαρχιακά δημοτικά σχολεία. Επίσης διαιρούσε τα χριστιανικά σχολεία στην Κρήτη σε Νηπιαγωγεία, Δημοτικά, τριτάξια ελληνικά σχολεία, Γυμνάσια και Παρθεναγωγεία. Τα Δημοτικά σχολεία διακρίνονται σε τρία είδη ανάλογα με τον αριθμό των μαθητών (Πρωτοβάθμια – αριθμός μαθητών > 80, Δευτεροβάθμια – αριθμός μαθητών > 40, Τριτοβάθμια – αριθμός μαθητών > 20 μαθητών). Στους 5 νομούς της Κρήτης ιδρύονται συνολικά 339 χριστιανικά σχολεία αρρένων (5 πρότυπα, 47 Πρωτοβάθμια, 100 Δευτεροβάθμια και 187 Τριτοβάθμια). Τα διδακτέα μαθήματα, οι ώρες διδασκαλίας και ο εσωτερικός κανονισμός των Γυμνασίων έπρεπε να είναι απόλυτα εναρμονισμένα με την αντίστοιχη ελληνική νομοθεσία.

Η ανώτατη διεύθυνση άνηκε στην τμηματική εφορεία κάθε διαμερίσματος με πρόεδρο τον οικείο Επίσκοπο. Η εξέταση των διδασκάλων, η επιλογή διδακτικών βιβλίων και η βελτίωση της σχολικής καθημερινότητας αποτελούσε υποχρέωση των πέντε διαρκών εξεταστικών επιτροπειών, μιας για κάθε νομό. Όριο εξάσκησης διδασκαλικού επαγγέλματος ορίστηκε το 20^{ο} έτος, ενώ οι δημοδιδάσκαλοι θα εξασκούνταν πλέον ένα μήνα και όχι ένα εξάμηνο πάνω σε μεθοδολογικά θέματα δίπλα στους διευθυντές των πρότυπων σχολείων που βρίσκονταν στις έδρες των διοικήσεων. Σύμφωνα με το άρθρο 26 η δημοτική εκπαίδευση παρεχόταν δωρεάν, ενώ πληρωνόταν μόνο η εγγραφή και το απολυτήριο[26].

Οι ανύπαρκτες ή ασήμαντες πιστώσεις που έδιναν στις Εφορείες των σχολείων οι Τούρκοι Γενικοί Διοικητές όποτε η αγανάκτηση των κατοίκων ήταν σε οξύτατο σημείο, δεν επαρκούσαν για τη σωστή συντήρηση των σχολείων, επιφέροντας αρνητικότατες καταστάσεις στη σχολική καθημερινότητα όπως η έλλειψη διδακτικών οργάνων και καθυστερημένη πληρωμή των εκπαιδευτικών ακόμη και για έτη. Ειδικότερα το έτος 1890 χαρακτηρίζεται από μεγάλη οικονομική ύφεση με άμεση συνέπεια την καθοδική εκπαιδευτική πορεία με τους εκπαιδευτικούς να παραιτούνται, να απεργούν και να διεκδικούν δικαστικά τον μονίμως καθυστερημένο έως ανύπαρκτο μισθό τους. Κάποιοι εκπαιδευτικοί μηχανεύονται την πρόταση έκπτωσης στο συνολικό οφειλόμενο σε αυτούς ποσό αν τους πληρωθεί εφάπαξ. Οι κοινότητες, η αυταπάρνηση των κακοπληρωμένων διδασκάλων και οι πρόσοδοι των μοναστηριακών κτημάτων διατηρούσαν σε λειτουργία λίγα σχολεία. Αξίζει να σημειώσουμε εδώ πως σε φύλλο της εφημερίδας *«Μεσόγειος»* (έτος 1893, μήνας Δεκέμβριος) σημειώνεται πως οι εκπαιδευτικοί έμεναν χωρίς μισθούς παραμονές των εορτών. Επειδή δεν εξοφλήθηκε κάποιος από τους ήδη καθυστερημένους για μήνες μισθούς των περισσότερων εκπαιδευτικών, εκείνοι αποφάσισαν διακοπή των παραδόσεων[27].

Την πενταετία 1890-1895 διατηρούνται λίγα σχολεία με καίριες ελλείψεις, λόγω της πολιτικής αναταραχής και των βιαιοτήτων που επικρατούν. Λίγα Δημοτικά, ακόμη λιγότερα Ελληνικά, δύο πλήρη Γυμνάσια σε Ηράκλειο και Χανιά και δυο ημιτελή σε Νεάπολη και Ρέθυμνο λειτουργούν σε όλη τη νήσο. Σύμφωνα με έγγραφο του Θεοφιλεστάτου Προέδρου Κυδωνίας και Αποκορώνου Νικηφόρου και των Εφόρων της Χριστιανικής τμηματικής εφορείας Χανίων Π.Α. Κνιθάκη και Ε.Σ.Σειραδάκη προς τον Έκτακτο Στρατιωτικό Διοικητή και Τοποτηρητή Γενικής Διοίκησης Κρήτης Τζε-

[26] Βλ. Χουρδάκη Α., ό.π., σελ. 50-52, 54-59.
[27] Βλ. Χουρδάκη Α., ό.π., σελ.60,62 και Πατεράκη Γ., ό.π., σελ.256, 259.

βάτ Πασά με ημερομηνία 25 Σεπτεμβρίου 1890, τα σχολεία του τμήματός τους οδηγούνται σε αναπόφευκτο κλείσιμο λόγω έλλειψης πόρων και ζητούν οικονομική βοήθεια. Από την άλλη πλευρά η Μεγάλη Βεζυρία πίστευε πως η δωρεάν εκπαίδευση ήταν μια ουτοπία και έπρεπε οι μαθητές να συνδράμουν οικονομικά. Τα οθωμανικά σχολεία δεν αντιμετώπιζαν λιγότερα προβλήματα, ενώ πολλοί πρότειναν την κατάργηση λειτουργίας του Γυμνασίου Χανίων, ώστε να εξοικονομηθούν χρήματα και να μην κλείσουν τα σχολεία των επαρχιών Κυδωνίας, Κισσάμου και Σελίνου. Οι κάτοικοι της επαρχίας Μεραμβέλλου είχαν ήδη υιοθετήσει αυτή την τακτική. Παρόλη την δυσχερή θέση των επαρχιακών σχολείων στην πόλη οι τελικές εξετάσεις συνιστούσαν κοινωνικό γεγονός και είδηση για τον τοπικό τύπο. Η απόλυση διδασκάλων την 1η Ιουλίου 1890, ώστε να μην πληρωθούν οι μισθοί Ιουλίου και Αυγούστου ήταν ένα μέσο εξοικονόμησης πόρων. Η ενέργεια αυτή επιφέρει πολλές παραιτήσεις διδασκάλων τις οποίες η Χριστιανική τμηματική εφορεία Λασιθίου δεν κάνει αποδεκτές, έτσι ώστε να κυλήσουν ομαλά οι τελικές εξετάσεις[28].

Την ίδια περίοδο που η δημόσια εκπαίδευση παρακμάζει, αντίστροφη πορεία ακολουθεί η ιδιωτική εκπαίδευση στην πόλη των Χανίων με χαρακτηριστικά παραδείγματα τα ιδιωτικά εκπαιδευτήρια Πανδούλα, Σπανουδάκη, το ιδιωτικό Παρθεναγωγείο της Χρυσάνθης Παπαδάκη και το Γαλλικό σχολείο θηλέων υπό τη διεύθυνση των Αδελφών του Ελέους. Οι εξετάσεις στο εκπαιδευτήριο Σπανουδάκη έγιναν ενώπιον ακροατηρίου, το οποίο επιδοκίμασε τις ορθές απαντήσεις των μαθητών.

Σύμφωνα με την Επίτομη Γεωγραφία της Νήσου Κρήτης του Εμμ. Γ. Γενεράλι (έτος έκδοσης 1891) στην επαρχία Κυδωνίας λειτουργούν 28 Δημοτικά σχολεία, στην Κίσαμο 31 και 1 ελληνικό, στη Σέλινο 16 και 1 ελληνικό, ενώ στα Χανιά Γυμνάσιο, Ελληνικό σχολείο και Δημοτική σχολή.

Στο τέλος της δύσκολης πενταετίας για τα σχολεία και την παιδεία 1890-1895, χρέη επιθεωρητή αναλαμβάνουν οι Επίσκοποι με διάταγμα που δημοσιεύθηκε στις 5 Ιουνίου 1895 στην εφημερίδα *«Κρήτη».* Στο ίδιο φύλο της εφημερίδας δημοσιεύονται τροποποιήσεις και συμπληρώσεις στο Νόμο περί παιδείας του 1889. Οι χριστιανοί πληρεξούσιοι της Βουλής των Κρητών ανέθεταν στο σύλλογο καθηγητών του Γυμνασίου Ηρακλείου, στους Γυμνασιάρχες των άλλων Γυμνασίων της Κρήτης, στους πρώην Γυμνασιάρχες των Γυμνασίων της Κρήτης και στους πτυχιούχους Διδασκαλείων Διευθυντές των Δημοτικών σχολείων της Κρήτης τη σύνταξη και υποβολή με-

[28] Βλ. Χουρδάκη Α., ό.π., σελ.61-63 και Πατεράκη Γ., ό.π., σελ. 260.

ταρρυθμιστικού προγράμματος, σύμφωνα με το οποίο θα διοργανωνόταν η δημοτική και μέση εκπαίδευση[29]. Τον Ιούλιο του 1895 στην εφημερίδα *«Ηράκλειον»* δημοσιεύονται αποφάσεις της ΚΑ' Συνόδου της Γενικής Συνέλευσης των Κρητών σχετικά με τον προϋπολογισμό. Ο Γενικός Διοικητής της Κρήτης ήταν υπεύθυνος να διαθέτει μέρος από το περίσσευμα των προσόδων της νήσου για τη λειτουργία και συντήρηση σχολείων. Η απουσία συγκεκριμένου κονδυλίου για την Παιδεία, οδηγούσε σε ένδεια τα σχολεία και οι Εφορείες μπορούσαν να διατηρήσουν λίγα σε αριθμό εκπαιδευτήρια.

Η Κρήτη με το νέο Οργανισμό του 1896 αποτελούσε ημικυρίαρχη επαρχία της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Η Γενική Συνέλευση και ο χριστιανός διοικητής που θα διοριζόταν κάθε πέντε χρόνια από το Σουλτάνο θα αναλάμβαναν τη νομοθετική εξουσία. Ο επίσκοπος Πέτρας σε επιστολή του προς την Ιερά Μητρόπολη Κρήτης αποτυπώνει γλαφυρά την εκπαιδευτική πραγματικότητα, σημειώνοντας πως όλοι οι διδάσκαλοι διαμαρτύρονται για τη μη έγκαιρη πληρωμή τους λόγω της ένδειας του ταμείου της Εφορείας, ενώ κάποιοι είχαν ήδη παραιτηθεί. Το αρνητικό γεγονός της καθυστερημένης μισθοδοσίας των εκπαιδευτικών πιστοποιείται από σχετική αλληλογραφία της περιόδου με διδασκάλους να απειλούν με απεργία, να διακόπτουν τα μαθήματα και τον Έφορο Σητείας να συγκρατεί με κόπο τους εκπαιδευτικούς στη θέση τους[30]. Κατά την επανάσταση 1896-1898 τα περισσότερα σχολεία δεν λειτούργησαν. Πολλοί δάσκαλοι και μαθητές Γυμνασίων πήραν μέρος σε αυτούς τους αγώνες. Ενώ μέχρι τώρα τις επαναστάσεις στο νησί τις οργάνωναν οι χριστιανοί, αυτή τη φορά το κίνημα ενισχυόταν έντεχνα από τους Τούρκους, ώστε να μην εφαρμοστούν οι διατάξεις του νέου Οργανικού Νόμου του 1896. Την 1η Φεβρουαρίου 1897 η ελληνική κυβέρνηση κατέλαβε στρατιωτικά το νησί, ενώ στις 3 του ίδιου μήνα αποφάσισαν τη διεθνή κατοχή του οι Μεγάλες Δυνάμεις. Σύμφωνα με το πρώτο τεύχος του περιοδικού *«Πρόοδος»* με ημερομηνία έκδοσης 1 Μαρτίου 1901, το 1897 καταστράφηκαν διδακτικά όργανα και σκεύη από τα σχολεία της πόλης. Έτσι η Ανωτέρα Διεύθυνση Δημ.Εκπαιδεύσεως παρήγγειλε από το Παρίσι όργανα Φυσικής για τα Γυμνάσια Χανίων και Ηρακλείου. Εκτός από αυτά ήδη είχαν αγοραστεί γεωγραφικοί χάρτες της Κρήτης για όλα τα δημόσια σχολεία και γραφεία[31].

Η έκδοση πολλών και σημαντικών εφημερίδων στην Κρήτη - από Κρήτες δημοσι-

[29] Βλ. Χουρδάκη Α., ό.π., σελ.62-68.
[30] Βλ. Πατεράκη Γ., ό.π., σελ.307, 314.
[31] Βλ. Χουρδάκη Α., ό.π., σελ.68.69 και Πατεράκη Γ., ό.π., σελ.318.

ογράφους με κύριο μέλημα την ενημέρωση του λαού και τη γνωστοποίηση του *«κρητικού ζητήματος»* - πραγματοποιήθηκε κατά την εικοσαετία 1878 (Σύμβαση Χαλέπας) – 1898 (Αυτονομία). Η λογοκρισία και οι γραπτές υποσχέσεις των εκδοτών πως δεν θα έθιγαν τον Σουλτάνο και γενικά την τουρκική διοίκηση ήταν το πλαίσιο πάνω στο οποίο έπρεπε να κινείται ο τοπικός τύπος[32].

Στις 9 Δεκεμβρίου 1898 φθάνει στη Μεγαλόνησο ο πρίγκιπας Γεώργιος, δευτερότοκος γιος του Βασιλιά της Ελλάδας Γεωργίου, ο οποίος αναλαμβάνει τη διοίκηση της νήσου ως Ύπατος Αρμοστής Κρήτης. Η υποδοχή του συνοδεύτηκε από αξιοπρόσεκτο ενθουσιασμό. Ο πρόεδρος των ναυάρχων των Μεγάλων Δυνάμεων (Αγγλία, Γαλλία, Ρωσία, Ιταλία) του παρέδωσε την επίσημη σημαία της Κρητικής Πολιτείας, η οποία θα κυμάτιζε πλέον στο φρούριο Φιρκά. Η τουρκική σημαία στο φρούριο της Σούδας αποτελούσε απλώς ένα τυπικό σύμβολο της τουρκικής επικυριαρχίας στη νήσο. Οι Μεγάλες Δυνάμεις διαχώρισαν την υψηλή προστασία τους στη νήσο κατά διαμερίσματα. Οι Ιταλοί ανέλαβαν τα Χανιά, οι Ρώσοι το Ρέθυμνο, οι Άγγλοι το Ηράκλειο, οι Γάλλοι το Λασίθι, ενώ η πόλη των Χανίων ως πρωτεύουσα της Κρητικής Πολιτείας τέθηκε υπό την προστασία και των τεσσάρων. Σημαντικά γεγονότα ύστερα από την αποχώρηση των ναυάρχων στους πρώτους μήνες της αυτονομίας ήταν οι εκλογές πληρεξουσίων στις 24 Ιανουαρίου του 1899 (εξελέγησαν 138 χριστιανοί, 50 μωαμεθανοί), η δημοσίευση του Κρητικού Συντάγματος στην εφημερίδα *«Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας»* στα Χανιά στις 16 Απριλίου 1899, αφού πρώτα εγκρίθηκε από τις Μεγάλες Δυνάμεις με βάση σχέδιο που εκπονήθηκε από δεκαεξαμελή επιτροπή δώδεκα χριστιανών και τεσσάρων μουσουλμάνων υπό την προεδρία του Ι.Σφακιανάκη, καθώς και ο σύνθεση του πρώτου Ηγεμονικού Συμβουλίου[33].

Η Συνέλευση πληρεξουσίων προέκυψε με έμμεση ψηφοφορία, χωριστά για χριστιανούς και μουσουλμάνους. Οι μεν πρώτοι ψήφισαν με βάση τον εκλογικό σύλλογο των πληρεξουσίων της Συνελεύσεως του 1897-1898, ενώ οι δεύτεροι με βάση τον εκλογικό σύλλογο των εκλεκτόρων της Συνελεύσεως του 1895. Η επιψήφιση αυτόνομου πολιτεύματος με τη συμφωνία της Συνελεύσεως ήταν βασική αρμοδιότητα της τελευταίας[34]. Πράγματι στις 16-4-1899 ο Αρμοστής κύρωνε το Σύνταγμα που είχε προηγουμένως ψηφιστεί από τη Συνέλευση και αποκαλούσε την νήσο Κρήτη μετά

[32] Βλ. Δετοράκη Θ., ό.π., σελ.257, 258.
[33] Βλ. Χουρδάκη Α., ό.π., σελ.73. Βλ. επίσης Μόσχου Δήμητρας, Βασική εκπαίδευση και κοινωνική οργάνωση στην Κρήτη την εποχή της Κρητικής Πολιτείας: 1898-1901, Διδακτορική Διατριβή, 2008, 138,139 και Δετοράκη Θ., ό.π., σελ.97.
[34] Βλ. στην εφημ. *«Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας»*, έτος Α, αριθ.3, Εν Χανίοις τη 9 Ιανουαρίου 1899.

των παρακειμένων νησιδίων εντελώς αυτόνομη Πολιτεία κατά τους όρους που είχαν αποφασιστεί από τις τέσσερις Μεγάλες Δυνάμεις[35]. Ειδικότερα ο τίτλος «πρώτη Κρητική Βουλή[36]» δόθηκε από τον ίδιο τον Πρίγκιπα Γεώργιο στην εναρκτήρια ομιλία του στην πρώτη της συνεδρίαση στις 21-5-1901.

Η νεοσύστατη πολιτεία είχε πολλές αποχρώσεις στη φυσιογνωμία της. Η επικυριαρχία του Σουλτάνου, ο οποίος επεδίωκε μικρής έκτασης αυτονομία για τη νήσο, η προστασία των ευρωπαϊκών Μεγάλων δυνάμεων, οι οποίες σπάνια συμφωνούσαν, ο Ύπατος Αρμοστής που είχε δεχτεί εντολή από τον κρητικό λαό και ήταν ταυτοχρόνως εκπρόσωπος των δυνάμεων της Ευρώπης και φυσικά οι Κρήτες που απέβλεπαν σε ευρύτατη αυτονομία, δημιουργούσαν έντονη διοικητική σύγχυση. Η ασφάλεια που προσέφερε ο Αρμοστής προσέλκυε τις φιλομοναρχικές δυνάμεις, ενώ οι νέες αστικές και γεωργικές δυνάμεις λειτουργούσαν αντιπολιτευτικά με στόχο την άμεση επίλυση του Κρητικού ζητήματος. Η οικονομική ανάπτυξη του νησιού δεν φαινόταν ευοίωνη λόγω της ιδιομορφίας του καθεστώτος αρμοστείας, παρόλη την αρχική μικρή οικονομική πρόοδο με συγκέντρωση κεφαλαίων και απόπειρα τραπεζικής οργάνωσης. Ακόμη και σε αυτό το μικρό μέγεθος, η πρόοδος των οικονομικών επέφερε την είσοδο στο πολιτικό προσκήνιο των μικροαστών και μεσοαστών, αφού πρώτα ανήλθαν σε ανώτερο κοινωνικό επίπεδο[37].

Το πρώτο Κρητικό Σύνταγμα μπορεί να χαρακτηριστεί συγκεντρωτικό, αφού καθόριζε ότι ο Ηγεμόνας θέτει τους νόμους μαζί με τη Βουλή των αντιπροσώπων, ασκεί την νομοθετική εξουσία δια των υπευθύνων Συμβούλων και απονέμει δικαιοσύνη δια των δικαστηρίων. Ειδικότερα κατά την πρώτη διετία από τη δημοσίευση του Συντάγματος της Κρητικής Πολιτείας στις 16 Απριλίου 1899, η νομοθετική εξουσία άνηκε εξ' ολοκλήρου στον Ηγεμόνα. Αυτό το συγκεκριμένο χρονικό διάστημα οι απαραίτητοι νόμοι για τη λειτουργία του πολιτεύματος, που ο Ηγεμόνας έθετε σε εφαρμογή μέσω προσωρινών διαταγμάτων, έπρεπε να κινούνταν εντός των ορίων του Συντάγματος, ομόφωνα αποφασισμένοι από το Συμβούλιό του. Ένα Συμβούλιο του οποίου τα μέλη διορίζονταν και παύονταν κατ' επιλογή του[38].

---

[35] Βλ. στην εφημ. *«Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας»,* έτος Α, αριθ.24, Εν Χανίοις τη 16 Απριλίου 1899, σελ.1.

[36] Για τον χαρακτηρισμό πρώτη (ελεύθερη) βουλή (αντιπροσωπεία) βλ. στην εφημ. *«Πατρίς»,* έτος Β, αριθ.178, Χανιά, Πέμπτη 21 Μαΐου 1901, σελ.1.

[37] Βλ. Χουρδάκη Α., ό.π., σελ.73-75.

[38] Βλ. στην εφημ. *«Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας»,* έτος Α, αριθ.24, Εν Χανίοις τη 16 Απριλίου 1899, σελ.2,4,6 και Χουρδάκη Α., ό.π., σελ.75.

«ΘΕΩΡΙΑ»

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

«ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ»

1.1 Η διατύπωση του προβλήματος

Η ιστορική έρευνα που άπτεται θεμάτων παιδείας και εκπαίδευσης κατά την περίοδο της Κρητικής Πολιτείας (1898-1913) και ειδικότερα η παραδοχή του Συμβούλου Ανωτέρας Εκπαίδευσης και Θρησκευμάτων Ν.Γιαμαλάκη πως κατά τη σχολική χρονιά 1900-1901 μεγάλο τμήμα του πληθυσμού της νήσου θα καταδικαζόταν σε πλήρη αμάθεια[1], αποτέλεσαν εξαιρετικά ενδιαφέρουσες προκλήσεις για τη διεξαγωγή της συγκεκριμένης έρευνας. Κατά τη διάρκεια των ετών 1900-1901 στην Κρήτη, ο αρχικός, δικαιολογημένος ενθουσιασμός για το πολίτευμα της αυτονομίας και την απαλλαγή από τους Τούρκους είχε κοπάσει. Οι πολίτες συνέχιζαν σε κάθε ευκαιρία να εκφράζουν τον πόθο για Ένωση με την Ελλάδα αλλά και την εμπιστοσύνη τους στο πρόσωπο του Πρίγκιπα, ο οποίος σε συνεργασία με το Ηγεμονικό Συμβούλιο οργάνωνε την Κρητική Πολιτεία. Όλοι οι τομείς της δημόσιας ζωής διέπονταν από νόμους οι οποίοι βασίζονταν στο Σύνταγμα, το οποίο εργαλειοποιούσε τον πόθο για ένωση με την Ελλάδα έχοντας ως βάση το ελληνικό Σύνταγμα, αλλά και τον οργανικό χάρτη της Ανατολικής Ρωμυλίας[2]. Η *«Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας»* δημοσίευε νόμους, εγκυκλίους, τροποποιήσεις, προσθήκες και διαγραφές άρθρων αποδεικνύοντας την προσπάθεια συστηματοποίησης της δημόσιας ζωής, η οποία αναδεικνύεται μέσα από τα πολυάριθμα φύλλα του τοπικού τύπου των Χανίων, που ως πρωτεύουσα της Κρητικής Πολιτείας ήταν το κέντρο των πολιτικών και οικονομικών εξελίξεων.

Οι κάτοικοι του νομού αλλά και όλης της νήσου κλήθηκαν να ανταποκριθούν στην υποχρεωτική δημοτική εκπαίδευση των τέκνων τους, ενώ η ίδια η Πολιτεία δεν πληρούσε όλες τις προϋποθέσεις ώστε να δικαιολογείται ο όρος *«υποχρεωτική»,* που η ίδια σοφά θέσπισε. Η ανεπάρκεια σχολείων και Δημοδιδασκάλων επέφερε εκπαιδευτική οπισθοδρόμηση στη Μεγαλόνησο κατά το σχολικό έτος 1900-1901[3].

---

[1] Βλ. στην εφημ. *«Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας»,* τεύχος τρίτον, έτος 1900, αριθ.69, Εν Χανίοις τη 25 Οκτωβρίου 1900, σελ.1, 2.

[2] Βλ. Coutourier Η., *«Η Κρήτη. Η θέσις αυτής εξ απόψεως του Διεθνούς Δικαίου»,* μτφρσ. Τιμόθεου Βενέρη, Ηράκλειον: Τυπ. "Η Ίδη", 1911, σελ.203.

[3] Βλ. στην εφημ. *«Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας»,* τεύχος τρίτον, έτος 1900, αριθ.69, Εν

Η παιδεία ως προσφερόμενο και διεκδικούμενο αγαθό από την Κρητική Πολιτεία και τους πολίτες αντίστοιχα, δεν χαρακτηριζόταν μόνο από υστερήσεις. Οι διορισμοί εκπαιδευτικών, η διαβάθμισή τους, η μισθοδοσία τους, οι επιμορφώσεις και εξετάσεις των ασθενέστερων σε γνωστικό επίπεδο Δημοδιδασκάλων, οι ιδρύσεις σχολείων και η κατηγοριοποίησή τους, οι εξετάσεις και τα γνωστικά αντικείμενα των μαθητών είναι μερικές μόνο πτυχές της εκπαιδευτικής ζωής στα Χανιά που βρίσκονταν σε πλήρη εξέλιξη και συνεχή ανανέωση.

Πρόθεσή μου είναι να αναδειχθούν όλες αυτές οι πτυχές της παιδείας και της εκπαίδευσης όπως συστηματοποιήθηκαν στο νομό Χανίων, σε άμεσο συνδυασμό με την γενικότερη εκπαιδευτική οργάνωση και την οικονομική διαχείρισή της σε όλη τη νήσο από την Πολιτεία. Συνάμα το ιστορικό πλαίσιο, εντός του οποίου εντάσσονται η εκπαίδευση και η παιδεία στα Χανιά της Κρήτης, συνδέεται άρρηκτα με τις εκπαιδευτικές επιλογές και καταγράφεται εξηγητικά.

Η χανιώτικη εφημερίδα *«Πατρίς»* στις 3 Φεβρουαρίου 1901 αναδημοσιεύει ανταπόκριση του καθηγητή ιταλικών Ουμβέρτου Αγκαράνι στην Ιταλική «Εφημερίδα του Λαού», όπου οι πληροφορίες για τη γενική εικόνα διοίκησης της Νήσου είναι θετικότατες σε όλους τους τομείς[4]. Ειδικότερα όσον αφορά στην εκπαίδευση η νήσος είχε δύο γυμνάσια, δύο προγυμνάσια και τετρακόσια δημοτικά σχολεία, καλώς διοργανωμένα και διευθυνόμενα, ανώτερα και κατώτερα με πεντακόσιους διδασκάλους[5]. Αντίθετα η εφημερίδα *«Independance»* του Βελγίου σε ανταπόκρισή της από τα Χανιά παρουσίαζε την Κρήτη κακοδιοικούμενη και βυθισμένη στην αναρχία, συμπεριλαμβάνοντας ως αρνητικούς παράγοντες της δημόσιας ζωής τη δικαιοσύνη, τους Συμβουλους, την Αυλή και το Έθνος.

Η έρευνά μας, έχοντας ως αφετηρία τα δυο συγκεκριμένα δημοσιεύματα, πρέπει να επιχειρήσει να αναλύσει λεπτομερώς την εικόνα της παιδείας, της εκπαίδευσης και της ιστορίας των Χανίων ακριβώς την ίδια χρονική περίοδο με αυτά.

Το θέμα της ιστορικής έρευνας επιλέχθηκε θέτοντας ως βάση την πραγματοποίηση διεισδυτικής ανάλυσης ενός περιορισμένου προβλήματος και όχι την επιφανειακή εξέταση μιας ευρείας περιοχής[6]. Τα γεγονότα λαμβάνουν χώρα σε όλο το νομό Χανίων κατά το 1900-1901 και αφορούν στην οργάνωση της παιδείας και της εκπαί-

---

Χανίοις τη 25 Οκτωβρίου 1900, σελ.1, 2.

[4] Βλ. παρούσα διατριβή σελ.52, 53.

[5] Βλ. στην εφημ. *«Πατρίς»,* έτος Α, αριθ.148, Χανιά, Σάββατο 3 Φεβρουαρίου 1901, σελ.1, 2.

[6] Βλ. Cohen L., Manion L., Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας, Μεταίχμιο, 2000, σελ.76.

δευσης με επαρκείς αναφορές στην τοπική ιστορία. Στα εμπλεκόμενα πρόσωπα συμπεριλαμβάνονται ο Ηγεμόνας-Πρίγκιπας Γεώργιος, ο Σύμβουλος Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και Θρησκευμάτων Νικ.Γιαμαλάκης, τα στελέχη της εκπαίδευσης, οι εκπαιδευτικοί λειτουργοί, οι μαθητές και ευρύτερα ο κρητικός λαός. Το θέμα διατυπώθηκε με βάση τα παραπάνω ως εξής: *«ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ, ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ ΝΟΜΟΥ ΧΑΝΙΩΝ 1900-1901. Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΤΟΠΙΚΟΥ ΤΥΠΟΥ»*

1.2 Κριτήρια επιλογής του θέματος

- Η συγκεκριμένη μελέτη ήταν αναγκαία, διότι καλύπτει σημαντικό κενό στην τοπική ιστορία. Αναδεικνύει πτυχές της παιδείας, της εκπαίδευσης και της ιστορίας του Νομού Χανίων. Ανάλογες μελέτες αφορούν ευρύτερα όλο το νησί, άλλους νομούς και διαφορετικές χρονικές περιόδους[7].
- Το δεύτερο κενό που καλύπτεται αφορά στην προβολή φύλλων και τευχών του τοπικού τύπου ως ιστορικής μαρτυρίας[8]. Ο ευφήμως γνωστός Κρητολόγος Θ. Δετοράκης τονίζει την ανάγκη ανάδειξης του τοπικού τύπου, αναφέροντας πως οι κρητικές εφημερίδες που καλύπτουν το κρητικό ζήτημα, κρίνοντας την ευρωπαϊκή διπλωματία, πρέπει κάποτε να συγκεντρωθούν ως μαρτυρίες ιστορικές και να δημοσιευτούν[9]. Ο τοπικός τύπος της συγκεκριμένης περιόδου ανήκει στην ευρύτερη οικογένεια του τύπου που εκδιδόταν στο νομό Χανίων κατά την περίοδο της Κρητικής Πολιτείας (1898-1913) και η συμβολή του στην προαναφερθείσα ερευνητική πρόθεση έγκειται στην εξαντλητική μελέτη του και χρησιμοποίησή του ως βασική πηγή ανάδειξης της παιδείας, της εκπαίδευσης και της ιστορίας στο νομό Χανίων κατά το 1900-1901. Η μελέτη του τύπου είναι μια εργασία σε ολισθηρό πεδίο ειδικά όταν υπάρχει πολύ υλικό που πρέπει να τιθασευτεί.
- Η περίοδος 1900-1901 εντάσσεται στην σημαντικότατη εποχή της αυτονομίας της Μεγαλονήσου ή της Κρητικής Πολιτείας (1898-1913). Είναι η περίοδος κατά την οποία η οικονομική ευρωστία του πρώτου έτους της αυτονομίας αποδεικνύεται επιφανειακή, με αποτέλεσμα τις οικονομικές περικοπές στην παι-

[7] Βλ. στην ανασκόπηση σχετικής βιβλιογραφίας σελ.44 του παρόντος τόμου.
[8] Βλ. Cohen L., Manion L., Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας, Μεταίχμιο, 2000, σελ. 70-85.
[9] Δετοράκη Θ., Νεοκρητικά Μελετήματα, 1971-2005, Τόμος Α, ΙΣΤΟΡΙΚΑ – ΠΡΟΣΩΠΟΓΡΑΦΙΚΑ, Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη, Ηράκλειο 2005, σελ.258.

δεία και συνακόλουθη συνέπεια την καταδίκη μεγάλου μέρους του πληθυσμού σε πλήρη αμάθεια, σύμφωνα με παραδοχή του ίδιου του συμβούλου εκπαιδεύσεως[10].

- Η δημοσίευση του Συντάγματος της Κρητικής Πολιτείας στις 16 Απριλίου 1899, το οποίο προηγουμένως ελέγχθηκε από το συμβούλιο των πρεσβευτών των Μεγάλων Δυνάμεων στη Ρώμη[11] και καθιέρωνε την δωρεάν υποχρεωτική δημοτική εκπαίδευση, έδινε θετικές προοπτικές στην ανάπτυξη της παιδείας στη Μεγαλόνησο[12].
- Η περίοδος 1900-1901 συμπίπτει με τον πρώτο οργανισμό εκπαιδεύσεως της Κρητικής Πολιτείας, ο οποίος δημοσιεύτηκε στις 2 Οκτωβρίου 1899 αλλά αποδείχθηκε βραχύβιος, αφού ίσχυσε για δυο σχολικές χρονιές, πριν αντικατασταθεί από νέο οργανισμό την 1η Αυγούστου 1901[13] .
- Το σχολικό έτος 1900-1901 επηρεάστηκε έντονα από εσκεμμένες τροποποιήσεις, αντικαταστάσεις και διαγραφές βασικών άρθρων του Οργανισμού του 1899, που δημοσιεύτηκαν ως Πριγκιπικά Διατάγματα στην Επίσημο Εφημερίδα το Σεπτέμβριο και το Δεκέμβριο του 1900. Το σύνολο των συγκεκριμένων μεταβολών, παρόλο που κάλυπταν πολλές και διαφορετικές εκφάνσεις της εκπαιδευτικής δραστηριότητας, αποσκοπούσαν στην εξοικονόμηση πόρων, μέσω μείωσης εξόδων και αύξησης εσόδων.
- Πραγματοποιήθηκε μια σημαντική αποκεντρωτική προσπάθεια από τους Επάρχους και Νομαρχιακούς Επιθεωρητές μετά από ανάθεση του Συμβούλου να γνωμοδοτήσουν για τον καθορισμό των σχολικών περιφερειών, ώστε ο αριθμός τους να μην εξαρτάται από τον προϋπολογισμό.
- Κατά την πρώτη διετία από τη δημοσίευση του Συντάγματος της Κρητικής Πολιτείας στις 16 Απριλίου 1899, η νομοθετική εξουσία άνηκε εξ' ολοκλήρου στον Ηγεμόνα, ο οποίος με προσωρινά διατάγματα έθετε σε εφαρμογή όλους τους αναγκαίους νόμους, οι οποίοι βέβαια έπρεπε να κινούνταν εντός των ορίων του Συντάγματος και να έχουν ομόφωνα αποφασιστεί από το Συμβούλιό

[10] Βλ. στην εφημ. *«Επίσημος Εφημερίς Κρητικής Πολιτείας»,* τεύχος τρίτον, έτος 1900, αριθ.69, Εν Χανίοις τη 25 Οκτωβρίου 1900, σελ.1,2.
[11] Βλ. Σαρίπολο Νικόλαο, Το Κρητικό Συνταγματικό Δίκαιον εν συγκρίσει προς το ημέτερον και τα των ξένων κρατών, Βασιλική Τυπογραφεία Ραφτάνη – Παπαγεωργίου, Εν Αθήναις, 1902, σελ.4,5.
[12] Εφημερίδα *«Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας»,* έτος Α, αριθ.24, Εν Χανίοις τη 16 Απριλίου 1899.
[13] Εφημερίδα *«Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας»,* τεύχος πρώτον, έτος Β, αριθμός 50, Εν Χανίοις τη 1 Αυγούστου 1901.

του. Οι Σύμβουλοι διορίζονταν και παύονταν από τον Ηγεμόνα κατά τη θέλησή του.

1.3 Σκοπός

Σκοπός της συγκεκριμένης έρευνας είναι να αναδείξει την παιδεία, την εκπαίδευση και την ιστορία του νομού Χανίων την χρονική περίοδο 1900-1901, μέσα από τις σελίδες του τοπικού τύπου και έγγραφα της Ανωτέρας Διεύθυνσης Παιδείας και Θρησκευμάτων.

Πιο συγκεκριμένα τέθηκαν οι παρακάτω επιμέρους στόχοι:

- Διαπίστωση της οικονομικής ενίσχυσης της Ανωτέρας Διεύθυνσης Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και Θρησκευμάτων από τον κρατικό προϋπολογισμό και συνακόλουθα των κινήσεων για περιστολή εξόδων και αύξηση εσόδων.
- Περιγραφή και ανάλυση των γνωστικών αντικειμένων της Δημοτικής Εκπαίδευσης, των αναγκαίων προσόντων του εκπαιδευτικού της προσωπικού καθώς και των εξετάσεων τους
- Καταγραφή των διορισμών, απολύσεων, παραιτήσεων, μεταθέσεων και τοποθετήσεων εκπαιδευτικών κατά τα σχολικά έτη 1899-1900 και 1900-1901, ώστε να διαπιστωθεί η υστέρηση στην ανάπτυξη της παιδείας κατά τη μελετώμενη σχολική χρονιά.
- Παρουσίαση της αποκεντρωτικής προσπάθειας καθορισμού σχολικών περιφερειών από του Επάρχους και Νομαρχιακούς επιθεωρητές , ώστε να μην καθορίζονται κάθε χρόνο από την αρχή οι έδρες των σχολείων
- Καταγραφή ιδρύσεων, επανιδρύσεων, υποβιβασμών και προαγωγών εκπαιδευτηρίων στο νομό Χανίων κατά τα σχολικά έτη 1899-1900, 1900-1901, 1901-1902, ώστε να γίνουν οι απαραίτητες συγκρίσεις.
- Διερεύνηση του ρόλου του τοπικού τύπου ως μέσο επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών και κριτικής στα πεπραγμένα της διοίκησης.
- Η ανάδειξη του συνεδρίου δημοδιδασκάλων που έλαβε χώρα στα Χανιά τον Απρίλιο του 1901 και των πορισμάτων του. Ένα συνέδριο καινοτόμο με εισαγωγή όρων που ακόμη και σήμερα αποτελούν ζητούμενο παρά δεδομένο όπως η αυτενέργεια και πρακτικές διδασκαλίες.

- Η παρουσίαση πτυχών της τοπικής ιστορίας των Χανίων μέσα από φύλλα του τοπικού τύπου.

1.4 Ερευνητικά ερωτήματα

Τα ερευνητικά ερωτήματα που προέκυψαν κατά τη διάρκεια της συγκεκριμένης έρευνας είναι τα κάτωθι[14]:

- Πόσο επίκαιρα ήταν τα ζητήματα της ένωσης και της παιδείας για τη νεοσύστατη Κρητική Πολιτεία;
- Ποια ήταν η εικόνα της χρηματοδότησης της Ανωτέρας Διεύθυνσης Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και Θρησκευμάτων στην νεοσύστατη Κρητική Πολιτεία;
- Πώς επενδύθηκε το ποσόν χρηματοδότησης της Παιδείας από τον αρμόδιο Σύμβουλο;
- Πώς αποδεικνύεται η πρόθεση της Κυβέρνησης για εξοικονόμηση πόρων από τον τομέα της παιδείας;
- Ποιοι ήταν οι σκοποί και τα γνωστικά αντικείμενα της Δημοτικής εκπαίδευσης
- Σε ποιες κατηγορίες χωρίζονταν οι Δημοδιδάσκαλοι και με ποιο τρόπο η πολιτεία εξοικονομούσε πόρους χρησιμοποιώντας τους στην υπηρεσία με μια σχετική ευελιξία;
- Πόσοι εκπαιδευτικοί εργάστηκαν στο νομό Χανίων το 1900-1901 και τι φανερώνει ο συγκεκριμένος αριθμός ;
- Ποια στρατηγική ακολούθησε ο Σύμβουλος Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και Θρησκευμάτων για να συστηματοποιηθούν οι εκπαιδευτικές ανάγκες του νομού και της νήσου, ώστε να μην ορίζονται οι έδρες των σχολείων κάθε χρόνο από την αρχή;
- Πόσα σχολεία δημοτικής εκπαίδευσης λειτούργησαν στο νομό Χανίων το 1900-1901 ; Τι αναδεικνύει η σύγκριση του αριθμού τους με την αμέσως προηγούμενη και επόμενη χρονιά; Ποιο είδος σχολείου επικρατεί ως ποσοστό στις ιδρύσεις του 1900-1901 και τι φανερώνει αυτό ;

[14] Οι σχετικές απαντήσεις στα ερευνητικά ερωτήματα βρίσκονται στις σελ.325-330 του παρόντος τόμου.

- Πώς ήταν οργανωμένη η μέση εκπαίδευση στα Χανιά; Ποιος ο ρόλος των παιδονόμων ;
- Με ποιους τρόπους ο τοπικός τύπος συνέβαλε στην ανάπτυξη της παιδείας;
- Ποια είναι η συμβολή του τοπικού τύπου στην ανάδειξη του ιστορικού πλαισίου εντός του οποίου η Κρητική Πολιτεία οργάνωνε την εκπαίδευση των τέκνων της;
- Ποιος ήταν ο ρόλος της Βουλής που προέκυψε από τις εκλογές του 1901; Επιτρεπόταν η ανάμειξη των εκπαιδευτικών στην εκλογική διαδικασία;
- Ποια ήταν τα βασικότερα χαρακτηριστικά του εκλογικού νόμου που εφαρμόστηκε στις εκλογές του 1901;
- Ποιες ήταν οι προσδοκίες των πολιτών από τους νέους βουλευτές;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

«ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ»

2.1 Η επιλογή της έρευνας

Έχοντας ως στόχο την θεμελίωση και αναδόμηση γεγονότων και συνακόλουθων συμπερασμάτων μέσω συστηματικής και αντικειμενικής έρευνας μαρτυριών, οι οποίες έπρεπε να αξιολογηθούν και συνδυαστούν, στη συγκεκριμένη διδακτορική διατριβή επιλέχθηκε η ιστορική έρευνα. Εξάλλου ο συγκεκριμένος τύπος έρευνας βοηθά στην επίλυση σύγχρονων προβλημάτων με βάση παρόμοια παρελθοντικά. Ειδικά στον εκπαιδευτικό χώρο η συμβολή της είναι σημαντικότατη, από τη στιγμή που οι παιδαγωγοί ερχόμενοι σε επαφή με παλαιότερες θεωρίες και πρακτικές, έχουν τη δυνατότητα να αξιολογήσουν τις σύγχρονες και αν χρειαστεί να τις επαναδιατυπώσουν. Στη συγκεκριμένη διδακτορική διατριβή η ιστορική έρευνα συνέβαλε σε μια ολοκληρωμένη κατανόηση της συσχέτισης της πολιτικής, του τύπου και της εκπαίδευσης. Ο τοπικός τύπος της συγκεκριμένης περιόδου ανήκει στην ευρύτερη οικογένεια του τύπου που εκδιδόταν στο νομό Χανίων κατά την περίοδο της Κρητικής Πολιτείας (1898-1913) και η συμβολή του στη συγκεκριμένη έρευνα έγκειται στην εξαντλητική μελέτη του και χρησιμοποίησή του ως βασική πηγή ανάδειξης της παιδείας, της εκπαίδευσης και της ιστορίας στο νομό Χανίων κατά το 1900-1901. Αναμφίβολα η με-

λέτη εφημερίδων και περιοδικών είναι μια δυσχερής εργασία ειδικά όταν υπάρχει πολύ υλικό. Τα περιεχόμενα του τοπικού τύπου σχετικά με την εκπαίδευση και την παιδεία στα Χανιά και σε όλη τη νήσο, σε συνδυασμό με τις πληροφορίες των αρχειακών φακέλων της Ανωτέρας Διεύθυνσης Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και Θρησκευμάτων την περίοδο 1900-1901 αναδεικνύονται. Τα διατάγματα και οι εγκύκλιοι εκπαιδευτικού περιεχομένου, όντας θεμέλιο της τοπικής εκπαιδευτικής ανάπτυξης, αποτελούν αντικείμενο εξαντλητικής επεξεργασίας. Η διασύνδεση των εντολών της εκτελεστικής εξουσίας με συναφείς δημοσιεύσεις εκπαιδευτικού περιεχομένου στον τοπικό τύπο και με ανάλογο αρχειακό υλικό της Ανωτέρας Διεύθυνσης Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και Θρησκευμάτων αναλύονται διεξοδικά. Σε ξεχωριστό κεφάλαιο περιγράφεται συστηματικά η τοπική ιστορία του νομού Χανίων.

Δεν πρέπει εδώ να παραλείψουμε πως η ιστορική έρευνα στον χώρο της εκπαίδευσης μπορεί να συμβάλλει στην πληρέστερη κατανόηση της σχέσης τοπικής αυτοδιοίκηση και κυβέρνησης. Στη συγκεκριμένη έρευνα η κυβέρνηση προχώρησε σε μια κίνηση αποκεντρωτικής χροιάς, ζητώντας από την τοπική αυτοδιοίκηση γνωμοδότηση για οριστικό καθορισμό σχολικών περιφερειών, άρα και παγίωση των εκπαιδευτικών αναγκών που ήταν συγκεχυμένες.

Γενικότερα η ιστορία της εκπαίδευσης θεμελιώνει ένα αίσθημα αξιοπρέπειας και υπευθυνότητας για το διδασκαλικό λειτούργημα.

Η προσπάθεια για ελαχιστοποίηση προκαταλήψεων και διαστρεβλώσεων και ταυτόχρονα για αντικειμενικότητα απέδωσε στην ιστορική έρευνα ένα βασικό χαρακτηριστικό της κανονιστικής προσέγγισης στην έρευνα. Προσπαθώντας να περιγραφούν όλες οι πλευρές του μελετώμενου θέματος δόθηκε και μια ερμηνευτική χροιά[15].

2.2 Συλλογή των δεδομένων

Η ιστορική έρευνα διαφέρει από επιστήμες όπως η φυσική ή η χημεία που απαιτούν άμεση παρατήρηση, γιατί ασχολείται με ήδη υπάρχοντα δεδομένα. Αξιοποιούνται μαρτυρίες παρελθοντικών ανθρώπινων σκέψεων και μαρτυριών.

Η συγκέντρωση ιστορικών ντοκουμέντων σχετίζεται αποκλειστικά με το θέμα της Διατριβής και περιλαμβάνει το Σύνταγμα της Κρητικής Πολιτείας, εκπαιδευτικούς

[15] Βλ. Cohen L., Manion L., Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας, εκδ. Μεταίχμιο, 2000, σελ.70-74.

νόμους και εγκυκλίους, διατάγματα ίδρυσης σχολείων και διορισμού εκπαιδευτικών, προϋπολογισμούς, γνωμοδοτήσεις, αιτήσεις, εκθέσεις, πρακτικά, βιογραφίες, ιδιωτική επιστολή, καταγραμμένες συνεντεύξεις που ανήκουν στην Ανωτέρα Διεύθυνση Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και Θρησκευμάτων και τα φύλλα του τοπικού τύπου. Όλο το προαναφερθέν αρχειακό υλικό μπορεί να χρησιμοποιηθεί με σκοπό να μεταδώσει μια αυθεντική έκθεση γεγονότων και σαφώς αποτελεί πηγή πρωτογενούς χαρακτήρα

Η συλλογή δεδομένων πραγματοποιήθηκε μέσω φωτογράφησης ή αντιγραφής ιστορικών ντοκουμέντων στο Ιστορικό Αρχείο Κρήτης στα Χανιά, στη Δημοτική Βιβλιοθήκη Χανίων, στην Κεντρική Υπηρεσία των Γ.Α.Κ. στην Αθήνα, στη Μπενάκειο Βιβλιοθήκη – Παλαιό Καπνεργοστάσιο (τμήμα Βιβλιοθήκης της Βουλής των Ελλήνων), στο Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Βενιζέλος» στη Χαλέπα Χανίων και στο Αρχείο και τη Βιβλιοθήκη του Εργαστηρίου Ιστορίας Νεότερης Ελλάδας και Νεοελληνικού Πολιτισμού της Σχολής Επιστημών Αγωγής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

Κατά τη διάρκεια της συλλογής δεδομένων πραγματοποιούνταν εξωτερική και εσωτερική κριτική τους. Η μεν πρώτη είχε ως στόχο την εξακρίβωση της ηλικίας ή της πατρότητας ενός ντοκουμέντου με έλεγχο υπογραφών, σφραγίδων, γραφικού χαρακτήρα, τυπογραφικού χαρακτήρα και τοπωνυμίων. Η εσωτερική κριτική, σαφέστατα πιο απαιτητική από την εξωτερική, σκόπευε στην αποκάλυψη της αρμοδιότητας, της σχετικότητας, της εξειδίκευσης των συγγραφέων των ντοκουμέντων με το γεγονός που περιέγραφαν. Επιπλέον ήταν απαραίτητο να βρεθεί ο χρόνος που μεσολάβησε από το γεγονός και την καταγραφή της μαρτυρίας. Μεγάλη βαρύτητα δόθηκε στην συμφωνία ειδικά των αρθογράφων του τοπικού τύπου με άλλους ανεξάρτητους μάρτυρες και ντοκουμέντα, όπως η εφημερίδα της κυβέρνησης και το αρχείο της ανωτέρας διεύθυνσης δημοσίας εκπαιδεύσεως και θρησκευμάτων[16].

Αναγκαία ήταν και η ανασκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας, η οποία στην ιστορική έρευνα παρέχει δεδομένα και πιο συγκεκριμένα χρησιμοποιήθηκε για την αποσαφήνιση της ιστορικής περιόδου της ύστερης Τουρκοκρατίας και της Κρητικής Πολιτείας.

Σχετικές μελέτες για την ιστορία και την παιδεία στην Κρήτη κατά την περίοδο Κρητικής Πολιτείας υπάρχουν, αλλά είτε αναφέρονται γενικά σε όλη τη Μεγαλόνησο, είτε σε άλλες περιοχές της Κρήτης, χωρίς ιδιαίτερες αναφορές στο νομό Χανίων

[16] Βλ. Cohen L., Manion L., ό.π., σελ.78-81.

και στη συγκεκριμένη χρονική περίοδο, κατά την οποία ο πρώτος Εκπαιδευτικός Οργανισμός της Κρητικής Πολιτείας υπέστη σαρωτικές αλλαγές, οι οποίες φυσικά εφαρμόστηκαν καθ'όλη τη διάρκεια της χρονιάς 1900-1901 και επηρέασαν την παρεχόμενη παιδεία στο συγκεκριμένο νομό και όλη τη νήσο.

Στο έργο του Αντώνη Χουρδάκη, *«Η παιδεία στην Κρητική Πολιτεία (1898-1913), εκδ.Gutenberg, Αθήνα, 2002»* παρουσιάζονται τεκμήρια σχετικά με την νομοθετική οργάνωση της εκπαίδευσης γενικά σε όλη την Κρήτη, για μια ευρύτερη περίοδο που συμπεριλαμβάνει και αυτή της ημιαυτονομίας (1879-1897), χωρίς έμφαση σε κάποιο συγκεκριμένο νομό.

Την χρονική περίοδο της ύστερης Τουρκοκρατίας έως την αυτονομία καλύπτει και το έργο του Μακράκη Μανόλη, *«Κρητών Παιδεία, Η παιδεία στην τουρκοκρατούμενη και αυτόνομη Κρήτη – Η περιοχή Αρκαλοχωρίου, Καστελλίου και Βιάννου».* Στο έργο δίνεται έμφαση και αναδεικνύεται η παιδεία στην ανατολική Κρήτη.

Τα τρία πρώτα χρόνια της Κρητικής Πολιτείας καλύπτει η διδακτορική διατριβή της Δήμητρας Μόσχου *«Βασική Εκπαίδευση και κοινωνική οργάνωση στην Κρήτη την εποχή της Κρητικής Πολιτείας»* χωρίς να δίνεται έμφαση στο νομό Χανίων και στην οπισθοδρόμηση της εκπαιδευτικής πορείας του νομού και της νήσου ευρύτερα.

Η μελέτη του Χουρδάκη Α., *«Ο Ελεύθεριος Βενιζέλος και η εκπαίδευση στην Κρητική Πολιτεία»*[17], όπως αυτή ανακοινώθηκε στο συνέδριο *«Η Εκπαιδευτική Πολιτική στα χρόνια του Ελευθερίου Βενιζέλου»*, αναφέρεται στους εκπαιδευτικούς προσανατολισμούς του σπουδαίου πολιτικού, επί κρητικού εδάφους.

2.3 Το υλικό της έρευνας

Οι κύριες πηγές απ' όπου αντλήθηκαν τα δεδομένα που αφορούν στο θέμα της διδακτορικής διατριβής ήταν οι κάτωθι:

- Ι.Α.Κ., φάκελος *«Κρητική Πολιτεία. Α.Δνση Παιδείας κ Θρησκευμάτων 1900-1901,Ελληνοδιδασκ.εξετάσεις κ Σχολ.Περιφέρειες»*

[17] Βλ. Χουρδάκη Α., Ο Ελεύθεριος Βενιζέλος και η εκπαίδευση στην Κρητική Πολιτεία, στο συλλογικό έργο Η Εκπαιδευτική Πολιτική στα χρόνια του Ελευθερίου Βενιζέλου, ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ, εκδ.Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2004.

- Ι.Α.Κ., φάκελος *«Κρητική Πολιτεία, Ανωτέρα Διεύθυνση Παιδείας και Θρησκευμάτων 1901-1905, Έγγραφα διάφορα»*

- Ι.Α.Κ., Βιβλίο Πρακτικών , 1899- Μαΐου 1906, Γυμνάσιο Χανίων.

- Ι.Α.Κ., Βιβλίο διδάκτρων, 1901-1906, τόμος 1 (τίτλος που δόθηκε από το Αρχείο), Βιβλίο Υλικού/Γυμνάσιον εν Χανίοις/ Βιβλίον εισπράξεως διδάκτρων. Σχ. Έτος 1901-02-03 (τίτλος πρωτότυπου βιβλίου).

- Εφημερίδες *«Πατρίς», «Ένωσις», «Κέντρον», «Κήρυξ», «Νέα Έρευνα»*

- Εφημερίδα *«Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας»* 1899-1901

- Περιοδικό *«Πρόοδος»*

Το λεκτικό υλικό που πηγάζει από το παρελθόν της κρητικής κοινωνίας και χρησιμοποιήθηκε στη συγκεκριμένη έρευνα χαρακτηρίζεται ως ποιοτικό και αναλύθηκε μέσω συλλογής, ταξινόμησης, τακτοποίησης, σύνθεσης, αξιολόγησης και ερμηνείας των ντοκουμέντων[18].

[18] Βλ. Cohen L., Manion L., ό.π., σελ.85,86.

«ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ»

ΜΕΡΟΣ Α΄

«Η ΑΠΑΡΧΗ ΤΗΣ ΚΡΗΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ»

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

« Η ΔΟΜΗΣΗ ΤΗΣ ΝΕΟΣΥΣΤΑΤΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ»

Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο θα προσπαθήσουμε να αποτυπώσουμε τη γενική εικόνα διοίκησης στην Κρήτη σε επίπεδο Αρμοστή, Συμβούλων, Μεγάλων Δυνάμεων και τη θέση σημαντικότατων και επίκαιρων προβλημάτων της νήσου όπως η ένωση, η εκπαιδευτική οργάνωση και η αποκεντρωτική διοίκηση στην καθημερινή κοινωνικοπολιτική ζωή. Η έμφαση στην οικονομική κατάσταση της νήσου το 1900-1901 είναι απαραίτητο στοιχείο, ώστε να ερμηνευθεί η εκπαιδευτική οργάνωση.

1.1 Η γενική εικόνα διοίκησης και ο πόθος για Ένωση.

Οριοθετώντας χωροχρονικά το πεδίο της έρευνάς μας, μελετάμε την παιδεία, την εκπαίδευση και την ιστορία του νομού Χανίων την περίοδο 1900-1901. Διανύουμε το δεύτερο χρόνο της νεοσύστατης Κρητικής Πολιτείας, όταν πλέον βρίσκεται σε πλήρη εξέλιξη η πολιτική στρατηγική του Πρίγκιπα Γεωργίου, του Ηγεμονικού Συμβουλίου του και φυσικά των Μεγάλων Δυνάμεων δηλαδή της Ρωσίας, της Ιταλίας, της Αγγλίας και της Γαλλίας. Η ανάπτυξη της παιδείας είχε ως βάση Οργανισμό, που αποτελούσε Πριγκιπικό Διάταγμα μετά από πρόταση του Συμβούλου Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και Θρησκευμάτων Νικ.Γιαμαλάκη και την ομόφωνη γνώμη του υπόλοιπου Ηγεμονικού Συμβουλίου αποτελούμενου από τους Ελ.Βενιζέλο, Κωνστ.Φούμη και Μαν.Κούνδουρο, δημοσιευμένο και σε ισχύ από τις 2 Οκτωβρίου 1899. Φυσικά ο εκπαιδευτικός Οργανισμός είχε ως ευρύτερη βάση του σχετικές διατάξεις του Συντάγματος, οι οποίες κατοχύρωναν την ελεύθερη άσκηση της εκπαιδευτικής διαδικασίας από πρόσωπα που διέθεταν τα νόμιμα προσόντα έχοντας έντιμο και ακέραιο χαρακτήρα. Επίσης εντασσόταν στην ευρύτερη νομοθετική εξουσία που ασκούσε ο Ηγεμόνας Γεώργιος, πάντα στα συνταγματικά πλαίσια και με την ομόφωνη γνώμη του Συμβουλίου του, καταρτίζοντας και εφαρμόζοντας με προσωρινά διατάγματα όλα τα είδη των νόμων της πολιτείας άρα και τους εκπαιδευτικούς[1].

Πέρα όμως από οποιαδήποτε προσπάθεια για οργάνωση των τομέων της δημόσιας ζωής, υπήρχε ο στόχος της Ένωσης που διαχεόταν στον πολιτικό βίο της αρτιγενούς

[1] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Α, αριθ.24, Εν Χανίοις τη 16 Απριλίου 1899, σελ.2, 6.

πολιτείας ως διακαής πόθος του λαού, στόχος των πολιτικών αλλά και του Πρίγκιπα, τουλάχιστον στην αρχή της θητείας του στον ηγεμονικό θώκο. Μακριά όμως και από τα σύνορα της νήσου το ζήτημα της Ένωσης δεν ατονούσε. Μια επίσκεψη του Συμβούλου των Εσωτερικών Μαν.Κούνδουρου στην Αθήνα, στα τέλη του 1900, και κάποιες πολιτικές του δηλώσεις αποτέλεσαν αφορμή για να θιχτεί από τη μεγαλύτερη μερίδα του αθηναϊκού τύπου το ζήτημα της Ενώσεως της Κρήτης μετά της Ελλάδος, ζήτημα λεπτό και εθνικό που όμως ανώριμα και υποκειμενικά παρουσιαζόταν ως *«επιλυθέν».* Μάλιστα στα φύλλα αυτά σημειωνόταν πως η Κρήτη έθετε ως όρο για την Ένωση της την αναθεώρηση του ελληνικού συντάγματος. Ο Μαν.Κούνδουρος υποχρεώθηκε σε νέες δηλώσεις για να πείσει την κρητική κοινή γνώμη πως τίποτε το ανυπόστατο δεν γνωστοποίησε, ενώ ο Πρίγκιπας Γεώργιος εξέφρασε τη λύπη του για το περιεχόμενο αυτών των δημοσιευμάτων[2]. Η Ένωση για τους Κρήτες αποτελούσε την αρχή και το τέλος της πολιτικής τους αυθυπαρξίας. Εάν η επίνευση των ισχυρών επέτρεπε την επαλήθευση του ονείρου τούτου και Κρήτες αντιπρόσωποι εισέρχονταν στην ελληνική Βουλή, τότε θα είχαν γνώμη για την εσωτερική κατάσταση της Ελλάδος, την ανατροπή της οποίας επιδίωκαν οι χαλκευτές τέτοιων δημοσιευμάτων[3].

Τα δημοσιεύματα περί της επικείμενης αποκαταστάσεως της Κρήτης απασχόλησαν και την εφημερίδα «*Πατρίς*» του Βουκουρεστίου, απόσπασμα άρθρου της οποίας αναδημοσίευσε η «*Πατρίς*» των Χανίων στις 16-1-1901. Τα επικριτικά σχόλια για τις ακριτομυθίες που διασπείρονταν ήταν το θέμα της περικοπής αυτής. Εάν η πηγή αυτών των φημών ήταν ελληνική ή κρητική, θα έπρεπε οι υπεύθυνοι να συνειδητοποιήσουν πως αυτή η πρόωρη διάδοση δε θα εκφόβιζε κάποιον, αφού κανένας Τούρκος στρατιώτης δεν βρισκόταν πια στο νησί, αλλά μάλλον θα αφύπνιζε τους ενδιαφερομένους να ματαιώσουν οποιοδήποτε σχέδιο κι αν υπήρχε. Εάν η πηγή βρισκόταν στο χαλκευτήριο της Πύλης, στόχος των δολοπλόκων ήταν η συκοφάντηση της Νήσου στα μάτια των Ευρωπαίων ή η ματαίωση σχεδίου περί Ενώσεως. Ο ορθολογισμός, η πατριωτική σύνεση του Ηγεμόνα και του Ηγεμονικού Συμβουλίου ήταν αναγκαίες συμπεριφορές που δε θα έδιναν την ευκαιρία στην Τουρκία να διεκδικήσει ξανά παλαιά κεκτημένα[4].

Είχαν ήδη παρέλθει σχεδόν δύο χρόνια συντεταγμένης και αυτόνομης διοίκησης, ο κρητικός λαός είχε αποδεχθεί την αυτονομία που του χορήγησαν οι Μεγάλες Δυνά-

[2] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.139, Χανιά, Σάββατο 13 Ιανουαρίου 1901, σελ.3.
[3] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.140, Χανιά, Τρίτη 16 Ιανουαρίου 1901, σελ.1.
[4] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.140, Χανιά, Τρίτη 16 Ιανουαρίου 1901, σελ.3.

μεις, οι οποίες είχαν πρώτα εξασφαλίσει την απελευθέρωσή του από τον τουρκικό ζυγό, υπό την ηγεμονία του Πρίγκιπα Γεωργίου του Β', δευτερότοκου υιού του Βασιλιά της Ελλάδας Γεωργίου του Α'. Στη Νήσο συμβίωναν αρμονικά τα δύο στοιχεία, χριστιανικό και μουσουλμανικό, με αφοσίωση προς τον Πρίγκιπα. Τα δύο πρώτα χρόνια της Κρητικής Πολιτείας θεσπίστηκαν νόμοι που προστάτευαν την ισότητα και την ελευθερία του πολίτη, υπήρχε σεβασμός προς την ατομική ιδιοκτησία, η διοίκηση ήταν πατρική, αμερόληπτη και η δικαιοσύνη λειτουργούσε κανονικά[5].

Η Κρήτη, μετά από τόσους αιματηρούς πολέμους, που έγιναν με σκοπό την απόκτηση της ελευθερίας, απολάμβανε πλήρους ευνομίας, ελευθερίας και τάξεως, παραδειγματικής ησυχίας και ευχάριστης οικονομικής κατάστασης χάρη στην επέμβαση των τεσσάρων Δυνάμεων. Υπό τη Διοίκηση του Πρίγκιπα Γεωργίου παντού παρατηρούνταν τάση προς πρόοδο. Πάντες ανεξαιρέτως οι Κρήτες μπορούσαν να σκέπτονται και να εργάζονται υπέρ της ηθικής και υλικής ευτυχίας τους. Όλες οι διευθύνσεις και οι υπηρεσίες τακτοποιήθηκαν, τα κρητικά δικαστήρια ήταν επίσης οργανωμένα, ενώ προσλήφθηκαν και ξένοι οργανωτές για τους διάφορους κλάδους, την υπηρεσία των λιμένων, τα δημόσια έργα και τις στατιστικές, ώστε να είναι οι τιθέμενες βάσεις του νέου πολιτικού οικοδομήματος στέρεες.

Σύμφωνα με την τελευταία απογραφή ο ολικός πληθυσμός της νήσου ανερχόταν σε 301.273 κατοίκους από τους οποίους οι 267.266 ήταν χριστιανοί, οι 33.281 μουσουλμάνοι και 726 Ισραηλίτες[6]. Ο Πρίγκιπας Γεώργιος στην άσκηση ηγεμονικής εξουσίας, αρχικά και σύμφωνα με την εφημ. *«Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας»* της 28ης Απριλίου 1899, είχε πέντε Συμβούλους που υπηρετούσαν ως προϊστάμενοι στα παρακάτω υπουργεία: ο δικηγόρος Ελ. Βενιζέλος είχε αναλάβει το *«Δικαιοσύνης»,* ο Μαν.Κούνδουρος το *«Εσωτερικών»,* ο Νικ.Γιαμαλάκης το «Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και Θρησκευμάτων», ο Κωνστ.Φούμης το *«Οικονομικών»* και ο Χασάν Σκιλιανάκις το *«Συγκοινωνίας και Δημόσιας Ασφαλείας».* Ο τελευταίος υπηρέτησε στο συγκεκριμένο υπουργείο για συντομότατο χρονικό διάστημα, αφού στις 10 Μαΐου 1899 παραιτήθηκε και αντικαταστάθηκε από τον Χουσεΐν Γενιτσαράκη[7].

---

[5] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Β, αριθ.174, Χανιά, Δευτέρα 9 Απριλίου 1901, σελ.1.

[6] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*» έτος Α, αριθ.61, Εν Χανίοις τη 6 Νοεμβρίου 1900, σελ.3.

[7] Για την αρχική σύνθεση του Συμβουλίου του Πρίγκιπα βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*» έτος Α, αριθ.28, Εν Χανίοις τη 28 Απριλίου 1899. Ο Χουσεΐν Γενιτσαράκης από τις 10 Μαΐου 1899-λόγω παραίτησης Σκυλιανάκη- έως τις 28 Ιουνίου 1900 διετέλεσε Σύμβουλος Συγκοινωνίας και Δημοσίας Ασφαλείας και αφότου απεβίωσε τα καθήκοντά του ανέλαβε προσωρινά ο Μαν.Κούνδουρος. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*» έτος Α, αριθ.33, Εν Χανίοις τη 10 Μαΐου 1899 και στην εφημ. ό.π. τεύχος δεύτερον, έτος 1900, αριθ.27, Εν Χανίοις τη 28

Η Κρήτη διαιρούνταν σε πέντε νομούς: Χανίων, Σφακίων, Ρεθύμνης, Ηρακλείου και Λασηθίου, υπήρχαν 23 επαρχίες, 86 δήμοι και 1.216 χωριά. Η νήσος είχε δύο γυμνάσια, δύο προγυμνάσια και τετρακόσια δημοτικά σχολεία, καλώς διοργανωμένα και διευθυνόμενα, ανώτερα και κατώτερα με πεντακόσιους διδασκάλους. Στο νησί υπήρχαν διασκορπισμένα πενήντα τρία ελληνικά μοναστήρια, των οποίων οι μοναχοί είχαν λάβει ενεργό μέρος στις παρελθούσες επαναστάσεις. Οι μουσουλμάνοι είχαν είκοσι επτά τεμένη. Οι περιουσίες των Τούρκων ήταν σεβαστές και απολάμβαναν όλα τα προνόμια της πλήρους ελευθερίας, δεν έβλεπαν ευμενώς την αλλαγή της καταστάσεως, αλλά την ανέχονταν. Ο κρητικός λαός είχε την προσοχή του περισσότερο στραμμένη στις αγροτικές εργασίες. Στο βραχύ διάστημα των είκοσι τεσσάρων μηνών η νήσος διψούσε για ενέργεια, έργα και παραχωρήσεις, αισθανόμενη τις στερήσεις του παρελθόντος ήθελε να ανακτήσει το χαμένο χρόνο. Η κυβέρνηση του Πρίγκιπα Γεωργίου, ισχυρή λόγω της αφοσίωσης και λατρείας των Κρητών προς το πρόσωπό του, είχε ως στόχο να εξαντλήσει όλες τις δυνατότητές της για ανάπτυξη με κατασκευή επαρχιακών οδών, σιδερένιων γεφυρών, διευρύνσεως των λιμένων, κατασκευής υδραγωγείων, φυλακών, τηλεφωνικού δικτύου σε όλη τη νήσο, νοσοκομείου, αρχαιολογικού μουσείου στα Χανιά και στο Ηράκλειο. Η Διεύθυνση των Οικονομικών έχοντας υπόψη της πόση ωφέλεια έχει για κάποιο τόπο η γεωργία είχε ήδη συστήσει διάφορους γεωργικούς σταθμούς πέριξ των Χανίων, του Ρεθύμνου και της Νεαπόλεως, διέταξε να γίνουν φυτείες χιλιάδων δενδρυλλίων *«μωρέων, χαρουπιών, ελαιοδένδρων και αμυγδαλέων»*. Όλα αυτά τα είδη καλλιέργειας είχαν φέρει ήδη σπουδαία αποτελέσματα, όπως και η καλλιέργεια καπνού.

Επιπλέον πανταχού της νήσου ιδρύθηκαν κρητικά ταχυδρομικά γραφεία με τακτικές υπηρεσίες χάρις στην ικανότητα αυτού που τα οργάνωσε, ο οποίος σε ένα έτος πέτυχε την ακριβή και τακτική λειτουργία των γραφείων τούτων, υπερπηδώντας τις δυσκολίες σε ένα μέρος που στερούνταν ακόμη οδών, με αποτέλεσμα το ταχυδρομείο να μεταφέρεται υπό έφιππων ταχυδρόμων. Όλα αυτά τα ταχυδρομικά γραφεία εξαρτιόνταν από τη Γενική Διεύθυνση των Ταχυδρομείων στα Χανιά, της οποίας προϊστάμενος ήταν και ο ίδιος ο οργανωτής, ο Μαρίνος. Αυτός εξάλλου πέτυχε οι επιστολές με κρητικά γραμματόσημα να έχουν ελεύθερη είσοδο στην Ιταλία.

Ιουνίου. Ο Κων.Φούμης από τις 20 Μαρτίου 1901 ανέλαβε προσωρινά και την Ανωτέρα Διεύθυνση Δικαιοσύνης, ύστερα από την απόλυση του Ελευθερίου Βενιζέλου, δημοσιευμένη στις 19 Μαρτίου 1901, διότι είχε διατυπώσει δημόσια γνώμες επί του ζητήματος της Ένωσης εντελώς αντίθετες από το φρόνημα και την εντολή του Πρίγκιπα. Βλ. στην εφημ. ό.π., τεύχος δεύτερον, έτος Β, αριθ.17, Εν Χανίοις τη 19 Μαρτίου 1901 και στην εφημ. ό.π., τεύχος δεύτερον, έτος Β, αριθ.18, Εν Χανίοις τη 20 Μαρτίου 1901.

Πάντως η συγκεκριμένη Κυβέρνηση, η οποία στα πρώτα της βήματα είχε να αντιμετωπίσει πολλά ανοιχτά μέτωπα, παρουσίαζε σίγουρα και ελαττώματα, δικαιολογημένα όμως, όταν κάποιος εξέταζε τη συνολική εργασία και διοργάνωση[8].

Σε πλήρη αντίθεση με τα παραπάνω η *«Independance»* του Βελγίου σε ανταπόκρισή της από τα Χανιά ύβριζε το καθεστώς και παρίστανε την Κρήτη ως κακοδιοικούμενη και βυθισμένη στην αναρχία, αναφέροντας τα κακώς κείμενα της δικαιοσύνης, της διοικήσεως, των Συμβούλων, των πολιτών, της Αυλής και του Έθνους. Η χανιώτικη εφημερίδα «*Πατρίς*» εξέφρασε τη λύπη της που μια τόσο έγκριτη εφημερίδα δημοσίευσε χωρίς φειδώ ανυπόστατα ψεύδη [9].

Ο τοπικός τύπος πάντως δεν εθελοτυφλούσε και σημείωνε πως ήταν ανάγκη να εισαχθεί ένα αποκεντρωτικό σύστημα διοίκησης, επιλογή που θα έπρεπε να έχει την έγκριση της νομοθετικής και εκτελεστικής εξουσίας. Οι ελληνικοί πληθυσμοί που βρίσκονταν σε δουλεία, αλλά απολάμβαναν έστω κάποια προνόμια, όπως πριν την ίδρυση της Κρητικής Πολιτείας οι Κρητικοί, είχαν συνηθίσει σε ένα είδος αποκέντρωσης, όταν όλοι οι κλάδοι που αφορούσαν τους χριστιανικούς πληθυσμούς απομακρύνονταν από την κεντρική αρχή και διοικούνταν με ίδιο σύστημα. Οι δημογεροντίες, τα σχολεία, οι εφορίες, οι κοινότητες ήταν ιδιαίτερες αρχές που δεν είχαν άμεση σχέση με την υπόλοιπη διοίκηση. Το συγκεντρωτικό σύστημα, που ήδη βρισκόταν σε πλήρη εφαρμογή από την πρώτη Κρητική Κυβέρνηση, ήταν αντίθετο με τις προαναφερόμενες έξεις του λαού αλλά και εναντίον του ίδιου του Συντάγματος που χάρασσε αποκεντρωτικό σύστημα, αποσπώντας από το κέντρο τις Νομαρχιακές περιφέρειες, τους Δήμους και τις κοινότητες. Σύμφωνα με το άρθρο 95 του Συντάγματος (Κεφάλαιο Ζ, «Περί Διοικήσεως»), ο Νομός ήταν ίδιο νομικό πρόσωπο, ενώ το Νομαρχιακό Συμβούλιο αποφάσιζε για τις ανάγκες του Νομού έχοντας στη διάθεση του πόρους που όριζε για αυτόν η νομοθετική εξουσία. Οι ανάγκες αυτές σχετίζονταν με την παιδεία, τη συγκοινωνία, τα δημόσια έργα, τη γεωργία, άλλες εκφάνσεις της δημόσιας ζωής. Επίσης η Νομαρχία είχε το δικαίωμα να επιβάλλει πρόσθετη φορολογία

[8] Οι πληροφορίες για τη γενική εικόνα διοίκησης της Νήσου προέρχονται από ανταπόκριση του καθηγητή ιταλικών Ουμβέρτου Αγκαράνι στην Ιταλική *«Εφημερίδα του Λαού»,* όπως αυτή αναδημοσιεύτηκε από τη χανιώτικη εφημερίδα «*Πατρίς*» στις 3 Φεβρουαρίου 1901. Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.148, Χανιά, Σάββατο 3 Φεβρουαρίου 1901, σελ.1, 2. Ο Αγκαράνι ήδη από τις 19 Νοεμβρίου 1899 με πριγκιπικό Διάταγμα είχε αναλάβει τη διδασκαλία της Ιταλικής γλώσσας στα Ανώτερα Δημοτικά σχολεία, στα Ανώτερα Παρθεναγωγεία –χριστιανικά και μουσουλμανικά- και στο Γυμνάσιο του νομού Χανίων. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.100, Εν Χανίοις τη 19 Νοεμβρίου 1899, σελ.3.

[9] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Β, αριθ.172, Χανιά, Πέμπτη 5 Απριλίου 1901, σελ.1.

για τις ανάγκες του νομού, μέσα σε όρια που έθετε η νομοθετική εξουσία. Το Σύνταγμα τελικά θεσμοθετούσε πλήρως χειραφετημένους Νομούς και Δήμους και άρα ένα αποκεντρωτικό σύστημα χωρίς καμία αμφιβολία. Η εκτελεστική αρχή όμως δεν εφάρμοσε αυτές τις υπαγορεύσεις τα πρώτα δύο τουλάχιστον χρόνια της Κρητικής Πολιτείας. Αντίθετα κατέστησε τις νομαρχίες και τους δήμους μονάδες διοικητικές πλήρως εξαρτημένες από το κέντρο[10].

Πέρα όμως από τις επιτυχίες και τα λάθη των πρώτων δύο ετών αυτόνομης πολιτείας, ο στόχος της ένωσης με την Ελλάδα παρέμενε στο προσκήνιο. Ο Πρίγκιπας Γεώργιος το φθινόπωρο του 1900 επισκέφθηκε τις Αυλές των Μεγάλων Δυνάμεων, αυτόκλητος όντας, τους παρουσίασε τις διοικητικές εξελίξεις, το συνολικό έργο του στην Κρήτη και φυσικά τους ανακοίνωσε τον πόθο του κρητικού λαού για ένωση. Αναχώρησε για το ταξίδι του στις ευρωπαϊκές αυλές στις 9 Σεπτεμβρίου 1900[11] κι επέστρεψε στην Κρήτη στις 2 Δεκεμβρίου 1900, μία εβδομάδα πριν την επέτειο για τα δύο χρόνια της αρμοστείας του στο νησί[12]. Κατά τη διάρκεια της τρίμηνης απουσίας του επισκέφθηκε τη Ρωσία, τη Γαλλία, την Ιταλία και την Αγγλία[13]. Η απάντηση των Ευρωπαϊκών Δυνάμεων στα αιτήματα για το εθνικό ζήτημα της Κρήτης που ο Πρίγκιπας υπέβαλλε, επιδόθηκε σε αυτόν δια μέσου των προξένων στα Χανιά. Ήταν απροσδόκητη και ανόμοια με τα δημοσιεύματα των αθηναϊκών εφημερίδων, που μιλούσαν για Ένωση *«προ των πυλών»*. Ταυτόσημη ανακοίνωση επιδόθηκε και προς το Βασιλιά στην Αθήνα υπό των εκεί πρεσβευτών. Αυτή η ανακοίνωση δεν αποτελούσε λύση στο ζήτημα της Ενώσεως, όπως έγραφαν οι αθηναϊκές εφημερίδες[14], αλλά φανέρωνε ότι ετέθη πάλι επί τάπητος με επίσημη αναγνώριση από την Ευρώπη του δικαίου και νομίμου των αξιώσεων των Κρητών. Πριν την επίσκεψη του Πρίγκιπα Γεωργίου, το εθνικό ζήτημα της Κρήτης δεν ήταν φλέγον στη συνείδηση των ισχυρών της Ευρώπης, οι οποίοι είχαν σχηματίσει την ιδέα ότι η Κρήτη υπό το κεκτημένο καθεστώς ήταν ικανοποιημένη και δεν υπολόγιζαν αν πράγματι στη νήσο υπέκαιε ο πόθος της Ένωσης. Μετά την κατάθεση των αιτημάτων από τον Αρμοστή εκ μέρους του πανελληνίου, η Ευρωπαϊκή διπλωματία έθεσε στην πρώτη γραμμή της συζητήσεως το

[10] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Β, αριθ.186, Χανιά, Δευτέρα 7 Μαΐου 1901, σελ.1. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Α, αριθ.24, Εν Χανίοις τη 16 Απριλίου 1899, σελ.5. Προσθέτουμε εδώ πως η νομοθετική εξουσία κατά την πρώτη διετία της Κρητικής Πολιτείας ασκούνταν από τον Ηγεμόνα σε συνταγματικά πλαίσια και με την ομόφωνη γνώμη του Συμβουλίου του. Βλ. ό.π., σελ.6.

[11] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.87, Χανιά, Σάββατο 9 Σεπτεμβρίου 1900, σελ.2.

[12] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.123, Χανιά, Σάββατο 2 Δεκεμβρίου 1900, σελ.2.

[13] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.96, Χανιά, Σάββατο 30 Σεπτεμβρίου 1900, σελ.3.

[14] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.153, Χανιά, Σάββατο 17 Φεβρουαρίου 1901, σελ.3.

ζήτημα της Κρήτης. Ο Ηγεμόνας επέστρεψε στη Νήσο ελπίζοντας πολλά γιατί η συζήτηση διεξήχθη ομαλά. Ενώ οι προσδοκίες ήταν άλλες, αίφνης εμφανίστηκε η συγκεκριμένη ανακοίνωση. Οι Μεγάλες Δυνάμεις είχαν αποφανθεί πως, υπό τις δεδομένες περιστάσεις, δεν ήταν δυνατή η πολιτική μεταβολή στην Κρήτη σύμφωνα με τα αιτήματα του Ηγεμόνα και τους νόμιμους πόθους των Κρητών, τους οποίους αναγνώριζε η Ευρώπη και κρατούσε ως οφειλές προς την Ελλάδα. Αυτή ήταν και η ουσία της ανακοίνωσης. Το εθνικό ωφέλημα των Ηγεμονικών ενεργειών ήταν ότι το θέμα τέθηκε και πάλι υπό συζήτηση και υπό αισιότερους από οποτεδήποτε άλλοτε οιωνούς. Στο περιεχόμενο της ανακοίνωσης δεν υπήρχε κανένας ενδοιασμός ότι η μόνη λύση ήταν η αιτούμενη από τον Ηγεμόνα και δεν διατυπωνόταν καμία αμφισβήτηση αλλά απερίφραστη ομολογία του νομίμου των πόθων του Κρητικού λαού. Αυτή την εξέλιξη, που δεν σήμαινε τη λήξη του αγώνα, δεν έπρεπε οι Κρήτες να την αντιμετωπίσουν με κούραση. Έπρεπε υπό πνεύμα ομόνοιας και σύνεσης να εξομαλύνουν τα εμπόδια που παρακώλυαν τους ισχυρούς να επαληθεύσουν εκείνη την περίοδο τους νόμιμους, όπως οι ίδιοι αποκαλούσαν στην ανακοίνωση - απάντηση, πόθους των πολιτών. Το αναίμακτο και ειρηνικό έργο της Κρητικής Πολιτείας ήταν πολύτιμος προστάτης προς τον ιερό σκοπό. Συνέπεια των ειδήσεων αυτών που διατυμπάνιζε ο ευρωπαϊκός τύπος υπήρξαν τα γραφόμενα στον Αθηναϊκό τύπο. Σε αυτόν γραφόταν ότι ο Πρίγκιπας ήταν περιχαρής και πεπεισμένος πως πέτυχε τη λύση και βεβαιωνόταν από τις εξ Ευρώπης ειδήσεις προς αυτόν. Τη Δευτέρα όμως στις 19 Φεβρουαρίου 1901 οι πρόξενοι των τεσσάρων προστάτιδων Δυνάμεων διεβίβασαν ανακοίνωση στον Πρίγκιπα Γεώργιο, εκ μέρους των Κυβερνήσεων τους. Η ανακοίνωση κατά περιληπτική μεταφορά ανέφερε πως οι τέσσερις προστάτιδες δυνάμεις της νήσου, αφού μελέτησαν την έκθεση περί της καταστάσεως στην Κρήτη όπως υποβλήθηκε από τον Αρμοστή, κι έλαβαν υπόψη τις πολιτικές και διοικητικές συνθήκες της νήσου, φρονούσαν ότι δεν ήταν δυνατόν κατά τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο να συντελέσουν σε οποιαδήποτε τροποποίηση της πολιτικής κατάστασης. Υπόσχονταν όμως πως θα τηρούσαν υπό σημείωση τους νόμιμους πόθους των Κρητών. Οι Δυνάμεις ζητούσαν από τον Πρίγκιπα Γεώργιο, σε συνεργασία μαζί τους, να αποτρέψει κάθε άκαιρη λαϊκή διαδήλωση, δυναμένη να βλάψει την κανονική εξέλιξη των πραγμάτων στη Νήσο. Επίσης ξεκαθάριζαν πως επιθυμούσαν την ανανέωση της αρμοστείας του Πρίγκιπα αμέσως μετά τη λήξη της. Η ανακοίνωση, παρότι δεν ανταποκρινόταν στους πόθους του Ηγεμόνα και του λαού, κρινόταν *«αβροτάτη».* Οι ειλικρινείς και συμπαθείς εκ-

φράσεις, που ήταν σαφείς και απαλλαγμένες από διπλωματικές - αινιγματικές περιφράσεις, άνοιγαν στάδιο για νέα εργασία[15].

Η αντιπροσωπεία του λαού, που θα προέκυπτε από τις εκλογές της 15ης Απριλίου 1901, δεν έπρεπε να σιωπήσει απέναντι σε αυτό το σπουδαίο σταθμό του εθνικού ζητήματος της Κρήτης, αλλά σε απόλυτο πνεύμα συναίνεσης και σεβασμού να υποβάλλει προς την Ευρώπη τους πόθους του λαού. Αυτή η κίνηση δε θα προσέγγιζε στη λύση του ζητήματος αλλά ήταν καθήκον της Κρητικής Βουλής. Η καλή διετής αυτοδιοίκηση σε περισσότερο ή λιγότερο ευθύ δρόμο και η μέλλουσα καλή διοίκηση οφειλόταν και θα οφειλόταν στην πεποίθηση ότι η νήσος διένυε μια περίοδο μεσοβασιλείας που έτεινε προς την ταχεία επαλήθευση του εθνικού στόχου. Η εθνική αποκατάσταση του λαού εξαρτιόταν από τις αποφάσεις των Μεγάλων Δυνάμεων οι οποίες ουσιαστικά έκριναν την πρόοδο της αυτόνομης πολιτείας σε περίοδο ειρήνης. Εγγύηση γι' αυτή την ενωτική πορεία αποτελούσε ο Πρίγκιπας, για όσο καιρό είχε την ίδια επιθυμία με το λαό του[16]. Ο λαός ανεχόταν την κατάσταση που είχε δημιουργηθεί μετά την κατάλυση της τυραννίας ως επιβεβλημένη, αλλά δεν τη θεωρούσε λύση ούτε αποκατάσταση. Δεν αρκούνταν σε αυτή και δεν απέκλειε το ενδεχόμενο νέων αγώνων[17].

Η απόφαση των Δυνάμεων να μην προχωρήσουν άμεσα σε Ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα, κατηγορήθηκε από την εφημερίδα *«Βήμα της Ρώμης».* Σε άρθρο της κατακρινόταν η επιμονή της Ευρώπης να εμμένει στο *«status quo».* Γινόταν όμως και αναφορά στη στάση της Ιταλίας κατά τη συζήτηση επί του Κρητικού ζητήματος, υποδεικνύοντας πλαγίως πως μόνο η Ιταλία υπερμάχησε της ενωτικής πρόταση του Ηγεμόνα[18]. Σύμφωνα με τηλεγράφημα από την Πετρούπολη προς τα Αθηναϊκά φύλλα, ο Σουλτάνος δια του πρεσβευτή του ευχαρίστησε τη Ρωσική Κυβέρνηση για τη διατήρηση του καθεστώτος στην Κρήτη. Το ίδιο διάβημα επαναλήφθηκε και στις άλλες δυνάμεις που αναμείχθηκαν στην Κρητική υπόθεση[19].

Η γνώμη των Συμβούλων του Γεωργίου για το εθνικό ζήτημα δεν ήταν περιβεβλημένη με καμία επισημότητα και οι ίδιοι ήταν, χωρίς καμία υπερβολή, αναρμόδιοι[20], μια πραγματικότητα που υπογράμμιζε την κατ' επίφαση αυτονομία της Κρητικής Πολιτείας. Οι Μεγάλες Δυνάμεις είχαν προαποφασίσει για το μέλλον της στέλνοντας ως

[15] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.154, Χανιά, Τρίτη 20 Φεβρουαρίου 1901, σελ.1,2.
[16] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.155, Χανιά, Πέμπτη 22 Φεβρουαρίου 1901, σελ.1.
[17] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.163, Χανιά, Τρίτη 13 Μαρτίου 1901, σελ.1.
[18] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.155, Χανιά, Πέμπτη 22 Φεβρουαρίου 1901, σελ.3.
[19] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.158, Χανιά, Πέμπτη 1 Μαρτίου 1901, σελ.2.
[20] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.165, Χανιά, Σάββατο 17 Μαρτίου 1901, σελ.1.

Ύπατο Αρμοστή εκεί μέλος της εθνικής Δυναστείας. Στόχος των πολιτών θα έπρεπε να είναι η όσο το δυνατόν μεγαλύτερη πρόοδος κατά τη διάρκεια αυτής της μεταβατικής περιόδου[21].

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Φαίνεται καθαρά πως μία από τις προτεραιότητες της νεοσύστατης Κρητικής Πολιτείας ήταν η συστηματοποίηση της παιδείας. Ταυτόχρονα ο μεγαλεπήβολος στόχος της ένωσης παρέμενε στην πρώτη θέση για τον Ηγεμόνα και τους πολίτες και γινόταν με κάθε αφορμή αντικείμενο σχολίων από τον ευρωπαϊκό και αθηναϊκό τύπο. Οι Μεγάλες Δυνάμεις, μετά το ταξίδι του Γεωργίου το φθινόπωρο του 1900 στις Αυλές τους, επανέφεραν την Ένωση στη μνήμη τους και αναγνώρισαν το δίκαιο χαρακτήρα του αιτήματος. Η προσπάθεια για οργάνωση όλων των τομέων της πολιτείας ήταν δεδομένη με θετικά αποτελέσματα, αλλά και καθυστερήσεις ιδιαίτερα στην καθιέρωση μιας αποκεντρωτικής διοίκησης. Οι Μεγάλες Δυνάμεις ήθελαν ένα σταθερό ελεγχόμενο καθεστώς στο νησί και τους πολίτες αφοσιωμένους σε έργα ειρήνης.

[21] Βλ. στην εφημ. *«Κήρυξ»,* έτος Α, αριθ. 2, Εν Χανίοις τη 14 Δεκεμβρίου 1901, σελ.1.

1.2 Οι προϋπολογισμοί εσόδων και εξόδων για τη χρήση 1900.

Θέλοντας να ερμηνεύσει κάποιος τον τρόπο οργάνωσης της εκπαίδευσης από την Κρητική Πολιτεία κατά το έτος 1900-1901, οφείλει να τον εντάξει σε μια ευρύτερη πολιτική στρατηγική και να σταθεί στην οικονομική κατάσταση της νήσου κατά το δεύτερο χρόνο της αρμοστείας.

Τα παρελθόντα έτη, επί Τουρκοκρατίας, τα πραγματικά έσοδα ήταν δέκα έως δώδεκα εκατομμύρια γρόσια, δηλαδή δύο και ήμισυ κατά προσέγγιση εκατομμύρια κρητικές δραχμές σε εύφορη ετήσια περίοδο. Κατά τα άφορα έτη προϋπολογίζονταν μόνο δύο εκατομμύρια και υπήρξαν χρονιές που τα έσοδα υπολείπονταν και των δύο εκατομμυρίων[1].

Σύμφωνα με τον προϋπολογισμό των εσόδων της χρήσεως 1900, δηλαδή από την 1η Σεπτεμβρίου 1900 έως την 31η Οκτωβρίου 1901, τα έσοδα ανέρχονταν στις 6.471.860 δραχμές. Από αυτό το ποσό το 1,4 % ήταν έσοδα σχετικά με την εκπαίδευση, με 42.000 δραχμές να προέρχονται από το αντίτιμο του χαρτόσημου των εκπαιδευτικών τελών, ενώ οι καταβολές των εκπαιδευόμενων μαθητών στο Ιεροδιδασκαλείο υπολογίζονταν στις 8.500 δραχμές με τους μαθητές να είναι υποχρεωμένοι να καταβάλλουν 50 δραχμές το εξάμηνο, δηλαδή 100 δραχμές το έτος. Επιπλέον, συμμετοχή στα έσοδα της Πολιτείας είχαν οι Δήμοι με τις εισφορές τους για τη Δημόσια Εκπαίδευση, οι οποίες για τη χρήση του 1900 ήταν 39.000 δραχμές. Από πού αλλού όμως προέρχονταν οι πόροι του Δημόσιου Ταμείου της Κρητικής Πολιτείας; Οι 6.471.860 δραχμές εκπορεύονταν - σε ποσοστά στρογγυλοποιημένα στο ψηφίο των δέκατων - από τις παρακάτω πηγές:

- Άμεσοι φόροι: 21,9 % (οπωροκηπευτικά, λαχανικά, τυροκομικά, γαλακτοκομικά, αροτριόντα κτήνη, λάδι, οινόπνευμα, μέλι, σταφίδα, αμύγδαλα, δέρματα κατεργασμένα κ.ά.)
- Φόροι καταναλώσεως: 18,1 % (φόροι κατανάλωσης καπνού και άλατος, τελωνιακοί δασμοί καπνού, οινοπνεύματος και γενικά προϊόντων που υπόκειντο σε φορολογία κ.ά.)
- Τέλη και δικαιώματα:11,7 % (χαρτόσημα, γραμματόσημα, εκπαιδευτικά τέλη, τελωνιακός δασμός εξαγωγής, τέλη αγκυροβολίας κ.ά)

[1] Βλ. στην εφημ. «*Ένωσις*», έτος Α, αριθ.2, Εν Χανίοις, 16 Μαΐου 1901, σελ.1

- Μονοπώλια:1,7 % (τίμημα του εκποιούμενου τουμπεκίου που βρισκόταν σε δημόσιες αποθήκες)
- Πρόσοδοι δημοσίων κτημάτων, καταστημάτων και νομημάτων (βοσκότοπων). Πρόσοδοι από έργα και καλλιέργειες που διενεργούσε το δημόσιο: 1,4 % (φόροι ιχθυαλιείας, σπογγαλιείας, μισθώσεις δημοσίων κτημάτων ή ακαλλιέργητων εκτάσεων, δικαιώματα από δημόσια ορυχεία και λατομεία, καταβολές των εκπαιδευόμενων στο Ιεροδιδασκαλείο κ.ά.)
- Εκποίηση δημοσίων ακινήτων κτημάτων: 0,1 %
- Απολήψεις εξόδων προϋπολογισμού: 2,6% (έξοδα βουλευτικής εκλογής καταβαλλόμενα από τους υποψήφιους βουλευτές, εισφορές των Δήμων για τη Δημόσια Εκπαίδευση, κρατήσεις 1% στους μισθούς των δημόσιων και δημοτικών υπαλλήλων κ.ά.)
- Διάφορα έσοδα της τρέχουσας και παρελθούσας χρήσης: 1,6 % (εισπράξεις από καθυστερούμενα έσοδα παρελθουσών χρήσεων κ.ά.)
- Έσοδα υπέρ του ταμείου των Βοηθημάτων: 0,6 % (προαιρετικές κρατήσεις στους μισθούς των δημόσιων και δημοτικών υπαλλήλων)
- Έκτακτα έσοδα: 40,3 % (νομισματοποιία) [2]

Η γεωργική και κτηνοτροφική παραγωγή, οι τελωνιακοί δασμοί, τα χαρτόσημα, τα γραμματόσημα και οι εκποιήσεις τουμπεκίου απέφεραν μεγάλο ποσοστό κερδών στο Δημόσιο Ταμείο. Όμως η οικονομική ανάσα προήλθε από τη νομισματοποιία η οποία συμμετείχε σε ποσοστό 40,3 % - 2.600.000 δραχμές - στα έσοδα, εξισορροπώντας τον ισολογισμό. Από τις 25 Ιανουαρίου 1901 τέθηκαν σε κυκλοφορία τα χαρτονομίσματα της Κρητικής Τράπεζας των 100 και 25 δραχμών[3]. Στις 8 Μαρτίου 1901 παρελήφθησαν τα χάλκινα κερμάτια της Κρητικής Πολιτείας που αποστάλθηκαν από το Νομισματοκοπείο Παρισίων. Τα χάλκινα αυτά νομίσματα ήταν μονόλεπτα και δίλεπτα, εισάγονταν για πρώτη φορά στη Νήσο και επρόκειτο να επιφέρουν σπουδαίες ευκολίες στις συναλλαγές[4].

Μελετώντας τον προϋπολογισμό των εξόδων της Κρητικής Πολιτείας για τη χρήση του 1900 φαίνονται ξεκάθαρα οι προτεραιότητές της από τον τρόπο με τον οποίο επενδύει δημόσια περιουσία συνολικού ύψους 6.281.277 δραχμές. Σε ένα σύνολο πέντε Διευθύνσεων, η Δημόσια Εκπαίδευση κατατάσσεται στην προτελευταία θέση από

[2] Βλ. στην εφημ. *«Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας»*, τεύχος πρώτον, έτος Β, αριθ.13, Εν Χανίοις τη 26 Φεβρουαρίου 1901, σελ. 85, 88-90.
[3] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.143, Χανιά, Τρίτη 23 Ιανουαρίου 1901, σελ.2.
[4] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.162, Χανιά, Σάββατο 10 Μαρτίου 1901, σελ.2.

πλευράς εξόδων για την ανάπτυξη της, για τη χρήση του 1900. Ακολουθεί σχετικός πίνακας.

1.	Διεύθυνση των Οικονομικών	32,5% (2.039.553 δραχμές, ποσοστά στρογγυλοποιημένα στα δέκατα)
2.	Διεύθυνση Συγκοινωνίας και Δημοσίου Ασφαλείας	22,9% (1.444.492 δραχμές)
3.	Διεύθυνση των Εσωτερικών	21,5% (1.344.214 δραχμές
4.	Διεύθυνση Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και Θρησκευμάτων	11,9% (749.508 δραχμές)
5.	Διεύθυνση της Δικαιοσύνης	11, 2% (703.510 δραχμές).

Φαίνεται ξεκάθαρα από τον τρόπο με τον οποίο διατίθεται δημόσια περιουσία συνολικού ύψους 6.281.277 δραχμές σε μια χρονιά γενικότερης οικονομικής οπισθοδρόμησης, πως η εκπαίδευση αποτελεί στόχο αλλά όχι προτεραιότητα για την Κρητική Πολιτεία κατά το έτος 1900-1901[5].

Παρακάτω επιχειρείται εστίαση στο προσωπικό κάθε Διεύθυνσης:

Ανωτέρα Διεύθυνση	Αριθμός προσωπικού	Ολικό ποσό ετήσιων μισθών
Οικονομικών	233	295.185 δραχμές

Η πρώτη θέση που καταλάμβανε στις δαπάνες οφειλόταν κυρίως στη χορήγηση στον Αρμοστή με 200.000 δραχμές ετησίως και σε μια σειρά από άλλα έξοδα όπως: οι αποζημιώσεις των βουλευτών, τα έξοδα ίδρυσης και συντήρησης γεωργικών σταθμών, οι δαπάνες για γεωργικές καλλιέργειες, η οικονομική ενίσχυση των δήμων σχετικά με τη γεωργία, τα αρδευτικά έργα, οι επισκευές δημόσιων καταστημάτων και κτημάτων και βέβαια οι 1.020.000 δραχμές για νομισματοποιία ως αντίτιμο προμήθειας αργύρου, νικελίου και χαλκού.

Ανωτέρα Διεύθυνση	Αριθμός προσωπικού	Ολικό ποσό ετήσιων μισθών
Συγκοινωνίας-Δημοσίου	1.589	1.048.110 δραχμές

[5] Βλ. στην εφημ. *«Επίσημος Εφημερίς Κρητικής Πολιτείας»,* τεύχος τρίτον, έτος 1900, αριθ.69, Εν Χανίοις τη 25 Οκτωβρίου 1900, σελ.1,2.

Ασφαλείας		

Το υπόλοιπο ποσό συμπληρωνόταν από τα έξοδα για οργάνωση ταχυδρομικής υπηρεσίας (ενοίκια, έντυπα και υλικά), ιματισμό, αγορά ίππων, κλίνες- κλινοσκεπάσματα για τη χωροφυλακή και αποζημίωση της εταιρείας του ατμόπλοιου που εκτελούσε τα δρομολόγια στη νήσο. Το μεγαλύτερο μέρος των δαπανών της συγκεκριμένης Διεύθυνσης αντλούσαν τα 1.305 στελέχη της Χωροφυλακής, που διαιρούνταν σε αλλοδαπούς αξιωματικούς και υπαξιωματικούς και την Κρητική Δύναμη με ενωμοτάρχες, υπενωμοτάρχες, ανθυπασπιστές και 1085 χωροφύλακες.

Ανωτέρα Διεύθυνση	Αριθμός προσωπικού	Ολικό ποσό ετήσιων μισθών
Εσωτερικών	108	165.101

Η μεγάλη διαφορά ανάμεσα στην ετήσια δαπάνη για μισθούς προσωπικού και τις συνολικές επενδύσεις συμπληρώνεται από τους μισθούς του προσωπικού των Δημόσιων Έργων, το οποίο δεν είχε καταμετρηθεί, τα έξοδα κατασκευής - επισκευής- συντήρησης κτηρίων, κατασκευής - συντήρησης - ανακαίνισης οδών / γεφυρών και εκτέλεσης εκλογικού νόμου.

Ανωτέρα Διεύθυνση	Αριθμός προσωπικού	Ολικό ποσό ετήσιων μισθών
Παιδείας και Θρησκευμάτων	586	578.780

Περαιτέρω δαπάνες αφορούσαν στην αποπεράτωση του Μουσείου Ηρακλείου, στη διατροφή μαθητών του Ιεροδιδασκαλείου, στις υποτροφίες, στην υλικοτεχνική υποδομή σχολείων και στην κατασκευή-επισκευή-μεταφορά θρανίων.

Ανωτέρα Διεύθυνση	Αριθμός προσωπικού	Ολικό ποσό ετήσιων μισθών
Δικαιοσύνης	277	453.559

Στο ολικό ποσό των ετήσιων μισθών προστίθενται τα έξοδα για γραφική ύλη, τα ενοίκια των Ειρηνοδικειακών καταστημάτων και του Πρωτοδικειακού, οι αποζημιώσεις μαρτύρων ποινικών υποθέσεων, τα οδοιπορικά υπαλλήλων, η μισθοδοσία προσωπικού φυλακών (μη καταγεγραμμένο), η διατροφή φυλακισμένων και τα συμπληρωματικά έργα των σωφρονιστικών φυλακών Ιτζεδίν.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Αξίζει να σταθούμε στην επιλογή της Κρητικής Πολιτείας να επανδρώσει τη Χωροφυλακή με 1.305 στελέχη, εκ των οποίων 1.085 χωροφύλακες, ενώ την ίδια χρονική περίοδο διόρισε στα σχολεία 492 Διδασκάλους και καθηγητές. Πολυτελές το ηγεμονικό καθεστώς, αφού η ετήσια πριγκιπική χορηγία των 200.000 δραχμών (3,2% στα συνολικά έξοδα του κράτους 6.281.277 δραχμές για τη χρήση 1900-1901) ήταν σχεδόν διπλάσια των χρημάτων που καταναλώνονταν από την Ανωτέρα Διεύθυνση Εκπαιδεύσεως για κάλυψη των εξόδων λειτουργίας γυμνασίων, Ιεροδιδασκαλείου, δημοτικών σχολείων (γραφική ύλη, οδοιπορικά, υλικοτεχνική υποδομή, θρανία) και για υποτροφίες 101.240 δραχμές[6] (1,6% στα συνολικά έξοδα του κράτους). Ο ισολογισμός για τη χρήση 1900 παρουσίαζε θετικό πρόσημο, λόγω νομισματοποιίας με τα έξοδα να ανέρχονται στο ποσό των 6.281.277 δραχμών, τα έσοδα στις 6.471.860 δραχμές και το πλεόνασμα στις 190.583 δραχμές. Χωρίς τη νομισματοποιία τα έσοδα θα μειώνονταν στις 3.871.860 δραχμές και θα παρουσιαζόταν έλλειμμα 2.409.417 δραχμών[7]. Η Ανωτέρα Διεύθυνση Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και Θρησκευμάτων ήταν τοποθετημένη στην προτελευταία θέση χρηματοδότησης ανάμεσα σε πέντε Διευθύνσεις, αποδεικνύοντας πως η ανάπτυξη της παιδεία αποτελούσε σαφώς στόχο αλλά όχι προτεραιότητα.

Στα τέλη του 1901 οι φήμες για ραγδαίες πολιτικές μεταβολές στη Νήσο ενέμεναν, χωρίς όμως να δικαιώνονται, με αποτέλεσμα η οικονομική κατάσταση να ολισθαίνει. Η απουσία κεφαλαίων και επιχειρήσεων λόγω της πολιτικής αβεβαιότητας εμπόδιζε την οικονομική πρόοδο. Η μεταβατική κατάσταση υπό την οποία τελούσε η Κρήτη ήταν δεδομένη και δικαιολογούσε την οικονομική κάμψη, όμως πλέον αυτή η καθημερινή σχεδόν φημολογία για Ένωση, που συντηρούνταν, θα οδηγούσε σε ακόμα πιο αρνητικές οικονομικά ημέρες[8].

Η ανάδειξη του προϋπολογισμού της Ανωτέρας Διεύθυνσης Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και Θρησκευμάτων μέσω της σύγκρισής του με τους αντίστοιχους των υπόλοιπων Διευθύνσεων, μπορεί να ολοκληρωθεί μόνο με την λεπτομερή ανάλυση των εσόδων και εξόδων του ειδικού προϋπολογισμού παιδείας της Κρητικής Πολιτείας.

---

[6] Για το χρηματικό ποσό 101.240 δραχμών βλ. σελ. 77, υποσ.12.

[7] Βλ. στην εφημ. «Επίσημος *Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Β, αριθ.30, Εν Χανίοις τη 15 Απριλίου 1901, σελ.185-227.

[8] Βλ. στην εφημ. *«Κήρυξ»,* έτος Α, αριθ. 2, Εν Χανίοις τη 14 Δεκεμβρίου 1901, σελ.1.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

«Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ»

Οι ειδικοί προϋπολογισμοί εξόδων της Κρητικής Πολιτείας αναδεικνύουν τον καταμερισμό της δημόσιας περιουσίας στις Διευθύνσεις. Πιο συγκεκριμένα μελετώντας τον ειδικό προϋπολογισμό της Ανωτέρας Διεύθυνσης Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και Θρησκευμάτων φανερώνονται οι προθέσεις και στοχεύσεις των αξιωματούχων όσον αφορά στην εκπαιδευτική ανάπτυξη της νήσου.

Οι προθέσεις αυτές αποκτούν υπόσταση μέσω σαρωτικών αλλαγών που πραγματοποιήθηκαν το Σεπτέμβριο και το Δεκέμβριο του 1900 στον πρώτο Εκπαιδευτικό Οργανισμό του 1899, που κοινό στόχο είχαν την περικοπή δαπανών στον τομέα της παιδείας.

2.1 Ο ειδικός προϋπολογισμός της Ανωτέρας Διεύθυνσης Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και Θρησκευμάτων.

Η κύρωση του προϋπολογισμού των εξόδων της Κρητικής Πολιτείας για τη χρήση του 1900 ($1^{η}$ Σεπτεμβρίου 1900 έως την $31^{η}$ Οκτωβρίου 1901) από τον Πρίγκιπα Γεώργιο έπειτα από πρόταση του Συμβούλου των Οικονομικών Κων.Φούμη, φανέρωσε συνολικά έξοδα 6.281.277 δραχμές. Στη διάθεση των Συμβούλων δίδονταν συγκεκριμένες πιστώσεις οι οποίες προστιθέμενες ανέρχονταν στο προαναφερθέν ποσό. Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο θα αναλυθεί ο καταμερισμός των προϋπολογισθέντων 749.508 δραχμών ως εξόδων της Ανωτέρας Διεύθυνσης Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και Θρησκευμάτων.

Υπήρχε μέριμνα για τις περιπτώσεις εκείνες κατά τις οποίες οι πιστώσεις δεν θα επαρκούσαν. Έπρεπε να πληρούνται όμως κάποιες προϋποθέσεις, δηλαδή η ανάγκη οικονομικής ενίσχυσης να μην προέκυπτε από επέκταση της υπηρεσίας και στην περίπτωση της Ανωτέρας Διευθύνσεως Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και Θρησκευμάτων τα έξοδα να αφορούν στην αρχαιολογική υπηρεσία και στη διατροφή των εκπαιδευόμενων στο Ιεροδιδασκαλείο[1].

[1] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Β, αριθμ.30, Εν Χανίοις τη 15 Απριλίου 1901, σελ.185, 186.

Ο ειδικός προϋπολογισμός των εξόδων της Ανωτέρας Διεύθυνσης της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και των Θρησκευμάτων φανερώνει σημαντικές λεπτομέρειες για την οργάνωση της εκπαίδευσης στην Κρητική Πολιτεία τη σχολική χρονιά 1900-1901. Ακολουθούν αναλυτικοί πίνακες με τα ποσά που διατέθηκαν[2].

ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ	ΑΤΟΜΑ	ΜΗΝΙΑΙΑ ΔΑΠΑΝΗ	ΕΤΗΣΙΑ ΔΑΠΑΝΗ
Κεντρική Υπηρεσία - Προσωπικό Ανωτέρας Διευθύνσεως			
Σύμβουλος	1	700	8.400
Γενικός Επιθεωρητής	1	400	4.800
Γραμματεύς	1	300	3.600
Λογιστής υπογραμματέας	1	200	2.400
Γραφέας Α τάξεως	1	125	1.500
Γραφείς Β τάξεως	2	100	2.400
Κλητήρας Α τάξεως	1	60	720
Κλητήρας Β τάξεως	1	50	600
Εκπίπτονται λόγω κενών θέσεων	-	-	1.200

ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ	Ετήσια Δαπάνη
Κεντρική Υπηρεσία - Έξοδα υπηρεσίας Ανωτέρας Διευθύνσεως Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και Θρησκευμάτων	
Γραφική ύλη καθημερινής χρήσεως, θέρμανση, φωτισμός, καθαριότητα, ταχυδρομικά και διάφορες άλλες δαπάνες	1.000
Στολή κλητήρων	173
Συμπλήρωση επίπλων και βιβλιοθήκης	1.000
Έξοδα οχήματος Συμβούλου για έξι μήνες	500

[2] Για τους πίνακες βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Β, αριθ.30, Εν Χανίοις τη 15 Απριλίου 1901, σελ.211-215.

Διάφορα απρόβλεπτα έξοδα	500

Τα έξοδα για την Κεντρική Υπηρεσία της Ανωτέρας Διευθύνσεως της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και Θρησκευμάτων ανέρχονταν στο ποσό των 26.393 δραχμών.

Η Εκκλησία υπαγόταν στην Ανωτέρα Διεύθυνση της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και Θρησκευμάτων και σημειώνονται παρακάτω τα σχετικά με αυτήν έξοδα.

ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ	ΑΤΟΜΑ	ΜΗΝΙΑΙΑ ΔΑΠΑΝΗ	ΕΤΗΣΙΑ ΔΑΠΑΝΗ
Εκκλησία - Προκαταβολές προς τα Πατριαρχεία και επίδομα Μητροπολίτη - Επισκόπων			
Προκαταβολή προς τα Πατριαρχεία	-	-	4.000
Επίδομα Μητροπολίτη	1	700	8.400
Επίδομα Επισκόπων	3	600	21.600
Επίδομα Επισκόπων	4	450	21.600
Έξοδα παραστάσεως Μητροπολίτη	-	200	2.400
Έξοδα παραστάσεως Επισκόπου Κυδωνίας και Αποκορώνου	-	100	1.200
Μισθοί Πνευματικών Αρχηγών Μουσουλμανικών Κοινοτήτων			
Ιεροδίκης	1	600	7.200
Ιεροδίκες	2	350	8.400
Αντιπρόσωπος Ιεροδίκου Ηρακλ. στην Ιεράπετρα	1	200	2.400
Μουφτήδες	3	120	4.320
Γραμματείς Ιεροδικείων	3	150	5.400
Κλητήρες Ιεροδικείων	3	50	1.800
Εκπίπτονται λόγω κενών θέ-			

σεων	-	-	6.440
Γραφική ύλη Ιεροδικείων	-	-	120
Αρχιρραβίνος	1	120	1.440

Συνολικά η Εκκλησία απορρόφησε 83.840 δραχμές.

ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ	ΑΤΟΜΑ	ΜΗΝΑΙΑ ΔΑΠΑΝΗ	ΕΤΗΣΙΑ ΔΑΠΑΝΗ
Αρχαιολογική υπηρεσία - Προσωπικό εφόρων, επιστατών και φυλάκων			
Έφοροι	2	300	7.200
Επιστάτης Α τάξεως	1	70	840
Επιστάτες Β τάξεως	3	60	2.160
Φύλακες στους αρχ.χώρους της Γόρτυνας, Κνωσσού και Φαιστού	2	35	840
Φύλακας	1	25	300
Έξοδα Αρχαιολογικής υπηρεσίας			
Γραφική ύλη	-	-	100
Οδοιπορικά εφόρων, εποπτών και λοιπών υπαλλήλων αρχαιολογικής υπηρεσίας επί έξι μήνες κατ'έτος	-	-	2.500
Μισθοί τριών εκτάκτων επιστατών για τις ανασκαφές επί 5 μήνες κατ' έτος προς 60 δραχμές και για έκτακτη φρουρά χωροφυλακής	-	-	900
Για αγορά ανακαλυπτομένων ή δεδηλωμένων αρχαίων κατά το 1/3 της αξίας τους			

	-	-	1.500
Δι' ενέργεια αρχαιολογικών ερευνών	-	-	500
Μεταφορά, επιδιόρθωση, στερεοποίηση αρχαίων και μικρά άλλα έξοδα	-	-	1.650
Επίπλωση Μουσείου Χανίων	-	-	485
Δαπάνες για αποπεράτωση Μουσείου Ηρακλείου	-	-	30.749,55
Νέα πίστωση			7.450,45
Υπόλοιπο πίστωσης			1.899

Η Αρχαιολογική υπηρεσία κόστισε συνολικά 57.175 δραχμές, χωρίς να αθροιστούν στο συνολικό κόστος οι 1.899 δραχμές ως το υπόλοιπο της πίστωσης για την αποπεράτωση του Μουσείου Ηρακλείου.

Προσδιορισμός υπηρεσιών	ΑΤΟΜΑ	ΜΗΝΙΑΙΑ ΔΑΠΑΝΗ	ΕΤΗΣΙΑ ΔΑΠΑΝΗ
Μέση Εκπαίδευση Προσωπικό Γυμνασίων και Προγυμνασίων			
Γυμνασιαρχεύοντες	2	285	6.840
Διευθυντές Προγυμνασίων	2	220	5.280
Καθηγητές παιδαγωγικών και τεχνικών μαθημάτων[3]	3	300	10.800
Καθηγητές Α τάξεως	8	250[4]	24.000
Καθηγητές Β τάξεως	12	200[5]	28.800

[3] Τεχνικά μαθήματα μπορούσαν να είναι η Ιχνογραφία, η Καλλιγραφία, η Ωδική και η Γυμναστική. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.4.

[4] Όσοι δίδασκαν Ελληνικά (στις 4 ανώτερες από τις συνολικά 7 τάξεις του Γυμνασίου), Μαθηματικά και Φυσική είχαν μηνιαίο μισθό 250 δραχμές. Βλ. ό.π., σελ.5.

[5] Όσοι δίδασκαν Ελληνικά στις 3 κατώτερες τάξεις του Γυμνασίου πληρώνονταν με 200 δραχμές μηνιαίως. Βλ. ό.π., σελ.5.

Καθηγητές τεχνικών μαθημάτων	2	100	2.400
Καθηγητής τεχνικών μαθημάτων	1	25	300
Επιστάτες α' τάξεως	2	60	1.440
Επιστάτες β' τάξεως	2	50	1.200
Υπηρέτες	2	30	720
Παιδονόμοι από 1 Φεβρουαρίου 1901	2	100	1.400
Παιδονόμοι από 1 Φεβρουαρίου 1901	2	70	980
Έξοδα Γυμνασίων και Προγυμνασίων			
Δια Γραφική ύλη	-	-	320
Οδοιπορικά καθηγητών	-	-	250

Η συνολική δαπάνη για το προσωπικό Γυμνασίων, Προγυμνασίων ήταν 84.160 δραχμές και τα έξοδα των αντίστοιχων ιδρυμάτων 570 δραχμές.

ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ	ΑΤΟΜΑ	ΜΗΝΙΑΙΑ ΔΑΠΑΝΗ	ΕΤΗΣΙΑ ΔΑΠΑΝΗ
Ιεροδιδασκαλείο-Προσωπικό Ιεροδιδασκαλείου			
Διευθυντής	1	250	3.000
Καθηγητές	5	200	12.000
Ιατρός	1	40	480
Μάγειρας	1	50	600
Οικονόμος	1	30	360
Υπηρέτες	3	20	720
Έξοδα Ιεροδιδασκαλείου			
Διατροφή μαθητών	-	-	18.000
Φάρμακα και καθαριότητα	-	-	700

Δια γραφική ύλη συμπεριλαμβανομένης και της καθυστερημένης της χρήσεως 1899.	-	-	120
Δια αντίτιμο μιας ζυμωτικής μηχανής	-	-	300
Δια αντίτιμο μιας ζυμωτικής μηχανής	-	-	300

Το Ιεροδιδασκαλείο απορρόφησε από τον προϋπολογισμό το ποσό των 36.280 δραχμών.

ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ	ΑΤΟΜΑ	ΜΗΝΙΑΙΑ ΔΑΠΑΝΗ	ΕΤΗΣΙΑ ΔΑΠΑΝΗ
Επιθεωρητές Δημοτικής Εκπαιδεύσεως - Προσωπικό Επιθεωρητών			
Νομαρχιακοί Επιθεωρητές	4	300	14.400
Βοηθοί επιθεωρητών επί 1 μήνα	4	125	500
Γραφείς επιθεωρητών επί 11 μήνες	4	80	3.520
Έξοδα υπηρεσίας επιθεωρητών			
Οδοιπορικά γεν.επιθεωρητή και νομαρχιακών επιθεωρητών	-	-	2.750
Δια τα οφειλόμενα σε αυτούς (γεν.επιθεωρητή και νομ.επιθεωρητές) εκ της χρήσεως 1899	-	-	250
Για γραφική ύλη και διάφορες άλλες μικρές δαπάνες	-	-	400

Η συνολική δαπάνη για τους Επιθεωρητές Δημοτ. Εκπαιδεύσεως ήταν 21.820 δραχμές.

ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΥΠΗΡΕ-ΣΙΩΝ	ΑΤΟΜΑ	ΜΗΝΙΑΙΑ ΔΑΠΑΝΗ	ΕΤΗΣΙΑ ΔΑΠΑΝΗ
Δημοτική Εκπαίδευση - Προσωπικό Δημοτικών Σχο-λείων και Παρθεναγωγείων			
Διδάκτορες φιλολογίας ή προλύ-τες θεολογίας	5	180	10.800
Διδάσκαλοι	5	150	9.000
Διδάσκαλοι πρωτοβάθμιοι	6	140	10.080
Διδάσκαλοι δευτεροβάθμιοι και διδασκάλισσες	22	120	31.680
Διδασκάλισσες δευτεροβάθμιοι	5	105	6.300
Διδάσκαλοι δευτεροβάθμιοι και διδασκάλισσες	14	100	16.800
Διδασκάλισσες	4	90	4.320
Διδάσκαλοι / διδασκάλισσες	46	80	44.160
Διδάσκαλοι / διδασκάλισσες	8	70	6.720
Διδάσκαλοι / διδασκάλισσες	72	60	51.840
Διδάσκαλοι / διδασκάλισσες	10	55	6.600
Διδάσκαλοι / διδασκάλισσες	65	50	39.000
Διδάσκαλοι / διδασκάλισσες	36	45	19.440
Διδάσκαλοι / διδασκάλισσες	97	40	46.560
Διδάσκαλοι / διδασκάλισσες	61	35	25.620
Επιστάτες α’ τάξεως	18	50	10.800
Επιστάτες β’ τάξεως	8	40	3.840
Επιστάτες γ’ τάξεως	5	20	1.200
Δια πρόσθετο προσωπικό για ενδεχόμενη προαγωγή ή ίδρυση σχολείου	-	-	5.000
Εκπίπτονται λόγω κενών θέσεων	-	-	5.000

Έξοδα Δημοτικής Εκπαίδευσης			
Οδοιπορικά διδασκάλων για ασκήσεις/εξετάσεις, συμπεριλαμβανομένων και των οφειλομένων σε αυτούς αμοιβών, τις οποίες δικαιούνταν να λαμβάνουν λόγω εκτάκτων υπηρεσιών κατά τη χρήση 1899, μεταφορικά βιβλίων και μικρά άλλα έξοδα	-	-	3.500
Δια γραφική ύλη	-	-	2.000

Το συνολικό κόστος που αναγράφεται στον προϋπολογισμό όσον αφορά τη Δημοτική Εκπαίδευση ήταν 350.260 δραχμές.

ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ	ΑΤΟΜΑ	ΜΗΝΙΑΙΑ ΔΑΠΑΝΗ	ΕΤΗΣΙΑ ΔΑΠΑΝΗ
Γενικά έξοδα σχολείων			
Δια βιβλία, μαθητολόγια, χαρτί εντύπων, ελέγχων, δετικά βιβλίων, φάκελοι, έπιπλα και σκεύη δημοτικών σχολείων, Ιεροδιδασκαλείου και Μέσης Εκπαιδεύσεως	-	-	3.500
Έξοδα σχολικών εορτών	-	-	500
Χάρτες Κρήτης και δετικά αυτών	-	-	2.000
Οδοιπορικά υπαλλήλων για εκπαιδευτική υπηρεσία	-	-	150

Τα γενικά έξοδα των σχολείων υπολογίζονταν στις 6.150 δραχμές.

ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ	ΑΤΟΜΑ	ΜΗΝΙΑΙΑ ΔΑΠΑΝΗ	ΕΤΗΣΙΑ ΔΑΠΑΝΗ
Υποτροφία			
Υποτροφία μαθητή στο Ηράκλειο	-	20	240
Υποτροφία Άννας Κασιμάτη επί οχτώ μήνες	-	70	560
Υποτροφία Λέοντος Καλοκαιρινού από 1 Μαρτίου 1901	-	250	1.500
Υποτροφία Τσελεπή Δασκαλογιάννη	-	100	600

Οι υποτροφίες απορρόφησαν συνολικά 4.400 δραχμές από τον προϋπολογισμό.

ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ	ΑΤΟΜΑ	ΜΗΝΙΑΙΑ ΔΑΠΑΝΗ	ΕΤΗΣΙΑ ΔΑΠΑΝΗ
Έκτακτα έξοδα			
Βοηθός λογιστή, υπογραμματέα Ανωτ.Διευθύν.	-	120	1.440
Συνδρομή στον πανηγυρισμό της εκατονταετηρίδος του Σολωμού	-	610	610
Δια κατασκευή θρανίων, επισκευή και μεταφορά τους	-	60.000	60.000
Δι'αγορά διδακτικών οργάνων (όργανα γυμναστικής, φυσικής, χημείας, γεωγραφικοί χάρτες, ιστορικοί πίνακες κ.τ.λ.)	-	5.000	5.000
Αμοιβή εξεταστών διδασκάλων	-	2.160	2.160
Συνδρομή σχολών απόρων			

παίδων	-	1.000	1.000
Συνδρομή Κρητικών (περιλαμβανόντων επίσημα έγγραφα τελευταίας επαναστάσεως)	-	500	500
Συνδρομή δι' εκατό σώματα ωφέλιμων βιβλίων	-	400	400
Δι'αποπεράτωση σχολής Γαύδου	-	100	100

Τα έκτακτα έξοδα ανήλθαν στο ποσό των 71.210 δραχμών.

ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ	ΑΤΟΜΑ	ΜΗΝΙΑΙΑ ΔΑΠΑΝΗ	ΕΤΗΣΙΑ ΔΑΠΑΝΗ
Έξοδα παρελθουσών χρήσεων			
Έξοδα κεκλεισμένων χρήσεων. Διαφορά μισθοδοσίας επισκόπων από 23 Οκτωβρίου 1898 μέχρι 31 Αυγούστου 1899.	-	-	4.250
Καθυστερούμενες μισθοδοσίες διαφόρων διδασκάλων, υποτροφίες και καθυστερούμενα οδοιπορικά έξοδα διαφόρων υπαλλήλων του οικονομικού έτους 1899	-	-	3.000

Τα έξοδα παρελθουσών χρήσεων ήταν συνολικά 7.250 δραχμές.

Ακολουθεί πίνακας με τα έξοδα της Ανωτέρας Διεύθυνσης Παιδείας και Θρησκευμάτων ανά υπηρεσία, που καταλήγει στο συνολικό άθροισμά τους.

ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ	ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΕΤΗΣΙΑ ΔΑΠΑΝΗ
Κεντρική Υπηρεσία	26.393 δραχμές / 3,5 %
Εκκλησία	83.840 δραχμές / 11,2 %

Αρχαιολογική Υπηρεσία	57.175 δραχμές / 7,6 %
Μέση Εκπαίδευση	84.160 δραχμές / 11,2 %
Έξοδα Γυμνασίων και Προγυμνασίων	570 δραχμές / 0,1 %
Ιεροδιδασκαλείο	36.280 δραχμές / 4,8 %
Επιθεωρητές Δημοτ.Εκπαιδεύσεως	21.820 δραχμές / 2,9 %
Δημοτική Εκπαίδευση	350.260 δραχμές / 46,7 %
Γενικά έξοδα σχολείων	6.150 δραχμές / 0,8 %
Υποτροφίες	4.400 δραχμές / 0,6 %
Έκτακτα έξοδα	71.210 δραχμές / 9,5 %
Έξοδα παρελθουσών χρήσεων	7.250 δραχμές / 1% (στρογγυλοποίηση στο ψηφίο των δέκατων στα παραπάνω ποσοστά)
ΣΥΝΟΛΟ ΕΞΟΔΩΝ	749.508 δραχμές / 100 %

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Περίπου το 50% τα συνολικής ετήσιας δαπάνης της Ανωτέρας Διεύθυνσης Παιδείας και Θρησκευμάτων καταλήγει στη Δημοτική εκπαίδευση και κυρίως σε μισθούς διδασκάλων. Φαίνεται εδώ ξεκάθαρα η στόχευση της Κρητικής Πολιτείας στην ανάπτυξη της κατώτερης ή δημοτικής εκπαίδευσης, η οποία σύμφωνα με το άρθρο 21 του Συντάγματος της 16ης Απριλίου 1899 ήταν υποχρεωτική και δωρεάν[6], όπως και στην ηπειρωτική Ελλάδα από το 1834. Αυτό το σημείο τομής των δύο συστημάτων εκπαίδευσης εργαλειοποιεί κατά ένα μέρος τον πόθο των Κρητών για ένωση με την Ελλάδα, μέσω της εκπαίδευσης αρχικά τουλάχιστον. Την ίδια στιγμή που η Δημοτική εκπαίδευση αναπτύσσεται, η Μέση υστερεί με δαπάνες που καλύπτουν το 11,2% των ετήσιων εκπαιδευτικών εξόδων. Τα στελέχη της εκπαίδευσης απορροφούν το 6,4%, ποσοστό που είναι παραπάνω από το μισό εκείνου που χορηγείται στα Γυμνάσια (11,2%), ενώ το ποσοστό για υποτροφίες υπολείπεται πάρα πολύ (0,6%). Η Βουλή των Κρητών ψήφιζε νομοσχέδια για υποτροφίες σε άπορους μαθητές, ώστε να συνεχίσουν τις σπουδές τους εντός ή εκτός Κρήτης. Σημαντική προϋπόθεση όμως για τέτοιες παροχές ήταν η επιστήμη να ήταν χρήσιμη για τον τόπο και την οικονομία του. Οι θετικές επιστήμες με πρακτικό προσανατολισμό και εφαρμογή προκρίνονταν. Αρ-

[6] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Α, αριθ.24, Εν Χανίοις τη 16 Απριλίου 1899, σελ.2.

νητική προδιάθεση είχε ο ίδιος ο Σύμβουλος Ν.Γιαμαλάκης για υποτροφίες σε νομικές ή ιατρικές σπουδές.

Στο ποσοστό 9,5% για έκτακτα έξοδα συμπεριλαμβάνεται ένα ποσό 60.000 δραχμών (8% επί του συνόλου) το οποίο προοριζόταν για κατασκευή θρανίων, επισκευή και μεταφορά τους. Το ποσό αυτό προοριζόταν για μια υπαρκτή και σοβαρή ανάγκη, αφού, σύμφωνα με τον Σύμβουλο Ν.Γιαμαλάκη, υπήρχαν εκθέσεις Επιθεωρητών στις οποίες περιγραφόταν με αλγεινό τρόπο η κατάσταση των σχολείων λόγω της έλλειψης θρανίων. Ο ίδιος σε επίσκεψή του στο Παρθεναγωγείο Βάμου είδε 60 έως 70 κορίτσια να κάθονται πάνω στα ποδαράκια τους, σε φθαρμένα θρανία και τα περισσότερα σε πέτρες[7].

Μελετώντας το τμήμα του προϋπολογισμού που αναφέρεται στη Δημοτική εκπαίδευση και συγκεκριμένα στο προσωπικό Δημοτικών σχολείων και Παρθεναγωγείων απανταχού της νήσου, παρατηρείται αρχικά μια κατηγοριοποίησή του, η οποία είχε ως βάση τα προσόντα των υπαλλήλων και ως στόχο τη διαφοροποίηση στη μισθοδοσία τους. Υπήρχαν διδάσκαλοι που αμείβονταν με 180 δραχμές μηνιαίως και άλλοι με 35 λόγω των προσόντων τους, αφού η παλαιότητα-χρόνια προϋπηρεσίας- δεν οδηγούσε σε αύξηση μισθού. Το άρθρο του Οργανισμού του 1899 που μιλούσε για αύξηση 10 δραχμών ανά πενταετία, χωρίς υπέρβαση του μισού του αρχικού μισθού μέσω μισθολογικών αυξήσεων, καταργήθηκε το Σεπτέμβρη του 1900 στα πλαίσια γενικότερων κινήσεων εξοικονόμησης πόρων[8].

Οι 456 Δημοδιδάσκαλοι, που εργάστηκαν στους πέντε νομούς της νήσου κατά το σχολικό έτος 1900-1901, χωρίζονταν σε δύο μεγάλες κατηγορίες, στους οριστικούς και στους προσωρινούς. Όσον αφορά τους οριστικούς Δημοδιδάσκαλους κατηγοριοποιούνταν περαιτέρω σε όσους διέθεταν πτυχίο και σε αυτούς που προσλήφθηκαν μέσω των Δημοδιδασκαλικών εξετάσεων[9]. Τη σχολική χρονιά 1900-1901 εργάστηκαν σε όλη τη νήσο 56 οριστικοί Δημοδιδάσκαλοι (12,3% επί του συνόλου των 456), εκ των οποίων 42 πτυχιούχοι και 14 μέσω εξετάσεων. Από τους 42 οι 37 ήταν πτυχιούχοι του Διδασκαλείου Κρήτης[10] ή άλλου ελληνικού Διδασκαλείου (όσον αφορά

[7] Βλ. Χουρδάκη Α., Η παιδεία στην Κρητική Πολιτεία (1898-1913), 2002, σελ.92-95.
[8] Βλ. σελ.79 παρόντος τόμου.
[9] Οι συγκεκριμένες Δημοδιδασκαλικές εξετάσεις ξεκίνησαν στις 4 Αυγούστου του 1900. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθμός 45 Εν Χανίοις τη 8 Αυγούστου 1900, σελ.3.
[10] Διευκρινίζεται πως τα Διδασκαλεία Κρήτης αφορούσαν σε αυτά που ιδρύθηκαν με τον Οργανισμό 1899. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθμός 86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.3.

τους άνδρες) ή των Διδασκαλείων της Φιλεκπαιδευτικής εταιρείας στην Αθήνα ή άλλων ομοταγών Παρθεναγωγείων (αναφορικά με τις γυναίκες). Οι υπόλοιποι 5 ήταν Διδάκτορες φιλολογίας ή προλύτες θεολογίας. Οι οριστικοί πτυχιούχοι Δημοδιδάσκαλοι που δίδαξαν σε Δημοτικά σχολεία το 1900-1901 αποτελούσαν το 9,2% επί του συνόλου και οι οριστικοί Δημοδιδάσκαλοι μέσω εξετάσεων το 3,1%.

Οι προσωρινοί Δημοδιδάσκαλοι ήταν συνολικά 349 (76,5% επί του συνόλου), εκ των οποίων οι 61 (13,4% επί του συνόλου) απέτυχαν στις εξετάσεις Δημοδιδασκάλων και είχαν βαθμό μικρότερο του 5 στα Ελληνικά, οι 36 (7,9% επί του συνόλου) πέρασαν επιτυχώς τις εξετάσεις με γενικό βαθμό 5, οι 97 (21,3% επί του συνόλου) απέτυχαν στις εξετάσεις έχοντας λάβει τουλάχιστον 5 στο μάθημα των Ελληνικών ή διέθεταν προσόντα χαμηλότερα των Γυμνασιακών σπουδών. Την ίδια χρονιά εργάστηκαν ακόμη 155 (34% επί του συνόλου) προσωρινοί, είτε με εξετάσεις είτε με απολυτήριο Ελληνικού Γυμνασίου ή Ιεροδιδασκαλείου ή της Σχολής Πρέβελη ή έχοντας παρακολουθήσει κάποιες τάξεις του Ιεροδιδασκαλείου.

Αξίζει εδώ να σταθούμε σε ένα ποσοστό που καταδεικνύει την ποιότητα της παρεχόμενης εκπαίδευσης όσον αφορά τα Δημοτικά σχολεία, στα οποία φοιτούσε και η πλειονότητα των παίδων. Το 34,7% των Διδασκάλων, δηλαδή λίγο παραπάνω από το 1/3, ήταν υποψήφιοι που είχαν αποτύχει στις Δημοδιδασκαλικές εξετάσεις του Αυγούστου του 1900. Η ανάγκη όμως για στελέχωση των σχολικών ιδρυμάτων ήταν τέτοια, που δεν εμπόδισε το Σύμβουλο να παρακάμψει τη βαθμολογία και να καλέσει ανθρώπους που ο ίδιος και οι υφιστάμενοί του είχαν πριν λίγο καιρό απορρίψει.

Ακόμη εργάστηκαν 46 (10,1% επί του συνόλου) δημοδιδάσκαλοι, οι οποίοι λόγω μισθού δεν μπορούν καταταχθούν με βεβαιότητα σε κάποια από τις προαναφερόμενες κατηγορίες. Υπήρχαν και 5 (1,1% επί του συνόλου) Ελληνοδιδάσκαλοι οι οποίοι είχαν πτυχίο ελληνοδιδασκάλου ή αποδεδειγμένες ακροάσεις ενός έως τριών ετών σε Φιλοσοφική σχολή Πανεπιστημίου ή πενταετή υπηρεσία ως Ελληνοδιδάσκαλοι ή απολυτήριο Γυμνασίου[11].

Εντύπωση προκαλεί ο τρόπος διάθεσης του δημόσιου χρήματος από την Ανωτέρα Διεύθυνση Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και Θρησκευμάτων, αφού το ποσό που αντλούσε το προσωπικό της Κεντρικής Διεύθυνσης για τους μισθούς του και τα έξοδα λειτουργίας της, καθώς και τα συνολικά έξοδα της Εκκλησίας και των Επιθεωρητών της Δημοτικής Εκπαιδεύσεως ανέρχονταν στις 132.053 δραχμές, ενώ στον ίδιο προϋπολογι-

[11] Τα Ελληνικά σχολεία αποτελούνταν από 3 τάξεις και έπονταν των τετρατάξιων Δημοτικών σχολείων, σύμφωνα με τον περί Παιδείας Νόμο του 1889. Βλ. Χουρδάκη Α., ό.π., σελ.59, 317.

σμό τα χρήματα που δόθηκαν για να καλυφθούν τα λειτουργικά έξοδα των Δημοτικών σχολείων, του Ιεροδιδασκαλείου, του Γυμνασίου και των υποτροφιών ήταν 101.240 δραχμές[12]. Βέβαια ο Σύμβουλος κατά την αρχή του σχολικού έτους 1900-1901 είχε φροντίσει να ενημερώσει τον Πρίγκιπα[13] για την ελάττωση του αριθμού των ιδρυόμενων σχολείων, συγκριτικά με την προηγούμενη χρονιά λόγω οικονομικών δυσχερειών. Εκτός από τα παραπάνω, η αύξηση του ελάχιστου αριθμού μαθητών που ήταν αναγκαίος για ίδρυση σχολείου κατά δέκα, όντας ένας τρόπος κλεισίματος σχολικών μονάδων, καθώς και η παραδοχή του Συμβούλου πως πράγματι πολλοί κάτοικοι δεν θα μπορούσαν να στείλουν τα τέκνα τους στο σχολείο, οδηγεί σε σκέψεις για μονοδιάστατες πρακτικές μείωσης των λειτουργικών εξόδων, που υιοθετούνταν από το Σύμβουλο με τη σύμφωνη γνώμη του Πρίγκιπα, χωρίς ανάλογες περικοπές στους μισθούς των στελεχών της εκπαίδευσης και των θρησκευτικών λειτουργών. Επιπλέον η δήλωση του Συμβούλου για άμεση ανάγκη οικονομικών περικοπών εξηγεί την απουσία οποιασδήποτε αναφοράς για οικοδόμηση σχολικών μονάδων στον προϋπολογισμό της Ανωτέρας Διεύθυνσης Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και Θρησκευμάτων.

[12] Το χρηματικό ποσό 101.240 δραχμών υπολογίστηκε με βάση τα λεπτομερή στοιχεία που υπάρχουν στο παρόν κεφάλαιο (σελ.63-77).
Πιο συγκεκριμένα προστέθηκαν τα έξοδα για υποτροφίες: 4.400 δραχμές και τα παρακάτω ποσά που αφορούν λειτουργικά έξοδα των Δημοτικών σχολείων, Γυμνασίων και του Ιεροδιδασκαλείου.
Γυμνάσια / Προγυμνάσια: Γραφική ύλη 320 δρχ., Οδοιπορικά καθηγητών 250 δρχ.
Ιεροδιδασκαλείο: Διατροφή μαθητών 18.000 δρχ., Φάρμακα-καθαριότητα 700 δρχ., Γραφική ύλη 120 δρχ., Μια ζυμωτική μηχανή 300 δρχ.
Δημοτικά: Οδοιπορικά διδασκάλων-μεταφορικά βιβλίων και μικρά άλλα έξοδα 3.500 δρχ., γραφική ύλη 2.000 δρχ.
Γενικά έξοδα σχολείων: Δια βιβλία, μαθητολόγια, χαρτί εντύπων, ελέγχων, δετικά βιβλίων, φάκελοι, έπιπλα και σκεύη δημοτικών σχολείων, Ιεροδιδασκαλείου και Μέσης Εκπαιδεύσεως 3.500 δρχ., Έξοδα σχολικών εορτών 500 δρχ., Χάρτες Κρήτης και δετικά αυτών 2.000 δρχ., Οδοιπορικά υπαλλήλων για εκπαιδευτική υπηρεσία 150 δρχ.
Έκτακτα έξοδα: Δια κατασκευή θρανίων, επισκευή και μεταφορά τους 60.000 δρχ., Δι'αγορά διδακτικών οργάνων 5.000 δρχ., Συνδρομή δι' εκατό σώματα ωφέλιμων βιβλίων 400 δρχ., Δι'αποπεράτωση σχολής Γαύδου 100 δρχ..

[13] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος Τρίτον, έτος 1900, αριθ.69, Εν Χανίοις τη 25 Οκτωβρίου 1900, σελ.1,2.

2.2 Οι μεταβολές στον Οργανισμό Δημοσίας Εκπαιδεύσεως του 1899.

Το σχολικό έτος 1900-1901 στηρίχθηκε στον Οργανισμό του 1899. Ο τελευταίος όμως υπέστη εσκεμμένες και ουσιώδεις τροποποιήσεις, αντικαταστάσεις και διαγραφές σημαντικότατων άρθρων του, που δημοσιεύτηκαν ως Πριγκιπικά Διατάγματα στην Επίσημο Εφημερίδα το Σεπτέμβριο και το Δεκέμβριο του 1900. Όλες αυτές οι μεταβολές, παρόλο που κάλυπταν πολλές και διαφορετικές εκφάνσεις της εκπαιδευτικής δραστηριότητας, είχαν ως κοινό και απώτερο σκοπό την εξοικονόμηση πόρων, μέσω μείωσης εξόδων και αύξησης εσόδων.

2.2.1 Κινήσεις για μείωση εξόδων.

- **Κατάργηση επιδομάτων-επιμισθίων.**

Ο παρακάτω πίνακας περιλαμβάνει επιδόματα διδασκάλων και διευθυντών που καταργήθηκαν με Διατάγματα κατά το Σεπτέμβρη του 1900.

ΥΠΗΡΕΣΙΑ	ΜΗΝΙΑΙΟ ΕΠΙΔΟΜΑ-ΕΠΙΜΙΣΘΙΟ
1. Διδάσκαλοι που μπορούσαν να διδάξουν Εκκλησιαστική Μουσική και να ψάλλουν στην Εκκλησία.	10 δραχμές
2. Διευθυντές τριτάξιων σχολείων αρρένων ή θηλέων.	10 δραχμές
3. Διευθυντές των τετρατάξιων.	20 δραχμές
4. Διευθυντές Ανωτέρων Δημοτικών σχολείων και τις Διευθύντριες των Ανωτέρων Παρθεναγωγείων[1].	30 δραχμές
5. Διδασκάλισσες με ειδικότητα στα εργόχειρα, στην ανθοκομία, στη σηροτροφία, στην οικιακή οικονομία, και οικιακή παιδαγωγική, που αναλάμβαναν τη διδα-	10 δραχμές

[1] Για τις κατηγορίες 1-4 βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.3. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.49, Εν Χανίοις τη 4 Σεπτεμβρίου, σελ.2.

σκαλία του μαθήματος σε όλες στις τάξεις[2].	

- **Κατάργηση υπηρεσιών.**

Ακολουθεί πίνακας με δύο υπηρεσίες που καταργήθηκαν το Σεπτέμβριο του 1900.

ΥΠΗΡΕΣΙΑ	ΜΙΣΘΟΣ
1.Επιστάτης β τάξεως σε Γυμνάσια με παραπάνω από 200 μαθητές	50 δραχμές
2.Επιστάτης β τάξεως σε Δημοτικά σχολεία αρρένων ή θηλέων όπου οι μαθητές υπερέβαιναν τους 200[3].	40 δραχμές

- **Κατάργηση μισθολογικών αυξήσεων – μείωση μισθών.**

Το άρθρο του Οργανισμού του 1899 που εξασφάλιζε αύξηση 10 δραχμών στο μισθό των οριστικών Δημοδιδάσκαλων, πτυχιούχων Διδασκαλείου ή επιτυχόντων σε εξετάσεις, μετά την πάροδο κάθε πενταετούς ευδόκιμης υπηρεσίας, χωρίς όμως οι συνολικές μισθολογικές αυξήσεις να υπερβαίνουν το μισό του αρχικού τους μισθού, αντικαταστάθηκε από άλλα άρθρα, το Σεπτέμβριο του 1900, στα οποία δεν γινόταν καμία αναφορά σε αντίστοιχη αύξηση μισθού[4].

---

[2] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.2, 3. Ο νόμος 205 του Σεπτεμβρίου 1900 εξασφάλιζε τη δυνατότητα διορισμού, στο Παρθεναγωγείο Χανίων και στα λοιπά των πόλεων της Κρήτης, ειδικής διδασκάλισσας εργοχείρων, η οποία με μισθό 60 δραχμών θα μπορούσε να διδάσκει και σε δυο ταυτόχρονα Παρθεναγωγεία. Οι υπόλοιπες διδασκάλισσες ήταν υποχρεωμένες να διδάσκουν το αντικείμενο, όπου δεν υπήρχαν οι παραπάνω, χωρίς όμως να λαμβάνουν το επίδομα 10 δραχμών. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.51, Εν Χανίοις τη 15 Σεπτεμβρίου 1900, σελ.2.

[3] Δια τις υπόλοιπες κατηγορίες επιστατών βλ. στο Μέρος Β΄ του παρόντος τόμου, κεφ.2 «Μέση Εκπαίδευση», 2.2 Από τους επιστάτες στους παιδονόμους», σελ.240. Για τις κατηγορίες 1, 2 βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.8. Για την κατάργηση των υπηρεσιών βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.51, Εν Χανίοις τη 15 Σεπτεμβρίου 1900, σελ.2.

[4] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.3 και στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.51, Εν Χανίοις τη 15 Σεπτεμβρίου 1900, σελ.2. Την ίδια περίοδο κατά την οποία καταργήθηκαν οι συγκεκριμένες μισθολογικές αυξήσεις, επετράπη ο διορισμός ενός γραφέα για κάθε Νομαρχιακό Επιθεωρητή με επιλογή του ίδιου και μηνιαίο μισθό 80 δραχμές. Βλ.στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.51, Εν Χανίοις τη 15 Σεπτεμβρίου 1900, σελ.1.

Οι πτυχιούχοι Διδασκαλείου μπορούσαν να διδάξουν και σε τετρατάξια σχολεία, αντίθετα από την προηγούμενη χρονιά, αλλά μόνο στην κατώτατη τάξη. Αν λόγω εκπαιδευτικών αναγκών έπρεπε να διοριστούν στο ίδιο σχολείο περισσότεροι από δύο πτυχιούχοι Διδασκαλείου, θα αμείβονταν με μισθό που δε θα ξεπερνούσε τις 80 δραχμές. Η μισθολογική μείωση είναι εμφανής αφού ο μισθός των πτυχιούχων Διδασκαλείου κυμαινόταν από 100 έως 140 δραχμές για τους Δημοδιδάσκαλους και από 90 έως 120 για τις Διδασκάλισσες, ανάλογα με το βαθμό του πτυχίου τους[5].

- **Ελάττωση γραφικών εξόδων.**

Ακολουθεί πίνακας στον οποίο καταγράφονται οι μειώσεις στα γραφικά έξοδα που πιστώνονταν διάφορα εκπαιδευτικά στελέχη.

	ΓΡΑΦΙΚΑ ΕΞΟΔΑ	
	ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥ 1899	ΝΟΜΟΣ 205 ΤΟΥ 1900
Γυμνασιάρχες	100 δραχμές	40 δραχμές
Διευθυντές Προγυμνασίων	60 δραχμές	25 δραχμές
Διευθυντές Ανωτέρων Δημοτικών σχολείων ή Παρθεναγωγείων	40 δραχμές	30 δραχμές
Διευθυντές τριταξίων και τετραταξίων δημοτικών σχολείων	10 δραχμές	-
Στα υπόλοιπα σχολεία	5[6] δραχμές	Ο αναγκαίος χάρτης (χαρτί) από την πίστωση που αναγράφεται στον προϋπολογισμό[7].

[5] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.3 και στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.51, Εν Χανίοις τη 15 Σεπτεμβρίου 1900, σελ.2. Βλέπε και σελ. 96 παρόντος τόμου.
[6] Για τη στήλη «Οργανισμός του 1899» βλ. στην εφημ. *«Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας»,* έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.11.
[7] Για τη στήλη «Νόμος 205» βλ. στην εφημ. *«Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας»,* τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.51, Εν Χανίοις τη 15 Σεπτεμβρίου 1900, σελ.2.

2.2.2 Κινήσεις για αύξηση εσόδων.

- **Πρόστιμα για τις απουσίες.**

Οι εγγραφές σε όλα τα εκπαιδευτήρια γίνονταν από την 20η Αυγούστου έως την 4η Σεπτεμβρίου από τους Διευθυντές. Δινόταν μια παράταση εγγραφής μέχρι τις 30 Σεπτεμβρίου, αλλά όλο το διάστημα, από την έναρξη της διδασκαλίας μέχρι την ημέρα της εγγραφής, σημειώνονταν οι απουσίες[8]. Τα παραπάνω ίσχυαν για το έτος 1899-1900. Οι δυσκολίες που αντιμετώπιζε στην οργάνωση της εκπαιδευτικής διαδικασίας οδήγησαν την Ανωτέρα Διεύθυνση σε υιοθέτηση των προαναφερόμενων ορίων και για το έτος 1900-1901, με την επισήμανση πως η προθεσμία για εγγραφές μπορούσε με διαταγή του Συμβούλου, να παραταθεί περαιτέρω[9]. Σε κάθε περίπτωση, μετά την 30η Σεπτεμβρίου, ο διδάσκαλος ενέγραφε μόνος του τους μαθητές, πληροφορώντας τους γονείς, και φυσικά σημείωνε τις ανάλογες απουσίες που επέφεραν χρηματικά πρόστιμα για τους τελευταίους[10]. Αυτά τα ακαθόριστα όρια για εγγραφή μαθητών φανερώνουν την προκαταβολική πεποίθηση των διοικούντων σχετικά με τη μη έγκαιρη εγγραφή μαθητών. Ταυτόχρονα όμως τα πρόστιμα, που ίσχυαν για τις καταγεγραμμένες απουσίες οποιουδήποτε μαθητή από την έναρξη της διδασκαλίας μέχρι και την ημέρα της εγγραφής του, αποτελούσαν ένα έσοδο για την Πολιτεία. Επισημαίνουμε λοιπόν εδώ πως οι αδικαιολόγητες απουσίες, αυτές δηλαδή που δεν οφείλονταν σε κάποια ασθένεια, τιμωρούνταν με πρόστιμο από 10 λεπτά έως 1 δραχμή για κάθε ημέρα, αφού πρώτα οι γονείς παραινούνταν να μεριμνήσουν ώστε να μην επαναληφθεί το φαινόμενο[11]. Κάθε δεκαπενθήμερο ο διδάσκαλος έστελνε στο Νομαρχιακό Επιθεωρητή τον κατάλογο των μαθητών που δεν είχαν παρακολουθήσει καθόλου μά-

[8] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.9.
[9] Βλ.στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.51, Εν Χανίοις τη 15 Σεπτεμβρίου 1900, σελ.2.
[10] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.3 και στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.51, Εν Χανίοις τη 15 Σεπτεμβρίου 1900, σελ.1.
[11] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.2. Σύμφωνα με διάταγμα του Δεκεμβρίου 1900, οι απουσίες των μαθητών μπορούσαν να δικαιολογηθούν από γονείς ή ιατρούς με πιστοποιήσεις σε απλό χαρτί, ενώ την προηγούμενη σχολική χρονιά (1899-1900) οι γονείς όφειλαν να ενημερώσουν το διδάσκαλο πριν ή μετά την απουσία. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Α, αριθ.70, Εν Χανίοις τη 16 Δεκεμβρίου 1900, σελ.4. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.2.

θημα ή φοιτούσαν ελλιπώς. Εκείνος όριζε τα πρόστιμα και έστελνε τον κατάλογο των γονέων και κηδεμόνων των παιδιών που απουσίαζαν στον Έπαρχο, ο οποίος είτε εισέπραττε το πρόστιμο είτε προχωρούσε σε εκποίηση κινητής περιουσίας[12].

- **Χαρτόσημα**

Το Σύνταγμα της Κρητικής Πολιτείας αναγνώριζε μόνο τη δημοτική εκπαίδευση ως παρεχόμενη δωρεάν, χωρίς ανάλογη αναφορά ως προς τη γυμνασιακή[13]. Συνεπακόλουθα οι μαθητές οποιασδήποτε τάξης των Γραμματοδιδασκαλείων, των Δημοτικών σχολείων, των Ανωτέρων Δημοτικών και των Ανωτέρων Παρθεναγωγείων δεν όφειλαν τη σχολική χρονιά 1900-1901 να πληρώσουν χαρτόσημο 1 δραχμής για κάθε εξάμηνο, ως όφειλαν - αντισυνταγματικά - το προηγούμενο έτος. Αντίθετα όσοι επιθυμούσαν τα τέκνα τους να συνεχίσουν στις γυμνασιακές σπουδές έπρεπε για τις τρεις κατώτερες τάξεις του Γυμνασίου ή για το Προγυμνάσιο να πληρώνουν χαρτόσημο 3 δραχμών για κάθε εξάμηνο και για τις 4 Ανώτερες τάξεις του Γυμνασίου ή τις 3 του Παιδαγωγικού τμήματος / Διδασκαλείου χαρτόσημο 5 δραχμών για κάθε εξάμηνο. Τα χαρτόσημα σε κάθε περίπτωση επικολλούνταν σε μαθητολόγιο και σφραγίζονταν με τη σφραγίδα του Εκπαιδευτηρίου απέναντι από το όνομα του εγγραφόμενου[14].

Επανερχόμενοι όμως στη δωρεάν παροχή δημοτικής εκπαίδευσης για το έτος 1900-1901, σημειώνουμε πως δεν αφορούσε σε όλες τις εκφάνσεις της, γιατί όσοι αποφάσιζαν να μετεγγραφούν κατά τη διάρκεια του σχολικού έτους πλήρωναν αδιακρίτως χαρτόσημο 5 δραχμών, ενώ αρχικά οι μαθητές των Δημοτικών και Γυμνασίων (Προγυμνασίων) πλήρωναν 2 και 5 δραχμές αντίστοιχα σε ενδεχόμενη μετεγγραφή[15]. Επι-

[12] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.51, Εν Χανίοις τη 15 Σεπτεμβρίου 1900, σελ.1 και στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.2, 3.

[13] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Α, αριθ.24, Εν Χανίοις τη 16 Απριλίου 1899, σελ.2.

[14] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.8. και στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.49, Εν Χανίοις τη 4 Σεπτεμβρίου, σελ.2.

[15] Συμπληρώνουμε εδώ πως οι μαθητές που, κατά το σχολικό έτος 1900-01, παρουσιάζονταν σε οποιοδήποτε σχολείο προερχόμενοι από κάποιο έτερο, εξετάζονταν και κατατάσσονταν όπου κρίνονταν ικανοί. Η συγκεκριμένη διάταξη, που ίσχυε και την προηγούμενη σχολική χρονιά, έκανε λόγο για παράβλεψη του τυπικού της διαδικασίας εξέτασης και κατάταξης, όπου δεν τηρήθηκαν, λόγω της ανωμαλίας των περιστάσεων. Η ισχύς της επεκτεινόταν για τη σχολική χρονιά 1900-1901, αποδεικνύοντας περαιτέρω δυσχέρεια στην οργάνωση της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.51, Εν Χανίοις τη 15 Σεπτεβρίου 1900,

πλέον οι μαθητές όλων των Δημοτικών σχολείων κατέβαλαν χαρτόσημο 1 δραχμής για να παραλάβουν ενδεικτικά ή αποδεικτικά και 2 δραχμών για τα απολυτήρια, τιμές μειωμένες συγκριτικά με αυτές του προηγούμενου σχολικού έτους (χαρτόσημα 2 και 5 δραχμών αντίστοιχα). Στο Γυμνάσιο τα κόστη παρέμειναν αμετάβλητα, αφού τα ενδεικτικά και αποδεικτικά των τριών κατωτέρων τάξεων του Γυμνασίου ή του Προγυμνασίου χρεώνονταν με χαρτόσημο 5 δραχμών, αυτά των 4 ανώτερων τάξεων και του Διδασκαλείου με 10 δραχμών και τα απολυτήρια του Γυμνασίου με 20 δραχμών[16]. Σύμφωνα με νέο διάταγμα το Δεκέμβριο του 1900, οι πιστοποιήσεις περί δαμαλισμού ή υγείας και αρτιμέλειας μαθητών, χορηγούμενες από ιατρό και οι πιστοποιήσεις της ηλικίας των μαθητών από Ιερείς, Δημάρχους ή ανάδοχους έπρεπε να συνοδεύονται από χαρτόσημο 20 λεπτών[17].

2.2.3 Κινήσεις έμμεσης περιστολής εξόδων.

Η Ανωτέρα Διεύθυνση Παιδείας και Θρησκευμάτων, κατά το σχολικό έτος 1900-1901, επεδίωξε τη μείωση των εξόδων για την παιδεία, όχι μόνο μέσω κατάργησης επιδομάτων, θέσεων, μισθολογικών αυξήσεων και ελάττωση γραφικών εξόδων αλλά και μέσω μεταβολών που επηρέαζαν τη φοίτηση των μαθητών και τον αριθμό των σχολικών μονάδων. Αρχικά πρέπει να αναφέρουμε πως η κυρίως Δημοτική εκπαίδευση στην Κρήτη αποτελούνταν από τα Δημοτικά σχολεία και τα Ανώτερα Δημοτικά, που παρείχαν ευρύτερη και πρακτικότερη μόρφωση από τα Δημοτικά. Τα Δημοτικά σχολεία είχαν τέσσερις τάξεις που διαρκούσαν ένα χρόνο η κάθε μία, ήταν τεσσάρων ειδών και έπαιρναν το όνομά τους από τον αριθμό των διδασκάλων που δίδασκαν εκεί. Πιο συγκεκριμένα χωρίζονταν στις παρακάτω κατηγορίες:

ΟΝΟΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ	ΤΑΞΕΙΣ	ΔΑΣΚΑΛΟΙ	ΑΙΘΟΥΣΕΣ
Τετρατάξιο	4	4	4
Τριτάξιο	4	3	3

σελ.2 και στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.12.

[16] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.1, 8. και στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.49, Εν Χανίοις τη 4 Σεπτεμβρίου, σελ.2.

[17] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Α, αριθ.70, Εν Χανίοις τη 16 Δεκεμβρίου 1900, σελ.4.

Διτάξιο	4	2	2
Μονοτάξιο	4	1	1

Κατά τη νέα σχολική περίοδο 1900-1901 καμία τάξη Δημοτικού σχολείου δεν επιτρεπόταν να περιλαμβάνει παραπάνω από 60 παιδιά. Εάν εγγράφονταν περισσότερα θα έπρεπε να σχηματιστούν δύο ισάριθμα τμήματα της ίδια τάξεως, χωρίς όμως να είναι απαραίτητος ο διορισμός ιδιαίτερου διδασκάλου. Σε αυτό το σημείο δε γίνεται κατανοητός ο λόγος διαχωρισμού μιας τάξης σε δυο τμήματα, εάν αυτά δε διδάσκονται από δυο διδασκάλους, αλλά φαίνεται η έλλειψη διδακτικού προσωπικού. Νέα τοποθέτηση θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί μόνο εάν το απαιτούσε ο συνολικός αριθμός των παιδιών στο σχολείο, χωρίς όμως να σημειώνεται συγκεκριμένο νούμερο[18].

Υπήρχαν και τα Γραμματοδιδασκαλεία, εκπαιδευτήρια που δεν άνηκαν στην κυρίως Δημοτική Εκπαίδευση, για περιπτώσεις όπου οι μαθητές ήταν λιγότεροι από 30 αλλά όχι και από 20[19].

Το Σεπτέμβριο του 1900 εισήχθη στον Οργανισμό του 1899 ο όρος Ημιημερήσια σχολεία, τα οποία ιδρύονταν σε κώμες που απείχαν το πολύ 1 ώρα η μια από την άλλη. Ο διδάσκαλος δίδασκε όλα τα μαθήματα του δημοτικού σχολείου στο ημιημερήσιο σχολείο της μίας κώμης, από το πρωί μέχρι το μεσημέρι, και συνέχιζε με ακριβώς τον ίδιο τρόπο στο ημιημερήσιο της άλλης κώμης μέχρι το απόγευμα[20]. Βέβαια το σχολείο θεωρούνταν ως ένα – ενιαίο π.χ. Ημιημερήσιο Αγίας Μαρίνας – Πλατανιά. Διδάσκαλοι που δίδασκαν σε τέτοιου είδους σχολεία χορηγούνταν με επιπλέον 10 δραχμές επίδομα στο μισθό τους[21]. Η πρόθεση των αρχών να λειτουργήσουν όσο το δυνατόν περισσότερα σχολεία με λιγότερους διδασκάλους είναι εδώ ευδιάκριτη, αφού στα ημιημερήσια ένας διδάσκαλος κάλυπτε τις εκπαιδευτικές ανάγκες δύο σχολείων, δύο κοντινών αλλά διαφορετικών περιοχών, δουλεύοντας από το πρωί έως το απόγευμα. Επιπλέον το επίδομα των 10 δραχμών ήταν κατά πολύ μικρότερο από ένα μισθό διδασκάλου οποιασδήποτε κατηγορίας, ο οποίος θα μπορούσε να διδάσκει στο ένα από τα δυο σχολεία.

[18] Βλ. στην εφημ. *«Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας»,* τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.51, Εν Χανίοις τη 15 Σεπτεμβρίου 1900, σελ.1 .
[19] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.1.
[20] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.51, Εν Χανίοις τη 15 Σεπτεμβρίου 1900, σελ.1.
[21] Βλ. ό.π., σελ.2.

Οι κοινότητες μπορούσαν να συμπληρώσουν το ήδη υπάρχον ημιημερήσιο σχολείο, όπου υπήρχε τέτοιο. Η συμπλήρωση αυτή δεν επεξηγείται, έτσι υποθέτουμε, από τον τρόπο σύνταξης του άρθρου, πως αφορά στο διορισμό ενός ακόμη διδασκάλου, ώστε να πάψει το ένα από τα δυο σχολεία να λειτουργεί από το μεσημέρι ως το απόγευμα και να επανέλθει στο πρωινό ωράριο. Οι κοινότητες μπορούσαν ακόμη να αναλάβουν την ίδρυση σχολείου όπου δεν υπήρχε τέτοιο. Και στις δυο περιπτώσεις - ίδρυση, συμπλήρωση - θα έπρεπε να τηρούσαν κάποιες προϋποθέσεις. Όφειλαν να έχουν τη δυνατότητα να συντηρήσουν το διδακτήριο για τουλάχιστον ένα έτος και φυσικά να ζητήσουν από την Ανωτέρα Διεύθυνση το διορισμό δημοδιδασκάλου. Επίσης η παραχώρηση καταλλήλου διδακτηρίου και κατοικίας δωρεάν στο διδάσκαλο ήταν προαπαιτούμενα, όπως και ο εφοδιασμός του διδακτηρίου με διδακτικά όργανα και έπιπλα, σύμφωνα με τις οδηγίες της Ανωτέρας Διεύθυνσης Παιδείας. Ο Σύμβουλος είχε το δικαίωμα να κλείσει οποιοδήποτε σχολείο κοινότητας, εάν αυτή δεν ανταποκρινόταν στις υποχρεώσεις της εντός συγκεκριμένων ημερομηνιών[22].

Τα επτατάξια Ανώτερα Δημοτικά σχολεία και Παρθεναγωγεία ιδρύονταν μόνο όταν για κάθε μια από τις τρεις ανώτερες τάξεις τους υπήρχαν τουλάχιστον 15 μαθητές, σε καθεμιά αντιστοιχούσε ένας διδάσκαλος και εάν ο αριθμός των μαθητών υπερέβαινε τους 50 σε μια τάξη, τότε ιδρυόταν παράλληλο τμήμα με διορισμό ακόμη ενός διδασκάλου[23].

Παρόλο που ο Οργανισμός 1899 έκανε λόγο ξεκάθαρα για τέσσερις ενιαυσίες τάξεις στα Δημοτικά σχολεία, κατά την αρχή της σχολικής χρονιάς 1900-1901 προστέθηκε ακόμη ένα άρθρο στον Οργανισμό το οποίο απαγόρευε το σχηματισμό Γ και Δ τάξης σε Δημοτικό σχολείο, εάν δεν υπήρχαν τουλάχιστον 5 μαθητές για κάθε μία[24]. Με αυτό το άρθρο θα στερούνταν της υποχρεωτικής εκπαιδεύσεως μαθητές που τυχόν ήθελαν να ολοκληρώσουν το Δημοτικό σχολείο τουλάχιστον. Άλλωστε η Κρητική Πολιτεία, ενώ από τη μια πλευρά ονόμαζε τη φοίτηση στα Δημοτικά σχολεία υποχρεωτική για άρρενα και θήλεα από την αρχή του 6^{ου} έτους μέχρι τη συμπλήρωση το 9^{ου} και καλούσε κατά την αρχή κάθε νέας σχολικής χρονιάς τα παιδιά που μέχρι τότε είχαν συμπληρώσει το 5^{ο} έτος της ηλικίας τους, από την άλλη πλευρά δεν εξασφάλιζε τη φοίτηση έστω στο ένα παιδί που υπήρχε για τη Γ ή Δ τάξη του Δημοτικού σχολεί-

[22] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.51, Εν Χανίοις τη 15 Σεπτεβρίου 1900, σελ.1.
[23] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.1.
[24] Βλ. ό.π.

ου. Υπήρχε φυσικά η δυνατότητα τα παιδιά να φοιτήσουν σε όμορη σχολική περιφέρεια, έχοντας όμως την επιλογή, σε περίπτωση που κατοικούσαν σε απόσταση παραπάνω από μισή ώρα μακριά από την έδρα του σχολείου, να απαλλαχθούν από την υποχρέωση αυτή[25]. Γίνεται αντιληπτό ότι η Ανωτέρα Διεύθυνση διατύπωσε στον Οργανισμό άρθρο για υποχρεωτική φοίτηση, στο οποίο όμως η ίδια δεν μπορούσε να ανταποκριθεί ιδρύοντας τα ανάλογα σχολεία ή τις τάξεις που απαιτούνταν.

Ο νόμος 205, που εκδόθηκε το Σεπτέμβριο του 1900 και καθόρισε τη σχολική χρονιά 1900-1901, φανέρωσε πρόδηλα το παραπάνω, απαλλάσσοντας της υποχρεωτικής φοίτησης τα θήλεα όπου δεν υπήρχε σχολείο θηλέων και όσους φοιτούσαν σε εσπερινά σχολεία[26]. Πάντως είχαν υπάρξει, την προηγούμενη σχολική χρονιά, παράπονα από γονείς θηλέων οι οποίοι δεν επιθυμούσαν τα τέκνα τους να συνδιδάσκονται και να συγχρωτίζονται με άρρενα, ιδιαίτερα με αυτά που διένυαν το 12^{ο} έτος τους[27]. Της υποχρεωτικής φοίτησης εξακολουθούσαν να απαλλάσσονται όσοι φοιτούσαν σε ιδιωτικά εκπαιδευτήρια, οι διδασκόμενοι τα συνηθισμένα μαθήματα κατ' οίκον από διδάσκαλους αναγνωρισμένους από την Πολιτεία και παιδιά «ηλίθια, κωφάλαλα ή τυφλά[28]».

Το Δεκέμβριο του 1900 καταργήθηκε το σημαντικότατο άρθρο 238 του Οργανισμού του 1899 σχετικά με την υποχρεωτική εκπαίδευση[29]. Το άρθρο αυτό προέβλεπε υποχρεωτική τετραετή φοίτηση στο Δημοτικό σχολείο για όσους τον Αύγουστο του 1899 είχαν υπερβεί το 5^{ο} έτος τους αλλά ακόμη δεν είχαν συμπληρώσει το 7^{ο} έτος τους. Ήταν ένας τρόπος να συμμετάσχουν υποχρεωτικά στη βασική εκπαίδευση παιδιά τα οποία απείχαν από τα σχολεία μέχρι εκείνη τη χρονιά. Επιπλέον υποχρέωνε σε φοίτηση, έως ότου μάθουν ανάγνωση, γραφή και τις τέσσερις πράξεις των ακεραίων στην αριθμητική, όσους είχαν υπερβεί τα 7 χρόνια αλλά δεν είχαν συμπληρώσει τα 12[30]. Οι παραπάνω κατηγορίες των μαθητών μπορούσαν νόμιμα να απαλλαχθούν της

---

[25] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.2.

[26] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.51, Εν Χανίοις τη 15 Σεπτεμβρίου 1900, σελ.1.

[27] Βλ. Ι.Α.Κ., στο φάκελο *«Κρητική Πολιτεία. Α.Δνση Παιδείας κ Θρησκευμάτων 1899, Έγγραφα διάφορα»,* λυτό έγγραφο 5 σελίδων, με αρ.πρωτ.299. Στις 25 Νοεμβρίου 1899, ο Κ.Χρ.Χελιουδάκης, Νομαρχιακός Επιθεωρητής της Δημοτικής Εκπαιδεύσεως Χανίων, απευθύνει αίτημα προς ίδρυση ιδιαιτέρων Παρθεναγωγείων στον Γενικό Επιθεωρητή της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως Ιωάννη Περδικάρη.

[28] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.2.

[29] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Α, αριθ.70, Εν Χανίοις τη 16 Δεκεμβρίου 1900, σελ.4.

[30] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.12. Το άρθρο 238 ίσχυε και για τα παιδιά των Μουσουλμάνων

εκπαιδευτικής διαδικασίας τη σχολική χρονιά 1900-1901. Έτσι δημιουργούνταν οι προϋποθέσεις για μείωση του μαθητικού δυναμικού, και ελάττωση του αριθμού των σχολικών μονάδων σε μια χρονιά που η Κυβέρνηση ήθελε να περιορίσει τις δαπάνες υπέρ της Παιδείας κρίνοντας ότι δεν ήταν τόσο απαραίτητες για την ύπαρξή και συντήρηση της Πολιτείας[31].

Η νέα σχολική χρονιά 1900-1901 ξεκίνησε με μεταβολές στον αριθμό των μαθητών που αναλογούσαν σε κάθε δάσκαλο στα Δημοτικά σχολεία. Συγκρίνουμε τους δυο πίνακες:

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ 1899 – άρθρο 11		ΝΟΜΟΣ 205 – τροποποίηση άρθρου 11	
ΠΙΝΑΚΑΣ 1[32]		ΠΙΝΑΚΑΣ 2[33]	
ΔΑΣΚΑΛΟΙ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΜΑΘΗΤΩΝ = χ	ΔΑΣΚΑΛΟΙ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΜΑΘΗΤΩΝ = χ
1	$\chi \leq 80$	1	$\chi \leq 100$
2	$81 \leq \chi \leq 140$	2	$101 \leq \chi \leq 150$
3	$141 \leq \chi \leq 200$	3	$151 \leq \chi \leq 200$
4	$201 \leq \chi \leq$ δεν αναφέρεται μέγιστος αριθμός	4	$201 \leq \chi \leq 250$

Φαίνεται από τους δύο πίνακες ότι τη νέα σχολική χρονιά σε κάθε Διδάσκαλο αναλογούσε αυξημένος αριθμός μαθητών σε σχέση με την προηγούμενη, με μόνη εξαίρεση τους μαθητές που αντιστοιχούσαν σε 4 Διδασκάλους. Όπως θα δούμε παρακάτω, αυτή η άνοδος του μέγιστου αριθμού των μαθητών που αναλογούσε σε κάθε Διδάσκαλο συνοδεύτηκε από αύξηση των ελάχιστων ορίων του μαθητικού δυναμικού που ήταν απαραίτητο για την ίδρυση σχολείων.

Όπως τονίστηκε παραπάνω, μονοτάξια ήταν εκείνα τα Δημοτικά στα οποία ένας διδάσκαλος έκανε συνδιδασκαλία στις τέσσερις τάξεις σε μία αίθουσα. Η φοίτηση[34]

[31] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος τρίτον, έτος 1900, αριθ.69, Εν Χανίοις τη 25 Οκτωβρίου 1900, σελ.1.

[32] Για τα στοιχεία του Πίνακα 1 βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.1.

[33] Για τα στοιχεία του Πίνακα 2 βλ. στην εφημ. *«Επίσημος Εφημερίς της Κρητκής Πολιτείας»,* τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.51, Εν Χανίοις τη 15 Σεπτεμβρίου 1900, σελ.1.

[34] Αξίζει εδώ να σημειώσουμε τις συνολικές επιλογές φοίτησης των μαθητών στα Χανιά, όπως αυτές αναφέρονται σε διάφορα σημεία του παρόντος τόμου:

1. Φοίτηση στα Γραμματοδιδασκαλεία. Δυνατότητα κατάταξης των μαθητών στα Δημοτικά σχολεία με εξετάσεις.

2.Φοίτηση στις 4 τάξεις του Δημοτικού (Α, Β, Γ, Δ) με προαγωγικές εξετάσεις σε κάθε τάξη και απολυτήριο στη Δ.

σε αυτά τροποποιήθηκε, το Σεπτέμβριο το 1900, αφού αυξήθηκε το μέγιστο όριο των μαθητών που αντιστοιχούσαν σε ένα δάσκαλο από 80 σε 100 και φυσικά η αύξηση αυτή συμπαρέσυρε κι άλλα όρια προς τα πάνω. Έτσι τα μονοτάξια ονομάζονταν πρωτοβάθμια αν είχαν από 80-100 μαθητές και δευτεροβάθμια από 60-80 μαθητές. Τα όρια του Οργανισμού του 1899 ήταν 60-80 για τα πρωτοβάθμια και 30-60 για τα δευτεροβάθμια. Η συγκεκριμένη αλλαγή συμπαρέσυρε σε άνοδο το σημαντικότατο όριο μαθητών που ήταν απαραίτητο για την ίδρυση Γραμματοδιδασκαλείου. Η σημασία του ορίου αυτού έγκειται στο γεγονός ότι τα Γραμματοδιδασκαλεία αποτελούσαν το κατώτερο είδος σχολείων που μπορούσαν να ιδρυθούν και, όπως θα δούμε σε επόμενο κεφάλαιο, στο νομό Χανίων αποτέλεσαν το 34% των εκπαιδευτηρίων, όντας περισσότερα από όλα τα άλλα είδη, στην αρχή τουλάχιστον της σχολικής χρονιάς 1900-1901. Ο Οργανισμός του 1899 απαιτούσε αρχικά αριθμό μαθητών από 20 έως 30 για ίδρυση Γραμματοδιδασκαλείου, ενώ πλέον, ακολουθώντας την αύξηση των

3.Η περίπτωση 2 και μετά από εξετάσεις φοίτηση στις 3 ανώτερες τάξεις του Ανώτερου Δημοτικού σχολείου ή Παρθεναγωγείου (Ε, Στ, Ζ) με προαγωγικές εξετάσεις σε κάθε τάξη και απολυτήριο στη Ζ.

4.Φοίτηση στις 7 τάξεις του Ανώτερου Δημοτικού σχολείου ή Παρθεναγωγείου (Α,Β,Γ,Δ,Ε,Στ,Ζ) με προαγωγικές εξετάσεις σε κάθε τάξη και απολυτήριο(είτε στη Δ είτε στη Ζ τάξη).

5.Η περίπτωση 2 και μετά από εξετάσεις φοίτηση στις 7 τάξεις του Γυμνασίου (Α, Β, Γ, Δ, Ε, Στ, Ζ) με προαγωγικές εξετάσεις σε κάθε τάξη και απολυτήριο.

6.Η περίπτωση 3 και μετά από εξετάσεις φοίτηση στην προπαρασκευαστική τάξη και στις 4 ανώτερες τάξεις του Γυμνασίου (Δ, Ε, Στ, Ζ) με προαγωγικές εξετάσεις σε κάθε τάξη και απολυτήριο.

7.Η περίπτωση 4 και μετά από εξετάσεις φοίτηση στην προπαρασκευαστική τάξη και στις 4 ανώτερες τάξεις του Γυμνασίου (Δ, Ε, Στ, Ζ) με προαγωγικές εξετάσεις σε κάθε τάξη και απολυτήριο.

8.Φοίτηση στις 6 τάξεις του Μουσουλμανικού Δημοτικού σχολείου αρρένων στα Χανιά. Βλ. στην εφημ. *«Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας»,* έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.10 και στην εφημ. ό.π., τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.1, Εν Χανίοις τη 29 Ιανουαρίου 1900, σελ.2.

9. Φοίτηση στις 5 τάξεις + 3 (εάν υπάρχουν 15 μαθήτριες για κάθε τάξη από τις 3) του Μουσουλμανικού Δημ. Παρθεναγωγείου. Στις περιπτώσεις 8, 9 οι μαθητές μπορούσαν να μεταβούν σε χριστιανικά δημοτικά σχολεία και να φοιτήσουν στο Γυμνάσιο με εξετάσεις. Βλ. στην εφημ. ό.π., τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.1, Εν Χανίοις τη 29 Ιανουαρίου 1900, σελ.2. και στην εφημ. ό.π., έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.10, 11.

10. Το σύνολο των χρόνων εκπαίδευσης για κάποιον που φοιτούσε σε όλες τις βαθμίδες ήταν 11 έτη. Στην Ελλάδα με τον νόμο ΒΤΜΘ 1895 δημιουργήθηκαν διάφοροι τύποι δημοτικών σχολείων, που αποτέλεσαν πρόταση για να αντιμετωπιστεί ο αναλφαβητισμός και οι γεωγραφικές ιδιαιτερότητες της χώρας. Έτσι η εκπαίδευση απευθυνόταν σε πλατιές λαϊκές μάζες, με έμφαση στον γεωργικό πληθυσμό που έμενε μακριά από αυτή για κοινωνικούς και γεωγραφικούς λόγους. Η διαβαθμισμένη εκπαίδευση με το διαβαθμισμένο προσωπικό, τους εξεταστικούς και γεωγραφικούς περιορισμούς για τη μεταπήδηση από τον ένα τύπο σχολείου στον άλλο, νομιμοποίησαν το γεγονός πως στις ανώτερες βαθμίδες εκπαίδευσης έφταναν όσοι προέρχονταν από κυρίαρχες τάξεις. Η ταύτιση της Κρητικού Εκπαιδευτικού Οργανισμού με όλα τα παραπάνω είναι δεδομένη. Βλ. Μπουζάκη Σ., Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1998), 1999, σελ.52,53.

ορίων στα μονοτάξια δημοτικά, τα όρια έφθασαν στους 40 μαθητές. Ούτως ή άλλως ήταν προορισμένα για απομονωμένους οικισμούς, λόγω μορφολογίας εδάφους ή απόστασης από το κοντινότερο σχολείο, με λίγους μαθητές. Ακολουθούν τα παραπάνω στοιχεία σε πίνακα:

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ 1899 (άρθρο 12)[35] - ΝΟΜΟΣ 205 (τροποποίηση άρθρου 12)[36]

Αριθμός μαθητών	Είδος Σχολείου (άρθρο 12)	Αριθμός μαθητών	Είδος Σχολείου
60 – 80	Μονοτάξιο Πρωτοβάθμιο	80 – 100	Μονοτάξιο Πρωτοβάθμιο
30 – 60	Μονοτάξιο Δευτεροβάθμιο	60 – 80	Μονοτάξιο Δευτεροβάθμιο
	Τα γραμματοδιδασκαλεία αναφέρονταν σε ξεχωριστό άρθρο.	40-60	Γραμματοδιδασκαλείο (δεν ήταν είδος μονοτάξιου σχολείου)

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ 1899 (άρθρο 17)[37] - ΝΟΜΟΣ 205 (αντικατάσταση άρθρου 17)[38]

20 – 30	Γραμματοδιδασκαλείο (δεν ήταν είδος μονοτάξιου σχολείου)	Τουλάχιστον 40	Γραμματοδιδασκαλείο

Η αύξηση του κατώτερου ορίου για ίδρυση Γραμματοδιδασκαλείου απέκλειε από την εκπαιδευτική διαδικασία χωριά που είχαν λιγότερους από 40 μαθητές. Ο στόχος για μείωση των σχολικών μονάδων που ιδρύθηκαν τη χρονιά 1899-1900 είναι ευδιάκριτος και αποτελούσε κυβερνητική απόφαση, με διττή αιτία. Οι οικονομικές δυσχέρειες της Κρητικής Πολιτείας και η έλλειψη διδασκάλων είχαν οδηγήσει τις αρχές στην απόφαση να καταργηθούν όσα σχολεία δεν είχαν τουλάχιστον 40 μαθητές[39].

Υιοθετώντας μια όσο το δυνατόν πιο ευέλικτη διαχείριση του εκπαιδευτικού της δυναμικού, η Διεύθυνση, τη σχολική χρονιά 1900-1901, μπορούσε να διορίσει Διδασκάλους σε θέσεις ανώτερες των προσόντων τους με μισθό όμως που θα αναλογούσε με το βαθμό τους και όχι τη θέση τους. Φυσικά τα προσόντα ήταν αυτά που καθόρι-

[35] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.1.
[36] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.51, Εν Χανίοις τη 15 Σεπτεμβρίου 1900, σελ.1
[37] Βλ. υποσημείωση 35.
[38] Βλ. υποσημείωση 36.
[39] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος τρίτον, έτος 1900, αριθ.69, Εν Χανίοις τη 25 Οκτωβρίου 1900, σελ.1.

ζαν το βαθμό κάθε εκπαιδευτικού. Σε περίπτωση που το ζητούσαν οι ίδιοι οι διδάσκαλοι ή παρίστατο εκπαιδευτική ανάγκη ήταν δυνατό να διοριστούν και σε θέσεις κατώτερες των προσόντων τους, με μισθό που αναλογούσε αυτή τη φορά στη νέα θέση τους κι όχι στο βαθμό τους. Εξόφθαλμη εδώ η προσπάθεια εξοικονόμησης χρημάτων από τη Διεύθυνση Παιδείας, η οποία προσπαθούσε να έχει έτοιμες λύσεις για οποιοδήποτε κενό προέκυπτε στο εκπαιδευτικό προσωπικό της. Η τακτική ίσχυε ήδη στον Οργανισμό του 1899, στον οποίο ξεκαθαριζόταν πως η ανάγκη για να εργαστεί ο Διδάσκαλος σε θέση ανώτερη των προσόντων ήταν η «έλλειψη», προφανώς προσωπικού. Υπήρχε όμως μία λεπτή αλλά σημαντικότατη διαφορά. Αν οι ίδιοι οι διδάσκαλοι επέλεγαν να υπηρετήσουν σε θέσεις κατώτερες των προσόντων τους, μειωνόταν ο μισθός τους κατά 20 δραχμές. Εάν ο εκπαιδευτικός υποχρεωνόταν από την Πολιτεία να υπηρετήσει σε κατώτερη θέση από το βαθμό του, διατηρούσε το μισθό του βαθμού του ακέραιο. Ό,τι σημειώνεται παραπάνω για τους διδασκάλους ίσχυε αυτούσιο και για τις διδασκάλισσες[40].

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Οι μειώσεις των εκπαιδευτικών εξόδων άγγιξαν επιδόματα Διευθυντών, Διδασκάλων και θέσεις επιστατών σε Δημοτικά και Γυμνάσια. Η απόφαση της Διευθύνσεως να καταργήσει οποιαδήποτε μισθολογική ανέλιξη των εκπαιδευτικών είναι ενδεικτική των προθέσεων της, όπως και η ελάττωση των γραφικών εξόδων των σχολικών ιδρυμάτων. Η είσπραξη προστίμων για κάθε απουσία ήταν μια πάγια τακτική που είχε εφαρμοστεί και την προηγούμενη χρονιά. Η διόρθωση του αντισυνταγματικού μέτρου της πληρωμής χαρτόσημου για τη φοίτηση στο Δημοτικό ήταν θετική απόφαση, ταυτόχρονα όμως η Πολιτεία φρόντιζε να εισπράττει φόρους από τα χαρτόσημα για τις Γυμνασιακές σπουδές και τα χαρτόσημα χορήγησης αποδεικτικών φοίτησης - ενδεικτικών - απολυτηρίων, μετεγγραφής και πιστοποιητικών δαμαλισμού ή υγείας των μαθητών.

Η λειτουργία ημιημερησίων σχολείων, με τον ίδιο διδάσκαλο στην πρωινή και απογευματινή βάρδια, ήταν μια διέξοδος για τη λειτουργία όσο το δυνατόν περισσότερων σχολείων με λιγότερους εκπαιδευτικούς. Το κλείσιμο τάξεων στις οποίες δεν φοιτούσαν πάνω από πέντε παιδιά, η απαλλαγή των κοριτσιών από την υποχρεωτική

[40] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.51, Εν Χανίοις τη 15 Σεπτεμβρίου 1900, σελ.2 και στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.3.

φοίτηση όπου δεν υπήρχε σχολείο θηλέων, ήταν τακτικές που ακολουθήθηκαν με νόμους, οι οποίοι φυσικά ελέγχονται ως αντισυνταγματικοί από τη στιγμή που το Σύνταγμα ονόμαζε τη φοίτηση στα Δημοτικά σχολεία υποχρεωτική. Ανάλογες αποφάσεις αντισυνταγματικής χροιάς απάλλασσαν από την υποχρεωτική φοίτηση παιδιά από 6 - 12 χρονών, τα οποία δεν είχαν παρακολουθήσει μαθήματα Δημοτικού και δεν είχαν αποκτήσει βασικές γνώσεις.

Η αύξηση του μέγιστου αριθμού μαθητών που αναλογούσαν σε κάθε διδάσκαλο ακολουθήθηκε από αύξηση του ελάχιστου ορίου για ίδρυση σχολείων. Έτσι τα Γραμματοδιδασκαλεία, που προσέφεραν τις βασικές γνώσεις ανάγνωσης, γραφής, αριθμητικής και ιστορίας, δεν ξέφυγαν από τις πολυάριθμες εκπαιδευτικές μεταβολές με αύξηση του ελάχιστου ορίου των μαθητών τους κατά 20. Όποιος Διδάσκαλος αναγκαζόταν από την Πολιτεία να εργαστεί σε θέση κατώτερη των προσόντων του, δεν είχε πια τη δυνατότητα να λαμβάνει το μισθό που αναλογούσε στο βαθμό του αυτούσιο, όπως συνέβαινε κατά την σχολική χρονιά 1899-1900. Ήταν αναγκασμένος στα πλαίσια της εξοικονόμησης πόρων να λαμβάνει μειωμένο μισθό ανάλογο με τη νέα θέση που ήταν κατώτερη των προσόντων του.

Η σχολική χρονιά 1900-1901, σε όλη τη νήσο, χαρακτηρίζεται από οπισθοδρομικές τάσεις συγκριτικά με την προηγούμενη, λόγω όλων των προαναφερθέντων τακτικών εξοικονόμησης πόρων, οι οποίες φανέρωναν πως η ανάπτυξη της παιδείας θυσιαζόταν στο βωμό της οικονομικής εξυγίανσης της Κρητικής Πολιτείας.

Οι προαναφερθείσες σαρωτικές μεταβολές του Οργανισμού Δημοσίας Εκπαιδεύσεως του 1899 αποτελούν απαραίτητο συστατικό στοιχείο για να ερμηνευθούν ορθά όλες οι εκφάνσεις της Δημοτικής και Μέσης εκπαίδευσης στο νομό Χανίων το 1900-1901.

ΜΕΡΟΣ Β΄

«Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΟ ΝΟΜΟ ΧΑΝΙΩΝ»

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

«ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ»

Οι εκπαιδευτικοί σκοποί της διδασκαλίας στη δημοτική εκπαίδευση εξαρτώνται άμεσα από το είδος και το εύρος των γνωστικών αντικειμένων που διδάσκονται στα εκπαιδευτικά ιδρύματα.

Οι κατηγορίες εκπαιδευτικών ανάλογα με τα προσόντα τους αποκαλύπτουν το είδος της εκπαίδευσής τους, ενώ οι εξετάσεις τους, σε περίπτωση έλλειψης πτυχίου, είναι μια θεμιτή λύση στην έλλειψη προσοντούχου προσωπικού. Ο αριθμός των εκπαιδευτικών που εργάστηκαν στα Χανιά το 1900-1901 σε σύγκριση με τον αριθμό της προηγούμενης χρονιάς αποτυπώνει γλαφυρά την εικόνα της εκπαίδευσης στη νήσο. Οι γνωμοδοτήσεις για τον καθορισμό των σχολικών περιφερειών κάθε επαρχίας του νομού Χανίων αποτελούν αντικείμενο μελέτης, όντας μια απόλυτα αποκεντρωτική κίνηση της κεντρικής διοίκησης προς τους Επάρχους και τους νομαρχιακούς Επιθεωρητές και συνάμα μια πρώτη απόπειρα καθορισμού πάγιων εκπαιδευτικών αναγκών. Ο αριθμός των σχολείων Δημοτικής εκπαίδευσης που λειτούργησαν το 1900-1901, συγκριτικά με την προηγούμενη και την επόμενη χρονιά, αποδίδει χαρακτηριστικό γνώρισμα στην εκπαιδευτική οργάνωση της μελετώμενης σχολικής χρονιάς.

1.1 Γνωστικά αντικείμενα Νηπιαγωγείων, Δημοτικών, Ανώτερων Δημοτικών, Γραμματοδιδασκαλείων και Ιεροδιδασκαλείου.

Τα Νηπιαγωγεία, τα Δημοτικά σχολεία, τα Ανώτερα Δημοτικά και τα Γραμματοδιδασκαλεία ανήκαν στη Δημοτική εκπαίδευση, όπως αυτή είχε συστηματοποιηθεί σε εκπαιδευτικό Οργανισμό τον Οκτώβριο του 1899 από την Κρητική Πολιτεία.

Α. Νηπιαγωγεία

Σκοπός των Νηπιαγωγείων ήταν η σωματική και πνευματική ανάπτυξη παιδιών που δεν είχαν συμπληρώσει ακόμη το πέμπτο έτος της ηλικίας τους με άσματα, ασκήσεις του σώματος και των αισθήσεων. Μέσα επίτευξής του ήταν οι διηγήσεις, οι διάλογοι, ενώ η διδασκαλία ήταν απορριπτέα. Νηπιαγωγεία ήταν δυνατόν να ιδρυθούν μόνο από ιδιώτες, με σχετική άδεια από τον Ηγεμόνα, εφόσον βέβαια είχαν πτυχίο Νηπιαγωγού. Στην Επίσημο Εφημερίδα της Κρητικής Πολιτείας, στην οποία ση-

μειώνονταν όλες οι ιδρύσεις σχολείων, δεν αναφέρεται τη σχολική χρονιά 1900-1901 οποιαδήποτε ίδρυση νηπιαγωγείου από ιδιώτη. Εδώ έχουμε ένα σημείο σύνδεσης του Οργανισμού εκπαίδευσης 1899 της Κρητικής Πολιτείας με τον νόμο ΒΤΜΘ του 1895 που ίσχυε την ίδια χρονιά στην Ελλάδα, στον οποίο αναφέρεται πως νηπιαγωγεία μπορούν να ιδρυθούν από ιδιώτες μετά από σχετική άδεια του Υπουργού Παιδείας, Εκκλησιαστικών και Δημόσιας Εκπαίδευσης με σκοπό τη σωματική και πνευματική επίρρωση με ασκήσεις και παιδιές. Η έλξη προς τις ελληνικές εκπαιδευτικές πρακτικές είναι εμφανής[1].

Β. Δημοτικά σχολεία / Ανώτερα Δημοτικά σχολεία (4 κατώτερες τάξεις)

Η διδασκαλία, η άσκηση και η αγωγή ήταν τα μέσα επίτευξης των σκοπών της Δημοτικής εκπαίδευσης, που συνοψίζονταν στη θρησκευτική, ηθική και εθνική μόρφωση, καθώς και στις απαραίτητες γνώσεις και δεξιότητες για να είναι οι μελλοντικοί ενήλικοι πολίτες «χρηστοί και έξυπνοι» στον πρακτικό βίο. Οι παραπάνω σκοποί αφορούσαν στα Δημοτικά σχολεία τεσσάρων τάξεων αλλά και στις τέσσερις πρώτες τάξεις από τις επτά των Ανώτερων Δημοτικών σχολείων. Με την προσθήκη ακόμη τριών τάξεων επιδιωκόταν ευρύτερη και πρακτικότερη μόρφωση από αυτή που παρεχόταν στα Δημοτικά σχολεία. Δεν πρέπει κι εδώ να παραλειφθεί το σημείο επαφής του Οργανισμού του 1899 με τον αντίστοιχο ελληνικό εκπαιδευτικό νόμο του 1895, στον οποίο αναφέρεται πως σκοπός των δημοτικών σχολείων είναι η θρησκευτική - ηθική μόρφωση των παιδιών και η διδασκαλία χρήσιμων και στοιχειωδών γνώσεων για τον βίο. Η προετοιμασία των μαθητών για την ένταξή τους στην κοινωνικοικονομική ζωή ήταν αίτημα του αστικού σχολείου, απαραίτητης προϋπόθεσης για τη δημιουργία αστικού κράτους[2].

Τα γνωστικά αντικείμενα που καλύπτονταν στα Δημοτικά σχολεία και στις τέσσερις πρώτες τάξεις των Ανώτερων Δημοτικών σχολείων ήταν τα κάτωθι: Θρησκευτικά, Νέα Ελληνική Γλώσσα, Πρακτική Αριθμητική, Στοιχειώδης Γεωμετρία, Ιστορία Εθνική - Κρητική - Παγκόσμια (τα σπουδαιότερα σημεία της), Γεωγραφία Κρήτης - Ελλάδας - Ευρωπαϊκής και Ασιατικής Τουρκίας - Ευρώπης και από τις υπόλοιπες ηπείρους τα σπουδαιότερα σημεία, Στοιχειώδη Δικαιώματα και Υποχρεώσεις του Συνταγματικού Πολίτη, Φυσική Ιστορία, Φυσικά και Χημεία, Καλλιγραφία, Ιχνογραφία, Ωδική, Εκκλησιαστική Μουσική, Γυμναστική.

[1] Βλ. Μπουζάκη Σ., Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1998), 1999, σελ.50.
[2] Βλ. Μπουζάκη Σ., ό.π., σελ.46, 50.

Όλα τα παραπάνω μαθήματα ήταν κοινά στα σχολεία αρρένων και θηλέων. Στα σχολεία των αρρένων μόνο διδάσκονταν πρακτικές γνώσεις κηπουρικής, δενδροκομίας, μελισσοκομίας και γενικά γεωργίας. Οι γνώσεις αυτές ήταν εναρμονισμένες με τις διάφορες ανάγκες των σχολικών περιφερειών. Στα σχολεία των θηλέων μόνο διδάσκονταν ανθοκομία, σηροτροφία, εργόχειρα (κοπτική, ραπτική, πλεκτική, ποικιλτική), μαγειρική, οικιακή οικονομία και οικιακή παιδαγωγική. Η ραπτική, το κέντημα και η πλεκτική υπήρχαν ήδη στο πρόγραμμα των σχολείων θηλέων στην Ελλάδα[3].

Σύμφωνα με το άρθρο 29 του Οργανισμού της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως, η φοίτηση αρρένων και θηλέων στα Δημοτικά σχολεία ήταν υποχρεωτική από την αρχή του 6ου έτους της ηλικίας τους μέχρι το τέλος του 9ου. Όταν δεν υπήρχε ξεχωριστό σχολείο θηλέων, τα θήλεα συμφοιτούσαν μετά των αρρένων. Στο άρθρο 238 του προαναφερθέντος Οργανισμού τονιζόταν πως όσοι μαθητές είχαν ήδη υπερβεί το 7ο έτος της ηλικίας τους, αλλ' ακόμη δεν είχαν συμπληρώσει το 12ο, ήταν υποχρεωμένοι να φοιτήσουν μέχρι να μάθουν ανάγνωση, γραφή και τις 4 πράξεις των ακεραίων της αριθμητικής, οπότε είχαν το δικαίωμα να αποφοιτήσουν μετά από εξετάσεις ακόμη και στο μέσον του έτους. Γίνεται αντιληπτό πως θήλεα των μικρότερων τάξεων ήταν δυνατόν να συνδιδάσκονται με άρρενα, όχι μόνο συνομήλικα αλλά και σε μεγαλύτερη από αυτά ηλικία. Η διάρκεια της υποχρεωτικής φοίτησης ήταν τετραετής αλλά ήταν δυνατόν να αυξηθεί κατά ένα έτος, εάν οι μαθητές είχαν γνωστική ανεπάρκεια στα Θρησκευτικά, στην Ανάγνωση, στην Γραφή και στην Αριθμητική.

Όλα τα προαναφερθέντα γνωστικά αντικείμενα ήταν υποχρεωτικά στην παρακολούθησή τους, εκτός από τη Γυμναστική και τα Θρησκευτικά για τους πιστοποιημένα απαλλαγμένους λόγω προβλημάτων υγείας και τους ετερόδοξους αντίστοιχα.

Η ανάγνωση, ερμηνεία, ψάλσιμο τροπαρίων, η ερμηνεία περικοπών του Ευαγγελίου πάντα σχετικά με κάποια Θεομητορική ή Δεσποτική εορτή, η αποστήθιση ρητών, απολυτίκιων και τροπαρίων, η διδασκαλία της Λειτουργικής, ήταν μέρος της εκπαιδευτικής διαδικασίας που δικαιολογούσε και τον σκοπό που έθετε η Πολιτεία περί θρησκευτικής και ηθικής μόρφωσης. Όλα τα παραπάνω λάβαιναν μέρος κάθε Σάββατο το μεσημέρι και σε κάθε παραμονή εορτής. Ανάλογου σκοπού ήταν και οι επισκέψεις των μαθητών με τη συνοδεία των Διδασκάλων τους στην εκκλησία, που ήταν κοντά στην έδρα του σχολείου, κάθε Κυριακή και σε κάθε επίσημη εορτή[4]. Συνδέο-

[3] Βλ. Μπουζάκη Σ., ό.π., σελ.53.

[4] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.1, 2, 12. Αξίζει εδώ να σημειώσουμε πως στα Μουσουλμανικά σχολεία διδάσκο-

νται ακόμη μια φορά σε αυτό το σημείο οι εκπαιδευτικοί νόμοι Κρητικής Πολιτείας (1899) και του Βασιλείου της Ελλάδας (ΒΤΜΘ / 1895). Στον δεύτερο αναφέρεται πως η ανάγνωση και ερμηνεία περικοπών του Ευαγγελίου θα διδάσκονταν ανάμεσα σε άλλα μαθήματα[5].

Για τον τρόπο με τον οποίο γινόταν η ερμηνεία περικοπών και τροπαρίων του Ευαγγελίου από τους εκπαιδευτικούς ενημερωνόμαστε από το χανιώτικο, παιδαγωγικό και επιστημονικό περιοδικό η «Πρόοδος», το οποίο ήταν προτεινόμενο και εγκεκριμένο για τους εκπαιδευτικούς λειτουργούς από το Σύμβουλο Εκπαιδεύσεως Νικ.Γιαμαλάκη. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα, όπως παρουσιάζεται σε τεύχος του περιοδικού, ήταν η ερμηνεία περικοπής από το *«Κατά Μάρκον Ιερό Ευαγγέλιο»* η οποία ακούγεται στις εκκλησίες κατά την παραμονή της τρίτης Κυριακής των Νηστειών, της *«Κυριακής της Σταυροπροσκύνησης».* Οι Διδάσκαλοι μπορούσαν να ερμηνεύσουν συγκεκριμένες φράσεις από το κεφάλαιο Η', παράγραφοι 34-38 ως εξής:

Ὅστις θέλει: Ο Ιησούς δεν αναγκάζει κανένα να ακολουθήσει τη διδασκαλία Του, αλλά ο άνθρωπος είναι ελεύθερος να ακολουθήσει τον καλό ή τον κακό δρόμο.

Ὀπίσω μου ἐλθεῖν: Ο πιστός ακούγοντας τη διδασκαλία Του Ιησού μπορεί να γίνει τέλειος Χριστιανός.

Ἀπαρνησάσθω ἑαυτόν: Οι πονηρές σαρκικές επιθυμίες πρέπει να απορριφθούν από τον πιστό.

Ψυχή: Πρέπει να επισημανθεί από τον ερμηνευτή η δισυπόστατη σημασία της λέξης. Από τη μια σημαίνει σώμα και από την άλλη αθάνατη ψυχή. Όποιος αρνηθεί τον Ιησού, γιατί θέλει να απολαύσει τις εφήμερες σωματικές απολαύσεις, θα είναι εκείνος που θα χάσει την αθάνατη ψυχή του και θα κριθεί.

Παίρνοντας ως αφορμή τη συγκεκριμένη περικοπή, ο εκπαιδευτικός θα μπορούσε να αναλύσει με τους μαθητές του ένα από τα παρακάτω ζητήματα:

Περί αυταπαρνήσεως: Καθήκον ενός Χριστιανού που τυγχάνει επιστήμονας, οικογενειάρχης, ιερέας, διδάσκαλος είναι να μη ζητά το προσωπικό συμφέρον αλλά αυτό του διπλανού του.

Περί ψυχικής σωτηρίας: Η σωτηρία της ψυχής είναι πολύ σημαντικότερη από τα εγκόσμια αγαθά.

νταν τα ίδια μαθήματα με τα χριστιανικά δημοτικά σχολεία, εκτός από τις παρακάτω διαφοροποιήσεις. Διδάσκονταν τουρκική γλώσσα, μουσουλμανικά Θρησκευτικά αντί για χριστιανικά, ενώ έπρεπε να διδαχθούν μόνο τα σπουδαιότερα από την Παγκόσμια ιστορία και καθόλου ελληνική ή κρητική. Στα Παρθεναγωγεία οι μαθήτριες δεν παρακολουθούσαν μάθημα Γυμναστικής. Βλ. στην εφημ. ό.π., σελ. 2, 10.

[5] Βλ. Μπουζάκη Σ., ό.π., σελ.50.

Περί της αληθινής αξίας των υλικών αναγκών: Ο πλούτος και τα αξιώματα έχουν αξία μόνο όταν χρησιμοποιούνται για χάρη όσων είναι αδικημένοι.

Αυτή ήταν η διαδικασία που προτεινόταν από το περιοδικό *«Πρόοδος»* όσον αφορά την ερμηνεία περικοπών και τροπαρίων και την εφαρμογή των διδαγμάτων του Ιερού Ευαγγελίου στην καθημερινή ζωή των πιστών[6].

Σε κάθε Δημοτικό σχολείο οι κοινότητες παραχωρούσαν κήπο, αγρό ή κτήμα, ώστε με τη βοήθεια του Διδασκάλου οι μαθητές να ασκηθούν σε γεωργικές εργασίες, με την απονομή βραβείου να αποτελεί ένα σημαντικό κίνητρο για μεγαλύτερη προσπάθεια[7].

Οι μαθητές που ήθελαν να μεταπηδήσουν σε διαφορετικό Δημοτικό σχολείο έπρεπε να υποστούν κατατακτήριες εξετάσεις σε μαθήματα της τάξης που παρακολούθησαν και κατ' όμοιο τρόπο με τις ενιαύσιες προαγωγικές εξετάσεις. Το πρώτο δεκαήμερο του Ιουλίου γίνονταν εξετάσεις για προαγωγή από τάξη σε τάξη. Σε αυτές οι μαθητές της Α και Β τάξης εξετάζονταν προφορικά στην Ανάγνωση, στα Θρησκευτικά και στην Αριθμητική. Οι μαθητές της Γ τάξης εξετάζονταν προφορικά σε όλα τα μαθήματα, έγραφαν περίληψη μύθου ή διηγήματος που άκουγαν από το Διδάσκαλο και έλυναν 3 προβλήματα Αριθμητικής. Επίσης εξετάζονταν στη Γυμναστική και στην Ωδική. Οι απολυτήριες εξετάσεις της Δ τάξης ήταν προφορικές σε όλα τα διδασκόμενα μαθήματα και γραπτές. Οι υποψήφιοι έγραφαν ορθογραφία αδίδακτου νεοελληνικού κειμένου, έλυναν αριθμητικά προβλήματα και διατύπωναν γραπτά ιστορικό ή γεωγραφικό ή φυσιογραφικό ζήτημα[8].

Γ. Ανώτερα Δημοτικά σχολεία (3 ανώτερες τάξεις)

Τον Αύγουστο του 1901 αντικαταστάθηκε ο Οργανισμός της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως που ίσχυσε για τα σχολικά έτη 1899-1900 και 1900 - 1901. Οι αλλαγές στην εκπαιδευτική διαδικασία είχαν ξεκινήσει από την αρχή του σχολικού έτους. Στα Χανιά, με ιδιωτική του επιστολή στις 24 Ιανουαρίου 1901, ο Γενικός Επιθεωρητής Ανωτέρας Εκπαίδευσης και Θρησκευμάτων Ιωάννης Περδικάρης απευθύνθηκε προς τους Νομαρχιακούς Επιθεωρητές. Ανέφερε πως με πρόσφατη τροποποίηση του «Περί Παιδείας Νόμου» εισήχθη στην 6η και 7η τάξη των Ανωτέρων Δημοτικών Σχολείων

[6] Βλ. στο περιοδικό «*Πρόοδος*», έτος Α, αριθ.1, Εν Χανίοις τη 1 Μαρτίου 1901, σελ.5.
[7] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.1, 2.
[8] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.25, Εν Χανίοις τη 22 Μαΐου 1900, σελ.6.

και Παρθεναγωγείων η διδασκαλία στοιχείων της Αρχαίας ελληνικής γλώσσας. Λίαν προσεχώς θα δημοσιευόταν συγκεκριμένο αναλυτικό πρόγραμμα στη βάση αυτή. Τα διδακτέα αρχαία ελληνικά για τις συγκεκριμένες τάξεις θα κοινοποιούνταν στους Νομαρχιακούς Επιθεωρητές με κοινά αντίγραφα για να ειδοποιηθούν εγκαίρως οι διευθυντές, οι οποίοι όφειλαν να αρχίσουν την εφαρμογή των νέων προγραμμάτων χωρίς να αναμένουν την επίσημη δημοσίευση[9].

Πράγματι η δημοσίευση έγινε στις 7 Φεβρουαρίου 1901 στην Επίσημο Εφημερίδα, όπου σημειωνόταν πως, με Διάταγμα του Πρίγκιπα Γεωργίου μετά από πρόταση του Συμβούλου Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και Θρησκευμάτων, προσετέθη η διδασκαλία στοιχείων αρχαίας ελληνικής γλώσσας στη Στ και Ζ τάξη των Χριστιανικών Ανώτερων Δημοτικών Σχολείων. Ο όρος *«χριστιανικών»,* ο οποίος δεν υπήρχε στον Οργανισμό του 1899 ως επιθετικός προσδιορισμός των Ανώτερων Δημοτικών σχολείων, ίσως εδώ να αποτελεί το αντίπαλο δέος για ένα μάθημα αφιερωμένο στην αρχαία Ελλάδα, λειτουργώντας προληπτικά σε ενδεχόμενες αντιδράσεις για ένα γνωστικό αντικείμενο που προάγει την αντιδογματική σκέψη. Η διάταξη αυτή αποτελούσε πλέον νόμο της Κρητικής Πολιτείας που θα ίσχυε από τη μέρα της δημοσιεύσεως του. Παρόλη τη συγκεκριμένη τυπική απαίτηση οι Διευθυντές έπρεπε να είχαν ήδη αρχίσει την εφαρμογή των νέων προγραμμάτων, μετά την προαναφερόμενη παρότρυνση του Γενικού Επιθεωρητή[10]. Στοιχεία γραμματικής της αρχαίας ελληνικής γλώσσας διδάσκονταν στα πλήρη εξατάξια δημοτικά σχολεία της Ελλάδας την ίδια χρονιά[11].

Στις 18 Φεβρουαρίου 1901 στα πλαίσια του αναλυτικού προγράμματος των Ανωτέρων Δημοτικών Σχολείων και Παρθεναγωγείων διαπιστώνεται ξανά η διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών στην Στ και Ζ τάξη των Ανωτέρων Δημοτικών Σχολείων και των Παρθεναγωγείων. Υπό το πνεύμα του άρθρου 181[12] του Οργανισμού της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και μετά από πρόταση του Ν. Γιαμαλάκη, Συμβούλου Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και Θρησκευμάτων, ο Πρίγκιπας υπέγραψε Διάταγμα, σχετικά με το

---

[9] Βλ. στο Ι.Α.Κ., Φάκελος *«Κρητική Πολιτεία, Ανωτέρα Διεύθυνση Παιδείας και Θρησκευμάτων 1901-1905, Έγγραφα διάφορα»,* λυτό έγγραφο, ιδιωτική επιστολή με θέμα: Η διδασκαλία στοιχείων αρχαίας ελληνικής γλώσσας στη Στ και Ζ τάξη των Χριστιανικών Ανώτερων Δημοτικών Σχολείων. Συντάκτης: Γενικός Επιθεωρητής Ανωτέρας Εκπαίδευσης και Θρησκευμάτων Ιωάννης Περδικάρης. Ημερομηνία: 24 Ιανουαρίου 1901.

[10] Βλ. στην εφημ. *«Επίσημος Εφημερίς Κρητικής Πολιτείας»*, τεύχος πρώτον, έτος Β, αριθ.8, Εν Χανίοις τη 7 Φεβρουαρίου 1901, σελ.40.

[11] Βλ. Μπουζάκη Σ., ό.π., σελ.50.

[12] Στο εν λόγω άρθρο αναφέρεται ότι το αναλυτικό πρόγραμμα των γυμνασίων, προγυμνασίων και δημοτικών σχολείων όλων των βαθμών, όπως και τα διάφορα είδη των εξετάσεων κανονίζονταν με Ηγεμονικό Διάταγμα. Βλ. Χουρδάκη Α., Η παιδεία στην Κρητική Πολιτεία, (1898-1913), 2002, σελ.363.

αναλυτικό πρόγραμμα των τάξεων Ε, Στ και Ζ των Ανωτέρων δημοτικών σχολείων και Παρθεναγωγείων. Το ωρολόγιο πρόγραμμα των τριών ανώτερων τάξεων περιλάμβανε Θρησκευτικά (2 ώρες), Ελληνικά (9 ώρες), Μαθηματικά (3 ώρες), Φυσικά (3 ώρες), Ιστορία (2 ώρες), Γεωγραφία (2 ώρες), Ιχνογραφία, Καλλιγραφία και Χειροτεχνία (από 1 ώρα για κάθε μάθημα ξεχωριστά), Γυμναστική (3 ώρες), Γεωργικές εργασίες (3 ώρες), Ωδική και Εκκλησιαστική Μουσική (1 ώρα) και Καθήκοντα και Δικαιώματα του Συνταγματικού πολίτη (1 ώρα μόνο για τη Ζ τάξη). Συνολικά οι μαθητές της Ε και Στ τάξης είχαν 31 διδακτικές ώρες και αυτοί της Ζ τάξης 32. Οι μαθητές της Ε και Στ τάξης διδάσκονταν 12 γνωστικά αντικείμενα, ενώ της Ζ τάξης 13. Ο κλασικιστικός και θεοκρατικός προσανατολισμός των περιεχομένων μάθησης με 9 ώρες Ελληνικά, 2 ώρες Θρησκευτικά και 3 ώρες Μαθηματικά, 3 ώρες Φυσικά. εναρμονίζεται με το ωρολόγιο πρόγραμμα του τετρατάξιου δημοτικού σχολείου αρρένων στην Ελλάδα (διάταγμα 12^{ης} Μαρτίου 1894). Ο θεωρητικός προσανατολισμός των γνωστικών αντικειμένων σε βάρος των θετικών επιστημών έχει βάσιμα επηρεαστεί από την Ελλάδα[13].

Στα Ανώτερα Παρθεναγωγεία οι ώρες για Θρησκευτικά, Ελληνικά, Μαθηματικά, Ιστορία, Γεωγραφία, Ιχνογραφία, Καλλιγραφία, Ωδική και Καθήκοντα Συνταγματικού Πολίτη ήταν ίδιες με τα Ανώτερα Δημοτικά Σχολεία. Αντίθετα στις 3 ανώτερες τάξεις Ε, Στ και Ζ, τα Φυσικά διδάσκονταν 2 ώρες αντί για 3, η Γυμναστική 2 ώρες αντί για 3 και δεν διδάσκονταν Χειροτεχνία, Γεωργικές εργασίες και Εκκλησιαστική Μουσική. Προστέθηκαν για κάθε τάξη το μάθημα της Ανθοκομίας και Σηροτροφίας (1 ώρα, αντί των Γεωργικών εργασιών), τα Εργόχειρα δηλαδή ραπτική, κοπτική και ποικιλτική (3 ώρες για Ε, Στ τάξη και 4 ώρες για Ζ τάξη αντί για τη Χειροτεχνία) και τα Γαλλικά (2 ώρες). Η Οικιακή Οικονομία διδασκόταν μόνο στην Στ τάξη για 1 ώρα αφορώντας στις στοιχειωδέστατες γνώσεις, ενώ τα πιο κύρια της Οικιακής Παιδαγωγικής διδάσκονταν στη Ζ τάξη για μια ώρα επίσης . Συνολικά οι μαθήτριες της Ε τάξης είχαν 31 διδακτικές ώρες, της Στ 32 και της Ζ 33. Οι μαθήτριες της Ε τάξης είχαν 13 γνωστικά αντικείμενα, της Στ 14 και της Ζ 15.

Το Αναλυτικό Πρόγραμμα περιλάμβανε τα κάτωθι. Στα Θρησκευτικά η Ε τάξη διδασκόταν Παλαιά - Καινή Διαθήκη, Γεωγραφία της Αγίας Γης και προσευχές σε τροπάρια. Η Στ τάξη ασχολούνταν με την Εκκλησιαστική Ιστορία και πιο συγκεκριμένα με την πρώτη Χριστιανική Εκκλησία, τους διωγμούς, τις κυριότερες αιρέσεις, τον

[13] Βλ. Μπουζάκη Σ., ό.π., σελ.48.

Κωνσταντίνο το Μέγα, τους μεγάλους πατέρες της Εκκλησίας (Αθανάσιο Βασίλειο, Γρηγόριο Ναζιανζηνό, Γρηγόριο Νύσση, Ιωάννη Χρυσόστομο), τις επτά Οικουμενικές Συνόδους, τη μεταρρύθμιση και κατά το Β εξάμηνο με ανάγνωση εκ του κατά Λουκά Ιερού Ευαγγελίου. Επίσης διδάσκονταν προσευχές σε τροπάρια. Στη Ζ τάξη γινόταν συστηματική διδασκαλία της Κατήχησης και ασχολούνταν με τη Λειτουργική που περιείχε μαθήματα για το σχήμα, το ρυθμό και τα μέρη του ναού, τα ιερά άμφια, τα ιερά σκεύη και τις ιερές εικόνες, για τις διαιρέσεις εορτών σε Δεσποτικές, Θεομητορικές και εορτές αγίων, για τον εσπερινό, τον όρθρο και τη Λειτουργία. Γινόταν ανάγνωση εκ του κατά Μάρκου ιερού Ευαγγελίου (πλην κάποιων χωρίων – Στ' 14-30: ο θάνατος του Ιωάννη του Βαπτιστή με αποκεφαλισμό, Ι' 1-13: περί διαζυγίου, Ζ' 16-24: ο Χριστός αποκρίνεται εις τας επικρίσεις ότι παραβαίνει τους τύπους του νόμου), εκ του κατά Ματθαίου και προσευχών σε τροπάρια.

Στα Ελληνικά η Ε τάξη διδασκόταν ανάγνωση, γραμματική, συντακτικό, ποιήματα και συγγραφικές ασκήσεις. Η ανάγνωση για τα σχολεία των αρρένων γινόταν από το βιβλίο του Λ.Μελά *«Ο Γεροστάθης»* και από το βιβλίο του Π.Π. Οικονόμου *«Ο Μέγας Αλέξανδρος»*. Στα Παρθεναγωγεία για την ανάγνωση χρησιμοποιούσαν το *«Γεροστάθη»* και τη συλλογή *«Μητρός Υποθήκαι»* της Αρσινόης Παπαδοπούλου. Στη Γραμματική της νέας Ελληνικής γλώσσας έκαναν επανάληψη από την αρχή έως το τέλος και στο Συντακτικό διδάσκονταν τα περί προτάσεως προσδιορισμών, συνδέσεων, προτάσεων και τελείου λόγου. Απήγγειλαν ποιήματα διάφορα και χωρία από την *«Επιτομή της Κρητηίδος»* της Α. Αντωνιάδου.

Κατά το Α εξάμηνο η Στ τάξη στα Ελληνικά διδασκόταν ανάγνωση. Στα σχολεία αρρένων η ανάγνωση γινόταν από τα βιβλία *«Ο Γεροστάθης» και «Ο Μέγας Αλέξανδρος».* Στα Παρθεναγωγεία χρησιμοποιούσαν το βιβλίο *«Ο Χριστόφορος»* του Λέοντα Μελά και τις θρησκευτικές μελέτες του Δ. Μαυροκορδάτου. Κατά το Β εξάμηνο εξασκούνταν στην ανάγνωση και ερμηνεία αρχαίου ελληνικού λόγου από Αισώπιους μύθους και διηγήματα του έργου *«Ελληνική Χρηστομάθεια»* του Γ.Α.Παπαβασιλείου. Επίσης στη Γραμματική μάθαιναν το τυπικό της αρχαίας Αττικής διαλέκτου και τα εις «μι» ρήματα, από το Συντακτικό τα αναγκαία για την ερμηνεία, απήγγειλαν διάφορα ποιήματα ή χωρία από το έργο *«Επιτομή της Κρητηίδος»* της Α. Αντωνιάδου και ασκούνταν στις συγγραφικές ασκήσεις.

Η Ζ τάξη στο μάθημα των Ελληνικών διδασκόταν ανάγνωση και ερμηνεία από αρχαίο ελληνικό λόγο, νέα ελληνικά με αντίστοιχη γραμματική, απαγγελία ποιημάτων και συγγραφικές ασκήσεις. Στα σχολεία των αρρένων διδάσκονταν ανάγνωση και ερ-

μηνεία αρχαίου ελληνικού λόγου από το βιβλίο του Ξενοφώντος *«Κύρου Ανάβασις»* (από τα 4 πρώτα βιβλία), από μέρη κατ' εκλογή του βιβλίου του Ξενοφώντος *«Κύρου Παιδεία»* και από το *έργο «Ανάχαρσις ή περί Γυμνασίων»* του Λουκιανού. Στα Παρθεναγωγεία αντίστοιχα μελετούσαν από τον Ξενοφώντα το *«Κύρου Ανάβασις»* και το «Οικονομικός» (κεφάλαια 6 έως 12) και το *«Περί Παίδων Αγωγής»* του Πλουτάρχου. Για τα Νέα Ελληνικά μελετούσαν την *«Επιτομή της Κρητηίδος»,* πεζά τεμάχια και ποιήματα κατ' εκλογή από τα *«Νεοελληνικά Αναγνώσματα»* του Π.Φέρμπου. Η συμπλήρωση του αρχαίου τυπικού στη γραμματική και τα σημαντικότερα από το ετυμολογικό και το συντακτικό συμπλήρωναν το αναλυτικό πρόγραμμα του μαθήματος αυτού μαζί με απαγγελία ποιημάτων και συγγραφικές ασκήσεις.

Στα Μαθηματικά, Φυσικά, Ιστορία, Γεωγραφία, Ιχνογραφία, Καλλιγραφία και Γυμναστική διδασκόταν με τον ίδιο τρόπο η ύλη των τριών κατώτερων τάξεων του Γυμνασίου που αντιστοιχούσαν με την Ε, Στ και Ζ των Ανώτερων Δημοτικών Σχολείων.

Στα σχολεία των αρρένων διδάσκονταν σε όλες τις τάξεις Γεωργικά μαθήματα και Χειροτεχνία, ενώ τα Καθήκοντα και Δικαιώματα του Συνταγματικού Πολίτη διδάσκονταν στη Β και Ζ τάξη[14].

Στην Ε τάξη Ανώτερου Δημοτικού σχολείου μπορούσαν να καταταχθούν όσοι είχαν απολυτήριο Δημοτικού σχολείου, αφού εξετάζονταν επιτυχώς προφορικά και γραπτά στα Ελληνικά, στα Μαθηματικά και στα Θρησκευτικά. Οι κατατακτήριες εξετάσεις επιτρέπονταν και σε μαθητές οποιασδήποτε τάξης των πρώην ελληνικών σχολείων ή των Δημοτικών σχολείων της *«άλλης»* Ελλάδας. Οι προαγωγικές εξετάσεις στην Ε και Στ τάξη αφορούσαν σε προφορική εξέταση όλων των μαθημάτων και γραπτή στα μαθηματικά και ελληνικά. Οι μαθητές της Ζ τάξης φυσικά όφειλαν να υποστούν απολυτήριες εξετάσεις για να αποφοιτήσουν[15].

Φυσικά εκτός από τα καθημερινά μαθήματα, τα Δημοτικά σχολεία του Νομού πραγματοποιούσαν και εκδρομές. Την 1^{η} Μαΐου 1901 οι μαθητές του Χριστιανικού Ανώτερου Δημοτικού σχολείου Χανίων ανέβηκαν προς τη Μαλάξα, όπου αυτόπτης μάρτυρας τούς διηγήθηκε πώς έγινε η πολιορκία και η άλωση του Πύργου της Μαλάξας, ο Διευθυντής του ιδρύματος Πιμπλάκης αναφέρθηκε σύντομα στην ιστορία της

[14] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Β, αριθ.11, Εν Χανίοις τη 18 Φεβρουαρίου 1901, σελ.66, 67, 68. Η επιλογή εκλεκτών συγγραφέων όπως ο Λουκιανός, ο Ξενοφών και ο Πλούταρχος αποτελούσε σημείο σύνδεσης με τον εκπαιδευτικό ΒΤΜΘ (1895) στον όποιο αναφέρεται η ανάγνωση εκλεκτών συγγραφέων στα πλήρη εξατάξια δημοτικά σχολεία. Βλ. Μπουζάκη Σ., ό.π., σελ.50.

[15] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.25, Εν Χανίοις τη 22 Μαΐου 1900, σελ. 6, 7.

περιοχής, ενώ έδειξε και περιέγραψε τα σημαντικότερα σημεία του λεκανοπεδίου των Χανίων και της κοιλάδας του Δήμου Κεραμειών[16].

Δ. Γραμματοδιδασκαλεία

Εκτός από τα Δημοτικά σχολεία και τα Ανώτερα Δημοτικά σχολεία, ο Οργανισμός του 1899 αναφέρει και τα Γραμματοδιδασκαλεία τα οποία, αν και δεν είναι μέρος της κυρίως Δημοτικής εκπαίδευσης, ήταν πνεύμονάς της στο νομό Χανίων, αφού αποτέλεσαν την πλειοψηφία ανάμεσα στα υπόλοιπα εκπαιδευτικά ιδρύματα στις αρχές της σχολικής χρονιάς 1900-1901. Η Ανάγνωση και Πραγματογνωσία, η Γραφή, η Αριθμητική, η στοιχειώδης Ιερά Ιστορία και Κατήχηση, τα στοιχεία της ελληνικής ιστορίας με έμφαση στην επανάσταση του 1821, η Γεωγραφία της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Τουρκίας, η ερμηνεία περικοπών από το Ιερό Ευαγγέλιο και οι πρακτικές γνώσεις γεωργίας, ήταν τα γνωστικά αντικείμενα που καλύπτονταν στα Γραμματοδιδασκαλεία[17]. Οι μαθητές τους δεν απονέμονταν με απολυτήριο αλλά είχαν το δικαίωμα να μεταπηδήσουν σε τάξη Δημοτικού σχολείου, μέσω κατατακτήριων εξετάσεων, ώστε να συμμετάσχουν αργότερα σε απολυτήριες εξετάσεις[18]. Ο νόμος ΒΤΜΘ' (1895) του Βασιλείου της Ελλάδας αναφέρει Γραμματοδιδασκαλεία διάρκειας 4 έως 6 ετών τα οποία με κατατακτήριες εξετάσεις μπορούσαν να οδηγήσουν στα κοινά δημοτικά τετραετή σχολεία. Είναι ένα από τα σημεία σύνδεσης των δυο εκπαιδευτικών νόμων, που αποδεικνύουν έμπρακτα τη θετική ροπή προς τη μητέρα Ελλάδα[19].

Ε. Ιεροδιδασκαλείο

Στις 19-10-1899, με διάταγμα δημοσιευμένο στην Επίσημο Εφημερίδα της Κρητικής Πολιτείας, ανασυστήθηκε στο νομό Χανίων το Ιεροδιδασκαλείο της Ιεράς Μονής Αγίας Τριάδας των Τζαγκαρόλων. Σκοπός του ήταν να παρέχει την κατάλληλη εκπαίδευση στους μελλοντικούς Ιερείς και Δημοδιδάσκαλους[20]. Αποτελούνταν από πέ-

[16] Βλ. στο περιοδικό «*Πρόοδος*», έτος Α, αριθ.6, Εν Χανίοις τη 15 Μαΐου 1901, σελ.52.
[17] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.1. Στα Μουσουλμανικά Γραμματοδιδασκαλεία διδάσκονταν Ανάγνωση και Γραφή τουρκική, Κοράνιο, Ανάγνωση και Γραφή ελληνική και Αριθμητική. Βλ. στην εφημ. ό.π., σελ.10.
[18] Βλ. ό.π., σελ.1, 9.
[19] Βλ. Μπουζάκη Σ., ό.π., σελ.49-51.
[20] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.92, Εν Χανίοις τη 19 Οκτωβρίου 1899, σελ.7, 8. Η μοναστηριακή Επιτροπή Χανίων χορηγήθηκε από το Δημόσιο ταμείο με δάνειο 42.494 δραχμών για την επισκευή της Ιεράς Μονής Αγίας Τριάδας και της Μονής Γουβερνέτου, ώστε η πρώτη να χρησιμεύσει ως Ιεροδιδασκαλείο και η δεύτερη ως στέγη για να συνοικισθούν οι μοναχοί. Η μοναστηριακή επιτροπή ως οφειλέτης έπρεπε να εξοφλήσει το προαναφερθέν δάνειο σε 6 μήνες από τη δημοσίευση του Διατάγματος (25-11-1900) άτοκα. Μετά την παρέλευση της ημερομηνί-

ντε ενιαύσιες τάξεις αντίστοιχες των γυμνασιακών. Το Αναλυτικό πρόγραμμα μαθημάτων περιλάμβανε: Θρησκευτικά, Ελληνικά (Αρχαία και Νέα), Μαθηματικά, Κοσμογραφία, Ιστορία, Φυσική Ιστορία - Φυσική Πειραματική, Παιδαγωγικά, Γεωγραφία, Γεωπονία, Εκκλησιαστική, Μουσική, Καλλιγραφία, Ιχνογραφία και Γυμναστική[21]. Οι τρεις κατώτερες τάξεις του Ιεροδιδασκαλείου χρησιμοποιούσαν ως νεοελληνικά αναγνώσματα το *«Γεροστάθη»* και τις *«Θρησκευτικές Μελέτες»* του Μαυροκορδάτου, ενώ οι δύο ανώτερες τάξεις Θρησκευτικά περιοδικά. Η Ιερά Κατήχηση συνδυαζόταν με τη Χριστιανική Ηθική ως διδακτικό αντικείμενο στη Δ τάξη. Στην Ε τάξη ασχολούνταν με τα Ερμηνευτικά Ελληνικά μελετώντας τα έργα: Πλάτωνος Απολογία Σωκράτους και τους τρεις Ολυνθιακούς του Δημοσθένους[22].

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Στα νηπιαγωγεία η διδασκαλία - ως μέθοδος - ήταν καθολικά εκτός εκπαιδευτικής διαδικασίας, επιλογή που φανερώνει παιδαγωγική θεώρηση της εκπαίδευσης από τους ιθύνοντες. Όμως η νηπιακή εκπαίδευση, πέρα από αυτή τη θεωρητική βάση και την απλή αναφορά της στον Οργανισμό της Εκπαιδεύσεως, βρισκόταν στα σπάργανα.

Η όσο το δυνατόν καλύτερη γνώση των ιερών κειμένων της χριστιανικής θρησκείας, οι ηθικές αξίες, η συνειδητοποίηση της ενότητας με την υπόλοιπη Ελλάδα γεωγραφικά και ιστορικά και οι απαραίτητες γνώσεις και δεξιότητες για τον πρακτικό βίο ήταν πρωταρχικοί εκπαιδευτικοί σκοποί στα Δημοτικά σχολεία και στις τέσσερις κατώτερες τάξεις των Ανώτερων Δημοτικών σχολείων και Παρθεναγωγείων. Τα γνωστικά αντικείμενα ήταν όμοια στα σχολεία των αρρένων και σε αυτά των θηλέων, με διαφοροποιήσεις στα τεχνικά μαθήματα. Η ερμηνεία περικοπών του Ιερού Ευαγγελίου από τους Διδασκάλους ήταν σημαντικότατη, στην προσπάθειά τους να βοηθήσουν τους μαθητές να αντιληφθούν και να κατανοήσουν το περιεχόμενο των ιερών κειμένων της θρησκείας τους. Ακόμη σημαντικότερη ήταν όμως η ανάπτυξη θεμάτων, σχετικών με τις περικοπές, που αφορούσαν στην καθημερινή ζωή του Χριστιανού, τους στόχους του και τις προτεραιότητές του.

Στις τρεις ανώτερες τάξεις, από τις επτά συνολικά, των Ανώτερων Δημοτικών σχολείων και Παρθεναγωγείων το πεδίο των γνώσεων ήταν ίδιου είδους αλλά μεγαλύτε-

---

ας θα χρωστούσε επιτόκιο υπερημερίας 9 % ετησίως. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Α, αριθ.65, Εν Χανίοις τη 25 Νοεμβρίου 1900, σελ.2.

[21] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος 1899, αριθ.114, Εν Χανίοις τη 31 Δεκεμβρίου 1899, σελ.1.

[22] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Β, αριθ.32, Εν Χανίοις τη 21 Απριλίου 1901, σελ.245, 246.

ρου εύρους από το αντίστοιχο των τεσσάρων κατώτερων τάξεων και των υπόλοιπων Δημοτικών σχολείων. Η διδασκαλία των Αρχαίων Ελληνικών στις δύο μεγαλύτερες τάξεις των Ανώτερων Δημοτικών σχολείων και Παρθεναγωγείων ήταν μια σημαντικότατη προσθήκη στο αναλυτικό πρόγραμμα, η οποία εφαρμόσθηκε μετά την είσοδο του 1901. Τα Θρησκευτικά κάλυπταν ένα φάσμα γνώσεων από την Παλαιά διαθήκη έως την εκκλησιαστική ιστορία. Οι μαθητές γίνονταν κοινωνοί της Κατήχησης, του περιεχομένου των ιερών κειμένων και της Λειτουργικής. Τα Ελληνικά περιλάμβαναν ανάγνωση, γραμματική, συντακτικό, ποιήματα και συγγραφικές ασκήσεις, ενώ τα Αρχαία Ελληνικά ανάγνωση, ερμηνεία, περιορισμένο συντακτικό και γραμματική. Οι εκδρομές αποτελούσαν αναπόσπαστο κομμάτι της εκπαιδευτικής διαδικασίας.

Τα Γραμματοδιδασκαλεία προσέφεραν βασικές γνώσεις Ανάγνωσης, Γραφής, Αριθμητικής, Γεωγραφίας, Ιστορίας, Θρησκευτικών και Γεωργίας, ενώ το Ιεροδιδασκαλείο στα Χανιά είχε κατάλληλα προσαρμοσμένο πρόγραμμα για τη μόρφωση εκκολαπτόμενων Ιερέων και Δημοδιδασκάλων.

1.2 Προσόντα και εξετάσεις Δημοδιδασκάλων και Ελληνοδιδασκάλων.

Η Ανωτέρα Διεύθυνση Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και Θρησκευμάτων, με τον Οργανισμό του 1899, αλλά και με τα Διατάγματα Σεπτεμβρίου και Δεκεμβρίου 1900, είχε καθιερώσει συγκεκριμένα απαραίτητα προσόντα που έπρεπε να διαθέτουν όσοι επιθυμούσαν να διοριστούν ως Διδάσκαλοι στη Δημοτική εκπαίδευση. Όπως φαίνεται στον παρακάτω πίνακα των οριστικών δημοδιδασκάλων το πρόβλημα της εκπαίδευσης των διδασκάλων εξακολουθούσε να υφίσταται, με αποτέλεσμα να υπάρχουν διαφορετικές κατηγορίες. Οι κατηγορίες των πρωτοβάθμιων, δευτεροβάθμιων και τριτοβάθμιων εκπαιδευτικών είναι όμοιες με αυτές στην Ελλάδα με κριτήριο διαβάθμισης τον βαθμό πτυχίου του Διδασκαλείου. Αυτή η ομοιότητα όμως δεν είναι η μοναδική που συνδέει τα δυο εκπαιδευτικά συστήματα, της ελεύθερης Ελλάδας και της Κρητικής Πολιτείας. Οι γραμματοδιδάσκαλοι που συναντάμε στον παρακάτω πίνακα, οι οποίοι έχουν προσόντα χαμηλότερα από την απλή φοίτηση σε κάποιες τάξεις Γυμνασίου ή Ιεροδιδασκαλείου, άρα θα ήταν στην καλύτερη περίπτωση απόφοιτοι δημοτικού ή ανώτερου δημοτικού, μπορούν να συσχετιστούν με τους δασκάλους γ τάξεως στην Ελλάδα, οι οποίοι έχοντας μειωμένα προσόντα (απόφοιτοι δημοτικού ή σχολαρχείου με επιμόρφωση 40 ημερών σε θέματα μεθοδολογίας) δίδασκαν στα γραμματοδιδασκαλεία, δηλαδή στα κατώτερα σχολεία πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, όπως και στην Κρήτη. Είναι εξόχως σημαντικό να σημειώσουμε εδώ πως, παρόλο που οι οργανωτές της εκπαίδευσης στην νεοσύστατη Κρητική Πολιτεία είχαν στραφεί προς τη Γερμανία και τη Γαλλία αναζητώντας κατάλληλο σύστημα και μέθοδο διδασκαλίας, τελικά έθεσαν ως βάση της εκπαιδευτικής τους πολιτικής το ατελές και ελαττωματικό, σύμφωνα με πολλές κρίσεις, ισχύον εκπαιδευτικό πλαίσιο του ελεύθερου Ελληνικού Βασιλείου. Η επιλογή αυτή δεν ήταν τυχαία, αφού εξυπηρετούσε διττό σκοπό. Αφενός οι απόφοιτοι των σχολείων της Κρήτης θα μπορούσαν να γίνουν δεκτοί από τα ελληνικά εκπαιδευτήρια απρόσκοπτα και αφετέρου υπήρχαν εθνικοί λόγοι, αφού μέσω της εκπαίδευσης ο πόθος για ένωση με τη μητέρα Ελλάδα εργαλειοποιούνταν, αποκτούσε υπόσταση όχι μόνο ψυχική, αλλά και εκπαιδευτική. Η εκπαίδευση αποτελούσε σημείο σύνδεσης με την ελληνική πνευματική κληρονομιά. Γενικά στην Κρήτη συνδυάζονταν στην παιδεία δυο βασικά ρεύματα, η ελληνική κλασική και χριστια-

νική παράδοση με τις νεώτερες ευρωπαϊκές ιδέες[1]. Πιο συγκεκριμένα παραθέτουμε σχετικούς πίνακες.

ΟΡΙΣΤΙΚΟΙ ΔΗΜΟΔΙΔΑΣΚΑΛΟΙ[2]		
ΒΑΘΜΟΣ	ΠΡΟΣΟΝΤΑ	ΜΙΣΘΟΣ
1.Δημοδιδάσκαλος πρωτοβάθμιος	Πτυχιούχος Διδασκαλείου Κρήτης ή άλλου ελληνικού Διδασκαλείου	140 δρ.
2.Δημοδιδάσκαλος δευτεροβάθμιος	- / / -	120 δρ.
3.Δημοδιδάσκαλος τριτοβάθμιος	- / / -	100 δρ.
4.Διδασκάλισσα πρωτοβάθμια	Πτυχιούχος των Διδασκαλείων της Φιλεκπαιδευτικής εταιρείας στην Αθήνα ή άλλων ομοταγών Παρθεναγωγείων	120 δρ.
5.Διδασκάλισσα δευτεροβάθμια	- / / -	105 δρ.
6.Διδασκάλισσα τριτοβάθμια	- / / -	90 δρ.
7.Διδάσκαλος πρωτοβάθμιος	Επιτυχών μέσω εξετάσεων (χωρίς πτυχίο)	120 δρ.
8.Διδάσκαλος δευτεροβάθμιος	- / / -	100 δρ.
9.Διδάσκαλος τριτοβάθμιος	- / / -	80 δρ.
10.Διδασκάλισσα πρωτοβάθμια	Επιτυχούσα μέσω εξετάσεων (χωρίς πτυχίο)	100 δρ.
11.Διδασκάλισσα δευτεροβάθμια	- / / -	80 δρ.
12.Διδασκάλισσα τριτοβάθμια	- / / -	60 δρ.
ΠΡΟΣΩΡΙΝΟΙ ΔΗΜΟΔΙΔΑΣΚΑΛΟΙ		
ΒΑΘΜΟΣ	ΠΡΟΣΟΝΤΑ	ΜΙΣΘΟΣ
1.Προσωρινοί Δημοδιδάσκαλοι	Απολυτήριο Ελληνικού Γυμνασίου	80-90 δρ. (ανάλογα με βαθμό και διδασκαλική

[1] Βλ. Μπουζάκη Σήφη, Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1998), 1999, σελ.50,52. Βλ. επίσης Χουρδάκη Αντ., Η παιδεία στην Κρητική Πολιτεία (1898-1913), 2002, σελ. 97 και Σβολόπουλου Κ.Δ., Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η πολιτική κρίσις εις την αυτόνομον Κρήτην, 2005, σελ.146.

[2] Για τις κατηγορίες 1-12 βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθμός 86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.3. Διευκρινίζεται πως τα Διδασκαλεία Κρήτης αφορούσαν σε αυτά που ιδρύθηκαν με τον Οργανισμό 1899, δηλαδή των Χανίων και του Ηρακλείου. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθμός 86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.3, 6.

		πείρα)
2. - / / -	Απολυτήριο Ιεροδιδασκαλείου Αγίας Τριάδος	70 δρ.
3. - / / -	Απολυτήριο Σχολής Πρέβελη	60 δρ.
4. - / / -	Απόφοιτοι κάποιων τάξεων του Γυμνασίου ή του Ιεροδιδασκαλείου.	50-70 δρ. (ανάλογα με την τάξη, τη διδασκαλική πείρα και τη γνωμοδότηση του αρμόδιου Επιθεωρητή)
5. Γραμματοδιδάσκαλοι[3]	Όσοι είχαν κατώτερα από τα παραπάνω προσόντα.	40 δραχμές
6.Προσωρινοί Δημοδιδάσκαλοι πρώτης τάξεως	Ολικός βαθμός 7 (καλώς) στις εξετάσεις του 1900.	60 δραχμές
7. Προσωρινοί Δημοδιδάσκαλοι δευτέρας τάξεως	Ολικός βαθμός 6 (καλώς) στις εξετάσεις του 1900.	50 δραχμές
8. Προσωρινοί Δημοδιδάσκαλοι δευτέρας τάξεως	Ολικός βαθμός 5 (σχεδόν καλώς) στις εξετάσεις του 1900.	45 δραχμές
9.Γραμματοδιδάσκαλοι α' τάξεως[4]	Απέτυχαν στις εξετάσεις (έλαβαν στο μάθημα των Ελληνικών τουλάχιστον 5)[5]	40 δραχμές
10.Γραμματοδιδάσκαλοι β' τάξεως	Έλαβαν στο μάθημα των Ελληνικών βαθμό κατώτερο του 5 (ανεκτοί από τους επιθεωρητές)[6]	35 δραχμές

[3] Για τις κατηγορίες 1-5 βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθμός 86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.3. Οι συγκεκριμένες κατηγορίες προσωρινών Δημοδιδασκάλων είχαν δημιουργηθεί για περιπτώσεις έλλειψης δημοδιδασκάλων πτυχιούχων Διδασκαλείου, όπως αναφερόταν σχετικά στον Οργανισμό του 1899. Φυσικά μπορούσαν να διοριστούν προσωρινά και διδασκάλισσες, χωρίς πτυχίο Διδασκαλείων ή χωρίς να είναι επιτυχούσες σε εξετάσεις, αλλά με κάποιο από τα προσόντα των κατηγοριών 1,4,5 και ανάλογο με αυτά μισθό. Βλ. ό.π.

[4] Οι Γραμματοδιδάσκαλοι που βαθμολογήθηκαν με 5 στα Ελληνικά αναφέρονται ως α' τάξεως στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος Πρώτον, έτος Α, αριθ.70, Εν Χανίοις τη 16 Δεκεμβρίου 1900, σελ.3. Γραμματοδιδάσκαλοι διορίζονταν και όσοι βαθμολογήθηκαν με 5 σε όλα τα μαθήματα. Βλ.στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.51, Εν Χανίοις τη 15 Σεπτεμβρίου 1900, σελ.2.

[5] Για τις κατηγορίες 6-9 βλ.στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.51, Εν Χανίοις τη 15 Σεπτεμβρίου 1900, σελ.1, 2.

Η ανάγκη για εξεύρεση όσο το δυνατόν περισσότερων διδασκάλων άρχισε να φαίνεται από το Σεπτέμβριο του 1900, όταν γίνονταν επισήμως δεκτοί από την Πολιτεία ως προσωρινοί Δημοδιδάσκαλοι όσοι είχαν αποτύχει στις εξετάσεις του 1900 αλλά πληρούσαν την ελάχιστη προϋπόθεση του βαθμού 5 στα Ελληνικά μόνο ή όσοι είχαν μέτρια απόδοση με βαθμό 5 σε όλα τα μαθήματα. Οι συγκεκριμένοι ονομάστηκαν Γραμματοδιδάσκαλοι και μπορούσαν να διδάξουν μόνο στις δύο πρώτες τάξεις του Δημοτικού. Το Δεκέμβριο του 1900, η Πολιτεία, με νέο Διάταγμα, ονόμασε Γραμματοδιδάσκαλους α' τάξεως όσους είχαν αποτύχει στις εξετάσεις του 1900 αλλά πληρούσαν την ελάχιστη προϋπόθεση του βαθμού 5 στα Ελληνικά. Αυτοί μπορούσαν να διδάξουν σε όλες τις τάξεις του Δημοτικού (Α έως Δ). Η προηγούμενη μεταβολή σε συνδυασμό με τη δημιουργία νέας κατηγορίας διδασκάλων, αυτής των Γραμματοδιδάσκαλων β' τάξεως, αποτυχόντων των εξετάσεων του 1900 με βαθμό χαμηλότερο του 5 στα Ελληνικά, αλλά αποδεκτών από τον Επιθεωρητή, φανερώνουν την τεράστια έλλειψη σε εκπαιδευτικό δυναμικό. Επιπλέον όλα τα σχετικά με τους Γραμματοδιδάσκαλους β' τάξεως προέκυψαν το Δεκέμβριο του 1900 με Διάταγμα, του οποίου ο χρόνος υπογραφής και δημοσίευσης φανερώνουν έλλειμμα σε διδασκάλους που η Πολιτεία προσπαθούσε να καλύψει άμεσα χρησιμοποιώντας τυχόν ενδιαφερομένους από τους αποτυχόντες των εξετάσεων του 1900, πάντα υπό την κρίση της. Δεν υπάρχει κανένα ενδιαφέρον για το επίπεδο των διδασκάλων αλλά μόνο για την ταχύτατη στελέχωση των μονάδων με δυναμικό. Αυτή η έλλειψη εν μέρει λειτουργούσε και ευεργετικά για την Ανωτέρα Διεύθυνση Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και Θρησκευμάτων, η οποία προσπαθούσε να καλύψει τα κενά των Διδασκάλων με εκπαιδευτικούς του χαμηλότερου δυνατού κόστους. Ταυτόχρονα όμως αυτοί οι συγκεκριμένοι εκπαιδευτικοί διέθεταν και το χαμηλότερο μορφωτικό επίπεδο από όλους τους συναδέλφους τους με συνεπακόλουθες επιπτώσεις και στην παρεχόμενη γνώση. Οι Γραμματοδιδάσκαλοι β' τάξεως διορίστηκαν προσωρινά μόνο για το σχολικό έτος 1900-1901 και δεν μπορούσαν να διδάξουν μαθήματα ανώτερα της Α και Β τάξεως του Δημοτικού. Τα συγκεκριμένα μαθήματα μπορούσαν να τα διδάσκουν και ιδιωτικά για το ίδιο σχολικό έτος. Η μόνη περίπτωση να μην απολυθούν την 1^{η} Ιουλίου του 1901 και να παραμείνουν στην υπηρεσία ήταν να υποβληθούν σε εξετάσεις σε περίοδο διακοπών ενώπιον της διαρκούς εξεταστικής επιτροπείας. Αξιοσημείωτο είναι πως οι απολυτή-

[6] Για την κατηγορία 10 βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος Πρώτον, έτος Α, αριθ.70, Εν Χανίοις τη 16 Δεκεμβρίου 1900, σελ.3. Οι κατηγορίες 6-10 ίσχυαν φυσικά και για Διδασκάλισσες, χωρίς καμία διαφοροποίηση στο μισθό.

ριες εξετάσεις των μαθητών τους θα διεξάγονταν σε σχολεία στα οποία δίδασκαν ανωτέρων προσόντων διδάσκαλοι, μετά από πρόταση του Νομαρχιακού Επιθεωρητή Χανίων. Όσοι είχαν αποτύχει επίσης στις εξετάσεις των Μουσουλμάνων δημοδιδασκάλων, μπορούσαν κι εκείνοι ως β τάξεως Γραμματοδιδάσκαλοι να εργαστούν με μισθό 35 δραχμών, ύστερα από πρόταση του Επιθεωρητή[7].

Το Μάρτιο του 1901 ο Νομαρχιακός Επιθεωρητής Χανίων Χελιουδάκης, αφού πραγματοποίησε εκπαιδευτικές επισκέψεις στα σχολεία της επαρχίας Κυδωνίας, ανέφερε ότι πολλοί Γραμματοδιδάσκαλοι της περιοχής εργάζονταν σε καλύτερο επίπεδο όντας αρκετά βελτιωμένοι συγκριτικά με την περσινή χρονιά 1899-1900. Σύμφωνα με τον ίδιο, εξοικειώθηκαν με τις νέες απαιτήσεις της διδακτικής, όντας προσηλωμένοι με φιλοτιμία, θέληση και ζήλο στις πρακτικές διδασκαλίες που παρακολούθησαν, ώστε να αναπληρώσουν βαθμιαία τις ελλείψεις τους[8].

Στις 15 Σεπτεμβρίου 1900 δημοσιεύτηκε στην Επίσημο Εφημερίδα της Κρητικής Πολιτείας Διάταγμα που οδηγούσε σε μερική μεταβολή του Οργανισμού Εκπαιδεύσεως του 1899. Σημαντικές αντικαταστάσεις άρθρων αφορούσαν στο προσωπικό που θα υπηρετούσε στα διαφόρων ειδών σχολεία. Ακολουθεί πίνακας στον οποίο φαίνονται ποιες κατηγορίες εκπαιδευτικών μπορούσαν να εργαστούν σε κάθε είδος σχολείου.

Είδη Δημοτικών σχολείων	Διευθυντές	Διδάσκαλοι
1. Ανώτερα Δημ. Σχολεία	Διδάκτορες Φιλολογίας, Διδάκτορες Φυσικών Επιστημών, Προλύτες Θεολογίας, Πρωτοβάθμιοι πτυχιούχοι Διδασκαλείων[9]	Πτυχιούχοι νέων Διδασκαλείων, Διδάσκαλοι Τριτοβάθμιοι μέσω εξετάσεων[10]
2. Τετρατάξια Δημ. Σχολεία	Πρωτοβάθμιοι Πτυχιούχοι Διδασκαλείου	Πτυχιούχοι Διδασκαλείου (οι διδάσκαλοι της κατω-

[7] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Α, αριθ.70, Εν Χανίοις τη 16 Δεκεμβρίου 1900, σελ.3, 4.
[8] Βλ. στο περιοδικό «Πρόοδος», έτος Α, αριθ.2, Εν Χανίοις τη 15 Μαρτίου 1901, σελ.15.
[9] Ο μισθός των Διδακτόρων και Προλυτών ήταν 180 δραχμές κατά μήνα. Ο μισθός των πρωτοβάθμιων πτυχιούχων Διδασκαλείου ήταν 140 δραχμές για τους άνδρες και 120 για τις γυναίκες. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.51, Εν Χανίοις τη 15 Σεπτεμβρίου 1900, σελ.2 και στην εφημ, «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.3.
[10] Ο μισθός των Τριτοβάθμιων Διδασκάλων ήταν 80 και 60 δραχμές για τον άντρα και τη γυναίκα αντίστοιχα. Βλ. ό.π.

		τάτης τάξεως). Προσωρινοί Δημοδιδάσκαλοι (όλοι οι υπόλοιποι εκπαιδευτικοί[11])
3. Τριτάξια Δημ. Σχολεία	Δευτεροβάθμιοι Πτυχιούχοι Διδασκαλείου[12]	Για τη σχολική χρονιά 1900-1901 είχε αντικατασταθεί το άρθρο που προέβλεπε ως διδασκάλους τριταξίων τους απόφοιτους κάποιων τάξεων του Γυμνασίου ή του Ιεροδιδασκαλείου[13]. Δεν αναφέρεται κάτι σχετικό με τους διδασκάλους αυτού του είδους σχολείων.
4. Διτάξια Δημ. Σχολεία	Τριτοβάθμιοι Πτυχιούχοι Διδασκαλείου, Πρωτοβάθμιοι και Δευτεροβάθμιοι οριστικοί Δημοδιδάσκαλοι με εξετάσεις	Δεν αναφέρεται κάτι σχετικό με αυτή την κατηγορία.
5. Μονοτάξια Πρωτοβάθμια Δημ. Σχολεία	Η θέση του Διευθυντή καλυπτόταν από το Διδάσκαλο.	Τριτοβάθμιοι οριστικοί Δημοδιδάσκαλοι με εξετάσεις. Οι έχοντες απολυτήριο Ιεροδιδασκαλείου Αγ.Τριάδας[14].

[11] Εάν χρειαζόταν να διοριστούν περισσότεροι από δύο πτυχιούχοι, αυτοί δεν θα μπορούσαν να λάβουν μισθό μεγαλύτερο από 80 δραχμές. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.51, Εν Χανίοις τη 15 Σεπτεμβρίου 1900, σελ.2. Θυμίζουμε πως οι μισθοί των πτυχιούχων Διδασκαλείου, κυμαίνονταν από 90-120 για τις Διδασκάλισσες και από 100-140 για τους Δημοδιδασκάλους. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθμός 86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.3.

[12] Στον Οργανισμού 1899 προβλεπόταν πως και οι πρωτοβάθμιοι οριστικοί δημοδιδάσκαλοι, με εξετάσεις και μισθό 120 / 100 δραχμές για άντρες και γυναίκες αντίστοιχα, ορίζονταν διευθυντές στα τριτάξια. Βλ. ό.π. Για τη σχολική χρονιά 1900-1901 αυτό δε θα ίσχυε, με μόνους υποψήφιους για τη θέση τους Δευτεροβάθμιους Πτυχιούχους Διδασκαλείου με μισθό 100 / 90 δραχμές για άντρες και γυναίκες. Η προτίμηση στελεχών με μικρότερο μισθό για τη συγκεκριμένη θέση είναι φανερή, αν συγκρίνει κανείς τις μηνιαίες αποδοχές τους. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.51, Εν Χανίοις τη 15 Σεπτεμβρίου 1900, σελ.2.

[13] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθμός 86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.3, το άρθρο 58. Για την αντικατάστασή του βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ. 51, Εν Χανίοις τη 15 Σεπτεμβρίου 1900, σελ.2.

[14] Φαίνεται πως ο διδάσκαλος μονοταξίου Δημοτικού σχολείου έκανε και χρέη Διευθυντή. Η άποψη αυτή προκύπτει από άρθρο του Οργανισμού 1899, όπου σημειώνεται μεταξύ άλλων πως οι διευθυντές των σχολείων και οι διδάσκαλοι των μονοταξίων όφειλαν να δηλώνουν στην Ανωτέρα Διεύθυνση

6. Μονοτάξια Δευτεροβάθμια Δημ. Σχολεία	Η θέση του Διευθυντή καλυπτόταν από το Διδάσκαλο.	Προσωρινοί Δημοδιδάσκαλοι πρώτης και δευτέρας τάξεως[15].
7. Γραμματοδιδασκαλεία	-	Γραμματοδιδάσκαλοι α' και β' τάξεως
8. Ημιημερήσια	-	Τριτοβάθμιοι οριστικοί Δημοδιδάσκαλοι με εξετάσεις. Οι έχοντες απολυτήριο Ιεροδιδασκαλείου Αγ.Τριάδας.

Από την αρχή της σχολικής χρονιάς 1900-1901, ο νόμος 205 υπαγόρευε τη σύσταση διαρκούς Εξεταστικής επιτροπείας για την εξέταση όσων επιθυμούσαν να αναλάβουν τη διδασκαλική υπηρεσία. Η επιτροπεία αυτή αποτελούνταν από το Γενικό Επιθεωρητή Περδικάρη ως Πρόεδρο, το Νομαρχιακό Επιθεωρητή Χανίων Χελιουδάκη, τους καθηγητές που δίδασκαν Μαθηματικά (Παπαδάκης) και Ιερά (Αρχιμανδρίτης Αμβρόσιος Γαλανάκης) στο Γυμνάσιο Χανίων και το Διευθυντή του Ανωτέρου Δημοτικού Σχολείου Χανίων Πιμπλάκη Νικόλαο ή τη Διευθύντρια του Ανωτέρου Χριστιανικού Παρθεναγωγείου Χανίων Δρανδάκη Ελένη, εάν επρόκειτο για εξετάσεις διδασκαλισσών[16]. Ήδη από το 1899 οι ιθύνοντες, έχοντας προβλέψει πως οι θέσεις των διδασκάλων δεν θα μπορούσαν να καλυφθούν από τους πτυχιούχους Διδασκαλείων, είχαν προλειάνει το έδαφος του μόνιμου διορισμού των προσωρινών Δημοδιδασκάλων ή όσων διατελούσαν εκτός υπηρεσίας αλλά ήθελαν να επανέλθουν, μέσω εξετάσεων, που θα καθορίζονταν με Ηγεμονικό Διάταγμα. Οι προσωρινοί Δημοδιδάσκαλοι μετά τη λήξη κάθε σχολικού έτους αντικαθίσταντο σε περίπτωση που παρουσιάζονταν άλλοι με ανώτερα προσόντα. Για μια θέση διδασκάλου προτεραιότητα είχαν οι πτυχιούχοι Διδασκαλείου, εάν όμως δεν υπήρχαν τέτοιοι, από τις υπόλοιπες

Παιδείας διάφορα στοιχεία σχετικά με τη σχολική λειτουργία. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθμός 86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.12.

[15] Μπορεί να ήταν και βοηθοί σε πολυτάξια σχολεία. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.51, Εν Χανίοις τη 15 Σεπτεμβρίου 1900, σελ.2.

[16] Βλ.στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ. 51, Εν Χανίοις τη 15 Σεπτεμβρίου 1899, σελ.2.

κατηγορίες προηγούνταν αυτοί που είχαν ανώτερα προσόντα. Σε περίπτωση μη πτυχιούχων Διδασκαλείου με όμοια προσόντα, γινόταν διαγωνισμός[17].

Τα ελληνικά σχολεία, εντασσόμενα ξανά[18] στην Δημόσια Εκπαίδευση με το Νόμο 391 περί Οργανισμού της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως της 1ης Αυγούστου 1901, ήταν ανώτερα από τα δημοτικά, έθεταν ως σκοπό την ανθρωπιστική και πρακτική μόρφωση των μαθητών και αποτελούνταν από τρεις μονοετείς τάξεις. Με τον παραπάνω νόμο ιδρύθηκαν ελληνικά σχολεία στην πόλη των Χανίων, του Ρεθύμνου, του Ηρακλείου και σε όλη τη νήσο ακόμη 13, εκ των οποίων 2 στο Νομό Χανίων (1 στο Καστέλλι Κισάμου και 1 στο Κακοδίκι Σελίνου). Ιδρύθηκαν ακόμη 2 στο νομό Σφακίων, 3 στο νομό Ρεθύμνου, 2 στο νομό Ηρακλείου και 4 στο Λασίθι.

Ελληνικά σχολεία μπορούσαν να ιδρυθούν όπου η πρώτη τάξη είχε 25 μαθητές, ενώ η ίδρυση και ο ορισμός της έδρας τους γινόταν με Ηγεμονικό Διάταγμα. Ένα Ελληνικό σχολείο μπορούσε να λειτουργήσει ακόμη και με ένα διδάσκαλο, αφού προτεινόταν η συνδιδασκαλία σε σχολεία με λίγους μαθητές. Εάν οι μαθητές της Β τάξεως ήταν τουλάχιστον 20 έπρεπε να προστεθεί και δεύτερος διδάσκαλος. Ο ανώτερος αριθμός σε κάθε τάξη ήταν οι 50 μαθητές, εάν όμως ο αριθμός ήταν κατά πολύ αυξημένος, έπρεπε να διαιρεθεί η τάξη και να γίνει ο ανάλογος διορισμός. Οι μαθητές μπορούσαν να φοιτήσουν στην Α τάξη του Ελληνικού σχολείου με εξετάσεις, εφόσον είχαν απολυτήριο Δημοτικού ή κατείχαν τις ανάλογες γνώσεις. Υπήρχε η δυνατότητα κάποιος να καταταχθεί και σε ανώτερη τάξη από την Α εφόσον πετύχαινε σε ανάλογες εξετάσεις.

Τα μαθήματα που διδάσκονταν ήταν: Ιερά, Ελληνική γλώσσα αρχαία και νέα, Γαλλική γλώσσα, Φυσικές Επιστήμες, Αριθμητική και Γεωμετρία, Γεωγραφία, Ιστορία, Ιχνογραφία και Καλλιγραφία, Γυμναστική, Μουσική, Τεχνικές και Γεωπονικές εργασίες.

Το προσωπικό των Ελληνικών σχολείων αποτελούνταν από δύο διδάκτορες ή προλύτες (απόφοιτοι πανεπιστημίου με βαθμό σχεδόν καλώς) φιλολογίας και από ένα διδάκτορα ή προλύτη φυσικών ή μαθηματικών, εκ των οποίων δύο ήταν καθηγητές και ο ένας από τους δύο πτυχιούχους φιλολογίας Διευθυντής . Επίσης σε περίπτωση

[17] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθμός 86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.3, 4.

[18] Το 1889 ιδρύθηκαν Ελληνικά σχολεία με τρεις τάξεις στην Κρήτη με τον υπ'αριθ.1233/1604 Νόμο περί Παιδείας, όπως δημοσιεύτηκε στο υπ'αριθ.1039 φύλλο της *«Κρήτης»* στις 7-6-1889. Το 1899 τα Ελληνικά σχολεία καταργήθηκαν και ιδρύθηκαν στη θέση τους επτατάξια Ανώτερα Δημοτικά σχολεία με το Διάταγμα Περί Οργανισμού της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως. Βλ. Χουρδάκη Α., Η παιδεία στην Κρητική Πολιτεία, 2002, σελ.317, 345.

έλλειψης φιλολόγων, μπορούσαν να διοριστούν ως καθηγητές πτυχιούχοι Θεολόγοι. Ελληνοδιδάσκαλοι χωρίς πτυχίο, που υπηρέτησαν σε ελληνικά σχολεία των πόλεων ευδοκίμως και συνεχώς για 25 έτη, μπορούσαν να διοριστούν σε αυτά χωρίς εξετάσεις με μηνιαίο μισθό 180 δραχμές. Ελληνοδιδάσκαλοι με πτυχίο Ελληνοδιδασκάλου, μπορούσαν να διοριστούν προσωρινά λόγω έλλειψης πτυχιούχων Πανεπιστημίου.

Οι μισθοί κατά μήνα ήταν οι κάτωθι:

- Ο διευθυντής αμειβόταν με 200 δραχμές.
- Ο πτυχιούχος καθηγητής με 180 δραχμές.
- Οι ελληνοδιδάσκαλοι γ τάξεως με 140 δραχμές, οι β τάξεως με 120 δραχμές και οι α τάξεως με 100 δραχμές.

Αξίζει εδώ να μην παραλείψουμε το ωράριο των Ελληνοδιδασκάλων του οποίου το κατώτατο όριο ήταν 28 ώρες την εβδομάδα. Φυσικά οι εκπαιδευτικοί ήταν αναγκασμένοι να αναπληρώνουν κάθε έλλειψη ώστε να εφαρμόζουν το πρόγραμμα. Στα Ελληνικά σχολεία μπορούσαν να προσληφθούν και ειδικοί διδάσκαλοι των τεχνικών μαθημάτων.

Όσοι είχαν αποδείξεις φοιτήσεως σε Πανεπιστήμιο ή απλώς απολυτήριο Γυμνασίου μπορούσαν να διδάξουν σε Ελληνικά σχολεία, αφού πρώτα σημείωναν επιτυχία στις εξετάσεις των Ελληνοδιδασκάλων, όμως δεν μπορούσαν ποτέ να διοριστούν σε Ελληνικά σχολεία των πόλεων ούτε προάγονταν σε Διευθυντές. Οι ελληνοδιδασκαλικές εξετάσεις γίνονταν ενώπιον επιτροπείας η οποία αποτελούνταν από:

- Πρόεδρο (ο Γενικός Επιθεωρητής ή ο Διευθυντής του Διδασκαλείου).
- Ένα Γυμνασιάρχη.
- Ένα Καθηγητή Μαθηματικών ή Φυσικών επιστημών.
- Ένα Καθηγητή Γαλλικής.
- Ένα δάσκαλο τεχνικών μαθημάτων[19].

Σε Πριγκιπικό Διάταγμα, που εκδόθηκε στις 3 Σεπτεμβρίου 1901, διατυπώνονται οι λεπτομέρειες σχετικά με τις εξετάσεις προς αναγνώριση Ελληνοδιδασκάλων. Αυτές πραγματοποιούνταν στα Χανιά δύο φορές το χρόνο κατά τις εορτές των Χριστουγέννων και του Πάσχα, αλλά και οποιαδήποτε άλλη στιγμή ήθελε να ορίσει η Ανωτέρα Διεύθυνση. Οι ενδιαφερόμενοι έπρεπε να υποβάλλουν πριν τις εξετάσεις αναφορά

[19] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Β, αριθμός 50, Εν Χανίοις τη 1 Αυγούστου 1901, σελ.315, 316. Βλ. στη Δημοτική Βιβλιοθήκη Χανίων, Κρητική Πολιτεία, Νόμος περί Οργανισμού της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως, Εν Χανίοις, Εκ του Τυπογραφείου της Κυβερνήσεως, 1901, σελ.11-13. Βλ. και Χουρδάκη, Η παιδεία στην Κρητική Πολιτεία, 2002, σελ.390, 391.

περί άδειας προς εξέταση. Για να τους χορηγηθεί η συγκεκριμένη άδεια έπρεπε να προσκομίσουν πιστοποιητικά σπουδών, δηλαδή απολυτήριο Γυμνασίου ή αποδείξεις ακροάσεως μαθημάτων της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου και σύντομη βιογραφία[20].

Παρεμβάλλουμε εδώ δυο παραδείγματα σύνταξης βιογραφίας. Ο Κωνστ. Γ. Παπαδάκις, στις 7 Σεπτεμβρίου 1901, σημείωσε στην αυτοβιογραφία του πως η σύνταξη τέτοιου σημειώματος ήταν οριζόμενη δια νόμου για διορισμό στο διδασκαλικό επάγγελμα. Ήταν 19 χρονών, γεννημένος στις Βρύσες Αγίου Βασιλείου. Μετά από τετραετή φοίτηση στο Δημοτικό σχολείο, το 1894 μετέβη στη σχολή του Αγίου Πνεύματος, αρτισύστατη τότε, στην οποία έγινε δεκτός με εξετάσεις. Αφού πέρασε τις τρεις πρώτες τάξεις, που αντιστοιχούσαν με αυτές του Ελληνικού σχολείου και αναγκάστηκε να διακόψει τη φοίτησή του λόγω της επανάστασης, τις εξακολούθησε στην Αθήνα, όπου έφθασε το 1897. Στην Αθήνα φοίτησε στο Γυμνάσιο για δύο έτη και το 1899 μετέβη σε Γυμνάσιο της Κύπρου για ένα έτος. Επέστρεψε στην Αθήνα για το τελευταίο έτος των Γυμνασιακών του σπουδών. Επιστρέφοντας στην πατρίδα του αποφάσισε να συμμετάσχει στο διδασκαλικό επάγγελμα για αυτό και συνέταξε αυτή τη συγκεκριμένη αυτοβιογραφία[21].

Στις 14 Αυγούστου 1901 από την Αθήνα, ο καθηγητής των Γαλλικών Υ.Π. Ευθυμιάδης απέστειλε αίτηση προς τον Α. Βορεάδη, Σύμβουλο Παιδείας της Αυτού Υψηλότητος του Ύπατου Αρμοστή Κρήτης. Στο πρώτο μέρος της αιτήσεως αυτής υπάρχει βιογραφικό του καθηγητή το οποίο αναφέρει ότι ο υπογραφόμενος καθηγητής των Γαλλικών ήταν απόφοιτος της Ελληνικής Εμπορικής Σχολής της Χάλκης Κωνσταντινουπόλεως, σπούδασε στη φιλοσοφική σχολή των Παρισίων (Sorbonne), δίδαξε επί εξαετία στην προαναφερόμενη Ελληνική Εμπορική Σχολή και συγχρόνως στη θεολογική σχολή Χάλκης. Το 1899 εξετάσθηκε στην Αθήνα από επιτροπή που απαρτιζόταν από Διευθυντή Γαλλικής Σχολής, λοιπούς εταίρους της ίδιας Σχολής και καθηγητές ελληνικού Πανεπιστημίου, δίδαξε στο Β Γυμνάσιο της Αθήνας και έφερε επίσημο αποδεικτικό καθηγεσίας από το Υπουργείο Παιδείας. Στο δεύτερο μέρος του έγγραφού του αιτεί παρακλητικά από το Σύμβουλο να τον αξιώσει να υπηρετήσει στα εκ-

[20] Βλ. στην εφημ. *«Επίσημος Εφημερίς Κρητικής Πολιτείας»,* τεύχος πρώτον, έτος Β, αριθ.67, Εν Χανίοις τη 3 Σεπτεμβρίου 1901, σελ.418.

[21] Βλ. Ι.Α.Κ., φάκελος *«Κρητική Πολιτεία. Ανωτ.Διεύθυνση Παιδείας και Θρησκευμάτων 1901-1905,Έγγραφα διάφορα»,* λυτό έγγραφο με ημερομηνία 7 Σεπτεμβρίου 1901. Βιογραφία Κωνστ. Γ. Παπαδάκη.

παιδευτήρια της Νήσου[22]. Σημειώνουμε εδώ, πως κατά το σχολικό έτος 1900-1901 μειώθηκε σε κάποιες περιπτώσεις ο μισθός των καθηγητών της Γαλλικής, αφού από 200 δραχμές το μήνα σύμφωνα με τον Οργανισμό του 1899[23], θα έπαιρναν από 150 έως 200 δραχμές[24].

Οι ελληνοδιδασκαλικές εξετάσεις για διορισμό εκπαιδευτικών ήταν γραπτές για τα Θρησκευτικά, τα Ελληνικά, τη Γαλλική γλώσσα, τα Μαθηματικά, την Ιστορία, τις Φυσικές επιστήμες και τη Γεωγραφία. Συνάμα ήταν και προφορικές για όλα τα μαθήματα[25] που θα διδάσκονταν στο Ελληνικό Σχολείο κατά το νέο Οργανισμό του 1901 και για την πρακτική παιδαγωγική. Τα θέματα ορίζονταν από την εξεταστική επιτροπεία και οι υποψήφιοι τα πραγματεύονταν στην αίθουσα που είχε διαμορφωθεί για αυτούς, με επιτήρηση αυστηρή κι εντός ορισμένου χρόνου. Ο εξεταζόμενος ήταν δυνατόν να αποκλειστεί εάν χρησιμοποιούσε βοήθημα ή εάν προσπαθούσε να εξαπατήσει τους εξεταστές του. Κάθε εξεταστής έπρεπε να εξετάσει τουλάχιστον ένα μάθημα για το οποίο ενημερωνόταν πριν από την έναρξη της διαδικασίας. Η ικανότητα του υποψηφίου να ασκήσει το λειτούργημα εξαρτιόταν από τις ψήφους της επιτροπείας με αυτή του Προέδρου να έχει βαρύνουσα σημασία, αφού σε περίπτωση ισοψηφίας επικρατούσε. Η βαθμολόγηση των εξετάσεων γινόταν με την κλίμακα 1-10. Τριτοβάθμιοι Ελληνοδιδάσκαλοι ονομάζονταν αυτοί οι οποίοι βαθμολογούνταν τουλάχιστον με 9, Δευτεροβάθμιοι αυτοί που εξασφάλιζαν τουλάχιστον 7 ½ και Πρωτοβάθμιοι εκείνοι με βαθμολογία τουλάχιστον 6. Η εύρεση του ολικού βαθμού προέκυπτε από τη διαίρεση του αθροίσματος των βαθμολογιών όλων των μαθημάτων με το συνολικό αριθμό των μαθημάτων. Για κάθε μάθημα συνδυαζόταν ο γραπτός με τον προφορικό βαθμό για να προκύψει ο μέσος όρος[26].

---

[22] Βλ. Ι.Α.Κ., φάκελος *«Κρητική Πολιτεία, Ανώτερη Διεύθυνση Παιδείας και Θρησκευμάτων 1901-1905, Έγγραφα διάφορα»,* λυτό έγγραφο με ημερομηνία 14 Αυγούστου 1901. Αίτηση του καθηγητή Γαλλικών Υ.Π. Ευθυμιάδη, από την Αθήνα, προς τον Α. Βορεάδη, Σύμβουλο Παιδείας.

[23] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.5.

[24] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος 1900, αριθ.51, Εν Χανίοις τη 15 Σεπτεμβρίου 1900, σελ.2.

[25] Τα μαθήματα αυτά ήταν τα κάτωθι: Ιερά, Αρχαία και Νέα ελληνική γλώσσα, Γαλλική γλώσσα. Φυσικές επιστήμες, Αριθμητική και Γεωμετρία, Γεωγραφία, Ιστορία, Ιχνογραφία και Καλλιγραφία, Γυμναστική, Τεχνικές και γεωπονικές εργασίες. Βλ. στη Δημοτική Βιβλιοθήκη Χανίων, Κρητική Πολιτεία, Νόμος περί Οργανισμού της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως, Εν Χανίοις, Εκ του Τυπογραφείου της Κυβερνήσεως, 1901, σελ.11.

[26] Βλ. στην εφημ. *«Επίσημος Εφημερίς Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Β, αριθ.67, Εν Χανίοις τη 3 Σεπτεμβρίου 1901, σελ.418, 419.

Σε πρακτικά εξετάσεων Ελληνοδιδασκάλων[27], στα Χανιά κατά το Σεπτέμβριο του 1901, βρίσκουμε το πρακτικό εξέτασης του υποψηφίου Ελληνοδιδασκάλου Γ. Ζ. Σε αυτό καταγράφεται πως στις 5 Σεπτεμβρίου 1901 στα Χανιά, στο Γραφείο του Γυμνασίου συνήλθε η Επιτροπεία των Ελληνοδιδασκάλων. Είχε προσκληθεί από το Γενικό Επιθεωρητή Π. Οικονόμου λαμβάνοντας υπόψη ακριβώς το Διάταγμα υπ'αριθ.101 *«Περί εξετάσεως ελληνοδιδασκάλων»* για να εξετάσει τον Γ.Ζ. ο οποίος είχε καταθέσει όλα τα νόμιμα πιστοποιητικά[28]. Να σημειωθεί εδώ πως από τις 8 Ιουνίου 1901 διορίσθηκε Γενικός Επιθεωρητής Δημοσίας Εκπαιδεύσεως ο Παναγιώτης Π. Οικονόμου στη θέση του Ιωάννη Περδικάρη, ο οποίος μετατέθηκε στη θέση του Γυμνασιάρχη Ηρακλείου[29].

Σε ζητήματα της εκκλησιαστικής ιστορίας και της χριστιανικής ηθικής αφορούσαν οι γραπτές εξετάσεις των Θρησκευτικών, ενώ οι προφορικές στις ιστορίες και διδασκαλίες της Παλαιάς και της Καινής Διαθήκης, στην Κατήχηση, στη Λειτουργική και στην ερμηνεία από το Ευαγγέλιο[30]. Πράγματι στην πράξη Α του πρακτικού των εξετάσεων του υποψηφίου φαίνεται πως η γραπτή δοκιμασία για τα Θρησκευτικά αφορούσε σε θέματα εκκλησιαστικής Ιστορίας, δηλαδή *«Περί του σχίσματος στην ελληνική εκκλησία», «Περί των χριστιανικών διωγμών και ιδίως περί των επί Νέρωνος»* και σε θέματα χριστιανικής ηθικής, *«Περί αρετής»* και *«Περί της προς του Θεού ελπίδος».* Από κάθε ζευγάρι ερωτήσεων έπρεπε να απαντήσει σε μία μόνο. Το πρακτικό υπογράφουν ο Γυμνασιάρχης, τέσσερα μέλη και ο Γενικός Επιθεωρητής Π. Οικονόμου[31].

Στα Ελληνικά εξετάζονταν σε συγγραφείς που διδάσκονταν στο Γυμνάσιο. Η γραπτή εξέταση αφορούσε στην ερμηνεία τεμαχίου από πεζούς συγγραφείς στη Νέα Ελληνική. Η προφορική εξέταση αφορούσε πεζούς συγγραφείς και τον Όμηρο. Επίσης διδόταν στους εξεταζόμενους και κατάλληλο θέμα προς έκθεση ιδεών[32]. Επανερχόμενοι στην περίπτωση του υποψηφίου Γ. Ζ., στην πράξη Β του πρακτικού που μελετήθηκε, φαίνεται ότι την ίδια ημέρα (5-9-1901) το μεσημέρι, στο γραφείο του Γυμνα-

---

[27] Στο άρθρο 10 του Διατάγματος *«Περί εξετάσεως Ελληνοδιδασκάλων»* υπαγορευόταν η υποχρέωση να τηρούνται πρακτικά των ελληνοδιδασκαλικών εξετάσεων από κάποιον από τους εξεταστές. Βλ.ό.π., σελ.419.

[28] Βλ. Ι.Α.Κ., φάκελος *«Κρητική Πολιτεία. Α.Δνση Παιδείας κ Θρησκευμάτων 1900-1901, Ελληνοδιδασκ. Εξετάσεις κ.Σχολικές Περιφέρειες»,* σώμα εγγράφων, με ημερομηνία το Σεπτέμβριο του 1901. Πρόκειται για πρακτικά εξετάσεων Ελληνοδιδασκάλων στα Χανιά από τα οποία μελετήθηκε το πρακτικό εξέτασης του υποψηφίου Ελληνοδιδασκάλου Γ. Ζ..

[29] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος Β, αριθ.31, Εν Χανίοις τη 8 Ιουνίου 1901, σελ.139.

[30] Βλ. υποσημείωση 26, σελ.419.

[31] Βλ.υποσημείωση 28.

[32] Βλ. υποσημείωση 26, σελ.419.

σίου και ώρα τρίτη μ.μ. εξετάστηκε από την ίδια επιτροπεία στο μάθημα των Ελληνικών. Παραθέτουμε εδώ τα θέματα όλων των εξεταζόμενων μαθημάτων, για να διαπιστώσουμε το επίπεδο γνώσεων που έπρεπε να διαθέτει κάποιος που έμελλε, εάν πετύχαινε στις εξετάσεις, να ασκήσει το λειτούργημα του Ελληνοδιδασκάλου. Δόθηκε σε αυτόν κείμενο του Θουκυδίδη και του ζητήθηκε να το μετατρέψει στο νεώτερο ιδίωμα. Επίσης του ζητήθηκε να γράψει Έκθεση με θέμα: *«Οποία τα εκ τάξεως εν τω βίω ωφελήματα;»*. Κάτωθι των θεμάτων διακρίνονται οι υπογραφές των έξι μελών. Στο κείμενό του ο υποψήφιος σημειώνει πως η τάξη βοηθάει να επιτύχει οποιοσδήποτε άνθρωπος τους σκοπούς του και να φέρει εις πέρας κάθε έργο που αναλαμβάνει. Σύμφωνα με το γραπτό του η τάξη βοηθάει τον άνθρωπο να κατορθώσει ό,τι πριν έμοιαζε ακατόρθωτο, πρέπει να εφαρμόζεται στη διατροφή μας και είναι απαραίτητη στο σχολείο[33].

Οι γραπτές εξετάσεις στα Μαθηματικά περιελάμβαναν τη λύση ενός προβλήματος πρακτικής Αριθμητικής και τη λύση ενός προβλήματος πρακτικής Γεωμετρίας από δύο που δίδονταν αντίστοιχα. Η προφορική εξέταση περιελάμβανε θέματα ίδιας ύλης[34]. Στην πράξη Γ των πρακτικών των εξετάσεων του Γ. Ζ. η ίδια επιτροπεία, το επόμενο πρωινό, της 6ης Σεπτεμβρίου, στο γραφείο του Γυμνασίου εξέτασε τον υποψήφιο στα Μαθηματικά και του έδωσε προς λύση τα εξής προβλήματα αριθμητικής:

1. Στις 25 Αυγούστου 1896 κάποιος δάνεισε 7.850 γρόσια προς 9%. Πόσες δραχμές χρυσές θα έχει να λαμβάνει συνολικά – κεφάλαιο και τόκο – μέχρι τις 5 Σεπτεμβρίου τρέχοντος;
2. Με 3 πήχεις και 5/8 κάποιου υφάσματος κατασκευάζεται μια ενδυμασία. Πόσες ενδυμασίες θα ετοιμαστούν με 61 πήχεις και 5/8 και πόσο θα στοιχίζει όλο το ύφασμα εάν ο πήχης τιμάται 7,35 δραχμές;

Στη Γεωμετρία του έδωσαν προς λύση τα εξής θέματα:

1. Πόσα λίτρα χωράει δεξαμενή κυλινδρική της οποίας η διάμετρος της βάσεως είναι 2,30 μ. και το ύψος 2,75 μ.;
2. Πρόκειται να ορυχτεί τάφρος μήκους 27 μέτρων, πλάτους 1,25 και βάθους 0,75. Εάν υποτεθεί ότι το κατά την εξόρυξη χώμα αυξάνεται κατά 10 %, πόσους δρόμους θα κάνει για να το μεταφέρει αμάξι με χωρητικότητα 1,325 μ3;

Ακολουθούν οι υπογραφές των μελών της επιτροπείας[35].

[33] Βλ.υποσημείωση 28.
[34] Βλ.υποσημείωση 26, σελ.419.
[35] Βλ.υποσημείωση 28.

Επανερχόμαστε στο πριγκιπικό διάταγμα περί εξετάσεως Ελληνοδιδασκάλων, στο οποίο σημειώνεται ότι στις φυσικές επιστήμες η γραπτή εξέταση αφορούσε στη φυτολογία και στη ζωολογία, λύνοντας το ένα από τα δύο θέματα που δινόταν για κάθε ένα μάθημα. Προφορικά εξετάζονταν στην Ορυκτολογία και τη Φυσική[36]. Στα Πρακτικά Εξετάσεων του υποψηφίου Ελληνοδιδασκάλου Γ.Ζ. και συγκεκριμένα στην Πράξη Δ η ίδια Επιτροπεία με όλες τις ανωτέρω, στις 6 Σεπτεμβρίου 1901 στις 3 μ.μ., συνελθούσα στο Γραφείο του Γυμνασίου προέβη σε γραπτή εξέταση του υποψηφίου στη Φυσική Ιστορία δίνοντας προς λύση τα εξής θέματα: Από τη Ζωολογία: 1)Περί του αισθητηρίου της οράσεως και 2)Περί των χαρακτήρων των μηρυκαστικών και των οικογενειών αυτών. Από τη Φυτολογία: 1)Περί γονιμοποιήσεως και καρπογονίας των άνθεων 2)Περί μηκύτων. Στο τέλος υπογράφουν τα μέλη, ο Πρόεδρος και ο Γυμνασιάρχης[37].

Γραπτή και προφορική εξέταση περιελάμβανε και η Ιστορία. Η μεν πρώτη αφορούσε στην αρχαία ελληνική ιστορία και η δεύτερη στην Βυζαντινή, την Ελληνική Επανάσταση και τα κυριότερα της Παγκοσμίου Ιστορίας[38]. Στα πρακτικά των εξετάσεων του υποψηφίου διαβάζουμε ως ζητήματα για εξετάσεις στην Ιστορία τα α) Περί της μάχης στη Χαιρώνεια β) Περί της επιδράσεως του Πελοποννησιακού πολέμου επί του ελληνικού έθνους[39].

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Η διαδικασία γραπτής και προφορικής εξέτασης των Ελληνοδιδασκάλων ήταν αυστηρή, ελεγχόμενη, απαιτητική και σε άμεση συνάρτηση με τα γνωστικά αντικείμενα που θα δίδασκαν στο σχολείο σε περίπτωση επιτυχίας. Οι βιογραφίες τους, όντας απαραίτητο δικαιολογητικό, παρουσίαζαν συνοπτικά τις σπουδές του κάθε υποψηφίου.

Η κατηγοριοποίηση των Δημοδιδασκάλων κατά τη σχολική χρονιά 1900-1901 επεκτάθηκε συγκριτικά με την προηγούμενη χρονιά, αφού το 1899-1900 υπήρξαν 12 κατηγορίες οριστικών Δημοδιδασκάλων και 5 κατηγορίες προσωρινών Δημοδιδασκάλων, ενώ την αμέσως επόμενη χρονιά προστέθηκαν ακόμη 5 κατηγορίες προσωρινών, χωρίς να καταργηθεί καμία. Η κατηγοριοποίηση αυτή, που φανέρωνε το πρόβλημα της εκπαίδευσης των διδασκάλων, προσέφερε στους Δημοδιδασκάλους με πτυχίο ή υψηλή βαθμολογία σε εξετάσεις διδασκαλικές (8 έως 10) οριστική θέση,

[36] Βλ.υποσημείωση 26, σελ.419.
[37] Βλ.υποσημείωση 28.
[38] Βλ.υποσημείωση 26, σελ.419.
[39] Βλ.υποσημείωση 28.

ενώ σε όσους εκπαιδευτικούς είχαν Γυμνασιακές σπουδές ή μαθητεία μόνο σε Δημοτικό ή χαμηλή βαθμολογία σε εξετάσεις (από 7 και κάτω) προσωρινή πρόσληψη. Ο μισθός των εκπαιδευτικών ήταν ανάλογος με τα προσόντα τους[40], με τους μηνιαίους μισθούς να κυμαίνονται από 140 δραχμές για τους πτυχιούχους Διδασκαλείου έως 35 δραχμές για τους Γραμματοδιδάσκαλους. Η Ανωτέρα Διεύθυνση Δημοσίας Εκπαιδεύσεως θέλοντας να αντιμετωπίσει το πρόβλημα έλλειψης Δημοδιδασκάλων, θέσπισε κατά τη σχολική χρονιά 1900-1901 διαρκή Εξεταστική Επιτροπή υποψηφίων εκπαιδευτικών. Βέβαια η συγκεκριμένη έλλειψη προσωπικού αποτέλεσε δικαιολογία για τη μείωση στις ιδρύσεις σχολείων. Την ίδια περίοδο πραγματοποιούσε προσλήψεις διδασκάλων που είχαν αποτύχει στις εξετάσεις για να καλύψει κενά των σχολείων.

[40] Αυτό δεν συνέβαινε πάντοτε, αφού με βάση το νόμο 205 του Σεπτεμβρίου 1900 που επέφερε τροποποιήσεις στον Εκπαιδευτικό Οργανισμό του 1899, εάν παρίστατο ανάγκη οι εκπαιδευτικοί έπρεπε να εργαστούν σε θέσεις ανώτερες των προσόντων τους, με μισθό όμως που θα αναλογούσε στο βαθμό τους και όχι στη θέση τους. Επίσης ήταν δυνατό να διοριστούν διδάσκαλοι και σε θέσεις κατώτερες των προσόντων τους, με μισθό που αναλογούσε στη νέα θέση τους κι όχι στο βαθμό τους. Ξεκάθαρη εδώ η στρατηγική εξοικονόμησης χρημάτων από τη Διεύθυνση Παιδείας. Η τακτική ίσχυε ήδη στον Οργανισμό του 1899 με μια σημαντικότατη διαφορά. Εάν ο εκπαιδευτικός υποχρεωνόταν από την Πολιτεία να υπηρετήσει σε κατώτερη θέση από το βαθμό του, διατηρούσε το μισθό του βαθμού του ακέραιο. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.51, Εν Χανίοις τη 15 Σεπτεμβρίου 1900, σελ.2 και στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.3.

1.3 Ονομαστικοί διορισμοί Δημοδιδασκάλων.

Οποιοσδήποτε επιθυμούσε να αναλάβει υπηρεσία ως Δημοδιδάσκαλος απευθυνόταν με αναφορά του, διά του Νομαρχιακού Επιθεωρητή ή απευθείας, στο Σύμβουλο Εκπαιδεύσεως, επισυνάπτοντας σε αυτήν αντίγραφο του πτυχίου του ή των αποδεικτικών των σπουδών του, καθώς και πιστοποιητικό της προϋπηρεσίας του[1]. Ο Σύμβουλος Εκπαιδεύσεως Νικ.Γιαμαλάκης έσπευσε με δήλωσή του, στις 7-10-1899, να ενημερώσει τους ενδιαφερομένους πως για τη δεδομένη χρονική περίοδο οι διορισμοί θα γίνονταν χωρίς την προσαγωγή αυτών των εγγράφων *«δια το επείγον του χρόνου».* Η υποβολή τους θα γινόταν μετά το διορισμό, κατόπιν εγκυκλίου[2].

Ακολουθεί λεπτομερής πίνακας με το σύνολο των διορισμών, παραιτήσεων, απολύσεων και μεταθέσεων Διδασκάλων κατά τη σχολική χρονιά 1899-1900. Αποτελεί απαραίτητο στοιχείο, ώστε να γίνει σύγκριση στο συνολικό αριθμό εκπαιδευτικών που εργάστηκαν τις δύο σχολικές χρονιές 1899-1900 και 1900-1901.

ΔΙΟΡΙΣΜΟΙ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΧΡΟΝΙΑΣ 1899-1900[3]

ΠΟΛΗ ή ΕΠΑΡΧΙΑ/ ΧΩΡΙΟ	ΕΙΔΟΣ ΣΧΟΛΕΙΟΥ	ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ	ΒΑΘΜΟΣ / ΕΙΔΙΚΟΤΗΤΑ	ΜΙΣΘΟΣ	ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΔΙΟΡΙΣΜΟΥ
Χανιά	Ανώτερο[4]	1. Γυπαράκης Ν.[5]	Διευθυντής	130δρ	15-1-1900

[1] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ. 4.

[2] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος Β, αριθ.1, Εν Χανιοις τη 3 Ιανουαρίου 1901, σελ. 1.

[3] Για τα στοιχεία του πίνακα, ο οποίος αποτελεί προϊόν σύνθεσης στοιχείων και δεν βρέθηκε αυτούσιος, βλ. α) Στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.92, Εν Χανίοις τη 19 Οκτωβρίου 1899, σελ.1-3. β) Ειδικότερα για τη δεύτερη στήλη *«Είδος σχολείου»* βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.87, Εν Χανίοις τη 7 Οκτωβρίου 1899, σελ.1-3. γ) Όπου παραπέμπουν οι υπόλοιπες υποσημειώσεις που υπάρχουν στο συγκεκριμένο πίνακα.

[4] Προάχθηκε στις 19-11-1899 σε Ανώτερο Δημοτικό, λόγω σχηματισμού Ε τάξεως. Βλ.στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.100, Εν Χανίοις τη 19 Νοεμβρίου 1899, σελ.2. Στις 7-10-1899 είχε ιδρυθεί ως τετρατάξιο Δημοτικό σχολείο. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.87, Εν Χανίοις τη 7 Οκτωβρίου 1899, σελ.1.

[5] Στις 19-10-1899, στη θέση του Διευθυντή είχε διοριστεί ο Ανδρουλάκης Τηλ. με μισθό 140 δρ. Βλ. ό.π., έτος Β, αριθ.92, Εν Χανίοις τη 19 Οκτωβρίου 1899, σελ.2. Στις 31-12-1900 προάχθηκε στην ίδια θέση ο Γυπαράκης Νικ. με αύξηση του μισθού του στις 130 δρ. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος 1899, αριθ.114, Εν Χανίοις τη 31 Δεκεμβρίου, σελ.2. Ο αρχικός μισθός του ως Διδάσκαλος ήταν 100 δρ. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.92, Εν Χανίοις τη 19 Οκτωβρίου 1899, σελ.2. Ακολούθησε η παραίτηση του Ανδρουλάκη Τηλ. στις 15-1-1900. Βλ. ό.π., τεύχος δεύτερον, έτος 1900, αριθ.3, Εν Χανίοις τη 15 Ιανουαρίου, σελ.1.

	πεντατάξιο Δημοτικό σχολείο Χανίων	2. Αλεξανδράκης Ν.	Διδάσκαλος	85 δρ.	19-10-1899
		3. Λουκάκης Γ.Κ	Διδάσκαλος	80 δρ.	19-10-1899
		4. Λεμπέσης Αντ.[6]	Διδάσκαλος	80 δρ.	16-12-1899
		5. Καλεμικιαράκης Ιωαν.Ν.[7]	(Δεν αναφέρεται η κατηγορία)	80 δρ.	15-1-1900
		6.Λαζανάκης Ιω.[8]	Διδάσκαλος	80 δρ.	31-5-1900
Χανιά	Ανώτερο εξατάξιο Παρθεναγωγείο Χανίων[9]	7.Δρανδάκη Ελένη	Διευθύντρια	150[10] δρ.	19-10-1899
		8.Λανδράκη Αρτ.	Διδασκάλισσα	120 δρ.	19-10-1899
		9.Βουράκη Ζαχαρ.	Διδασκάλισσα	120 δρ.	- / / -
		10.Βουράκη Αικατερίνη[11]	Διδασκάλισσα	105δρ.	16-12-1899

[6] Ο διορισμός του Λεμπέση ήταν απαραίτητος στο συγκεκριμένο σχολείο, αφού από τετρατάξιο είχε μετατραπεί σε Ανώτερο με την προσθήκη και πέμπτης τάξης. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.100, Εν Χανίοις τη 19 Νοεμβρίου 1899, σελ.2. Ο διορισμός έγινε με καθυστέρηση ενός μήνα από την ημέρα της προαγωγής του σχολείου και στο μισθό του Λεμπέση συμπεριλαμβανόταν και επίδομα 10 δραχμών για τη διδασκαλία Μουσικής. Βλ.στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος 1899, αριθ.109, Εν Χανίοις τη 16 Δεκεμβρίου, σελ.1.

[7] Για το διορισμό βλ. ό.π., τεύχος δεύτερον, έτος 1900, αριθ.3, Εν Χανίοις τη 15 Ιανουαρίου, σελ.1.

[8] Ο Λαζανάκης αντικατέστησε τον Πολιουδάκη Εμμ., ο οποίος πήρε μετάθεση στο Ασκύφου Σφακίων. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος 1900, αριθ.24, Εν Χανίοις τη 31 Μαΐου, σελ.2. Για το διορισμό Πολιουδάκη, λόγω διαίρεσης της Α τάξης σε δυο τμήματα βλ. ό.π., τεύχος δεύτερον, έτος 1900, αριθ.3, Εν Χανίοις τη 15 Ιανουαρίου, σελ.1. Για να διαιρεθεί μια τάξη από την Α έως τη Δ Δημοτικού σε δυο τμήματα έπρεπε να έχει παραπάνω από 60 μαθητές. Βλ. ό.π., έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.1

[9] Προάχθηκε στις 19-11-1899 σε Ανώτερο Παρθεναγωγείο με σχηματισμό Ε και Στ τάξεως. Βλ.στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.100, Εν Χανίοις τη 19 Νοεμβρίου 1899, σελ.2. Αρχικά είχε ιδρυθεί ως τετρατάξιο Παρθεναγωγείο. Βλ.ό.π., έτος Β, αριθ.87, Εν Χανίοις τη 7 Οκτωβρίου, σελ.1.

[10] Οι διευθύντριες Ανώτερων Παρθεναγωγείων λάμβαναν επίδομα 30 δρ. το οποίο δικαιούταν πλέον η Δρανδάκη με την προαγωγή του σχολείου από τετρατάξιο σε Ανώτερο. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος 1899, αριθ.114, Εν Χανίοις τη 31 Δεκεμβρίου, σελ.2. Ο αρχικός μισθός της ήταν 140 δρ. με επίδομα 20 δρ. ως διευθύντρια τετραταξίου σχολείου. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.92, Εν Χανίοις τη 19 Οκτωβρίου 1899, σελ.1. Για τα επιδόματα των διευθυντών βλ. ό.π., έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.3.

[11] Η συγκεκριμένη Διδασκάλισσα διορίστηκε στη θέση της Τορναζάκη Ασπ., Διδασκάλισσας με μισθό 120 δρ., που παραιτήθηκε. Βλ. για τη Βουράκη στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος 1899, αριθ.109, Εν Χανίοις τη 16 Δεκεμβρίου, σελ.1. Για την Τορναζάκη βλ. ό.π., έτος Β, αριθ.92, Εν Χανίοις τη 19 Οκτωβρίου 1899, σελ.2.

		11.Μπουλιτσάκη Πολυξένη[12]	Διδασκάλισσα	90 δρ.	- / / -
		12.Βαρδίδου Μαρία	Γραμματο-διδάσκαλος	40 δρ.	- / / -
		13.Παραδομενάκη Αικατερίνη	Γραμματο-διδάσκαλος	40 δρ.	- / / -
Χανιά	Τετρατάξιο Μουσουλ-μανικό Δη-μοτικό[13]	14.Κεφαλάκης Νε-χέτ	Διευθυντής	120 δρ.	2-11-1899
		15.Λανδράκης Ιω.[14]	Διδάσκαλος	150δρ.	2-11-1899
		16.Ουζουναλάκης Ομέρ[15]	Διδάσκαλος Θρησκευτικών	80 δρ.	16-12-1899
		17. Αγαδάκης Ιβρα-χήμ Ζεκρή Απτή[16]	Διδάσκαλος	55 δρ.	8-2-1900

[12] Οι διορισμοί 10 - 13 ήταν αναγκαίοι, αφού το Παρθεναγωγείο Χανίων είχε προαχθή σε Ανώτερο Παρθεναγωγείο με σχηματισμό Ε και Στ τάξεως από την 19η-11-1899 (Βλ. υποσ.9), ενώ η Α τάξη χωρίστηκε σε δύο τμήματα. Για τους διορισμούς 10 - 13 και τη διαίρεση της Α τάξης βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος 1899, αριθ.109, Εν Χανίοις τη 16 Δεκεμβρίου, σελ.1.

[13] Το συγκεκριμένο τετρατάξιο Μουσουλμανικό σχολείο ιδρύθηκε στις 7-10-1899. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.87, Εν Χανίοις τη 7 Οκτωβρίου 1899, σελ.3. Αρχικά στον Οργανισμό της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως οριζόταν η ίδρυση πεντατάξιων Μουσουλμανικών Δημοτικών σχολείων (βλ. ό.π., έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.10), ενώ στη συνέχεια ορίστηκε σύσταση εξαταξίων τέτοιων στις πόλεις Χανιά, Ρέθυμνο και Ηράκλειο. Βλ. ό.π., τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.1, Εν Χανίοις τη 29 Ιανουαρίου, σελ.2. Εδώ πάντως μετράμε συνολικά 9 εκπαιδευτικούς. Η παρουσία τριών παραπάνω δικαιολογείται ως εξής: Για τα Θρησκευτικά και την τουρκική γλώσσα διοριζόταν ακόμη ένας διδάσκαλος, ο οποίος δίδασκε και τουρκική καλλιγραφία με μισθό 80 δρ. Στο συγκεκριμένο σχολείο ο Ουζουναλάκης Ομέρ δίδασκε μόνο Θρησκευτικά. Επιπλέον όλοι οι Διδάσκαλοι σε Μουσουλμανικά σχολεία όφειλαν να διδάσκουν τουλάχιστον 30 ώρες κάθε εβδομάδα. Στην περίπτωση που αναλάμβαναν όλοι τόσες ώρες μπορούσε να προστεθεί και άλλος Διδάσκαλος Μουσουλμάνος ή Χριστιανός. Επιπλέον η Α και Β τάξη μπορούσε να διαιρεθεί σε τμήματα των 30 μαθητών το καθένα, όταν διδάσκονταν τα τουρκικά μαθήματα. Βλ. ό.π., τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.1, Εν Χανίοις τη 29 Ιανουαρίου, σελ.2. Τουρκικά μαθήματα ήταν η τουρκική γλώσσα και τα Θρησκευτικά στη Θρησκεία των Μουσουλμάνων. Βλ. ό.π., έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.10.

[14] Για τους διορισμούς Κεφαλάκη και Λανδράκη βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.96, Εν Χανίοις τη 2 Νοεμβρίου 1899, σελ.3.

[15] Διορίστηκε με πρόταση του Ιεροδίκη Χανίων. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.109, Εν Χανίοις τη 16 Δεκεμβρίου 1899, σελ.1.

[16] Στις 7-10-1899 ιδρύθηκε το Μονοτάξιο Μουσουλμανικό Καινούριας Χώρας Χανίων. Βλ. ό.π., έτος Β, αριθ.87, Εν Χανίοις τη 7 Οκτωβρίου 1899, σελ.3. Αρχικά σε αυτό το σχολείο διορίστηκε ο Μπουρλάκης Ιβραχήμ ως Διδάσκαλος με μισθό 80 δρ. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.96, Εν Χανίοις τη 2 Νοεμβρίου 1899, σελ.3. Στις 16-12-1899 ο Μπουρλάκης παραιτήθηκε και στη θέση του διορίστηκε ο Αγαδάκης ως Διδάσκαλος με μισθό 55 δρ. Βλ. ό.π., έτος 1899, αριθ.109, Εν Χανίοις τη 16 Δεκεμβρίου, σελ.1. Τελικά το σχολείο καταργήθηκε λόγω μη παραχώρησης διδακτηρίου από τη μουσουλμανική κοινότητα και ο Διδάσκαλος Αγαδάκης μετατέθηκε στις 8-2-1900 στο Μουσουλμανικό Δημοτικό σχολείο Χανίων. Βλ. ό.π., τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.2, Εν Χανίοις τη 8 Φεβρουαρίου, σελ.6.

		18.Αχμετάκης Μουσταφά Χατζή	Διδάσκαλος	50 δρ.	21-2-1900
		19.Σακηράκης Χασάν Ζεκή	Διδάσκαλος	50 δρ.	- / / -
		20.Τσαουσάκης Ιβραχήμ Εμίν	Διδάσκαλος	50 δρ.	- / / -
		21. Λανδράκης Μενελαος[17]	Διδάσκαλος	80 δρ.	- / / -
		22.Πλακομιχελάκης Μιχαήλ[18]	Διδάσκαλος	40 δρ.	3-3-1900
Χανιά	Τετρατάξιο Μουσουλμανικό Παρθεναγωγείο[19]	23.Σεϊδοπούλα Εμινέ	Διευθύντρια	100 δρ.	2-11-1899
		24.Καστρινάκη Μαρία	Γραμματοδιδασκάλισσα	40 δρ.	2-11-1899
		25.Ανδρονίκου Περσεφόνη[20]	Γραμματοδιδασκάλισσα	40 δρ.	2-11-1899
		26.Βιολάκη Χουσνιγέ	Γραμματοδιδασκάλισσα	40 δρ.	21-2-1900
		27.Κολτσιμπασάκη Κιουμπρά	Γραμματοδιδασκάλισσα	40 δρ.	- / / -
		28.Τσαουσοπούλλα Τζεμιλέ Εμίν	Γραμματοδιδασκάλισσα	40 δρ.	- / / -
		29.Κουκουλέ Αναστασία[21]	Διδασκάλισσα	70 δρ.	- / / -

[17] Για τους διορισμούς 19-21 βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος 1900, αριθ.7, Εν Χανίοις τη 21 Φεβρουαρίου, σελ.1.

[18] Ο Πλακομιχελάκης διορίστηκε στις 3-3-1900 αντικαθιστώντας το Χαρίδημο Κιουρτσάκη, Διδάσκαλο με μισθό 65 δρ. που παραιτήθηκε. Βλ. ό.π., τεύχος δεύτερον, έτος 1900, αριθ.8, Εν Χανίοις τη 3 Μαρτίου, σελ.1, 2. Για το διορισμό του Κιουρτσάκη βλ.ό.π., τεύχος δεύτερον, έτος 1900, αριθ.7, Εν Χανίοις τη 21 Φεβρουαρίου, σελ.1. Ο Πλακομιχελάκης υπέστη προσωρινή δίμηνη απόλυση και στέρηση της μισθοδοσίας του γι'αυτό το χρονικό διάστημα, επειδή ράπισε βαριά μαθητή. Βλ. ό.π., τεύχος δεύτερον, έτος 1900, αριθ.14, Εν Χανίοις τη 1 Απριλίου, σελ.1.

[19] Στην πόλη των Χανίων, όπως επίσης στο Ρέθυμνο και στο Ηράκλειο, έπρεπε να συσταθούν ιδιαίτερα Μουσουλμανικά Παρθεναγωγεία με 5 τάξεις, σύμφωνα με τον Οργανισμό Εκπαίδευσης του 1899. Τα Παρθεναγωγεία των πόλεων όμως μπορούσαν να γίνουν οκτατάξια με πρόσθεση ακόμη τριών τάξεων, εφόσον για κάθε μια υπήρχαν τουλάχιστον 15 μαθητές. Έτσι δικαιολογείται και η παρουσία στο συγκεκριμένο σχολείο 7 Διδασκαλισσών. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου, σελ.10.

[20] Για τους διορισμούς 23-25 βλ. ό.π., έτος Β, αριθ.96, Εν Χανίοις τη 2 Νοεμβρίου 1899, σελ.3.

[21] Για τους διορισμούς 26-29 βλ., ό.π., έτος 1900, αριθ.7, Εν Χανίοις τη 21 Φεβρουαρίου, σελ.1.

Χανιά-Κούμ-Καπί	Διτάξιο Μουσουλμανικό Δημοτικό	30.Χουλουσής Ιβραχήμ[22]	-	80 δρ.	15-1-1900
Χανιά Κούμ-Καπί	Μονοτάξιο Δημοτικό[23]	14.Δαρμάρος Αριστ.[24]	Γραμματοδιδάσκαλος	40 δρ.	16-12-1899
Κυδωνία Χαλέπα	Τριτάξιο[25] Δημοτικό	1.Πιμπλάκης Ν.	Διευθυντής	130[26] δρ.	19-10-1899
		2.Τορναζάκης Ε.	Γραμματοδιδάσκαλος	40 δρ.	19-10-1899
		3.Αγκαβανάκης Παναγ.	Διδάσκαλος	65 δρ.	16-12-1899
Κυδωνία Βατόλακκος	Διτάξιο Δημοτικό	4.Παπαδάκης Β.	Διευθυντής	60 δρ.	19-10-1899
		5.Καρατζάκης Εμμ.	Γραμματοδιδάσκαλος	40 δρ.	
Κυδωνία Λάκκοι	Διτάξιο Δημοτικό	6.Μανωλαράκης Στυλ.	Διευθυντής	80[27] δρ.	19-10-1899

[22] Για το διορισμό Χουλουσή βλ. ό.π., τεύχος δεύτερον, έτος 1900, αριθ.3, Εν Χανίοις τη 15 Ιανουαρίου 1900, σελ.1. Ο Χουλουσής αντικατέστησε τον Καουρτζαδέν Μπεχά, που παραιτήθηκε και είχε διοριστεί πρώτος στο ίδιο σχολείο στις 2-11-1899. Βλ. ό.π., έτος Β, αριθ.96, Εν Χανίοις τη 2 Νοεμβρίου 1899, σελ.3.

[23] Για την ίδρυση του σχολείου βλ. ό.π, έτος Β, αριθ.100, Εν Χανίοις τη 19 Νοεμβρίου 1899, σελ.2.

[24] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος 1899, αριθ.109, Εν Χανίοις τη 16 Δεκεμβρίου, σελ.1.

[25] Αρχικά ιδρύθηκε ως Διτάξιο Δημοτικό στις 7-10-1899. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.87, Εν Χανίοις τη 7 Οκτωβρίου 1899, σελ.2. Στις 16-12-1899 προάχθηκε σε Τριτάξιο και διορίστηκε σε αυτό ο Αγκαραβανάκης. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.109, Εν Χανίοις τη 16 Δεκεμβρίου 1899, σελ.1.

[26] Προστέθηκε στο μισθό το επίδομα Διευθυντή Τριταξίου σχολείου που ήταν 10 δραχμές. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος 1899, αριθ.114, Εν Χανίοις τη 31 Δεκεμβρίου, σελ.2. Ο αρχικός μισθός ήταν 120 δρ. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.92, Εν Χανίοις τη 19 Οκτωβρίου 1899, σελ.2.

[27] Ο αρχικός μισθός ήταν 70 δρ. και η αύξηση των 10 δρ. αποτελούσε επίδομα διδασκαλίας έντεχνης Εκκλησιαστικής Μουσικής και ψάλτη. Για τον αρχικό μισθό βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.92, Εν Χανίοις τη 19 Οκτωβρίου 1899, σελ.2. Για το επίδομα και τη μισθολογική αύξηση βλ. στην εφημ. ό.π., έτος 1899, αριθ.114, Εν Χανίοις τη 31 Δεκεμβρίου, σελ.3 και ό.π., έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.3.

		7.Μάνδακας Νικ.	Γραμματο-διδάσκαλος	50[28] δρ.	
Κυδωνία Μεσκλά	Διτάξιο Δημοτικό	8.Ρεϊσόπουλος Ν.	Διευθυντής	65 δρ.	19-10-1899
		9.Μαυρακάκης Γεώργιος[29]	Γραμματο-διδάσκαλος	40 δρ.	16-12-1899
Κυδωνία Τούσλα	Μονοτάξιο Δημοτικό	10.Ζαχαριουδάκης Ανδρ.	Διδάσκαλος	55 δρ.	19-10-1899
Κυδωνία Νεροκούρου	Μονοτάξιο Δημοτικό	11.Ζαμπετάκης Δ.	Γραμματο-διδάσκαλος	40 δρ.	19-10-1899
Κυδωνία Μουρνιές	Μονοτάξιο Δημοτικό	12.Λάιος Ιωαν.[30]	Διδάσκαλος	90 δρ.	16-12-1899
Κυδωνία Γαλατάς	Μονοτάξιο Δημοτικό	13.Κοτζαμανάκης Αντώνιος	Διδάσκαλος	90 δρ.	19-10-1899
Κυδωνία Αγία Μαρίνα	Μονοτάξιο Δημοτικό	14.Χαζιράκης Εμμ.	Διδάσκαλος	85 δρ.	19-10-1899
Κυδωνία Πλατανιάς	Μονοτάξιο Δημοτικό	15.Μαστορακάκης Εμμ.	Διδάσκαλος	60 δρ.	19-10-1899
Κυδωνία Περβόλια	Μονοτάξιο Δημοτικό	16.Κωνσταντινίδης Ηρακλ.	Διδάσκαλος	85 δρ.	19-10-1899
Κυδωνία Φουρνές	Μονοτάξιο Δημοτικό	17.Κληματσάκης Ευαγγ.	Διδάσκαλος	65 δρ.	19-10-1899
Κυδωνία	Μονοτάξιο	18.Λαδάκης Εμμαν.Β.[31]	Γραμματο-	40 δρ.	15-1-1900

[28] Ο μισθός του Μάνδακα σε ένα μήνα μετά το διορισμό του ως Γραμματοδιδασκάλου αυξήθηκε από 40 στις 50 δρ. και εκείνος ήταν πλέον Διδάσκαλος, αφού πρώτα η Διεύθυνση βεβαιώθηκε για τα προσόντα του. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.100, Εν Χανίοις τη 19 Νοεμβρίου 1899, σελ.3.

[29] Ο Μαυρακάκης αντικατέστησε τον Γιαννακάκη Δρ., Γραμματοδιδάσκαλο με μισθό 40 δρ., που παραιτήθηκε. Για τον πρώτο βλ. ό.π., έτος 1899, αριθ.109, Εν Χανίοις τη 16 Δεκεμβρίου, σελ.1. Για το Γιαννακάκη βλ. ό.π., έτος Β, αριθ.92, Εν Χανίοις τη 19 Οκτωβρίου 1899, σελ.2.

[30] Ο Λάιος πληρωνόταν με μισθό 80 δρ. συν 10 δρ. επίδομα Μουσικής. Αντικατέστησε τον Δαρμάρο Αρ., Γραμματοδιδάσκαλο, ο οποίος πληρωνόταν με 40 δρ. και μετατέθηκε στο Κούμ-Καπί. Για το Λάιο βλ. ό.π., έτος 1899, αριθ.109, Εν Χανίοις τη 16 Δεκεμβρίου, σελ.1. Για το Δαρμάρο βλ. ό.π., έτος Β, αριθ.92, Εν Χανίοις τη 19 Οκτωβρίου 1899, σελ.2.

[31] Αρχικά στη θέση αυτή διορίστηκε ο Παπασταματάκης Γεωργ. ως Γραμματοδιδάσκαλος με μισθό 40 δρ. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.92, Εν Χανίοις τη 19 Οκτωβρίου 1899, σελ.2. Ο Λαδάκης αντικατέστησε τον Παπασταματάκη που παραιτήθηκε στις 15-1-

Σκοινές	Δημοτικό		διδάσκαλος		
Κυδωνία Αλικιανού	Ανώτερο Δημοτικό[32]	19.Φανουργιάκης Γρ.	Γραμματο-διδάσκαλος	40 δρ.	19-10-1899
Κυδωνία Ντερές	Μονοτάξιο Δημοτικό	20.Μπλεμπλιδάκης Μιχ.[33]	Γραμματο-διδάσκαλος	40 δρ.	19-10-1899
Κυδωνία Μανωληό-πουλο	Μονοτάξιο Δημοτικό	21.Μιχελάκης Εμ.	Γραμματο-διδάσκαλος	40 δρ.	19-10-1899
Κυδωνία Βρύσες	Μονοτάξιο Δημοτικό	22.Παπαδάκης Στυλ.	Γραμματο-διδάσκαλος	40 δρ.	19-10-1899
Κυδωνία Πρασσές	Μονοτάξιο Δημοτικό	23.Μαυρουκάκης Αντ.[34]	Γραμματο-διδάσκαλος	40 δρ.	15-1-1900
Κυδωνία Ορθούνι	Μονοτάξιο Δημοτικό	24. Ιερέας Πα-ναγ.Φιωτάκης[35]	Γραμματο-διδάσκαλος	40 δρ.	16-12-1899
Κυδωνία Σκαφιδάκια	Μονοτάξιο Δημοτικό	25. Καβρουλάκης Μάρκος	Γραμματο-διδάσκαλος	40 δρ.	16-12-1899
Κυδωνία Σκορδαλού	Μονοτάξιο Δημοτικό	26.Σπερελάκης Στ.	Γραμματο-διδάσκαλος	40 δρ.	19-10-1899
Κυδωνία Θέρισσο	Μονοτάξιο Δημοτικό	27.Περάκης Στ.	Διδάσκαλος	70 δρ.	19-10-1899
Κυδωνία	Μονοτάξιο	28.Μυριδάκης Εμ.	Διδάσκαλος	75[36] δρ.	19-10-1899

1900. Βλ. ό.π., τεύχος Δεύτερον, έτος 1900, αριθ.3, Εν Χανίοις τη 15 Ιανουαρίου, σελ.1. Για τα στοιχεία του Λαδάκη βλ. ό.π., έτος 1899, αριθ.109, Εν Χανίοις τη 16 Δεκεμβρίου, σελ.2.

[32] Ορίστηκε ως έδρα Ανώτερου Δημοτικού σχολείου στις 19-11-1899. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.100, Εν Χανίοις τη 19 Νοεμβρίου 1899, σελ.2.

[33]Αντικατέστησε τον Ντουντουλάκη Παναγ., Γραμματοδιδάσκαλο με μισθό 40 δρ. που παραιτήθηκε. Για την αντικατάσταση βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος 1899, αριθ.109, Εν Χανίοις τη 16 Δεκεμβρίου, σελ.1. Για τον Ντουντουλάκη βλ. ό.π., έτος Β, αριθ.92, Εν Χανίοις τη 19 Οκτωβρίου 1899, σελ.2.

[34] Μετατέθηκε εκεί από το Αμυγδαλοκεφάλι Κισάμου με αίτησή του, αντικαθιστώντας τον Γαροφαλάκη που παραιτήθηκε. Βλ. εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος Δεύτερον, έτος 1900, αριθ.3, Εν Χανίοις τη 15 Ιανουαρίου, σελ.1. Για το Γαροφαλάκη βλ. ό.π., έτος Β, αριθ.92, Εν Χανίοις τη 19 Οκτωβρίου 1899, σελ.2.

[35] Ανάμεσα στο Φιωτάκη και τον Καβρουλάκη, που ακολουθεί αμέσως πιο κάτω στον πίνακα, έγινε αμοιβαία μετάθεση. Για αυτή βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος 1899, αριθ.109, Εν Χανίοις τη 16 Δεκεμβρίου, σελ.2. Για την αρχική τους τοποθέτηση και διορισμό βλ. ό.π., έτος Β, αριθ.92, Εν Χανίοις τη 19 Οκτωβρίου 1899, σελ.2.

[36] Ο αρχικός μισθός ήταν 65 δρ. και η αύξηση των 10 δρ. αποτελούσε επίδομα διδασκαλίας έντεχνης Εκκλησιαστικής Μουσικής και ψάλτη. Για τον αρχικό μισθό βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.92, Εν Χανίοις τη 19 Οκτωβρίου 1899, σελ.2. Για το επίδομα και τη μισθολογική αύξηση βλ. ό.π., έτος 1899, αριθ.114, Εν Χανίοις τη 31 Δεκεμβρίου, σελ.3 και ό.π., έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.3.

Γεράνι	Δημοτικό				
Κυδωνία Κοντομαρί	Μονοτάξιο Δημοτικό	29.Κοντεντάκης Εμμ.	Διδάσκαλος	75[37] δρ.	19-10-1899
Κυδωνία Ξαμουδο-χώρι	Μονοτάξιο Δημοτικό	30.Πετράκης Στ.	Διδάσκαλος	55 δρ.	19-10-1899
Κυδωνία Κάτω Σιρίλι	Μονοτάξιο Δημοτικό	31.Αναστασάκης Νικ.Γ.[38]	Γραμματο-διδάσκαλος	40 δρ.	16-12-1899
Κυδωνία Νεριανά	Μονοτάξιο Δημοτικό	32.Ιερέας Κασσελά-κης Σπ.	Γραμματο-διδάσκαλος	40 δρ.	19-10-1899
Κυδωνία Μαλάξα	Μονοτάξιο Δημοτικό	33.Τερεράκης Εμ.	Γραμματο-διδάσκαλος	40 δρ.	19-10-1899
Κυδωνία Κοντό-πουλλα	Μονοτάξιο Δημοτικό	34.Γαλιάτσος Μιχ.	Γραμματο-διδάσκαλος	40 δρ.	19-10-1899
Κυδωνία Κάμποι	Μονοτάξιο Δημοτικό	35.Πετράκης Στυλ.[39]	-	80 δρ.	6-2-1900
Κυδωνία Σπηλιάρια	Μονοτάξιο Δημοτικό	36.Ορφανουδάκης Κ.	Διδάσκαλος	55 δρ.	19-10-1899
Κυδωνία Δρακώνα	Μονοτάξιο Δημοτικό	37.Αρπακουλάκης Ελ.	Γραμματο-διδάσκαλος	40 δρ.	19-10-1899
Κυδωνία Γέρρω Λάκκος	Μονοτάξιο Δημοτικό	38.Καβρουδάκης Μιχ.	Γραμματο-διδάσκαλος	40 δρ.	19-10-1899
Κυδωνία Αχλάδες	Μονοτάξιο Δημοτικό	39.Ιερέας Ποντικά-κης Δημ.	Διδάσκαλος	65 δρ.	19-10-1899
Κυδωνία Καμπάνι	Μονοτάξιο Δημοτικό	40.Σγουράκης Αντ.	Γραμματο-διδάσκαλος	40 δρ.	19-10-1899

[37] Βλ. υποσ.36.

[38] Αντικατέστησε τον Φραγκάκη Γ., Γραμματοδιδάσκαλο με μισθό 40 δρ. που παραιτήθηκε. Για την αντικατάσταση βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος 1899, αριθ.109, Εν Χανίοις τη 16 Δεκεμβρίου, σελ.1. Για το Φραγκάκη Γ. βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.92, Εν Χανίοις τη 19 Οκτωβρίου 1899, σελ.2.

[39] Αντικατέστησε τον Βουράκη Γ. που παραιτήθηκε. Βλ. ό.π., τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.2, Εν Χανίοις τη 8 Φεβρουαρίου, σελ.6. Ο τελευταίος ήταν διδάσκαλος εκεί με μισθό 85 δρ. και είχε διορι-στεί στις 19-10-1899. Βλ. ό.π., έτος Β, αριθ.92, Εν Χανίοις τη 19 Οκτωβρίου 1899, σελ.2.

Κυδωνία Χωριδάκι	Μονοτάξιο Δημοτικό	41.Ψυλλάκης Μιχ.	Γραμματο-διδάσκαλος	40 δρ.	19-10-1899
Κυδωνία Μουζουράς	Μονοτάξιο Δημοτικό	42.Γαϊτάνος Ι.	Γραμματο-διδάσκαλος	40 δρ.	19-10-1899
Κυδωνία Στέρνες	Μονοτάξιο Δημοτικό	43.Γεωργιάδης Τρ.	Γραμματο-διδάσκαλος	40 δρ.	19-10-1899
Κυδωνία Αρώνι	Μονοτάξιο Δημοτικό	44.Καρτεράκης Παναγ.	Γραμματο-διδάσκαλος	40 δρ.	19-10-1899
Κυδωνία Χωστή	Γραμματο-διδασκαλείο	45.Γομπάκης Ν.	Γραμματο-διδάσκαλος	40 δρ.	19-10-1899
Κυδωνία Χαλέπα	Τριτάξιο Παρθεναγωγείο[40]	46. Μιτσοτάκη Ελένη	Διευθύντρια	130[41] δρ.	19-10-1899
		47.Ξανθουδάκη Μ.	Γραμματο-διδασκάλισσα	40 δρ.	19-10-1899
		48.Νούτα Κλεάνθη	Γραμματο-διδασκάλισσα	40 δρ.	15-1-1900
Κυδωνίας Γαλατάς	Διτάξιο Παρθεναγωγείο[42]	49.Πολιτώφ Ελένη	Διευθύντρια	40 δρ.	15-1-1900
		50.Ρίτζη Αικ. Ν.	Γραμματο-διδασκάλισσα	40 δρ.	19-10-1899
Κυδωνία Πλατανιάς	Μονοτάξιο Παρθεναγωγείο	51.Αλεξανδράκη Άννα	Γραμματοδι-δασκάλισσα	40 δρ.	19-10-1899

[40] Για την προαγωγή του Διτάξιου Παρθεναγωγείου Χαλέπας σε Τριτάξιο και το διορισμό της Νούτα βλ. εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος 1900, αριθ.3, Εν Χανίοις τη 15 Ιανουαρίου, σελ.1. Για την αρχική ίδρυση του σχολείου ως Διτάξιο βλ. ό.π. έτος Β, αριθ.87, Εν Χανίοις τη 7 Οκτωβρίου 1899, σελ.1.

[41] Στο φύλλο που ακολουθεί αναφέρεται, εκτός από το μισθό της Διευθύντριας του Παρθεναγωγείου και το είδος αυτού. Επρόκειτο για τριτάξιο, ενώ αρχικά είχε ιδρυθεί ως διτάξιο. Στο ίδιο φύλλο σημειώνεται πως οι αλλαγές των μισθών οφείλονταν είτε σε προαγωγή των σχολείων είτε σε βεβαίωση των προσόντων των εκπαιδευτικών. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος 1899, αριθ.114, Εν Χανίοις τη 31 Δεκεμβρίου, σελ.2. Ο αρχικός μισθός ήταν 120 δρ. Βλ. ό.π., έτος Β, αριθ.92, Εν Χανίοις τη 19 Οκτωβρίου 1899, σελ.2.

[42] Το Παρθεναγωγείο στο Γαλατά είχε ιδρυθεί αρχικά ως Μονοτάξιο. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, Εν Χανίοις τη 7 Οκτωβρίου 1899, αριθ.87, σελ.1. Στη συνέχεια προάχθηκε σε Διτάξιο με ταυτόχρονο διορισμό της Πολιτώφ Ελένης ως Διευθύντριας με μισθό 40 δρ. Βλ. ό.π., τεύχος πρώτον, έτος 1900, Εν Χανίοις τη 15 Ιανουαρίου, αριθ.3, σελ.1. Ο μισθός της, μετά από περίπου δυο μήνες, αυξήθηκε κατά 30 δρ. και κανονίστηκε στις 70 δρ., αφού έγινε βεβαίωση των προσόντων της. Παρατηρούμε μεταβολή της κατάληξης του επιθέτου της από Πολιτ-ώφ σε Πολιτ-άκη. Βλ. ό.π., τεύχος πρώτον, έτος 1900, Εν Χανίοις τη 13 Μαρτίου 1900, αριθ.11, σελ.1.

Κυδωνία Στέρνες	Μονοτάξιο Παρθεναγωγείο	52.Κουερίνη Όλγα	Γραμματοδιδασκάλισσα	40 δρ.	19-10-1899
Κυδωνία Περβόλια	Μονοτάξιο Μουσουλμανικό	53.Αρναουτάκης Ελφί Χ.[43]	Γραμματοδιδάσκαλος	40 δρ.	2-11-1899
Κυδωνία Τούσλα	Γραμματοδιδασκαλείο Μουσουλμανικό	54.Απτούλ Ραχμάν Γιακουπάκης[44]	Γραμματοδιδάσκαλος	40 δρ.	16-12-1899
Κυδωνία Γεράνι	Μονοτάξιο Παρθεναγωγείο	55.Στρατηγάκη Μαρία	Διδασκάλισσα	85 δρ.	16-12-1899
Κυδωνία Χαλέπα	Μουσουλμανικό Γραμματοδιδασκαλείο[45]	56.Δεμίρ Ρεϊζογλουδάκης	Γραμματοδιδάσκαλος	40 δρ.	16-12-1899
Κυδωνία Λάκοι	Διτάξιο Παρθεναγωγείο[46]	57.Κουμενταδάκη Σμαράγδα	Γραμματοδιδασκάλισσα	40 δρ.	16-12-1899
Κυδωνία Σταλός	Γραμματοδιδασκαλείο[47]	58.Χατζηδάκης Γεώργιος	Γραμματοδιδάσκαλος	40 δρ.	16-12-1899
Κυδωνία Βαρύπετρος	Γραμματοδιδασκαλείο[48]	59.Σκουλάς Εμμ.[49]	Γραμματοδιδάσκαλος	40 δρ.	15-1-1900

[43] Για το διορισμό του Αρναουτάκη Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.96, Εν Χανίοις τη 2 Νοεμβρίου 1899, σελ.3.

[44]Διορίστηκε στις 16-12-1899. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος 1899, αριθ.109, Εν Χανίοις τη 16 Δεκεμβρίου, σελ.1. Αρχικά εκεί είχε διοριστεί ο Χασάν Δεμίρ Ρεϊζογλουδάκης, Γραμματοδιδάσκαλος με μισθό 40 δρ. Βλ. ό.π., έτος Β, αριθ.96, Εν Χανίοις τη 2 Νοεμβρίου 1899, σελ.3. Δεν βρήκαμε την παραίτησή του αλλά στις 16-12-1899 Γραμματοδιδάσκαλος με το ίδιο όνομα διορίστηκε με μισθό 40 δρ. στη Χαλέπα. Βλ. ό.π., έτος 1899, αριθ.109, Εν Χανίοις τη 16 Δεκεμβρίου, σελ.1. Για τους διορισμούς 54-58 βλ. ό.π., έτος 1899, αριθ.109, Εν Χανίοις τη 16 Δεκεμβρίου, σελ.1, 2.

[45]Ιδρύθηκε στις 19-11-1899. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.100, Εν Χανίοις τη 19 Νοεμβρίου 1899, σελ.2.

[46] Ιδρύθηκε στις 19-11-1899. Βλ. ό.π.

[47] Ιδρύθηκε στις 19-11-1899. Βλ. ό.π.

[48] Ιδρύθηκε στις 31-12-1899. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος 1899, αριθ.114, Εν Χανίοις τη 31 Δεκεμβρίου, σελ.2.

[49] Για το διορισμό του βλ. ό.π. έτος 1900, αριθ.3, Εν Χανίοις τη 15 Ιανουαρίου 1900, σελ.1.

Κυδωνία Μαδαρός	Ιδιωτικό Γραμματοδιδασκαλείο[50]	-	-	-	-
Κυδωνία Βατόλακκος	Παρθεναγωγείο[51]	60.Ζωγραφάκη Θεανώ		40 δρ.	8-2-1900
Κίσαμος Ροδοπού	Μονοτάξιο Δημοτικό	1.Πιρπιτσολάκης Ευθ.	Διδάσκαλος	75[52] δρ.	19-10-1899
Κίσαμος Παλαιά Ρούματα	Διτάξιο Δημοτικό	2.Παπασηφάκης Ν.	Διδάσκαλος	50[53] δρ.	19-10-1899
		3.Γεραντωνάκης Γεώργιος[54]	Γραμματοδιδάσκαλος	40 δρ.	21-2-1900
Κίσαμος Άγιοι Πάντες	Διτάξιο Δημοτικό	4.Λαμπακάκης Χ.	Διευθυντής	65 δρ.	19-10-1899
		5.Μαρματάκης Ι.	Διδάσκαλος	50 δρ.	
Κίσαμος Κουτουφιανα	Διτάξιο Δημοτικό	6.Ζηνοδωράκης Χρήστος[55]	Διεύθυντης	80 δρ.	15-1-1900

[50] Ιδρύθηκε στις 13-3-1900 από τον Γ.Γαλαθιανάκη μετά από σχετική άδεια μέσω πριγκιπικού διατάγματος. Ο ίδιος έπρεπε να το συντηρεί και σε αυτό θα διδάσκονταν τα μαθήματα της Α και Β τάξης Δημοτικού. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*»,, έτος 1900, αριθ.11, Εν Χανίοις τη 13 Μαρτίου 1900, σελ.2.

[51] Για την ίδρυση και το διορισμό βλ. ό.π., τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.2, Εν Χανίοις τη 8 Φεβρουαρίου, σελ.6.

[52] Ο μισθός του ήταν αρχικά 65 δρ. (βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.92, Εν Χανίοις τη 19 Οκτωβρίου 1899, σελ.2) και αυξήθηκε κατά 10 δρ. λόγω χορήγησης του επιδόματος Εκκλησιαστικής Μουσικής, αφού βεβαιώθηκαν τα προσόντα του. Βλ. ό.π., τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.5, Εν Χανίοις τη 21 Φεβρουαρίου 1900, σελ.4.

[53] Ο μισθός του Παπασηφάκη σε ένα μήνα μετά το διορισμό του ως Γραμματοδιδάσκαλου αυξήθηκε από 40 στις 50 δρ. και εκείνος ήταν πλέον Διδάσκαλος, ύστερα από σχετική εκτίμηση των προσόντων του. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.100, Εν Χανίοις τη 19 Νοεμβρίου 1899, σελ.3.

[54] Για το διορισμό Γεραντωνάκη βλ. ό.π., τεύχος Δεύτερον, έτος 1900, αριθ.7, Εν Χανίοις τη 21 Φεβρουαρίου, σελ.1.

[55] Αρχικά στη θέση αυτή διορίστηκε ο Δημητριάδης Δ. με μισθό 60 δρ. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.92, Εν Χανίοις τη 19 Οκτωβρίου 1899, σελ.2. Στη συνέχεια ο Δημητριάδης παραιτήθηκε και αντικαταστάθηκε από τον Λαδάκη Εμμανουήλ, Γραμματοδιδάσκαλο με μισθό 40 δρ. Βλ. ό.π., έτος 1899, αριθ.109, Εν Χανίοις τη 16 Δεκεμβρίου, σελ.2. Τελικά ο Λαδάκης μετατέθηκε στο Σκοινέ Κυδωνίας και στα Κουτουφιανά διορίστηκαν ο Ζηνοδωράκης και Πολίτης. Βλ. ό.π., τεύχος Δεύτερον, έτος 1900, αριθ.3, Εν Χανίοις τη 15 Ιανουαρίου, σελ.1.

		7.Πολίτης Δημοσθένης	Γραμματοδιδάσκαλος	40 δρ.	15-1-1900
Κίσαμος Κούνενι	Μονοτάξιο Δημοτικό	8.Παπαδημητράκης Δ.	Διδάσκαλος	90 δρ.	19-10-1899
Κίσαμος Αφράτα	Μονοτάξιο Δημοτικό	9.Μιαούλης Α. Ν.	Γραμματοδιδάσκαλος	40 δρ.	19-10-1899
Κίσαμος Καμάρα	Μονοτάξιο Δημοτικό	10.Πρωϊμάκης Διον.[56]	Γραμματοδιδάσκαλος	40 δρ.	16-12-1899
Κίσαμος Γριμπιλλιανά	Μονοτάξιο Δημοτικό	11.Σταματάκης Αγαθάγγελος[57]	Γραμματοδιδάσκαλος	40 δρ.	16-12-1899
Κίσαμος Νοχιά	Μονοτάξιο Δημοτικό	12.Δασκαλάκης Ι.	Γραμματοδιδάσκαλος	40 δρ.	19-10-1899
Κίσαμος Βασιλόπουλλο	Μονοτάξιο Δημοτικό	13.Βασιλειάδης Κωνστ.[58]	Γραμματοδιδάσκαλος	40 δρ.	19-10-1899
Κίσαμος Σπηλιά	Μονοτάξιο Δημοτικό	14.Μεσαρχάκης Αριστ.	Διδάσκαλος	60 δρ.	19-10-1899
Κίσαμος Πολεμάρχι	Μονοτάξιο Δημοτικό	15.Καρδαμάκης Αντ.	Γραματοδιδάσκαλος	40 δρ.	19-10-1899
Κίσαμος Καμισιανά	Μονοτάξιο Δημοτικό	16.Σφακιωτάκης Ν.	Διδάσκαλος	70[59] δρ.	19-10-1899
Κίσαμος	Μονοτάξιο	17.Περακάκης Μ.	Γραμματο-	40 δρ.	19-10-1899

[56] Αντικατέστησε το Βασιλάκη Γ., Γραμματοδιδάσκαλο με μισθό 40 δρ, ο οποίος απολύθηκε. Για την αντικατάσταση βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος 1899, αριθ.109, Εν Χανίοις τη 16 Δεκεμβρίου, σελ.2. Για το Βασιλάκη βλ. ό.π., έτος Β, αριθ.92, Εν Χανίοις τη 19 Οκτωβρίου 1899, σελ.2.

[57] Ο Σταματάκης αντικατέστησε το Ρενιέρη, Διδάσκαλο με μισθό 50 δρ, που παραιτήθηκε. Για την αντικατάσταση βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος 1899, αριθ.109, Εν Χανίοις τη 16 Δεκεμβρίου, σελ.2. Για το Ρενιέρη βλ. ό.π., έτος Β, αριθ.92, Εν Χανίοις τη 19 Οκτωβρίου 1899, σελ.2.

[58] Αντικατέστησε τον Παπαγρηγοράκη Ι., Γραμματοδιδάσκαλο με μισθό 40 δρ, ο οποίος παραίτηθηκε. Για την αντικατάσταση βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος 1899, αριθ.109, Εν Χανίοις τη 16 Δεκεμβρίου, σελ.2. Για τον Παπαγρηγοράκη βλ. ό.π., έτος Β, αριθ.92, Εν Χανίοις τη 19 Οκτωβρίου 1899, σελ.2.

[59] Ο μισθός του ήταν αρχικά 60 δρ. (βλ. ό.π., έτος Β, αριθ.92, Εν Χανίοις τη 19 Οκτωβρίου 1899, σελ.2) και αυξήθηκε κατά 10 δρ. λόγω χορήγησης του επιδόματος Εκκλησιαστικής Μουσικής, αφού βεβαιώθηκαν τα προσόντα του. Βλ. ό.π., τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.5, Εν Χανίοις τη 21 Φεβρουαρίου 1900, σελ.4.

Μούλετε	Δημοτικό		διδάσκαλος		
Κίσαμος Βούβες	Μονοτάξιο Δημοτικό	18. Σγουρομαλλάκης Ν.	Διδάσκαλος	60 δρ.	19-10-1899
Κίσαμος Γαβαλο-μούρι	Μονοτάξιο Δημοτικό	19. Φουντουλάκης Εμμ.	Γραμματο-διδάσκαλος	40 δρ	19-10-1899
Κίσαμος Γλώσσα	Μονοτάξιο Δημοτικό	20.Τσιλιμιγκάκης Ν.[60]	Γραμματο-διδάσκαλος	40 δρ.	16-12-1899
Κίσαμος Κακόπετρος	Μονοτάξιο Δημοτικό	21. Δεσποτάκης Ι.	Γραμματο-διδάσκαλος	40 δρ.	19-10-1899
Κίσαμος Καραίς	Μονοτάξιο Δημοτικό	22. Κρομμυδάκης Δ.	Γραμματο-διδάσκαλος	40 δρ.	19-10-1899
Κίσαμος Πανέθυμος	Τριτάξιο Δημοτικό[61]	23. Ποντικάκης Εμμ.	Διευθυντής	75 δρ.	19-10-1899
		24.Βασιλαντωνάκης Εμμ. Μιχ.	Γραμματο-διδάσκαλος	40 δρ.	15-1-1900
		25.Αγοραστάκης Ιωανν.[62]			
Κίσαμος Μαλάθυρος	Μονοτάξιο Δημοτικό	26.Σημαντηράκης Εμμ.	Γραμματο-διδάσκαλος	40 δρ.	19-10-1899
Κίσαμος Μουρί	Μονοτάξιο Δημοτικό	27. Καλογεράκης Ματθ.	Γραμματο-διδάσκαλος	40 δρ.	19-10-1899
Κίσαμος	Μονοτάξιο	28.Παπαγιαννάκης	Διδάσκαλος	85 δρ.	19-10-1899

[60]Αντικατέστησε τον Πρασιανάκη, Γραμματοδιδάσκαλο με μισθό 40 δρ. που παραιτήθηκε. Για το διορισμό Τσιλιμιγκάκη βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος 1899, αριθ.109, Εν Χανίοις τη 16 Δεκεμβρίου, σελ.2. Για τον Πρασιανάκη βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.92, Εν Χανίοις τη 19 Οκτωβρίου 1899, σελ.2.

[61] Το σχολείο ιδρύθηκε ως μονοτάξιο (Βλ. ό.π., έτος Β, αριθ.87, Εν Χανίοις τη 7 Οκτωβρίου 1899, σελ.1) με τον Ποντικάκη να διορίζεται αρχικά εκεί ως Διδάσκαλος με μισθό 65 δρ. Βλ. ό.π., έτος Β, αριθ.92, Εν Χανίοις τη 19 Οκτωβρίου 1899, σελ.2. Μετά από περίπου τρεις μήνες το σχολείο προάχθηκε σε διτάξιο με ταυτόχρονο διορισμό του Βασιλαντωνάκη Εμμ.Μιχ., Γραμματοδιδάσκαλου με μισθό 40 δρ. Βλ. ό.π. τεύχος Δεύτερον, έτος 1900, αριθμ.3, Εν Χανίοις τη 15 Ιανουαρίου, σελ.1. Στις 13 Μαρτίου έχουμε νέα προαγωγή του σχολείου σε τριτάξιο και αύξηση του μισθού του Διευθυντή πλέον Ποντικάκη κατά 10 δρ. Βλ. ό.π., τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.11, Εν Χανίοις τη 13 Μαρτίου 1900, σελ.1. Η αύξηση αυτή ήταν το επίδομα 10 δρ. για τους Διευθυντές τριταξίων σχολείων αρρένων ή θηλέων. Βλ. ό.π., έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.3.

[62] Ο Αγοραστάκης απολύθηκε από την υπηρεσία του ως Δημοδιδάσκαλος, αφού στις εξετάσεις του Αυγούστου του 1900 απέτυχε. Η ημερομηνία διορισμού του είναι άγνωστη αλλά αυτό δεν θέτει υπό αμφισβήτηση το διορισμό του, διότι απολύθηκε με Πριγκιπικό Διάταγμα από τη θέση του Διδασκάλου στην Πανέθυμο Κισάμου. Βλ. ό.π., τεύχος Δεύτερον, έτος 1900, αριθ.37, Εν Χανίοις τη 30 Αυγούστου, σελ.1.

Περβολάκια	Δημοτικό	Γ.			
Κίσαμος Σφακοπηγάδι	Μονοτάξιο Δημοτικό	29.Μπουλακάκης Ν.	Διδάσκαλος	50 δρ.	19-10-1899
Κίσαμος Ποταμίδα	Μονοτάξιο Δημοτικό	30. Φωτάκης Φ.	Διδάσκαλος	70 δρ.	19-10-1899
Κίσαμος Δρεπανιάς	Μονοτάξιο Δημοτικό	31. Καπετανάκης Σταμ.	Γραμματο-διδάσκαλος	50[63] δρ.	19-10-1899
Κίσαμος Καστέλλιον	Ανώτερο Δημοτικό σχολείο[64]	32.Κυριακάκης Νικολ.	Διδάσκαλος	100 δρ.	19-10-1899
		33.Χριστοδουλάκης Γεώργιος[65]	Διδάσκαλος	50 δρ.	21-2-1900
Κίσαμος Παληόκαστρον	Μονοτάξιο Δημοτικό	34.Σχετάκης Α.	Γραμματο-διδάσκαλος	40 δρ.	19-10-1899
Κίσαμος Λουσακιαίς	Μονοτάξιο Δημοτικό	35.Αρτεμάκης Ι.	Γραμματο-διδάσκαλος	40 δρ.	19-10-1899
Κίσαμος Σειρικάρι	Μονοτάξιο Δημοτικό	36.Ιερέας Τσιχλάκης Στ.	Γραμματο-διδάσκαλος	40 δρ.	19-10-1899
Κίσαμος Καλάθενες	Μονοτάξιο Δημοτικό	37.Σταματάκης Κ.	Γραμματο-διδάσκαλος	50[66] δρ.	19-10-1899
Κίσαμος	Μονοτάξιο	38.Παπαγιαννάκης Ν.	Γραμματο-	40 δρ.	19-10-1899

[63]Ο μισθός του ήταν αρχικά 40 δρ. (βλ. ό.π., έτος Β, αριθ.92, Εν Χανίοις τη 19 Οκτωβρίου 1899, σελ.2) και αυξήθηκε κατά 10 δρ. λόγω βεβαίωσης των προσόντων του. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος 1899, αριθ.114, Εν Χανίοις τη 31 Δεκεμβρίου, σελ.3. Μετά από περίπου δυο μήνες του χορηγείται το επίδομα 10 δρ. για την Εκκλησιαστική Μουσική, αφού βεβαιώθηκαν τα προσόντα του, ο μισθός του όμως δεν μεταβάλλεται. Βλ. ό.π., τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.5, Εν Χανίοις τη 21 Φεβρουαρίου 1900, σελ.4.

[64] Αρχικά ιδρύθηκε ως Μονοτάξιο. Βλ. ό.π., έτος Β, αριθ.92, Εν Χανίοις τη 19 Οκτωβρίου 1899, σελ.2. Προάχθηκε σε Διτάξιο στις 15-1-1900. Βλ. ό.π., τεύχος Δεύτερον, έτος 1900, αριθ.3, Εν Χανίοις τη 15 Ιανουαρίου, σελ.1. Κατόπιν ορίστηκε ως έδρα Ανώτερου Δημοτικού σχολείου στις 19-11-1899. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.100, Εν Χανίοις τη 19 Νοεμβρίου 1899, σελ.2.

[65] Αρχικά στη θέση αυτή διορίστηκε ο Χατζιδάκης το Γενάρη του 1900 με 80 δρ. Βλ. ό.π., τεύχος δεύτερον, έτος 1900, αριθ.3, Εν Χανίοις τη 15 Ιανουαρίου, σελ.1. Στη συνέχεια ο Χατζιδάκης απολύθηκε λόγω μη μετάβασης στη θέση του και αντί για αυτόν διορίστηκε ο Δαρμάρος Αντ. Ι. με 55 δρ. Βλ. ό.π., έτος 1900, αριθ.2, Εν Χανίοις τη 8 Φεβρουαρίου, σελ.6. Τελικά ο Δαρμάρος παραιτείται και στη θέση του διορίζεται ο Χριστοδουλάκης Γέωργιος. Βλ. ό.π., τεύχος δεύτερον, έτος 1900, αριθ.7, Εν Χανίοις τη 21 Φεβρουαρίου, σελ.1.

[66] Ο μισθός του αυξήθηκε λόγω βεβαίωσης των προσόντων του. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος 1899, αριθ.114, Εν Χανίοις τη 31 Δεκεμβρίου, σελ.3. Ο αρχικός μισθός ήταν 40 δρ. Βλ. ό.π., έτος Β, αριθ.92, Εν Χανίοις τη 19 Οκτωβρίου 1899, σελ.2.

Κουκουναρά	Δημοτικό		διδάσκαλος		
Κίσαμος Τοπόλια	Μονοτάξιο Δημοτικό	39.Ξαγοραράκης Στέφ.	Διδάσκαλος	65 δρ.	19-10-1899
Κίσαμος Βλάτος	Μονοτάξιο Δημοτικό	40.Αρετάκης Γ.	Γραμματο-διδάσκαλος	40 δρ.	19-10-1899
Κίσαμος Έλος	Μονοτάξιο Δημοτικό	41.Τσισκάκης Χ.	Γραμματο-διδάσκαλος	40 δρ.	19-10-1899
Κίσαμος Κεφάλι	Μονοτάξιο Δημοτικό	42.Ιερέας Λιονάκης Γ.	Γραμματο-διδάσκαλος	50[67] δρ.	19-10-1899
Κίσαμος Αμυγδαλοκεφάλι	Μονοτάξιο Δημοτικό	43.Παναγιωτάκης Γεωργ.[68]	Διδάσκαλος	55 δρ.	15-1-1900
Κίσαμος Κάμπος	Μονοτάξιο Δημοτικό	44.Μπιτσάκης Χαριτ.[69]	Γραμματο-διδάσκαλος	40 δρ.	16-12-1899
Κίσαμος Σφηνάρι	Μονοτάξιο Δημοτικό	45.Ανυφαντάκης Μ.	Γραμματο-διδάσκαλος	40 δρ.	19-10-1899
Κίσαμος Ραβδούχα	Γραμματο-διδασκαλείο	46.Λασκαριδάκης Λ.	Γραμματο-διδάσκαλος	40 δρ.	19-10-1899
Κίσαμος Σπηλιά	Μονοτάξιο Παρθεναγωγείο	47.Περαντζάκη Μ.	Γραμματο-διδασκάλισσα	40 δρ.	19-10-1899
Κίσαμος Δρεπανιάς	Μονοτάξιο Παρθεναγωγείο	48.Ελευθεριάδου Σοφ.	Γραμματο-διδασκάλισσα	40 δρ.	19-10-1899
Κίσαμος Καστέλλιον	Μονοτάξιο Παρθενα-	49.Χαλκιαδάκη Αικ.	Διδασκάλισσα	90 δρ.	19-10-1899

[67] Ο μισθός του ήταν αρχικά 40 δρ. (βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.92, Εν Χανίοις τη 19 Οκτωβρίου 1899, σελ.2) και αυξήθηκε κατά 10 δρ. λόγω χορήγησης του επιδόματος Εκκλησιαστικής Μουσικής, αφού βεβαιώθηκαν τα προσόντα του. Βλ. ό.π., τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.5, Εν Χανίοις τη 21 Φεβρουαρίου 1900, σελ.4.

[68] Για το διορισμό του Παναγιωτάκη βλ. ό.π., τεύχος Δεύτερον, έτος 1900, αριθ.3, Εν Χανίοις τη 15 Ιανουαρίου, σελ.1. Από τη θέση αυτή, με αίτησή του, μετατέθηκε στον Πρασέ Κυδωνίας ο Μαυρουκάκης Αντ., ο οποίος είχε αρχικά διοριστεί εκεί ως Γραμματοδιδάσκαλος με μισθό 40 δρ. Βλ. ό.π., τεύχος δεύτερον, έτος 1900, αριθ.3, Εν Χανίοις τη 15 Ιανουαρίου, σελ.1.

[69] Αντικατέστησε τον Χαλακατεβάκη Ιάκωβο, ο οποίος μετατέθηκε. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος 1899, αριθ.109, Εν Χανίοις τη 16 Δεκεμβρίου, σελ.2.

	γωγείο				
Κίσαμος Τοπόλια	Μονοτάξιο Παρθεναγωγείο	50.Σφακιωτάκη Κυρ.	Γραμματοδιδασκάλισσα	40 δρ.	19-10-1899
Κίσαμος Κούνενι	Μονοτάξιο Παρθεναγωγείο	51.Δασκαλάκη Στυλ.	Γραμματοδιδασκάλισσα	40 δρ.	19-10-1899
Κίσαμος Ροδοπού	Μονοτάξιο Παρθεναγωγείο	52.Βριλάκη Κλ.	Γραμματοδιδασκάλισσα	40 δρ.	19-10-1899
Κίσαμος Κερά	Γραμματοδιδασκαλείο[70]	53.Νινολάκης Γ.[71]	Γραμματοδιδάσκαλος	40 δρ.	16-12-1899
Κίσαμος Καμάρα - Βουλγάρω	Μονοτάξιο Δημοτικό σχολείο[72]	54.Μανουσάκης Κωνστ.	-	40 δρ.	8-2-1900
Κίσαμος Καμισιανά	Παρθεναγωγείο[73]	55.Καβελάκη Ελένη	-	40 δρ.	8-2-1900
Κίσαμος Ανώσκελη	Μονοτάξιο Δημοτικό σχολείο[74]	56.Δουκάκης Θεόδωρος[75]	Διδάσκαλος	55 δρ.	21-2-1900
Σέλινος Κάμπανος	Διτάξιο Δημοτικό	1.Ιερέας Ν.Α. Πρωτοπαπαδάκης[76]	Γραμματοδιδάσκαλος	40 δρ.	16-12-1899

[70] Για την ίδρυση Γραμματοδιδασκαλείου στην Κερά βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.100, Εν Χανίοις τη 19 Νοεμβρίου 1899, σελ.2.
[71] Για το διορισμό βλ. ό.π., έτος 1899, αριθ.109, Εν Χανίοις τη 16 Δεκεμβρίου, σελ.2.
[72] Η ίδρυση του σχολείου και ο διορισμός πραγματοποίηθηκαν στις 8-2-1900. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.2, Εν Χανίοις τη 8 Φεβρουαρίου, σελ.5.
[73] Για την ίδρυση του εκπαιδευτηρίου και το διορισμό βλ. ό.π.
[74] Ιδρύθηκε στις 21-2-1900. Βλ. ό.π., τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.5, Εν Χανίοις τη 21 Φεβρουαρίου 1900, σελ.5.
[75] Για το διορισμό Δουκάκη βλ. ό.π., τεύχος Δεύτερον, έτος 1900, αριθ.7, Εν Χανίοις τη 21 Φεβρουαρίου, σελ.1.
[76] Αντικατέστησε τον Ιερέα Εμμ. Κ. Κασσελάκη, Διευθυντή με μισθό 40 δρ. που παραιτήθηκε. Για τον Κασσελάκη βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.92, Εν Χανίοις τη 19 Οκτωβρίου 1899, σελ.3. Για τον Πρωτοπαπαδάκη βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος 1899, αριθ.109, Εν Χανίοις τη 16 Δεκεμβρίου, σελ.2.

		2.Παπατζανάκης Α.	Γραμματο-διδάσκαλος	40 δρ.	19-10-1899
Σέλινος Ροδοβάνι	Διτάξιο Δημοτικό	3.Χατζημιχελάκης Μ.[77]	Διευθυντής	55 δρ.	21-2-1900
		4.Χαλακατεβάκης Ιακ.[78]	Γραμματο-διδάσκαλος	40 δρ.	8-2-1900
		5.Τρακάκης Α.[79]	Γραμματο-διδάσκαλος	40 δρ.	16-12-1899
Σέλινος Κάνδανος	Μονοτάξιο Δημοτικό	6.Λουπασάκης Εμμ.[80]	Διδάσκαλος	70 δρ.	19-10-1899
Σέλινος Κακοδίκι	Ανώτερο Δημοτικό Σχολείο[81]	7.Βαγιάκης Π. Ιάκωβος[82]	Διευθυντής	150 δρ.	8-2-1900

[77] Για το διορισμό του Χατζημιχελάκη ως Διευθυντή βλ.ό.π., τεύχος Δεύτερον, έτος 1900, αριθ.3, Εν Χανίοις τη 21 Φεβρουαρίου, σελ.1. Αρχικά Διευθυντής στο σχολείο είχε διοριστεί Βαγιάκης Ιακ. με 120 δρ. μισθό. Βλ. ό.π., έτος Β, αριθ.92, Εν Χανίοις τη 19 Οκτωβρίου 1899, σελ.3. Αυτός στις 8-2-1900 μετατέθηκε στο Κακοδίκι. Βλ. ό.π., τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.2, Εν Χανίοις τη 8 Φεβρουαρίου, σελ.5.

[78] Ο Χαλακατεβάκης αρχικά διορίστηκε Γραμματοδιδάσκαλος με μισθό 40 δρ. στον Κάμπο Κισάμου. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.92, Εν Χανίοις τη 19 Οκτωβρίου 1899, σελ.2. Στη συνέχεια μετατέθηκε με αίτησή του από τον Κάμπο Κισάμου στη Σκάφη Σελίνου αντί του Τρακάκη. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος 1899, αριθ.109, Εν Χανίοις τη 16 Δεκεμβρίου, σελ.2. Στις 8-2-1900 ο Χαλακατεβάκης μετατέθηκε από τη Σκάφη Σελίνου στο Ροδοβάνι. Βλ. ό.π., τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.2, Εν Χανίοις τη 8 Φεβρουαρίου, σελ.5.

[79] Ο Τρακάκης αρχικά διορίστηκε στη Σκάφη Σελίνου. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.92, Εν Χανίοις τη 19 Οκτωβρίου 1899, σελ.3. Στη συνέχεια μετατέθηκε στο Ροδοβάνι Σελίνου, αντικαθιστώντας το Γραμματοδιδάσκαλο Μαλανδράκη που παραιτήθηκε. Βλ. ό.π., έτος 1899, αριθ.109, Εν Χανίοις τη 16 Δεκεμβρίου, σελ.2. Ο Μαλανδράκης είχε διοριστεί στις 19-10-1899 ως Γραμματοδιδάσκαλος στο Ροδοβάνι. Βλ. ό.π., έτος Β, αριθ.92, Εν Χανίοις τη 19 Οκτωβρίου 1899, σελ.3.

[80] Ο μισθός του Λουπασάκη Εμμ. αυξήθηκε στις 120 δρ.στις 7-7-1900, όταν, σύμφωνα με την Εφημερίδα της Κρητικής Πολιτείας, εργαζόταν στο Κακοδίκι Σελίνου. Βλ. ό.π., τεύχος δεύτερον, έτος 1900, αριθ.28, Εν Χανίοις τη 7 Ιουλίου, σελ.1.

[81] Αρχικά ιδρύθηκε ως Μονοτάξιο. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.87, Εν Χανίοις τη 7 Οκτωβρίου 1899, σελ.1. Ορίστηκε ως έδρα Ανώτερου Δημοτικού σχολείου στις 19-11-1899. Βλ., ό.π., έτος Β, αριθ.100, Εν Χανίοις τη 19 Νοεμβρίου 1899,σελ.2. Προάχθηκε σε Ανώτερο Δημοτικό Σχολείο αφού σχηματίστηκε και Ε τάξη. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.2, Εν Χανίοις τη 8 Φεβρουαρίου, σελ.5.

[82] Μετατέθηκε από το Ροδοβάνι. Βλ. ό.π.

		8.Τζιάκης Γ.	Διδάσκαλος	80[83] δρ.	19-10-1899
Σέλινος Κουλουρίδα	Μονοτάξιο Δημοτικό	9.Φυλλαδιτάκης Ι.	Διδάσκαλος	60 δρ.	19-10-1899
Σέλινος Άγιοι Πατέρες	Μονοτάξιο Δημοτικό	10.Πετράκης Γ.	Διδάσκαλος	60[84] δρ.	19-10-1899
Σέλινος Μάζα	Μονοτάξιο Δημοτικό	11.Θεοδωράκης Ι.	Διδάσκαλος	65 δρ.	19-10-1899
Σέλινος Σκάφη	Μονοτάξιο Δημοτικό	12. Μαλανδράκης Π.[85]	Γραμματο-διδάσκαλος	40 δρ.	8-2-1900
Σέλινος Λειβαδάς	Μονοτάξιο Δημοτικό	13.Παπαδερός Εμμ.	Γραμματο-διδάσκαλος	40 δρ.	19-10-1899
Σέλινος Αγία Ειρήνη	Μονοτάξιο Δημοτικό	14.Καλαϊτζάκης Μ.	Γραμματο-διδάσκαλος	50 δρ.[86]	19-10-1899
Σέλινος Επανοχώρι	Μονοτάξιο Δημοτικό	15.Χαιρετάκης Α.	Γραμματο-διδάσκαλος	40 δρ.	19-10-1899
Σέλινος Ασφεντιλές	Μονοτάξιο Δημοτικό	16.Λουπασάκης Χρ.	Γραμματο-διδάσκαλος	50[87] δρ.	19-10-1899
Σέλινος Σα-	Μονοτάξιο	17.Γρηγοράκης Εμμ.	Γραμματο-	40 δρ.	19-10-1899

[83] Ο αρχικός μισθός ήταν 70 δρ. και η αύξηση των 10 δρ. αποτελούσε επίδομα για διδασκαλίας έντεχνης Εκκλησιαστικής Μουσικής και ψάλτη. Για τον αρχικό μισθό βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.92, Εν Χανίοις τη 19 Οκτωβρίου 1899, σελ.3. Για το επίδομα και τη μισθολογική αύξηση βλ. ό.π., έτος 1899, αριθ.114, Εν Χανίοις τη 31 Δεκεμβρίου, σελ.3 και ό.π., έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.3.

[84] Ο αρχικός μισθός ήταν 50 δρ. και ο νέος με την πρόσθηκη του επιδόματος της Μουσικής πάλι 50, ενώ θα έπρεπε να είναι 60. Βλ. ό.π., έτος 1899, αριθ.114, Εν Χανίοις τη 31 Δεκεμβρίου, σελ.3. Πρόκειται για τυπογραφικό λάθος το οποίο διορθώνεται σε επόμενο φύλλο της Επισήμου Εφημερίδας, όπου αναγράφεται μισθός 60 δρ. Βλ. ό.π., έτος 1900, αριθ.1, Εν Χανίοις τη 4 Ιανουαρίου, σελ.4.

[85] Ο Μαλανδράκης αρχικά διορίστηκε στο Ροδοβάνι Σελίνου (Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.92, Εν Χανίοις τη 19 Οκτωβρίου 1899, σελ.3) απ' όπου παραιτήθηκε στις 16-12-1899. Βλ. ό.π., έτος 1899, αριθ.109, Εν Χανίοις τη 16 Δεκεμβρίου. Διορίστηκε ξανά στη Σκάφη Σελίνου στις 8-2-1900. Βλ. ό.π., τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.2, Εν Χανίοις τη 8 Φεβρουαρίου, σελ.5.

[86] Ο αρχικός μισθός του ήταν 40 δρ. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.92, Εν Χανίοις τη 19 Οκτωβρίου 1899, σελ.3. Ένα μήνα μετά το διορισμό του ο μισθός του αυξήθηκε στις 50 δρ. και εκείνος ήταν πλέον Διδάσκαλος, ύστερα από σχετική εκτίμηση των προσόντων του. Βλ. ό.π., έτος Β, αριθ.100, Εν Χανίοις τη 19 Νοεμβρίου 1899, σελ.3 και ό.π., έτος 1899, αριθ.114, Εν Χανίοις τη 31 Δεκεμβρίου, σελ.3.

[87] Ο μισθός του Λουπασάκη σε ένα μήνα μετά το διορισμό του ως Γραμματοδιδάσκαλου αυξήθηκε από 40 στις 50 δρ. και εκείνος ήταν πλέον Διδάσκαλος, ύστερα από σχετική εκτίμηση των προσόντων του. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.100, Εν Χανίοις τη 19 Νοεμβρίου 1899, σελ.3.

ρακίνα	Δημοτικό		διδάσκαλος		
Σέλινος Βουτάς	Μονοτάξιο Δημοτικό	18.Σφακιανάκης Π.	Διδάσκαλος	55 δρ.	19-10-1899
Σέλινος Σκλαβο-πούλλα	Μονοτάξιο Δημοτικό	19.Κλονιζάκης Ι.	Γραμματο-διδάσκαλος	40 δρ.	19-10-1899
Σέλινος Βοθιανά	Μονοτάξιο Δημοτικό	20. Κλονιζάκης Αν.	Γραμματο-διδάσκαλος	40 δρ.	19-10-1899
Σέλινος Παληόχωρα	Γραμματο-διδασκαλείο	21.Παπαδαντωνάκης Εμμ.	Διδάσκαλος	50 δρ.	19-10-1899
Σέλινος Κάδρος	Μονοτάξιο Παρθεναγω-γείο	22. Μπιτσάκη Ευ-αγγ.	Γραμματο-διδασκάλισσα	40 δρ.	19-10-1899
Σέλινος Ρο-δοβάνι	Παρθενα-γωγείο[88]	23.Κασελάκη Μ.Αργυρή[89]	Γραμματο-διδασκάλισσα	40 δρ.	15-1-1900
Ιερά Μονή Αγία Τριά-δας	Ιεροδιδα-σκαλείο	1.Αρχιμανδρίτης Τζεπετάκης Χρύ-σανθος	Διευθυντής	-	2-11-1899
		2.Γεωργακάκης Δη-μήτριος	Καθηγητής Ελληνικών Ε' και Δ' τάξης		- / / -
		3.Βογιατζάκης Ι-ωάννης	Καθηγητής Ελληνικών Β' και Γ' τάξης		- / / -
		4.Ιεροδιάκονος Μαρκαντωνάκης Μάξιμος	Καθηγητής Ελληνικών Α' τάξης		- / / -
		5.Δαμβουνέλλης Νικόλαος[90]	Καθηγητής Φυσικών		- / / -

[88] Δεν αναφέρεται συγκεκριμένος αριθμός τάξεων. Ιδρύθηκε στις 31-12-1899. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος 1899, αριθ.114, Εν Χανίοις τη 31 Δεκεμβρίου 1899, σελ.2.

[89] Για το διορισμό της βλ. ό.π., τεύχος δεύτερον, έτος 1900, αριθ.3, Εν Χανίοις τη 15 Ιανουαρίου, σελ.1.

[90] Για τους διορισμούς 1-5 βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.96, Εν Χανίοις τη 2 Νοεμβρίου 1899, σελ.2.

		6.Οικονόμου Π. Χρήστος[91]	Καθηγητής Παιδαγωγικών		19-11-1899
		7. Τζανακάκης Κωνστ.[92]	Καθηγητής Μαθηματικών (προσωρινός διορισμός)	180 δρ.	8-2-1900

Η σχολική χρονιά 1899-1900 στο Νομό Χανίων χαρακτηρίστηκε από συνεχείς μεταβολές. Οι προαγωγές σχολείων και εκπαιδευτικών, οι μεταβολές μισθών λόγω βεβαίωσης των προσόντων των Διδασκάλων, οι απολύσεις τους, οι διορισμοί τους- έγκαιροι ή με σχετική καθυστέρηση παρόλο που υπήρχαν κενά- , οι παραιτήσεις τους, οι μεταθέσεις και οι αντικαταστάσεις τους, οι διαιρέσεις τάξεων σε δυο τμήματα λόγω φοίτησης περισσότερων μαθητών από το όριο που καθόριζε ο νόμος, οι ιδρύσεις ιδιωτικών σχολείων ήταν ενέργειες που εξελίσσονταν καθ' όλη τη διάρκεια του σχολικού έτους, δηλαδή από τις 7 Οκτωβρίου του 1899, όταν καθορίστηκαν με διάταγμα οι έδρες των δημοσίων εκπαιδευτηρίων, έως και τον Ιούνιο του 1900.

Συνολικά πραγματοποιήθηκαν 197 διορισμοί εκπαιδευτικών (164 για άνδρες, 33 για γυναίκες). Στην επαρχία Σελίνου, που είναι και η πιο απομακρυσμένη από το νομό Χανίων, παρατηρείται ο χαμηλότερος αριθμός εκπαιδευτικών.

Η σχολική χρονιά 1900-1901 ξεκίνησε με απολύσεις εκπαιδευτικού προσωπικού και συγκεκριμένα όσων δεν κατάφεραν να κριθούν άξιοι τουλάχιστον του βαθμού «σχεδόν καλώς» (5) στα Ελληνικά μαθήματα μόνο ή στο σύνολο των μαθημάτων, από την εξεταστική επιτροπεία κατά τις εξετάσεις Δημοδιδασκάλων τον Αύγουστο του 1900. Εδώ θα επικεντρώσουμε το ενδιαφέρον μας στις απολύσεις που πραγματοποιήθηκαν στο νομό Χανίων.

ΑΠΟΛΥΘΕΝΤΕΣ 1900[93]

ΠΟΛΗ / ΣΥΝΟΙΚΙΑ ή ΕΠΑΡΧΙΑ / ΧΩΡΙΟ	ΕΙΔΟΣ ΣΧΟΛΕΙΟΥ	ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ

[91] Διορίστηκε στις 19-11-1899. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.100, Εν Χανίοις τη 19 Νοεμβρίου 1899, σελ.2.

[92] Για το διορισμό του βλ. ό.π., τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.2, Εν Χανίοις τη 8 Φεβρουαρίου, σελ.6.

[93] Για τα στοιχεία του πίνακα βλ. α) Στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος 1900, αριθ.37, Εν Χανίοις τη 30 Αυγούστου, σελ.1. β) Όπου παραπέμπουν οι υπόλοιπες υποσημειώσεις που υπάρχουν στο συγκεκριμένο πίνακα.

Χανιά	Μουσουλ. Παρθεναγωγείο	1.Ανδρονίκου Περσεφόνη
Χανιά, Κούμ Καπί	Μονοτάξιο Δημοτικό	2.Δαρμάρος Αριστ.
Χανιά	Μουσουλμανικό σχολείο	3.Πλακομιχελάκης Μιχ.
Χανιά	Μουσουλμανικό σχολείο	4.Τσαουσάκης Ιβραχήμ Τζεβδέτ Εμίν
Κυδωνία, Πλατανιάς	Μονοτάξιο Παρθεναγωγείο	1.Αλεξανδράκη Άννα
Κυδωνία, Κάτω Σειρίλι	Μονοτάξιο Δημοτικό	2.Αναστασάκης Νικολ.
Κυδωνία, Μουζουράς	Μονοτάξιο Δημοτικό	3.Γαϊτάνος Ιωαν.
Κυδωνία, Χωστή	Γραμματοδιδασκαλείο	4.Γομπάκης Νικόλ.
Κυδωνία, Νεροκούρου	Μονοτάξιο Δημοτικό	5.Ζαμπετάκης Δημ.
Κυδωνία, Γέρω Λάκκος	Μονοτάξιο Δημοτικό	6.Καβρουδάκης Μιχ.
Κυδωνία, Αρώνι	Μονοτάξιο Δημοτικό	7.Καρτεράκης Παναγ.
Κυδωνία, Στέρνες	Μονοτάξιο Παρθεναγωγείο	8.Κουερίνη Όλγα
Κυδωνία, Λάκκοι	Διτάξιο Δημοτικό	9.Μάνδακας Νικόλαος
Κυδωνία, Μεσκλά	Διτάξιο Δημοτικό	10.Μαυρακάκης Γεωργ.
Κυδωνία, Πρασές	Μονοτάξιο Δημοτικό	11.Μαυρουκάκης Αντ.
Κυδωνία, Σκαφιδάκια	Μονοτάξιο Δημοτικό	12Καβρουλάκης Μάρκος
Κυδωνία, Χαλέπα	Τριτάξιο Παρθεναγωγείο	13.Νούτα Κλεάνθη
Κυδωνία, Σπηλιάρια	Μονοτάξιο Δημοτικό	14.Ορφανουδάκης Κ.
Κυδωνία, Βρύσες	Μονοτάξιο Δημοτικό	15.Παπαδάκης Στυλ.Ι.
Κυδωνία, Γαλατάς	Διτάξιο Παρθεναγωγείο	16.Πολίτωφ Ελένη
Κυδωνία, Καμπάνι	Μονοτάξιο Δημοτικό	17.Σγουράκης Αντ.
Κυδωνία, Σκορδαλού	Μονοτάξιο Δημοτικό	18.Σπερελάκης Σταμ.
Κυδωνία, Μαλάξα	Μονοτάξιο Δημοτικό	19.Τερεράκης Εμμ.
Κυδωνία, Μανολιόπουλλο	Μονοτάξιο Δημοτικό	20.Μιχελάκης Εμμ.
Κυδωνία, Βαρούσι	Μουσουλμανικό Γραμματοδιδασκαλείο	21.Αρναουτάκης Ελφή Αχμέτ[94]
Κυδωνία, Τούσλα	Μουσουλμανικό σχολείο	22.Γιακουπάκης Αβδου-

[94] Ο Αρναουτάκης είχε διοριστεί στις 2-11-1899 ως Γραμματοδιδάσκαλος, στα Περβόλια (βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.96, Εν Χανίοις τη 2 Νοεμβρίου, σελ.3) που ήταν Δήμος της Επαρχίας Κυδωνίας, στον οποίο υπαγόταν ανάμεσα σε άλλα περίχωρα του Δήμου Χανίων και το Βαρούσι. Βλ. Σταυράκη, Μέρος Δεύτερον, 1890, σελ.14.

		ραχμάν
Κυδωνία, Ντερές	Μονοτάξιο Δημοτικό	23.Μπεμπλιδάκης Μιχ.[95]
Κίσαμος, Πανέθυμος	Τριτάξιο Δημοτικό	1.Αγοραστάκης Ιωαν.
Κίσαμος, Πανέθυμος	Τριτάξιο Δημοτικό	2.Βασιλαντωνάκης Εμμ. Μιχ.[96]
Κίσαμος, Σφηνάρι	Μονοτάξιο Δημοτικό	3.Ανυφαντάκης Μιχ.
Κίσαμος, Βλάτος	Μονοτάξιο Δημοτικό	4.Αρετάκης Γ.
Κίσαμος, Λουσακιαίς	Μονοτάξιο Δημοτικό	5.Αρτεμάκης Εμμ.
Κίσαμος, Νοχιά	Μονοτάξιο Δημοτικό	6.Δασκαλάκης Ιωαν.
Κίσαμος, Κακόπετρος	Μονοτάξιο Δημοτικό	7.Δεσποτάκης Ιωαν.Ν.
Κίσαμος, Ανώσκελη	Μονοτάξιο Δημοτικό	8.Δουκάκης Θεοδ.
Κίσαμος, Δρεπανιάς	Μονοτάξιο Παρθεναγωγείο	9.Ελευθεριάδου Σοφία
Κίσαμος, Δρεπανιάς	Μονοτάξιο Δημοτικό	10.Καπετανάκης Σάββας
Κίσαμος, Καραίς	Μονοτάξιο Δημοτικό	11.Κρομμυδάκης Δημ.
Κίσαμος, Ραβδούχα	Γραμματοδιδασκαλείο	12.Λασκαριδάκης Λ.
Κίσαμος, Καμάρα Κουμούλη	Μονοτάξιο Δημοτικό	13.Πρωϊμάκης Διον.
Κίσαμος, Μαλάθυρος	Μονοτάξιο Δημοτικό	14.Σημαντηράκης Εμμ.
Κίσαμος, Τοπόλια	Μονοτάξιο Παρθεναγωγείο	15.Σφακιωτάκη Κυρ.
Κίσαμος, Γλώσσα	Μονοτάξιο Δημοτικό	16.Τσιλιμιγκάκης Νικήτας
Κίσαμος, Γαβαλομούρι	Μονοτάξιο Δημοτικό	17.Φουντουλάκης Εμμ.
Κίσαμος, Κουτουφιανά	Διτάξιο Δημοτικό	18.Ζινοδωράκης Χρηστ.[97]
Κίσαμος, Σπηλιά	Μονοτάξιο Δημοτικό	19.Μεσαρχάκης Αριστ.[98]
Κίσαμος, Έλος	Μονοτάξιο Δημοτικό	20.Τσισκάκης Χαράλ.[99]

[95] Για την απόλυση βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος 1900, αριθμ.39, Εν Χανίοις τη 15 Σεπτεμβρίου, σελ.1.
[96] Για την απόλυση βλ. ό.π., τεύχος δεύτερον, έτος 1900, αριθμ.38, Εν Χανίοις τη 9 Σεπτεμβρίου, σελ.2.
[97] Για την απόλυσή του βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος 1900, αριθμ.39, Εν Χανίοις τη 15 Σεπτεμβρίου, σελ.1.
[98] Για την απόλυσή του βλ. ό.π., τεύχος δεύτερον, έτος 1900, αριθμ.39, Εν Χανίοις τη 15 Σεπτεμβρίου, σελ.1.
[99] Για την απόλυσή του βλ. ό.π., τεύχος δεύτερον, έτος 1900, αριθμ.39, Εν Χανίοις τη 15 Σεπτεμβρίου, σελ.1.

Κίσαμος, Καστέλλι	Διτάξιο Δημοτικό	21.Χριστοδουλάκης Γεώργ.[100]
Σέλινος, Ροδοβάνι	Παρθεναγωγείο	1.Κασελάκη Αργυρώ
Σέλινος, Ασφεντιλές	Μονοτάξιο Δημοτικό	2.Λουπασάκης Χρ.
Σέλινος, Σκάφη	Μονοτάξιο Δημοτικό	3.Μαλανδράκης Παναγ.
Σέλινος, Παλαιόχωρα	Γραμματοδιδασκαλείο	4.Παπαδαντωνάκης Εμμ.Γ.
Σέλινος, Κάμπανος	Διτάξιο Δημοτικό	5.Πρωτοπαπαδάκης Ν.
Σέλινος, Κουλουρίδα	Μονοτάξιο Δημοτικό	6.Φυλλαδιτάκης Ι.
Σέλινος, Ροδοβάνι	Διτάξιο Δημοτικό	7.Χαλακατεβάκης Ιακ.[101]

Εξετάζοντας τον παραπάνω πίνακα παρατηρούμε πως η σχολική χρονιά 1900-1901 ξεκίνησε με κενά στους διδασκάλους και συνολικά 55 απολύσεις (47 για άνδρες, 8 για γυναίκες), λόγω αποτυχίας των υποψηφίων στις εξετάσεις του Αυγούστου. Από αυτούς 4 εργάζονταν στα Χανιά, 23 στη Κυδωνία, 21 στην Κίσαμο και 7 στη Σέλινο. Πάντως 34 Διδάσκαλοι από τους παραπάνω αποτυχόντες επαναπροσλήφθηκαν προσωρινά το 1901, λόγω της μεγάλης ανάγκης για εκπαιδευτικό προσωπικό στα σχολεία[102].

Παρακάτω ακολουθούν δύο πίνακες. Ο πρώτος αναφέρει τους διορισμούς εκπαιδευτικών σε όλο το νόμο Χανίων και ο δεύτερος την τοποθέτηση όσων ήταν ήδη σε υπηρεσία κατά τη σχολική χρονιά 1900-1901. Τα στοιχεία των πινάκων προσφέρουν ένα μέτρο σύγκρισης του αριθμού των εκπαιδευτικών που προσέφεραν τις υπηρεσίες τους το 1900-1901 συγκριτικά με την προηγούμενη χρονιά.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1 - ΔΙΟΡΙΣΜΟΙ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1901

ΕΠΑΡΧΙΑ-ΧΩΡΙΟ	ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ	ΒΑΘΜΟΣ	ΜΙΣΘΟΣ	ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΔΙΟΡΙΣΜΟΥ
Χανιά	1.Ανδρονίκου Περσεφόνη[103]	Γραμματοδιδασκάλ. β' τάξεως	35 δρχ.	3-1-1901[104]

[100] Για την απόλυσή του βλ. ό.π., τεύχος δεύτερον, έτος 1900, αριθμ.39, Εν Χανίοις τη 15 Σεπτεμβρίου, σελ.1.
[101] Για την απόλυσή του, στην οποία σημειώνεται εκ παραδρομής το Ροδοβάνι ως κώμη της επαρχίας Κισάμου, ενώ ανήκει στη Σέλινο, βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος 1900, αριθμ.39, Εν Χανίοις τη 15 Σεπτεμβρίου, σελ.1.
[102] Βλ. στον αμέσως επόμενο πίνακα.
[103] Αντικατέστησε την Καστρινάκη Μαρία που παραιτήθηκε. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος Β, αριθ.1, Εν Χανίοις τη 3 Ιανουαρίου 1901, σελ.1.

Χανιά	2.Πλακομιχελάκης Μιχ.	Γραμματοδιδάσκαλος β'τάξεως	35 δρχ.	9-1-1901[105]
Χανιά	3.Μουτζινοπούλα Πεσεντή	Διδασκάλισσα	40[106] δρχ.	9-1-1901
Χανιά	4.Σκαμνάκη Ευανθία	Διδασκάλισσα	80 δρ.	9-1-1901
Χανιά Καινούρια Χώρα	5.Βελής Σακήρ	Γραμματοδιδάσκαλος	Συμφωνηθείσα[107]	2-6-1901
Χανιά	6.Βουράκη Αικατερίνη	Διδασκάλισσα	80 δρ.	8-6-1901[108]
Κυδωνία Αχλάδα	1.Ζαμπετάκης Δημήτριος	Γραμματοδιδάσκαλος β τάξεως	35 δρχ.	3-1-1901
	2.Παπαφιλιππάκης Γαβριήλ	Γραμματοδιδάσκαλος β τάξεως	35 δρ.	26-3-1901[109]
Κυδωνία Χαλέπα	3.Γεώργιος Ζαχαράνης	Διευθυντής	80 δρ.	9-1-1901
	4.Δαρμάρος Αριστ.	Γραμματοδιδάσκαλος β τάξεως	35 δρ.	24-1-1901[110]
Κυδωνία Χαλέπα	5.Ανδρεδάκη Αικατερίνη	Γραμματοδιδασκάλισσα β τάξεως	35 δρ.	9-1-1901
Κυδωνία	6.Ξηρουχάκης	Διδάσκαλος	70 δρ.	9-1-1901

[104] Για τους διορισμούς που δημοσιεύτηκαν στις 3-1-1901 βλ. ό.π., τεύχος δεύτερον, έτος Β, αριθ.1, Εν Χανίοις τη 3 Ιανουαρίου 1901, σελ.1.
[105] Για τους διορισμούς που δημοσιεύτηκαν στις 9-1-1901 βλ. ό.π., τεύχος δεύτερον, έτος Β, αριθ.2, Εν Χανίοις τη 9 Ιανουαρίου 1901, σελ.12.
[106] Ο μισθός της είχε αρχικά γραφτεί εκ παροράματος 45 δρ., ενώ ο νόμιμος ήταν 40 δρ. Βλ. ό.π., τεύχος δεύτερον, έτος Β, αριθ.3, Εν Χανίοις τη 22 Ιανουαρίου 1901, σελ.19.
[107] Συμφωνηθείσα η αμοιβή μεταξύ των προκρίτων της συνοικίας αυτής, αλλά το ποσόν δεν αναφέρεται. Για το διορισμό βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος Β, αριθ.29, Εν Χανίοις τη 2 Ιουνίου 1901, σελ. 126.
[108] Για το διορισμό της στη θέση της Πολυξένης Πουλιτσάκη, που παραιτήθηκε βλ. ό.π., τεύχος δεύτερον, έτος Β, αριθ.31, Εν Χανίοις τη 8 Ιουνίου 1901, σελ.139.
[109] Για τους διορισμούς που δημοσιεύτηκαν στις 26-3-1901 και την παραίτηση Ζαμπετάκη βλ. ό.π., τεύχος δεύτερον, έτος Β, αριθ.20, Εν Χανίοις τη 26 Μαρτίου 1901, σελ.85.
[110] Για τους διορισμούς που δημοσιεύτηκαν στις 24-1-1901 βλ. ό.π., τεύχος δεύτερον, έτος Β, αριθ.4, Εν Χανίοις τη 24 Ιανουαρίου 1901, σελ.21.

Αγία-Τριάδα	Αγαθάγγελος			
Κυδωνία Καμπάνι	7.Χρυσαφίδης Δημ.	Διδάσκαλος	50 δρ.	9-1-1901
Κυδωνία Σούδα	8.Γιακουπάκης Αβδουραχμάν	Γραμματο-διδάσκαλος β τάξεως	35 δρ.	9-1-1901
Κυδωνία Περβόλια	9.Γαϊτάνος Ιωαν.[111]	Γραμματο-διδάσκαλος β τάξεως	35 δρ.	9-1-1901
	10.Βαρουδά-κης Μιχαήλ	Γραμματο-διδάσκαλος β τάξεως	35 δρ.	28-4-1901[112]
Κυδωνία Σταλός	11.Γομπάκης Νικ.	Γραμματο-διδάσκαλος β τάξεως	35 δρ.	9-1-1901
Κυδωνία Κοντόπου-λα	12.Σγουράκης Αντ.	Γραμματο-διδάσκαλος β τάξεως	35 δρ.	9-1-1901
Κυδωνία Λάκκοι	13.Σπερελάκης Σταμ.	Γραμματο-διδάσκαλος β τάξεως	35 δρ.	9-1-1901
Κυδωνία Σκαφιδάκια	14.Καβρουλά-κης Μάρκος	Γραμματο-διδάσκαλος β τάξεως	35 δρ.	9-1-1901
Κυδωνία Πρασές	15.Μαλανδρά-κης Πανάγ.	Γραμματο-διδάσκαλος β τάξεως	35 δρ.	9-1-1901
Κυδωνία Αλικιανού	16.Γαροφαλά-κης Ν.	Γραμματο-διδάσκαλος	40 δρ.	9-1-1901
Κυδωνία Βρύσες	17.Παπαδάκης Στυλ.	Γραμματο-διδάσκαλος β τάξεως	35 δρ.	9-1-1901

[111] Πραγματοποιήθηκε μετάθεση του Ιωάννη Γαϊτάνου από τα Περιβόλια στους Κάμπους Κυδωνίας για λόγους υγείας. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος Β, αριθ.4, Εν Χανίοις τη 24 Ιανουαρίου 1901, σελ.1.

[112] Για τους διορισμούς που δημοσιεύτηκαν στις 28-4-1901 βλ. ό.π., τεύχος δεύτερον, έτος Β, αριθ.24, Εν Χανίοις τη 28 Απριλίου 1901, σελ.111.

Κυδωνία Μανολιό-πουλο	18. Μιχελάκης Εμμ. Ν.	Γραμματο-διδάσκαλος β τάξεως	35 δρ.	9-1-1901
Κυδωνία Νεριανά	19.Γεωργου-σάκης Γεωργ.	Διδάσκαλος	70 δρ.	9-1-1901
Κυδωνία Μεσκλά	20.Δουκάκης Θεόδ.	Γραμματο-διδάσκαλος β τάξεως	35 δρ.	9-1-1901
Κυδωνία Φουρνές	21.Τζεράκης Ιωάννης Δ.	Γραμματο-διδάσκαλος β τάξεως	35 δρ.	30-1-1901[113]
Κυδωνία Σκοινές	22.Κασελάκης Θεόδωρος Γ.	Γραμματο-διδάσκαλος β τάξεως	35 δρ.	30-1-1901
Κυδωνία Δρακώνα	23.Χναράκης Νικόλαος Μ.[114]	Γραμματο-διδάσκαλος β τάξεως	35 δρ.	30-1-1901
	24.Στρατου-δάκης Ματ-θαίος	Γραμματο-διδάσκαλος β τάξεως	35 δρ.	26-3-1901
Κυδωνία Γέρω-Λάκκος	25.Γεώργιος Μαυρακάκης	Γραμματο-διδάσκαλος β τάξεως	35 δρ.	30-1-1901[115]
Κυδωνία Ντερές	26.Μάνδακας Νικόλαος	Γραμματο-διδάσκαλος α τάξεως	40 δρ.	18-2-1901[116]
Κυδωνία Γαλατάς	27.Τσεπετάκης Ιωαν. Εμμ.[117]	Γραμματο-διδάσκαλος	40 δρ.	3-3-1901
Κυδωνία	28.Φωτάκης	Γραμματο-	40 δρ.	26-3-1901

[113] Για τους διορισμούς που δημοσιεύτηκαν στις 30-1-1901 βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος Β, αριθ.5, Εν Χανίοις τη 30 Ιανουαρίου 1901, σελ.26.
[114] Παραιτήθηκε στις 3-3-1901. Βλ. ό.π., τεύχος δεύτερον, έτος Β, αριθ.12, Εν Χανίοις τη 3 Μαρτίου 1901, σελ.45.
[115] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος Β, αριθ.5, Εν Χανίοις τη 30 Ιανουαρίου 1901, σελ.26.
[116] Για τους διορισμούς που δημοσιεύτηκαν στις 18-2-1901 βλ. ό.π., τεύχος δεύτερον, έτος Β, αριθ.10, Εν Χανίοις τη 18 Φεβρουαρίου 1901, σελ.37.
[117] Βλ. ό.π., τεύχος δεύτερον, έτος Β, αριθ.12, Εν Χανίοις τη 3 Μαρτίου 1901, σελ.46. Για την παραίτησή του βλ. ό.π., τεύχος δεύτερον, έτος Β, αριθ.20, Εν Χανίοις τη 26 Μαρτίου 1901, σελ.85.

Ορθούνι	Παναγ.Ιερεύς	διδάσκαλος		
Κυδωνία Βαρούσι	29.Αρναουτάκης Χατζή Ελφίς	Γραμματοδιδάσκαλος	Μισθός συμφωνηθέντας μετά των κατοίκων	5-5-1901[118]
Κίσαμος Ποταμίδα	1.Φωτάκης Φώτιος	Διδάσκαλος	60 δρχ.	3-1-1901
Κίσαμος Έλος	2.Βασιλαντωνάκης Εμμ.	Γραμματοδιδάσκαλος β' τάξεως	35 δρχ.	3-1-1901
Κίσαμος Ροδοπού	3.Δημητριάδης Δημ.	Διδάσκαλος	60 δρ.	9-1-1901
Κίσαμος Σπηλιά	4.Μεσαρχάκης Αριστ.	Γραμματοδιδάσκαλος	40 δρ.	9-1-1901
Κίσαμος Βασιλόπουλο	5.Δασκαλάκης Ιω.	Γραμματοδιδάσκαλος β τάξεως	35 δρ.	9-1-1901
Κίσαμος Δραπανιάς	6.Καπετανάκης Σάββας	Γραμματοδιδάσκαλος β τάξεως	35 δρ.	9-1-1901
Κίσαμος Καστέλλι	7.Εξαρχόπουλος Σπ.	Διευθυντής	180 δρ.	9-1-1901
	8.Αρετάκης Γεώργιος	Γραμματοδιδάσκαλος β τάξεως	35 δρ.	24-1-1901
Κίσαμος Τοπόλια	9.Σφακιωτάκη Κυριακή	Γραμματοδιδασκάλισσα	40 δρ.	9-1-1901
Κίσαμος Κουτουφιανα	10.Λασκαριδάκης Λεωνίδας	Γραμματοδιδάσκαλος β τάξεως	35 δρ.	9-1-1901
Κίσαμος Κάμποι[119]	11.Ανυφαντάκης Μιχαήλ	Γραμματοδιδάσκαλος β	35 δρ.	9-1-1901

[118] Για το διορισμό του βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος Β, αριθ.25, Εν Χανίοις τη 5 Μαΐου 1901, σελ.117.

		τάξεως		
Κίσαμος Αμυγδαλοκεφάλι	12.Φυλλαδιτάκης Ιω.	Γραμματοδιδάσκαλος	40 δρ.	9-1-1901
Κίσαμος Βλάτος	13.Γεραντωνάκης Γεωργ.[120]	Γραμματοδιδάσκαλος β τάξεως	35 δρ.	22-1-1901
Κίσαμος Κακόπετρο	14.Δεσποτάκης Ιωάννης	Γραμματοδιδάσκαλος β τάξεως	35 δρ.	9-1-1901
Κίσαμος Ανώσκελη	15.Πρωιμάκης Διονύσιος	Γραμματοδιδάσκαλος β τάξεως	35 δρ.	9-1-1901
Κίσαμος Καρές Γλώσσα	16.Κρομμυδάκης Δημ.	Γραμματοδιδάσκαλος β τάξεως	45 δρ.	9-1-1901
Κίσαμος Βούβες (Λουκομιχελιανά).	17.Φουντουλάκης Εμμαν.	Γραμματοδιδάσκαλος β τάξεως	35 δρ.	9-1-1901
Κίσαμος Άγιοι Πάντες	18.Πρωιμάκης Παναγιώτης	Γραμματοδιδάσκαλος α τάξεως	40 δρ.	18-2-1901
	19.Μιαούλης Αναστάσιος	Γραμματο-Διδάσκαλος β τάξεως	35 δρ.	24-1-1901
Κίσαμος Σειρικάρι	20.Τσιχλάκης Στυλιανός	Γραμματοδιδάσκαλος β τάξεως	35 δρ.	30-1-1901
Κίσαμος	21.Μιαούλης Αναστάσιος[121]	Γραμματοδιδάσκαλος β	35 δρ.	7-2-1901

[119] Πρόκειται για το χωριό Κάμπος του Δήμου Εννέα Χωρίων Επαρχίας Κισάμου (Βλ. Σπανάκη Στ., Πόλεις και χωριά της Κρήτης, τόμος Α, 2006, σελ.354), το οποίο στον κατάλογο των διορισμών σημειώνεται σε πληθυντικό αριθμό. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος Β, αριθ.2, Εν Χανίοις τη 9 Ιανουαρίου 1901, σελ.12.

[120] Σε παράραμα της *«Επισήμου Εφημερίδας της Κρητικής Πολιτείας»* (τεύχος δεύτερον, έτος Β, αριθ.3, Εν Χανίοις τη 22 Ιανουαρίου 1901, σελ.19) υπάρχει διόρθωση εκ του γραφείου της Α.Δ. της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και Θρησκευμάτων στο ονοματεπώνυμο. Γραμματοδιδάσκαλος στο Βλάτο διορίστηκε ο Γεραντωνάκης Γεώργιος και όχι ο Αρετάκης Γεώργιος.

Αφράτα		τάξεως		
Κίσαμος Κεφάλι	22.Μαυριγιαννάκης Μιχαήλ Ν.	Γραμματοδιδάσκαλος β τάξεως	35 δρ.	9-3-1901
Κίσαμος Μούλετε	23.Ορφανουδάκης Κωνσταντίνος	Γραμματοδιδάσκαλος β τάξεως	Συμφωνηθέν ποσό με κατοίκους	28-4-1901[122]
Σέλινος Αζογιρές	1.Χατζάκης Ιωαν. Χ.Γ. [123]	- (δεν αναφέρεται ο βαθμός)	- (δεν αναφέρεται ο μισθός)	3-1-1901
Σέλινος Βουτάς	2.Σφακιανάκης Παναγιώτης	Γραμματοδιδάσκαλος	40 δρ.	9-1-1901
Σέλινος Ασφεντιλές	3.Λουπασάκης Χρήστος	Γραμματοδιδάσκαλος	40 δρ.	9-1-1901
Σέλινος Κάνδανος	4.Χαλακατεβάκης Ιάκωβος	Γραμματοδιδάσκαλος	40 δρ.	9-1-1901
Σέλινος Κάδρος	5.Τσισκάκης Χαράλαμπος	Γραμματοδιδάσκαλος	40 δρ.	24-1-1901
Σέλινος Αγία Ειρήνη	6.Λαδάκης Εμμ.Β.	Γραμματοδιδάσκαλος β τάξεως	32 40/00 δρ.	3-3-1901

[121] Ο Μιαούλης Αναστάσιος είχε αρχικά διοριστεί στους Άγιους Πάντες Κισάμου απ'όπου παραιτήθηκε. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος Δεύτερον, έτος Β, αριθ.4, Εν Χανίοις τη 24 Ιανουαρίου 1901, σελ.1. Για το διορισμό στα Αφράτα βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος Β, αριθ.7, Εν Χανίοις τη 7 Φεβρουαρίου 1901, σελ.32.

[122] Εφόσον αναφέρει πως ο μισθός του ήταν ένα συμφωνηθέν ποσό μετά των κατοίκων του χωριού πιθανολογούμε βάσιμα πως επρόκειτο για ιδιοσυντήρητο σχολείο, αφού η ίδια διαδικασία ακολουθούνταν και στα υπόλοιπα παρόμοια ιδρύματα. Βλ. ό.π., τεύχος δεύτερον, έτος Β, αριθ.24, Εν Χανίοις τη 28 Απριλίου 1901, σελ. 112.

[123] Στο χωριό Αζογιρές ιδρύθηκε Γραμματοδιδασκαλείο ιδιοσυντήρητο με δαπάνη της κοινότητας. Βλ. ό.π., τεύχος δεύτερον, έτος Β, αριθ.1, Εν Χανίοις τη 3 Ιανουαρίου 1901, σελ.1.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2 - ΤΟΠΟΘΕΤΗΣΕΙΣ ΔΗΜΟΔΙΔΑΣΚΑΛΩΝ ΔΙΑΤΕΛΟΥΝΤΩΝ ΕΝ ΥΠΗΡΕΣΙΑ 1900-1901[124]

ΠΟΛΗ ή ΕΠΑΡΧΙΑ/ ΧΩΡΙΟ	ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ	ΒΑΘΜΟΣ / ΕΙΔΙΚΟΤΗΤΑ	ΜΙΣΘΟΣ	ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΤΟΠΟΘΕΤΗΣΗΣ
Χανιά	1.Πιμπλάκης Νικόλαος	Διευθυντής	120 δρ.	9-1-1901
	2.Λεμπέσης Αντώνης	Διδάσκαλος	60 δρ.	
	3.Λουκάκης Γεώργιος	Διδάσκαλος	60 δρ.	
	4.Γυπαράκης Νικόλαος[125]	Διδάσκαλος στην Α τάξη	100 δρ.	
Χανιά	5.Γ.Δρανδάκη Ελένη	Διευθύντρια	120 δρ.	9-1-1901
	6.Νικολούδη Χριστίνη	Διδασκάλισσα στην Α τάξη	120 δρ.	
	7.Λανδράκη Αρτεμισία	Διδασκάλισσα	120 δρ.	
	8.Βουράκη Ζαχαρούλα	Διδασκάλισσα	120 δρ.	
	9.Βαρδίδου Μαρία	Διδασκάλισσα	60 δρ.	
	10.Παραδομενάκη Αικατερίνη	Διδασκάλισσα	60 δρ.	
	11.Πουλιτσάκη Πολυξένη	Διδασκάλισσα	80 δρ.	
Χανιά	12.Κεφαλάκης Νεχέτ[126]	Διευθυντής	120 δρ.	9-1-1901
	13.Ουζουναλάκης Ομέρ	Διδάσκαλος Θρησκευτικών	80 δρ.	

[124] Για τα στοιχεία του πίνακα βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος Β, αριθ.2, Εν Χανίοις τη 9 Ιανουαρίου 1901, σελ.9, 10.

[125] Ο Γυπαράκης μετατέθηκε στη συγκεκριμένη θέση ενώ προηγουμένως ήταν βοηθός του Νομαρχιακού Επιθεωρητή Χανίων και Σφακίων. Βλ. ό.π., σελ.14.

[126] Για τη σωστή ορθογραφία του ονόματος βλ. ό.π., έτος Β, αριθ.96, Εν Χανίοις τη 2 Νοεμβρίου 1899, σελ.3.

	14.Λανδράκης Ιωάννης	Διδάσκαλος Ελληνικών	150 δρ.	
	15.Καλεμικιαράκης Ιωάννης	Διδάσκαλος Ελληνικών	60 δρ.	
	16.Πουναζάκης Ι-βραχήμ Χουλουσή	Διδάσκαλος	60 δρ.	
	17.Απτηαγαδάκης Ιβραχήμ Ζεκρή	Διδάσκαλος	50 δρ.	
	18.Χατζηαχμετάκης Μουσταφάς	Διδάσκαλος	50 δρ.	
	19.Σακηράκης Χασάν Ζεκή	Διδάσκαλος	50 δρ.	
Χανιά	20.Σεϊδοπούλα Εμινέ	Διευθύντρια	100 δρ.	9-1-1901
	21.Βιολάκη Χουσνιγιέ	Διδασκάλισσα	60 δρ.	
	22.Κολτσιμπασάκη Κιουμπρά	Διδασκάλισσα	50 δρ.	
	23.Κουκουλέ Αναστασία	Διδασκάλισσα	80 δρ.	
Κυδωνία Χαλέπα	1.Αγκαβανάκης Παναγιώτης	Διδάσκαλος	45 δρ.	9-1-1901
Κυδωνία Χαλέπα	2.Μητσοτάκη Ελένη	Διευθύντρια	105 δρ.	9-1-1901
	3.Ξανθουδάκη Μαρία	Διδασκάλισσα	50 δρ.	
Κυδωνία Χαλέπα	4.Ρεϊζογλουδάκης Δεμίρ	Γραμματο-διδάσκαλος	40 δρ.	9-1-1901
Κυδωνία Στέρνες	5.Περάκης Στυλιανός	Διευθυντής	80 δρ.	9-1-1901
Κυδωνία Τσικαλαργιά Νεροκούρου	6.Ζαχαριουδάκης Ανδρέας	Διδάσκαλος	55 δρ.	9-1-1901
Κυδωνία Μουρνιές	7.Γαλιάτσος Μιχαήλ	Διδάσκαλος	40 δρ.	9-1-1901
Κυδωνία Γαλατάς	8.Χατζηράκης Εμμ.Γ.	Διδάσκαλος	80 δρ.	9-1-1901

Κυδωνία Αγίας Μαρίνα Πλατανιά	9.Μαστοράκης Εμμ.	Διδάσκαλος	60 δρ.	9-1-1901
Κυδωνία Μαλάξα	10.Ποντικάκης Δημήτριος	Ιερεύς Διδάσκαλος	50 δρ.	9-1-1901
Κυδωνία Θέρισο	11.Γεωργιάδης Τριαντάφυλλος	Γραμματοδιδάσκαλος	45 δρ.	9-1-1901
Κυδωνία Λάκκοι	12.Μανωλαράκης Στυλιανός	Διευθυντής	100 δρ.	9-1-1901
Κυδωνία Λάκκοι	13.Βώλου Μαρία	Διδασκάλισσα	80 δρ.	9-1-1901
Κυδωνία Βατόλακκος	14.Παπαδάκης Βασίλειος	Διευθυντής	60 δρ.	9-1-1901
Κυδωνία Φουρνέ	15.Κληματσάκης Ευάγγελος[127]	Διδάσκαλος	80 δρ.	9-1-1901
Κυδωνία Κάτω Σειρήλι - Ξαμουδοχώρι	16.Πετράκης Στυλιανός Σ.	Διδάσκαλος	60 δρ.	9-1-1901
Κυδωνία Γεράνι	17.Μυριδάκης Εμμανουήλ	Διδάσκαλος	60 δρ.	9-1-1901
Κυδωνία Κοντομαρί	18.Κουτεντάκης Εμμανουήλ	Διδάσκαλος	80 δρ.	9-1-1901
Κίσαμος Καμισιανά	1.Σφακιωτάκης Νικόλαος	Διδάσκαλος	60 δρ.	9-1-1901
Κίσαμος Ροδοπού	2.Βρυλάκη Κλεάνθη	Διδασκάλισσα	40 δρ.	9-1-1901
Κίσαμος Καστέλλι	3.Κυριακάκης Νικόλαος	Διδάσκαλος	100 δρ.	9-1-1901
Κίσαμος Καστέλλι	4.Χαλκιαδάκη Αικατερίνη	Διδασκάλισσα	80 δρ.	9-1-1901

[127] Αντικαταστάθηκε από τον Τζεράκη Ιωάννη στις 30-1-1901 (Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος β, αριθ.5, Εν Χανίοις τη 30 Ιανουαρίου 1901, σελ.26), αφού ο ίδιος διορίστηκε στη θέση του Παιδονόμου στο Γυμνάσιο Χανίων. Βλ. ό.π., τεύχος δεύτερον, έτος Β, αριθ.10, Εν Χανίοις τη 18 Φεβρουαρίου 1901, σελ.37.

Κίσαμος Λουσακιές Παλαιόκαστρο	5.Σχετάκης Αντώνιος	Διδάσκαλος	55 δρ.	9-1-1901
Κίσαμος Καλαθένες Κουκουναρά	6.Σταματάκης Κωνσταντίνος	Διδάσκαλος	55 δρ.	9-1-1901
Κίσαμος Τοπόλια	7.Ξαγοραράκης Στέφανος	Διδάσκαλος	80 δρ.	9-1-1901
Κίσαμος Κουνενί	8.Λαμπακάκης Χαράλαμπος	Διδάσκαλος	80 δρ.	9-1-1901
Κίσαμος Μουρί	9.Ματθαίος Καλογεράκης	Διδάσκαλος	40 δρ.	9-1-1901
Κίσαμος Σφακοπηγάδι Περβολάκια	10.Παπαγιαννάκης Γεώργιος	Διδάσκαλος	70 δρ.	9-1-1901
Κίσαμος Πανέθυμο	11.Παπαγιαννάκης Ν.	Διδάσκαλος	50 δρ.	9-1-1901
Κίσαμος Παλαιά Ρούματα	12.Παπασηφάκης Ν.	Διδάσκαλος	50 δρ.	9-1-1901
Σέλινος Κακοδίκι	1.Βαγιάκης Ιάκωβος	Διευθυντής	120 δρ.	9-1-1901
	2.Τζιάκης Γεώργιος	Διδάσκαλος	100 δρ.	
	3.Λουπασάκης Εμμ.	Διδάσκαλος	120 δρ.	
Σέλινος Επανοχώρι	4.Χαιρετάκης Αντώνιος	Διδάσκαλος	45 δρ.	9-1-1901
Σέλινος Κάμπανος	5.Μαρματάκης Ιωάννης	Διδάσκαλος	50 δρ.	9-1-1901
Σέλινος Ροδοβάνι	6.Χατζημιχελάκης Μιχαήλ	Διδάσκαλος	80 δρ.	9-1-1901
Σέλινος Μάζα	7.Θεοδωράκης Ιωάννης	Διδάσκαλος	60 δρ.	9-1-1901
Σέλινος Βοθιανά	8.Κλωνιζάκης Αντ.	-	50 δρ.	9-1-1901
Σέλινος Άγιοι Πατέρες – Κουλουρίδα	9.Παναγιωτάκης Γ.	Διδάσκαλος	55 δρ.	9-1-1901

Σέλινος Σκλαβοπούλα	10.Γρηγοράκης Εμμ.	Διδάσκαλος	40 δρ.	9-1-1901

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Η μελέτη των παραπάνω πινάκων δείχνει ξεκάθαρα τη μείωση του εκπαιδευτικού προσωπικού κατά το σχολικό έτος 1900-1901. Ενώ την προηγούμενη σχολική χρονιά στο νομό Χανίων εργάστηκαν 197 εκπαιδευτικοί, το 1900-1901 ο αριθμός τους έπεσε στους 127 (103 άνδρες, 24 γυναίκες). Όπως και την προηγούμενη χρονιά ο μικρότερος αριθμός εκπαιδευτικών παρατηρείται στην επαρχία Σελίνου, η οποία είναι και η πιο απομακρυσμένη από το νομό Χανίων. Επίσης σε αυτή την επαρχία δεν εργάστηκε καμία γυναίκα. Τα συγκεκριμένα νούμερα πιστοποιούν αυτό για το οποίο είχε ήδη ενημερώσει από το Σεπτέμβριο του 1900 ο Σύμβουλος Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και Θρησκευμάτων Γιαμαλάκης τον Πρίγκιπα[128]. Τον προειδοποιούσε πως οι λιγότεροι διορισμοί των διδασκάλων, συγκριτικά με το προηγούμενο έτος λόγω της αποτυχίας τους στις δημοδιδασκαλικές εξετάσεις του Αυγούστου 1900, σε συνδυασμό με τα οικονομικά προβλήματα που αντιμετώπιζε η Κρητική Πολιτεία, ήταν τα βασικά αίτια της μείωσης του αριθμού των ιδρυόμενων σχολείων και γενικά της καθοδικής πορείας της εκπαίδευσης όχι μόνο στο νομό Χανίων αλλά σε ολόκληρη τη νήσο.

[128] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος τρίτον, έτος 1900, αριθ.69, Εν Χανίοις τη 25 Οκτωβρίου 1900, σελ.1. Στην ίδια έκθεση ο Σύμβουλος σημείωνε πως οι λίγες διδασκάλισσες αρνούνται να απομακρυνθούν από τις οικογένειές τους και να εργαστούν σε απομακρυσμένα χωριά χωρίς κάποιο συγγενή ως προστάτη.

1.4 Γνωμοδοτήσεις για τις σχολικές περιφέρειες των επαρχιών.

Η διαίρεση της νήσου σε επαρχίες χρονολογείται από την περίοδο της ενετικής κυριαρχίας στο νησί (1212 μ.Χ.-1669 μ.Χ.). Εφαρμόστηκε και στην απογραφή του 1881, με το νομό Χανίων να αποτελείται από τις επαρχίες *«Χανιά (πόλις) μετά περιχώρων», «Κυδωνία», «Κίσαμος»* και *«Σέλυνον»,* ενώ την ίδια διαίρεση του νομού Χανίων σε επαρχίες τη συναντάμε και στην απογραφή του 1900[1].

Ο καθορισμός των σχολικών περιφερειών ανά επαρχία ήταν ένα καίριο ζήτημα για την Ανωτέρα Διεύθυνση Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και Θρησκευμάτων, αφού έπρεπε να αποφασιστεί ποιες θα ήταν οι έδρες των σχολείων και ποιων χωριών οι μαθητές θα διδάσκονταν εκεί. Το οίκημα θα έπρεπε -όσο αυτό ήταν δυνατόν- να απέχει απόσταση ίδιου χρόνου ή έστω του λιγότερου δυνατού από τα χωριά που θα συνιστούσαν τη σχολική περιφέρεια. Φαίνεται πως μέχρι τη σχολική χρονιά 1900-1901 οι εκπαιδευτικές ανάγκες της νήσου ήταν συγκεχυμένες και η Κυβέρνηση σε συνεργασία με τους τοπικούς φορείς προσπαθούσε να τις συγκεκριμενοποιήσει.

Ο καταρτισμός γενικού διαγράμματος σχολικών περιφερειών απασχολούσε λοιπόν τη Διεύθυνση. Ο επιτόπιος έλεγχος για να διασταυρωθούν οι πληροφορίες σχετικά με τις σχολικές περιφέρειες θα οδηγούσε σε ένα πλήρες σχέδιο σχολικών περιφερειών. Αυτό σε αντιστοιχία με την ανέγερση ευρύχωρων διδακτηρίων υπό την κυβερνητική αιγίδα σε κατάλληλα κέντρα θα είχε ως απόληξη τον πάγιο ορισμό των εκπαιδευτικών αναγκών, όχι μόνο του νομού Χανίων αλλά και όλης της Νήσου, οι οποίες θα μπορούσαν κάλλιστα να χαρακτηριστούν έως τότε αόριστες. Αυτός ο ορισμός περιλάμβανε τα σχολεία που απαιτούνταν σε όλη τη νήσο, τον αριθμό των αναγκαίων διδασκάλων και το ποσό της δαπάνης που απαιτούνταν ετησίως για τη συντήρηση και των δυο. Όσο οι εκπαιδευτικές ανάγκες παρέμεναν αόριστες, ο αριθμός των σχολείων και ο μισθός των εκπαιδευτικών ήταν ασταθείς και σε άμεση θετική ή αρνητική εξάρτηση με τις διακυμάνσεις του προϋπολογισμού[2].

---

[1] Βλ. Σταυράκη Ν., Στατιστική του Πληθυσμού της Κρήτης, Μέρος Πρώτον, 1890, σελ.164, Μέρος Δεύτερον σελ.4. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Α, αριθ.61, Εν Χανίοις τη 6 Νοεμβρίου 1900, σελ.8.

[2] Στην αρχή της σχολικής χρονιάς 1900-1901, ο Σύμβουλος Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και Θρησκευμάτων Γιαμαλάκης σε έκθεσή του προς τον Πρίγκιπα, στην οποία περιγράφει τις αιτίες της συρρίκνωσης της εκπαίδευσης από το ελπιδοφόρο 1899 στο δυσοίωνο 1900, τόνιζε την ανάγκη καθορισμού σχολικών περιφερειών και γενικότερα εκπαιδευτικών αναγκών. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος τρίτον, έτος 1900, αριθ.69, Εν Χανίοις τη 25 Οκτωβρίου 1900, σελ.2. Η έκθεση είχε συνταχθεί από τις 8 Σεπτεμβρίου 1900.

Καμία σχεδίαση σχολικών περιφερειών όμως δε θα μπορούσε να επιτευχθεί μεμονωμένα από την κεντρική διοίκηση, παρά μόνο αν συνεργαζόταν ο Σύμβουλος Εκπαιδεύσεως με Νομαρχιακούς Επιθεωρητές και Επάρχους. Πράγματι ο Σύμβουλος Γιαμαλάκης ζήτησε ξεκάθαρα τη συνεργασία τους στον καθορισμό σχολικών περιφερειών, εξηγώντας τους πως οι ωφέλειες από την επίτευξη αυτού του στόχου θα ήταν πολλαπλές. Η πολιτεία θα ήταν δυνατόν να καθορίζει μια πάγια δαπάνη από τον προϋπολογισμό για την εκπαίδευση, η προσφορά του αγαθού της εκπαίδευσης θα αφορούσε σε όλους τους κατοίκους και τα διδακτήρια θα ιδρύονταν σε κατάλληλο χώρο. Υπήρχε κυβερνητική επιθυμία να μεγεθυνθούν οι σχολικές περιφέρειες, με συνακόλουθες συνέπειες τη συγκέντρωση πολλών μαθητών σε μεγάλα σχολεία με διδασκάλους περισσότερους από έναν, διευθυντές και γενικά προσωπικό με όλα τα απαιτούμενα προσόντα. Αυτό το σύστημα θα προσέφερε μόρφωση, διδασκαλία τελειότερη από αυτήν του ενός γραμματοδιδασκάλου που συνήθως αναλάμβανε τη διδασκαλία μαθητών τεσσάρων τάξεων, οι οποίοι κατανέμονταν σε μικρότερες ομάδες. Άλλωστε η πρόταση που υπαγόρευε κάθε συνοικισμός να διαθέτει από ένα σχολείο ήταν ανεδαφική και μη πραγματοποιήσιμη, διότι θα απαιτούσε υπέρογκη δαπάνη και συγχρόνως επαρκές προσωπικό άξιο του αξιώματός του, όροι στους οποίους δεν μπορούσε να ανταποκριθεί η Κρητική Πολιτεία.

Η δημιουργία μεγάλων σχολικών περιφερειών αποτελούσε ξεκάθαρη κατεύθυνση από την Κυβέρνηση προς τις τοπικές αρχές. Ο αριθμός των κατοίκων κάθε χωριού της δικαιοδοσίας τους μέσω των επίσημων απογραφικών πινάκων, η προσωπική τους πείρα ως προς τις τοπικές σχέσεις και τις αποστάσεις, η διάταξη του Οργανισμού της Εκπαιδεύσεως που υποχρέωνε σε φοίτηση όσους κατοικούσαν ½ ώρα το πολύ μακριά από την έδρα του σχολείου, ήταν οι σταθερές που θα έπρεπε να λάβουν σοβαρά υπόψη οι Έπαρχοι και Νομαρχιακοί Επιθεωρητές για τις περιφέρειες, πριν γνωμοδοτήσουν. Η γνωμοδότησή τους όφειλε να καλύπτει το παρακάτω φάσμα απαιτήσεων:

1. Ορισμός των χωριών που θα αποτελούσαν τη σχολική περιφέρεια.
2. Συγκεκριμένη πρόταση για την τοποθεσία του διδακτηρίου. Δεν ήταν πανάκεια το σχολείο να βρίσκεται εντός του χωριού και η λύση της οικοδόμησής του εκτός αυτού, σε χώρο εκτεταμένο, ευρύχωρο, σε καθαρό περιβάλλον, ευνοούνταν. Σε περίπτωση τέτοια οι μαθητές θα μπορούσαν να διαμένουν εντός του σχολείου υπό την επίβλεψη του διδασκάλου που θα έμενε εκεί. Σκοπός της παραμονής τους ήταν να μην αναγκάζονταν να μεταβούν στις οικείες τους μέχρι το απόγευμα.

3. Εκτίμηση της απόστασης των χωριών της περιφέρειας από την τοποθεσία αυτή.
4. Καταγραφή ποταμών, χειμάρρων ή άλλων ανωμαλιών που θα δυσχέραιναν τη μετακίνηση των μαθητών από και προς το σχολείο.
5. Καταγραφή μεμονωμένων συνοικισμών με λίγους μαθητές, οι οποίοι πληρούσαν συγκεκριμένες προϋποθέσεις ώστε να ιδρυθούν εκεί σχολεία χωριστά. Η απόστασή τους από την κοντινότερη σχολική περιφέρεια έπρεπε να ήταν μεγαλύτερη από μισή ώρα ή η μορφολογία του εδάφους να μην ευνοούσε τις καθημερινές μετακινήσεις που απαιτούνταν για τη φοίτηση στο σχολείο.
6. Καταγραφή περιπτώσεων στις οποίες η γεφύρωση ποταμών ή χειμάρρων θα μπορούσε να καταστήσει εύκολη τη μετάβαση των παιδιών στα σχολεία.

Οι Έπαρχοι και οι Νομαρχιακοί Επιθεωρητές έπρεπε να διατυπώσουν τις προτάσεις τους όσο το δυνατόν ταχύτερα, έτσι ώστε ο Σύμβουλος, έχοντας ως βάση τις συγκεκριμένες πληροφορίες, να πραγματοποιήσει περιοδείες για επιτόπια μελέτη αμφισβητούμενων σημείων και τελικά να συμπληρωθεί πίνακας με όλα τα αναγκαία σχολεία στη Νήσο[3].

Ο Νομάρχης Χανίων Μεχμέτ Σπαθάκης[4] συνεργάστηκε κι αυτός με το Σύμβουλο στο ζήτημα των σχολικών περιφερειών του νομού Χανίων, εκτός από τους Επάρχους και το Νομαρχιακό Επιθεωρητή. Ο Νομάρχης, απαντώντας σε έγγραφο του Συμβούλου περί γνωμοδοτήσεως του ορισμού των κέντρων των σχολικών περιφερειών, απέστειλε και τις τρεις γνωμοδοτήσεις των Επάρχων Σελίνου – Κυδωνίας – Κισάμου στις 10 Μαρτίου 1901, ικανοποιώντας αίτημα του Συμβούλου διατυπωμένο σε εγκύκλιο στις 11 Νοεμβρίου 1900. Οι τέσσερις μήνες που μεσολάβησαν για τη συγκέντρωση των στοιχείων αναφορικά με τις σχολικές περιφέρειες του Νομού Χανίων φανερώνουν αργοπορία στο διοικητικό μηχανισμό του Νομού. Βέβαια ο Νομάρχης Σπαθάκης φρόντισε να ενημερώσει το Σύμβουλο πως η Νομαρχία δεν λειτούργησε απλά ως διαβιβαστής των γνωμοδοτήσεων αλλά εξέτασε ιδιαιτέρως το ζήτημα και συμφωνούσε με τους Επάρχους[5].

---

[3] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος 1900, αριθ.51, Εν Χανίοις τη 11 Νοεμβρίου 1900, σελ.3, 4.

[4] Στις 12 Ιουνίου 1899, ο Μεχμέτ Σπαθάκης διορίστηκε Νομάρχης Χανίων, με πριγκιπικό Διάταγμα. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Α, αριθ.48, Εν Χανίοις τη 12 Ιουνίου 1899, σελ.1.

[5] Βλ. Ι.Α.Κ., στο φάκελο *«Κρητική Πολιτεία. Α.Δνση Παιδείας κ Θρησκευμάτων 1900-1901,Ελληνοδιδασκ.εξετάσεις κ Σχολ.Περιφέρειες»,* λυτό έγγραφο με αρ.πρωτ.1232, αρ.διεκπ.764.

Η καθυστέρηση αυτή βέβαια οφειλόταν στη Νομαρχία Χανίων, αφού οι Έπαρχοι είχαν στείλει νωρίτερα τις γνωμοδοτήσεις σε αυτή και πιο συγκεκριμένα ο Έπαρχος Κυδωνίας στις 26 Ιανουαρίου 1901, ο Έπαρχος Κισάμου στις 28 Ιανουαρίου 1901 και ο Έπαρχος Σελίνου στις 23 Νοεμβρίου 1900. Οι γνωμοδοτήσεις για τον ορισμό σχολικών περιφερειών, ως έγγραφα, αφού πρώτα ζητήθηκαν από το Σύμβουλο και το Νομάρχη Χανίων, ακολούθησαν συγκεκριμένη πορεία. Οι Έπαρχοι Σελίνου – Κυδωνίας – Κισάμου συνέταξαν τη γνωμοδότηση και την απέστειλαν στο Νομάρχη Χανίων Σπαθάκη. Εκείνος μετά από εξέταση του ζητήματος και συμφωνία τις διαβίβασε στο Σύμβουλο. Αξίζει εδώ να σημειωθεί πως στις 3 Μαρτίου 1901 ο Σύμβουλος έστειλε διαταγή στον Έπαρχο Κυδωνίας και έγγραφο στον Έπαρχο Σελίνου με τα οποία τους ζητούσε την υποβολή των σχετικών εκθέσεων. Εκείνοι, απαντώντας του στις 7 και 8 Μαρτίου 1901 αντίστοιχα, τον πληροφόρησαν πως τις είχαν ήδη υποβάλλει στο Νομάρχη Χανίων στις ημερομηνίες που αναφέραμε. Ο Έπαρχος Σελίνου μάλιστα συνυπέβαλλε και σχετικό αντίγραφο[6].

Οι γνωμοδοτήσεις κάθε Επάρχου χωριστά επισυνάφθηκαν σε αυτήν της Νομαρχίας[7]. Ο Έπαρχος Κισάμου Παπαδάκης απέστειλλε έγγραφο[8] στις 28 Ιανουαρίου 1901 από το Καστέλλι[9] προς τη Νομαρχία Χανίων, απαντώντας σε έγγραφο του Νομάρχη. Σύμφωνα με τις πληροφορίες που είχε από τους Δημάρχους της επαρχίας, από άλλους ειδήμονες - χωρίς να συγκεκριμενοποιεί την ιδιότητά τους- και εξ ιδίας αντιλήψεως,

---

[6] Βλ. Ι.Α.Κ. στο φάκελο *«Κρητική Πολιτεία. Α.Δνση Παιδείας κ Θρησκευμάτων 1900-1901,Ελληνοδιδασκ.εξετάσεις κ Σχολ.Περιφέρειες»,* λυτό έγγραφο με αρ.πρωτ.235, αρ.διεκπ.184 και λυτό έγγραφο με αρ.πρωτ.181, αρ.διεκπ.126.

[7] Βλ. υποσημείωση 5.

[8] Βλ. Ι.Α.Κ., στο φάκελο *«Κρητική Πολιτεία. Α.Δνση Παιδείας κ Θρησκευμάτων 1900-1901,Ελληνοδιδασκ.εξετάσεις κ Σχολ.Περιφέρειες»,* λυτό έγγραφο με αρ.πρωτ.214, αρ.διεκπ.161. Στο τέλος του εγγράφου αποτυπώνεται στρογγυλή σφραγίδα στην περιφέρεια της οποίας αναγράφεται «Επαρχείο Κισσάμου» και στο κέντρο υπάρχει η σημαία της Κρητικής Πολιτείας με το Βασιλικό στέμμα άνωθέν της. Ακολουθούν οι υπογραφές του Έπαρχου Π.Παπαδάκη και του Γραμματέα Μιχ. Π. Παπαδάκη.

[9] Στην απογραφή του 1881 το Καστέλλι μετά Πύργου, Κουνουπίτσας και Καμάρας ήταν έδρα του ομώνυμου Δήμου και της επαρχίας Κισσάμου. Βλ. Σταυράκη Ν., Στατιστική του Πληθυσμού της Κρήτης, Μέρος Δεύτερον, 1890, σελ.18. Ο Σταυράκης, όντας το 1881 Γενικός Γραμματέας της Γενικής Διοικήσεως Κρήτης, διατάχθηκε να αναλάβει το έργο της απογραφής παίρνοντας υπόψη τα πορίσματα διεθνών στατιστικών συνεδρίων που αφορούσαν προγράμματα διεξαγωγής απογραφής πληθυσμού. Είχε προηγηθεί η σύνοδος της Γενικής Συνέλευσης της Νήσου, που επέβαλλε στη Γενική Διοίκηση με επικεφαλή τον Ιωάννη Φωτιάδη Πασά την επιτέλεση τακτικής και επισήμου απογραφής των κατοίκων. Στους προϋπολογισμούς της Νήσου αναγράφονταν πιστώσεις από τη Σύμβαση της Χαλέπας υπέρ της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και άλλων κοινωφελών έργων. Για να κανονισθεί η διανομή αυτών με βάση τον πληθυσμό κάθε θρησκεύματος και τμήματος ήταν απαραίτητη η διεξαγωγή αυτής της απογραφής, η οποία ξεκίνησε την 1^{η} Οκτωβρίου 1881 και περατώθηκε την 11^{η} του ίδιου μηνός αλλά εκδόθηκε το 1890. Βλ. Σταυράκη Ν., ό.π., Μέρος Πρώτον, σελ.3-9. Επανερχόμενοι στο Καστέλλι, στην απογραφή του 1900 αποτελούσε έδρα ομώνυμου Δήμου και κώμη. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Α, αριθ.61, Εν Χανίοις τη 6 Νοεμβρίου 1900, σελ.16

οι σχολικές περιφέρειες της επαρχίας Κισσάμου ήταν δυνατόν να κανονισθούν ως εξής:

Α. Για το Δήμο Μεσογείων[10] στα Κουτουφιανά[11] και στους Αγίους Πάντες[12].

Β. Για το Δήμο Εννέα Χωρίων

α)Στο Μέσα Σφηνάρι, για τα χωριά *«ο Μελισσιάς και το Σφηνάρι».*

β)Στον Κάμπο[13] (μία σχολική περιφέρεια).

γ)Στο Αμυγδαλοκεφάλι, για τα χωριά *«το Αμυγδαλοκεφάλι και η Κεραμωτή».*

δ)Στο Κούνενι[14], για τα χωριά *«τα Πλοκαμιανά, το Κούνενι, η Τζιτζιφιά και τα Παπαδιανά».*

ε)Στα Περβόλια για τα χωριά *« τα Περβόλια, το Αερινόν και το Κεφάλι».*

στ)Στον Έλο για τα χωριά *«το Έλος, η Λίμνη και το Λούχι».*

ζ)Στον Βλάτο, για τα χωριά *«ο Βλάτος και η Ρωγδιά».*

Γ. Στο Δήμο Πανεθύμου

α)Στην Πανέθυμο[15] για τα χωριά *«η Πανέθυμος, το Ζυμβραγού, η Γρακερά, το Καλάμι, ο Πύργος, η Καμάρα, ο Πρόδρομος, τα Δελιανά, τα Λουραδιανά, η Κρύα Βρύσι».*

β)Στις Καρές[16] (συνοικία Φουρογιάννιδω) για τα χωριά *«οι Επάνω και οι Κάτω Καραίς, τα Βασιλειανά, τα Κλουβιανά, ο Άγιος Αντώνιος και ο Άστρικος».*

---

[10] Οι δυο σχολικές περιφέρειες που πρότεινε ο Έπαρχος για το Δήμο Μεσογείων λειτουργούσαν ήδη. Βλ. υποσ.8, λυτό έγγραφο με αρ.πρωτ.214, αρ.διεκπ.161.

[11] Η κώμη Κουτουφιανά άνηκε στο Δήμο Μεσογείων, Επαρχίας Κισσάμου στην απογραφή του 1900. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος α, αριθ.61, Εν Χανίοις τη 6 Νοεμβρίου 1900, σελ.17. Με Πριγκιπικό Διάταγμα μετά από πρόταση του Κούνδουρου, Σύμβουλου Εσωτερικών, δημοσιεύτηκαν στην Επίσημο Εφημερίδα τα αποτελέσματα της γενικής απογραφής των κατοίκων της Νήσου Κρήτης και των παρακειμένων νησιδίων που πραγματοποιήθηκε στις 3-4 Ιουνίου 1900. Η απογραφή παρουσίαζε τον πληθυσμό κατά Νομούς, Επαρχίες, Δήμους, πόλεις, κώμες και πραγματοποιήθηκε διανέμοντας δελτία στις οικογένειες. Απογραφικές επιτροπές ανέλαβαν τη συλλογή, εξέταση και διόρθωση, όπου ήταν αναγκαίο, των απογραφικών δελτίων. Ο πληθυσμός της νήσου υπολογίστηκε στους 301.273 κατοίκους. Στο νομό Χανίων ζούσαν 72.761 άτομα με μοναδικό μεγαλύτερο πληθυσμιακά νομό αυτόν του Ηρακλείου με 91.182 άτομα. Οι νομοί Ρεθύμνης, Λασηθίου και Σφακίων έπονταν σε αντίστοιχη σειρά. Βλ. ό.π. σελ.3, 7.

[12] Στην απογραφή του 1900 αναφέρονται οι κώμες Άγιοι Πάντες και Καβούσι μαζί ως πρωτεύουσα του Δήμου Μεσογείων. Βλ. Σπανάκη Στ. , Πόλεις και Χωριά της Κρήτης, τόμος Α, 2006, σελ.323 και στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος α, αριθ.61, Εν Χανίοις τη 6 Νοεμβρίου 1900, σελ.17.

[13] Αναφέρεται ως κώμη του Δήμου Εννέα Χωρίων, Επαρχίας Κισσάμου στην απογραφή του 1900 (Βλ.στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», ό.π., σελ.17) και ως χωριό Κάμπος (Κάβος Σελλόραχος) στην απογραφή του 1881. Βλ.Σταυράκη Ν., Στατιστική του Πληθυσμού της Κρήτης, Μέρος Δεύτερον, 1890, σελ.19.

[14] Το 1900 η κώμη Κούνενι είναι έδρα του Δήμου Εννέα Χωρίων. Βλ. Σπανάκη Στ., ό.π., σελ.430 και στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», ό.π., σελ.17.

[15] Η Πανέθημος είναι χωριό και έδρα του Δήμου Πανεθήμου, Επαρχίας Κισσάμου και σημειώνεται μαζί με τα Μουρτζανά, στην απογραφή του 1881. Βλ. Σταυράκη Ν., ό.π., σελ.17. Στην απογραφή του 1900 εξακολουθεί ως κώμη να αποτελεί έδρα ομώνυμου Δήμου. Βλ. εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», ό.π., σελ. 18. Ο Σπανάκης Στ. σημειώνει πως πρόκειται για την Πανεύφημο και το όνομα αυτής οφείλεται σε μία από τις τόσες επωνυμίες της Παναγίας. Βλ. Σπανάκη Στ., ό.π., τόμος Β, σελ.608.

γ)Στο Σφακοπηγάδι, για τα χωριά *«το Σφακοπηγάδι, το Αρμενοχωριό, τα Τριαλώνια, ο Μάκρωνας, τα Χουδαλιανά, τα Περβολάκια, η Κερά, η Ρόκα».*

δ)Στο Μαλάθυρο (συνοικία Σταμαθιανά) για τα χωριά *«τα Μεσαύλια*[17]*, ο Σάσαλος, ο Μαλάθυρος».*

ε)Στο Μουρί[18], μία σχολική περιφέρεια

στ)Στα Μικελιανά[19] για τα χωριά *«τα Κοτσιανά, τα Φαλελιανά, το Μεσονήσι, τα Λυριδιανά, τα Κωσταδιανά και τα Μικελιανά».*

Δ. Στο Δήμο Δρομονέρου[20]

α)Στη θέση Αγία Τριάς (αφού οικοδομηθεί κατάλληλο οίκημα) για τα χωριά *«το Γαβαλομούρι, το Μούλετε και οι Βούβες».*

β)Στη Γλώσσα[21] για τα χωριά *«το Σκαφιώτο, τα Μοθιανά, τα Σκορδυλλιανά, ο Κουμαρές και η Ανώσκελη».*

γ)Στη θέση Δρομόνερο[22] για τα χωριά *«ο Κακόπετρος, το Φωτακάδω, τα Ξεναλιανά και τα Χασιανά*[23]*».*

---

[16] Στην απογραφή του 1900 αναφέρονται ως κώμες οι Καρές και οι Κάτω Καρές στο Δήμο Πανεθύμου. Βλ. εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», ό.π., σελ.18. Στην απογραφή του 1881 αναφέρεται το χωριό Καραίς μαζί με τα: «Συμπραγού, Βουργέρος, Βασιλειανά, Κλουβιανά, Άγιος Αντώνης» στον ίδιο Δήμο. Βλ.Σταυράκη Ν., ό.π., σελ.17.

[17] Δεν αναφέρεται στην απογραφή του 1900, αντίθετα με αυτήν του 1881 όπου σημειώνεται μαζί με τον Μαλάθηρο (Μαλάθυρος στο σχολιαζόμενο έγγραφο). Βλ. Σπανάκη Στ., Πόλεις και Χωριά της Κρήτης, τόμος Β, 2006, σελ.530, 531 και Σταυράκη Ν., Στατιστική του Πληθυσμού της Κρήτης, Μέρος Δεύτερον, 1890, σελ.17.

[18] Στην απογραφή του 1900 αναφέρεται το Μουρί ως κώμη του Δήμου Πανεθύμου. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος α, αριθ.61, Εν Χανίοις τη 6 Νοεμβρίου 1900, σελ.18. Αποτελεί χωριό του ίδιου Δήμου στην απογραφή του 1881. Βλ.Σταυράκη Ν., ό.π.., σελ.17.

[19] Στην απογραφή του 1900 αναφέρονται τα Μικελιανά ως κώμη στο Δήμο Πανεθύμου. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*» ό.π., σελ.18. Η συγκεκριμένη περιοχή δεν αναφέρεται από τον Σπανάκη Στ., ούτε στην απογραφή του 1881 από τον Σταυράκη.

[20] Στην απογραφή του 1900 στην Επαρχία Κισάμου σημειώνεται ανάμεσα στους 6 Δήμους της Επαρχίας, ο Δήμος Δρομονέρου. Οι υπόλοιποι είναι ο Δήμος Καστελλίου, Εννέα Χωρίων, Μεσογείων, Πανεθύμου και Κολυμπαρίου. Έδρα του Δήμου ήταν η κώμη Βουκολιές. Στη συγκεκριμένη απογραφή σημειώνεται πως ο Δήμος Βουκολιών μετονομάσθηκε σε Δρομονέρου. Βλ. εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*». ό.π., σελ.3, 9, 19. Ο Έπαρχος Κισάμου πάντως δε μνημόνευε στο έγγραφό του τις Βουκολιές ούτε το Δρομόνερο ως κώμες στο Δήμο Δρομονέρου. Σημείωνε πάντως τη θέση Δρομόνερο στον ομώνυμο Δήμο. Βλ. Ι.Α.Κ., στο φάκελο *«Κρητική Πολιτεία. Α.Δνση Παιδείας κ Θρησκευμάτων 1900-1901,Ελληνοδιδασκ.εξετάσεις κ Σχολ.Περιφέρειες»,* λυτό έγγραφο με αρ.πρωτ.214, αρ.διεκπ.161. Στην απογραφή του 1881 υπήρχε πράγματι Δήμος Βουκολιών με έδρα το χωριό Βουκολιές. Βλ. Σταυράκη Ν., ό.π., Μέρος Δεύτερο, 1890, σελ.19. Ο Σπανάκης Στ. επίσης γράφοντας για το Δρομόνερο αναφέρει πως πρόκειται για τον πρώην Δήμο Βουκολιών με έδρα το ομώνυμο χωριό κατά την απογραφή του 1881. Βλ.Σπανάκη Στ., ό.π., τόμος Α, σελ.199, 259.

[21] Η Γλώσσα αναφέρεται στην απογραφή του 1881 ως χωριό του Δήμου Βουκολιών της επαρχίας Κισσάμου. Βλ. Σταυράκη Ν., ό.π., Μέρος Δεύτερο, σελ.19, 20. Στην απογραφή του 1900 σημειώνεται ως κώμη του Δήμου Δρομονέρου. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», ό.π., σελ.19. Για την ταύτιση των δυο Δήμων βλ.υποσημείωση 20.

[22] Έπρεπε να οικοδομηθεί στη συγκεκριμένη θέση κατάλληλο οίκημα. Βλ. ό.π., λυτό έγγραφο με αρ.πρωτ.214, αρ.διεκπ.161.

δ) Τα Παλαιά Ρούματα[24] μια σχολική περιφέρεια.

Ε. Στο Δήμο Κολυμβαρίου

α) Στο Πολεμάρχι για τα χωριά *«τα Δέμπλα και το Πολεμάρχι».*

β) Στα Καμισιανά για τα χωριά *«τα Καμισιανά, ο Σκουτελώνας και τα Ραπανιανά».*

γ) Στα Γριμπιλιανά, για τα χωριά «*τα Γριμπιλιανά, τα Κλαδουργιανά και τα Μινωθιανά».*

δ) Στη Σπηλιά[25], για τα χωριά *«η Μαραθοκεφάλα, το Δαρμαροχώρι και η Δρακώνα*

ε) Στο Βασιλόπουλο, για τα χωριά «το Βασιλόπουλο, τα Πλακάλωνα, η Πισκοπή, *τα Καρθιανά, η Πέρα Πισκοπή[26] και τα Νταμιλιανά».*

στ)Στη Νοχιά, για τα χωριά *«η Νοχιά, τα Γερακιανά, το Βένι».*

ζ)Στην Καμάρα, για τα χωριά *«το Μελισσουργειό, η Καμάρα–Κουμούλη[27] και η Ραβδούχα».*

η)Στο Ροδοπού για τα χωριά *«το Ροδοπού, ο Αστράτηγος και τα Αφράτα».*

Στ. Στο Δήμο Καστελλίου

α) Στην κωμόπολη Καστελλίου, για τα χωριά *«το Καστέλλι, η Κουνουπίτσα, η Καμάρα και ο Πύργος».*

β) Στο Κάτω Παλαιόκαστρο για τα χωριά *«το Κάτω Παλαιόκαστρο, τα Μαρεδιανά και τα Καλλεργιανά».*

γ) Στις Λουσακιές, για τα χωριά *«οι Λουσακιές, ο Καναβάς, τα Πατεριανά και οι Μεράδες».*

---

[23] Χωριό για το οποίο δε συναντάμε αναφορές στις απογραφές του 1881 και 1900, ούτε στο έργο του Σπανάκη Στ..

[24] Στην απογραφή του 1881 το χωριό γράφεται Παληά Ρούματα και άνηκε στο Δήμο Βουκολιών. Βλ. Σταυράκη Ν., ό.π., Μέρος Δεύτερον, σελ.20 και Σπανάκη Στ., ό.π., τόμος Β, σελ.688. Στην απογραφή του 1900 σημειώνεται η κώμη Παλαιά Ρούματα στο Δήμο Δρομόνερου. Βλ.στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», ό.π., σελ.19.

[25] Στην απογραφή του 1900 αναφέρεται ως κώμη του Δήμου Κολυμπαρίου, Επαρχίας Κισάμου, Νομού Χανίων. Ο Δήμος Κολυμπαρίου αποτελούσε μετονομασία του Δήμου Σπηλιάς. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος α, αριθ.61, Εν Χανίοις τη 6 Νοεμβρίου 1900, σελ.3, 18, 19. Στην απογραφή του 1881 υπάρχει ως χωριό που αποτελούσε έδρα του ομώνυμου Δήμου. Βλ. Σπανάκη Στ., ό.π., τόμος Β, σελ.734.

[26] Χωριό ή κώμη Πέρα Πισκοπή δεν υπάρχει στις απογραφές 1881, 1900, όμως σημειώνεται το χωριό Πισκοπή στο Δήμο Σπηλιάς κατά το 1881(Βλ. Σταυράκη Ν., ό.π., Μέρος Δεύτερον, σελ.16) και η κώμη Πισκοπή στο Δήμο Κολυμπαρίου (πρώην Δήμος Σπηλιάς) το 1900. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», ό.π. σελ.18, 19.

[27] Είναι δίδυμα χωριά που αναφέρονται μαζί από το 16ο αιώνα. Ο Χουρμούζης Βυζάντιος το 1842 στα Κρητικά, σ.41 γράφει μονολεκτικά Καμαροκουμούλι. Βλ. Σπανάκη Στ., ό.π., τόμος Α, σελ.347. Στην απογραφή του 1881 καταγράφεται στο Δήμο Σπηλιάς το χωριό Καμάρα Κουμούλη, χωρίς κόμμα ανάμεσά τους. Βλ. Σταυράκη Ν., ό.π., Μέρος Δεύτερον, σελ.16. Σε αυτή του 1900 αναφέρεται με το ίδιο όνομα ως κώμη του Δήμου Κολυμπαρίου. Βλ. στην εφημ. *«Επίσημος Εφημερίδα της Κρητικής Πολιτείας»,* ό.π., σελ.18.

δ) Στο Επάνω Παλαιόκαστρο, για τα χωριά *«το Επάνω Παλαιόκαστρο, ο Γαλουβάς και τα Γρηγοριανά».*

ε) Συρικάρι[28], μία σχολική περιφέρεια.

στ) Στα Τοπόλια, για τα χωριά *«τα Τοπόλια, ο Άγιος Κυρ Γιάννης, τα Τσουρουνιανά, το Νησίον[29], το Κατσοματάδω και τα Μαρτσιανά[30] και το Βουργάρω».*

ζ) Στην Αγία Άννα για τα χωριά *«η Αγία Άννα, τα Καλουδιανά, οι Ποταμίδες[31], ο Κουρφαλώνας και τα Μπαντουργιανά[32]».*

η) Στον Δραπανιά, για τα χωριά *«ο Δραπανιάς, τα Χαιρεθιανά και τα Νοπήγεια».*

θ) Στα Τσικαλαργιά, για τα χωριά *«τα Τσικαλαργιά, η Κουκουναρά, τα Χαρχαλιανά, τα Σκουλιανά[33] και τα Χορευθιανά».*

Συνοπτικά αναφέρουμε εδώ πως στην επαρχία Κισάμου, με πληθυσμό 21.191 άτομα, ο Έπαρχος πρότεινε τη δημιουργία 36 σχολικών περιφερειών και σχολείων αντίστοιχα. Η κατανομή των σχολικών περιφερειών ανά δήμο ήταν ανάλογη του πληθυσμού και είχε την κάτωθι εικόνα:

[28] Στις απογραφές του 1881 και 1900 καταγράφεται στο Δήμο Καστελλίου, της επαρχίας Κισάμου, ως χωριό και κώμη Σειρηκάρι αντίστοιχα. Βλ. Σταυράκη Ν., Στατιστική του Πληθυσμού της Κρήτης, Μέρος Δεύτερον, 1890, σελ.18. και στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος α, αριθ.61, Εν Χανίοις τη 6 Νοεμβρίου 1900, σελ.17.

[29] Δεν υπάρχει στις απογραφές του 1881, 1900, όμως αναφέρεται στην επαρχία Κισσάμου το 1577 από τον Fr.Barozzi *«Nissi Corner»* και *«Nissi Siricari»,* το 1583 από τον Καστροφύλακα «Nissia Siricari» και το 1630 από το Βασιλικάτα *«Nissi Cornaro»* και *«Nissi Risicari»* (λανθασμένη γραφή του Siricari). Αυτοί οι οικισμοί ήταν φέουδα Βενετών φεουδαρχών. Βλ. Σπανάκη Στ., Πόλεις και Χωριά της Κρήτης, τόμος Β, 2006, σελ.581.

[30] Δεν αναφέρεται τέτοιο χωριό στις απογραφές του 1881 και 1900, ούτε στο πόνημα του Σπανάκη Στ..

[31] Στην απογραφή του 1881 στο Δήμο Καστελλίου καταγράφεται το χωριό Ποταμίδα, που περιλαμβάνει τα χωριά Παπαδιανά, Αγία Άννα, Κατρεμάδος, Γαλανιανά, Μουλαδιανά, Μπουμπουλιανά, Νταμπασιανά, Μπερδιανά. Βλ. Σταυράκη Ν., ό.π., σελ.18. Στην απογραφή του 1900 απουσιάζει το χωριό Ποταμίδα, όμως απογράφονται τα χωριά Παπαδιανά, Αγία Άννα και Νταμπασιανά στο ίδιο Δήμο και Επαρχία. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», ό.π., σελ.16, 17.

[32] Στην απογραφή του 1900 καταγράφονται μαζί στο Δήμο Καστελλίου ως μία κώμη ο Κουρφαλώνας και τα Παντουργιανά, ενώ στην απογραφή του 1881 αποτελούν δύο ξεχωριστά χωριά. Βλ. Σπανάκη Στ., ό.π., τόμος Β, σελ.610. Βλ. επίσης Σταυράκη Ν., ό.π., Μέρος Δεύτερον, σελ.18 και στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», ό.π., σελ.16.

[33] Στην απογραφή του 1900 καταγράφονται ως μία κώμη τα Χαρχαλιανά και Σκουλουδιανά, ενώ στην απογραφή του 1881 σημειώνονται ως ξεχωριστά χωριά, που και στις δυο περιπτώσεις ανήκουν στο Δήμο Καστελλίου. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος α, αριθ.61, Εν Χανίοις τη 6 Νοεμβρίου 1900, σελ.17 και Σταυράκη Ν., ό.π., Μέρος Δεύτερον, σελ.18. Η ονομασία Σκουλιανά δεν συναντάται στις παραπάνω πηγές και υποθέτουμε πως πρόκειται για τα Σκουλουδιανά λόγω των όμορων χωριών.

ΔΗΜΟΣ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΠΟΓΡΑΦΗ ΤΟΥ 1900[34]	ΑΡΙΘΜΟΣ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΩΝ
Μεσογείων	1.933	2
Εννέα Χωρίων	3.315	7
Πανεθύμου	2.879	6
Δρομονέρου	2.878	4
Κολυμβαρίου	4.445	8
Καστελλίου	5.741	9

Μελετώντας τη γνωμοδότηση του Επάρχου συναντάμε χωριά τα οποία δεν είχαν απογραφεί το 1900 στην επαρχία Κισάμου. Αυτά είναι τα κάτωθι:

ΔΗΜΟΣ	ΧΩΡΙΑ ΕΚΤΟΣ ΑΠΟ-ΓΡΑΦΗΣ 1900[35]
Εννέα Χωρίων	Κεφάλι
Πανεθύμου	Μεσονήσι
Δρομονέρου	Σκορδυλλιανά
Δρομονέρου	Χασιανά
Κολυμβαρίου	Πέρα Πισκοπή
Κολυμβαρίου	Νταμιλιανά
Καστελλίου	Χορευθιανά
Καστελλίου	Ποταμίδες
Καστελλίου	Μαρτσιανά
Καστελλίου	Νησίον

Τα παρακάτω χωριά της Επαρχίας Κισάμου, όπως παρουσιάζονται στην απογραφή 1900, έμειναν εκτός γνωμοδότησης από τον Έπαρχο[36].

[34] Για τον πληθυσμό των Δήμων της επαρχίας Κισάμου βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», ό.π., σελ.9.
[35] Για την απογραφή του 1900 όσον αφορά την επαρχία Κισάμου βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», ό.π., σελ.16-19. Από τα χωριά αυτά το Μεσονήσι, το Κεφάλι, τα Νταμηλιανά αναφέρονταν στην απογραφή του 1881. Βλ. Σταυράκη Ν., ό.π., Μέρος Δεύτερον, σελ.18, 16, 19. Για τα Σκορδυλλιανά, Χορευθιανά, Ποταμίδες και Νησίον βλέπε τα λήμματα στο: Σπανάκη Στ., Πόλεις και Χωριά της Κρήτης, τόμος Β, 2006, σελ.726, 834, 650 και 581 αντίστοιχα. Για τα Χασιανά, την Πέρα Πισκοπή και τα Μαρτσιανά δεν υπάρχουν αναφορές σε καμία από τις δύο απογραφές του 1900 και του 1881, ούτε όμως και στο δίτομο έργο του Σπανάκη Στ..
[36] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», ό.π., σελ.16-19.

ΔΗΜΟΣ	ΧΩΡΙΑ ΕΚΤΟΣ ΓΝΩ-ΜΟΔΟΤΗΣΗΣ	ΚΑΤΟΙΚΟΙ
Πανεθύμου	Σκευϊανά (ενιαίο χωριό με Τρία Αλώνια και Σφακοπηγάδι τα οποία συμπεριλαμβάνονται στη γνωμοδότηση)	120 (και τα τρία χωριά)
Δρομονέρου	Απάνω και Κάτω Κεφάλα	21
Δρομονέρου	Βουκολιές	123
Δρομονέρου	Λουκομιχελιανά	48
Κολυμβαρίου	Κολυμπάρι	72
Κολυμβαρίου	Άσπρα Νερά	48
Καστελλίου	Καλάθενες	320
Καστελλίου	Μοζοκοπιανά[37]	28
Καστελλίου	Ντανελιανά, Μπαμπαμέτι και Νταμπασιανά	164
Καστελλίου	Παππαδιανά - Κουρθιανά	102
Καστελλίου	Βουλγάρων (ενιαίο χωριό με την Καμάρα η οποία συμπεριλαμβάνεται στη γνωμοδότηση)	184
Καστελλίου	Γιερωνυμιανά (ενιαίο χωριό με τα Καλουδιανά που συμπεριλαμβάνεται στην γνωμοδότηση)	190
Καστελλίου	Χαλέπα (ενιαίο χωριό με την Κουκουναρά που συμπεριλαμβάνεται στη γνωμοδότηση)	171

Ο Έπαρχος Κισάμου παρέλειψε να συμπεριλάβει στη γνωμοδότησή του τις αποστάσεις σε λεπτά ανάμεσα στα χωριά και την έδρα της σχολικής περιφέρειας, στοι-

[37] Σύμφωνα με τον Σπανάκη Στ. είναι λανθασμένη η συγκεκριμένη γραφή του ορθού Μαζοκοπιανά από το επώνυμο Μαζοκοπάκης. Βλ. Σπανάκη Στ., ό.π., Τόμος Β, σελ.494.

χείο που είχε ζητηθεί από το Σύμβουλο[38] όντας απαραίτητο και σημαντικότατο, αφού σύμφωνα με τον Οργανισμό Δημοσίας Εκπαιδεύσεως του 1899 η φοίτηση δεν ήταν υποχρεωτική εάν η οικεία του μαθητή απείχε από το σχολείο παραπάνω από μισή ώρα[39].

Ο Έπαρχος Κυδωνίας Κ.Σταυρακάκης είχε αποστείλει τη γνωμοδότησή του από τον Αληκιανό[40] προς τη Νομαρχία Χανίων, με την οποία διαβίβαζε συνημμένο πίνακα που έδειχνε τα χωριά της Επαρχίας Κυδωνίας κατά δήμους, τις Σχολικές Περιφέρειες και τις αποστάσεις των διαφόρων χωριών από τα κέντρα των σχολείων. Σημειώνεται από τον Έπαρχο ότι αυτός ο πίνακας είχε καταρτισθεί *«κατά την κρίση μας και τας πληροφορίας ας ελάβομεν»*. Σχολική περιφέρεια μπορούσε να αποτελέσει ένα ή περισσότερα χωριά των οποίων οι μαθητές διδάσκονταν στο ίδιο σχολείο. Στο τέλος του εγγράφου, καθώς και του πίνακα με τις σχολικές περιφέρειες Κυδωνίας, αποτυπώνεται υπογραφή του Επάρχου και σφραγίδα στρογγυλή στην περιφέρεια της οποίας σημειώνεται *«ΕΠΑΡΧΕΙΟΝ ΚΥΔΩΝΙΑΣ»*. Στο κέντρο φαίνεται η σημαία της Κρητικής Πολιτείας με το Βασιλικό στέμμα άνωθέν της.

Ακολουθεί ο πίνακας των σχολικών περιφερειών Επαρχίας Κυδωνίας όπως ακριβώς συντάχθηκε και υπογράφθηκε από τον Έπαρχο Σταυρακάκη[41].

ΔΗΜΟΣ	ΚΕΝΤΡΑ ΣΧΟΛΕΙΩΝ	ΧΩΡΙΑ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ	ΑΠΟΣΤΑΣΗ ΣΕ ΛΕΠΤΑ ΑΠΟ ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ
Αληκιανού[42]	1.το Αληκιανού	ο Σκηνές ο Κυρτομάδος[43] η Αγυιά	25 λεπτά 30 λεπτά 20 λεπτά
Αληκιανού	2.ο Φουρνές	ο Φουρνές	-
Αληκιανού	3.το Μανωλιόπου-	ο Ψαθογιάννος	15 λεπτά

[38] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος 1900, αριθ.51, Εν Χανίοις τη 11 Νοεμβρίου 1900, σελ.3, 4.
[39] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.2.
[40] Στην απογραφή του 1900 σημειώνεται ως κώμη και έδρα του ομώνυμου Δήμου, επαρχίας Κυδωνίας, Νομού Χανίων. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Α, αριθ.61, Εν Χανίοις τη 6 Νοεμβρίου 1900, σελ.14. Στην απογραφή του 1881 σημειώνεται ως χωριό, έδρα του ομώνυμου Δήμου αλλά και της επαρχίας Κυδωνίας. Βλ. Σταυράκη Ν., Στατιστική του Πληθυσμού της Κρήτης, Μέρος Δεύτερον, 1890, σελ.13.
[41] Βλ. Ι.Α.Κ. στο φάκελο *«Κρητική Πολιτεία. Α.Δνση Παιδείας κ Θρησκευμάτων 1900-1901, Ελληνοδιδασκ.εξετάσεις κ Σχολ.Περιφέρειες»,* έγγραφο με αρ.πρωτ.132, αρ.διεκπ.120.
[42] Διατηρείται η ορθογραφία των τοπωνυμίων όπως ακριβώς είναι στο έγγραφο της υποσημείωσης 41.
[43] Μετά τη γεφύρωση του ποταμού Κερίτη μπορούσαν εύκολα οι μαθητές Αγιάς και Κυρτομάδου να διδάσκονται. Βλ. ό.π., έγγραφο με αρ.πρωτ.132, αρ.διεκπ.120.

	λον[44]	οι Αποθήκαις	20 λεπτά
		ο Μπαμπιόλος	20 λεπτά
Αληκιανού	4. τα Παπαδιανά[45]	ο Ντερές	5 λεπτά
		τα Νέα Ρούματα	35 λεπτά
Αληκιανού	5. (οι) Βρύσαις[46]	το Πατελάρι	30 λεπτά
		τα Συφιανά	25 λεπτά
Αληκιανού	6. ο Βατόλακκος[47]	ο Κουφός	15 λεπτά
		ο Σκονίζος	30 λεπτά
Λάκκων	7. οι Λάκκοι[48]	το Σκορδαλού	30 λεπτά
Λάκκων	8. τα Μεσκλά	η Ζούρβα	30 λεπτά
Λάκκων	9. το Θέρισσον	το Θέρισσον	-
Λάκκων	10. (οι) Καραίς[49]	η Καράνου	25 λεπτά
		τα Σκαφιδάκια	30 λεπτά
		το Ορθούνι	30 λεπτά
Λάκκων	11. οι Πρασές[50]	τα Σκίδια	15 λεπτά
		η Χωστή	20 λεπτά

[44] Στην απογραφή του 1900 σημειώνεται ως κώμη του Δήμου Αλυκιανού, Επαρχίας Κυδωνίας, Νομού Χανίων με την ορθογραφία Μανωλιόπουλλο. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Α, αριθ.61, Εν Χανίοις τη 6 Νοεμβρίου 1900, σελ.14. Στην απογραφή του 1881 σημειώνεται ως χωριό με την ορθογραφία Μανοηλόπουλο, στον ίδιο Δήμο και την ίδια επαρχία. Βλ. Σταυράκη Ν., ό.π., Μέρος Δεύτερον, σελ.13.

[45] Στην απογραφή του 1900 σημειώνεται ως κώμη του Δήμου Λάκκων, Επαρχίας Κυδωνίας, Νομού Χανίων με την ορθογραφία Παππαδιανά. Το ίδιο ισχύει και για τα Νέα Ρούματα. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», ό.π. σελ.16. Σε αυτήν του 1881 πάλι συναντάμε τα Παπαδιανά μαζί με τα Νέα Ρούματα ως ενιαίο χωριό του Δήμου Λάκκων. Η ορθογραφία «Ππαδιανά» οφείλεται προφανώς σε τυπογραφικό λάθος. Βλ. Σταυράκη Ν., Στατιστική του Πληθυσμού της Κρήτης, Μέρος Δεύτερον, 1890, σελ.15.

[46] Στην απογραφή του 1900 σημειώνεται ως κώμη του Δήμου Αλυκιανού, Επαρχίας Κυδωνίας Νομού Χανίων με την ορθογραφία οι Βρύσες. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», ό.π., σελ.14. Στην απογραφή του 1881 σημειώνεται ως χωριό οι «Βρύσες» στον ίδιο Δήμο και Επαρχία. Βλ. Σταυράκη Ν., ό.π., Μέρος Δεύτερον, σελ.13.

[47] Στην απογραφή του 1900 σημειώνεται ως κώμη Δήμου Αλυκιανού, Επαρχίας Κυδωνίας, Νομού Χανίων με την ίδια ορθογραφία. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», ό.π., σελ.14. Στην απογραφή του 1881 σημειώνεται ως χωριό του ίδιου Δήμου και Επαρχίας του Νομού Χανίων. Βλ. Σταυράκη Ν., ό.π., Μέρος Δεύτερον, σελ.13.

[48] Στην απογραφή του 1881 σημειώνεται ως χωριό, έδρα ομώνυμου Δήμου της επαρχίας Κυδωνίας, νομού Χανίων. Βλ. Σταυράκη Ν., ό.π., Μέρος Δεύτερον, σελ.15. Στην απογραφή του 1900 ισχύουν τα παραπάνω, με τους Λάκκους να σημειώνονται τότε ως κώμη. Βλ. εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Α, αριθ.61, Εν Χανίοις τη 6 Νοεμβρίου 1900, σελ.16.

[49] Στην απογραφή του 1881 αναφέρεται ως χωριό Καραίς στο Δήμο Λάκκων, Επαρχίας Κυδωνίας. Βλ.Σταυράκη Ν., ό.π., Μέρος Δεύτερον, σελ.16 και στην απογραφή του 1900 ως κώμη Καρές στον ίδιο Δήμο και Επαρχία. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», ό.π., σελ.16.

[50] Στις απογραφές του 1881 και 1900 καταγράφεται ως χωριό και κώμη αντίστοιχα του Δήμου Λάκκων Βλ. Σταυράκη Ν., ό.π., Μέρος Δεύτερον, σελ.15 και στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», ό.π., σελ.16.

		ο Σέμπρωνας	35 λεπτά
Περιβολίων	12. Στη μέση (ανάμεσα στα δυο χωριά)	η Αγία Μαρίνα και ο Πλατανιάς[51]	
Περιβολίων	13. ο Σταλός	ο Σταλός	-
Περιβολίων	14. ο Γαλατάς[52]	ο Δαράτσος το Βαρύπετρο ο Μακρύ Τοίχος	10 λεπτά 30 λεπτά 15 λεπτά
Περιβολίων	15.οι Μουρνιές	οι Μουρνιές	-
Περιβολίων	16.τα Τσικαλαριά[53]	η Σούδα το Νεροκούρου	15 λεπτά 25 λεπτά
Περιβολίων	17. τα Περιβόλια[54]	το Κατσιστροχώρι[55] και συνοικίες	10 λεπτά 15 λεπτά
Ακρωτηρίου	18.οι Στέρνες[56]	το Γκαλαγκάδον το Αρώνι	20 λεπτά 25 λεπτά
Ακρωτηρίου	19.το Χωρδάκι[57]	το Ριζόσκλοπον	15 λεπτά

[51] Τα δύο χωριά σημειώνονται χωριστά στις απογραφές του 1881 και 1900. Βλ. Σταυράκη Ν., ό.π., Μέρος Δεύτερον, σελ.15 και στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», ό.π., σελ.15.

[52] Ο Γαλατάς καταγράφεται ως χωριό του Δήμου Περιβολίων, Επαρχίας Κυδωνίας στην απογραφή του 1881 και ως κώμη του ίδιου Δήμου σε αυτήν του 1900. Βλ. Σταυράκη Ν., ό.π., Μέρος Δεύτερον, σελ.15 και στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*, τεύχος πρώτον, έτος Α, αριθ.61, Εν Χανίοις τη 6 Νοεμβρίου 1900, σελ.15.

[53] Ο Έπαρχος σε σημείωσή του στο έγγραφο ανέφερε -για να δικαιολογήσει την επιλογή του- πως το χωριό Τσικαλαριά, βρισκόταν ανάμεσα στη Σούδα και το Νεροκούρου. Βλ. Ι.Α.Κ., στο φάκελο *«Κρητική Πολιτεία. Α.Δνση Παιδείας κ Θρησκευμάτων 1900-1901, Ελληνοδιδασκ.εξετάσεις κ Σχολ.Περιφέρειες»,* λυτό έγγραφο με αρ.πρωτ.132, αρ.διεκπ.120. Ανήκει στο Δήμο Περιβολίων, της Επαρχίας Κυδωνίας κατά την απογραφή του 1881 ως χωριό. Βλ. Σταυράκη Ν., ό.π., Μέρος Δεύτερον, σελ. 15. Η Σούδα και τα Τσικκαλαριά μαζί με την Αγία Φωτεινή, που αποτελούσαν ενιαία κώμη, ανήκαν στο Δήμο Σούδας στην απογραφή του 1900. Βλ.στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», ό.π., σελ.15.

[54] Στην απογραφή του 1900 τα Περβόλια καταγράφονται ως κώμη και έδρα του ομώνυμου Δήμου της Επαρχίας Κυδωνίας. Βλ.στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», ό.π., σελ.15. Στην απογραφή του 1881 είναι κώμη, έδρα του ίδιου Δήμου και σε παρένθεση σημειώνονται προφανώς οι συνοικίες που αναφέρονται στο έγγραφο, με τοπωνύμια όπως Γαρίπας, Μαρινιανά, Παρδιανά, Πορί, Κοκκιανά, Γκαριανά, Κατσιστροχώρι, Πύργος, Αγία Κυριακή κ.τ.λ.. Βλ. Σταυράκη Ν., ό.π., Μέρος Δεύτερον, σελ.14.

[55] Στην απογραφή το 1900 Κατσιστροχώρι δεν αναφέρεται, όπως και σε αυτή του 1881.

[56] Στην απογραφή του 1900 οι Στέρνες είναι έδρα του Δήμου Ακρωτηρίου, Επαρχίας Κυδωνίας, Νομού Χανίων, ως κώμη. Βλ.στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», ό.π., σελ.14. Ο Σταυράκης στην απογραφή του 1881 σημειώνει στον ίδιο Δήμο και Επαρχία ως ενιαίο χωριό τις Στέρνες με το μετόχι *«Πρινόδασος»* ή *«Άγιος Δημήτριος».* Έδρα του Δήμου είναι το χωριό Αρώνι. Βλ.Σταυράκη Ν.Νικ., Στατιστική του Πληθυσμού της Κρήτης, Μέρος Δεύτερον, 1890, σελ.11.

		το Καλόρουμα	25 λεπτά
		ο Μουζουράς	25 λεπτά
Ακρωτηρίου	20.το Καμπάνι[58]	το Πιθάρι	40 λεπτά
		οι Κορακιαίς	45 λεπτά
		ο Αγρουλιδές	25 λεπτά
		τα Κουνουπιδιανά	20 λεπτά
		τα Χωραφάκια	50 λεπτά
		Καθιανά	25 λεπτά
Πύργος Ψηλονέρου	21.το Γεράνι	το Λουτράκι[59]	45 λεπτά
		το Μόδι	15 λεπτά
		το Ξενικοχώρι	20 λεπτά
Πύργος Ψηλονέρου	22.το Κοντομαρί[60]	ο Πύργος	15 λεπτά
		το Μάλεμε	25 λεπτά
		τα Ντελή Μανωλιανά	45 λεπτά
		το Ξεροκάμπι[61]	50 λεπτά
Πύργος Ψηλονέρου	23.το Ξαμουδοχώρι[62]	η Βλαχερονίτησα	30 λεπτά
		οι Ψείρες	20 λεπτά

[57] Ανήκει στο Δήμο Ακρωτηρίου της Επαρχίας Κυδωνίας ως χωριό Χωριδάκι στην απογραφή του 1881. Βλ. Σταυράκη, ό.π., Μέρος Δεύτερον, σελ.11. Στην απογραφή του 1900 ανήκει στο ίδιο Δήμο και γράφεται Χωρδάκι. Βλ.Σπανάκη Στ., Πόλεις και Χωριά της Κρήτης, τόμος Β, 2006, σελ.843.

[58] Οι αποστάσεις των χωριών Πιθάρι, Κορακιές και Χωραφακιά είναι σχετικά μακρινές από το Καμπάνι που είναι έδρα του σχολείου αλλά λόγω της θέσεως του θεωρούνταν το καταλληλότερο. Βλ. Ι.Α.Κ., στο φάκελο *«Κρητική Πολιτεία. Α.Δνση Παιδείας κ Θρησκευμάτων 1900-1901, Ελληνοδιδασκ.εξετάσεις κ Σχολ.Περιφέρειες»,* λυτό έγγραφο με αρ.πρωτ.132, αρ.διεκπ.120. Το Καμπάνι ήταν κώμη του Δήμου Ακρωτηρίου κατά την απογραφή του 1900 και χωριό του ίδιου Δήμου κατά το 1881 με ορθογραφία Καμπάνη. Βλ. Σταυράκη Ν., ό.π., Μέρος Δεύτερον, σελ.11 και Σπανάκη Στ., ό.π., τόμος Α, σελ.351.

[59] Το Λουτράκι απέχει πολύ από το Γεράνι αλλά εκεί ήταν το πλησιέστερο σχολείο. Επιπλέον ο πληθυσμός του Λουτρακίου ήταν μικρός για να διατηρηθεί σε αυτό το χωριό ιδιαίτερο σχολείο. Βλ. Ι.Α.Κ., στο φάκελο *«Κρητική Πολιτεία. Α.Δνση Παιδείας κ Θρησκευμάτων 1900-1901, Ελληνοδιδασκ.εξετάσεις κ Σχολ.Περιφέρειες»,* λυτό έγγραφο με αρ.πρωτ.132, αρ.διεκπ.120. Πράγματι τα παιδιά αυτού του χωριού απαλλάσσονταν από την υποχρεωτική φοίτηση στο Δημοτικό από τη στιγμή που η απόσταση μέχρι το κέντρο της σχολικής περιφέρειας ήταν παραπάνω από 30 λεπτά. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.2.

[60] Το Κοντομαρί στην απογραφή του 1881 σημειώνεται ως χωριό του Δήμου Πύργου Ψηλονέρου, Επαρχίας Κυδωνίας (Βλ. Σταυράκη Ν., ό.π., Μέρος Δεύτερον, σελ.14), ενώ σε αυτή του 1900 ως κώμη του ίδιου Δήμου και Επαρχίας. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Α, αριθ.61, Εν Χανίοις τη 6 Νοεμβρίου 1900, σελ.16.

[61] Το Ξεροκάμπι και τα Ντελή Μανωλιανά απείχαν παραπάνω της μισής ώρας από το Κοντομαρί, περίπτωση κατά την οποία οι μαθητές απαλλάσσονταν από την υποχρέωση να φοιτήσουν στην υποχρεωτική εκπαίδευση. Βλ.υποσ.59.

[62] Στην απογραφή του 1900 σημειώνεται ως κώμη του Δήμου Πύργου Ψηλονέρου, Επαρχίας Κυδωνίας (Βλ.εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», ό.π., σελ.16) και σε αυτή του 1881 ως χωριό

		τα Μαρινιανά	15 λεπτά
Πύργος Ψηλονέρου	24.τα Πασσαλιανά[63]	το Συρίλι ο Δερές[64] Χατζή Καλιοντζή[65]	30 λεπτά 30 λεπτά 30 λεπτά
Πύργος Ψηλονέρου	25.το Νιό Χωριόν[66]	τα Νεριανά τα Μουριζιανά ο Καφούρος	30 λεπτά 30 λεπτά 35 λεπτά
Κεραμιών	26.ο Κάμποι	οι Κάμποι ο Μαδαρός και η Τσακίστρα[67]	 15 λεπτά
Κεραμιών	27.η Δρακώνα	η Δρακώνα το Αλωνάκι	- 30 λεπτά
Κεραμιών	28.οι Αχλάδες[68]	ο Αγ.Γεώργιος η Παναγιά το Αλετρουβάρι τα Χωραφιανά ο Λούλος	25 λεπτά 15 λεπτά 15 λεπτά 10 λεπτά 25 λεπτά

του ίδιου Δήμου και Επαρχίας. Βλ.Σταυράκη Ν., Στατιστική του Πληθυσμού της Κρήτης, Μέρος Δεύτερον, 1890, σελ.14.

[63] Τα Πασαλιανά είναι χωριό του Δήμου Πύργου Ψηλονέρου Επαρχίας Κυδωνίας στην απογραφή του 1881 και κώμη του ίδιου Δήμου και Επαρχίας σε αυτήν το 1900. Βλ. αντίστοιχα Σταυράκη Ν., ό.π., Μέρος Δεύτερον, σελ.14, και στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», ό.π., σελ.16. Το σχολείον Συριλίου έπρεπε να μετατεθεί στα Πασσαλιανά για να απέχουν όλα τα χωριά από το σχολείο μισή ώρα. Βλ.έγγραφο υποσημείωσης 58.

[64] Στην απογραφή το 1881 το χωριό Ντερές Κυδωνίας χωρίστηκε στα δύο κατά τη σύσταση των Δήμων. Το ένα συμπεριλήφθηκε στο Δήμο Αλικιανού ως Ντερές και το άλλο σε αυτόν του Πύργου Ψηλονέρου ως Δερές, περιλαμβάνοντας το καθένα διαφορετικούς οικισμούς. Βλ. Σταυράκη Ν., ό.π., Μέρος Δεύτερον, σελ.13, 14 και Σπανάκη Στ., Πόλεις και Χωριά της Κρήτης, τόμος Β, 2006, σελ.588.

[65] Σημειώνεται στην απογραφή του 1900 ως Μετόχι Χατζή Καλιοτζή του Δήμου Πύργου Ψηλονέρου. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Α, αριθ.61, Εν Χανίοις τη 6 Νοεμβρίου 1900, σελ.16.

[66] Το Νιό Χωριό καταγράφεται ως κώμη του Δήμου Πύργου Ψηλονέρου, Επαρχίας Κυδωνίας στην απογραφή του 1881 (Βλ. Σταυράκη Ν., ό.π., Μέρος Δεύτερον, σελ.14) και ως χωριό του ίδιου Δήμου και Επαρχίας στην απογραφή του 1900. Βλ. εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», ό.π., σελ.16. Το σχολείο έπρεπε να μετατεθεί από τα Νεριανά στο Νιό χωριό διότι ο Καφούρος απείχε 35 λεπτά από το Νιο χωριό ενώ από τα Νεριανά μία ώρα και δέκα λεπτά. Βλ. Ι.Α.Κ., στο φάκελο *«Κρητική Πολιτεία. Α.Δνση Παιδείας κ Θρησκευμάτων 1900-1901, Ελληνοδιδασκ.εξετάσεις κ Σχολ.Περιφέρειες»,* λυτό έγγραφο με αρ.πρωτ.132, αρ.διεκπ.120.

[67] Ξεχωριστά χωριά και κώμες στις απογραφές 1881 και 1900 αντίστοιχα. Βλ. Σταυράκη Ν., ό.π., Μέρος Δεύτερον, σελ.12 και στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», ό.π., σελ.15, αντίστοιχα.

[68] Χωριό του Δήμου Κεραμειών, Επαρχίας Κυδωνίας, οι Αχλάδες στην απογραφή του 1881 και κώμη του ίδιου Δήμου και επαρχίας σε αυτήν του 1900. Βλ. Σταυράκη Ν., ό.π., Μέρος Δεύτερον, σελ.12 και στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», ό.π., σελ.15.

Κεραμιών	29.ο Γέρω Λάκκος[69]	η Πλατυβόλα η Σκουραχλάδα το Τσιχλοπίγαδον τα Σπυλιάρια ο Θυμνιάς[70]	25 λεπτά 25 λεπτά 30 λεπτά 35 λεπτά 40 λεπτά
Κεραμιών	30.τα Κοντόπουλα	τα Κοντόπουλα η Μαλάξα το Κατοχώρι	- 30 λεπτά 30 λεπτά

Τα συγκεντρωτικά στοιχεία του παραπάνω πίνακα ως συμπεράσματα είναι τα κάτωθι: Ο Έπαρχος Κ. Σταυρακάκης πρότεινε συνολικά τη δημιουργία 30 σχολικών περιφερειών και τη λειτουργία 30 αντίστοιχων δημοτικών σχολείων στην Κυδωνία, η οποία είχε πληθυσμό 22.660 άτομα[71].

Ο αριθμός των σχολείων ανά δήμο ήταν ο εξής:

ΔΗΜΟΣ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΠΟΓΡΑΦΗ ΤΟΥ 1900[72]	ΑΡΙΘΜΟΣ ΣΧΟΛΕΙΩΝ
Αληκιανού	3.505	6
Λάκκων	3.884	5
Περιβολίων	5.340	6
Ακρωτηρίου	2.349	3
Πύργου – Ψηλονέρου	2.881	5
Κεραμιών	3.612	5

Τα παρακάτω χωριά της Επαρχίας Κυδωνίας, όπως παρουσιάζονται στην απογραφή 1900, έμειναν εκτός γνωμοδότησης από τον Έπαρχο[73].

[69] Ο Γέρο Λάκος είναι έδρα του Δήμου Κεραμειών και χωριό κατά την απογραφή του 1881. Βλ. Σταυράκη Ν., ό.π., σελ.12. Κώμη του ομώνυμου Δήμου είναι στην απογραφή του 1900. Βλ.στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», ό.π., σελ.15. Οι αποστάσεις των χωριών Σπυλιάρια και Θυμνιάς ήταν λίγο μακρινές από το Γέρω Λάκκο αλλά δεν υπήρχε άλλο χωριό καταλληλότερο από αυτό ως έδρα. Βλ.έγγραφο υποσημείωσης 66.

[70] Είναι η κώμη Θυμιά του Δήμου Κεραμιών – Επαρχίας Κυδωνίας στην απογραφή του 1900. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», ό.π., σελ.15.

[71] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Α, αριθ.61, Εν Χανίοις τη 6 Νοεμβρίου 1900, σελ.8.

[72] Για τα στοιχεία της στήλης βλ. στην εφημ. ««*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», ό.π., σελ.9. Για τα στοιχεία του υπόλοιπου πίνακα βλ. Ι.Α.Κ., στο φάκελο *«Κρητική Πολιτεία. Α.Δνση Παιδείας κ Θρησκευμάτων 1900-1901, Ελληνοδιδασκ.εξετάσεις κ Σχολ.Περιφέρειες»,* λυτό έγγραφο με αρ.πρωτ.132, αρ.διεκπ.120.

[73] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Α, αριθ.61, Εν Χανίοις τη 6 Νοεμβρίου 1900, σελ.14-16.

ΔΗΜΟΣ	ΧΩΡΙΑ ΕΚΤΟΣ ΓΝΩΜΟΔΟΤΗΣΗΣ	ΚΑΤΟΙΚΟΙ
Αληκιανού	Πισκοπή (ενιαίο χωριό με Αγυιά η οποία συμπεριλαμβάνεται στη γνωμοδότηση)	102 (μαζί με την Αγυιά)
Αληκιανού	Δρακιανά (ενιαίο χωριό με τα Συφιανά, χωριό το οποίο συμπεριλαμβάνεται στη γνωμοδότηση)	10 (και τα δυο χωριά μαζί)
Περιβολίων	Άγιος Ελευθέριος	25
Περιβολίων	Κατσιφαριανά	235
Περιβολιών	Μετόχι – Τοπαλτί[74]	709
Περιβολίων	Τζουμπανά[75] (ενιαίο χωριό με το Νεροκούρου, χωριό το οποίο συμπεριλαμβάνεται στη γνωμοδότηση)	-
Ακρωτήριο	Κουμαρές	25
Ακρωτήριο	Πλακούρες	20
Ακρωτήριο	Προφήτης Ηλίας	24

Σε κάποιες σχολικές περιφέρειες η απόσταση των χωριών από το διδακτήριο δεν υποχρέωνε σε φοίτηση τους μαθητές, γιατί ήταν παραπάνω από μισή ώρα. Σύμφωνα με τον Οργανισμό της Εκπαιδεύσεως όσοι κατοικούσαν σε απόσταση παραπάνω της μισής ώρας από την έδρα του σχολείου απαλλάσσονταν από την υποχρέωση να φοιτήσουν στο Δημοτικό σχολείο από το 6ο έως το 9ο έτος της ηλικίας τους[76]. Τα χωριά αυτά ήταν 11 συνολικά από τα 76 που συμπεριλαμβάνονταν στις σχολικές περιφέρειες που πρότεινε ο Έπαρχος Κυδωνίας.

Ο Έπαρχος Σελίνου Χατζάκης στις 23 Νοεμβρίου 1900 απέστειλε από την Παλαιόχωρα[77] απάντηση στη Νομαρχία Χανίων, εφαρμόζοντας και την εγκύκλιο του

[74] Στην απογραφή του 1881, στο Δήμο Περιβολίων σημειώνεται *«Περίχωρα πόλεως Χανίων (Τοπαλτί), υπαγόμενα εις τον δήμον Περιβολ. ήτοι Βαρούσι, Πελεκαπίνα, Κομμεναριά, Άγιος Βασίλειος, Μπάρμου κ.τ.λ.».* Βλ. Σταυράκη Ν., Στατιστική του Πληθυσμού της Κρήτης, Μέρος Δεύτερον, 1890, σελ.14, 15.
[75] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», ό.π., σελ.15.
[76] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.2.
[77] Το χωριό Παληόχωρα ήταν έδρα του Δήμου Παληοχώρας, Επαρχίας Σελίνου κατά τις απογραφές του 1881 και 1900. Βλ.Σταυράκη Ν, Στατιστική του Πληθυσμού της Κρήτης, Μέρος Δεύτερον, 1890, σελ.22 και στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Α, αριθ.61, Εν Χανίοις τη 6 Νοεμβρίου 1900, σελ.19, αντίστοιχα.

Συμβούλου επί της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και Θρησκευμάτων[78], γνωμοδοτώντας περί του καθορισμού των σχολικών περιφερειών στην επαρχία Σελίνου[79]. Ο Έπαρχος υπέβαλλε ξανά έκθεση για τις σχολικές περιφέρειες στην Ανωτέρα Διεύθυνση Παιδείας και Θρησκευμάτων στις 8 Μαρτίου 1901 από την Παλαιόχωρα, σύμφωνα με συγκεκριμένο σχέδιο της Διεύθυνσης, ενημερώνοντας πως είχε ήδη αποστείλει γνωμοδότηση στη Νομαρχία από το Νοέμβριο του 1900 με αίτημα να αποσταλεί στο Σύμβουλο. Σύμφωνα με την τελευταία έκθεση του Επάρχου θα έπρεπε στη Σέλινο να δημιουργηθούν 17 σχολικές περιφέρειες και σε 8 από αυτές να υπάρχουν γραμματοδιδασκαλεία. Οι υπάρχοντες πόροι για την εκπαίδευση και ο μικρός πληθυσμός κάποιων χωριών της Επαρχίας καθιστούσαν αδύνατη την ίδρυση σχολείων σε αυτά, παρόλο που απείχαν από το κοντινότερο ίδρυμα 1 ώρα ή και περισσότερο. Θα έπρεπε οι μαθητές των χωριών αυτών να φοιτήσουν σε όσο το δυνατόν κοντινότερες περιφέρειες[80].

Σύμφωνα λοιπόν με την τελευταία έκθεση του Επάρχου, στις 8-3-1901, τα παρακάτω σχολεία ήταν αναγκαία στην Επαρχία Σελίνου[81] και συγκεκριμένα στο Δήμο Παλαιόχωρας:

ΔΗΜΟΣ	ΕΔΡΕΣ ΣΧΟΛΕΙΩΝ (Χωριό, Θέση)	ΧΩΡΙΑ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ, ΚΑΤΟΙΚΟΙ	ΑΠΟΣΤΑΣΗ ΣΕ ΛΕΠΤΑ ΑΠΟ ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ
Παλαιοχώρας	1. η Σκλαβοπούλα[82], Άγιος Γεώργιος	η Σκλαβοπούλα τα Σφακιά[83], 345 (τα 2 χωριά) το Βαθύρουμα, 41	5 λεπτά 45 λεπτά 45 λεπτά

[78] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος 1900, αριθ.51, Εν Χανίοις τη 11 Νοεμβρίου 1900, σελ.3, 4.

[79] Βλ. Ι.Α.Κ. στο φάκελο *«Κρητική Πολιτεία. Α.Δνση Παιδείας κ Θρησκευμάτων 1900-1901,Ελληνοδιδασκ.εξετάσεις κ Σχολ.Περιφέρειες»,* λυτό έγγραφο με αριθμό πρωτ./διεκπ. 1470/980.

[80] Βλ. Ι.Α.Κ. στο φάκελο *«Κρητική Πολιτεία. Α.Δνση Παιδείας κ Θρησκευμάτων 1900-1901,Ελληνοδιδασκ.εξετάσεις κ Σχολ.Περιφέρειες»,* λυτό έγγραφο με αριθμό πρωτ./διεκπ. 181/126.

[81] Βλ. έγγραφο υποσημ.80.

[82] Στη Σκλαβοπούλα υπήρχε ήδη κατάλληλο σχολικό οίκημα, σύμφωνα με την προγενέστερη γνωμοδότηση του Επάρχου Σελίνου. Βλ. Ι.Α.Κ. στο φάκελο «*Κρητική Πολιτεία. Α.Δνση Παιδείας κ Θρησκευμάτων 1900-1901,Ελληνοδιδασκ.εξετάσεις κ Σχολ.Περιφέρειες»,* λυτό έγγραφο με αριθμό πρωτ./διεκπ. 1470/980.

[83] Τα Σφακιά μαζί με τη Σκλαβοπούλα απογράφονται ως χωριό του Δήμου Παληοχώρας κατά το 1881 και 1900 (ως κώμη). Βλ. Σταυράκη Ν., ό.π., Μέρος Δεύτερον, σελ.23 και στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Α, αριθ.61, Εν Χανίοις τη 6 Νοεμβρίου 1900, σελ.20. Δεν συγχέονται με τη «Χώρα Σφακίων» του ομώνυμου Δήμου του Νομού Σφακίων. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», ό.π., σελ.23.

		τα Χουμουσιανά, 67 Σύνολο κατ. 453	30 λεπτά
Παλαιόχωρας	2. τα Βοθιανά, τα Βοθιανά	τα Βοθιανά, 42 ο Μουστάκος, 131 Συντυχιανά, το Φαράγκι, τα Τσισκιανά[84], 185 (τα 3 χωριά) Καλαμιού[85], 92 Σύνολο κατ. 450	5 λεπτά 30 λεπτά 30 λεπτά 1 ώρα 45 λεπτά 45 λεπτά
Παλαιοχώρας	3. ο Βουτάς – ο Βουτάς	ο Πελεκάνος (αποτελείται από τα επόμενα 6 χωριά) ο Βουτάς[86] το Λειβάδι τα Βαρδιανά τα Φαλεριανά το Φραμμένο ο Κοιτύρος[87], 202 (τα 6 χωριά) το Χασί, 194 τα Κατσιβελιανά τα Μετόχια[88], 93 (τα 2 χωριά)	 - 20 λεπτά 10 λεπτά 30 λεπτά 15 λεπτά 15 λεπτά 30 - 45 λεπτά[89] 30 λεπτά 20 λεπτά

[84] Τα χωριά Τσισκιανά και Φαράγγι αναφέρονται μαζί στις απογραφές των ετών 1881 και 1900 στις οποίες όμως δεν υπάρχει το χωριό Συντυχιανά, το οποίο δεν μνημονεύεται ούτε από τον Σπανάκη Στ. στο δίτομο έργο του *«Πόλεις και Χωριά της Κρήτης».* Βλ. Σταυράκη Ν., ό.π., Μέρος Δεύτερον, σελ.23 και στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», ό.π., σελ.20. Εδώ ο Έπαρχος λογάριασε μαζί τους κατοίκους των τριών χωριών.

[85] Στην πρώτη γνωμοδότησή του το Νοέμβριο του 1900, ο Έπαρχος Σελίνου τόνιζε πως οι μαθητές των χωριών Μουστάκου, Τσισκιανών και Καλαμιού της σχολικής περιφέρειας με έδρα τα Βοθιανά, για να προσεγγίσουν το σχολείο τους, θα διέρχονταν χείμαρρο ο οποίος έπρεπε να γεφυρωθεί. Βλ. έγγραφο υποσημ.82 με αριθμό πρωτ./διεκπ. 1470/980.

[86] Ο Βουτάς, το Λειβάδι, τα Βαρδιανά, τα Φαλεριανά και το Φραμμένο δεν αναφέρονται στην απογραφή του 1900, ενώ σημειώνεται ο Κοιτήρος και ο Πελεκάνος. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», ό.π., σελ.19. Το χωριό Πελεκάνος είναι γραμμένο με τέτοιο τρόπο στο έγγραφο του Επάρχου – σαν παρένθεση – ώστε να συμπεριλαμβάνει τα έξι προαναφερόμενα χωριά ως συνοικίες του. Βλ. Ι.Α.Κ. στο φάκελο *«Κρητική Πολιτεία. Α.Δνση Παιδείας κ Θρησκευμάτων 1900-1901,Ελληνοδιδασκ.εξετάσεις κ Σχολ.Περιφέρειες»,* λυτό έγγραφο με αριθμό πρωτ./διεκπ. 181/126.

[87] Το συγκεκριμένο χωριό στο έγγραφο της 23ης Νοεμβρίου 1900 σημειώνεται ως Κύτυρος, σε αυτό της 8ης Μαρτίου 1901 Κοίτυρος, ενώ στην απογραφή του 1900 Κοιτήρος. Βλ. έγγραφο υποσ.82 με αριθμό πρωτ./διεκπ. 1470/980, έγγραφο υποσ. 86 με αριθμό πρωτ./διεκπ. 181/126 και στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Α, αριθ.61, Εν Χανίοις τη 6 Νοεμβρίου 1900, σελ.19.

[88] Τα μετόχια είναι μικροσυνοικισμοί σε κτήματα, στους οποίους διέμεναν προσωρινά κατά την περίοδο της καλλιέργειας και συγκομιδής. Είναι επίσης μικρές μονές, με εκκλησία και κτήματα, που ανή-

		Σύνολο κατ.489	
Παλαιοχώρας	4. ο Ασφενδυλές – ο Ασφενδυλές[90]	ο Ασφενδυλές, 113 ο Αζωϋρές[91], 101 οι Στράτοι οι Αχλαδιάκοι, 48 (τα 2 χωριά) ο Πλατανιάς, 12 το Προδρόμι, 105 Σύνολο κατ.379	5 λεπτά 45 λεπτά 1 ώρα 1 ώρα 15 λεπτά 45 λεπτά
Παλαιόχωρας	5. η Σαρακήνα[92], Μπεγιανά[93]	ο Σταυρός τα Δελιανά, 92 (τα 2 χωριά) (το) Μεσόρουμα ο Χόνδρου, 33 (τα 2 χωριά) τα Γρηγοριανά, 55 το Κεφάλι τα Βεριβιανά, 12 (τα 2 χωριά) το Κοντοκυνήγι, 80	30 λεπτά 30 λεπτά 30 λεπτά 30 λεπτά 40[94] λεπτά 10 λεπτά 10[95] λεπτά 1 ώρα

κουν σε μεγαλύτερο μοναστήρι - το κεφαλομονάστηρο - από το οποίο διοικούνται. Βλ. Σπανάκη Στ., Πόλεις και Χωριά της Κρήτης, Τόμος Β, σελ.535, 536

[89] Τριάντα λεπτά απείχαν οι πλησιέστερες συνοικίες και σαράντα πέντε οι απώτερες του συγκεκριμένου χωριού από την έδρα του σχολείου, σύμφωνα με την πρώτη γνωμοδότηση του Επάρχου το Νοέμβριο του 1900. Βλ. έγγραφο υποσημ.82 με αριθμό πρωτ./διεκπ. 1470/980.

[90] Ο Έπαρχος Σελίνου είχε ενημερώσει στην πρώτη γνωμοδότησή του πως το σχολείο στο χωριό Ασφενδυλές καθώς και εκείνα των χωριών Σκλαβοπούλα, Βοθιανά και Βουτάς λειτουργούσαν ήδη στην Επαρχία Σελίνου. Στο συγκεκριμένο έγγραφο διατύπωσε και την πρότασή του πως θα έπρεπε να λειτουργήσουν στο Δήμο Παλαιοχώρας, εκτός από αυτά τα τέσσερα σχολεία, ακόμη άλλα δύο, το ένα στην περιφέρεια Σαρακήνας και το άλλο στην κωμόπολη της Παλαιόχωρας. Βλ. Ι.Α.Κ. στο φάκελο *«Κρητική Πολιτεία. Α.Δνση Παιδείας κ Θρησκευμάτων 1900-1901, Ελληνοδιδασκ.εξετάσεις κ Σχολ.Περιφέρειες»,* λυτό έγγραφο με αριθμό πρωτ./διεκπ. 1470/980.

[91] Το συγκεκριμένο χωριό στο έγγραφο της 23ης Νοεμβρίου 1900 σημειώνεται ως Αζογηρές και σε αυτό της 8ης Μαρτίου 1901 ως Αζωϋρές, ακριβώς όπως και στην απογραφή του 1900. Βλ.έγγραφα υποσ. 90 με αριθμό πρωτ./διεκπ. 1470/980, υποσ.86 με αριθμό πρωτ./διεκπ. 181/126 και στην εφημ. αντίστοιχα. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», ό.π., σελ.19 αντίστοιχα.

[92] Αποκλειόταν από τις γύρω της σχολικές περιφέρειες λόγω των βουνοσειρών που την περικλείανε, με αποτέλεσμα η φοίτηση των παιδιών σε αυτές να είναι δυσχερής. Τα παιδιά αυτής της σχολικής περιφέρειας ήταν αρκετά. Βλ. έγγραφο υποσημ.90 με αριθμό πρωτ./διεκπ. 1470/980.

[93] Οικισμός ή χωριό με αυτό το όνομα δεν υπάρχει στις απογραφές 1881, 1900. Πάντως η πρόταση του Επάρχου στην πρώτη γνωμοδότηση ήταν να ιδρυθεί εκεί το σχολικό οίκημα. Βλ. έγγραφο υποσημ. 90 με αριθμό πρωτ./διεκπ. 1470/980.

[94] Στη δεύτερη γνωμοδότηση του Επάρχου η απόσταση των Γρηγοριανών από την έδρα του σχολείου είναι διατυπωμένη με ακρίβεια, δηλαδή 40 λεπτά, αντίθετα με την πρώτη όπου αναφέρεται *«περί την ημίσειαν ώραν».* Βλ. έγγραφα υποσ. 86. με αριθμό πρωτ./διεκπ. 181/126 και υποσημ. 90 με αριθμό πρωτ./διεκπ. 1470/980.

[95] Στο πρώτο έγγραφο του Επάρχου Χατζάκη το Κεφάλι και τα Βεριβιανά είναι *«εγγύτατα κείμενα»* στην έδρα του σχολείου, ενώ στο δεύτερο υπάρχει συγκεκριμένος χρόνος *«10 λεπτά».* Βλ.έγγραφα υποσ. 90 και 86.

		Σύνολο κατ. 272	
Παλαιοχώρας	6.η Παλαιοχώρα[96], η Παλαιοχώρα	η Παλαιοχώρα, 186 τα Τσαλιανά (το) Βασιλάκη, 98 (τα 2 χωριά) οι Ανύδροι[97], 109 Σύνολο κατ.393.	- 1 ώρα 1 ώρα 1 ώρα
Παλαιοχώρας	7. ο Βληθιάς, το Κάδρος[98]	το Βορεινό[99], το Κάδρος, 131 (τα 2 χωριά) ο Βληθιάς [100], 127 Σύνολο κατ. 258	20 λεπτά 10 λεπτά 20 λεπτά

Ουσιαστικές διαφορές ανάμεσα στην πρώτη και δεύτερη γνωμοδότηση όσον αφορά τις σχολικές περιφέρειες του Δήμου Παλαιοχώρας, Επαρχίας Σελίνου δεν υπήρχαν. Το Νοέμβριο του 1900 ο Χατζάκης είχε ενημερώσει το Σύμβουλο πως οι σχολικές περιφέρειες στη Σκλαβοπούλα (1), στα Βοθιανά (2), στο Βουτά (3) και στον Ασφενδυλέ (4) λειτουργούσαν ήδη. Πρότεινε την ίδρυση δυο ακόμη σχολικών περιφερειών στη Σαρακήνα (5) και στην Παλαιόχωρα (6), ενώ άφησε στην κρίση του Συμβούλου αν θα λειτουργούσε αυτή του Βληθιά (7), όπως τη σχολική χρονιά 1899-

[96] Ο πληθυσμός της Παλαιόχωρας το Νοέμβριο του 1900 ανερχόταν στους 186 κατοίκους και αύξανε κάθε μέρα με τις οικογένειες που εγκαθίσταντο εκεί, ώστε να ασχοληθούν με το εμπόριο. Βλ. έγγραφο υποσημ.90.

[97] Τα παιδιά των χωριών Τσαλιανά, Βασιλάκη, Ανύδροι ήταν αδύνατον να φοιτήσουν σε άλλες σχολικές περιφέρειες, αφού έπρεπε να διανύσουν απόσταση δύο ωρών περίπου. Βλ. έγγραφο υποσημ.90.

[98] Το Κάδρος άνηκε στο Δήμο Καντάνου και στις δυο απογραφές (1881-1900). Βλ. Σταυράκη Ν., Στατιστική του Πληθυσμού της Κρήτης, Μέρος Δεύτερον, 1890, σελ.21 και στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Α, αριθ.61, Εν Χανίοις τη 6 Νοεμβρίου 1900, σελ.20. Ο Έπαρχος Σελίνου σημείωσε πως το Κάδρος άνηκε σε αυτόν το Δήμο. Βλ. Ι.Α.Κ. στο φάκελο *«Κρητική Πολιτεία. Α.Δνση Παιδείας κ Θρησκευμάτων 1900-1901, Ελληνοδιδασκαλικές εξετάσεις και Σχολικές Περιφέρειες»,* λυτό έγγραφο με αριθμό πρωτ./διεκπ. 1470/980.

[99] Αναφέρεται στην απογραφή του 1881 όχι όμως και σε αυτή του 1900. Άνηκε στο Δήμο Καντάνου. Βλ.Σταυράκη Ν., ό.π., Μέρος Δεύτερον, σελ.21.

[100] Οι μαθητές του χωριού Βληθιά, Δήμου Παλαιοχώρας αντιμετώπιζαν πρόβλημα φοίτησης. Το χωριό αριθμούσε 127 κατοίκους και οι πλησιέστερες σχολικές περιφέρειες, αυτές του Κακοδικείου, Δήμου Κανδάνου και της Παλαιόχωρας, ομώνυμου Δήμου, απείχαν 1 ώρα και 45 λεπτά. Ο Βληθιάς και το Κάδρος, χωριό του Δήμου Κανδάνου αποτέλεσαν μια ξεχωριστή σχολική περιφέρεια και οι κάτοικοί τους είχαν ιδρύσει μεταξύ των δύο χωριών διδακτήριο την προηγούμενη σχολική χρονιά, 1899-1900. Η επανίδρυση της συγκεκριμένης σχολικής περιφέρειας, αφηνόταν από τον Έπαρχο Σελίνου στην κρίση του Συμβούλου. Βλ. έγγραφο υποσημ.98. με αριθμό πρωτ./διεκπ. 1470/980. Σύμφωνα με τη δεύτερη γνωμοδότηση του Επάρχου Σελίνου, το σχολείο έπρεπε να ιδρυθεί στο χωριό Βληθιάς στη θέση Κάδρος, να ανήκει στο Δήμο Παλαιοχώρας και να φοιτούν σε αυτό μαθητές του χωριού Βληθιάς (Δήμου Παλαιοχώρας) και των χωριών Κάδρος (Δήμου Κανδάνου) και Βορεινό. Ο Έπαρχος Σελίνου, στη ίδια γνωμοδότηση, πρότεινε τη λειτουργία γραμματοδιδασκαλείων στις σχολικές περιφέρειες Βληθιά, Παλαιοχώρας, Σαρακήνας και Ασφενδυλέ. Βλ. Ι.Α.Κ. στο φάκελο *«Κρητική Πολιτεία. Α.Δνση Παιδείας κ Θρησκευμάτων 1900-1901,Ελληνοδιδασκ.εξετάσεις κ Σχολ.Περιφέρειες»,* λυτό έγγραφο με αριθμό πρωτ./διεκπ. 181/126. Το χωριό Βορεινό άνηκε κι αυτό στο Δήμο Κανδάνου σύμφωνα με την απογραφή του Σταυράκη Ν., ό.π., Μέρος Δεύτερον,σελ.21.

1900. Στο δεύτερο έγγραφο προτείνονται ακριβώς οι ίδιες επτά σχολικές περιφέρειες από τον Έπαρχο[101].

Στην προγενέστερη γνωμοδότησή του στις 23 Νοεμβρίου 1900, ο Έπαρχος είχε δώσει την ακόλουθη μορφή στις σχολικές περιφέρειες του Δήμου Κανδάνου[102].

ΔΗΜΟΣ	ΣΧΟΛΙΚΗ ΠΕΡΙΦΕ-ΡΕΙΑ	ΧΩΡΙΑ	ΑΠΟΣΤΑΣΗ ΣΕ ΛΕΠΤΑ ΑΠΟ ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ
Κανδάνου	1. Κακοδικείου	Συνοικίες Κακοδικείου Κάδρος Ξενιανά Μαχιά Παληκαριανά Μαχμουθιανά Κουλουρίδαι	10-30 λεπτά 45 λεπτά 30-40 λεπτά -//- -//- -//- -//-
Κανδάνου	2. Άγιοι Πατέρες	Γρηγοριανά Σφακός Πλεμενιανά Κοπετοί	5 λεπτά 15 λεπτά 20 λεπτά 10 λεπτά
Κανδάνου	3. Χωρίς όνομα, ούτε έδρα.	Συνοικίες και χωριά πέριξ του Δήμου Κανδάνου.	Όχι περισσότερο από 20 λεπτά.
Κανδάνου	4. Στροβλαίς	Στροβλαίς Τζανιανά Κουντουδιανά (213 κάτοικοι)	-
Κανδάνου	5.Σπήνα	Σπήνα (94 κάτοικοι)	-

Στις 8 Μαρτίου 1901 οι σχολικές περιφέρειες που πρότεινε ο Έπαρχος για το Δήμο Κανδάνου ήταν οι ακόλουθες[103]:

ΔΗΜΟΣ	ΕΔΡΕΣ ΣΧΟΛΕΙΩΝ (Χωριό, Θέση)	ΧΩΡΙΑ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ, ΚΑΤΟΙΚΟΙ	ΑΠΟΣΤΑΣΗ ΣΕ ΩΡΑ / ΛΕΠΤΑ ΑΠΟ ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ
Κανδάνου	8. (συνεχίζεται η μέτρηση από τον πίνακα του Δήμου	τα Μενιανά ο Κανισκάδος το Αρμί, 157 (και τα	30 λεπτά 35 λεπτά 10 λεπτά

[101] Βλ. έγγραφο υποσημ.100 με αριθμό πρωτ./διεκπ. 181/126.
[102] Βλ. έγγραφο υποσημ.98 με αριθμό πρωτ./διεκπ. 1470/980.
[103] Βλ. Ι.Α.Κ. στο φάκελο *«Κρητική Πολιτεία. Α.Δνση Παιδείας κ Θρησκευμάτων 1900-1901,Ελληνοδιδασκ.εξετάσεις κ Σχολ.Περιφέρειες»,* λυτό έγγραφο με αριθμό πρωτ./διεκπ. 181/126.

	Παλαιόχωρας). το Κακοδικείον[104] , ο Αρχιστράτηγος	τρία χωριά) το Βεϊλίτικο[105], 52 τα Τζιναλιανά τα Λυχνιανά, 46 (και τα δυο χωριά) τα Αβδουλιανά τα Παρδαλιανά, 74 (και τα δυο χωριά) τα Αμουσκλιανά, 75 Συν.κατ.404	 5 λεπτά 15 λεπτά 10 λεπτά 10 λεπτά 10 λεπτά 10 λεπτά
Κανδάνου	9.η Κουλουρίδα, η Κουλουρίδα	τα Παληκαριανά η Κουλουρίδα τα Μαμουθιανά[106], 108 (και τα τρία χωριά) Μαχιά Ξενιανά, 72 (και τα δυο χωριά) ο Σφακός, 85 Συν.κατ.265	10 λεπτά 5 λεπτά 10 λεπτά 15 λεπτά 20 λεπτά 15 λεπτά
Κανδάνου	10.τα Γρηγοριανά, τα Διπόταμα – οι Άγιοι Πατέρες [107]	τα Γρηγοριανά, 67 οι Κοπετοί, 67 τα Πλιμενιανά, 83 Συν.κατ.217	5 λεπτά 10 λεπτά 15 λεπτά
Κανδάνου	11. (οι) Στροβλαίς, (οι) Στροβλαίς[108]	(οι) Στροβλαίς, 161 τα Τζανιανά, 43	5 λεπτά 1 ώρα και 20 λεπτά

[104] Ο Έπαρχος Σελίνου σημείωσε σχετικά με τη σχολική περιφέρεια Κακοδικείου στο Δήμο Κανδάνου, στην πρώτη γνωμοδότησή του προς τη Νομαρχία Χανίων, πως εκεί υπήρχε επαρκές προσωπικό διδασκάλων και φοιτούσαν αρκετοί μαθητές. Βλ. Ι.Α.Κ. στο φάκελο *«Κρητική Πολιτεία. Α.Δνση Παιδείας κ Θρησκευμάτων 1900-1901, Ελληνοδιδασκ.εξετάσεις κ Σχολ.Περιφέρειες»,* λυτό έγγραφο με αριθμό πρωτ./διεκπ. 1470/980.

[105] Κώμη που αναφέρεται στην απογραφή του 1900 ως Μπεϊλίτικο στο Δήμο Κανδάνου. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Α, αριθ.61, Εν Χανίοις τη 6 Νοεμβρίου 1900, σελ.20.

[106] Στο έγγραφο της υποσημ.104 (με αριθμό πρωτ./διεκπ. 1470/980) αναφέρεται η περιοχή ως Μαχμουθιανά.

[107] Ο Έπαρχος πρότεινε στην πρώτη γνωμοδότησή του προς τη Νομαρχία Χανίων, το Νοέμβριο του 1900, τη δημιουργία δεύτερης σχολικής περιφέρειας στη θέση Άγιοι Πατέρες όπου είχε ήδη ιδρυθεί ήδη σχολικό οίκημα κατάλληλο. Εκεί θα φοιτούσαν μαθητές από τα χωριά Γρηγοριανά (5 λεπτά), Σφακός (15 λεπτά), Πλεμενιανά (20 λεπτά) και Κοπετοί (10 λεπτά). Βλ. έγγραφο υποσημ.104 με αριθμό πρωτ./διεκπ. 1470/980.

[108] Η ανάγκη λειτουργίας γραμματοδιδασκαλείου στους μεμονωμένους συνοικισμούς του χωριού Στροβλαίς του Δήμου Κανδάνου εκφράζεται από τον Έπαρχο στην πρώτη γνωμοδότηση. Το χωριό Στροβλαίς με τις συνοικίες Τζανιανά και Κουντουδιανά αριθμούσε περί τους 213 κατοίκους και δεν υπήρχε εγγύς κάποια σχολική περιφέρεια. Οι συνοικισμοί του χωριού Σπήνα αριθμούσαν 94 κατοίκους και η πλησιέστερη σχολική περιφέρεια ήταν αυτή της Κανδάνου η οποία απείχε 1 και ½ ώρα. Με αυτό το επιχείρημα αφήνει να εννοηθεί πως κι εκεί πρέπει να ιδρυθεί γραμματοδιδασκαλείο. Βλ. Ι.Α.Κ. στο

		τα Κοντουδιανά, 9 Συν.κατ.213	1 ώρα
Κανδάνου	12.η Κάνδανος[109], η Κάνδανος	η Κάνδανος, 63 το Ανισαράκι, 133 ο Κουφαλωτός τα Τζαγκαραλιανά Βαμβακάδος, 78 (και τα τρία χωριά) τα Λαμπυριανά τα Σιδεριανά, 54 (και τα δυο χωριά) ο Τραχηνιάκος, 114 Συν.κατ.442	5 λεπτά 20 λεπτά 10 λεπτά 15 λεπτά 20 λεπτά 10 λεπτά 10 λεπτά 15 λεπτά

Ουσιαστικές διαφορές ανάμεσα στην πρώτη και δεύτερη γνωμοδότηση όσον αφορά τις σχολικές περιφέρειες του Δήμου Κανδάνου, Επαρχίας Σελίνου υπήρχαν και επέφεραν μείωση της αποστάσεως από τα χωριά στα σχολεία. Στην πρώτη γνωμοδότησή του ο Χατζάκης έστελνε τα παιδιά των συνοικιών Ξενιανά, Μαχιά, Παληκαριανά, Μαχμουθιανά, Κουλουρίδαι, εάν γεφυρωνόταν ο ποταμός Βλητίας ή Κακοδικιώτης, στη σχολική περιφέρεια Κακοδικείου, προς την οποία έπρεπε να διανύουν απόσταση 30 – 40 λεπτά[110]. Στην τελική γνωμοδότησή του όμως προτείνει τα χωριά αυτά να συστήσουν μια ξεχωριστή σχολική περιφέρεια με έδρα το χωριό Κουλουρίδα. Έτσι τα παιδιά θα έπρεπε να διανύσουν πολύ μικρότερες αποστάσεις από 5 έως 20 λεπτά. Στην ίδια σχολική περιφέρεια μεταφέρθηκε και το χωριό Σφακός, ενώ αρχικά είχε ενταχθεί σε αυτή των Αγίων Πατέρων. Το συγκεκριμένο χωριό απείχε και από τις δυο σχολικές περιφέρειες 15 λεπτά, αλλά με την μεταφορά του ο Έπαρχος ήθελε να ενισχύσει πληθυσμιακά την περιφέρεια Κουλουρίδας και να αποσυμφορήσει των Αγίων Πατέρων[111]. Υπενθυμίζουμε εδώ πως, σύμφωνα με την πρώτη γνωμοδότηση

φάκελο *«Κρητική Πολιτεία. Α.Δνση Παιδείας κ Θρησκευμάτων 1900-1901,Ελληνοδιδασκ.εξετάσεις κ Σχολ.Περιφέρειες»,* λυτό έγγραφο με αριθμό πρωτ./διεκπ. 1470/980. Πάντως και στη δεύτερη γνωμοδότηση στις σχολικές περιφέρειες των χωριών Στροβλαίς, Γρηγοριανά και Κουλουρίδα ο Έπαρχος πρότεινε τη λειτουργία γραμματοδιδασκαλείων. Βλ Ι.Α.Κ. στο φάκελο *«Κρητική Πολιτεία. Α.Δνση Παιδείας κ Θρησκευμάτων 1900-1901,Ελληνοδιδασκ.εξετάσεις κ Σχολ.Περιφέρειες»,* λυτό έγγραφο με αριθμό πρωτ./διεκπ. 181/126.

[109] Ο Έπαρχος Σελίνου στην πρώτη γνωμοδότηση του πρότεινε ως τρίτη σχολική περιφέρεια στο Δήμο Κανδάνου με έδρα την Κάνδανο στη σχολή της οποίας θα φοιτούσαν οι μαθητές των γειτονικών χωριών και συνοικιών που δεν απείχαν περισσότερο από 20 λεπτά. Βλ. έγγραφο υποσημ.108 με αριθμό πρωτ./διεκπ. 1470/980.

[110] Βλ. έγγραφο υποσημ.108 με αριθμό πρωτ./διεκπ. 1470/980.

[111] Πράγματι με τη μεταφορά αυτή η σχολική περιφέρεια Αγίων Πατέρων αριθμούσε 217 κατοίκους και της Κουλουρίδας 265, από 302 και 180 αντίστοιχα. Βλ. κατά σειρά τα δυο έγγραφα της υποσημ. 108.

του Επάρχου, οι μαθητές του χωριού Κάδρος φοιτούσαν στη σχολική περιφέρεια του Βληθιά, του Δήμου Παλαιοχώρας, με την έδρα του σχολείου να απέχει μόλις 10 λεπτά και στο Κακοδίκειο όπου η απόσταση ήταν 45 λεπτά[112]. Πάντως στη μεταγενέστερη γνωμοδότηση προς το Σύμβουλο, ο Έπαρχος κατατάσσει τους μαθητές του χωριού Κάδρος μόνο στη σχολική περιφέρεια του Βληθιά, Δήμου Παλαιοχώρας, παρόλο που και ο ίδιος τόνιζε πως άνηκε στο Δήμο Κανδάνου[113]. Η επιλογή αυτή έγινε γιατί τα παιδιά ήθελαν 10 λεπτά για να φτάσουν στο σχολείο του Βληθιά και 45 λεπτά για το σχολείου του Κακοδικείου. Οι μεμονωμένοι συνοικισμοί του χωριού Σπήνα που αποτέλεσαν σχολική περιφέρεια στην πρώτη γνωμοδότηση, στη δεύτερη απουσιάζουν.

Στο Δήμο Καμπάνου έπρεπε να λειτουργήσουν τα παρακάτω σχολεία[114]:

ΔΗΜΟΣ	ΕΔΡΕΣ ΣΧΟΛΕΙΩΝ (Χωριό, Θέση)	ΧΩΡΙΑ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ, ΚΑΤΟΙΚΟΙ	ΑΠΟΣΤΑΣΗ ΣΕ ΩΡΑ / ΛΕΠΤΑ ΑΠΟ ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ
Καμπανού	13. τα Παπαδιανά, τα Παπαδιανά	τα Παπαδιανά ο Μερτές, 83 (τα δύο χωριά) τα Τεμένια, 154 η Μάζα, 94 το Ζυμβρού, 45 Συν.κάτ.376	- 10 λεπτά 15 λεπτά 15 λεπτά 5 λεπτά

[112] Βλ. έγγραφο με αριθμό πρωτ./διεκπ. 1470/980, υποσημ.108.
[113] Βλ. Ι.Α.Κ. στο φάκελο *«Κρητική Πολιτεία. Α.Δνση Παιδείας κ Θρησκευμάτων 1900-1901,Ελληνοδιδασκ.εξετάσεις κ Σχολ.Περιφέρειες»,* λυτό έγγραφο με αριθμό πρωτ./διεκπ. 181/126.
[114] Βλ. έγγραφο με αριθμό πρωτ./διεκπ. 181/126, υποσημ.113.

Καμπανού	14.το Ροδοβάνι, η Κεφάλα	το Ροδοβάνι, 238 τα Καμάρια οι Αηδονοί, 177 (τα δύο χωριά) η Λειβάδα, 93 ο Αγριλές, 183 Συν.κατ.691	- 15 λεπτά 20 λεπτά 15 λεπτά 15 λεπτά
Καμπανού	15. Καμπανούς, το Καμπανού	Καμπανούς, 412 τα Μαράλια, 88 η Σκάφη, 198 το Αργαστήρι, 115 Συν.κατ. 813	5 λεπτά 15 λεπτά 40 έως 60 λεπτά[115] 30 λεπτά
Καμπανού	16. το Απανηχώρι[116], το Απανηχώρι	το Απανηχώρι, 308 η Αγία Ειρήνη, 239 ο Πρηνές, 224 τα Τσισκιανά, 53 Συν.κατ.824	5 λεπτά 30 έως 45 λεπτά 30 λεπτά 50 λεπτά
Καμπανού	17. ο Λειβαδάς[117], ο Λειβαδάς (Γραμματοδιδασκαλείο)	ο Λειβαδάς, 129 η Μονή[118], 145 Κουστογέρακον[119], 134 Συν.κατ.408	- 40 λεπτά 20 λεπτά

Τα συγκεντρωτικά στοιχεία των παραπάνω πινάκων, που αφορούν στη γνωμοδότηση του Μαρτίου 1901, είναι τα κάτωθι: Ο Έπαρχος Σελίνου Χατζάκης πρότεινε συνολικά τη δημιουργία 17 σχολικών περιφερειών και τη λειτουργία 17 αντίστοιχων δημοτικών σχολείων στη Σέλινο, η οποία είχε πληθυσμό 7.938 άτομα[120].

[115] Οι πλησιέστερες συνοικίες της Σκάφης απείχαν από το σχολείο του Καμπανού 40 λεπτά και απώτερες 1 ώρα. Βλ. Ι.Α.Κ. στο φάκελο *«Κρητική Πολιτεία. Α.Δνση Παιδείας κ Θρησκευμάτων 1900-1901,Ελληνοδιδασκ.εξετάσεις κ Σχολ.Περιφέρειες»,* λυτό έγγραφο με αριθμό πρωτ./διεκπ. 1470/980.

[116] Στην προγενέστερη γνωμοδότηση ο Έπαρχος ανέγραφε την περιοχή ως Επανωχώρι. Βλ. έγγραφο υποσ.115.

[117] Στην προγενέστερη γνωμοδότηση του Νοεμβρίου 1900 ο Έπαρχος ολοκλήρωσε την πρότασή του σημειώνοντας πως σε όλα τα χωριά που πρότεινε θα έπρεπε να οικοδομηθούν διδακτήρια. Η κατάλληλη θέση οικοδομής φυσικά ήταν απόφαση μηχανικού. Ο Έπαρχος Σελίνου Σ.Χατζάκης ζητεί από τη Νομαρχία Χανίων να διαβιβάσει τις προτάσεις του στη Διεύθυνση Παιδείας. Βλ.έγγραφο υποσημ.115.

[118] Μεταξύ Λειβαδά και Μονής, ο Έπαρχος τονίζει ότι διέρχεται ο χείμαρρος της Αγίας Ειρήνης, ο οποίος ήταν ανάγκη να γεφυρωθεί. Βλ.έγγραφο υποσημ. 115.

[119] Χωριό που σημειώνεται από το Σπανάκη Στ. στο δίτομο έργο του χωρίς άρθρο. Βλ.Σπανάκη Στ., Πόλεις και Χωριά της Κρήτης, β τόμος, 2006, σελ.434.

[120] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Α, αριθ.61, Εν Χανίοις τη 6 Νοεμβρίου 1900, σελ.8.

Ο αριθμός σχολείων ανά Δήμο στην επαρχία Σελίνου ήταν ο εξής:

ΔΗΜΟΣ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΠΟΓΡΑΦΗ ΤΟΥ 1900[121]	ΑΡΙΘΜΟΣ ΣΧΟΛΕΙΩΝ
Παλαιοχώρας	2.893	7
Καντάνου	1.900	5
Καμπανού	3.145	5

Τα παρακάτω χωριά της Επαρχίας Σελίνου, όπως παρουσιάζονται στην απογραφή 1900, έμειναν εκτός γνωμοδότησης από τον Έπαρχο[122].

ΔΗΜΟΣ	ΧΩΡΙΑ ΕΚΤΟΣ ΓΝΩΜΟΔΟΤΗΣΗΣ	ΚΑΤΟΙΚΟΙ
Παλαιοχώρας	Άγιος Θεόδωρος	101
Παλαιοχώρας	Σπανιάκος και Κάλαμος	33
Κανδάνου	Δρυς	19
Κανδάνου	Φλώρια	10
Κανδάνου	Σπίνα	94
Καμπανού	Σούγια	17
Καμπανού	Τζαγκαράκος	16

Σε κάποιες σχολικές περιφέρειες η απόσταση των χωριών από το διδακτήριο δεν υποχρέωνε σε φοίτηση τους μαθητές, γιατί ήταν παραπάνω από 30 λεπτά. Τα χωριά αυτά ήταν συνολικά 20 από τα 92 χωριά που καταγράφει ο Έπαρχος Σελίνου Χατζάκης. Ξεχωριστές περιπτώσεις αποτελούσαν τα χωριά Χασί του Δήμου Παλαιοχώρας και Αγία Ειρήνη Δήμου Καμπανού στα οποία οι αποστάσεις των συνοικίων κυμαίνονταν από το όριο των 30 λεπτών έως τα 45.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Οι Έπαρχοι και οι Νομαρχιακοί Επιθεωρητές κλήθηκαν να συντάξουν γνωμοδοτήσεις, οι οποίες είχαν διαφορές σε σχέση με τα σχολεία που τελικά ιδρύθηκαν την επόμενη σχολική χρονιά 1901-1902. Για παράδειγμα, παρόλο που ο Έπαρχος Κισά-

[121] Για τα στοιχεία της στήλης βλ. στην εφημ. ««*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», ό.π., σελ.9. Για τα στοιχεία του υπόλοιπου πίνακα βλ. Ι.Α.Κ. στο φάκελο *«Κρητική Πολιτεία. Α.Δνση Παιδείας κ Θρησκευμάτων 1900-1901,Ελληνοδιδασκ.εξετάσεις κ Σχολ.Περιφέρειες»,* λυτό έγγραφο με αριθμό πρωτ./διεκπ. 181/126. .

[122] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», ό.π., σελ.19-21 και έγγραφο υποσημ.121.

μου πρότεινε την ίδρυση ενός σχολείου στη θέση Αγία Τριάς για τα χωριά *«το Γαβαλομούρι, το Μούλετε και οι Βούβες»,* τελικά ιδρύθηκαν ξεχωριστά σχολεία για τα τρία χωριά. Σε άλλη περίπτωση άλλαξε η έδρα του σχολείου, αφού στην ίδια γνωμοδότηση τα Περβόλια ήταν η έδρα του σχολείου για τα χωριά «*τα Περβόλια, το Αερινόν και το Κεφάλι»,* ενώ τελικά επιλέχθηκε ως έδρα το Κεφάλι. Τα Μικελιανά, μολονότι αναφέρονταν στη γνωμοδότηση ως έδρα σχολείου, δεν συμπεριλήφθηκαν στις ιδρύσεις. Παρόμοιες ανακολουθίες υπήρχαν ανάμεσα στις γνωμοδοτήσεις των Επάρχων Κυδωνίας και Σελίνου και στις ιδρύσεις για το σχολικό έτος 1901-1902. Στα Τσικαλαριά και στο Νεροκούρου ιδρύθηκαν 2 ξεχωριστά σχολεία, αν και στη γνωμοδότηση προτεινόταν ένα με έδρα τα Τσικαλαριά, στο οποίο θα φοιτούσαν και οι μαθητές του Νεροκούρου. Ένα σχολείο προτεινόταν για την Αγιά Μαρίνα και τον Πλατανιά στη γνωμοδότηση του Επάρχου Κυδωνίας, αλλά δυο ξεχωριστά ιδρύθηκαν τελικά. Το χωριό Μάζα Σελίνου άνηκε στη σχολική περιφέρεια με έδρα τα Παπαδιανά και τελικά αποτέλεσε ξεχωριστή έδρα σχολικής περιφέρειας[123].

Το εκπαιδευτικό τοπίο όχι μόνο στο νομό Χανίων αλλά και σε όλη τη νήσο ήταν ευμετάβλητο. Επί τρία συναπτά σχολικά έτη, από το 1899 έως το 1902, κάθε φθινόπωρο καθορίζονταν οι έδρες των εκπαιδευτηρίων από την αρχή σε όλες τις επαρχίες και πόλεις. Αυτή η τακτική φανέρωνε πως η Πολιτεία δεν είχε καθορίσει τις εκπαιδευτικές ανάγκες του τόπου, ώστε να προγραμματίσει τον προϋπολογισμό της Παιδείας ανάλογα. Θετική πράγματι και συνάμα αποκεντρωτική η ενέργεια του Συμβούλου να αναθέσει στους Επάρχους και τους Νομαρχιακούς Επιθεωρητές τη σύνταξη γνωμοδότησης για καθορισμό σχολικών περιφερειών. Βέβαια η πρότασή του για όσο το δυνατόν μεγαλύτερες περιφέρειες φανέρωνε και την πρόθεση του για μείωση στις ιδρύσεις σχολείων.

[123] Για τις ιδρύσεις σχολείων κατά τη σχολική χρονιά 1901-1902 βλ. στις σελ.206-210.

1.5 Ίδρυση – Προαγωγή – Υποβιβασμός – Κατάργηση σχολικών μονάδων.

Το Πριγκιπικό Διάταγμα, στο οποίο οριζόταν ο αριθμός και το είδος των σχολείων της Δημοτικής Εκπαιδεύσεως που θα λειτουργούσαν για το σχολικό έτος 1900-1901 στο νομό Χανίων, αλλά και σε όλη τη νήσο, είχε υποβληθεί από το Σύμβουλο επί της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και των Θρησκευμάτων Νικόλαο Γιαμαλάκη στον Αρμοστή προς υπογραφή στις 8 Σεπτεμβρίου 1900, διατυπωμένο σύμφωνα με τις τελευταίες τροποποιήσεις[1] του Οργανισμού Δημοσίας Εκπαιδεύσεως του 1899. Κατά το 1899-1900 λειτούργησε μεγάλος αριθμός σχολείων στη Νήσο, γεγονός που οφειλόταν σε πολλούς παράγοντες, όπως στη φιλομάθεια του Κρητικού λαού, στη διάταξη του Συντάγματος που αναφερόταν ξεκάθαρα σε υποχρεωτική φοίτηση στα δημοτικά σχολεία, στους συνοικισμούς των Επαρχιών που δεν ήταν πολύ κοντά ο ένας στον άλλον, στο ανώμαλο έδαφος που εμπόδισε τις μετακινήσεις και στην «οικονομική ευρωστία» που φαινόταν να διαθέτει ο τόπος. Η τελευταία μάλιστα είχε πείσει τους ιθύνοντες ότι τα σχολεία που ιδρύθηκαν το 1899 θα μπορούσαν να διατηρηθούν σε λειτουργία και στο μέλλον. Όμως η οικονομική κατάσταση του τόπου, μετά την πάροδο ενός έτους, δεν εξελίχθηκε όπως αναμενόταν, αναγκάζοντας την Κυβέρνηση να περιορίσει τις εκπαιδευτικές δαπάνες προς το συμφέρον άλλων που κρίθηκαν αναγκαιότερες για την επιβίωση της Πολιτείας, χωρίς να τις συγκεκριμενοποιήσει. Βέβαια οι ειδικοί προϋπολογισμοί εξόδων των πέντε Διευθύνσεων αποδεικνύουν πως οι Ανώτερες Διευθύνσεις Οικονομικών, Συγκοινωνίας - Δημοσίου Ασφαλείας και Εσωτερικών είχαν προτεραιότητα συγκριτικά με τη Διεύθυνση Παιδείας, και μόνο αυτή της Δικαιοσύνης επόταν κατ' ελάχιστο (βλέπε στο σχετικό κεφάλαιο του παρόντος τόμου). Κατά αυτό τον τρόπο ο Σύμβουλος δικαιολογούσε τη μείωση του αριθμού των ιδρυθέντων σχολείων από την Κυβέρνηση το 1900-1901, σε σχέση με την προηγούμενη χρονιά.

Το Σεπτέμβριο του 1900 επήλθε τροποποίηση του Οργανισμού της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως του 1899, με την οποία μεταβλήθηκε ο κατώτατος απαιτούμενος αριθμός προς ίδρυση Γραμματοδιδασκαλείου από τους 20 τουλάχιστον μαθητές στους 40. Αυτή ήταν μια μέθοδος που ευνοούσε φυσικά το κλείσιμο σχολικών μονάδων. Ο ορι-

[1] Για τις τροποποιήσεις του Οργανισμού της Εκπαιδεύσεως του 1899 βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.51, Εν Χανίοις τη 15 Σεπτεμβρίου 1900, σελ.1-3. Βλ. για το ίδιο θέμα στο Μέρος Α΄ της παρούσης έρευνας, κεφάλαιο ΙΙ, 2.2 *«Οι μεταβολές στον Οργανισμό της Εκπαιδεύσεως του 1899»*, σελ.78-91.

σμός του αριθμού και του είδους των σχολείων που ιδρύθηκαν για το 1900-01 ολοκληρώθηκε παίρνοντας υπόψη τον αριθμό των μαθητών που ήταν εγγεγραμμένοι στα μαθητολόγια κατά τη λήξη της προηγούμενης σχολικής χρονιάς. Καταργήθηκαν εκείνα στα οποία δεν φοιτούσαν τουλάχιστον 40 μαθητές κατά το έτος που έληξε και συμπτύχθηκαν σε μεγαλύτερες σχολικές περιφέρειες. Τα κριτήρια συγχώνευσης ήταν, πρώτον να μην απέχουν τα χωριά από την έδρα της σχολικής περιφέρειας, όπου βρισκόταν και το σχολείο, περισσότερο από 1 ώρα απόσταση και δεύτερον να είναι επαρκής η χωρητικότητα του διδακτηρίου. Επίσης ιδρύθηκαν ημιημερήσια, τα οποία λειτουργούσαν με έναν εκπαιδευτικό σε δύο βάρδιες, πρωί-μεσημέρι και μεσημέρι απόγευμα, όπου δεν υπήρχε εναλλακτική λύση. Ο εκπαιδευτικός ήταν αναγκασμένος να διδάσκει σε δύο διαφορετικά σχολεία, τα οποία βρίσκονταν σε απόσταση όχι μεγαλύτερη της μίας ώρας. Άλλη μια μέθοδος μείωσης σχολικών μονάδων ήταν η ελάττωση των σχολείων των θηλέων, τα οποία περιορίστηκαν σε σχεδόν ένα σε κάθε Επαρχία. Η συγκεκριμένη τακτική στηρίχθηκε σε διάταξη του Οργανισμού του 1899 στην οποία σημειωνόταν πως τα θήλεα μπορούσαν μέχρι τα εννιά τους έτη να φοιτούν με τα άρρενα. Την ίδια περίοδο, οι λίγες διδασκάλισσες που διέθετε στο δυναμικό της η Ανωτέρα Διεύθυνση Εκπαιδεύσεως δεν επιθυμούσαν να απομακρυνθούν από τις οικογένειές τους, πηγαίνοντας σε χωριά όπου δεν υπήρχε κάποιος συγγενής ως προστάτης τους. Η ελάττωση του αριθμού των σχολείων ήταν ένα πρώτο γενικό χαρακτηριστικό της σχολικής χρονιάς 1900-1901. Το δεύτερο αφορούσε στις μεταβολές της μισθοδοσίας των διδασκάλων, αφού τα έξοδα υπέρ της παιδείας έπρεπε να περιοριστούν και η μισθοδοσία να είναι *«δικαιότερη»,* όπως χαρακτηριστικά σημείωνε ο Σύμβουλος. Ο διορισμός και η μισθοδοσία των διδασκάλων κατά τη σχολική χρονιά 1899-1900 έγιναν με βάση τα τυπικά προσόντα. Στην αρχή της επόμενης σχολικής χρονιάς όσοι δεν ήταν απόφοιτοι Διδασκαλείου, για να διαβαθμιστούν και να μισθοδοτηθούν δικαιότερα, υποβλήθηκαν σε εξετάσεις τον Αύγουστο του 1900. Υπήρξαν περιπτώσεις στις οποίες η μισθοδοσία των δημοδιδασκάλων αυξήθηκε, αφού η πραγματική τους αξία θεωρήθηκε ανώτερη από τα τυπικά τους προσόντα και άλλες όπου ο μισθός ελαττώθηκε. Παράλληλα με τη διαβάθμιση των διδασκάλων έπρεπε να γίνει και η διαβάθμιση των σχολείων με βάση τον αριθμό των μαθητών. Με αυτή τη διαδικασία υποβιβάστηκαν κάποια σχολεία κατά βαθμό λαμβάνοντας υπόψη το μαθητολόγιό τους. Σε περιπτώσεις κατά τις οποίες εκπαιδευτικοί τοποθετούνταν σε σχολεία κατώτερα του βαθμού τους, μισθοδοτούνταν σύμφωνα με το βαθμό του σχο-

λείου, πρακτική η οποία κατά το Σύμβουλο ήταν δίκαιη και θα επέφερε περαιτέρω οικονομία στις εκπαιδευτικές δαπάνες.

Η ελάττωση του αριθμού των σχολικών μονάδων δεν οφειλόταν μόνο σε οικονομικούς λόγους αλλά και στην μεγάλη έλλειψη κατάλληλου διδακτικού προσωπικού. Αναλύοντας περαιτέρω αυτό το θέμα, σημειώνουμε πως τη σχολική χρονιά 1899-1900 ο διορισμός των διδασκάλων έγινε χωρίς εξετάσεις και έτσι στις τάξεις των διδασκάλων υπήρχε και προσωπικό εντελώς ακατάλληλο για το λειτούργημα. Η απομάκρυνσή τους από τον κλάδο μέσω των διδασκαλικών εξετάσεων του Αυγούστου του 1900 επέφερε την απουσία διδασκάλων σε σχολικές μονάδες ακόμη και μετά την ελάττωση που υπέστησαν οι τελευταίες.

Συμπερασματικά τα σχολεία που αναφέρονταν στο Διάταγμα προς υπογραφή δεν επαρκούσαν για τις εκπαιδευτικές ανάγκες ούτε ως προς τον αριθμό ούτε ως προς το είδος. Πολλοί κάτοικοι δεν θα είχαν την ευκαιρία να αποστείλουν τα παιδιά τους στα σχολεία λόγω των αραιών συνοικισμών, των κακοτράχαλων εδαφών ή της έλλειψης κατάλληλων διδακτηρίων. Έτσι μεγάλο μέρος του πληθυσμού θα καταδικαζόταν σε πλήρη αμάθεια. Οι ελπίδες για εξεύρεση πόρων υπέρ της Παιδείας εναποθέτονταν στη Αντιπροσωπεία – Βουλή, ενώ οι ανεγέρσεις ευρύχωρων διδακτηρίων και οι γεφυρώσεις χειμάρρων - ποταμών προτείνονταν από το Σύμβουλο ως μελλοντικά σχέδια, ώστε να καταρτιστούν δημοτικά σχολεία ανάλογα με τις απαιτήσεις των κατοίκων. Οι περικοπές όμως της σχολικής χρονιάς 1900-1901 έπρεπε να γίνουν ανεκτές λόγω των αδυσώπητων αναγκών[2].

Οι ιδρύσεις σχολείων τη σχολική χρονιά 1900-1901 με Πριγκιπικό Διάταγμα, μετά από πρόταση του αρμοδίου Συμβούλου έγιναν υπό το πρίσμα των άρθρων 21, 111 και 113 του Συντάγματος της Κρητικής Πολιτείας και των άρθρων 19, 20, 207, 210 και 237 του Οργανισμού Δημοσίας Εκπαιδεύσεως του 1899[3]. Στο συνταγματικό άρθρο 21 σημειωνόταν πως η εκπαίδευση ήταν ελεύθερη, αρκεί τα άτομα που την ασκούσαν να είχαν την ικανότητα που οριζόταν από το νόμο και τη χρηστότητα που απαιτούνταν. Το 111 ανέφερε ότι το πρώτο διετές διάστημα όλη η Νομοθετική εξουσία ανατίθετο στον Ηγεμόνα ο οποίος εντός των ορίων του Συντάγματος και με την ομόφωνη γνώμη του Συμβουλίου του, κατάρτιζε και έθετε σε εφαρμογή με μορφή προσωρινών διαταγμάτων όλους τους αναγκαίους νόμους για τη λειτουργία του Πολιτεύματος.

[2] Βλ.στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος τρίτον, έτος 1900, αριθ.69, Εν Χανίοις τη 25 Οκτωβρίου 1900, σελ.1,2.
[3] Βλ.στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.51, Εν Χανίοις τη 15 Σεπτεμβρίου 1900, σελ.6-8.

Ανάμεσα σε αυτούς ήταν φυσικά και οι εκπαιδευτικοί. Το άρθρο 113 ήταν πιο γενικό αναφέροντας ότι η εξουσία που χορηγείται στον Ηγεμόνα από το Σύνταγμα ασκούνταν υπό της Αυτού Βασιλικής Υψηλότητας του Πρίγκιπα Γεωργίου της Ελλάδας, Ύπατου Αρμοστή στην Κρήτη[4]. Περνάμε τώρα στα άρθρα του Οργανισμού Δημοσίας Εκπαιδεύσεως 1899. Σύμφωνα με το άρθρο 19, όταν πολλές παροικίες, που ήταν χτισμένες κοντά η μία στην άλλη, απείχαν πολύ από τόπους όπου είχαν ιδρυθεί σχολεία, ιδρυόταν σε αυτές ένα κεντρικό σχολείο. Όταν πολλά χωριά βρίσκονταν κοντά το ένα στο άλλο, δικαιούνταν να έχουν κατωτέρων ειδών σχολεία και η μετάβαση των παιδιών σε ένα από αυτά τα χωριά ήταν εύκολη, ιδρυόταν σε αυτό το χωριό κοινό σχολείο ανωτέρου είδους. Θα ήταν δυνατόν προσωρινά μόνο, σύμφωνα με το άρθρο 237, να ιδρυθούν περισσότερα σχολεία εάν δεν υπήρχε στο κεντρικό χωριό διδακτήριο με επαρκή χωρητικότητα. Στο άρθρο 20 σημειωνόταν πως ο αριθμός, το είδος και η έδρα των Δημοτικών σχολείων και Γραμματοδιδασκαλείων στις πόλεις και τις επαρχίες οριζόταν με Ηγεμονικό Διάταγμα[5]. Τα άρθρα 207 και 210 αναφέρονταν στα Μουσουλμανικά σχολεία. Στα Χανιά, στο Ρέθυμνο και στο Ηράκλειο έπρεπε να ιδρυθούν Μουσουλμανικά Δημοτικά σχολεία και Παρθεναγωγεία. Οπουδήποτε αλλού θα ήταν δυνατόν να ιδρυθούν Δημοτικά σχολεία ή Γραμματοδιδασκαλεία ανάλογα με τον αριθμό των μαθητών[6].

Από το Σεπτέμβριο έως το Μάρτιο του σχολικού έτους 1900-1901 ιδρύθηκαν τα παρακάτω δημοτικά σχολεία στο νομό Χανίων. Σημειώνουμε πριν την καταγραφή ότι Ανώτερο Δημοτικό σχολείο, σύμφωνα με τις σχετικές διατάξεις του Οργανισμού του 1899, έπρεπε να λειτουργεί στα Χανιά και σε κάθε επαρχιακή περιφέρεια τον Νομού. Επιπλέον στα Χανιά έπρεπε να λειτουργεί για τα θήλεα Ανώτερο Παρθεναγωγείο[7].

---

[4] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Α, αριθ.24, Εν Χανίοις τη 16 Απριλίου 1899, σελ.2, 6.

[5] Βλ.στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.1,2, 11, 12.

[6] Ο αριθμός των μαθητών οριζόταν στα άρθρα 11, 12 και 16 του ίδιου Οργανισμού 1899. Για τα άρθρα 11-12 και την τροποποίησή τους, σύμφωνα με την οποία έγιναν οι ιδρύσεις σχολείων το έτος 1900-1901 βλ. στο Μέρος Α΄, κεφ.2, 2.2 *«Οι μεταβολές στον Οργανισμό Δημοσίας Εκπαιδεύσεως του 1899»*, σελ.87-89. Το άρθρο 16 αναφερόταν στις τρεις ανώτερες τάξεις των Ανώτερων Δημοτικών και Παρθεναγωγείων, στις οποίες μπορούσε να διοριστεί ένας ακόμη διδάσκαλος εάν ο αριθμός των μαθητών υπερέβαινε τους 50. Το ίδιο ίσχυε και για τα Μουσουλμανικά σχολεία. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.1, 10.

[7] Βλ. ό.π., σελ.1.

ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΤΟΣ 1900-1901

ΙΔΡΥΣΕΙΣ ΣΧΟΛΕΙΩΝ[8]

Επαρχία ή πόλη	Χωριό ή περιοχή ως έδρα σχολείου	Είδος Δημοτικού σχολείου
1, 2. Χανιά	Χανιά	1 Ανώτερο Δημοτικό σχολείο[9] 1 Ανώτερο Παρθεναγωγείο
3,4. Χανιά	Χανιά	Εξατάξιο Μουσουλμανικό Αρρένων Εξατάξιο Μουσουλμανικό Θηλέων
5. Χανιά[10]	Καινούργια Χώρα	1 ιδιοσυντήρητο Μουσουλμανικό Γραμματοδιδασκαλείο
1,2. Κυδωνία	Χαλέπα	1 διτάξιο Χριστιανικό δημοτικό 1 διτάξιο Χριστιανικό Παρθεναγωγείο (Το Νοέμβριο 1900 προάχθηκαν και τα δυο σε τριτάξια[11]).
3. Κυδωνία	Χαλέπα[12]	1 Μουσουλμανικό Γραμματοδιδασκαλείο

[8] Για τα στοιχεία του πίνακα βλ. α) υποσ.3. και β) όπου παραπέμπουν οι υπόλοιπες υποσημειώσεις του συγκεκριμένου πίνακα.

[9] Τα Ανώτερα Δημοτικά σχολεία και Παρθεναγωγεία στις πόλεις και τις Επαρχίες διατηρούνταν όπως τη σχολική χρονιά 1899-1900 και σύμφωνα με τις διατάξεις του Οργανισμού της εκπαιδεύσεως. Έτσι επαναλειτούργησαν στα Χανιά, στο Καστέλλι Κισάμου και στο Κακοδίκι Σελίνου, όσον αφορά στο νομό Χανίων πάντα. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.51, Εν Χανίοις τη 15 Σεπτεμβρίου 1900, σελ.6.

[10] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος Β, αριθ.29, Εν Χανίοις τη 2 Ιουνίου 1901, σελ.125.

[11] Τα δυο διτάξια σχολεία, στο διάταγμα της αρχικής τους ίδρυσης, πριν την προαγωγή τους, δεν κατηγοριοποιούνται στην επαρχία Κυδωνίας. Βλ.στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.51, Εν Χανίοις τη 15 Σεπτεμβρίου 1900, σελ.6. Για την προαγωγή βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Α, αριθ.66, Εν Χανίοις τη 27 Νοεμβρίου 1900, σελ.3.

[12] Για τις ιδρύσεις 3,4 στην επαρχία Κυδωνίας βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Α, αριθ.66, Εν Χανίοις τη 27 Νοεμβρίου 1900, σελ.3.

4. Κυδωνία	Σούδα	1 Μουσουλμανικό Γραμματοδιδασκαλείο
5.Κυδωνία	Στέρνες	Διτάξιο
6.Κυδωνία	Λάκκοι	Διτάξιο
7.Κυδωνία	Βατόλακκος	Διτάξιο
8.Κυδωνία	Αγία Τριάδα (για τα χωριά Μουζουρά, Χωριδάκι, Ριζόσκλωπο)	Μονοτάξιο
9.Κυδωνία	Καμπάνι	Μονοτάξιο
10.Κυδωνία	Μαλάξα	Μονοτάξιο
11.Κυδωνία	Κάμποι	Μονοτάξιο
12.Κυδωνία	Μεσκλά	Μονοτάξιο
13.Κυδωνία	Σκαφιδάκια	Μονοτάξιο
14.Κυδωνία	Γαλατάς	Μονοτάξιο (Το Μάρτιο του 1901 προάχθηκε σε διτάξιο[13])
15.Κυδωνία	Αληκιανού	Μονοτάξιο
16.Κυδωνία	Κοντομαρί	Μονοτάξιο
17.Κυδωνία	Γεράνι	Μονοτάξιο
18.Κυδωνία	Νεριανά	Μονοτάξιο
19.Κυδωνία	Φουρνές	Μονοτάξιο
20.Κυδωνία	Σκινές	Μονοτάξιο
21.Κυδωνία	Μανωλιόπουλλον	Μονοτάξιο
22.Κυδωνία	Λάκκοι	Μονοτάξιο (Θηλέων)
23.Κυδωνία	Νεροκούρου-Τσικαλαργιά	Ημιημερήσιο
24.Κυδωνία	Αγία Μαρίνα-Πλατανιάς	Ημιημερήσιο
25.Κυδωνία	Κάτω Σειρίλι-Ξαμουδοχώρι	Ημιημερήσιο
26.Κυδωνία	Δρακώνα	Γραμματοδιδασκαλείο (Το Νοέμβριο 1900 προάχθηκε σε μονοτάξιο[14]).

[13] Για τον προβιβασμό βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Β, αριθ.14, Εν Χανίοις τη 3 Μαρτίου 1901, σελ.92.
[14] Για τον προβιβασμό βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Α, αριθ.66, Εν Χανίοις τη 27 Νοεμβρίου 1900, σελ.3.

27.Κυδωνία	Γέρω Λάκκον	Γραμματοδιδασκαλείο (Το Νοέμβριο 1900 προάχθηκε σε μονοτάξιο[15]).
28.Κυδωνία	Αχλάδες	Γραμματοδιδασκαλείο
29.Κυδωνία	Κοντόπουλα	Γραμματοδιδασκαλείο
30.Κυδωνία	Θέρισο	Γραμματοδιδασκαλείο (Το Νοέμβριο του 1900 προάχθηκε σε μονοτάξιο[16]).
31.Κυδωνία	Πρασέ	Γραμματοδιδασκαλείο
32.Κυδωνία	Μουρνιές	Γραμματοδιδασκαλείο (Το Φεβρουάριο του 1901 προάχθηκε σε μονοτάξιο[17])
33.Κυδωνία	Περιβόλια	Γραμματοδιδασκαλείο
34.Κυδωνία	Σταλός	Γραμματοδιδασκαλείο
35.Κυδωνία	Βρύσες	Γραμματοδιδασκαλείο
36.Κυδωνία[18]	Ντερές	1 Γραμματοδιδασκαλείο αρρένων
37.Κυδωνία[19]	Ορθούνι	1 Γραμματοδιδασκαλείο
38.Κυδωνία[20]	Βαρούσι	1 ιδιοσυντήρητο μουσουλμανικό Γραμματοδιδασκαλείο
39.Κυδωνία[21]	Γεράνι	1 ιδιοσυντήρητο Γραμματοδιδασκαλείο θηλέων
1.Κίσαμος	Καμισιανά	Διτάξιο
2.Κίσαμος	Ροδοπού	Διτάξιο
3.Κίσαμος	Καστέλλι	Διτάξιο (Το Δεκέμβριο του

[15] Βλ. υποσ.14.
[16] Βλ. υποσ.14.
[17] Για την προαγωγή βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Β, αριθ.12, Εν Χανίοις τη 22 Φεβρουαρίου 1901, σελ.70.
[18] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Β, αριθ.11, Εν Χανίοις τη 18 Φεβρουαρίου 1901, σελ.66.
[19] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Β, αριθ.20, Εν Χανίοις τη 26 Μαρτίου 1901, σελ.113.
[20] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος Β, αριθ.25, Εν Χανίοις τη 5 Μαΐου 1901, σελ.117.
[21] Οι κάτοικοι του χωριού είχαν υπογράψει συνυποσχετικό. Για την ίδρυση του ιδιοσυντήρητου γραμματοδιδασκαλείου θηλέων βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Β, αριθ.20, Εν Χανίοις τη 26 Μαρτίου 1901, σελ.114.

		1900 προάχθηκε σε Ανώτερο Δημοτικό σχολείο[22]).
4.Κίσαμος	Τοπόλια	Διτάξιο (Το Νοέμβριο του 1900 υποβιβάστηκε σε μονοτάξιο[23], λόγω ταυτόχρονης ίδρυσης Γραμματοδιδασκαλείου θηλέων στο ίδιο χωριό. Για την ίδρυση βλ. στο ν.32, σελ.152 αυτού του πίνακα)
5.Κίσαμος	Άγιοι Πάντες	Διτάξιο
6.Κίσαμος	Πανέθυμος	Διτάξιο
7.Κίσαμος	Σπηλιά	Μονοτάξιο
8.Κίσαμος	Δραπανιάς	Μονοτάξιο
9.Κίσαμος	Ποταμίδα	Μονοτάξιο
10.Κίσαμος	Κουτουφιανά	Μονοτάξιο
11.Κίσαμος	Κούνενι	Μονοτάξιο
12.Κίσαμος	Έλος	Μονοτάξιο
13.Κίσαμος	Παλαιά Ρούματα	Μονοτάξιο
14.Κίσαμος	Καστέλλι	Μονοτάξιο θηλέων
15.Κίσαμος	Λουσακιές-Παληόκαστρο	Ημιημερήσιο
16.Κίσαμος	Κουκουναρά-Καλάθενες	Ημιημερήσιο
17.Κίσαμος	Σφακοπηγάδι-Περβολάκια	Ημιημερήσιο
18.Κίσαμος	Καρές-Γλώσσα	Ημιημερήσιο
19.Κίσαμος	Γαβαλομούρι-Βούβες	Ημιημερήσιο (Το Δεκέμβριο του 1900 καταργείται. Στη θέση του ιδρύεται μονοτάξιο αρρένων στις Βούβες – Λουκομιχελιανά[24]).
20.Κίσαμος	Βασιλλόπουλο	Γραμματοδιδασκαλείο
21.Κίσαμος	Μουρί	Γραμματοδιδασκαλείο

[22] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.73, Εν Χανίοις τη 23 Δεκεμβρίου 1900, σελ.4.
[23] Για τον υποβιβασμό βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Α, αριθ.66, Εν Χανίοις τη 27 Νοεμβρίου 1900, σελ.3.
[24] Για την κατάργηση του ημιημερησίου και την ίδρυση μονοταξίου βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.73, Εν Χανίοις τη 23 Δεκεμβρίου 1900, σελ.3.

22.Κίσαμος	Αμυγδαλοκεφάλι	Γραμματοδιδασκαλείο
23.Κίσαμος	Κεφάλι	Γραμματοδιδασκαλείο
24.Κίσαμος	Βλάτος	Γραμματοδιδασκαλείο
25.Κίσαμος	Κακόπετρο	Γραμματοδιδασκαλείο
26.Κίσαμος	Ανώσκελη	Γραμματοδιδασκαλείο
27.Κίσαμος	Ροδοπού	Γραμματοδιδασκαλείο θηλέων
28.Κίσαμος	Νοχιά[25]	1 Μονοτάξιο
29.Κίσαμος	Σειρικάρι	1 Γραμματοδιδασκαλείο
30.Κίσαμος	Κάμπος	1 Γραμματοδιδασκαλείο
31.Κίσαμος	Μαλάθυρο	1 Γραμματοδιδασκαλείο
32.Κίσαμος	Τοπόλια	1 Γραμματοδιδασκαλείο Θηλέων
33.Κίσαμος[26]	Αφράτα	1 ιδιοσυντήρητο Δημοτικό σχολείο
34.Κίσαμος[27]	Μούλετε	1 ιδιοσυντήρητο Γραμματοδιδασκαλείο
1.Σέλινος	Κακοδίκι	Ανώτερο Δημοτικό Σχολείο[28]
2.Σέλινος	Επανωχώρι	Μονοτάξιο

[25] Για τις ιδρύσεις από το νούμερο 28-32 αυτού του πίνακα βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Α, αριθ.66, Εν Χανίοις τη 27 Νοεμβρίου 1900, σελ.3. Χανίων.

[26] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Β, αριθ.7, Εν Χανίοις τη 6 Φεβρουαρίου 1901, σελ.36. Η ίδρυση πραγματοποιήθηκε με δαπάνη των γονέων των μαθητών. Ήδη από την αρχή της σχολικής χρονιάς 1900-1901 οι κοινότητες, όπου δεν είχε ιδρυθεί σχολείο ή ήταν ημιημερήσιο, μπορούσαν να ιδρύσουν σχολείο ή να συμπληρώσουν αυτό που ήδη υπήρχε υπό προϋποθέσεις: α) Να το συντηρήσουν για ένα σχολικό έτος τουλάχιστον. β)Να ζητήσουν από τη Διεύθυνσης διορισμού εκπαιδευτικού. γ) Να παραχωρήσουν δωρεάν κατοικία στο διδάσκαλο. δ) Να το εξοπλίσουν με θρανία και διδακτικά όργανα, σύμφωνα με τις υποδείξεις της Διεύθυνσης. Ο Σύμβουλος είχε δικαίωμα να κλείσει το σχολείο εφόσον δεν τηρούσε τις παραπάνω υποχρεώσεις εντός καθορισμένων ημερομηνιών. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.51, Εν Χανίοις τη 15 Σεπτεμβρίου 1900, σελ. 1.

[27] Για τη συγκεκριμένη ίδρυση βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Β, αριθ.22, Εν Χανίοις τη 28 Μαρτίου 1901, σελ.126.

[28] Την προηγούμενη σχολική χρονιά (1899-1900) αρχικά ιδρύθηκε ως Μονοτάξιο. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.87, Εν Χανίοις τη 7 Οκτωβρίου 1899, σελ.1. Ορίστηκε ως έδρα Ανώτερου Δημοτικού σχολείου στις 19-11-1899. Βλ., ό.π., έτος Β, αριθ.100, Εν Χανίοις τη 19 Νοεμβρίου 1899,σελ.2. Προάχθηκε σε Ανώτερο Δημοτικό Σχολείο αφού σχηματίστηκε και Ε τάξη το Φλεβάρη του 1900. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.2, Εν Χανίοις τη 8 Φεβρουαρίου, σελ.5. Για την λειτουργία του τη σχολική χρονιά 1900-1901 βλ.υποσ.9.

3.Σέλινος	Κάμπανος	Μονοτάξιο
4.Σέλινος	Ροδοβάνι	Μονοτάξιο
5.Σέλινος	Μάζα	Μονοτάξιο
6.Σέλινος	Βουτάς	Μονοτάξιο
7.Σέλινος	Βοθιανά	Μονοτάξιο
8.Σέλινος	Λειβαδάς(Κουστογέρακο)-Μονή	Ημιημερήσιο
9.Σέλινος	Άγιοι Πατέρες-Κουλουρίδα	Ημιημερήσιο
10.Σέλινος	Ασφεντιλές	Γραμματοδιδασκαλείο
11.Σέλινος	Σκλαβοπούλλα	Γραμματοδιδασκαλείο (Το Μάρτιο του 1901 προάχθηκε σε μονοτάξιο[29])
12.Σέλινος	Κάνδανος	Γραμματοδιδασκαλείο
13.Σέλινος	Κάδρος[30]	Γραμματοδιδασκαλείο
14.Σέλινος[31]	Αγία Ειρήνη	1 ιδιοσυντήρητο γραμματοδιδασκαλείο
15.Σέλινος[32]	Αζογιρές	1 ιδιοσυντήρητο γραμματοδιδασκαλείο

Συνολικά και καθ'όλη τη διάρκεια του σχολικού έτους 1900-1901 ιδρύθηκαν στο νομό Χανίων 93 Δημοτικά σχολεία που αντιστοιχούσαν σε 72.761 άτομα, σύμφωνα με την απογραφή του 1900[33]. Η αναλογία είναι λίγο παραπάνω από 1 σχολείο ανά 1.000 άτομα. Η κατανομή τους στο νομό ήταν η κάτωθι:

[29] Βλ.στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Β, αριθ.20, Εν Χανίοις τη 26 Μαρτίου 1901, σελ.113.
[30] Για την ίδρυση νούμερο 13 βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Α, αριθ.66, Εν Χανίοις τη 27 Νοεμβρίου 1900, σελ.3.
[31] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Β, αριθ.14, Εν Χανίοις τη 3 Μαρτίου 1901, σελ.92.
[32] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος Β, αριθ.1, Εν Χανίοις τη 3 Ιανουαρίου 1901, σελ.1.
[33] Για οποιοδήποτε πληθυσμιακό στοιχείο της απογραφής του 1900 βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Α, αριθμός 61, Εν Χανίοις τη 6 Νοεμβρίου 1900, σελ.8.

Πόλη-Επαρχίες-Νομός	Συν.αριθμ. σχολείων	Γ.	Μ.	Δ.	Τρ.	Τ.	Αν.Δ.	Ημ.	Μουσ.
Πόλη Χανίων	5	-	-	-	-	-	2	-	3
Επαρχία Κυδωνίας	39	13	15	5	-	-	-[34]	3	3
Επαρχία Κισάμου	34[35]	13	9	6	-	-	-[36]	5	-
Επαρχία Σελίνου	15	6	6	-	-	-	1	2	-
Νομός Χανίων	93[37]	32	30	11	-	-	3	10	6
Ποσοστά		34%	33%	12%	-	-	3%	11%	7%

*Για τις βραχυγραφίες του πίνακα: Γ. (Γραμματοδιδασκαλεία), Μ. (Μονοτάξια), Δ. (Διτάξια), Τρ. (Τριτάξια), Τ. (Τετρατάξια), Αν.Δ. (Ανώτερα Δημοτικά), Ημ. (Ημιημερήσια), Μουσ. (Μουσουλμανικά). Τα ποσοστά είναι στρογγυλοποιημένα στο ψηφίο των μονάδων.

Ο αριθμός των σχολείων στις επαρχίες του Νομού παρουσιάζει μια πτωτική τάση όσο κινούμαστε δυτικά στο Νομό, όπου συναντάμε διαδοχικά την επαρχία Κυδωνίας, την επαρχία Κισάμου και νοτιοδυτικά των Χανίων την επαρχία Σελίνου. Η τελευταία διαθέτει τον μικρότερο αριθμό σχολείων αλλά και τον μικρότερο αριθμό κατοίκων από τις άλλες τρεις επαρχίες (7.938). Οι επαρχίες Κισάμου και Κυδωνίας παρουσιάζουν μικρή διαφορά στον αριθμό σχολείων, όμοια με την πληθυσμιακή (21.191 και 22.660 αντίστοιχα).

[34] Παρόλο που ο Οργανισμός του 1899 καθόριζε πως σε κάθε επαρχιακή περιφέρεια έπρεπε να ιδρυθεί Ανώτερο Δημοτικό σχολείο στην Επαρχία Κυδωνίας δεν υπάρχει σχετική αναφορά. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.1.

[35] Στο συνολικό αριθμό των σχολείων της επαρχίας Κισάμου προστίθεται ακόμη το ιδιοσυντήρητο σχολείο στα Αφράτα, για το οποίο όμως δεν συγκεκριμενοποιείται σε ποια κατηγορία άνηκε.

[36] Τα νούμερα του συγκεκριμένου πίνακα βασίζονται στο βαθμό του κάθε σχολείου κατά την ίδρυσή του και όχι σε τυχόν προαγωγή. Αξίζει να σημειώσουμε πως στο Καστέλλι Κισάμου Διτάξιο Δημοτικό σχολείο προάχθηκε σε Ανώτερο το Δεκέμβρη του 1900. Βλ. υποσ.22.

[37] Για το συνολικό αριθμό σχολείων του Νομού Χανίων ισχύει ξανά η υποσημείωση 35.

Από τα 10 Ημιημερήσια του νομού Χανίων καταργήθηκε 1 και στη θέση του ιδρύθηκε ακόμη 1 Μονοτάξιο. Την ίδια σχολική χρονιά υποβιβάστηκε 1 Διτάξιο σε Μονοτάξιο λόγω ίδρυσης Γραμματοδιδασκαλείου θηλέων στην ίδια περιοχή.

Επιπρόσθετα πραγματοποιήθηκαν καθ' όλη τη διάρκεια της χρονιάς 9 προαγωγές σχολείων εκ των οποίων:

Είδος προαγωγής	Αριθμός
Από Γραμματοδιδασκαλεία σε Μονοτάξια	5
Από Μονοτάξια σε Διτάξια	1
Από Διτάξια σε Τριτάξια	2
Από Διτάξια σε Ανώτερα Δημοτικά	1

Οι εννέα προαγωγές σχολείων που πραγματοποιήθηκαν οφείλονταν σε αύξηση του μαθητικού δυναμικού των σχολείων. Παρατηρούμε πως σε ένα ποσοστό 34% (στρογγυλοποιημένο στις μονάδες) στο νομό ιδρύθηκαν Γραμματοδιδασκαλεία. Να σημειωθεί όμως πως αυτό το ποσοστό ίσχυε στην αρχή της χρονιάς, αφού τρία Γραμματοδιδασκαλεία, ένα το Νοέμβριο του 1900, ένα το Φλεβάρη του 1901 και ένα το Μάρτη του 1901, προάχθηκαν σε μονοτάξια, με αποτέλεσμα αυτό το ποσοστό να μειωθεί στο 28%. Τα συγκεκριμένα εκπαιδευτήρια για να ιδρυθούν έπρεπε να υπάρχουν τουλάχιστον 40 μαθητές και πάντως όχι περισσότεροι από 60. Οι αριθμοί αυτοί προέκυψαν με το νόμο 205 που μετέβαλλε το σχετικό άρθρο του Οργανισμού του 1899 που μιλούσε για 20-30 μαθητές στα Γραμματοδιδασκαλεία. Ήταν τα κατώτερα σχολεία σε αριθμό παιδιών, δεν ανήκαν στην κυρίως Δημοτική Εκπαίδευση, σε κάθε ένα από αυτά δίδασκε ένας Γραμματοδιδάσκαλος και συμφοιτούσαν τα θήλεα με τα άρρενα, εάν δεν υπήρχε ξεχωριστό σχολείο θηλέων. Οι μαθητές, εάν είχαν την ευκαιρία να περατώσουν την τετραετή φοίτησή τους σε αυτά, δεν μπορούσαν να απονεμηθούν με απολυτήριο. Η μόνη λύση ήταν να καταταχθούν σε κάποια τάξη οποιουδήποτε Δημοτικού σχολείου ανάλογα με τις γνώσεις τους, όπως αυτές θα αποδεικνύονταν δια μέσου εξετάσεων, εφόσον διέθεταν αποδεικτικό φοίτησης. Εάν κατείχαν ενδεικτικό μπορούσαν να εγγραφούν σε Δημοτικό σχολείο άνευ εξετάσεων[38]. Τα Γραμματοδιδα-

[38] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.51, Εν Χανίοις τη 15 Σεπτεμβρίου 1900, αριθμ.51, σελ.1 και στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.1, 2 και 9.

σκαλεία προσέφεραν μόρφωση κατώτερου επιπέδου από τα Δημοτικά σχολεία, γεγονός που οφειλόταν σε δυο παράγοντες. Ο πρώτος παράγοντας ήταν τα γνωστικά αντικείμενα – μαθήματα τα οποία υστερούσαν αριθμητικά και σε έκταση ύλης. Δεκαπέντε ήταν τα μαθήματα στα Δημοτικά σχολεία και οχτώ στα Γραμματοδιδασκαλεία. Επιπλέον τα ίδια γνωστικά αντικείμενα είχαν διαφορά στην ύλη. Τα παιδιά στα Δημοτικά γνώριζαν, εκτός από την εθνική Ιστορία, την κρητική και την παγκόσμια. Το μάθημα της Γεωγραφίας δεν αφορούσε μόνο στην Ελλάδα και στην Ευρωπαϊκή Τουρκία αλλά επιπρόσθετα στην Ασιατική Τουρκία, στην Ευρώπη και στις άλλες ηπείρους. Ο δεύτερος παράγοντας που διαφοροποιούσε το επίπεδο της γνώσης ανάμεσα στα δυο ιδρύματα ήταν το μορφωτικό επίπεδο των διδασκάλων. Εκείνοι που δίδασκαν στα Γραμματοδιδασκαλεία αποτελούσαν την κατώτερη σε προσόντα κατηγορία προσωρινά διορισμένων διδασκάλων που είχε την ιδιαίτερη ονομασία «Γραμματοδιδάσκαλοι» κι όχι «Δημοδιδάσκαλοι». Η αμέσως ανώτερη κατηγορία απ' αυτούς ήταν οι προσωρινοί Δημοδιδάσκαλοι που είχαν περατώσει τη φοίτηση κάποιων τάξεων του επτατάξιου Γυμνασίου ή του πεντατάξιου Ιεροδιδασκαλείου. Οι Γραμματοδιδάσκαλοι, με μισθό 40 δραχμές, είχαν κατώτερα από αυτούς προσόντα, χωρίς όμως να δίνεται κάποιο ελάχιστο όριο σε αυτά. Πάντως κατώτερα προσόντα είχαν οι απόφοιτοι επτατάξιου Ανώτερου Δημοτικού Σχολείου ή Παρθεναγωγείου, όσοι είχαν παρακολουθήσει κάποιες τάξεις του και οι απόφοιτοι τετρατάξιου Δημοτικού σχολείου[39]. Το Σεπτέμβριο του 1900 συμπεριλήφθηκαν στους Γραμματοδιδάσκαλους και όσοι απέτυχαν στις Δημοδιδασκαλικές εξετάσεις του 1900, αλλά έλαβαν στα Ελληνικά τουλάχιστον 5. Το Δεκέμβριο του 1900 γίνονταν δεκτοί ως Γραμματοδιδάσκαλοι και αποτυχόντες των εξετάσεων του 1900 με βαθμό κατώτερο του 5, μετά από έγκριση των Επιθεωρητών. Συνακόλουθα το μορφωτικό επίπεδο των Γραμματοδιδασκάλων ήταν περιορισμένο και το ίδιο θα ίσχυε και για την παρεχόμενη γνώση μέσω της διδασκαλίας τους[40].

Στην έναρξη της σχολικής χρονιάς 1900-1901 ιδρύθηκαν μονοτάξια σχολεία σε ένα ποσοστό 33% (στρογγυλοποιημένο στις μονάδες), το οποίο κατά τη διάρκειά της αυξήθηκε στο 38% λόγω προαγωγής Γραμματοδιδασκαλείων σε μονοτάξια. Τα μονοτάξια Δημοτικά σχολεία ανήκαν στην κυρίως Δημοτική εκπαίδευση, ήταν τετραετή

[39] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.1-3.
[40] Βλ.στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.51, Εν Χανίοις τη 15 Σεπτεμβρίου 1900, σελ.2 και στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Α, αριθ.70, Εν Χανίοις τη 16 Δεκεμβρίου 1900, σελ.3.

και είχαν ευρύτερο αναλυτικό πρόγραμμα μαθημάτων από τα Γραμματοδιδασκαλεία, όπως σημειώνεται και στην προηγούμενη παράγραφο. Σε αυτά οι μαθητές των τεσσάρων τάξεων διδάσκονταν από ένα διδάσκαλο σε μία αίθουσα. Με διάταγμα το Σεπτέμβριο του 1900, ο μέγιστος αριθμός των μαθητών που αναλογούσαν σε ένα διδάσκαλο αυξήθηκε από 80 σε 100, στα πρωτοβάθμια μονοτάξια δημοτικά σχολεία φοιτούσαν από 80 έως 100 μαθητές και στα δευτεροβάθμια από 60 - 80[41]. Διτάξια σχολεία ιδρύθηκαν σε ποσοστό 12% (στρογγυλοποιημένο στις μονάδες) και κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς παρουσίασαν ελάχιστη μείωση. Ιδρύθηκαν μόλις δύο τριτάξια μέσω προαγωγής διταξίου και κανένα τετρατάξιο. Σε ποσοστό 11% (στρογγυλοποιημένο στις μονάδες) λειτούργησαν ημιημερήσια σχολεία, με μια κατάργηση κατά τη διάρκεια του έτους. Τα συγκεκριμένα σχολεία λειτουργούσαν ως ζεύγος σε δύο διαφορετικές περιοχές, οι οποίες δεν είχαν απόσταση παραπάνω από μία ώρα, με τον ίδιο διδάσκαλο, ο οποίος ανταμειβόταν με επίδομα 10 δραχμών συν το μισθό του. Είχαν φυσικά διαφορετικές βάρδιες, πρωί-μεσημέρι και μεσημέρι-απόγευμα[42]. Την εκπαίδευση συμπλήρωναν στα Χανιά τα Ανώτερα Δημοτικά σε ποσοστό 3% και τα Μουσουλμανικά σχολεία σε ποσοστό 7%.

Παρακάτω παρουσιάζονται 4 ξεχωριστοί πίνακες, ένας για την πόλη των Χανίων και τρεις για τις επαρχίες του ομώνυμου νομού. Σε αυτούς επιχειρείται σύγκριση των σχολικών ιδρυμάτων που λειτούργησαν στην πόλη των Χανίων και σε κάθε χωριό των τριών επαρχιών του ομώνυμου νομού τα έτη 1899-1900 και 1900-1901.

[41] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.1, 2 και στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.51, Εν Χανίοις τη 15 Σεπτεμβρίου 1900, σελ.1.
[42] Βλ. ό.π., σελ.1, 2.

	ΠΟΛΗ ΧΑΝΙΩΝ	
	ΣΧΟΛΙΚΗ ΧΡΟΝΙΑ 1899-1900[43]	ΣΧΟΛΙΚΗ ΧΡΟΝΙΑ 1900-1901[44]
Πόλη - περιοχή	Είδος σχολείου	Είδος σχολείου
Χανιά	Τετρατάξιο Μουσουλμανικό	Εξατάξιο Μουσουλμανικό
Χανιά	Τετρατάξιο Μουσουλμανικό Παρθεναγωγείο	Εξατάξιο Μουσουλμανικό Παρθεναγωγείο
Χανιά	Ανώτερο πεντατάξιο	Ανώτερο Δημοτικό
Χανιά	Ανώτερο εξατάξιο Παρθεναγωγείο	Ανώτερο Δημοτικό Παρθεναγωγείο
Κουμ Καπί	Διτάξιο Μουσουλμανικό	-
Κουμ Καπί	Μονοτάξιο Δημοτικό	-
Καινούρια Χώρα	-	Ιδιοσυντήρητο Μουσουλμανικό Γραμματοδιδασκαλείο

Στην πόλη των Χανίων ιδρύθηκαν 6 σχολεία κατά το 1899-1900, ενώ την επόμενη σχολική χρονιά 5. Η εικόνα των σχολείων κατά το 1900-1901 ήταν η κάτωθι:

- 2 επανιδρύθηκαν σε ανώτερο βαθμό.
- 2 επανιδρύθηκαν στον ίδιο βαθμό.
- 2 καταργήθηκαν
- 1 νέο ιδρύθηκε.

[43] Για τα στοιχεία της συγκριμένης στήλης βλ. στο Μέρος Β΄ του παρόντος τόμου, κεφάλαιο 1, 1.3 «Ονομαστικοί διορισμοί διδασκάλων», σελ.121-154. Για τον αρχικό καθορισμό των εδρών των εκπαιδευτηρίων βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.87, Εν Χανίοις τη 7 Οκτωβρίου 1899, σελ.1.

[44] Για τα στοιχεία της συγκριμένης στήλης βλ. στο παρόν κεφάλαιο σελ.187-192.

	ΕΠΑΡΧΙΑ ΚΥΔΩΝΙΑΣ	
	ΣΧΟΛΙΚΗ ΧΡΟΝΙΑ 1899-1900[45]	ΣΧΟΛΙΚΗ ΧΡΟΝΙΑ 1900-1901[46]
Πόλη-περιοχή	Είδος σχολείου	Είδος σχολείου
Χαλέπα	Μουσουλμανικό Γραμματοδιδασκαλείο	Μουσουλμανικό Γραμματοδιδασκαλείο
Χαλέπα	Τριτάξιο Δημοτικό	Διτάξιο – Τριτάξιο
Χαλέπα	Τριτάξιο Παρθεναγωγείο	Διτάξιο – Τριτάξιο Παρθεναγωγείο
Στέρνες	Μονοτάξιο Δημοτικό	Διτάξιο Δημοτικό
Γαλατάς	Μονοτάξιο Δημοτικό	Μονοτάξιο – Διτάξιο Δημοτικό
Βατόλακκος	Διτάξιο Δημοτικό	Διτάξιο Δημοτικό
Λάκκοι	Διτάξιο Δημοτικό	Διτάξιο Δημοτικό
Φουρνές	Μονοτάξιο Δημοτικό	Μονοτάξιο Δημοτικό
Σκοινές	Μονοτάξιο Δημοτικό	Μονοτάξιο Δημοτικό
Μανωληόπουλο	Μονοτάξιο Δημοτικό	Μονοτάξιο Δημοτικό
Σκαφιδάκια	Μονοτάξιο Δημοτικό	Μονοτάξιο Δημοτικό
Γεράνι	Μονοτάξιο Δημοτικό	Μονοτάξιο Δημοτικό
Κοντομαρί	Μονοτάξιο Δημοτικό	Μονοτάξιο Δημοτικό
Νεριανά	Μονοτάξιο Δημοτικό	Μονοτάξιο Δημοτικό
Μαλάξα	Μονοτάξιο Δημοτικό	Μονοτάξιο Δημοτικό
Κάμποι	Μονοτάξιο Δημοτικό	Μονοτάξιο Δημοτικό
Καμπάνι	Μονοτάξιο Δημοτικό	Μονοτάξιο Δημοτικό
Σταλός	Γραμματοδιδασκαλείο	Γραμματοδιδασκαλείο
Θέρισσο	Μονοτάξιο Δημοτικό	Γραμματοδιδασκαλείο – Μονοτάξιο το Νοέμβριο του 1900
Δρακώνα	Μονοτάξιο Δημοτικό	Γραμματοδιδασκαλείο – Μονοτάξιο το Νοέμβριο του 1900
Γέρρω Λάκκος	Μονοτάξιο Δημοτικό	Γραμματοδιδασκαλείο – Μονο-

[45] Βλ. ό.π., υποσ.43.
[46] Βλ. ό.π., υποσ.44.

		τάξιο το Νοέμβριο του 1900
Μουρνιές	Μονοτάξιο Δημοτικό	Γραμματοδιδασκαλείο – Μονοτάξιο το Φεβρουάριο του 1901
Αλικιανού	Ανώτερο Δημοτικό	Μονοτάξιο Δημοτικό
Μεσκλά	Διτάξιο Δημοτικό	Μονοτάξιο Δημοτικό
Λάκκοι	Διτάξιο Παρθεναγωγείο	Μονοτάξιο θηλέων
Περβόλια	Μονοτάξιο Δημοτικό	Γραμματοδιδασκαλείο
Ντερές	Μονοτάξιο Δημοτικό	Γραμματοδιδασκαλείο
Βρύσες	Μονοτάξιο Δημοτικό	Γραμματοδιδασκαλείο
Πρασσές	Μονοτάξιο Δημοτικό	Γραμματοδιδασκαλείο
Ορθούνι	Μονοτάξιο Δημοτικό	Γραμματοδιδασκαλείο
Κοντόπουλλα	Μονοτάξιο Δημοτικό	Γραμματοδιδασκαλείο
Αχλάδες	Μονοτάξιο Δημοτικό	Γραμματοδιδασκαλείο
Γεράνι	Μονοτάξιο Παρθεναγωγείο	Ιδιωτικό Γραμματοδιδασκαλείο θηλέων
Νεροκούρου	Μονοτάξιο Δημοτικό	Ημιημερήσιο Δημοτικό Νεροκούρου- Τσικαλαργιά
Ξαμουδοχώρι	Μονοτάξιο Δημοτικό	Ημιημερήσιο Δημοτικό Ξαμουδοχώρι - Κάτω Σιρίλι
Αγία Μαρίνα	Μονοτάξιο Δημοτικό	Ημιημερήσιο Δημοτικό Αγία Μαρίνα – Πλατανιάς
Αρώνι	Μονοτάξιο Δημοτικό	-
Χωστή	Γραμματοδιδασκαλείο	-
Γαλατάς	Διτάξιο Παρθεναγωγείο	-
Πλατανιάς	Μονοτάξιο Παρθεναγωγείο	-
Στέρνες	Μονοτάξιο Παρθεναγωγείο	-
Περβόλια	Μονοτάξιο Δημοτικό Μουσουλμανικό	-
Τούσλα	Γραμματοδιδασκαλείο Μουσουλμανικό	-
Χωριδάκι	Μονοτάξιο Δημοτικό	-
Σκορδαλού	Μονοτάξιο Δημοτικό	-

Βαρύπετρος	Γραμματοδιδασκαλείο	-
Μαδαρός	Ιδιωτικό Γραμματοδιδα-σκαλείο	-
Βατόλακκος	Παρθεναγωγείο	-
Τούσλα	Μονοτάξιο Δημοτικό	-
Πλατανιάς	Μονοτάξιο Δημοτικό	-
Κάτω Σιρίλι	Μονοτάξιο Δημοτικό	-
Σπηλιάρια	Μονοτάξιο Δημοτικό	-
Μουζουράς	Μονοτάξιο Δημοτικό	-
Σούδα	-	Γραμματοδιδασκαλείο Μου-σουλμανικό
Βαρούσι	-	Γραμματοδιδασκαλείο Μου-σουλμανικό
Αγία Τριάδα (για τα χωριά Μουζουράς, Χωριδάκι, Ριζόσκλω-πο)	-	Μονοτάξιο Δημοτικό

Στην επαρχία Κυδωνίας ιδρύθηκαν 53 σχολεία κατά το 1899-1900, ενώ την επόμενη σχολική χρονιά 39. Η εικόνα των σχολείων κατά το 1900-1901 ήταν η κάτωθι:

- 1 επανιδρύθηκε προαγόμενο σε ανώτερο βαθμό.
- 1 επανιδρύθηκε αρχικά στον ίδιο βαθμό και αργότερα σε ανώτερο βαθμό.
- 14 επανιδρύθηκαν στον ίδιο βαθμό.
- 6 επανιδρύθηκαν υποβιβαζόμενα σε κατώτερο βαθμό και αργότερα επανήλθαν στον ίδιο βαθμό.
- 11 επανιδρύθηκαν υποβιβαζόμενα σε κατώτερο βαθμό.
- 3 μετατράπηκαν σε ημιημερήσια.
- 17 καταργήθηκαν.
- 3 νέα ιδρύθηκαν.

	ΕΠΑΡΧΙΑ ΚΙΣΑΜΟΥ	
	ΣΧΟΛΙΚΗ ΧΡΟΝΙΑ 1899-1900[47]	ΣΧΟΛΙΚΗ ΧΡΟΝΙΑ 1900-1901[48]
Πόλη-χωριό	Είδος σχολείου	Είδος σχολείου
Ροδοπού	Μονοτάξιο Δημοτικό	Διτάξιο Δημοτικό
Καμισιανά	Μονοτάξιο Δημοτικό	Διτάξιο Δημοτικό
Τοπόλια	Μονοτάξιο Δημοτικό	Διτάξιο Δημοτικό – Μονοτάξιο τον Νοέμβριο του 1900
Καστέλλιον	Μονοτάξιο Παρθεναγωγείο	Μονοτάξιο θηλέων
Άγιοι Πάντες	Διτάξιο Δημοτικό	Διτάξιο Δημοτικό
Ποταμίδα	Μονοτάξιο Δημοτικό	Μονοτάξιο Δημοτικό
Κούνενι	Μονοτάξιο Δημοτικό	Μονοτάξιο Δημοτικό
Αφράτα	Μονοτάξιο Δημοτικό	Ιδιοσυντήρητο Δημοτικό
Νοχιά	Μονοτάξιο Δημοτικό	Μονοτάξιο Δημοτικό
Δρεπανιάς	Μονοτάξιο Δημοτικό	Μονοτάξιο Δημοτικό
Σπηλιά	Μονοτάξιο Δημοτικό	Μονοτάξιο Δημοτικό
Έλος	Μονοτάξιο Δημοτικό	Μονοτάξιο Δημοτικό
Καστέλλιον	Ανώτερο Δημοτικό σχολείο	Διτάξιο Δημοτικό– Ανώτερο Δημοτικό
Μούλετε	Μονοτάξιο Δημοτικό	Ιδιοσύντηρητο Γραμματοδιδα-σκαλείο
Κακόπετρος	Μονοτάξιο Δημοτικό	Γραμματοδιδασκαλείο
Πανέθυμος	Τριτάξιο Δημοτικό	Διτάξιο Δημοτικό
Μαλάθυρος	Μονοτάξιο Δημοτικό	Γραμματοδιδασκαλείο
Μουρί	Μονοτάξιο Δημοτικό	Γραμματοδιδασκαλείο
Παλαιά Ρούματα	Διτάξιο Δημοτικό	Μονοτάξιο Δημοτικό
Σειρικάρι	Μονοτάξιο Δημοτικό	Γραμματοδιδασκαλείο
Κουτουφιανά	Διτάξιο Δημοτικό	Μονοτάξιο Δημοτικό
Βασιλόπουλλο	Μονοτάξιο Δημοτικό	Γραμματοδιδασκαλείο
Βλάτος	Μονοτάξιο Δημοτικό	Γραμματοδιδασκαλείο

[47] Βλ. ό.π., υποσ.43.
[48] Βλ. ό.π., υποσ.44.

Κεφάλι	Μονοτάξιο Δημοτικό	Γραμματοδιδασκαλείο
Αμυγδαλοκεφάλι	Μονοτάξιο Δημοτικό	Γραμματοδιδασκαλείο
Κάμπος	Μονοτάξιο Δημοτικό	Γραμματοδιδασκαλείο
Τοπόλια	Μονοτάξιο Παρθεναγωγείο	Γραμματοδιδασκαλείο θηλέων
Ροδοπού	Μονοτάξιο Παρθεναγωγείο	Γραμματοδιδασκαλείο θηλέων
Ανώσκελη	Μονοτάξιο Δημοτικό	Γραμματοδιδασκαλείο
Γαβαλομούρι	Μονοτάξιο Δημοτικό	Ημιημερήσιο Δημοτικό Γαβαλομούρι / Βούβες – Καταργείται το Δεκέμβριο 1900
Καραίς	Μονοτάξιο Δημοτικό	Ημιημερήσιο Δημοτικό Καρές – Γλώσσα
Καλάθενες	Μονοτάξιο Δημοτικό	Ημιημερήσιο Δημοτικό Κουκουνάρα- Καλαθένες
Παληόκαστρον	Μονοτάξιο Δημοτικό	Ημιημερήσιο Δημοτικό Παληόκαστρο – Λουσακιαίς
Σφακοπηγάδι	Μονοτάξιο Δημοτικό	Ημιημερήσιο Δημοτικό Σφακοπηγάδι – Περβολάκια
Κούνενι	Μονοτάξιο Παρθεναγωγείο	-
Κερά	Γραμματοδιδασκαλείο	-
Καμάρα - Βουλγάρω	Μονοτάξιο Δημοτικό	-
Καμισιανά	Παρθεναγωγείο	-
Περβολάκια	Μονοτάξιο Δημοτικό	-
Καμάρα	Μονοτάξιο Δημοτικό	-
Γριμπιλλιανά	Μονοτάξιο Δημοτικό	-
Πολεμάρχι	Μονοτάξιο Δημοτικό	-
Σφηνάρι	Μονοτάξιο Δημοτικό	-
Ραβδούχα	Γραμματοδιδασκαλείο	-
Σπηλιά	Μονοτάξιο Παρθεναγωγείο	-
Δρεπανιάς	Μονοτάξιο	-

	Παρθεναγωγείο	
Λουσακιαίς	Μονοτάξιο Δημοτικό	-
Κουκουναρά	Μονοτάξιο Δημοτικό	-
Γλώσσα	Μονοτάξιο Δημοτικό	-
Βούβες	Μονοτάξιο Δημοτικό	Μονοτάξιο αρρένων (Βούβες – Λουκομιχελιανά το Δεκέμβριο 1900)

Στην επαρχία Κισάμου ιδρύθηκαν 50 σχολεία κατά το 1899-1900, ενώ την επόμενη σχολική χρονιά 34. Η εικόνα των σχολείων κατά το 1900-1901 ήταν η κάτωθι:

- 2 επανιδρύθηκαν σε ανώτερο βαθμό.
- 9 επανιδρύθηκαν στον ίδιο βαθμό.
- 1 επανιδρύθηκε σε ανώτερο βαθμό και αργότερα επανήλθε στον ίδιο βαθμό.
- 1 επανιδρύθηκε σε κατώτερο βαθμό και αργότερα επανήλθε στον ίδιο βαθμό.
- 16 επανιδρύθηκαν σε κατώτερο βαθμό.
- 5 μετατράπηκαν σε ημιημερήσια (1 από αυτά καταργήθηκε).
- 15 καταργήθηκαν.
- Σε μια περίπτωση (Αφράτα) δεν αναφέρεται ο βαθμός του σχολείου.

	ΕΠΑΡΧΙΑ ΣΕΛΙΝΟΥ	
	ΣΧΟΛΙΚΗ ΧΡΟΝΙΑ 1899-1900[49]	ΣΧΟΛΙΚΗ ΧΡΟΝΙΑ 1900-1901[50]
Πόλη-χωριό	Είδος σχολείου	Είδος σχολείου
Κακοδίκι	Ανώτερο Δημοτικό	Ανώτερο Δημοτικό
Μάζα	Μονοτάξιο Δημοτικό	Μονοτάξιο Δημοτικό
Επανοχώρι	Μονοτάξιο Δημοτικό	Μονοτάξιο Δημοτικό
Βουτάς	Μονοτάξιο Δημοτικό	Μονοτάξιο Δημοτικό
Βοθιανά	Μονοτάξιο Δημοτικό	Μονοτάξιο Δημοτικό
Σκλαβοπούλλα	Μονοτάξιο Δημοτικό	Γραμματοδιδασκαλείο – Μονοτά-ξιο Δημοτικό
Κάμπανος	Διτάξιο Δημοτικό	Μονοτάξιο Δημοτικό

[49] Βλ. ό.π., υποσ.43.
[50] Βλ. ό.π., υποσ.44.

Ροδοβάνι	Διτάξιο Δημοτικό	Μονοτάξιο Δημοτικό
Κάνδανος	Μονοτάξιο Δημοτικό	Γραμματοδιδασκαλείο
Κάδρος	Μονοτάξιο Παρθεναγωγείο	Γραμματοδιδασκαλείο (όχι θηλέων)
Αγία Ειρήνη	Μονοτάξιο Δημοτικό	Ιδιοσυντήρητο Γραμματοδιδα-σκαλείο
Ασφεντιλές	Μονοτάξιο Δημοτικό	Γραμματοδιδασκαλείο
Άγιοι Πατέρες	Μονοτάξιο Δημοτικό	Ημιημερήσιο Δημοτικό Άγιοι Πατέρες – Κουλουρίδα
Λειβαδάς	Μονοτάξιο Δημοτικό	Ημιημερήσιο Δημοτικό Κουστουγέρακο – Μονή
Παληόχωρα	Γραμματοδιδασκαλείο	-
Κουλουρίδα	Μονοτάξιο Δημοτικό	-
Σκάφη	Μονοτάξιο Δημοτικό	-
Ροδοβάνι	Παρθεναγωγείο	-
Σαρακίνα	Μονοτάξιο Δημοτικό	-
Αζογιρές	-	Ιδιοσυντήρητο Γραμματοδιδα-σκαλείο

Στην επαρχία Σελίνου ιδρύθηκαν 19 σχολεία κατά το 1899-1900, ενώ την επόμενη σχολική χρονιά 15. Η εικόνα των σχολείων κατά το 1900-1901 ήταν η κάτωθι:

- 5 επανιδρύθηκαν στον ίδιο βαθμό.
- 1 επανιδρύθηκε αρχικά σε κατώτερο βαθμό και αργότερα επανήλθε στον ίδιο.
- 6 επανιδρύθηκαν σε κατώτερο βαθμό (εκ των οποίων ένα στον Κάδρο που δεν ήταν πλέον σχολείο θηλέων).
- 5 καταργήθηκαν.
- 1 νέο ιδρύθηκε.

Ακολουθεί συγκεντρωτικός πίνακας των τεσσάρων προηγούμενων :

	ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ 4 ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΩΝ		
	1899-1900	1900-1901	
Πόλη Χανίων	6 σχολεία	5 σχολεία	2 καταργήσεις 1 νέο σχολείο

Επαρχία Κυδωνίας	53 σχολεία	39 σχολεία	17 καταργήσεις 3 νέα σχολεία
Επαρχία Κισάμου	50 σχολεία	34 σχολεία	16 καταργήσεις
Επαρχία Σελίνου	19 σχολεία	15 σχολεία	5 καταργήσεις 1 νέο σχολείο
Συνολικά	128 σχολεία	93 σχολεία	40 καταργήσεις 5 νέα σχολεία

Τη χρονιά 1899-1900 ιδρύθηκαν στο νομό 128 σχολεία ενώ το 1900-1901 συνολικά 93. Η διαφορά των 35 σχολείων προκύπτει από 40 συνολικά καταργήσεις και 5 νέες ιδρύσεις σχολείων. Από τα σχολεία που καταργήθηκαν λόγω της ανόδου το κατώτατου ορίου μαθητών για ίδρυση σχολείου, τα 23 ήταν Μονοτάξια, 7 Γραμματοδιδασκαλεία και 1 Διτάξιο. Από τα 18 Παρθεναγωγεία που λειτουργούσαν σε όλο το νομό το 1899-1900 καταργήθηκαν τα 9 (ακόμη ένα στον Κάδρο Σελίνου επαναλειτούργησε χωρίς να είναι πλέον θηλέων), απόφαση αναμενόμενη αφού ο Σύμβουλος Εκπαιδεύσεως Γιαμαλάκης είχε δηλώσει στην αρχή της σχολικής χρονιάς πως κάθε Επαρχία θα διέθετε σχεδόν 1 Παρθεναγωγείο. Στη Σέλινο παρατηρούμε πως τελικά δεν ιδρύθηκε κανένα Παρθεναγωγείο, στην Κίσαμο 3, στην Κυδωνία 3 και στην πόλη των Χανίων 2. Η περίπτωση της Σελίνου με τα μηδενικά Παρθεναγωγεία, όπως και η μείωσή τους γενικά στο μισό, οφείλονταν στην ανάγκη για κλείσιμο σχολικών μονάδων και στην άρνηση των Διδασκαλισσών να απομακρυνθούν από τις οικογένειές τους, εργαζόμενες σε απομακρυσμένα χωριά χωρίς κάποιον συγγενή ως προστάτη. Πάντως η έλλειψη σχολείων αποκλειστικά για θήλεα ήταν επιτρεπτή, αφού αυτά μπορούσαν να συνδιδάσκονται με τα άρρενα έως την ηλικία των εννέα ετών[51].

Η ίδρυση δημοτικών σχολείων τη σχολική χρονιά 1901-1902 δημοσιεύτηκε ως Πριγκιπικό Διάταγμα μετά από πρόταση του Συμβούλου Α.Βορεάδη και σύμφωνα με το νέο Οργανισμό Δημοσίας Εκπαιδεύσεως του 1901, ο οποίος είχε εγκριθεί από τη Βουλή και έφερε την υπογραφές του Συμβούλου Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και Θρησκευμάτων Α.Βορεάδη και του Γεωργίου[52]. Ο Α.Βορεάδης ανέλαβε τη συγκεκριμένη

[51] Βλ. στην εφημ.«*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος τρίτον, έτος 1900, αριθ.69, Εν Χανίοις τη 25 Οκτωβρίου 1900, σελ.1.
[52] Βλ.στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Β, αριθ.67, Εν Χανίοις τη 3 Σεπτεμβρίου 1901, σελ.419 και στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Β, αριθ.50, Εν Χανίοις τη 1 Αυγούστου 1901, σελ.313, 328.

Διεύθυνση μετά την παραίτηση του Νικ.Γιαμαλάκη στις 21 Ιουλίου του 1901[53]. Υπήρχαν πλέον δύο κατηγορίες σχολείων, τα αδιαίρετα και τα διαιρεμένα. Ως αδιαίρετα ορίζονταν όσα είχαν συνολικά μέχρι 80 μαθητές. Ο όρος διαιρεμένα προερχόταν από τη διαίρεση του σχολείου σε δύο, τρεις ή και περισσότερες αίθουσες διδασκαλίας λόγω του πλήθους των μαθητών. Διοριζόταν σε αυτές τις περιπτώσεις και ανάλογο προσωπικό διδασκαλίας. Για τον αριθμό των διδασκάλων αποφάσιζε η Ανωτέρα Διεύθυνση Εκπαιδεύσεως με βάση την αναφορά του Επιθεωρητή. Ο κανόνας που ίσχυε ανέφερε πως σε κάθε διδάσκαλο αναλογούσαν 80 μαθητές. Όπου ο αριθμός των μαθητών των ανώτερων κυρίως τάξεων ήταν μικρός επιτρεπόταν να γίνει και συνδιδασκαλία αυτών από ένα διδάσκαλο[54]. Παρακάτω συντάχθηκε πίνακας με τα σχολεία που ιδρύθηκαν κατά την αρχή του σχολικού έτους 1901-1902.

ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΤΟΣ 1901-1902

ΙΔΡΥΣΕΙΣ ΣΧΟΛΕΙΩΝ[55]

Νομός Χανίων Πόλη-Επαρχία	Χωριό (έδρα σχολείου)	Είδος Δημοτικού Σχολείου
Χανιά	1-4.Χανιά	2 Διαιρεμένα αρρένων 2 Διαιρεμένα Παρθεναγωγεία
Χανιά	5.Καινούργια Χώρα	Αδιαίρετο αρρένων
Χανιά	6.Κουμ-Καπί	Αδιαίρετο Παρθεναγωγείο
Κυδωνία	1.Αρώνι	Αδιαίρετο
Κυδωνία	2.Στέρνες	Αδιαίρετο
Κυδωνία	3.Χωριδάκι	Αδιαίρετο
Κυδωνία	4.Αγία Τριάδα	Αδιαίρετο
Κυδωνία	5.Καμπάνι	Αδιαίρετο
Κυδωνία	6.Τσικαλαριά	Αδιαίρετο
Κυδωνία	7.Νεροκούρου	Αδιαίρετο
Κυδωνία	8.Μουρνιές	Αδιαίρετο

[53] Βλ.στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος Β, αριθ.37, Εν Χανίοις τη 21 Ιουλίου 1901.
[54] Βλ.στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Β, αριθ.50, Εν Χανίοις τη 1 Αυγούστου 1901, σελ.313.
[55] Για τα στοιχεία του πίνακα που ακολουθεί βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Β, αριθ.67, Εν Χανίοις τη 3 Σεπτεμβρίου 1901, σελ.419, 420.

Κυδωνία	9.Περιβόλια	Αδιαίρετο
Κυδωνία	10.Γαλατάς	Αδιαίρετο
Κυδωνία	11.Σταλός	Αδιαίρετο
Κυδωνία	12.Αγία Μαρίνα	Αδιαίρετο
Κυδωνία	13.Πλατανιάς	Αδιαίρετο
Κυδωνία	14.Μαλάξα	Αδιαίρετο
Κυδωνία	15.Κοντόπουλα	Αδιαίρετο
Κυδωνία	16.Κάμποι	Αδιαίρετο
Κυδωνία	17.Σπηλιάρια	Αδιαίρετο
Κυδωνία	18.Δρακώνα	Αδιαίρετο
Κυδωνία	19.Γέρω - Λάκκον	Αδιαίρετο
Κυδωνία	20.Αχλάδες	Αδιαίρετο
Κυδωνία	21.Θέρισο	Αδιαίρετο
Κυδωνία	22.Σκαφιδάκια	Αδιαίρετο
Κυδωνία	23.Ορθούνι	Αδιαίρετο
Κυδωνία	24.Χωστήν	Αδιαίρετο
Κυδωνία	25.Πρασέ	Αδιαίρετο
Κυδωνία	26.Φουρνέ	Αδιαίρετο
Κυδωνία	27.Σκοινέ	Αδιαίρετο
Κυδωνία	28.Αλικιανού	Αδιαίρετο
Κυδωνία	29.Ντερέ	Αδιαίρετο
Κυδωνία	30.Μανοληόπουλον	Αδιαίρετο
Κυδωνία	31.Βρύσες	Αδιαίρετο
Κυδωνία	32.Γεράνι	Αδιαίρετο
Κυδωνία	33.Κοντομαρί	Αδιαίρετο
Κυδωνία	34.Ξαμουδοχώρι	Αδιαίρετο
Κυδωνία	35.Κάτω Σειρήλι	Αδιαίρετο
Κυδωνία	36.Νεριανά	Αδιαίρετο
Κυδωνία	37.Χαλέπα	Διαιρεμένο
Κυδωνία	38.Λάκκοι	Διαιρεμένο
Κυδωνία	39.Βατόλακκος	Διαιρεμένο
Κυδωνία	40.Μεσκλά	Διαιρεμένο

Κυδωνία	41.Χαλέπα	Παρθεναγωγείο (Διαιρεμένο)
Κυδωνία	42.Στέρνες	Παρθεναγωγείο (Αδιαίρετο)
Κυδωνία	43.Κάμποι	Παρθεναγωγείο (Αδιαίρετο)
Κυδωνία	44.Λάκκοι	Παρθεναγωγείο (Αδιαίρετο)
Κυδωνία	45.Γεράνι	Παρθεναγωγείο (Αδιαίρετο)
Κυδωνία	46.Γαλατάς	Παρθεναγωγείο (Αδιαίρετο)
Κυδωνία	47.Βατόλακκος	Παρθεναγωγείο (Αδιαίρετο)
Κίσσαμος	1.Αφράτα	Αδιαίρετο
Κίσσαμος	2.Ροδοπού	Αδιαίρετο
Κίσσαμος	3.Ραβδούχα	Αδιαίρετο
Κίσσαμος	4.Καμάρα Κουμούλη	Αδιαίρετο
Κίσσαμος	5.Βασιλόπουλο	Αδιαίρετο
Κίσσαμος	6.Νοχιά	Αδιαίρετο
Κίσσαμος	7.Σπηλιά	Αδιαίρετο
Κίσσαμος	8.Καμισιανά	Αδιαίρετο
Κίσσαμος	9.Πολεμάρχι	Αδιαίρετο
Κίσσαμος	10.Γρυμπιλλιανά	Αδιαίρετο
Κίσσαμος	11.Δραπανιάς	Αδιαίρετο
Κίσσαμος	12.Λουσακιές	Αδιαίρετο
Κίσσαμος	13.Παλαιόκαστρο	Αδιαίρετο
Κίσσαμος	14.Τοπόλια	Αδιαίρετο
Κίσσαμος	15.Ποταμίδα	Αδιαίρετο
Κίσσαμος	16.Σειρικάρι	Αδιαίρετο
Κίσσαμος	17.Καλάθενες	Αδιαίρετο
Κίσσαμος	18.Κουκουναρά	Αδιαίρετο
Κίσσαμος	19.Καμάρα	Αδιαίρετο

Κίσσαμος	20.Βουλγάρω	Αδιαίρετο
Κίσσαμος	21.Μουρί	Αδιαίρετο
Κίσσαμος	22.Σφακοπηγάδι	Αδιαίρετο
Κίσσαμος	23.Κεράν	Αδιαίρετο
Κίσσαμος	24.Περιβολάκια	Αδιαίρετο
Κίσσαμος	25.Σφηνάρι	Αδιαίρετο
Κίσσαμος	26.Κάμπος	Αδιαίρετο
Κίσσαμος	27.Αμυγδαλοκεφάλι	Αδιαίρετο
Κίσσαμος	28.Κούνενι	Αδιαίρετο
Κίσσαμος	29.Κεφάλι	Αδιαίρετο
Κίσσαμος	30.Μαλάθυρο	Αδιαίρετο
Κίσσαμος	31.Κακόπετρο	Αδιαίρετο
Κίσσαμος	32.Ανώσκελη	Αδιαίρετο
Κίσσαμος	33.Γλώσσα	Αδιαίρετο
Κίσσαμος	34.Καρές	Αδιαίρετο
Κίσσαμος	35.Γαβαλομούρι	Αδιαίρετο
Κίσσαμος	36.Μούλετε	Αδιαίρετο
Κίσσαμος	37.Βούβες και Έλος	Αδιαίρετο
Κίσσαμος	38.Βλάτος	Αδιαίρετο
Κίσσαμος	39.Καστέλλι	Διαιρεμένο
Κίσσαμος	40.Άγιοι Πάντες	Διαιρεμένο
Κίσσαμος	41.Πανέθυμος	Διαιρεμένο
Κίσσαμος	42.Παλαιά Ρούματα	Διαιρεμένο
Κίσσαμος	43.Κουτουφιανά	Διαιρεμένο
Κίσσαμος	44.Καστέλλι	Παρθεναγωγείο (αδιαίρε-το)
Κίσσαμος	45.Τοπόλια	Παρθεναγωγείο (αδιαίρε-το)
Κίσσαμος	46.Κούνενι	Παρθεναγωγείο (αδιαίρε-το)
Κίσσαμος	47.Ροδοπού	Παρθεναγωγείο (αδιαίρε-το)

Κίσσαμος	48.Σπηλιά	Παρθεναγωγείο (αδιαίρετο)
Κίσσαμος	49.Δραπανιάς	Παρθεναγωγείο (αδιαίρετο)
Κίσσαμος	50.Πανέθυμος	Παρθεναγωγείο (αδιαίρετο)
Σέλινος	1. Αγία Ειρήνη	Αδιαίρετο
Σέλινος	2.Επανωχώρι	Αδιαίρετο
Σέλινος	3.Σκάφη	Αδιαίρετο
Σέλινος	4.Καμπανού	Αδιαίρετο
Σέλινος	5.Λιβαδάς	Αδιαίρετο
Σέλινος	6.Ροδοβάνι	Αδιαίρετο
Σέλινος	7.Μάζα	Αδιαίρετο
Σέλινος	8.Ασφεντιλές	Αδιαίρετο
Σέλινος	9.Παλαιόχωρα	Αδιαίρετο
Σέλινος	10.Βοθιανά	Αδιαίρετο
Σέλινος	11.Βουτάς	Αδιαίρετο
Σέλινος	12.Σκλαβοπούλλα	Αδιαίρετο
Σέλινος	13.Σαρακίνα	Αδιαίρετο
Σέλινος	14.Άγιοι Πατέρες	Αδιαίρετο
Σέλινος	15.Κουλουρίδα	Αδιαίρετο
Σέλινος	16.Κακοδίκι	Αδιαίρετο
Σέλινος	17.Κάδρος	Αδιαίρετο
Σέλινος	18.Κάνδανος	Αδιαίρετο
Σέλινος	19.Στροβλές	Αδιαίρετο
Σέλινος	20.Ροδοβάνι	Παρθεναγωγείο
Σέλινος	21.Βουτάς	Παρθεναγωγείο
Σέλινος	22.Κακοδίκι	Παρθεναγωγείο

Ο ακόλουθος πίνακας αναδεικνύει την ελάττωση του αριθμού των σχολείων κατά τη σχολική χρονιά 1900-1901 συγκριτικά με το προηγούμενο έτος, με μείωση των εκπαιδευτηρίων του Νομού Χανίων κατά 35, αλλά και την αυξητική τάση στην ίδρυση σχολείων την επόμενη χρονιά (1901-1902).

ΠΟΛΗ - ΕΠΑΡΧΙΑ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΣΧΟΛΕΙΩΝ (1899-1900)[56]	ΑΡΙΘΜΟΣ ΣΧΟΛΕΙΩΝ (1900-1901)	ΑΡΙΘΜΟΣ ΣΧΟΛΕΙΩΝ (1901-1902)
Χανιά	6	5	6
Κυδωνία	53	39	47
Κίσαμος	50	34	50
Σέλινος	19	15	22
Σύνολο	128	93	125

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Η έλλειψη οικονομικών πόρων, η ανάγκη εξοικονόμησης των ήδη υπαρχόντων και η μείωση του αριθμού του διδακτικού προσωπικού μέσω των διδασκαλικών εξετάσεων ήταν οι αιτίες της ελάττωσης του αριθμού των σχολείων κατά το 1900-1901, με την παιδεία να μη θεωρείται από το Ηγεμονικό Συμβούλιο και τον Πρίγκιπα προτεραιότητα. Η μείωση του μισθού των εκπαιδευτικών ήταν ένα ακόμη μέτρο στα πλαίσια της οικονομικής εξυγίανσης. Η Διεύθυνση, ενώ έλεγξε με αυστηρότητα μέσω εξετάσεων τα προσόντα των υποψήφιων Δημοδιδασκάλων επειδή πίστευε πως δεν συνάδουν πάντα με την πραγματική αξία των υπαλλήλων, στη συνέχεια «επιβράβευσε» τους επιτυχόντες διδασκάλους προειδοποιώντας τους πως αν, λόγω εκπαιδευτικών αναγκών, διορίζονταν σε σχολεία κατώτερα του βαθμού τους, θα πληρώνονταν με βάση το βαθμό του σχολείου.

Το μεγαλύτερο ποσοστό σχολείων που ιδρύθηκαν το 1900-1901 στα Χανιά ήταν τα Γραμματοδιδασκαλεία (34%), γεγονός που αποδεικνύει πως σε μεγάλο ποσοστό η παρεχόμενη γνώση στους μαθητές ήταν χαμηλού επιπέδου. Ο χαρακτηρισμός αυτός στηρίζεται σε πολλά δεδομένα. Θυμίζουμε πως τα Γραμματοδιδασκαλεία δεν ανήκαν στην κυρίως Δημοτική εκπαίδευση, δεν απένειμαν απολυτήριο στους μαθητές τους- και προσέφεραν λιγότερα γνωστικά αντικείμενα με μικρότερη ύλη[57]. Επιπλέον οι διδάσκαλοι σε αυτά ήταν: απόφοιτοι επτατάξιου Ανώτερου Δημοτικού Σχολείου ή Παρθεναγωγείου ή είχαν παρακολουθήσει κάποιες τάξεις του, απόφοιτοι τετρατάξιου

[56] Για τα στοιχεία της συγκριμένης στήλης βλ. στο Μέρος Β΄ του παρόντος τόμου, κεφάλαιο Ι, 1.3 *«Ονομαστικοί διορισμοί διδασκάλων»,* σελ.121-15. Για τον αρχικό καθορισμό των εδρών των εκπαιδευτηρίων βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.87, Εν Χανίοις τη 7 Οκτωβρίου 1899, σελ.1.

[57] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.1.

Δημοτικού σχολείου, ή τέλος υποψήφιοι που είχαν αποτύχει στις Δημοδιδασκαλικές εξετάσεις του 1900[58].

Παρόλο που η ποσότητα και η ποιότητα σχολείων και διδασκάλων δημοτικής εκπαίδευσης παρουσίασαν αρνητική εξέλιξη την περίοδο 1900-1901 στα Χανιά και σε όλη τη νήσο, η γενικότερη οργάνωση με τα γνωστικά αντικείμενα, τον καθορισμό σχολικών περιφερειών, τις εξετάσεις δημοδιδασκάλων, τους διορισμούς και τις ιδρύσεις σχολείων, φαινόταν να παραμένει ενεργή. Θα ήταν εξαιρετικά χρήσιμο να αναλυθεί και η γυμνασιακή εκπαίδευση της ίδιας περιόδου για να συμπληρωθεί η εικόνα της εκπαίδευσης στο νησί.

[58] Βλ. στην παρούσα έρευνα σελ.108.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

«ΜΕΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ»

Η λεπτομερής αποτύπωση ουσιωδών χαρακτηριστικών της μέσης εκπαίδευσης στο νομό Χανίων περιλαμβάνει πληροφορίες για διορισμούς καθηγητών, δίδακτρα, γνωστικά αντικείμενα και βιβλία, ημερήσιους-μηνιαίους-τριμηνιαίους ελέγχους επιδόσεων και διαγωγής μαθητών, προβιβαστικές και απολυτήριες εξετάσεις, παιδαγωγικό τμήμα και εκδρομές. Επιπρόσθετα πρέπει να αναλυθεί η δράση και η χρησιμότητα των παιδονόμων, που άνηκαν διοικητικά στα Γυμνάσια και Προγυμνάσια.

2.1 Το Γυμνάσιο Χανίων.

Οι σχολικές εργασίες για τη χρονιά 1900-1901 στο Γυμνάσιο Χανίων ξεκίνησαν στις 21 Αυγούστου 1900, με το Διευθυντή του ιδρύματος και έξι καθηγητές να υπογράφουν τη σχετική πράξη Α της πρώτης συνεδρίας στα πρακτικά των συνεδριών του Συλλόγου των καθηγητών[1]. Η τήρηση πρακτικών των συνεδριών των εκπαιδευτικών και η φύλαξή τους σε αρχείο, ξεχωριστό για κάθε ίδρυμα, μαζί με την επίσημη αλληλογραφία, τις εγκυκλίους και τις οδηγίες, ήταν υποχρέωση για τα Γυμνάσια, τα Προγυμνάσια και τα Δημοτικά[2].

Οποιοσδήποτε επιθυμούσε να αναλάβει υπηρεσία ως καθηγητής σε Γυμνάσιο, απευθυνόταν με αναφορά του στο Σύμβουλο Εκπαιδεύσεως, επισυνάπτοντας σε αυτήν αντίγραφο του πτυχίου του καθώς και πιστοποιητικό της προϋπηρεσίας του[3]. Οι ενδιαφερόμενοι γνώριζαν πως στις αρχές της σχολικής χρονιάς 1899-1900 οι διορισμοί θα γίνονταν χωρίς την προσαγωγή αυτών των εγγράφων *«δια το επείγον του χρόνου».* Η υποβολή τους θα γινόταν μετά το διορισμό, κατόπιν εγκυκλίου[4]. Οι περισσότεροι διορισμοί καθηγητών στο Γυμνάσιο πραγματοποιήθηκαν τη σχολική χρονιά 1899-

[1] Βλ. Ι.Α.Κ., Βιβλίο Πρακτικών 1899- Μαΐου 1906, Γυμνάσιο Χανίων, σελ.48. Ο Οργανισμός Δημοσίας Εκπαιδεύσεως υπαγόρευε πως το σχολικό έτος ξεκινούσε από τις 20 Αυγούστου και έληγε στις 30 Ιουνίου, ενώ οι θερινές διακοπές διαρκούσαν από την 1η Ιουλίου έως τις 20 Αυγούστου. Η διδασκαλία των μαθημάτων άρχιζε στις 5 Σεπτεμβρίου. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.8.

[2] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.11.

[3] Βλ. στην εφημ. ό.π., σελ. 5.

[4] Βλ. στην εφημ. ό.π., σελ. 4.

1900 με 9 καθηγητές. Ο Τιμόθεος Βενέρης, Δημ. Βασιλειάδης και ο Felix Rettore δεν συνέχισαν ουσιαστικά στη θέση τους τη χρονιά 1900-1901 (εργάστηκαν ελάχιστα όπως φαίνεται στον παρακάτω πίνακα). Οι δύο πρώτοι αντικαταστάθηκαν από τον Αρχιμανδρίτη Αμβρόσιο Γαλανάκη και τον Χρ. Ανδρούτσο αντίστοιχα.

Πιο αναλυτικά παραθέτουμε κατάλογο των καθηγητών που εργάστηκαν στο Γυμνάσιο Χανίων τη σχολική χρονιά 1900-1901.

ΠΟΛΗ	ΕΙΔΟΣ ΣΧΟΛΕΙΟΥ	ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ	ΒΑΘΜΟΣ / ΕΙΔΙΚΟΤΗΤΑ	ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΔΙΟΡΙΣΜΟΥ
Χανιά	Γυμνάσιο	1.Βουρδουμπάκης Α.	Καθηγητής Ελληνικών - Προσωρινός Διευθυντής	19-10-1899
		2.Βαλάκης Π.	Καθηγητής Ελληνικών	19-10-1899
		3.Ζολινδάκης Π.	Καθηγητής Ελληνικών	19-10-1899
		4.Ξυλινάκης Αχιλ.	Καθηγητής Ελληνικών	19-10-1899
		5.Παπαδάκης Δ.	Καθηγητής Ελληνικών	19-10-1899
		6.Βενέρης Τιμόθεος	Καθηγητής Θρησκευτικών	19-10-1899
		7.Felix Rettore[5]	Καθηγητής Γαλλικής Γλώσσας	19-10-1899
		8.Περιστερίδης Κ.	Καθηγητής Φυσικών μαθημάτων	19-10-1899
		9.Παπαδάκης Κ.Γ.[6]	Καθηγητής	19-10-1899

[5] Ο Felix Rettore υπέβαλλε παραίτηση από τη θέση του, η οποία δημοσιεύτηκε στις 30-8-1900. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος 1900, αριθ.37, Εν Χανίοις τη 30 Αυγούστου, σελ.2.

[6] Μετατέθηκε από τη θέση του Νομαρχιακού Επιθεωρητή των σχολείων των Νομών Χανίων και Σφακίων στο Γυμνάσιο, λόγω εκπαιδευτικής ανάγκης. Βλ. και για τους υπόλοιπους διορισμούς με ημερομηνία 19-10-1900 ό.π., έτος Β, αριθ.92, Εν Χανίοις τη 19 Οκτωβρίου 1899, σελ.1.

			Μαθηματικών	
		10. Βασιλειάδης Δημ.[7]	Καθηγητής Παιδαγωγικών	8-2-1900
Χανιά	Γυμνάσιο	Αρχιμανδρίτης Αμβρόσιος Γαλανάκης[8]	Καθηγητής Θρησκευτικών	30-8-1900
Χανιά	Γυμνάσιο	Ανδρούτσος Χρ.[9]	Καθηγητής Παιδαγωγικών	15-9-1900

Στο προσωπικό του Γυμνασίου άνηκε και ο καθηγητής Γυμναστικής και Μουσικής Ε. Μπαμιέρος[10].

Το Γυμνάσιο Χανίων, όπως και αυτό του Ηρακλείου, αποτελούνταν από επτά τάξεις, εκ των οποίων στις τρεις κατώτερες και στις τέσσερις ανώτερες διδασκόταν ο κατώτερος και ανώτερος κύκλος μαθημάτων αντίστοιχα[11]. Οι γονείς που επιθυμούσαν να εγγράψουν τα παιδιά τους στις τρεις πρώτες τάξεις του Γυμνασίου[12] έπρεπε να προσκομίσουν κινητό χαρτόσημο 3 δραχμών για κάθε εξάμηνο, συνολικά δηλαδή 6 δραχμές το χρόνο. Στις τέσσερις ανώτερες τάξεις[13] ή στο παιδαγωγικό τμήμα η αξία του χαρτοσήμου αυξανόταν στις 5 δραχμές το εξάμηνο (10 δραχμές το χρόνο). Οι γονείς και κηδεμόνες των μαθητών έπρεπε να πληρώσουν για να τους δοθεί το ενδεικτικό ή το αποδεικτικό των παιδιών τους. Για τις τρεις κατώτερες τάξεις του Γυμνασίου (και του Προγυμνασίου) χρεώνονταν με χαρτόσημο 5 δραχμών, για τις ανώτερες τάξεις ή το παιδαγωγικό τμήμα 10 δραχμές και για τα απολυτήρια των Γυμνασίων με

[7] Διορίστηκε στις 8-2-1900 με μηνιαίο μισθό 300 δρ. Βλ. ό.π., τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.2, Εν Χανίοις τη 8 Φεβρουαρίου, σελ.6.

[8] Μετατέθηκε από το Γυμνάσιο Ηρακλείου και διορίστηκε αντί του Τιμόθεου Βενέρη, ο οποίος απαλλάχθηκε από την υπηρεσία του. Βλ. ό.π., τεύχος δεύτερον, έτος 1900, αριθ.37, Εν Χανίοις τη 30 Αυγούστου, σελ.2.

[9] Ο Χρ.Ανδρούτσος μετατέθηκε στη θέση του Βασιλειάδου Δημητρίου στις 15-9-1900. Προηγουμένως ήταν Γυμνασιάρχης και καθηγητής Παιδαγωγικών στο Γυμνάσιο Ηρακλείου. Στο Γυμνάσιο Χανίων θα δίδασκε Παιδαγωγικά με μηνιαίο μισθό 300 δραχμές. Βλ. ό.π., τεύχος δεύτερον, έτος 1900, αριθ.39, Εν Χανίοις τη 15 Σεπτεμβρίου, σελ.1. Παραιτήθηκε στις 28-4-1901. Βλ. ό.π., τεύχος δεύτερον, έτος Β, αριθ.24, Εν Χανίοις τη 28 Απριλίου 1901, σελ. 111.

[10] Βλ. Ι.Α.Κ. στο *«Βιβλίο Πρακτικών 1899-Μαΐου 1906, Γυμνάσιο Χανίων»*, σελ.133 και στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Β, αριθ.181, Χανιά, Πέμπτη 26 Απριλίου 1901, σελ.1, 2. Για την ιδιότητά του ως Μουσικός βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Β, αριθ.176, Χανιά, Σάββατο 14 Απριλίου 1901, σελ.3.

[11] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.4.

[12] Το ίδιο ίσχυε και για αυτούς που ήθελαν να εγγράψουν τα παιδιά τους στο Προγυμνάσιο Ρεθύμνης ή Νεαπόλεως.

[13] Στον Οργανισμό της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως γράφεται λόγω παροράματος «…οι εγγραφόμενοι στις 3 ανώτερες του Γυμνασίου τάξεις…», (βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.8) η διόρθωση του οποίου σημειώνεται σε επόμενο φύλλο της Επισήμου εφημερίδας στην οποία αναγράφεται «…οι εγγραφόμενοι στις 4 ανώτερες του Γυμνασίου τάξεις…». Βλ. ό.π., έτος Β, αριθ.95, Εν Χανίοις τη 29 Οκτωβρίου 1899, σελ.3.

20 δραχμές. Μόνο οι μαθητές του φιλολογικού τμήματος του Γυμνασίου πλήρωναν κάθε μήνα δίδακτρα, 10 δραχμές οι μαθητές των τάξεων Δ και Ε και 15 δραχμές οι μαθητές της Στ και Ζ. Η ποινή για όσους καθυστερούσαν την εξόφληση των διδάκτρων επί ένα μήνα ήταν η αποβολή έως ότου πληρώσουν, ενώ όλο το χρονικό διάστημα της αποβολής σημειώνονταν οι απουσίες τους. Τα χρηματικά ποσά που εισπράττονταν από το σχολείο λόγω εγγραφών, έκδοσης αποδεικτικών, ενδεικτικών και απολυτηρίων, καθώς και τα έσοδα από τα δίδακτρα χρησιμοποιούνταν στην αγορά διδακτικών οργάνων, επίπλων, σκευών και για άλλες ανάγκες του σχολείου που τα εξέδιδε. Όσοι μαθητές ακολουθούσαν το Παιδαγωγικό τμήμα απαλλάσσονταν από τα δίδακτρα, ενώ από αυτούς του φιλολογικού τμήματος απαλλάσσονταν οι άποροι αλλά συνάμα επιμελείς και ευφυείς μαθητές μετά από πρόταση του Συλλόγου των καθηγητών στην Ανωτέρα Διεύθυνση Εκπαιδεύσεως[14].

Πράγματι ο Διευθυντής του Γυμνασίου Χανίων μαζί με το Σύλλογο Διδασκόντων, ύστερα από γνωμοδότηση του τελευταίου, στις 4 Ιανουαρίου 1901, υπέβαλλαν αιτήσεις απαλλαγής μαθητών από τα δίδακτρα στην Ανωτέρα Διεύθυνση Εκπαίδευσης και Θρησκευμάτων. Ο σύλλογος αποφάσισε πως έπρεπε να ληφθούν υπόψη μόνο οι αιτήσεις των μαθητών που είχαν τις παρακάτω επιδόσεις: βαθμό τουλάχιστον 8 στα Ελληνικά, στα υπόλοιπα μαθήματα τουλάχιστον 7, σε ένα μόνο από τα δευτερεύοντα τουλάχιστον 6 και ολικό βαθμό τουλάχιστον *«λίαν καλώς».* Εκτός από την πρόοδο των μαθητών συνυπολογιζόταν και η διαγωγή τους[15].

Μέρος των χρημάτων από τα εκπαιδευτικά τέλη κατέληγαν και στο ταμείο Χανίων. Από τις 74.771 δραχμές που εισέπραξε συνολικά το ταμείο κατά το μήνα Απρίλιο οι 1.059 προέρχονταν από εκπαιδευτικά τέλη, ενώ 19.114 από πώληση χαρτοσήμου, 6.702,55 από πώληση γραμματοσήμου, 5.757,80 από φόρους αροτριόντων κτηνών κ.ά.[16].

Ο Οργανισμός του 1899 καθόριζε πως κατά τη διάρκεια του σχολικού έτους 1899-1900 θα προκηρυσσόταν διαγωνισμός διδακτικών βιβλίων. Εκείνα όμως που θα επιλέγονταν ώστε να ξεκινήσει η σχολική χρονιά 1899-1900, θα ορίζονταν με Πριγκιπι-

[14] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.8.
[15] Βλ. Ι.Α.Κ. στο *«Βιβλίο Πρακτικών 1899-Μαΐου 1906, Γυμνάσιο Χανίων»,* σελ.105, 106.
[16] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Β, αριθ.189, Χανιά, Δευτέρα 14 Μαΐου 1901, σελ.2.

κό Διάταγμα ύστερα από γνωμοδότηση των συλλόγων καθηγητών στις περιπτώσεις Γυμνασίων[17].

Με πριγκιπικό διάταγμα που είχε ως βάση το παραπάνω άρθρο, μετά από πρόταση του Συμβούλου Εκπαιδεύσεως και του Συλλόγων των Γυμνασίων και Προγυμνασίων, στο Γυμνάσιο Χανίων, όπως και στα υπόλοιπα ιδρύματα μέσης εκπαίδευσης ορίστηκαν τα παρακάτω βιβλία τα οποία χρησιμοποιήθηκαν τη σχολική χρονιά 1900-1901:

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑ
1)Ιερά Ιστορία της Παλαιάς Διαθήκης Ιγνατίου Μοσχάκη
2)Ιερά Ιστορία της Καινής Διαθήκης Ιγνατίου Μοσχάκη
3)Εκκλησιαστική Ιστορία Ι.Ιωαννίδου
4)Ορθόδοξος χριστιανική κατήχηση Γ.Γέγλε
5)Χριστιανική ηθική Δ.Κυριακού

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ
1)Χρηστομάθειας Τόμος Αος Λ.Παπανδρέου
2)Γραμματική Δ.Παπαγεωργίου
3)Γυμνάσματα του τυπικού της Γραμματικής Λ. Παπανδρέου
4)Συντακτικό Γ. Παπαβασιλείου
5)Θέματα Γ. Παπαβασιλείου

ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ
1)Νεοελληνικά αναγνώσματα Π.Φέρμπου ή Γ.Παπαχατζή
2)Κρητηίς Α.Αντωνιάδου
3)Επιτομή της Κρητηΐδος Α. Αντωνιάδου
4)Συνθέσεις Γ.Παπαβασιλείου

ΛΑΤΙΝΙΚΑ
1)Αναγνωσματάριο Δ.Ζαγγογιάνη
2)Γραμματική Χ.Πουλλίου

[17] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.12.

3)Θέματα Δ.Ζαγγογιάνη
4)Θέματα (Γον μέρος) Μ. Δέφνερ
5)Συντακτικό Σπ. Σακελλαροπούλλου

ΓΑΛΛΙΚΑ
1)Αναγνωσματάριο Ν. Κοντοπούλλου
2)Methode de Language υπό Machuel
3)Fenelon αποσπάσματα
4)Χρηστομάθεια Ν. Κοντοπούλλου
5)Μέθοδος Otto Κοντοπούλλου
6)Voltaire Histoire de Charles XII

ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ
1)Πρακτική Αριθμητική Ι. Χατζηδάκη
2)Συλλογή Αριθμητικών προβλημάτων Ι. Νυστεράκη
3)Πρακτική Γεωμετρία Κ. Παπαδάκη
4)Θεωρητική Αριθμητική Ι. Χατζηδάκη
5)Στοιχεία Γεωμετρίας Ι. Χατζηδάκη
6)Στοιχεία Άλγεβρας Ι. Χατζηδάκη
7)Στοιχεία Τριγωνομετρίας Ι. Χατζηδάκη

ΦΥΣΙΚΑ
1)Φυσική Ιστορία Ν. Γερμανού
2)Πειραματική Φυσική Π.Κονδύλη
3)Ζωολογία Ν. Αποστολίδου
4)Γεωλογία και Βοτανική Π. Κονδύλη
5)Πειραματική Φυσική Τ. Αργυροπούλλου
6)Κοσμογραφία Δ. Παπαγεωργίου
7)Γεωγραφία Κ. Μητσοπούλλου

ΙΣΤΟΡΙΑ
1)Ιστορία Α. Ιωαννίδου για τις 4 κατώτερες τάξεις

2)Ιστορία Ανδρουτσέλη για τις 3 κατώτερες τάξεις

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΑ
1)Εμπειρική Ψυχολογία Δ. Ολυμπίου
2)Λογική Α. Σπαθάκη

Η έκδοση όλων αυτών των βιβλίων έπρεπε να είναι η πλέον πρόσφατη, ενώ εκτός από τα παραπάνω δεν επιτρεπόταν η εισαγωγή κανενός άλλου με εξαίρεση αν επρόκειτο να χρησιμοποιηθεί ως βοηθητικό για την μελέτη των μαθητών στην οικεία τους[18].

Κατά την περίοδο της επανάστασης των Κρητών εναντίον του μουσουλμανικού στοιχείου της νήσου κατά το 1897-1898, με τη σαφώς ανθελληνική στάση των Μεγάλων Δυνάμεων, λεηλατήθηκαν και καταστράφηκαν διδακτικά όργανα και σκεύη σχολείων στις πόλεις. Η Ανωτέρα Διεύθυνση Δημοσίας Εκπαιδεύσεως είχε ήδη παραγγείλει αρκετά όργανα Φυσικής από το Παρίσι προκειμένου να καλυφθεί αυτή η έλλειψη και να μπορούν να εκτελεστούν τα κυριότερα πειράματα Φυσικής. Με αυτά προς το παρόν θα εφοδιαζόταν το Γυμνάσιο Χανίων και Ηρακλείου. Στην ίδια παραγγελία περιλαμβάνονταν δύο μηχανήματα φωτεινών προβολών με αρκετές εικόνες και όργανα κατάλληλα για τη δημιουργία δύο μετεωρολογικών σταθμών στα Χανιά και στο Ηράκλειο. Είχαν αγορασθεί ήδη γεωγραφικοί χάρτες της Κρήτης για να εφοδιασθούν με αυτούς όλα τα δημόσια σχολεία και γραφεία[19].

Η ενημέρωση των γονέων και κηδεμόνων για την πρόοδο των παιδιών τους στο Γυμνάσιο Χανίων ήταν αναπόσπαστο κομμάτι της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Δεν αφορούσε μόνο τον έλεγχο των γνώσεων και δεξιοτήτων αλλά και της διαγωγής. Ο Διευθυντής του Γυμνασίου Χανίων Ανδρ. Π. Βουρδουμπάκης, όντας υποχρεωμένος να συγκαλεί το Σύλλογο διδασκόντων σε συνεδρίες[20], προσκάλεσε προφορικά στις 7 Ιανουαρίου 1901 τους καθηγητές σε σύσκεψη με θέμα την πρόοδο και διαγωγή των μαθητών κατά το πρώτο τρίμηνο. Ο Σύλλογος αποφάσισε να εξουσιοδοτήσει το Γυμνασιάρχη να ενημερώσει τους οικείους κηδεμόνες για τις ελλείψεις των μαθητών στα γνωστικά αντικείμενα, αλλά και για τη διαγωγή τους. Συνάμα έπρεπε να τους πα-

[18] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.51, Εν Χανίοις τη 15 Σεπτεμβρίου 1900, σελ.5, 6.
[19] Βλ. στο περιοδικό *«Πρόοδος»,* έτος Α, αριθ.1, Εν Χανίοις τη 1 Μαρτίου 1901, σελ.8.
[20] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.6.

ροτρύνει να υποβοηθήσουν το έργο του Συλλόγου[21]. Οι επιδόσεις των μαθητών για κάθε μήνα ήταν συγκεντρωμένες με τη μορφή μέσων όρων στον Κοινό ημερήσιο έλεγχο. Αυτός συντασσόταν μετά το τέλος κάθε μήνα από τον τακτικό καθηγητή κάθε τάξης[22]. Περιείχε το μέσο όρο των ημερήσιων βαθμών, δηλαδή αυτών που είχαν ήδη αναγραφεί στον ημερήσιο έλεγχο για το μήνα που πέρασε, το σύνολο των απουσιών, τη διαγωγή και τους βαθμούς των τριμηνιαίων διαγωνισμάτων[23]. Στα Πρακτικά του Γυμνασίου Χανίων πληροφορούμαστε πως οι καθηγητές όφειλαν να τελέσουν διαγωνισμό κάθε τρίμηνο[24]. Το Διάταγμα περί εξετάσεων ενημέρωνε λεπτομερώς το προσωπικό του Γυμνασίου για το συγκεκριμένο θέμα. Κάθε τρίμηνο, όταν η ύλη απάρτιζε ένα ολοκληρωμένο σώμα, τα παιδιά έγραφαν εξετάσεις σε όλα τα μαθήματα, αφού είχε προηγηθεί επανάληψη της ανάλογης ύλης εντός του σχολείου. Στα τριμηνιαία διαγωνίσματα η παρουσία - εκτός από τον καθηγητή που εξέταζε - του τακτικού καθηγητή και του Γυμνασιάρχη, εφόσον ήταν δυνατό, έδιναν ένα επίσημο χαρακτήρα σε αυτές. Τα γραπτά, αφότου διορθώνονταν με ερυθρό μελάνι, βαθμολογούνταν και υπογράφονταν από το διδάσκοντα, παραδίδονταν στο Γυμνασιάρχη και φυλάσσονταν στο αρχείο μέχρι την αρχή του επόμενου έτους. Μαθητής που δε λάμβανε μέρος στο τριμηνιαίο διαγώνισμα βαθμολογούνταν με μηδέν, εκτός αν η απουσία ήταν δικαιολογημένη λόγω νόσου επιβεβαιωμένης ενόρκως από ιατρό. Ο Σύλλογος μπορούσε σε ιδιαίτερες περιστάσεις και κατά την κρίση του να καλέσει το μαθητή σε εξέταση εντός μιας εβδομάδας[25].

Στις 10 Φεβρουαρίου 1901 ο σύλλογος διδασκόντων του Γυμνασίου Χανίων σε νέα του σύσκεψη, ύστερα από προφορική πρόσκληση του Διευθυντή Βουρδουμπάκη, ανέθεσε σε εκείνον να προσκαλέσει τους γονείς και κηδεμόνες των μαθητών, ώστε να ενημερωθούν για την πρόοδο των μαθητών κατά το μήνα Ιανουάριο. Η ενημέρωση αυτή θα γινόταν σύμφωνα με τους βαθμούς που είχαν καταχωρηθεί στον ημερήσιο

---

[21] Βλ. Ι.Α.Κ., στο «Βιβλίον Πρακτικών 1899 – Μαΐου 1906», σελ.106, 107.

[22] Ο τακτικός καθηγητής (ordinarius) κάθε τάξης οριζόταν στην αρχή κάθε σχολικού έτους από το Σύλλογο των καθηγητών, μετά από πρόταση του Γυμνασιάρχη. Ήταν εκείνος που δίδασκε τις περισσότερες ώρες σε αυτή και δεν έπρεπε να είναι σε δύο τάξεις ταυτόχρονα τακτικός καθηγητής. Η ιδιαίτερη εποπτεία, που περιλάμβανε την επιμέλεια και τη διαγωγή των μαθητών, ήταν το βασικό του καθήκον. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.5. Πράγματι στο Γυμνάσιο Χανίων υπήρχαν τακτικοί και μη τακτικοί καθηγητές. Βλ. Ι.Α.Κ., στο *«Βιβλίον Πρακτικών 1899 - Μαΐου 1906»,* Γυμνάσιο Χανίων, σελ.110.

[23] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.25, Εν Χανίοις τη 22 Μαΐου 1900, σελ.1.

[24] Βλ. Ι.Α.Κ., στο *«Βιβλίον Πρακτικών 1899 – Μαΐου 1906»,* σελ.107, 108.

[25] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», ό.π.

έλεγχο[26]. Σε αυτόν κάθε καθηγητής ανέγραφε τους βαθμούς όλων των μαθητών στο διδακτικό του αντικείμενο. Οι βαθμοί αφορούσαν την τουλάχιστον μία προφορική ή και γραπτή εξέταση στην οποία έπρεπε να υποβληθούν όλοι οι μαθητές κάθε μήνα από κάθε διδάσκοντα. Στον ημερήσιο έλεγχο σημειώνονταν και οι απουσίες[27]. Ο Διευθυντής Βουρδουμπάκης, μετά από συνέλευση στις 29 Απριλίου 1901, αποφασίστηκε να γνωστοποιήσει στους γονείς και κηδεμόνες την πρόοδο και τη διαγωγή μαθητών που έχρηζαν ιδιαίτερης μέριμνας, σύμφωνα με τους βαθμούς των ημερησίων ελέγχων που του είχαν υποβληθεί από τους καθηγητές[28]. Εκτός από τον ημερήσιο έλεγχο και τον κοινό ημερήσιο έλεγχο, υπήρχε και ο γενικός έλεγχος. Ο μέσος όρος των βαθμών του ημερησίου ελέγχου για έναν οποιοδήποτε μήνα γραφόταν στον κοινό ημερήσιο έλεγχο μετά το τέλος κάθε μήνα. Στο τέλος κάθε τριμήνου οι τρεις βαθμοί - ένας για κάθε μήνα - συνδυαζόμενοι με το βαθμό στο τριμηνιαίο γραπτό διαγώνισμα παρείχαν έναν ολικό βαθμό της τριμηνιαίας προόδου σε κάθε ένα μάθημα. Ο μέσος όρος των ολικών βαθμών όλων των μαθημάτων ήταν ο γενικός βαθμός της τριμηνιαίας προόδου που αναγραφόταν στο Γενικό Έλεγχο[29].

Εκτός από τις ημερήσιες και τριμηνιαίες εξετάσεις, σύμφωνα με τις οποίες γινόταν η ενημέρωση γονέων, υπήρχαν και οι ενιαύσιες, με τις τελευταίες να υποδιαιρούνται σε εισιτήριες και κατατακτήριες, επί προβιβασμό και απολυτήριες Σκοπός των εξετάσεων ή αλλιώς δοκιμασιών στο Γυμνάσιο Χανίων ήταν η εξερεύνηση των γνώσεων και δεξιοτήτων που αποκόμισαν οι μαθητές δια μέσου της διδασκαλίας. Αυτή η κατηγοριοποίηση των εξετάσεων και ο σκοπός τους δεν ίσχυαν μόνο για το Γυμνάσιο αλλά για όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες της Νήσου[30].

Οι μαθητές που ολοκλήρωναν επιτυχημένα τη φοίτησή τους στη Δ τάξη του Δημοτικού σχολείου μπορούσαν να καταταχθούν στην Α τάξη του Γυμνασίου (και Προγυμνασίου) μέσω επιτυχούς εισιτηρίου εξέτασης. Τα πιστοποιητικά συμπλήρωσης του 9^{ου} χρόνου ηλικίας και εμβολιασμού, το απολυτήριο δημοτικού σχολείου ή πιστοποιητικό ότι είχαν διδαχθεί κατ΄ οίκον ή σε ιδιωτικό εκπαιδευτήριο τα μαθήματα της Δ

[26] Βλ. Ι.Α.Κ., στο *«Βιβλίον Πρακτικών 1899 – Μαΐου 1906»,* σελ.107, 108.
[27] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», ό.π.
[28] Βλ. Ι.Α.Κ., στο *«Βιβλίον Πρακτικών 1899 – Μαΐου 1906»,* σελ.109, 110.
[29] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», ό.π.
[30] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.25, Εν Χανίοις τη 22 Μαΐου 1900, σελ.1.

τάξης του Δημοτικού σχολείου ήταν απαραίτητα για την κατάταξή τους[31] στην Α Γυμνασίου. Όσοι όμως είχαν ολοκληρώσει τις σπουδές τους σε Ανώτερο Δημοτικό σχολείο, που περιλάμβανε τις 4 τάξεις του Δημοτικού και ακόμη 3 ανώτερες, φοιτούσαν στην προπαρασκευαστική τάξη του Γυμνασίου, η οποία για να σχηματιστεί έπρεπε να υπάρχουν τουλάχιστον 15 μαθητές. Σε αυτήν για ένα έτος διδάσκονταν τα κατάλληλα μαθήματα, ώστε να καταταχθούν στη Δ τάξη του Γυμνασίου. Οι εισιτήριες εξετάσεις ήταν απαραίτητες για την φοίτηση στην προπαρασκευαστική τάξη. Όσοι είχαν απολυτήριο τριετούς Προγυμνασίου μπορούσαν να καταταχθούν στη Δ Γυμνασίου μετά από εξετάσεις[32].

Η προβιβαστική εξέταση κατά το τέλος της σχολικής χρονιάς ήταν απαραίτητη για κάθε μαθητή, ώστε να προαχθεί από τάξη σε τάξη Γυμνασίου ή Προγυμνασίου. Κάθε μαθητής εξεταζόταν στο Γυμνάσιο στο οποίο φοιτούσε κατά το τελευταίο χρονικό διάστημα. Οι εξετάσεις γίνονταν εντός του Ιουνίου σε ημέρα που όριζε ο Σύλλογος των Καθηγητών με βάση τον αριθμό των μαθητών που θα εξετάζονταν. Μόνο η Ανωτέρα Διεύθυνση Εκπαιδεύσεως μπορούσε να μεταβάλλει την ημέρα εξέτασης[33]. Ο Σύλλογος καθηγητών του Γυμνασίου Χανίων, σε συνεργασία με το Γυμνασιάρχη, αποφάσισαν να ορίσουν την 1^{η} Ιουνίου 1901 ως ημέρα διακοπής των μαθημάτων όλων των τάξεων του Γυμνασίου, για τη σχολική χρονιά 1900-1901. Ακόμη όρισαν την 7^{η} Ιουνίου ως ημέρα κατά την οποία θα ξεκινούσαν οι εξετάσεις της Α Γυμνασίου[34]. Οι καθηγητές ακολουθούσαν τις οδηγίες της Ανωτέρας Διευθύνσεως που τους υπαγόρευαν να διακόπτουν τα μαθήματα των τριών κατώτερων τάξεων 6 ημέρες πριν τις προαγωγικές εξετάσεις, για να μελετήσουν οι μαθητές στις οικείες τους. Για τις τρεις ανώτερες τάξεις τα μαθήματα διακόπτονταν 12 ημέρες προ των εξετάσεων[35].

Ο Σύλλογος των καθηγητών του Γυμνασίου Χανίων απέκλεισε από τις προαγωγικές εξετάσεις, στο τέλος της σχολικής χρονιάς 1900-1901, όσους μαθητές είχαν ξεπεράσει συγκεκριμένο αριθμό απουσιών. Συνολικά αποκλείστηκαν 38 μαθητές εκ των οποίων 7 και 21 μαθητές από το α και β τμήμα της Α Γυμνασίου αντίστοιχα, 9 μαθητές από τη Β Γυμνασίου και 1 από τη Γ. Υπήρχε και περίπτωση μαθητή ο οποίος, ενώ

[31] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», ό.π.
[32] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.4, 9.
[33] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.25, Εν Χανίοις τη 22 Μαΐου 1900, σελ.2.
[34] Βλ. Ι.Α.Κ., στο *«Βιβλίον Πρακτικών 1899 – Μαΐου 1906, Γυμνάσιο Χανίων»,* σελ.111, 112.
[35] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», ό.π., σελ.2.

είχε ξεπεράσει τον αριθμό των απουσιών, προτάθηκε από το Σύλλογο των καθηγητών στον Επιθεωρητή, ώστε να του χορηγηθεί το δικαίωμα να λάβει μέρος στις εξετάσεις έχοντας βαθμό ανώτερο του καλώς[36]. Οι καθηγητές έλαβαν υπόψη τους το άρθρο 184 του Οργανισμού της Εκπαιδεύσεως του 1899, σύμφωνα με το οποίο ο μαθητής που αποκλειόταν από τις εξετάσεις του Ιουνίου λόγω απουσιών μπορούσε τελικά να συμμετάσχει σε αυτές, μετά από σχετική έγκριση του αρμοδίου Επιθεωρητή, εάν δικαιολογούσε επαρκώς τις απουσίες του και ο τελικός μέσος όρος όλων των μαθημάτων του για το σχολικό έτος 1900-1901 ήταν 6. Οι απουσίες και η βαθμολογία ήταν τα δυο προαπαιτούμενα για να λάβει μέρος οποιοσδήποτε μαθητής στις εξετάσεις του Ιουνίου. Οι μαθητές Γυμνασίου αλλά και Προγυμνασίου, Ανώτερου Δημοτικού Σχολείου ή Παρθεναγωγείου, οι οποίοι είχαν συμπληρώσει 30 απουσίες στο μάθημα των Ελληνικών και 40 σε άλλα μαθήματα ή 130 σε όλα τα μαθήματα αποκλείονταν από τις εξετάσεις του Ιουνίου και όφειλαν να επαναλάβουν την τάξη[37]. Επιπλέον αποκλείονταν και επαναλάμβαναν την τάξη όσοι δεν είχαν στους κοινούς ημερησίους ελέγχους τουλάχιστον 6 μέσο όρο στα Ελληνικά ή τουλάχιστον 5 μέσο όρο στους τριμηνιαίους βαθμούς του Γενικού ελέγχου[38].

Οι προαγωγικές εξετάσεις του Ιουνίου συστηματοποιούνταν από εξεταστικές επιτροπείες. Στο Γυμνάσιο Χανίων υπήρχαν εξεταστικές επιτροπείες ξεχωριστές για το πρώτο τμήμα της Α Γυμνασίου, το δεύτερο τμήμα της ίδια τάξης, τη Β Γυμνασίου, τη Γ, τη Δ, την Ε, τη Στ και τη Ζ. Οι επιτροπές αυτές συνήλθαν επτά φορές, όσες και οι τάξεις του Γυμνασίου, το χρονικό διάστημα από 8 έως 18 Ιουνίου 1901, επτά διαφορετικές ημέρες, εξέταζαν τα γραπτά και τους βαθμούς με τους οποίους είχαν βαθμολογηθεί από τους καθηγητές και τα ενέκριναν[39]. Πιο αναλυτικά το έργο των εξεταστικών επιτροπειών ξεκινούσε αμέσως μετά την τέλεση των εξετάσεων στα Ελληνικά. Οι επιτροπείες που αντιστοιχούσαν σε κάθε μια από τις τάξεις πραγματοποιούσαν χωριστές συνελεύσεις, εξέτασαν τα γραπτά των μαθητών και το βαθμό με τον οποίο είχαν βαθμολογηθεί από τον διδάσκοντα και εξεταστή. Η γνώμη της πλειονοψηφίας ήταν δυνατόν να μεταβάλλει το βαθμό, όμως σε αυτή την περίπτωση θα έπρεπε να

[36] Βλ. Ι.Α.Κ., στο *«Βιβλίον Πρακτικών 1899 – Μαΐου 1906, Γυμνάσιο Χανίων»,* σελ.112, 113.
[37] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.9.
[38] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.25, Εν Χανίοις τη 22 Μαΐου 1900, σελ.2.
[39] Βλ. Ι.Α.Κ., στο *«Βιβλίον Πρακτικών 1899 – Μαΐου 1906, Γυμνάσιο Χανίων»,* σελ.114-116 και 118-120.

εκτεθούν στα Πρακτικά οι λόγοι της μεταβολής. Ο μαθητής δεν μπορούσε να συνεχίσει τις εξετάσεις αν ο βαθμός των προαγωγικών εξετάσεων στα Ελληνικά συνδυαζόμενος με το βαθμό όλου του έτους σε αυτό το μάθημα δεν ήταν τουλάχιστον 7. Ο ολικός βαθμός του κάθε μαθητή σε ένα οποιοδήποτε μάθημα εξαγόταν από τον κοινό ημερήσιο έλεγχο. Σε αυτόν οι μέσοι όροι κάθε μήνα μαζί με το βαθμό του τριμηνιαίου διαγωνίσματος οδηγούσαν στον ολικό βαθμό του μαθήματος για κάθε τρίμηνο. Ο μέσος όρος των τριών ολικών βαθμών τριμήνου ήταν ο ολικός βαθμός του έτους σε αυτό το μάθημα. Οποιαδήποτε κι αν ήταν η επίδοσή του στα υπόλοιπα μαθήματα δεν λαμβανόταν υπόψη. Εάν ο βαθμός ήταν 7, ο μαθητής συνέχιζε στις γραπτές εξετάσεις των υπόλοιπων μαθημάτων. Στεκόμαστε εδώ όπου φαίνεται πως η Ανωτέρα Διεύθυνση Εκπαιδεύσεως επέτρεπε στους μαθητές με μέσο όρο 6 στα Ελληνικά να λάβουν μέρος στις προαγωγικές εξετάσεις, όμως για να συνεχίσουν θα έπρεπε ο μέσος όρος σε αυτό το μάθημα να αυξηθεί κατά μία μονάδα (7) μέσω της γραπτής εξέτασης του Ιουνίου. Η εξεταστική επιτροπεία εξέταζε τα γραπτά και στα υπόλοιπα μαθήματα, ενέκρινε ή αλλοίωνε με ανάλογη αιτιολόγηση το βαθμό του διδασκάλου του μαθήματος και τον συνδύαζε με τον ολικό βαθμό του έτους που υπήρχε στον κοινό ημερήσιο έλεγχο για κάθε μάθημα ξεχωριστά. Ο μαθητής υποχρεωνόταν να επαναλάβει τα μαθήματα της τάξης και φυσικά δεν μπορούσε να συνεχίσει στις προφορικές εξετάσεις της τάξης του στις περιπτώσεις που δεν συγκέντρωνε τουλάχιστον 6 στα Λατινικά και στα Μαθηματικά συγχρόνως, ή σε κάθε ένα από αυτά και στα Γαλλικά ταυτόχρονα[40]. Στο Γυμνάσιο Χανίων τηρούνταν οι παραπάνω υποχρεώσεις από τις εξεταστικές επιτροπείες χωρίς καμία παρέκκλιση[41]. Στα Πρακτικά των συνελεύσεών τους φαίνεται πράγματι πως οι εξεταστικές επιτροπείες σε περιπτώσεις αποτυχίας μαθητών στο μάθημα των Ελληνικών τους απέκλειε από το υπόλοιπο των εξετάσεων και επαναλάμβαναν την τάξη[42]. Ο αποκλεισμός ήταν δυνατόν να αφορά και τις προφορικές εξετάσεις, λόγω αποτυχίας στις υπόλοιπες γραπτές εξετάσεις πλην ελληνικών. Και σε αυτήν την περίπτωση η επανάληψη της τάξεως ήταν υποχρεωτική[43].

Η βαθμολόγηση των μαθητών από τους καθηγητές και η αυστηρότητα τους ήταν αιτία «θρήνου και οδυρμού» για τις τάξεις μαθητών και γονέων. Η κατάργηση των

[40] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.25, Εν Χανίοις τη 22 Μαΐου 1900, σελ.3.
[41] Βλ. Ι.Α.Κ., ό.π., σελ.120, 121.
[42] Βλ. Ι.Α.Κ., ό.π., σελ. 116, 117, 126.
[43] Βλ. Ι.Α.Κ., ό.π., σελ. 118, 119.

εξετάσεων του Σεπτεμβρίου έπρεπε να επανεξεταστεί, διότι αυτές επέτρεπαν σε μαθητές που υστέρησαν σε ένα ή περισσότερα μαθήματα να ξαναπροσπαθήσουν, αφού πρώτα αναπληρώσουν τις ελλείψεις τους με μελέτη κατά το τρίμηνο των διακοπών. Η συγκεκριμένη κατάργηση δεν ενίσχυε το ζήλο και την επιμέλεια των μαθητών, επομένως οι καθηγητές θα έπρεπε να βαθμολογούν με περισσότερη επιείκεια μαθητές επιμελείς που φάνηκαν αμελείς σε κάποια μόνο μαθήματα. Η τοπική χανιώτικη εφημερίδα «Νέα Έρευνα» προσπάθησε μέσω δημοσιεύματος να χειραγωγήσει τους καθηγητές, καλώντας τους να προβιβάζουν όσους θα ήταν μετεξεταστέοι αν δεν είχαν καταργηθεί οι εξετάσεις του Σεπτεμβρίου και κατηγοριοποιώντας τους μαθητές σε «ανεπίδεκτους προόδου» ή «φύσει αμελείς» και *«ακουσίως καθυστερήσαντας»*[44].

Οι εξετάσεις την περίοδο του Ιουνίου 1901 ήταν γραπτές και προφορικές[45]. Η έγγραφος εξέταση αφορούσε στα μαθηματικά, τα γλωσσικά μαθήματα και τα θρησκευτικά. Η προφορική εξέταση συμπεριλάμβανε τα παραπάνω και ακόμη ένα από τα υπόλοιπα, το οποίο οριζόταν από το Σύλλογο την ημέρα των εξετάσεων, διαφορετικό για κάθε τάξη, εάν αυτό ήταν δυνατό[46]. Τα γλωσσικά μαθήματα που διδάσκονταν στο Γυμνάσιο ήταν τα παρακάτω: α)Αρχαία και η νέα ελληνική γλώσσα, β)Λατινική γλώσσα και γ)Γαλλική γλώσσα. Τα υπόλοιπα επιστημονικά μαθήματα ήταν τα κάτωθι: α)Μαθηματικά και Κοσμογραφία, β) Θρησκευτικά, γ) Παγκόσμιος Ιστορία, δ) Γεωγραφία, ε) Φυσική Ιστορία, στ) Φυσική, ζ) Χημεία, η) Ψυχολογία και Λογική, θ) Καθήκοντα και δικαιώματα του συνταγματικού πολίτη. Υπήρχαν και τεχνικά μαθήματα δηλαδή η Ιχνογραφία, η Καλλιγραφία, η Γυμναστική και η Ωδική[47].

Ο ορισμός των θεμάτων των προαγωγικών εξετάσεων σε κάθε μάθημα γινόταν από το Γυμνασιάρχη είτε από το διδάσκοντα με έγκριση του Γυμνασιάρχη. Τα συγκεκριμένα θέματα προέρχονταν από τα παρακάτω γενικά ζητούμενα:

ΤΑΞΗ	ΔΙΔΑΚΤΕΟ ΜΑΘΗΜΑ	ΖΗΤΟΥΜΕΝΑ ΓΡΑΠΤΩΝ ΠΡΟΑΓΩΓΙΚΩΝ ΕΞΕΤΑΣΕΩΝ
Α , Β	Αρχαία και νέα	Μετάφραση προτάσεων της νέας ελληνικής γλώσσας

[44] Βλ. στην εφημ. *«Νέα Έρευνα»,* έτος Α, αριθ.12, ΧΑΝΙΑ 22 Ιουνίου 1901 - Παρασκευή, σελ.2.
[45] Βλ. Ι.Α.Κ., ό.π., σελ.112 και εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», ό.π., σελ.2.
[46] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.25, Εν Χανίοις τη 22 Μαΐου 1900, σελ.2.
[47] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.86, Εν Χανιοις τη 2 Οκτωβριου 1899, σελ.4.

	ελληνική γλώσσα	στην αρχαία, σχετικών με την ύλη που έχει διδαχθεί από το συντακτικό. Μετάφραση αδίδακτου αρχαίου ελληνικού κειμένου στη νέα ελληνική. Το περιεχόμενό του έπρεπε να είναι ανάλογης δυσκολίας με εκείνα που είχαν ερμηνευτεί σε κάθε τάξη. Έκθεση στα νέα ελληνικά σχετική με διδαγμένο διήγημα.
Α, Β	Μαθηματικά και Κοσμογραφία	Λύση 2 από 3 μη διδαγμένων προβλημάτων αριθμητικής
Β	Γαλλική γλώσσα	Μετάφραση εύκολων γαλλικών φράσεων στη νέα ελληνική.
Γ, Δ, Ε, ΣΤ	Αρχαία και νέα ελληνική γλώσσα	Μετάφραση νεοελληνικού κειμένου στην αρχαία ελληνική, ανάλογου επιπέδου με το διδαγμένο σε κάθε τάξη συντακτικό. Μετάφραση αδίδακτου αρχαίου ελληνικού κειμένου στη νέα ελληνική, ανάλογου επιπέδου με τα κείμενα των συγγραφέων που ερμηνεύτηκαν σε κάθε τάξη. Σύνταξη μικρής πραγματείας στη νέα ελληνική γλώσσα, με θέμα σχετικό των γνώσεων των μαθητών.
Γ, Δ, Ε, ΣΤ	Λατινική γλώσσα	Μετάφραση αδίδακτου λατινικού κείμενου στα ελληνικά και το αντίστροφο.
Γ, Δ, Ε, ΣΤ	Γαλλική γλώσσα	Μετάφραση αδίδακτου γαλλικού κείμενου στα ελληνικά και το αντίστροφο.
Γ, Δ, Ε, ΣΤ	Μαθηματικά και Κοσμογραφία	Λύση 2 από 3 διδαγμένων ζητημάτων.

Για να φτάσει κάποιος μαθητής στο τελευταίο στάδιο των προαγωγικών εξετάσεων που ήταν η προφορική δοκιμασία, έπρεπε να:

1) Έχει αξιολογηθεί στους κοινούς ημερησίους ελέγχους (για κάθε μήνα) τουλάχιστον με 6 μέσο όρο στα Ελληνικά ή τουλάχιστον με 5 μέσο όρο σε όλα τα μαθήματα

στους τριμηνιαίους βαθμούς του Γενικού ελέγχου, ώστε να συμμετάσχει στις προαγωγικές εξετάσεις του Ιουνίου[48].

2) Ο βαθμός των προαγωγικών εξετάσεων στα Ελληνικά συνδυαζόμενος με το βαθμό όλου του έτους σε αυτό το μάθημα να είναι τουλάχιστον 7[49].

3) Ο βαθμός που θα συγκέντρωνε στα Λατινικά και στα Μαθηματικά συγχρόνως, ή σε κάθε ένα από αυτά και στα Γαλλικά ταυτόχρονα να είναι τουλάχιστον 6. Το 6 έπρεπε να προκύπτει ως μέσος όρος από τα δύο γραπτά διαγωνίσματα του Ιουνίου συνδυαζόμενα με τον ολικό βαθμό του έτους που υπήρχε στον κοινό ημερήσιο έλεγχο για κάθε μάθημα ξεχωριστά[50].

Οι προφορικές εξετάσεις γίνονταν με τη σειρά στα Θρησκευτικά, στα Γλωσσικά μαθήματα, στα Μαθηματικά και σε ένα από τα υπόλοιπα, οριζόμενο από το Σύλλογο την ημέρα των εξετάσεων. Η έκταση των γνώσεων, η πνευματική ευστροφία και ετοιμότητα των μαθητών εξετάζονταν μέσω αυτών. Όμως υπήρχαν και δοκιμασίες οι οποίες δεν μπορούσαν να γίνουν γραπτώς όπως η ορθή ανάγνωση, η απαγγελία, το μέτρο, οι συντακτικές αναλύσεις, οι κρίσεις περί συγγραφέων και ποιητών στα γλωσσικά μαθήματα. Στα Μαθηματικά, στα Θρησκευτικά και σε ένα από τα υπόλοιπα μαθήματα οριζόταν από την εξεταστική επιτροπεία ένα θέμα προς λύση και σε περίπτωση αποτυχίας δεν μπορούσε να δοθεί δεύτερο. Στη βαθμολογία των προφορικών εξετάσεων συμμετείχαν ο εξεταστής, ο διδάσκαλος του μαθήματος στην αμέσως ανώτερη τάξη και ο Γυμνασιάρχης, βαθμολογώντας ατομικά. Εάν υπήρχε διαφωνία στη βαθμολόγηση λαμβανόταν υπόψη ο μέσος όρος[51].

Μετά το πέρας γραπτών και προφορικών εξετάσεων άξιοι προαγωγής κρίνονταν από τις εξεταστικές επιτροπείες όσοι είχαν ολικό βαθμό στα Ελληνικά τουλάχιστον 7, σε δύο συγχρόνως από τα Λατινικά, τα Γαλλικά και τα Μαθηματικά τουλάχιστον 6 και στα υπόλοιπα τουλάχιστον 5 στο καθένα χωριστά. Ο ολικός βαθμός αυτός προέκυπτε από το συνδυασμό του ολικού βαθμού του έτους σε κάθε μάθημα, όπως αναγραφόταν στον κοινό ημερήσιο έλεγχο και τους βαθμούς των προφορικών και γραπτών εξετάσεων. Δεν υπήρχε καμία περίπτωση επανεξέτασης στις προαγωγικές εξε-

[48] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.25, Εν Χανίοις τη 22 Μαΐου 1900, σελ.2.
[49] Βλ. ό.π., σελ.3.
[50] Βλ. ό.π., σελ.3.
[51] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.25, Εν Χανίοις τη 22 Μαΐου 1900, σελ.3.

τάσεις σε αντίθεση με τις τριμηνιαίες. Σε περίπτωση που ένας μαθητής σε κάποιο μάθημα, πλην των Ελληνικών, δεν είχε καταφέρει να έχει ολικό βαθμό έτους 5, προβιβαζόταν αλλά στο ενδεικτικό του σημειωνόταν το μάθημα στο οποίο είχε αδυναμία. Αν την επόμενη χρονιά υστερούσε πάλι στο συγκεκριμένο μάθημα θα έπρεπε να επαναλάβει την τάξη, ανεξάρτητα από την πρόοδό του στα υπόλοιπα μαθήματα. Σε ενδεχόμενο ασθένειας επιβεβαιωμένης ένορκα από ιατρό, ο μαθητής προαγόταν χωρίς εξετάσεις υπό τις παρακάτω βαθμολογικές προϋποθέσεις: Μέσος όρος 6 - στους βαθμούς του έτους και στα τριμηνιαία διαγωνίσματα - σε όλα τα μαθήματα και 7 στα Γλωσσικά μαθήματα και στα Μαθηματικά[52].

Πριν από τις γραπτές και προφορικές εξετάσεις οι μαθητές εξετάζονταν ενώπιον όλου του Συλλόγου διδασκόντων στο μάθημα της Γυμναστικής. Η βαθμολόγηση είχε ως κριτήρια την επίδοση στις γυμναστικές ασκήσεις, την τακτική φοίτηση καθ' όλο το έτος, την πειθαρχία και την κοσμιότητα. Ο βαθμός υπολογιζόταν στην εξαγωγή του γενικού βαθμού - *«...συγχωνεύεται με τους βαθμούς των άλλων μαθημάτων προς εξαγωγή του γενικού βαθμού»* - χωρίς να γίνεται σαφής ο τρόπος[53].

Οι απολυτήριες εξετάσεις ανήκαν στις ενιαύσιες εξετάσεις του Γυμνασίου Χανίων και αφορούσαν στους μαθητές που άκουσαν τα μαθήματα της Ζ τάξης. Εδώ αξίζει να σημειωθεί πως δεν υπάρχει κάποιος αντίστοιχος περιορισμός στους μαθητές που θα μπορούσαν να λάβουν μέρος σε αυτές τις εξετάσεις, σχετικός με τη βαθμολογία τους στο μάθημα των Ελληνικών ή τη Γενική βαθμολογία τους, όπως στις προαγωγικές εξετάσεις. Χρονικά ακολουθούσαν τις προαγωγικές εξετάσεις, με τους τελειόφοιτους να έχουν τη δυνατότητα να μελετήσουν στις οικείες τους ένα εύλογο διάστημα 20 ημερών, με το σχολείο τους να παραμένει κλειστό. Οι απολυτήριες εξετάσεις γίνονταν εγγράφως και προφορικώς σε όλα τα μαθήματα. Μαθητές οι οποίοι ήθελαν να συμμετάσχουν στις απολυτήριες εξετάσεις του Γυμνασίου Χανιών έπρεπε να έχουν φοιτήσει σε αυτό το ίδρυμα τουλάχιστον στην τελευταία τάξη. Οποιοσδήποτε άλλος που δεν άνηκε στο μαθητικό δυναμικό του ιδρύματος και ερχόταν από αλλού, για να λάβει μέρος στις απολυτήριες εξετάσεις έπρεπε να πάρει ειδική άδεια από την Ανωτέρα Διεύθυνση. Κατέβαλλε επίσης εξέταστρα 20 δραχμών τα οποία διανέμονταν στους εξεταστές ισόποσα και δεν επιστρέφονταν σε περίπτωση απόρριψης[54]. Επιπλέον οι

[52] Βλ. ό.π., σελ. 3.
[53] Βλ. ό.π., σελ. 3.
[54] Βλ. ό.π., σελ.1-4.

μετεγγραφόμενοι κατά τη διάρκεια του σχολικού έτους στα Γυμνάσια, Προγυμνάσια και Διδασκαλεία κατέβαλλαν χαρτόσημο 5 δραχμών[55].

Τα θέματα των απολυτηρίων εξετάσεων ορίζονταν από το Γυμνασιάρχη ή από το διδάσκοντα υπό την έγκριση του πρώτου[56]. Στα μαθήματα των Ελληνικών, Λατινικών, Γαλλικών και Μαθηματικών η επιλογή των θεμάτων προς εξέταση γινόταν πάνω σε γενικές κατευθυντήριες βάσεις, που καθορίζονταν από τη Διεύθυνση Εκπαιδεύσεως. Στα Ελληνικά έπρεπε να μεταφράσει από τη νέα ελληνική στα αρχαία και το αντίστροφο. Στη δεύτερη περίπτωση πάντως έπρεπε το κείμενο να είναι αρχαιοελληνικό, αδίδακτο, πεζού συγγραφέως φιλοσόφου, ιστορικού ή ρήτορος από αυτούς που είχαν διδαχθεί στις τρεις ανώτερες τάξεις του Γυμνασίου. Επιπλέον όφειλαν να γράψουν έκθεση σε άπταιστη και καλλιεπή νέα ελληνική γλώσσα σχετική με θέμα ιστορικό, φιλοσοφικό, ηθικό ή γραμματολογικό. Η πρόχειρη ερμηνεία 10 μη διδαγμένων στίχων περίπου, επιλεγμένων από το μαθητή, από την Οδύσσεια ή από την Ιλιάδα ήταν ένα ακόμη ζητούμενο στις εξετάσεις. Στην ερμηνεία αυτή δινόταν ξεχωριστός βαθμός που συγχωνευόταν με τους άλλους βαθμούς των Ελληνικών μαθημάτων. Στα Λατινικά και Γαλλικά η μετάφραση από και προς τη νέα ελληνική ήταν το ζητούμενο σε θέματα που δεν είχαν διδαχθεί στο Γυμνάσιο, ενώ στα Μαθηματικά έπρεπε να λύσουν 2 θέματα, επιλέγοντας ανάμεσα σε τρία από Άλγεβρα, Τριγωνομετρία και Γεωμετρία[57].

Στις 23 Ιουνίου 1901 η εξεταστική επιτροπεία των απολυτηρίων εξετάσεων του Γυμνασίου Χανίων πραγματοποίησε συνέλευση, επικαλούμενη το άρθρο 60 του Ηγεμονικού Διατάγματος *«Περί εξετάσεων»*, στην οποία καταγράφηκαν τα θέματα που διαπραγματεύτηκαν οι μαθητές στις τελευταίες γραπτές απολυτήριες εξετάσεις[58]. Τωόντι το άρθρο τούτο υποχρέωνε όλα τα μέλη της εξεταστικής επιτροπείας να αναγράφουν τα ζητήματα που δόθηκαν κατά τις γραπτές απολυτήριες εξετάσεις σε πρακτικό και να το υπογράφουν. Ο Γενικός Επιθεωρητής της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως ως αντιπρόσωπος του Συμβούλου ή ένας από τους Νομαρχιακούς Επιθεωρητές που οριζόταν από το Σύμβουλο, ήταν ο Πρόεδρος της εξεταστικής επιτροπείας και μέλη της

[55] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.8.
[56] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.25, Εν Χανίοις τη 22 Μαΐου 1900, σελ.2.
[57] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.25, Εν Χανίοις τη 22 Μαΐου 1900, σελ.4.
[58] Βλ. Ι.Α.Κ., στο *«Βιβλίον Πρακτικών 1899-Μαΐου 1906, Γυμνάσιο Χανίων»,* σελ.121-123.

ήταν οι διδάσκαλοι των επιστημονικών μαθημάτων των τριών ανωτέρων τάξεων[59]. Τα ζητήματα που δόθηκαν στις γραπτές απολυτήριες εξετάσεις είχαν ως εξής:

Θρησκευτικά: α) Τι είναι ο υπέρ πίστεως γνήσιος ζήλος; β)Ποιο είναι το καθήκον μας προς τη ζωή και γ)Περί αρετής κι αν είναι δυνατή για τον άνθρωπο η τέλεια αρετή.

Ελληνικά: α)Έκθεση «Περί φιλοπατρίας». β)Κεφάλαια από το *«Συμμαχικό»* του Ισοκράτους με σκοπό τη μετάφραση τους από το απλό στο αρχαίο και κεφάλαια από το *«Φαίδωνα»* του Πλάτωνος με σκοπό τη μετάφρασή τους από το αρχαίο στο απλό.

Λατινικά: α)Μετάφραση από και προς τα Ελληνικά από κεφάλαια του βιβλίου *«Ciceronis pro Milone».*

Ιστορία: α)Η Φιλική Εταιρεία. β) Ο Μέγας Ναπολέων. γ) Μαρία Θηρεσία και οι τρεις Σιλεσιακοί πόλεμοι.

Μαθηματικά: α) Εύρεση ακτίνας σφαίρας. β)Σύγκριση επίπεδων γωνιών σε στερεή τρίεδρη γωνία. γ) Η εύρεση του μήκους δύο πλευρών τριγώνου με δοσμένο το μήκους της τρίτης πλευράς και τις μοίρες δύο γωνιών - της απέναντί της και της μίας εκ των δύο προσκείμενών της - ήταν τα θέματα των Μαθηματικών.

Κοσμογραφία: α)Προσωρινοί, εσβεσμένοι και πολλαπλοί αστέρες. β)Οι ώρες του έτους και η ανισότητα των ημερών και νυκτών. γ) Περί Άρεως

Φυσική: α)Ηλεκτρόλυση με βολτάμετρο. β) Αλεξικέραυνο. γ) Οι νόμοι των παλμών των χορδών.

Καθήκοντα και Δικαιώματα: α)Εκτελεστική εξουσία. Ηγεμών. β)Οι δημότες, τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις τους. Οι δημοτικοί άρχοντες και υπάλληλοι. Τα καθήκοντα των Δημάρχων. γ)Η στρατιωτική υποχρέωση και τα καθήκοντα του στρατευόμενου πολίτη

Γαλλικά: α) Μετάφραση από τα Γαλλικά στα Ελληνικά από απόσπασμα του βιβλίου *«Bossuet. Oraison Funebre de Anne de Conzague. Princesse Palatine».* Μετάφραση από τα Ελληνικά στα Γαλλικά.

Φιλοσοφικά: Από τη Λογική α) Περί βάθους και πλάτους των εννοιών. β) Περί κατηγορικού συλλογισμού. γ) Περί αντιστροφής των κρίσεων. Από την Παιδαγωγική α)

[59] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», ό.π., σελ.3, 4.

Περί του αξιώματος του διδασκάλου. β) Τυφλοί παράγοντες της αγωγής. γ) Η ιδέα της τελειότητας[60].

Ο αντιπρόσωπος του Συμβούλου στην εξεταστική επιτροπεία των απολυτηρίων εξετάσεων επιθεωρούσε τα γραπτά των εξετάσεων[61]. Στις 25 Ιουνίου 1901, η εξεταστική επιτροπεία των απολυτηρίων εξετάσεων συνήλθε υπό την προεδρία Γενικού Επιθεωρητή Π.Οικονόμου, ως αντιπροσώπου το Συμβούλου, και έλεγξε τα γραπτά των μαθητών. Ενέκρινε τους βαθμούς με τους οποίους είχαν ήδη αξιολογηθεί οι γραπτές δοκιμασίες των μαθητών της Ζ τάξης από τους διδασκάλους και τους δέχθηκε όλους στις προφορικές εξετάσεις που έπονταν[62]. Στεκόμαστε στο σημείο του πρακτικού όπου η Εξεταστική Επιτροπεία αναφέρει πως έλεγξε τα γραπτά σύμφωνα με το 38ο και 39ο άρθρο του Ηγεμονικού Διατάγματος περί εξετάσεων. Αυτά τα άρθρα ανήκαν στο κεφάλαιο των προαγωγικών εξετάσεων αλλά ίσχυαν και για τις απολυτήριες. Αντικαθιστούμε τον όρο προαγωγικές με τις απολυτήριες και θυμίζουμε πως σύμφωνα με αυτά:

1)Ο βαθμός των απολυτηρίων εξετάσεων στα Ελληνικά συνδυαζόμενος με το βαθμό όλου του έτους σε αυτό το μάθημα έπρεπε να είναι τουλάχιστον 7. Μεταβολή του βαθμού των απολυτηρίων εξετάσεων στα Ελληνικά μπορούσε να επέλθει μόνο μέσω απόρριψης του βαθμού του εξεταστή από την πλειονοψηφία της εξεταστικής επιτροπείας. Ο μαθητής δεν μπορούσε να συνεχίσει τις εξετάσεις αν ο βαθμός των απολυτηρίων εξετάσεων στα Ελληνικά συνδυαζόμενος με το βαθμό όλου του έτους σε αυτό το μάθημα δεν ήταν τουλάχιστον 7[63].

2)Ο βαθμός που θα συγκέντρωνε στα Λατινικά και στα Μαθηματικά συγχρόνως, ή σε κάθε ένα από αυτά και στα Γαλλικά ταυτόχρονα έπρεπε να ήταν τουλάχιστον 6. Το 6 προέκυπτε ως μέσος όρος από τα δύο γραπτά διαγωνίσματα του Ιουνίου συνδυαζόμενα με τον ολικό βαθμό του έτους που υπήρχε στον κοινό ημερήσιο έλεγχο για κάθε μάθημα ξεχωριστά. Η εξεταστική επιτροπεία προχωρούσε σε έγκριση ή αλλοίωση του βαθμού που είχε θέσει ο διδάσκαλος στα γραπτά των μαθητών συνδυάζοντάς τον με τον ολικό βαθμό του έτους κάθε μαθήματος, που υπήρχε στον κοινό ημερήσιο έ-

---

[60] Βλ. στο Ι.Α.Κ. *«Βιβλίο Πρακτικών 1899-Μαΐου 1906, Γυμνάσιο Χανίων»,* σελ.121 - 123.

[61] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.25, Εν Χανίοις τη 22 Μαΐου 1900, σελ.4.

[62] Βλ. στο Ι.Α.Κ., *«Βιβλίον Πρακτικών 1899-Μαΐου 1906, Γυμνάσιο Χανίων»*, σελ.131.

[63] Βλ. εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.25, Εν Χανίοις τη 22 Μαΐου 1900, σελ.3.

λεγχο. Ο βαθμός 6 στα Λατινικά και στα Μαθηματικά συγχρόνως, ή σε κάθε ένα από αυτά και στα Γαλλικά ταυτόχρονα ήταν προαπαιτούμενα ώστε να συνεχίσει ο μαθητής στις προφορικές εξετάσεις[64].

Στις προφορικές εξετάσεις ο αντιπρόσωπος του Συμβούλου, Γενικός ή Νομαρχιακός Επιθεωρητής, ήταν παρών κατευθύνοντάς τες και ορίζοντας τα θέματα εξέτασης. Οι προφορικές εξετάσεις αφορούσαν σε όλα τα μαθήματα της Ζ τάξεως. Σε αυτές των γλωσσικών μαθημάτων, δηλαδή στα Αρχαία και νέα Ελληνικά, στα Λατινικά και στα Γαλλικά που συμπλήρωναν τις γραπτές, δοκιμαζόταν η έκταση των γνώσεων, ο βαθμός πνευματικής ευστροφίας και ετοιμότητας του μαθητή. Εξεταζόταν επίσης οτιδήποτε δεν ήταν δυνατό να εξεταστεί γραπτά δηλαδή: η ικανότητα ορθής ανάγνωσης και απαγγελίας, το μέτρο, οι συντακτικές αναλύσεις, διατυπώσεις κρίσεων περί συγγραφέων και ποιητών. Στα υπόλοιπα μαθήματα η εξεταστική Επιτροπεία διατύπωνε ένα θέμα προς λύση και σε περίπτωση αποτυχίας δεν δινόταν δεύτερο. Στα Ελληνικά οι μαθητές επέλεγαν κάποιο αδίδακτο απόσπασμα δέκα περίπου στίχων από την Ιλιάδα ή την Οδύσσεια και το ερμήνευαν[65].

Στις προφορικές εξετάσεις βαθμολογητές ήταν ο εξεταστής, ο Γυμνασιάρχης και ο Αντιπρόσωπος του Συμβούλου σε όλα τα μαθήματα. Σε περίπτωση διαφωνίας υπολογιζόταν ο μέσος όρος. Για να απονεμηθεί σε κάποιο μαθητή απολυτήριο θα έπρεπε να βαθμολογηθεί στα Ελληνικά τουλάχιστον με 7, σε δύο συγχρόνως μαθήματα από τα Λατινικά, τα Γαλλικά και τα Μαθηματικά με 6 και στα υπόλοιπα τουλάχιστον με 5 στο καθένα ξεχωριστά. Οι βαθμοί αυτοί ήταν ολικοί που προέκυπταν από τους ολικούς βαθμούς τριμηνιαίας προόδου και αυτούς των γραπτών και προφορικών απολυτηρίων εξετάσεων κάθε μαθήματος[66].

Ο Γενικός Επιθεωρητής Δημοσίας Εκπαιδεύσεως ήταν Πρόεδρος στη συνεδρίαση περί των αποτελεσμάτων, είχε δικαίωμα ψήφου στη διεξαγωγή αυτών και υπέγραφε στα απολυτήρια[67]. Η εξεταστική επιτροπεία απολυτηρίων εξετάσεων του Γυμνασίου

---

[64] Βλ. ό.π., σελ.3.

[65] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.25, Εν Χανίοις τη 22 Μαΐου 1900, σελ.3, 4.

[66] Βλ. ό.π., σελ.3, 4.

[67] Βλ. ό.π., σελ.4. Ο Οικονόμος είχε μετακληθεί στην Κρήτη από την Ελλάδα ως ειδικός σε παιδαγωγικά θέματα. Πριν αναλάβει χρέη Γενικού Επιθεωρητή Δημοσίας Εκπαιδεύσεως στα σχολεία της Κρητικής Πολιτείας αντικαθιστώντας τον Ιωάννη Περδικάρη στις 8 Ιουνίου 1901, ήταν Διευθυντής του Διδασκαλείου Αθηνών από το 1898 έως το 1900. Αυτή ήταν η δεύτερη θητεία του στη συγκεκριμένη θέση στην οποία είχε χρηματίσει ξανά κατά τα έτη 1891-1892. Βλ. Χουρδάκη Α., Η παιδεία στην Κρητική Πολιτεία (1898-1913), 2002, σελ.105, στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτεί-*

Χανίων συνεδρίασε στις 28 Ιουνίου 1901, υπό την προεδρία του Παναγιώτου Π.Οικονόμου, αντιπροσώπου του Συμβούλου της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως. Σκοπός της ήταν η εξαγγελία των αποτελεσμάτων για όλους όσοι έλαβαν μέρος στις απολυτήριες εξετάσεις. Λαμβάνοντας υπόψη τη συνολική πρόοδό τους όλο το έτος καθώς και την επίδοσή τους σε προφορικό και γραπτό επίπεδο έκρινε άξιους απολύσεως τους κάτωθι: Από το Φιλολογικό τμήμα απολύθηκαν ο Χρηστουλάκης Μιχ.Χρήστος, Καλεμηκιαράκης Νικ. Κωνσταντίνος, Σολανάκης Μιχ. Νικόλαος και από το Παιδαγωγικό τμήμα ο Λουκάκης Κ. Χαραλάμπης, και Γεωργιάδης Γεωρ. Τίτος. Στη συνεδρίαση παρευρίσκονταν και υπέγραψαν τα πρακτικά της εκτός από τον Οικονόμου, ο Γυμνασιάρχης Ανδρέας Βουρδουμπάκης και οχτώ ακόμη καθηγητές[68].

Σε κάθε Γυμνάσιο υπήρχε Παιδαγωγικό Τμήμα που αποτελούσε το Διδασκαλείο, με σκοπό την πρακτική και θεωρητική μόρφωση διδασκάλων Δημοτικής Εκπαίδευσης. Οι μαθητές του πραγματοποιούσαν πρακτικές διδασκαλίες ως δόκιμοι στο πρότυπο Δημοτικό σχολείο των Χανίων ή του Ηρακλείου. Στο Διδασκαλείο διδάσκονταν όλα τα γυμνασιακά μαθήματα εκτός από Λατινικά. Επιπλέον εισάγονταν τέσσερα νέα μαθήματα: 1.Παιδαγωγικά μετά πρακτικών ασκήσεων. 2. Γεωπονικά. 3.Εκκλησιαστική Μουσική. 4.Χειροτεχνία. Ο καθηγητής των Παιδαγωγικών ήταν διδάκτωρ Φιλοσοφικής σχολής Πανεπιστημίου της Δυτικής Ευρώπης[69]. Το Παιδαγωγικό τμήμα αποτελούνταν από 3 τάξεις (Α, Β, Γ) που αντιστοιχούσαν στις Ε, Στ και Ζ του Γυμνασίου. Οι κατατακτήριες εξετάσεις για την εισαγωγή στην Α τάξη αφορούσαν μόνο όσους δεν είχαν προαχθεί από τη Δ στην Ε τάξη το Γυμνασίου. Στις προαγωγικές εξετάσεις οι μαθητές συνεξετάζονταν με εκείνους του Γυμνασίου, αλλά ιδι-

---

ας», τεύχος δεύτερον, έτος Β, αριθ.31, Εν Χανίοις τη 8 Ιουνίου 1901, σελ.139. Βλ. επίσης Σαφούρη Στ., *«Παιδαγωγοί και παιδαγωγική σκέψη στον ελληνόφωνο χώρο (18ος αιώνας-Μεσοπόλεμος)»,* 2014, σελ.12, 13 και Χασεκίδου-Μάρκου Θεοδώρα, «Παιδαγωγοί και παιδαγωγικά ρεύματα στα Διδασκαλεία Θεσσαλονίκης. Παναγιώτης Οικονόμου», 2013, σελ.320. Αξίζει να σημειώσουμε εδώ πως η παρουσία του Π. Οικονόμου στην Κρήτη δεν ξεκίνησε το καλοκαίρι του 1901, αλλά νωρίτερα. Συγκεκριμένα το 1900 εκδόθηκε από το τυπογραφείο της Κρητικής Πολιτείας στα Χανιά η *«Σύνοψις της νέας Παιδαγωγικής»,* περίληψη δηλαδή της Παιδαγωγικής που διδαξε ο ίδιος στα Χανιά και στο Ηράκλειο σε δημοδιδασκάλους. Η Ανωτέρα Διεύθυνση Δημοσίας Εκπαιδεύσεως κάλεσε τον Αύγουστο του 1900 όσους δημοδιδασκάλους και δημοδιδασκάλισσες δεν ήταν απόφοιτοι Διδασκαλείου να προσέλθουν σε εξετάσεις για να αναγνωριστούν ως οριστικοί δημοδιδάσκαλοι. Συστήθηκαν έτσι τέσσερα κέντρα ασκήσεων σε Χανιά, Ρέθυμνο, Ηράκλιο και Νεάπολη για καλύτερη προπαρασκευή των υποψηφίων σε παιδαγωγικά και άλλα μαθήματα. Στο εξώφυλλο της συγκεκριμένης έκδοσης σημειώνεται πως ο ίδιος είχε χρηματίσει Γενικός Επιθεωρητής της δημοτικής εκπαιδεύσεως και στην Ελλάδα. Βλ. Οικονόμου Π., Σύνοψις της Νέας Παιδαγωγικής διδαχθείσης εν Χανίοις και Ηρακλείω εις τους Κρήτας Δημοδιδασκάλους, 1900, σελ.1.

[68] Βλ. Ι.Α.Κ., στο «Βιβλίον Πρακτικών 1899-Μαΐου 1906, Γυμνάσιο Χανίων», σελ.132.

[69] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.6.

αιτέρως σε παιδαγωγικά και τεχνικά (Καλλιγραφία – Ιχνογραφία) μαθήματα. Οι απολυτήριες εξετάσεις ήταν γραπτές, προφορικές και πρακτικές με δοκιμαστική διδασκαλία και υποβολή σχεδίου διδασκαλίας[70].

Κατά τη σχολική χρονιά 1900-1901 μεμονωμένοι καθηγητές του Γυμνασίου Χανίων ή ομάδες αυτών, κατόπιν συνεννόησης, οργάνωσαν ημερήσιες, ημιημερήσιες ή απογευματινές εκδρομές στην εξοχή[71]. Η Μαλάξα, χωριό της επαρχίας Κυδωνίας 16 χιλιόμετρα ανατολικά των Χανίων[72], ήταν ένας τόπος στον οποίο πραγματοποιήθηκε ημιημερήσια εκδρομή το συγκεκριμένο σχολικό έτος[73].

Στις 22 Φεβρουαρίου 1901 το Γυμνάσιο Χανίων πραγματοποίησε ημιημερήσια εκδρομή στον Προφήτη Ηλία Ακρωτηρίου. Μία και μισή μετά το μεσημέρι ξεκίνησαν οι μαθητές συνοδευόμενοι από τους καθηγητές τους υπό τον ήχο σαλπίγγων, τύμπανων με τη σημαία του Γυμνασίου να προηγείται. Στο δρόμο προς Χαλέπα συνάντησαν τον Πρίγκιπα Γεώργιο τον οποίον χαιρέτησαν σε παράταξη, ενώ οι σαλπιγκτές εκτελούσαν τον ηγεμονικό ύμνο. Αφού διήλθαν από τη Χαλέπα, συνέχισαν επί τρία τέταρτα το περπάτημα έως ότου έφθασαν στη θέση Φρούδια πάνω από τη Χαλέπα. Εκεί βρίσκεται και σήμερα ακόμη το *«εκκλησίδιον»* του προφήτη Ηλία. Από το συγκεκριμένο σημείο οι μαθητές είχαν πλήρη θέα της πεδιάδας της Χαλέπας, των ορέων της επαρχίας Κισσάμου, των Λευκών ορέων και του κόλπου των Χανίων. Αφού οι σαλπιγκτές παιάνισαν πένθιμο εμβατήριο για τους εκεί πεσόντες, ο καθηγητής Ελληνικών του Γυμνασίου Ξυλινάκης μίλησε στους μαθητές για την επίθεση των Μεγάλων Δυνάμεων (Αγγλία, Γαλλία, Ρωσία και Ιταλία) με κανόνια εναντίον των Ελλήνων του *«Επαναστατικού στρατοπέδου»* του Ακρωτηρίου στις 9 Φεβρουαρίου του 1897. Τους μίλησε ακόμη για το Εκτελεστικό που το αποτελούσαν οι: Ελ. Βενιζέλος, Ι. Ζαχαράκης, Ι.Σφακιανάκης, Γ.Μυλογιαννάκης, Ν.Γιαμαλάκης και Γ.Χατζηδάκης. Οι προαναφερθέντες ανέλαβαν τη διοίκηση του νησιού μέχρι να έρθει Αρμοστής από το 1897 έως τα τέλη του 1898. Οι μαθητές επέστρεψαν στο «κατάστημα» του Γυμνασίου στις 5 μ.μ[74].

---

[70] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.25, Εν Χανίοις τη 22 Μαΐου 1900, σελ.5.

[71] Βλ. στο Ι.Α.Κ., *«Βιβλίον Πρακτικών 1899-Μαΐου 1906, Γυμνάσιο Χανίων»,* σελ.109, 110.

[72] Βλ. Σπανάκη Στέργιου Γ., Πόλεις και Χωριά της Κρήτης, τόμος Β, σελ.497.

[73] Βλ. στο Ι.Α.Κ., *«Βιβλίον Πρακτικών 1899-Μαΐου 1906, Γυμνάσιο Χανίων»,* σελ.108, 109.

[74] Βλ. στο περιοδικό *«Πρόοδος»,* έτος Α, αριθ.1, Εν Χανίοις τη 1 Μαρτίου 1901, σελ.8. Για τον κανονιοβολισμό του *«Επαναστατικού Στρατοπέδου»* Ακρωτηρίου και το «Εκτελεστικόν βλ. Χρηστάκη Γ., Πατεράκη Γ., Η Κρήτη και η ιστορία της, 1995, σελ.326, 327.

Την Τρίτη της Διακαινησίμου, ξεκίνησε μεγαλύτερης διάρκειας εκδρομή. Δεκαέξι μαθητές του Γυμνασίου Χανίων συμμετείχαν σε τριήμερη εκδρομή στην επαρχία Αποκόρωνα[75]. Ο Σύλλογος διδασκόντων του Γυμνασίου Χανίων ήταν υποχρεωμένος, βάσει του Οργανισμού Εκπαιδεύσεως μια φορά το μήνα να οδηγεί σε εκδρομές ημερήσιες, ημιημερήσιες ή και μεγαλύτερης διάρκειας, είτε όλες οι τάξεις μαζί είτε κάποιες χωριστά, ανάλογα με τις προθέσεις του. Αυτές μπορεί να πραγματοποιούνταν με πεζοπορία ή διά θαλάσσης[76]. Οι καθηγητές του Γυμνασίου μαζί με τον καθηγητή της Μουσικής και Γυμναστικής Ε. Μπαμιέρο είχαν αναλάβει τη διοργάνωση της περιήγησης στον Αποκόρωνα. Οι εκδράμοντες ξεκίνησαν από τα Χανιά, επισκέφθηκαν το Ιτζεδίν, τις Καλύβες, τους Αρμένους και διανυκτέρευσαν στο Βάμο. Την επόμενη μέρα έφθασαν στο Βαφέ και το σπήλαιο Κρυονερίδα. Στο Βαφέ ήταν το τέρμα της εκδρομής. Αφού πέρασαν από τον Τζιτζιφέ και το Φρες, διανυκτέρευσαν στο Νιό-Χωριό. Την τελευταία ημέρα δια Στύλου και Μεγάλων Χωραφιών επέστρεψαν εύθυμοι και ζωηροί στα Χανιά. Παντού τους υποδέχονταν θερμά, οι χωριανοί τούς καμάρωναν, ενώ παλαιοί αλλά και σύγχρονοι μαθητές του Γυμνασίου από τον Αποκόρωνα περιποιούνταν τους εκδρομείς. Οι νέοι περπατούσαν υπό τους ήχους σαλπίγγων, έψαλαν στην εκκλησία και τραγουδούσαν στα μέρη της αναπαύσεως υπό τις οδηγίες του Μπαμιέρου[77]. Εκτός όμως από την ψυχαγωγική πλευρά της περιηγήσεως, υπήρχαν και συγκεκριμένοι γνωστικοί σκοποί που έπρεπε να επιτευχθούν στα πλαίσια του Οργανισμού της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως, στον οποίο η Ανωτέρα Διεύθυνση Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και Θρησκευμάτων ενσωματώνει τις εκδρομές στο κεφάλαιο «Περί των διδακτέων μαθημάτων» στο Γυμνάσιο. Εκεί δίνονται σαφείς οδηγίες στους καθηγητές και φαίνεται ότι η διεξαγωγή εκπαιδευτικών εκδρομών βρισκόταν σε προτεραιότητα. Σκοπός τους ήταν η πραγματοποίηση χωρογραφικών, φυσιογνωστικών, ιστορικών και αρχαιολογικών μελετών, μαθηματικών καταμετρήσεων και η ανάπτυξη της σωματικής αντοχής και ευρωστίας. Η παρουσία όλων των καθηγητών ήταν υποχρεωτική και οι απουσίες δικαιολογούνταν από το Διευθυντή μόνο για σοβαρούς λόγους. Φυσικά οι διδάσκοντες αναλάμβαναν τη διδασκαλία που γινόταν κατά τις εκ-

[75] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Β, αριθ.176, Χανιά, Σάββατο 14 Απριλίου 1901, σελ.3.
[76] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.4.
[77] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», ό.π. Εκτός από καθηγητής Μουσικής, ο Μπαμιέρος αναφέρεται και ως Γυμναστής στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Β, αριθ.181, Χανιά, Πέμπτη 26 Απριλίου 1901, σελ.1.

δρομές[78]. Τωόντι οι νέοι στην τριήμερη περιήγησή τους στον Αποκόρωνα, άκουσαν πληροφορίες για μάχες από τους καθηγητές τους ή άλλους αυτόπτες μάρτυρες, ενώ βρίσκονταν στα μέρη όπου αυτές εκτυλίχθηκαν. Επισκέφθηκαν τόπους συνελεύσεων, θαύμασαν τα γραφικά τοπία, έκαναν διάφορες συλλογές για τη φυσική ιστορία, αναγνώρισαν αστερισμούς και ασκήθηκαν στη μέτρηση αποστάσεων[79]. Οι μαθητές όφειλαν να κρατούν σημειώσεις σε τετράδια που μετέφεραν μαζί τους σε θυλάκιο[80]. Συν τοις άλλοις καλύπτοντας κατά προσέγγιση 36,6 χιλιόμετρα νοτιοανατολικά από τα Χανιά μέχρι το Βαφέ[81] και άλλα τόσα στην επιστροφή με πεζοπορία, η σωματική άσκηση και δοκιμασία της αντοχής τους ήταν δεδομένη. Όταν ολοκληρώνονταν οι εκδρομές δίνονταν στα παιδιά ζητήματα για να αναπτύξουν συγγραφικές ασκήσεις, ενώ οι καθηγητές εκ περιτροπής οριζόμενοι από τον Διευθυντή έγραφαν σε ειδικό βιβλίο εκδρομών έκθεση για τα πεπραγμένα κατά τη διάρκεια της εκδρομής[82].

Συμπληρώνουμε εδώ πως οι μαθητές του Γυμνασίου Χανίων, όπως και των υπόλοιπων ισόβαθμων ιδρυμάτων της νήσου, επισκέπτονταν μουσεία, εργαστήρια ή βιομηχανικά καταστήματα υπό τις οδηγίες καθηγητή, ώστε να πληροφορηθούν για το είδος εργασίας που επιτελούνταν και για τη λειτουργία των μηχανημάτων[83].

Μία από αυτές τις εκδρομές αποτέλεσε αφορμή για το Σύμβουλο Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και Θρησκευμάτων Γιαμαλάκη να νουθετήσει, με εγκύκλιο προς τους Διευθυντές Γυμνασίων, Προγυμνασίων και τους Διευθυντές των Δημοτικών σχολείων, τους καθηγητές και διδασκάλους σχετικά με τον τρόπο καθοδήγησης των μαθητών στις εκδρομές. Αρχικά τους ενημέρωσε σχετικά με το ατυχές συναπάντημα του Πρίγκιπα Γεωργίου, σε κάποιο περίπατό του στην πεδιάδα γύρω από τα Χανιά, με μαθητές σχολείου που βρίσκονταν σε εκδρομή. Ο Πρίγκιπας παρατήρησε πως οι μαθητές θέλοντας να συλλέξουν άνθη πατούσαν σε καλλιεργημένο έδαφος και έφθειραν ξένη περιουσία. Ο Σύμβουλος υπενθύμισε στους καθηγητές και διδασκάλους πως θα πρέπει να απομακρύνουν τους μαθητές από καλλιεργημένα μέρη κατά τη διάρκεια των εκδρομών. Η επανάληψη αυτού του ατόπου θα επέσυρε ποινή στους αμελείς εκπαιδευτικούς. Οι εκπαιδευτικοί έπρεπε διδάξουν στα παιδιά, ως ένα από τα σημαντικό-

[78] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.4.
[79] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Β, αριθ.176, Χανιά, Σάββατο 14 Απριλίου 1901, σελ.3.
[80] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», ό.π.
[81] Βλ. Σπανάκη Στέργιου, Πόλεις και χωριά της Κρήτης, τόμος Α, σελ.181.
[82] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», ό.π.
[83] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», ό.π.

τερα σχολικά διδάγματα, το σεβασμό στην ξένη περιουσία, πράξη που αποτελούσε καθήκον προς το πλησίον και ολόκληρη την κοινωνία, αφού προστατεύοντας την εργασία και την περιουσία των ατόμων εξυπηρετούνταν η λαϊκή ευημερία[84]. Όντως ο Πρίγκιπας, στις 28 Φεβρουαρίου 1901, σε έναν από τους συνηθισμένους περιπάτους του, συνάντησε όπως προείπαμε μαθητές να βαδίζουν απρόσεχτα σε καλλιεργημένα σπαρτά. Αμέσως σταμάτησε το όχημα που τον μετέφερε και μέσω του Υπασπιστή του μετέφερε στο Διδάσκαλο – συνοδό των μαθητών – την εξής παρατήρηση: *«Προσέχετε, ο Πρίγκιψ είναι πανταχού παρών»*[85].

Κατά την 1η Μαΐου 1901 οι τρεις κατώτερες τάξεις του Γυμνασίου Χανίων μαζί με το Μουσουλμανικό σχολείο πραγματοποίησαν εκδρομή στα Μπουτσουνάρια. Εκεί έψαλλαν άσματα, έφαγαν, χόρεψαν υπό τους ήχους λύρας και φωτογραφήθηκαν. Την ίδια ημέρα οι μαθητές των τεσσάρων ανώτερων τάξεων του Γυμνασίου επισκέφθηκαν τον Αληκιανό. Κατά το πέρασμά τους από το γεωργικό σταθμό Λειβαδίων, ο καθηγητής τους στα Μαθηματικά Παπαδάκης Κ. τους μίλησε για τη γεωργία και την αγρονομία. Διαβαίνοντας στη συνέχεια τον Πύργο της Αγιάς ο καθηγητής Ελληνικών Βαλάκης αφιέρωσε λίγο χρόνο στην εξιστόρηση των επαναστάσεων που διαδραματίσθηκαν εκεί. Στην είσοδο του χωριού, στα ερείπια του πύργου του Δαμολίνου, ο καθηγητής Ελληνικών Ζολινδάκης μίλησε στους μαθητές για την επανάσταση του Γεωργίου Καντανολέου[86] που ξέσπασε το 1527 και καταπνίγηκε από τους Ενετούς. Ο άρχοντας των Ενετών Δαμολίνος εκμεταλλεύτηκε τον έρωτα της κόρης του με το γιο του Καντανολέου, κάλεσε κόσμο για τους υποτιθέμενους αρραβώνες τους στον πύργο του στο Αλικιανού, όπου και συνέλαβε τελικά 300 συντρόφους του Καντανολέου με αποτέλεσμα η επανάσταση να λάβει τέλος[87]. Ο καθηγητής Βαλάκης αφιέρωσε λίγες λέξεις στον Έλληνα αξιωματικό Σαράτσογλου και η συγκίνηση των μαθητών κορυφώθηκε υπό τους ήχους πένθιμού εμβατηρίου[88].

[84] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος Β, αριθ.15, Εν Χανίοις τη 14 Μαρτίου 1901, σελ.52, 53.
[85] Βλ. στο περιοδικό *«Πρόοδος»,* έτος Α, αριθ.2, Εν Χανίοις τη 15 Μαρτίου 1901, σελ.13.
[86] Βλ. στο περιοδικό *«Πρόοδος»,* έτος Α, αριθ.6, Εν Χανίοις τη 15 Μαΐου 1901, σελ.52.
[87] Βλ. Χρηστάκη Γ., Πατεράκη Γ., Η Κρήτη και η ιστορία της, 1995, σελ. 104, 106.
[88] Βλ. στο περιοδικό *«Πρόοδος»,* ό.π.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Η σχολική χρονιά 1900-1901 για το Γυμνάσιο Χανίων είχε τις βάσεις της στο προηγούμενο έτος, όχι μόνο λόγω του Οργανισμού Εκπαιδεύσεως του Οκτωβρίου 1899 που καθόριζε τις λεπτομέρειες της λειτουργίας του, αλλά και γιατί οι περισσότεροι διορισμοί καθηγητών πραγματοποιήθηκαν το φθινόπωρο αυτού του έτους. Η υποχρέωση των καθηγητών να τηρούν Πρακτικά φανερώνει τη διάθεση της Πολιτείας να ελέγξει σε κάθε περίπτωση τις ενέργειες του συλλόγου Διδασκόντων. Η φοίτηση δεν ήταν δωρεάν, ενώ τα δίδακτρα και τα χαρτόσημα για οποιοδήποτε σχολικό έγγραφο αποτελούσαν πηγή εσόδων για τη Διεύθυνση, ώστε να ανταποκριθεί σε ανάγκες υλικοτεχνικές. Τα γνωστικά αντικείμενα που κάλυπταν οι καθηγητές ήταν τα Ελληνικά, τα Μαθηματικά, τα Φυσικά μαθήματα, τα Θρησκευτικά και τα Παιδαγωγικά. Τα βιβλία που χρησιμοποιήθηκαν κάλυπταν τα κάτωθι γνωστικά αντικείμενα: Αρχαία και Νέα Ελληνικά, Λατινικά, Θρησκευτικά, Μαθηματικά (Γεωμετρία, Άλγεβρα, Τριγωνομετρία, Πρακτική Αριθμητική, Αριθμητικά Προβλήματα), Φυσικά (Πειραματική Φυσική, Γεωλογία, Ζωολογία, Βοτανική, Κοσμογραφία και Γεωγραφία), Ιστορία και Φιλοσοφία (Λογική και Ψυχολογία).

Η τήρηση ημερήσιου, μηνιαίου και τριμηνιαίου ελέγχου στους οποίους καταγράφονταν οι επιδόσεις των μαθητών, οι απουσίες, η διαγωγή τους και η επίδοση τους στους τριμηνιαίους γραπτούς διαγωνισμούς, αποτελούσαν απαραίτητο αποδεικτικό στοιχείο για να μπορέσει ο Γυμνασιάρχης να δικαιολογήσει την αξιολόγηση που θα ανέφερε στη μηνιαία και τριμηνιαία ενημέρωση γονέων και κηδεμόνων.

Οι προβιβαστικές και απολυτήριες εξετάσεις ήταν εξαιρετικά σημαντικές για το Γυμνάσιο, άποψη που ενισχύεται από τα παρακάτω επιχειρήματα: α) Το σχολείο έμενε κλειστό για κάποιες ημέρες στις αρχές Ιουνίου, για να δώσει τη δυνατότητα στους μαθητές να μελετήσουν απερίσπαστα την ετήσια ύλη στις οικείες τους. β) Η βαθμολογία με την οποία αξιολογούσε κάθε γραπτό ο καθηγητής κρινόταν από ομάδα καθηγητών και ήταν δυνατόν να μεταβληθεί.

Τα Ελληνικά αποδεικνύονται μάθημα βαρύτητας και βάση των γνωστικών στόχων της γυμνασιακής εκπαίδευσης, αν συνυπολογίσουμε ότι η βαθμολογία τους αποτελούσε κριτήριο συμμετοχής στις τελικές εξετάσεις και μπορούσε να επιφέρει επανάληψη της τάξης. Επιπλέον η επίδοση στα Ελληνικά λογιζόταν ως πρόκριμα για τη συμμετοχή στις εξετάσεις των υπόλοιπων μαθημάτων. Μαθήματα ελάσσονος σημα-

σίας από τα Ελληνικά, των οποίων η βαθμολογία όμως οδηγούσε σε προαγωγή ή απόρριψη ήταν τα Μαθηματικά, τα Λατινικά και τα Γαλλικά. Οι τρεις παραπάνω προϋποθέσεις όμως δεν ήταν αρκετές για τον πολυπόθητο προβιβασμό. Σύνθετο σίγουρα και δαιδαλώδες το εξεταστικό σύστημα του Γυμνασίου οδηγούσε τους μαθητές και σε προφορικές εξετάσεις απέναντι σε μια ομάδα καθηγητών, η οποία ήταν υποχρεωμένη να απορρίψει σε περίπτωση λανθασμένης απάντησης χωρίς δεύτερη ευκαιρία.

Οι απολυτήριες εξετάσεις ήταν υπό την επίβλεψη της Ανωτέρας Διεύθυνσης Παιδείας ως προς τα θέματα και τη βαθμολόγηση. Τα Ελληνικά θεωρούνταν πάλι μάθημα βαρύτητας και πρόκριμα για τη συνέχιση της συμμετοχής στις εξετάσεις. Η παρεμβατικότητα της Διεύθυνσης και του Συμβούλου μέσω του Γενικού Επιθεωρητή σταδιακά αυξανόταν αφού, εκτός από την προαναφερόμενη επίβλεψη, καθόριζε τα θέματα των προφορικών εξετάσεων.

Το Παιδαγωγικό τμήμα που ήταν προσαρτημένο στο Γυμνάσιο είχε ως σκοπό να διαθέσει στη Διεύθυνση πτυχιούχους Διδασκάλους. Έτσι θα αναβαθμιζόταν η ποιότητα της παρεχόμενης εκπαίδευσης, που βασιζόταν σε Διδασκάλους οι οποίοι τις περισσότερες φορές δεν είχαν φοιτήσει καθόλου στο Γυμνάσιο, αλλά είχαν ολοκληρώσει τον κύκλο της Δημοτικής εκπαίδευσης ή κάποιων τάξεων της.

Οι εκδρομές όντας αναπόσπαστο κομμάτι της εκπαιδευτικής διαδικασίας είχαν έναν ολοκληρωμένο ψυχαγωγικό χαρακτήρα, που συνδύαζε την επαφή με τη φύση, την αλλαγή παραστάσεων αλλά και τη διδασκαλία ιστορικών στοιχείων σχετικών με κάθε περιοχή, επίσκεψη σε μνημεία, ανάπτυξη σωματικής αντοχής, αφού η πεζοπορία ήταν ο συχνότερος τρόπος μετακίνησης των μαθητών από τόπο σε τόπο, αλλά και στιγμές διασκέδασης με χορό, άσματα, φαγητό και ξεκούραση.

2.2 Από τους επιστάτες στους παιδονόμους.

Η διάρθρωση της σχολικής χρονιάς 1900-1901 στο νομό Χανίων, όπως και σε όλη τη Νήσο έγινε με βάση τον Οργανισμό Δημοσίας Εκπαιδεύσεως του 1899. Σε αυτόν σημειωνόταν πως στην Κατωτέρα – Δημοτική εκπαίδευση αλλά και στη Μέση - Γυμνασιακή διορίζονταν επιστάτες. Τα καθήκοντά τους ορίζονταν από τους Διευθυντές αλλά δεν υπήρχε καθηκοντολόγιο καθορισμένο από το Ανωτέρα Διεύθυνση, έτσι οι αρμοδιότητες του κάθε επιστάτη αφήνονταν στην απόλυτη δικαιοδοσία εκάστου Διευθυντή. Σε κάθε Γυμνάσιο διοριζόταν και ένας υπηρέτης με μισθό 30 δραχμές. Οι διορισμοί και οι απολύσεις επιστατών, επιστατριών και υπηρετών γίνονταν από το Σύμβουλο Εκπαιδεύσεως μετά από πρόταση των Διευθυντών των οικείων εκπαιδευτηρίων. Ακολουθεί αναλυτικός πίνακας με τη μισθοδοσία των επιστατών στα σχολεία:

Είδος εκπαιδευτηρίου	Αριθμός επιστατών	Μισθός κατά μήνα (δραχμές)
Γυμνάσιο	1 (για κάθε Γυμνάσιο)	60
Προγυμνάσιο	1 (για κάθε Προγυμνάσιο)	50
Γυμνάσιο με περισσότερους από 200 μαθητές	2 (α' και β' τάξεως)	60 (α' τάξεως) 50 (β' τάξεως)
Ανώτερο ή τετρατάξιο Δημοτικό σχολείο αρρένων	1 (για κάθε ένα από αυτά τα ιδρύματα)	50
Ανώτερο Παρθεναγωγείο ή τετρατάξιο Δημοτικό σχολείο θηλέων	1 επιστάτης ή επιστάτρια (για κάθε ένα από αυτά τα ιδρύματα)	40
Δημοτικά σχολεία αρρένων / Δημοτικά σχολεία θηλέων με μαθητές που υπερέβαιναν τους 200	2 επιστάτες (α' και β' τάξεως)	(Αρρένων) α' τάξεως 50 (Αρρένων) β' τάξεως 40 (Θηλέων) α' τάξεως 40 (Θηλέων) β' τάξεως 30

Και στις τρεις κατηγορίες εργαζομένων -επιστάτες, επιστάτριες και υπηρέτες- οι διευθυντές μπορούσαν να επιβάλλουν πρόστιμο 10 δραχμών, εάν *«παρεκτρέποντα»* και να προτείνουν την απόλυσή τους, εάν ήταν *«αδιόρθωτοι».* Η ενδεχόμενη αυτή παρεκτροπή δεν αναλύεται περαιτέρω. Οι α' τάξεως επιστάτες έπρεπε να έχουν ηλι-

κία από 30 έως 60 ετών, να είναι εγγράμματοι και να έχουν άμεμπτο παρελθόν. Δημιουργείται εδώ μια εύλογη απορία σχετική με το προσόν *«εγγράμματος»,* δηλαδή ποια θα έπρεπε να είναι η ελάχιστη μόρφωσή του.

Αυτοί οι *«εγγράματοι»* επιστάτες αγνώστων λοιπών στοιχείων και οι επιστάτες β' τάξεως, για τους οποίους δεν σημειώνονταν παρόμοια ή οποιαδήποτε άλλα απαιτούμενα προσόντα, έπρεπε να επιβλέπουν τη διαγωγή και συμπεριφορά των μαθητών όχι μόνο εντός των σχολείων αλλά και εκτός αυτών. Όφειλαν να την κρίνουν και σε περίπτωση που την χαρακτήριζαν άκοσμη κατήγγελλαν στο Διευθυντή όσους μαθητές είχαν απρεπή συμπεριφορά. Τα καθήκοντα αυτά των επιστατών και επιστατριών σημειώνονται στο άρθρο 153 του Οργανισμού του 1899. Η σχολική χρονιά 1900-1901 ξεκίνησε με τους επιστάτες να ελέγχουν τους μαθητές μέσα κι έξω από το σχολείο[1]. Επιπλέον, στα δύο διαλείμματα που γίνονταν κατά τις ημέρες διδασκαλίας, εντός του σχολείου, τους μαθητές τους επιτηρούσαν διαδοχικά καθένας από τους διδασκάλους[2].

Παρόλα αυτά με το νόμο 205, που μετέβαλλε σε αρκετά σημεία τον Οργανισμό του 1899 δημοσιευόμενος στις αρχές της σχολικής χρονιάς 1900-1901, καταργούνταν τα άρθρα 147, 149, άρα και η θέση του επιστάτη β' τάξεως σε Γυμνάσια με παραπάνω από 200 μαθητές και αυτή του επιστάτη β' τάξεως σε Δημοτικά σχολεία αρρένων ή θηλέων, όπου οι μαθητές πάλι υπερέβαιναν τους 200. Οι μισθοί τους ήταν 50 και 40 δραχμές αντίστοιχα και η κατάργηση των θέσεων τους ήταν μια κίνηση εξοικονόμησης πόρων[3].

Στις 18 Φεβρουαρίου 1901, το άρθρο 153 του Οργανισμού του 1899, το σχετικό με τους επιστάτες, αντικαταστάθηκε από τον υπ'αριθ.301 νόμο. Ο νόμος υποδείκνυε το διορισμό, δια του Συμβούλου της Παιδείας, ενός παιδονόμου σε κάθε Γυμνάσιο και Προγυμνάσιο με εργασία την επίβλεψη των μαθητών εκτός σχολείου. Τυχόν παρεκτροπές στη συμπεριφορά και διαγωγή των μαθητών θα έπρεπε να καταγγελθούν από τους παιδονόμους στους διευθυντές και στους γονείς ή κηδεμόνες τους. Ως παιδονόμοι προτιμούνταν οι πρότεροι δάσκαλοι που συνδύαζαν όμως διδασκαλική πείρα με χρηστότητα, ευσυνειδησία, επιμέλεια και νοημοσύνη. Η υπηρέτηση σε θέση διδασκάλου δεν ήταν απαραίτητο προσόν για τους παιδονόμους, αφού στη θέση αυτή μπορούσαν να διοριστούν μη υπηρετήσαντες ως διδάσκαλοι σε περίπτωση έλλειψης,

[1] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ. 86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.8.
[2] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», ό.π., σελ.8, 9.
[3] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», ό.π., σελ.8 και στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.51, Εν Χανίοις τη 15 Σεπτεμβρίου 1900, σελ.2.

αρκεί να είχαν τα υπόλοιπα προσόντα. Ο παιδονόμος όφειλε να υπακούει στις διαταγές του Διευθυντή του Γυμνασίου ή Προγυμνασίου και λάμβανε μηνιαίο μισθό μέχρι 100 δραχμές, εάν εργαζόταν στο Γυμνάσιο ή μέχρι 70 δραχμές σε Προγυμνάσιο. Τα καθήκοντα του παιδονόμου θα ρυθμίζονταν λεπτομερώς με Διαταγή και θα μπορούσε, με άδεια του Διευθυντή, να χρησιμοποιεί τους επιστάτες σε παιδονομικά καθήκοντα υπό τις οδηγίες του[4].

Η δημοσίευση του νόμου για τους παιδονόμους στις 18-2-1901 και η πρότερη υπογραφή του στις 9-2-1901, συμπίπτουν με τη δημοσίευση και υπογραφή του διορισμού του Ευαγγέλου Κληματσάκη ως παιδονόμου στο Γυμνάσιο Χανίων με διαταγή του Συμβούλου Γιαμαλάκη. Ο μηνιαίος μισθός του υπαλλήλου καθορίστηκε στις 100 δραχμές το μήνα. Παράδοξο το γεγονός πως πραγματοποιήθηκε διορισμός σε θέση της οποίας το καθηκοντολόγιο δεν είχε καθοριστεί ακόμη και η δημοσίευσή του, όπως θα δούμε και παρακάτω, έγινε στις 8-3-1901[5].

Με το νόμο 205, του Σεπτεμβρίου 1900, καταργήθηκαν από το κεφάλαιο «Περί επιστατών και υπηρετών» του Οργανισμού 1899 τα άρθρα 147 και 149, ενώ με το νόμο 301 αντικαταστάθηκε το άρθρο 153 του ίδιου Οργανισμού. Συμπεραίνουμε πως η θέση των επιστατών δεν καταργούνταν, αλλά πλέον για να ελέγξουν τη μαθητική συμπεριφορά εκτός σχολείου, δηλαδή για να ασκήσουν καθήκοντα παιδονόμου, θα έπρεπε να το θελήσει ο ίδιος ο παιδονόμος μετά από άδεια του Διευθυντή του. Στις υποχρεώσεις του παιδονόμου δεν αναφέρεται πουθενά η επίβλεψη *«εντός σχολείου»,* άρα ο χώρος αυτός στα Δημοτικά σχολεία και στο Γυμνάσιο παρέμενε στην εποπτεία των επιστατών. Επιπλέον ο παιδονόμος, διοριζόταν μόνο σε Γυμνάσιο ή Προγυμνάσιο. Όπως θα δούμε αμέσως παρακάτω, παρόλο που προϊστάμενός του ήταν ο Γυμνασιάρχης, μπορούσε να συνεννοηθεί και με τους διευθυντές των υπόλοιπων σχολείων της πόλεως και συνολικά είχε υπό τον άμεσο έλεγχο του την εκτός σχολείου διαγωγή των μαθητών όλων των εκπαιδευτηρίων της πόλεως των Χανίων. Συνακόλουθα η επιτήρηση της συμπεριφοράς των μαθητών εκτός σχολικού περιβάλλοντος αφορούσε στους δρόμους και τα καταστήματα των Χανίων, όπου υπήρχε το Γυμνάσιο και τα υπόλοιπα εκπαιδευτήρια.

Τα καθήκοντα των παιδονόμων ρυθμίστηκαν με διαταγή του Γιαμαλάκη. Προϊστάμενη αρχή του παιδονόμου αποτελούσε ο Γυμνασιάρχης ή ο Διευθυντής του Προ-

[4] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Β, αριθ.11, Εν Χανίοις τη 18 Φεβρουαρίου 1901, σελ.65.
[5] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος Β, αριθ.10, Εν Χανίοις τη 18 Φεβρουαρίου 1901, σελ.37.

γυμνασίου της πόλεως στην οποία υπηρετούσε, είχε όμως τη δυνατότητα να συνεννοηθεί και με τους διευθυντές των υπόλοιπων σχολείων της πόλης για κάθε υπόθεση που σχετιζόταν με την υπηρεσία του. Ο Κληματσάκης στο νομό Χανίων υπαγόταν στις εντολές του Γυμνασιάρχη Ανδρέα Βουρδουμπάκη[6] για το σχολικό έτος 1900-1901 και φυσικά επικοινωνούσε και με τα υπόλοιπα σχολεία της πόλεως των Χανίων. Περιφερόμενος οπουδήποτε έκρινε ο ίδιος αναγκαίο όταν δεν γίνονταν παραδόσεις, επέβλεπε την εκτός σχολείου συμπεριφορά και διαγωγή των μαθητών όλων των εκπαιδευτηρίων της πόλεως, Χριστιανικών, Μουσουλμανικών και της Νυχτερινής σχολής. Έτσι συνάγεται πως αντικατέστησε στην έξωθεν του σχολείου επιτήρηση τους επιστάτες των Γυμνασίων – Προγυμνασίων αλλά κι αυτούς των Δημοτικών. Φυσικά σημειώνουμε εδώ πως αυτή η αντικατάσταση αφορούσε την πόλη των Χανίων, αφού μόνος του δεν θα ήταν δυνατόν να ελέγξει έναν νομό, ούτε και την ίδια την πόλη ακόμη. Για να υπάρξει μια σχετική κάλυψη όλης της πόλεως αλλά και των επαρχιών μπορούσε να χρησιμοποιεί επιστάτες σε παιδονομικά καθήκοντα όπου κι όποτε το έκρινε απαραίτητο, μετά από άδεια του Διευθυντή του. Ο Κληματσάκης, συμβουλευόμενος κατάλογο που είχε καταρτίσει ο ίδιος με τις διευθύνσεις των κατοικιών των μαθητών και τα ονόματα των πατέρων ή κηδεμόνων, μπορούσε και το βράδυ ακόμη να εισέλθει στα δωμάτια των μαθητών, που δεν κατοικούσαν με τις οικογένειές τους, ώστε να διαπιστώσει με τι ασχολούνταν. Επιπλέον όφειλε να ειδοποιήσει τους γονείς ή κηδεμόνες μαθητών που προέβαιναν σε απρεπή συμπεριφορά. Μπορούσε να κάνει εφόδους οποιαδήποτε ώρα της ημέρας ή της νύχτας, χωρίς να πληρώνει, σε θέατρα, ωδικά καφενεία, ξενοδοχεία κι όπου υποπτευόταν ότι σύχναζαν μαθητές. Οι μαθητές δεν επιτρεπόταν να καπνίζουν, να κάθονται σε καφενείο, να χαρτοπαίζουν[7], να ραβδοφορούν ή να τραγουδούν στο δρόμο. Αν γίνονταν αντιληπτοί σε ξενοδοχεία ή οινοπωλεία χωρίς να υπάρχει ανάγκη, σε δημόσια μέρη διασκέδασης χωρίς να συνοδεύονται από γονείς ή κηδεμόνες, ως μέλη σε θεατρικές ή μουσικές παραστάσεις, συλλόγους ή δημόσιους χορούς και συναθροίσεις χωρίς άδεια του Διευθυντή του σχολείου και να συμπεριφέρονται άσεμνα, διατάζονταν από τον παιδονόμο Κληματσάκη να απομακρυνθούν από το μέρος στο οποίο βρίσκονταν. Εάν δεν υπάκουαν στην εντολή του, εκείνος σημείωνε το ονοματεπώνυμό τους και τους ανέφερε το ταχύτερο δυνατό στο Διευθυντή το σχολείου όπου φοιτούσαν και φυσικά στους γονείς ή

[6] Βλ. Ι.Α.Κ., στο *«Βιβλίο Πρακτικών 1899-Μαΐου 1906, Γυμνάσιο Χανίων»,* σελ.123.

[7] Επταήμερη αποβολή επιβλήθηκε σε μαθητή του Γυμνασίου ο οποίος συνελήφθη από τον Παιδονόμο να χαρτοπαίζει σε καφενείο. Η ποινή καταγράφεται στις 12 Μαρτίου 1901 στο Βιβλίο Πρακτικών του Γυμνασίου. Βλ. Ι.Α.Κ., στο *«Βιβλίο Πρακτικών 1899-Μαΐου 1906, Γυμνάσιο Χανίων»,* σελ.108, 109.

κηδεμόνες τους. Τηρούσε κατάλογο με τους άσεμνους μαθητές και το είδος της παρεκτροπής τους, αντίγραφο του οποίου παρέδιδε κάθε Σάββατο στο Διευθυντή του σχολείου που φοιτούσε ο μαθητής. Είχε και ένα ακόμη τετράδιο στο οποίο υπέγραφαν οι γονείς εφόσον λάβαιναν γνώση αυτής της παρεκτροπής. Κάθε εσπέρα ο παιδονόμος ζητούσε τα ονόματα των απόντων μαθητών από τους Διευθυντές των διαφόρων Εκπαιδευτηρίων και μετέβαινε στους γονείς ή κηδεμόνες των μαθητών για να ρωτήσει το λόγο της απουσίας. Οι περιφερόμενοι στους δρόμους μαθητές κατά τη διάρκεια των παραδόσεων ή πολύ πριν την έναρξή τους, όσοι αργοπορούσαν να επιστρέψουν στην οικία τους μετά το τέλος της σχολικής ημέρας αποπέμπονταν στις οικείες τους ή στο σχολείο από τον παιδονόμο και καταγγέλλονταν στο Διευθυντή τους. Μετά από άδεια του Διευθυντή ο παιδονόμος μπορούσε να χρησιμοποιήσει τους επιστάτες του σχολείου, εφόσον εκείνος δεν ήταν επαρκής. Ήταν υποχρεωμένος, κατά τις ώρες που δεν είχε άλλη υπηρεσία να διαμένει στο σχολείο και να εκτελεί οποιαδήποτε διαταγή του έδινε ο Γυμνασιάρχης Βουρδουμπάκης, σχετική πάντα με την υπηρεσία του. Οποιαδήποτε παράβαση, παράλειψη, απρόθυμη εκτέλεση καθηκόντων ή συμπεριφορά που δε ταίριαζε με το αξίωμά του παιδονόμου καταγγελλόταν από τους διευθυντές, διαβιβαζόταν από το Γυμνασιάρχη στην Ανωτέρα Διεύθυνση και αυτή εφάρμοζε ποινή ανάλογη με τις αναγραφόμενες στο νόμο για τους υπαλλήλους της Εκπαιδεύσεως[8].

Το θέμα των παιδονόμων συζητήθηκε εκτενέστατα και στη νεοσύστατη Βουλή την άνοιξη του 1901. Τη Δευτέρα 28 Μαΐου 1901 σε πρωινή συνεδρίασή της στα Χανιά, τέθηκαν διάφορες επερωτήσεις υπόψη του Συμβούλου Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και Θρησκευμάτων Νικολάου Γιαμαλάκη σχετικά με τους παιδονόμους[9]. Κάποιοι από τους βουλευτές είχαν αρνητική στάση απέναντι στο ζήτημα θεωρώντας τον θεσμό άχρηστο και τη θέση περιττή, αφού με τους παιδονόμους δεν εξασκούνταν επίβλεψη μα μόνο σπατάλη δημόσιου χρήματος, την ώρα που τα καθήκοντα των παιδονόμων ήταν ανατεθειμένα στην Αστυνομία, η οποία λειτουργούσε πολύ καλά. Ο διορισμός παιδονόμων έπρεπε να στηριχθεί σε αντίστοιχη πρόταση των τοπικών αρχών, ώστε να δικαιολογηθεί και το αντίστοιχο κονδύλιο στον προϋπολογισμό. Ο Πρόεδρος της Βουλής θεωρούσε πως η συζήτηση για την ανάγκη που κάλυπταν οι παιδονόμοι και για το μισθό τους έπρεπε να μετατεθεί για τη συζήτηση επί του προϋπολογισμού. Ση-

[8] Για τα καθήκοντα των παιδονόμων βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*, τεύχος πρώτον, έτος Β, αριθ.16, Εν Χανίοις τη 8 Μαρτίου 1901, σελ.101, 102.
[9] Βλ. στην εφημ. *«Νέα Έρευνα»,* έτος Α, αριθμός 6, ΧΑΝΙΑ 1 Ιουνίου 1901 – Παρασκευή, σελ.1.

μείωσε όμως πως ο μισθός τους ήταν υπερβολικός διότι λάμβαναν 100 δραχμές, ενώ θα μπορούσαν να διοριστούν και με 60, υπενθυμίζοντας ότι ο δάσκαλος δεν λάμβανε τέτοιο μισθό. Στην περίπτωση του παιδονόμου Χανίων διατυπώθηκε υπόνοια πως ο διορισμός είχε άλλους σκοπούς, γιατί η υπηρεσία συνειδητοποίησε την ανάγκη διορισμού παραμονές εκλογών και όχι πρωτύτερα[10].

Ο Σύμβουλος υπεραμύνθηκε της επιλογής του η οποία στηρίχθηκε σε καταγγελίες που έγιναν σε αυτόν για σκανδαλώδεις και άτοπες πράξεις με συμμετοχή μαθητών. Σημείωσε λοιπόν πως στις πόλεις και τις κωμοπόλεις οι μαθητές συνέρχονταν από διάφορα μακρινά μέρη και κατοικούσαν σε χάνια ή δωμάτια, χωρίς επίβλεψη της συμπεριφοράς τους, με αποτέλεσμα να εμφανίζονται παραδείγματα διαφθοράς. Έτσι ζήτησε από το Συμβούλιο του Ηγεμόνα να θεσπιστεί νόμος περί παιδονόμων, γιατί οι επιστάτες δεν επαρκούσαν για αυτό το σκοπό. Ήταν απασχολημένοι όλη την ημέρα εντός του σχολείου και το απόγευμα, όταν ήταν η κυριότερη ανάγκη, δεν μπορούσαν να εκτελέσουν τα καθήκοντα, που ήταν πλέον ανατεθειμένα στους παιδονόμους. Τα καθήκοντα των παιδονόμων τα είχε γνωστοποιήσει ήδη ο Σύμβουλος και για αυτόν ο διορισμός ήταν αναγκαίος και αναπόφευκτος. Επικαλέστηκε τη φύση των παραπτωμάτων για να μην αναφέρει λεπτομερώς περιστατικά που τον οδήγησαν σε αυτή την επιλογή και τόνισε πως η περιφρούρηση της ηθικής των μαθητών ήταν πολύ σημαντική. Οποιαδήποτε ανθρώπινα λάθη ή παραλείψεις των παιδονόμων δεν θα έπρεπε να ενοχοποιήσουν το θεσμό. Αναφερόμενος στη σύγκριση του διορισμού δασκάλων και παιδονόμων απάντησε πως όσοι δάσκαλοι υπήρχαν διορίστηκαν, ενώ ο ίδιος είχε καλέσει όλους του εγγράμματους Κρητικούς για να τους διορίσει. Δεν υπήρχαν άλλοι παρόλο που ζήτησε και από την Ελλάδα, απ' όπου ο Υπουργός του έδωσε αρνητική απάντηση. Στην κατηγορία ότι ο διορισμός στα Χανιά έγινε για εκλογικούς σκοπούς απάντησε πως πρόκειται για συκοφαντία, αφού ο Κληματσάκης ήταν τριτοβάθμιος διδάσκαλος πολύ καλός, τον οποίο δεν γνώριζε προσωπικά, αλλά του τον σύστησε η υπηρεσία ως άνθρωπο ικανό που γνώριζε τα Χανιά και ήδη είχε όλη την εκτίμηση του Συμβούλου λόγω ήθους και νοημοσύνης. Εκτελούσε το καθήκον του και ήταν χρηστότατος. Ο Σύμβουλος δεν πολιτευόταν ο ίδιος στα Χανιά ούτε πουθενά αλλού λόγω της θέσης του, οπότε δεν καταλάβαινε τι είδους προσκόμματα θα μπορούσε να προκαλέσει στις φιλοδοξίες οποιουδήποτε υποψήφιου βουλευτή. Επιπλέον ούτε φιλία, ούτε οτιδήποτε άλλο τον επηρέαζε στις επιλογές του. Ήταν υπεύθυνος εκείνος να

[10] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος τέταρτον, έτος Α, 1901, Χανιά 3 Ιουλίου. Συνεδρίασις Θ', Δευτέρα, 28 Μαΐου 1901, σελ.76, 83-89.

επιλέγει ανάμεσα σε δύο ή περισσότερους υποψηφίους παιδονόμους συγκρίνοντας τα προσόντα τους και το ότι λογοδοτούσε στους βουλευτές για τις επιλογές του δεν ήταν υποχρεωτικό, όπως λέει και ο ίδιος, αφού θα μπορούσε να μη δώσει καμία εξήγηση για αυτές. Είχε προτείνει στο Συμβούλιο του Ηγεμόνα πρόταση περί των παιδονόμων, όταν είχε υποβάλλει τον πρώτο Οργανισμό, όμως απαλείφθηκε η διάταξη γιατί θεώρησαν οι Σύμβουλοι πως δεν υπήρχε τέτοια ανάγκη και επαρκούσαν οι επιστάτες. Η διάταξη βέβαια απαλείφθηκε και λόγω οικονομίας. Κατά το Νοέμβριο του 1900 καταγγέλθηκαν σε αυτόν κάποια άτοπα συμβάντα που συνέβαιναν στα Χανιά, με αποτέλεσμα ο ίδιος να ζητήσει από το Συμβούλιο πίστωση 50 δραχμών για να μετακαλέσει έναν από τους Δημοδιδασκάλους που βρίσκονταν στην επαρχία για να επιβλέπει τους μαθητές, ιδιαίτερα κατά την περίοδο των εορτών οπότε ο κίνδυνος της διαφθοράς ήταν μεγαλύτερος. Την επίβλεψη την έφερε εις πέρας ο Κληματσάκης, πρόσωπο κατάλληλο, ο οποίος έφερε στο φως γεγονότα για τα οποία δεν θα ήθελε να επεκταθεί περισσότερο και δεν έβαζε ο νους των βουλευτών. Ο Σύμβουλος από τότε ζήτησε να προστεθεί διάταξη στο Νόμο δια της οποίας θα διορίζονταν παιδονόμοι. Η πρότασή του έγινε δεκτή. Δεν ήταν οι εκλογές η αφορμή για την οποία διορίστηκαν παιδονόμοι από τον Φεβρουάριο, αλλά η αρνητική συμπεριφορά προς την οποία έτειναν κάποιοι μαθητές. Ο Γιαμαλάκης απόρησε για την έκταση του ζητήματος και πίστευε πως έπρεπε να ζητήσει τις ευχαριστίες της Βουλής[11].

Εκτός από τους βουλευτές που άσκησαν κριτική και επερωτήσεις στο Σύμβουλο Γιαμαλάκη, υπήρξαν συνάδελφοί τους που ήταν υποστηρικτές της επιλογής διορισμού παιδονόμων. Πίστευαν πως εξυπηρετούσε την πρόληψη άτοπων συμπεριφορών, την επίβλεψη της διαγωγής των μαθητών αλλά και την επιτήρηση της επιμέλειάς τους, δηλαδή τον έλεγχο των γονέων και κηδεμόνων. Από τη στιγμή που είχαν παρουσιασθεί διάφορα κρούσματα ανηθικότητας, οι βουλευτές όφειλαν να συγχαρούν το Σύμβουλο που ξόδεψε 100 δραχμές για να σώσει την τιμή των παιδιών. Έπρεπε να διοριστούν παιδονόμοι κι αλλού, αν όχι σε όλα τα σχολεία της Κρήτης, τουλάχιστον στα κεντρικότερα των πόλεων, διότι το έργο τους ήταν κυρίως προληπτικό. Είχαν καθήκον να επιβλέπουν τους μαθητές το βράδυ, ώστε να μην παρεκτρέπονται. Βεβαίως όταν υπήρχε παρεκτροπή έπρεπε να επέλθει και η καταγγελία. Παρόλο που ο έλεγχος κατά της Κυβερνήσεως από τους βουλευτές θα ήταν βαρύς και δριμύς, στη συγκεκριμένη περίπτωση ο Σύμβουλος έδειχνε ενδιαφέρον για την ηθική ανατροφή των παι-

[11] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος τέταρτον, έτος Α, 1901, Χανιά 3 Ιουλίου. Συνεδρίασις Θ', Δευτέρα, 28 Μαΐου 1901, σελ.76, 83-89.

διών. Η εικασία πως ο διορισμός του πρώην δημοδιδάσκαλου έγινε για εκλογικούς λόγους δεν ήταν δυνατόν να αποδειχθεί, αφού ένας πρώην δημοδιδάσκαλος δεν ήταν ικανός να επηρεάσει τόσο τις εκλογές. Ο Γιαμαλάκης δεν ήταν άξιος μομφής και ο μισθός των 100 δραχμών δεν ήταν μέγα ποσό, γιατί ο παιδονόμος έπρεπε να είναι άνθρωπος ηθικής αξίας και υπολήψεως. Τέτοιου είδους παιδονόμο δεν μπορούσε να βρει ο Σύμβουλος με λιγότερα χρήματα[12].

Ο Σύμβουλος είχε στη διάθεση των βουλευτών προς μελέτη τις εκθέσεις των παιδονόμων του νομού Χανίων, για να αντιληφθούν πόσα άτοπα πρόλαβαν και φυσικά του Κληματσάκη στις οποίες φαίνονταν ξεκάθαρα οι ενέργειές του[13]. Μια τέτοια έκθεση παρουσιάζουμε στη συνέχεια, ενδεικτική της εργασίας του παιδονόμου Χανίων. Στις 22 Αυγούστου 1901 ο παιδονόμος Χανίων Ε.Μ. Κληματσάκης υπέβαλλε έκθεση[14] στο Σύμβουλο Παιδείας και Θρησκευμάτων Βορεάδη[15], παρόλο που στο καθηκοντολόγιό του δεν σημειώνεται σχετική υποχρέωση. Η έκθεση αυτή παρουσιάζει έντονο ενδιαφέρον φέρνοντάς μας σε άμεση επαφή με τις παρατηρήσεις και διαπιστώσεις του παιδονόμου. Αναφέρει ότι, ενώ είχε ήδη ενημερώσει κατά τη λήξη του σχολικού έτους-30 Ιουνίου- τη Διεύθυνση για συμβάντα που έλαβαν χώρα από τις 7 Μαρτίου και μετά με προγενέστερη έκθεσή του, έκρινε σκόπιμο να στείλει νέα, αναλογιζόμενος το γενικό συμφέρον των μαθητών. Η έκθεση είναι σχετική με ανθρώπους για τους οποίους υπήρχε κοινωνική φήμη και ενδείξεις πως επρόκειτο για παιδεραστές. Έχουμε εδώ μια δεύτερη και πιο σημαντική παρέκκλιση του Κληματσάκη από το καθηκοντολόγιό του, αφού δεν κρίνει μαθητές αλλά ενήλικους πολίτες, καταγράφοντας μάλιστα πληροφορίες, φήμες και ενδείξεις. Ο παιδονόμος ανησυχούσε για την αρνητική επίδραση αυτών των ατόμων στην ηθική των μαθητών, αφού στόχος τους κατά τη γνώμη του ήταν η παραπλάνηση. Ζητά τη συνδρομή της εκτελεστικής και αστυνομικής εξουσίας στην επιτήρηση αυτών των ανθρώπων, διότι εκτιμά πως, αν δεν υπάρξει έλεγχος, μετά από λίγα χρόνια οι νέοι έντιμης διαγωγής θα μετρούνταν στα δάχτυλα κι έτσι *«θα υποσκάπτονταν τα κοινωνικά θεμέλια της πατρίδας».* Αφού σημειώνει πως δεν πρόκειται για εικασίες ή υπόνοιες, καταθέτει αντίγραφο ε-

[12] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος τέταρτον, έτος Α, 1901, Χανιά 3 Ιουλίου. Συνεδρίασις Θ', Δευτέρα, 28 Μαΐου 1901, σελ.83-89.
[13] Βλ. ό.π., σελ.83, 86.
[14] Το έγγραφο είναι διαθέσιμο στο Ι.Α.Κ. στο φάκελο *«Κρητική Πολιτεία. Ανωτ.Διεύθυνση Παιδείας και Θρησκευμάτων 1901-1905, Έγγραφα διάφορα».*
[15] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος Β, αριθ.37, Εν Χανίοις τη 21 Ιουλίου 1901. Κατά τη συγκεκριμένη ημερομηνία δημοσιεύτηκε το διάταγμα περί αποδοχής της παραίτησης του Γιαμαλάκη και διορισμού του Βορεάδη στη θέση του Συμβούλου Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και Θρησκευμάτων. Ο Βορεάδης ήταν πρώην Νομάρχης Ρεθύμνου.

πιστολής, της οποίας το πρωτότυπο είχε ήδη κατατεθεί στη Διεύθυνση, για να πληροφορηθεί ο Σύμβουλος σχετικά με τη διαγωγή ανθρώπου ο οποίος προσπαθούσε να διοριστεί ως διδάσκαλος της Γυμναστικής. Ο παιδονόμος αφήνει στην κρίση του Συμβούλου αν *«ο λύκος μπορούσε να ποιμάνει αρνιά;»* Συνεχίζοντας την καταγραφή ανησυχητικών γεγονότων, γράφει πως τον Ιούλιο ο υποδηματοποιός Α.Α.[16] υποσχέθηκε στον Γ.Μ., κλητήρα της Βουλής, ένα ζεύγος υποδημάτων, τον πλήρωσε με μετζίτια και φράγκα για να του χρησιμεύσει ως μαστροπός στη διαφθορά του μαθητή Κ.Κ.Φ., που δε γνώριζε τίποτε για την υπόθεση. Του υποσχέθηκε ακόμη μισό εικοσάφραγκο συγχρόνως με την εκτέλεση της μαστροπείας. Ο κλητήρας παρόλο που έλαβε τα χρήματα αρνήθηκε να εκτελέσει την πράξη και κατήγγειλε τον υποδηματοποιό στον παιδονόμο, ο οποίος με τη σειρά το ανέφερε στο Γενικό Επιθεωρητή και στον πατέρα του μαθητή. Το Μάιο, ο δεκατριάχρονος μαθητής Ε.Μ. προσεβλήθη από το δικολάβο Ν.Ε., γεγονός που ομολογήθηκε στον παιδονόμο από το θύμα μετά από ανάκριση. Ο Κληματσάκης ανακοίνωσε το συμβάν στο Γυμνασιάρχη. Σχολιάζει ακόμη την περιβολή και την κούρα κάποιων μαθητών, που έπρεπε να γίνουν πιο κόσμιες, διότι η θηλυπρεπής συμπεριφορά τους σκανδάλιζε.

Στη συνέχεια της εκθέσεώς[17] του παραθέτει κατάλογο υπόπτων που θα έπρεπε, σύμφωνα με αυτόν, να τεθούν υπό την άγρυπνη επιτήρηση της δικαιοσύνης. Εκείνος δηλώνει πως δεν αναλάμβανε καμία ευθύνη απέναντι στο νόμο, διότι μετέδιδε τις πληροφορίες που είχε συλλέξει ως παιδονόμος και όχι ως άτομο. Παραθέτει κατάλογο με υπόπτους για παιδεραστία, στον όποιο καταγράφει προσωπικά στοιχεία -όχι όλα κάθε φορά- όπως ονοματεπώνυμο, παρατσούκλι, επάγγελμα, διεύθυνση μαγαζιού, την ανήθικη πράξη στην οποία είχαν ήδη υποπέσει, την ποινή που τους είχε επιβληθεί ή την υποψία που υπήρχε για αυτούς. Στον κατάλογο συναντάμε Διευθυντή Ξενοδοχείου που συνελήφθη από τη γαλλική χωροφυλακή για απόπειρα αποπλάνησης τέκνου, άεργο φερόμενο ως μαστροπό παίδων, λεμβούχο τον οποίο ο Κληματσάκης είδε να πηγαίνει νυχτερινή βαρκάδα παιδιά που δεν ήταν μαθητές, καφεπώλη που καταδικάστηκε σε 1 μήνα φυλάκιση για εκβιασμό άλλου επαγγελματία, κρατούμενο

[16] Η φύση της έκθεσης μας υπαγορεύει να μην σημειώσουμε τα ονοματεπώνυμα των υπόπτων παρά μόνο τα αρχικά τους.

[17] Σε συνεδρίαση της Βουλής, τη Δευτέρα 28 Μαΐού 1901, ο Α.Κριάρης σημείωνε πως ούτε με τους παιδονόμους εξασκούνταν επίβλεψη και ο θεσμός ήταν άχρηστος. Ο Γιαμαλάκης θέλοντας να υποστηρίξει την επιλογή του καλεί τον Κριάρη να έλθει στο γραφείο του, να μελετήσει τις εκθέσεις των παιδονόμων και να δει πόσα άτοπα πρόλαβαν. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος τέταρτον, Εστενογραφημένα Πρακτικά της Βουλής, Χανιά 3 Ιουλίου, Περίοδος Α, Συνεδρίασις Θ', Δευτέρα, 28 Μαΐου 1901, σελ.83

για αποπλάνηση μαθητή, ράφτη που προσπάθησε να αποπλανήσει μαθητή, ράφτη που καταδικάστηκε παλαιότερα για απόπειρα εκβιάσεως, δικολάβο, επιπλοποιό, χρυσοχόο που διατηρούσε οίκο για αθέμιτους σκοπούς, σαγματοποιό που οργίαζε στη Διεθνή Λέσχη με διαφθαρμένους νέους, παντοπώλη, υπηρέτη καφενείου, μαγαζάτορα, ξενοδόχο, οινοπώλη, μάγειρα, άεργους, λοταρτζήδες, λεμβούχους -ένας από αυτούς ήταν γνωστός στην αστυνομία ως χασισοπότης και ταραξίας-, κλητήρα, πυροτέχνη, εισπράκτορα δημοτικών φόρων και καφεπώλη που χαρακτηρίζεται από τον παιδονόμο ως «χασισοπότης». Συνολικά σημειώνονται από τον παιδονόμο ως ύποπτοι για παιδεραστία τριάντα δύο άτομα. Σε κάποιες περιπτώσεις ο Κληματσάκης επισκεπτόταν τη Διεθνή Λέσχη, έκανε μεταμεσονύχτιους περιπάτους, κατέγραφε περιπτώσεις ενηλίκων και ανηλίκων με διεφθαρμένη συμπεριφορά, το όνομα του υπόπτου και την κολάσιμη πράξη με λεπτομέρειες: *«…τον ήκουσα να λέγει εις χριστιανοπαίδα να μεταβώσιν εις ύπνον όντα δε εν εσχάτη κραιπάλη», «…τούτον αντελήφθην τας νύκτας του χειμώνος οργιάζοντα εν τη Διεθνεί λέσχη μετά νέων διεφθαρμένων», «…τούτον συνέλαβον εις τα θαλάσσια λουτρά προ ημερών συμφωνούντα μετά τινός παίδος διεφθαρμένου ονομαζόμενον …», «…τούτον συνέλαβον πολλάς νύκτας του θέρους περιφερόμενον τας μεταμεσονύκτιους ώρας εις την όπισθεν του φρουρίου παραλία μετά παίδων διεφθαρμένων», «…τούτον αντιλήφθην ιδίοις όμμασιν τας νύκτας οδηγούντα παίδας μη όντας μαθηταί».*

Στη συνέχεια ο Παιδονόμος παραθέτει κατάλογο με παίδες και εφήβους διεφθαρμένους. Τα προσωπικά στοιχεία που δίνονται, όχι όλα κάθε φορά, είναι το ονοματεπώνυμό τους, η εθνικότητά τους (π.χ.Ισραηλίτης), οι συγγενείς, η ιδιότητα (π.χ. άεργος ή πρώην μαθητής Γυμνασίου) και οι ποινές (εξόριστος από το Ρέθυμνο λόγω αισχρής διαγωγής). Η έκθεση κλείνει με κατάλογο κέντρων και οίκων ύποπτων που βρίσκονταν στις συνοικίες Σπλάντζια, Τοπ Χανά και Νέο Φάληρο. Στα ύποπτα κέντρα συμπεριλαμβάνονταν Λέσχη, ξενοδοχείο, θέατρο, καφενεία, υποδηματοποιείο, οινοπωλείο, φεσοποιείο και γλυκισματοπωλείο[18].

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Οι επιστάτες, με ασαφή προσόντα και καθήκοντα που ορίζονταν από τη διεύθυνση του εκπαιδευτηρίου στο οποίο εργάζονταν, ήταν μια πρώιμη μορφή παιδονόμων, οι οποίοι παρακολουθούσαν την συμπεριφορά των μαθητών εντός και εκτός των Δημο-

[18] Δεν αντιστοιχίζουμε εδώ το είδος του κέντρου με τη συνοικία λόγω του ειδικού περιεχομένου της αναφοράς του παιδονόμου.

τικών σχολείων και του Γυμνασίου Χανίων κατά τη σχολική χρονιά 1899-1900. Το 1900-1901 οι αρμοδιότητές τους περιορίστηκαν εντός των Δημοτικών σχολείων και του Γυμνασίου, με το διορισμό παιδονόμου στο Γυμνάσιο Χανίων, ο οποίος ακολουθούσε τις εντολές του Γυμνασιάρχη και επιτηρούσε τη διαγωγή όλων των μαθητών εκτός σχολικού περιβάλλοντος. Οι παιδονόμοι είχαν απόλυτη ελευθερία στις κινήσεις τους με ελεύθερη είσοδο σε όλα τα καταστήματα της πόλεως, ακόμη και στα σπίτια μαθητών που έμεναν μόνοι, με σκοπό του έλεγχο της συμπεριφοράς. Η επικοινωνία με τους γονείς, το Γυμνασιάρχη και Διευθυντές Δημοτικών σχολείων για να τους ενημερώσουν σχετικά με προβληματικές συμπεριφορές ήταν μέρος της εργασίας τους. Σε έκθεση του παιδονόμου Χανίων όμως παρατηρείται παρέκκλιση στο καθηκοντολόγιό του, αφού καταγράφει και ενημερώνει για συμπεριφορές και ενήλικων πολιτών. Κάποιοι βουλευτές αντιμετώπισαν με προβληματισμό το θεσμό των παιδονόμων θέτοντας αντιρρήσεις για τον υψηλό μισθό τους και υπό αμφισβήτηση τη χρησιμότητά τους. Αντίθετα άλλοι βουλευτές συμφώνησαν με το διορισμό παιδονόμων και υποστήριξαν με επιχειρήματα τη θέση τους. Ο ίδιος ο Σύμβουλος υπεραμύνθηκε της αποφάσεώς του με κίνητρο τις καταγγελίες για άσεμνες συμπεριφορές μαθητών που του είχαν γνωστοποιηθεί.

Πολλές πληροφορίες για τη λειτουργία και την οργάνωση της Δημοτικής και Μέσης εκπαίδευσης στα Χανιά προέρχονται από σελίδες του τοπικού τύπου, ο οποίος όμως αποτέλεσε, όπως θα δούμε και παρακάτω, επιμορφωτικό μέσο και μοχλό κριτικής στις πρακτικές του Συμβούλου Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και Θρησκευμάτων.

ΜΕΡΟΣ Γ΄

«Ο ΤΟΠΙΚΟΣ ΤΥΠΟΣ ΧΑΝΙΩΝ»

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

«ΠΤΥΧΕΣ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΣΤΟΝ ΤΟΠΙΚΟ ΤΥΠΟ»

Ο τοπικός τύπος παρέχει αφειδώς πληροφορίες για την εκπαιδευτική οργάνωση και την τοπική ιστορία τον νομού Χανίων, αλλά αποτελεί και ο ίδιος μέσο το οποίο επιμορφώνει τους εκπαιδευτικούς, αναγνωρισμένο από την κυβέρνηση. Ταυτόχρονα ασκεί τον κατεξοχήν ρόλο του με κριτική για τα πεπραγμένα της κυβέρνησης και προσφέρει στο αναγνωστικό κοινό τα πρακτικά διδασκαλικού συνεδρίου που πραγματοποιήθηκε στα Χανιά στις 4-7 Απριλίου 1901.

1.1 Ο τοπικός τύπος Χανίων ως μέσο επιμόρφωσης – Περιοδικό *«Πρόοδος».*

Ο τοπικός τύπος του Νομού Χανίων άγγιξε την παιδεία και την εκπαίδευση όχι μόνο ειδησεογραφικά αλλά και ως επιμορφωτικό μέσο. Σημειώνουμε εδώ πως το Σύνταγμα της Κρητικής Πολιτείας, τον Απρίλιο του 1899, προϊδέαζε για τη μελλοντική σύνταξη και δημοσίευση ειδικού νόμου περί του τύπου, δίνοντας τις παρακάτω καίριες κατευθύνσεις. Η άδεια για έκδοση εφημερίδας ή περιοδικού δινόταν από την εκτελεστική αρχή, δηλαδή τον Ηγεμόνα που ασκούσε την εκτελεστική εξουσία με τους Συμβούλους του, οι οποίοι διορίζονταν και παύονταν από τον ίδιο με προσωπική βούληση. Το περιεχόμενο του τύπου δεν υφίστατο προληπτική λογοκρισία, ενώ επιτρεπόταν η κατάσχεση εντύπου αν προσέβαλε τον Ηγεμόνα, θρησκείες ή προκαλούσε ερεθισμό στους κατοίκους με ορατό τον κίνδυνο χαλάρωσης της δημοσίας τάξεως. Η κατάσχεση έπρεπε να επικυρωθεί από δικαστικό βούλευμα αλλιώς καταργούνταν, με τον Ηγεμόνα όμως να έχει τον πλήρη έλεγχο, αφού εκείνος ως Ανώτατος Άρχων της Πολιτείας απένεμε τη δικαιοσύνη διά των δικαστηρίων και έθετε τους νόμους μετά των βουλευτών. Μπορούσε να μεταβάλλει, σύμφωνα με την κρίση του, οποιαδήποτε δικαστική απόφαση είχε σχέση με τον τύπο και διόριζε τους δικαστές[1].

Οι Δημοδιδάσκαλοι του νομού Χανίων αλλά και όλης της νήσου θα μπορούσαν να επιλύσουν οποιεσδήποτε απορίες τους σχετικά με εκπαιδευτικά θέματα απευθυνόμε-

[1] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Α, αριθ.24, Εν Χανίοις τη 16 Απριλίου 1899, σελ.2-5. Για πληροφορίες περί του διατάγματος του τύπου βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Α, αριθ.71, Εν Χανίοις τη 22 Αυγούστου 1899.

νοι στο χανιώτικο περιοδικό η «*Πρόοδος*», το οποίο στις στήλες του θα φρόντιζε να απαντήσει σε αυτές. Η συνεργασία των συντακτών του περιοδικού με την Ανωτέρα Διεύθυνση Εκπαιδεύσεως και τους Επιθεωρητές ήταν δεδομένη, άρα οι εκπαιδευτικοί απευθυνόμενοι στο περιοδικό δεν αυθαιρετούσαν[2]. Πράγματι ο Σύμβουλος Εκπαιδεύσεως Ν. Γιαμαλάκης με εγκύκλιό του σύστησε το συγκεκριμένο περιοδικό σε όλους τους λειτουργούς της εκπαιδεύσεως, ενθαρρύνοντας τον Διευθυντή Κωνστ. Γ. Παπαδάκη και τους υπόλοιπους συντάκτες[3]. Απευθυνόμενος προς τους Γυμνασιάρχες, Καθηγητές, Νομαρχιακούς Επιθεωρητές, Διευθυντές και Διδασκάλους των Δημοτικών σχολείων, γνωστοποίησε την έναρξη εκδόσεως παιδαγωγικού και επιστημονικού περιοδικού με Διευθυντή και Υπεύθυνο Συντάκτη τον προαναφερθέντα καθηγητή του Γυμνασίου Χανίων. Ο τελευταίος είχε λάβει ήδη με Ηγεμονικό Διάταγμα τη νόμιμη άδεια έκδοσης και θα τον βοηθούσαν στο έργο του και άλλοι υπάλληλοι της Εκπαιδεύσεως, επιστήμονες και λόγιοι. Τόπος έκδοσης του περιοδικού ήταν τα Χανιά και η κυκλοφορία του ξεκίνησε την 1η Μαρτίου 1901. Ο Γιαμαλάκης, αφού μελέτησε το πρώτο τεύχος της Προόδου και άκουσε τις ανακοινώσεις του Διευθυντή και των συνεργατών του, κατέληξε στο συμπέρασμα πως πρόκειται για περιοδικό προορισμένο κυρίως για τους υπαλλήλους της Εκπαιδεύσεως, καθοδηγώντας τους νεώτερους και αποτελώντας ένα συνδετικό κρίκο για όλους τους εκπαιδευτικούς, μέσω της κοινής συνεργασίας για την έκδοσή του και της εφαρμογής των όσων περιείχε στην καθημερινή σχολική πρακτική. Φυσικά οι συντάκτες του δεν θα περιορίζονταν μόνο σε παιδαγωγικά και αμιγώς εκπαιδευτικά θέματα αλλά θα δέχονταν όλα τα είδη επιστημονικής ύλης. Το περιοδικό ήταν απόδειξη της επιστημονικής κίνησης της Πολιτείας, αφού σε αυτό καθηγητές και δάσκαλοι με ανάλογες δυνατότητες εξέλισσαν τη δημόσια εκπαίδευση με τη δημόσια συζήτηση, υποδεικνύοντας τρόπους βελτίωσης. Οι δημοδιδάσκαλοι όφειλαν να σπεύσουν να ωφεληθούν από τα δημοσιεύματα του περιοδικού, το οποίο σκοπό είχε πρωτίστως τη βελτίωση του διδασκαλικού κόσμου. Συνάμα έτυχε πλήρους επιδοκιμασίας από την Πολιτεία, η οποία το σύστηνε θερμά σε όλους τους υπαλλήλους της εκπαιδεύσεως και θεωρούσε πως ήταν το πρώτο τέτοιου είδους που εκδιδόταν στην ελεύθερη πατρίδα τους[4].

Η κυβέρνηση της Κρητικής Πολιτείας σε μια αμφίδρομη σχέση με το λαό ενδιαφέρθηκε από την πρώτη στιγμή της απελευθέρωσης της Νήσου για την ανάπτυξη της

[2] Βλ. στο περιοδικό «*Πρόοδος*», έτος Α, αριθ.1, Εν Χανίοις τη 1 Μαρτίου 1901, σελ.8.
[3] Βλ. στο περιοδικό «*Πρόοδος*», έτος Α, αριθ.2, Εν Χανίοις τη 15 Μαρτίου 1901, σελ.15.
[4] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος Β, αριθ.15, Εν Χανίοις τη 14 Μαρτίου 1901, σελ.53.

παιδείας. Ήταν ένας στόχος που σε περίπτωση ολοκλήρωσής του θα οδηγούσε σε κοινωνική ευημερία. Απώτερος σκοπός της Διευθύνσεως Δημοσίας Εκπαιδεύσεως ήταν το διδασκαλικό αξίωμα και οι λειτουργοί της εκπαιδεύσεως να λάβουν την κοινωνική αναγνώριση που τους αρμόζει. Θεωρητικά τουλάχιστον οι κυβερνώντες σκόπευαν να κάνουν την εκπαίδευση προσιτή για όλες τις τάξεις των πολιτών, οι οποίοι είχαν κατανοήσει πως η ελευθερία τους έπρεπε να είναι απαρχή για μόρφωση και πρόοδο. Η Βουλή από την πλευρά της όφειλε μέσα σε όλους τους τομείς της κοινωνικής, πολιτικής και οικονομικής οργάνωσης της Κρήτης να συμπεριλάβει σε περίοπτη θέση και τις προτάσεις της για την εκπαίδευση. Ο Δημοδιδάσκαλος όμως ήταν εκείνος που αποτελούσε την εικόνα της ποιότητας της παρεχόμενης εκπαίδευσης σε έναν τόπο όπου η προετοιμασία του προσωπικού δεν έτυχε της κατάλληλης μέριμνας, γεγονός αναπόφευκτο, διότι η νήσος έβγαινε από μια ταραχώδη περίοδο μαχών. Κανείς δεν έπρεπε να κατηγορήσει το Δημοδιδάσκαλο της εποχής για την ανεπάρκειά του, αφού οι περιστάσεις ήταν ακατάλληλες για μόρφωση, όμως όλοι οι εκπαιδευτικοί όφειλαν να μη αδιαφορήσουν σε οποιαδήποτε ευκαιρία επιμόρφωσης. Οι Δημοδιδάσκαλοι της Κρήτης ήταν φιλομαθείς και φιλότιμοι, χαρακτηρισμός που τους αποδόθηκε μετά την μεγάλη συμμετοχή τους σε πρακτικές ασκήσεις και διδασκαλίες που διοργανώθηκαν σε περιόδους εορτών και διακοπών, στις οποίες προσήλθαν αγόγγυστα παρόλη την ταλαιπωρία και τις δαπάνες και παραδεχόμενοι φεύγοντας πως είχαν βελτιωθεί. Στην κυβερνητική προσπάθεια και στο έργο των Νομαρχιακών επιθεωρητών για την εκπαιδευτική ανόρθωση είχε σκοπό να συνεισφέρει και το προαναφερθέν παιδαγωγικό και επιστημονικό περιοδικό, που θα εκδιδόταν κάθε 15 ημέρες στα Χανιά. Σκοπός του περιοδικού ήταν να επιμορφώσει τον δημοδιδάσκαλο μετρίας εκπαιδεύσεως χειραγωγώντας τον και να εξηγήσει με απλό τρόπο τις νεότερες παιδαγωγικές θεωρίες στην οικογένεια. Φυσικά το περιοδικό θα φιλοξενούσε στις στήλες του γνώμες των Νομαρχιακών Επιθεωρητών, θα ασχολιόταν με τη γυμνασιακή εκπαίδευση, τις αποφάσεις της Ανωτέρας Διευθύνσεως και ό,τι σχετιζόταν με την εσωτερική ή εξωτερική εκπαιδευτική κίνηση ως ένα κέντρο της επιτόπιας πνευματικής δράσης[5].

Το παιδαγωγικό και επιστημονικό περιοδικό η «*Πρόοδος*», σε τεύχος που εκδόθηκε στα Χανιά την άνοιξη του 1901, αφιέρωσε ολοσέλιδο άρθρο για τις σχολικές εορτές. Η στοργή για το σχολείο, η χαρά για το ευτυχές γεγονός, το πνεύμα της συναδελφικότητας που καλλιεργούνταν ανάμεσα στους μαθητές όλων των τάξεων του

[5] Βλ. στο περιοδικό «*Πρόοδος*», έτος Α, αριθ.1, Εν Χανίοις τη 1 Μαρτίου 1901, σελ.1, 2, 8.

σχολείου, δηλαδή στους κατοπινούς πολίτες μιας μεγάλης πατρίδας, ήταν οι απώτεροι σκοποί της διοργάνωσης σχολικών εορτών. Αυτές θεωρούνταν ως συμπλήρωμα της σχολικής εργασίας και όχι δευτερεύων παράγοντας αγωγής.

Υπήρχαν πολλά γεγονότα που θα μπορούσαν να αποτελέσουν αφορμή διοργάνωσης σχολικής εορτής όπως: η αρχή και το τέλος κάθε σχολικής χρονιάς, η υποδοχή νέων μαθητών ή απόλυση όσων ολοκλήρωσαν τον κύκλο σπουδών τους, ο διορισμός διδασκάλου, η δεκαετηρίδα διδασκάλου, η ίδρυση νέου σχολείου, η επέτειος της ελληνικής παλιγγενεσίας, η 9^{η} Δεκεμβρίου ως ημέρα αφίξεως του Πρίγκιπα Γεωργίου στο νησί, η 23^{η} Απριλίου ως ημέρα της ονομαστικής εορτής του Ηγεμόνα της Κρητικής Πολιτείας και του Βασιλιά των Ελλήνων, η επέτειος της εκδιώξεως του τουρκικού στρατού από την Κρήτη, οι τοπικές εορτές και η 1^{η} Μαΐου ως εορτή των ανθέων. Όλες οι παραπάνω αποτελούσαν πρώτης τάξεως αφορμές για διοργάνωση σχετικών σχολικών εορτών.

Η παρακολούθηση των δρώμενων από τους γονείς σίγουρα δημιουργούσε καλύτερες σχέσεις ανάμεσα σε αυτούς και το σχολείο, από την άλλη πλευρά όμως προκαλούσε δειλία σε μαθητές που δε γνώριζαν τους γονείς των συμμαθητών τους, μετατρέποντας έτσι τη χαρά της συμμετοχής σε άγχος επιτυχίας. Βέβαια η εκτέλεση ασμάτων, παιχνιδιών και γυμναστικών ασκήσεων λίγο θα μπορούσε να επηρεαστεί από την παρουσία γονέων, ενώ ιδιαίτερα στις εορτές που πραγματοποιούνταν στην ύπαιθρο οι γονείς έπρεπε να προσκαλούνται και όχι απλά να επιτρέπεται η προσέλευσή τους. Οι εορτές στην ύπαιθρο γίνονταν κυρίως κατά τις επετείους μεγάλων ιστορικών γεγονότων και χωρίζονταν σε δύο μέρη. Το πρώτο μέρος διεξαγόταν στο σχολείο και το δεύτερο, το πιο εύθυμο στην ύπαιθρο. Οι διδάσκαλοι ήταν ανάγκη να συμμετέχουν στα άσματα και στα γυμναστικά παιχνίδια. Θα έπρεπε η εορτή να γίνει βάσει σχεδίου, το οποίο δε θα διαιρούσε σε καμία περίπτωση τους μαθητές δίνοντας απαγγελίες σε κάποιες μόνο τάξεις ή όντας οι απαγγελίες αυτές προσιτές στην αφομοιωτική ικανότητα ορισμένων μόνο τάξεων. Τα άσματα έπρεπε να ψάλλονται από όλους τους μαθητές, ενώ μόνο στην περίπτωση του χορού ήταν δυνατόν να εκτελεστεί από ομάδα μαθητών προς παρόρμηση και ευχαρίστηση των υπόλοιπων. Όσοι απάγγειλαν ποιήματα, πάντα από αυτά που είχαν διδαχθεί στην τάξη, ήταν αντιπρόσωποι των τάξεων τους, οι οποίες καλό ήταν να συμμετέχουν στην επιλογή του αντιπροσώπου τους.

Στις εκάστοτε ομιλίες τους κατά τις σχολικές εορτές οι διδάσκαλοι δεν έπρεπε να θίγουν αμιγώς επιστημονικά ζητήματα. Παίρνοντας υπόψη το ακροατήριο στο οποίο

απευθύνονταν και του οποίου το ενδιαφέρον έπρεπε να κερδίσουν, μπορούσαν να προετοιμάσουν ένα λόγο αφιερωμένο στα ιδανικά της ζωής.

Μια σχολική εορτή σε γενικές γραμμές τηρούσε το παρακάτω πρόγραμμα: α)Ιεροτελεστία, β)Ερμηνεία της εθνικής σημασίας της εορτής από κάποιον Διδάσκοντα, γ)Απαγγελία τεμαχίων από το βιβλίο των Καθηκόντων και Δικαιωμάτων του Συνταγματικού Πολίτη όπως το *«Περί ισότητος»,* το *«Περί αδελφότητος»* και το *«Περί ελευθερίας»,* από το βιβλίο της Φυσικής Ιστορίας το *«Περί μελίσσης»,* το *«Περί Μύρμηκος»*, το *«Περί σηρικού βόμβυκος»,* ή ποιήματα διδαγμένα όπως *«Ποίημα εις τον Ιερόν Λόχον», «Το Εκκλησάκι», «Η προσευχή του στρατιώτου εν τη μάχη»* από το αναγνωστικό βιβλίο. Στη συνέχεια κάποιος διδάσκαλος διηγούνταν κάτι σχετικό με ό,τι απαγγέλθηκε προηγουμένως. Για παράδειγμα, εάν ο μαθητής απήγγειλε το *«Ποίημα εις τον Ιερόν Λόχον»,* ο διδάσκαλος ανέφερε στο λόγο τα σχετικά με το ιστορικό γεγονός το οποίο αποτελούσε το περιεχόμενο του ποιήματος, δηλαδή τη μάχη του Δραγατσανίου. Εάν ο μαθητής απήγγειλε το κεφάλαιο της Φυσικής Ιστορίας *«Περί σηρικού βόμβυκος»,* ο εκπαιδευτικός διηγούνταν συναφές αλλά ανέκδοτο κείμενο. Στα διαλείμματα ανάμεσα στα παραπάνω δρώμενα οι μαθητές έψελναν άσματα διδαγμένα στο σχολείο. Σε όσα σχολεία υπήρχε εξωτερικός επαρκής χώρος μπορούσαν να εκτελεστούν εγχώριοι χοροί και παιχνίδια γυμναστικής με τον Εθνικό Ύμνο να κλείνει την εορτή. Η διεξαγωγή πανηγυριού ήταν μια προτεινόμενη κατάληξη της σχολικής εορτής εάν φυσικά είχε εκ των προτέρων προγραμματιστεί και υπήρχε ο κατάλληλος χώρος. Η προετοιμασία για το πανηγύρι άφηνε αναμνήσεις σε όλους τους μαθητές και ενίσχυε την ομοφροσύνη και τη συναδελφικότητα[6].

Η 23^{η} Απριλίου 1901, ημέρα της ονομαστικής εορτής του Αρμοστή, Πρίγκιπα Γεωργίου ήταν αφορμή για διεξαγωγή εορτής από τα σχολεία των Χανίων, τα οποία θα απέδιδαν τιμές προς τον Ηγεμόνα. Πράγματι μετά το μεσημέρι στο Πεδίο του Άρεως οι μαθητές πραγματοποίησαν γυμναστικές ασκήσεις, έψαλλαν ύμνους, παρήλασαν και εκτέλεσαν μουσικά έργα. Οι μαθητές έψαλαν τον Κρητικό Ύμνο καθώς και τον ύμνο του Σαμάρα για τους Ολυμπιακούς αγώνες. Κατόπιν κάθε σχολείο χωριστά και ύστερα όλοι μαζί παρηλάσανε μπροστά από τον Πρίγκιπα. Ακολούθησαν συμπλέγματα γυμναστικών ασκήσεων στη σειρά από τα παρακάτω σχολεία: Δημοτικό Σχολείο Χαλέπας, Μουσουλμανικό Σχολείο Χανίων, Δημοτικό Σχολείο Χανίων. Ο γυμναστής Μπαμιέρος ήταν ο επικεφαλής των γυμναστών που είχαν αναλάβει την προετοιμασία

[6] Βλ. στο περιοδικό «*Πρόοδος*», έτος Α, αριθ.2, Εν Χανίοις τη 15 Μαρτίου 1901, σελ.11.

των μαθητών, οι οποίοι εκτελούσαν τα παραπάνω με θαυμαστή ακρίβεια. Στην εκδήλωση ακούστηκε διφωνία από το μελόδραμα Τροβατόρε, τριφωνία από τη Λουκία του Λάμερμουρ, έργα εκτελεσμένα με βιολί από 24 μαθητές του Γυμνασίου υπό τη διεύθυνση του Μπαμιέρου, το Freischutz του Weber από μαθητές του Παιδαγωγικού Τμήματος του Γυμνασίου σε τετράχορδα, με ταυτόχρονες ασκήσεις από τους άλλους μαθητές με κοντάρια και ασκήσεις με αλτήρα από τις τέσσερις τελευταίες τάξεις του Γυμνασίου. Κατόπιν οι μαθητές έψαλλαν τον κρητικό ύμνο και μια γερμανική μελωδία. Οι μαθητές του Γυμνασίου, ομοιόμορφα ντυμένοι με λευκό παντελόνι και μαύρες φανέλες, έψαλλαν τον Εθνικό Ύμνο χειροκροτούμενοι πολύ ζωηρά. Η εκδήλωση τελείωσε με μια μεγάλη ζητωκραυγή υπέρ του Ηγεμόνα. Ο Γεώργιος ήταν προσκεκλημένος και πράγματι προσήλθε στις τέσσερις το απόγευμα στην άμαξά του με το πλήθος να επευφημεί. Μαζί του παρακολούθησαν την εκδήλωση οι υπασπιστές του, το Ηγεμονικό Συμβούλιο και οι καθηγητές. Η κρητική χωροφυλακή παρούσα απέδιδε νενομισμένες τιμές. Ο Αρμοστής μετά το πέρας της εκδήλωσης επέστρεψε στη Χαλέπα[7].

Το προτεινόμενο και εγκεκριμένο από τη Διεύθυνση Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και Θρησκευμάτων περιοδικό «*Πρόοδος*» αποτελούσε αρωγό των Διδασκάλων στην ερμηνεία τροπαρίων και περικοπών του Ευαγγελίου. Οι εκπαιδευτικοί ήταν υποχρεωμένοι από το Νόμο να προβαίνουν σε ερμηνεία του Ιερού Ευαγγελίου αλλά δεν διέθεταν πάντοτε τα κατάλληλα βοηθήματα θρησκευτικού περιεχομένου. Το περιοδικό περιείχε Ευαγγελικές περικοπές, εξήγηση δύσκολων λέξεων ή φράσεων και θέματα που θα μπορούσαν να γίνουν αντικείμενο διαπραγμάτευσης με αφορμή τα αποσπάσματα του Ιερού Ευαγγελίου. Φυσικά ο διδάσκαλος δεν ήταν δυνατόν να ασχοληθεί με όλα τα θέματα συζήτησης αλλά με ένα προσωπικής του επιλογής. Τα συγκεκριμένα άρθρα διεκπεραιώνονταν από λειτουργούς της κρητικής εκκλησίας και οι διδάσκαλοι μπορούσαν να τα χρησιμοποιήσουν για να ετοιμάσουν κάποιο λόγο στα πλαίσια θρησκευτικής περίστασης εκφωνούμενο στην εκκλησία, μετά από άδεια του οικείου Αρχιερέα. Ιδιαίτερα δε οι απόφοιτοι εκ του Ιεροδιδασκαλείου διδάσκαλοι, που ήταν υποχρεωμένοι να εκφωνούν θρησκευτικούς λόγους, θα έβρισκαν απόλυτα χρήσιμα τα σχετικά άρθρα[8].

---

[7] Βλ. στην εφημ. *«Πατρίς»,* έτος Α, αριθ.181, Χανιά, Πέμπτη 26 Απριλίου 1901, σελ.1,2.

[8] Βλ. στο περιοδικό «*Πρόοδος*», έτος Α, αριθ.1, Εν Χανίοις τη 1 Μαρτίου 1901, σελ.5. Για παράδειγμα ανάλυσης περικοπών του Ευαγγελίου βλ. στο Μέρος Β΄ του παρόντος τόμου *«Η εκπαίδευση στο νομό Χανίων»,* κεφάλαιο 1, 1.1 *«Γνωστικά αντικείμενα Δημοτικών σχολείων, Ανώτερων Δημοτικών, Ιεροδιδασκαλείου και Γραμματοδιδασκαλείων»,* σελ.97,98.

1.2 Ο τοπικός τύπος Χανίων ως μέσο κριτικής.

Ο τοπικός τύπος δεν ήταν μόνο ειδησεογραφικό και επιμορφωτικό μέσο αλλά και δίοδος άσκησης κριτικής στην εξουσία. Η Νέα Έρευνα, χανιώτικη εφημερίδα, περιγράφει με λεπτομέρειες τα δύο πρώτα χρόνια της εκπαίδευσης στη νήσο. Το πρώτο σχολικό έτος που οργανώθηκε εξ' ολοκλήρου από την Κρητική Πολιτεία, κατά το 1899-1900, δικαιολόγησε απόλυτα τη διάταξη εκείνη του Συντάγματος που καθόριζε ως υποχρεωτική και δωρεάν παρεχόμενη τη δημοτική εκπαίδευση[9]. Οι 35.077 μαθητές της νήσου που κατεγράφησαν σε επίσημους στατιστικούς πίνακες αποδείκνυαν τη φιλομάθεια του λαού και το σεβασμό του στους νόμους της Πολιτείας, αφού η τελευταία δεν αναγκάστηκε να επιδιώξει την εφαρμογή αυτής της προοδευτικής και εκπολιτιστικής διάταξης. Το πρώτο εμπόδιο είχε πλέον ξεπεραστεί και οι οργανωτές της εκπαίδευσης έπρεπε στη συνέχεια να οργανώσουν διδακτήρια, σύμφωνα με τους επιστημονικούς κανόνες και τις τοπικές ανάγκες. Από εκεί και ύστερα ξεκίνησαν οι δυσχέρειες με την Πολιτεία να μην μπορεί να ανταποκριθεί στις εκπαιδευτικές ανάγκες, με αποτέλεσμα οι κοινότητες, δηλαδή ο λαός να πληρώσει για να οικοδομηθούν διδακτήρια - συνολικά 523 σε όλη τη νήσο-, καλύπτοντας έτσι έστω με πρόχειρα οικήματα το κενό των διδακτηρίων. Παρόλη την αρωγή αυτή οι διοικούντες αδυνατούσαν να εξασφαλίσουν τα απαραίτητα έπιπλα και διδακτικά όργανα. Έτσι το βάρος τούτο το ανέλαβαν πάλι οι κοινότητες, υποχρέωση αντισυνταγματική αφού το Δημόσιο ταμείο ήταν αυτό που έπρεπε να τροφοδοτήσει με χρήματα αυτές τις ενέργειες, χρήματα από τους φόρους που κατέβαλαν οι πολίτες. Αυτές ήταν οι συνθήκες υπό τις οποίες λειτούργησαν 523 σχολεία σε όλη τη νήσο κατά το σχολικό έτος 1899-1900[10].

Περνώντας στο σχολικό έτος 1900-1901, το μέτρο της Πολιτείας να μειώσει σχεδόν στο μισό τον αριθμό των σχολείων αποτελούσε ουσιαστικά εξαπάτηση του λαού ο οποίος πίστεψε πως παρήλθαν τα έτη των ημίμετρων[11]. Η αιτιολόγηση πως οι όποιες περικοπές οφείλονταν στις οικονομικές δυσχέρειες δεν μπορούσε να στηριχθεί ως δικαιολογία. Ο κύριος τούτος κλάδος της δημόσιας υπηρεσίας έπρεπε να λειτουργήσει οπωσδήποτε όσο το δυνατόν καλύτερα, όπως και όλοι οι κλάδοι οι σχετικοί με την ευημερία του λαού, ήτοι η δημόσια ασφάλεια και η δικαιοσύνη. Η εξοικονόμηση

[9] Βλ. σχετικά με αυτή τη διάταξη στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Α, αριθ.24, Εν Χανίοις τη 16 Απριλίου 1899, σελ.2.
[10] Βλ. στην εφημ. *«Νέα Έρευνα»,* έτος Α, αριθ.9, ΧΑΝΙΑ 11 Ιουνίου 1901 – Τρίτη, σελ.2.
[11] Βλ. ό.π.

χρημάτων δεν έπρεπε να επιτευχθεί μέσω ελάττωσης του αριθμού των σχολείων και ίδρυσης των *«Ημιημερησίων»* σχολείων, μέτρο τραγελαφικό με μοναδικό προτέρημα την εφαρμογή του στη Γερμανία. Εκεί όμως το σιδηροδρομικό δίκτυο που συνέδεε τις αγροτικές κώμες με τα διάφορα κέντρα είχε ως μέση ταχύτητα τα 60 χιλιόμετρα την ώρα, ενώ την ίδια χρονική περίοδο στην Κρήτη δεν υπήρχαν καν βάτοι δρόμοι να συνδέουν δύο χωριά σε απόσταση όχι περισσότερη του ενός τετάρτου. Ο πτωχός γραμματοδιδάσκαλος αδυνατούσε να επισκεφθεί για μήνες την πατρική του οικεία, η οποία δεν απείχε από το σχολείο που εργαζόταν παραπάνω από μία ή δυο ώρες. Οι αρχιτέκτονες που εργάζονταν για την Κρητική Πολιτεία δεν ήταν αυτοί που ζήτησαν πληροφορίες για τον τύπο των διδακτηρίων από το αρμόδιο Υπουργείο της Ελλάδας αλλά οι νομαρχιακοί επιθεωρητές. Η ενέργεια αυτή αποδείκνυε ανωμαλία στην ιεραρχική τάξη, αφού αρμοδιότητα των τελευταίων ήταν εποπτεία της λειτουργίας των σχολείων και η χειραγωγία των διδασκάλων. Η Κυβέρνηση προσπαθώντας να βοηθήσει τις κοινότητες να εξασφαλίσουν διδακτικά όργανα και έπιπλα επέβαλλε σε κάθε μαθητή οποιουδήποτε είδους Δημοτικού σχολείου την πληρωμή 1 δραχμής για κάθε εξάμηνο φοίτησης. Ήταν ένα μέτρο που ίσχυσε μόνο για τη σχολική χρονιά 1899-1900 και καταργήθηκε την επόμενη ως αντισυνταγματικό. Η Ανωτέρα Διεύθυνση επί της Εκπαιδεύσεως αντιμετωπίστηκε με ειρωνικό ύφος από την εφημερίδα «Νέα Έρευνα», η οποία σε άρθρο της προτείνει να αφεθεί και η διαδικασία εξεύρεσης και μισθοδοσίας εκπαιδευτικού προσωπικού στις κοινότητες και στη Διεύθυνση να απομείνει μόνο ο υψηλός αυτής τίτλος. Η εφημερίδα συνέχισε με τον ίδιο καυστικό τόνο. Τα θρανία, για τα οποία δαπανήθηκαν πολλά χρήματα αχρηστεύονταν στα διάφορα χωριά, τοποθετημένα στην ύπαιθρο, γιατί δεν προηγήθηκε η κατασκευή των διδακτηρίων ή στα παράλια διαφόρων επαρχιών, διότι δεν εξοικονομήθηκαν ακόμη από τις κοινότητες τα μέσα μεταφοράς, τα οποία επιβλήθηκαν σε αυτές από την Κυβέρνηση. Αντίθετα, στην Ελλάδα, η Κυβέρνηση εξέθετε τις παραγγελίες θρανίων σε μειοδοσία μόνο όταν λάβαινε επίσημες πληροφορίες από τους νομάρχες, τους νομομηχανικούς και τους επιθεωρητές ότι η οικοδομή ενός ή και πολλών διδακτηρίων είχε περατωθεί και υπολείπονταν μόνο τα θρανία. Αυτή κυβερνητική πράξη αντί να προκαλέσει θύελλα αντιδράσεων, είχε οδηγήσει μόνο σε μία άτονη επερώτηση στη Βουλή, η οποία δεν αποκλειόταν να αποκρουσθεί από την Κυβέρνηση που πίστευε πως θυσιάστηκε

για να οικοδομήσει και να εξοπλίσει διδακτήρια αντάξια ενός λαού που διψάει για γνώση[12].

Όμως ο τοπικός τύπος ήταν και μοχλός πίεσης για την ανάπτυξη της παιδείας ή για πραγματοποίηση αλλαγών στους εκπαιδευτικούς νόμους. Η *«Νέα Έρευνα»* με άρθρο της ξεκαθάριζε πως θα ήταν παράβλεψη της Κρητικής Βουλής να μην ψηφίσει το απαιτούμενο χρηματικό ποσό για την έκδοση της *«Ιστορίας της Κρήτης»,* έργου εμβριθούς, από τον καθηγητή και Γυμνασιάρχη Βασίλειο Ψιλάκη[13]. Επίσης δημοσίευσε αίτηση των κατοίκων των Δήμων Κολυμβαρίου, Πανεθύμου και Βουκολιών της επαρχίας Κισάμου, την οποία παρέλαβε η Βουλή κατά το τέλος της σχολικής χρονιάς 1900-1901. Σε αυτήν οι κάτοικοι αιτούνταν να ιδρυθούν περισσότερα του ενός Δημοτικά σχολεία στις περιοχές τους. Το ένα διτάξιο που υπήρχε στην Πανέθυμο δεν κάλυπτε τις ανάγκες των κατοίκων. Στο έγγραφό τους οι κάτοικοι σημείωναν εκτός των άλλων την τραγική κατάσταση στην οποία είχε επέλθει η δημοτική εκπαίδευση στις επαρχίες και τις αδικίες που υφίσταντο λόγω του ισχύοντος εκπαιδευτικού συστήματος. Επίσης θεωρούσαν αναγκαία την ίδρυση Ανώτερου Δημοτικού σχολείου καθορίζοντας μάλιστα τη θέση της οικοδόμησής του. Η Ιερά Μονή Γωνιάς ήταν το καταλληλότερο μέρος και για το κεντρικό της θέσης και για το υγιεινό κλίμα. Τα παράπονα των συγκεκριμένων κατοίκων και γενικότερα των αγροτικών πληθυσμών ήταν δίκαια και ήλπιζαν στη συνδρομή της Βουλής προς ένα δικαιότερο εκπαιδευτικό σύστημα εναρμονισμένο με το Σύνταγμα, που υπαγόρευε τη δωρεάν παροχή της Δημοτικής εκπαίδευσης σε όλες τις λαϊκές τάξεις[14].

Η Δημοτική εκπαίδευση στα Χανιά και σε όλη τη νήσο κατά το σχολικό έτος 1900-1901 είχε ως βάση τον Οργανισμό Δημοσίας Εκπαιδεύσεως του 1899. Στο κεφάλαιο Δ – *«Περί Υποχρεωτικής Φοιτήσεως»* καθορίζονταν τα όρια της υποχρεωτικής φοίτησης στη Δημοτική εκπαίδευση. Κάθε παιδί ανεξαρτήτως φύλου ήταν υποχρεωμένο να φοιτήσει στο Δημοτικό σχολείο από την αρχή του 6^{ου} έτους του έως το τέλος του 9^{ου} [15]. Εκπαιδευτικός απέστειλε επιστολή στη χανιώτικη εφημερίδα *«Κέντρον»* εκφράζοντας την απογοήτευσή του για το ανεφάρμοστο της παραπάνω διάταξης. Η φοίτηση μαθητών ηλικίας 6 ετών στα σχολεία αλλά και η διδασκαλία τους, ακόμη και με τα εφαρμόσιμα παιδαγωγικά συστήματα, ήταν μάταιη και έπρεπε να ξεκινάει από τα 8

[12] Βλ. στην εφημ. *«Νέα Έρευνα»,* έτος Α, αριθ.10, ΧΑΝΙΑ, 13 Ιουνίου 1901 – Παρασκευή, σελ.1, 2.
[13] Βλ. στην εφημ. *«Νέα Έρευνα»,* έτος Α, αριθ.12, ΧΑΝΙΑ, 22 Ιουνίου 1901 – Παρασκευή, σελ.3.
[14] Βλ. στην εφημ. *«Νέα Έρευνα»,* έτος Α, αριθ.13, ΧΑΝΙΑ, 26 Ιουνίου 1901 – Τρίτη, σελ.2.
[15] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899, σελ.2.

έτη. Οι μαθητές της Α' Δημοτικού δεν μπορούσαν να θυμηθούν τις φωνές που είχαν μάθει την αμέσως προηγούμενη μέρα[16]. Η ίδια χανιώτικη εφημερίδα σε επόμενο φύλλο της επανήλθε στο ίδιο θέμα αναδεικνύοντας συνοπτικά πως εφαρμοζόταν η υποχρεωτική φοίτηση σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες την ίδια χρονική περίοδο. Στην Ιταλία η στοιχειώδης εκπαίδευση ήταν υποχρεωτική για τα παιδιά από 6 έως 9 ετών και στην Πρωσία από 6 έως 14. Στην Αυστρία έπρεπε οι μαθητές να έχουν συμπληρώσει τα 6 έτη και συνέχιζαν τη φοίτησή του μέχρι τα 14 συμπληρωμένα έτη. Η συμπλήρωση του 6ου έτους ήταν συνήθης απαίτηση στην Ελβετία, αλλά όχι σπάνια και του 7ου. Τέλος ο Σαξονικός Νόμος καλούσε τους μαθητές σε υποχρεωτική εκπαίδευση επί 8 συναπτά έτη από το 6 συμπληρωμένο έτος τους έως το δέκατο τέταρτο[17].

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Το περιοδικό «*Πρόοδος*» πράγματι καινοτόμησε στα εκπαιδευτικά τεκταινόμενα του νομού Χανίων, αποτελώντας σπουδαίο επιμορφωτικό έντυπο για τους συνδρομητές-εκπαιδευτικούς, γραμμένο από εκπαιδευτικούς της πράξης. Πέρα από τις παιδαγωγικές θεωρίες το περιοδικό καταπιανόταν και με άλλες παραμέτρους της σχολικής ζωής εξίσου σημαντικές με τα γνωστικά αντικείμενα και τη διδασκαλία. Η διοργάνωση εορτών στο σχολικό περιβάλλον ήταν μια καίρια παράμετρος που έπρεπε να εφαρμοσθεί επιτυχώς, γι' αυτό και το περιοδικό πρότεινε ένα πλήρες εορταστικό πρόγραμμα με τη συνεργασία μαθητών και διδασκάλων να βρίσκεται σε πρώτο πλάνο. Οι γιορτές αφορούσαν στην ενίσχυση των γνώσεων και του φρονήματος των μαθητών αλλά απαιτούσαν την ενεργό συμμετοχή των διδασκόντων και ενίοτε παρείχαν την κατάλληλη ευκαιρία ψυχαγωγίας στην τοπική κοινωνία. Η ερμηνεία περικοπών και τροπαρίων του Ευαγγελίου από τους διδάσκοντες στο σχολικό περιβάλλον ή στην εκκλησία μπορούσε να πραγματοποιηθεί ορθότατα με την αρωγή του περιοδικού «*Πρόοδος*», το οποίο πράγματι προσέφερε ερμηνευτικά σχόλια σε απλοποιημένη μορφή για να είναι κατανοητά και εύκολο να διδαχθούν. Εκτός από επιμορφωτικό μέσο, ο τοπικός τύπος αποτελούσε μοχλό κριτικής προς το Σύμβουλο της Εκπαιδεύσεως, ενώ συνάμα άσκησε πίεση για ανάπτυξη της παιδείας και πραγματοποίηση αλλαγών στους εκπαιδευτικούς νόμους.

[16] Βλ. στην εφημ. *«Κέντρον»,* έτος Α, αριθ.54, Χανιά, Πέμπτη 28 Σεπτεμβρίου 1900, σελ.1, 2.
[17] Βλ. στην εφημ. *«Κέντρον»,* έτος Α, αριθ.56, Χανιά, Κυριακή 8 Οκτωβρίου 1900, σελ.1, 2.

1.3 Διδασκαλικό συνέδριο στα Χανιά.

Κατά το 1901, όπως και την προηγούμενη σχολική χρονιά 1899-1900, οι δημοδιδάσκαλοι της νήσου είχαν κληθεί στις έδρες των Νομών να συμμετάσχουν στα διδασκαλικά συνέδρια, που είχαν θεσμοθετηθεί με το Διάταγμα περί Διοικήσεως και επιθεωρήσεως της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως του 1899. Σύμφωνα με αυτό κάθε Νομαρχιακός Επιθεωρητής ήταν υποχρεωμένος να συγκαλέσει μία φορά το έτος, ως πρόεδρος, διδασκαλικό συνέδριο του Νομού. Οι συνεδριακές συζητήσεις θα κινούνταν σε εκ των προτέρων καθορισμένα παιδαγωγικά και μεθοδολογικά θέματα από το Νομαρχιακό Επιθεωρητή υπό την έγκριση του Συμβούλου Εκπαιδεύσεως. Οι συμμετέχοντες σε διδασκαλικά συνέδρια δεν είχαν δικαίωμα σε οδοιπορικά έξοδα ή αποζημίωση[1]. Ο συνδυασμός της αρτιότερης μόρφωσης των νέων με την πείρα των μεγαλύτερων σε ηλικία συναδέλφων τους ήταν επωφελής και τα συνέδρια μιας πρώτης τάξεως ευκαιρία να ενισχυθεί ο δεσμός ανάμεσα στους συναδέλφους ενός μεγάλου κλάδου, στον οποίο ο λαός είχε εμπιστευθεί τη διαπαιδαγώγηση των τέκνων του[2].

Το συνέδριο στο νομό Χανίων ξεκίνησε στις 4 Απριλίου 1901, στις 5 και 6 του ίδιου μήνα συζητήθηκαν θέματα προαποφασισμένα, στις 7 απαντήθηκαν υπηρεσιακές απορίες, ο Γενικός Επιθεωρητής Ι.Περδικάρης μίλησε για την ενότητα στον κλάδο της εκπαίδευσης και ο Σύμβουλος Ν.Γιαμαλάκης αποχαιρέτησε τους δημοδιδασκάλους. Η εκδήλωση έκλεισε με αναμνηστική φωτογραφία όλων των συμμετεχόντων στο Δημοτικό Κήπο. Το περιοδικό «*Πρόοδος*», εκδιδόμενο στα Χανιά, με ειδικούς ανταποκριτές του στο συνέδριο, χάρισε στους αναγνώστες του τα Πρακτικά του Συνεδρίου, από τα οποία αντλούμε χρήσιμες πληροφορίες για την οργάνωση και το περιεχόμενό του.

Το πρωί της 4ης Απριλίου 1901, στη μεγάλη αίθουσα του Ανώτερου Δημοτικού σχολείου Νομού Χανίων βρέθηκαν 15 Διδασκάλισσες και 100 περίπου Διδάσκαλοι, Χριστιανοί και Μουσουλμάνοι. Ο πρώτος που πήρε το λόγο, ύστερα από την καθιερωμένη προσευχή, ήταν ο Κυριάκος Χελιουδάκης, Νομαρχιακός Επιθεωρητής Νομού Χανίων και Σφακίων, ο οποίος τόνισε το αναγκαίον της μεταρρύθμισης που πραγματοποιήθηκε στη δημοτική εκπαίδευση με προγράμματα που συνεισέφεραν στη μόρφωση των τέκνων της νήσου. Στη συνέχεια εισήγαγε το πρώτο θέμα προς συζήτηση:

[1] Βλ. στην εφημ. *«Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας»*, έτος Α, αριθ.58, Εν Χανίοις τη 10 Ιουλίου 1899, σελ.2, 3.
[2] Βλ. στο περιοδικό «*Πρόοδος*», έτος Α, αριθ.4, Εν Χανίοις τη 15 Απριλίου 1901, σελ.33.

«Πώς προκαλείται η αυτενέργεια των μαθητών;» ανακοινώνοντας ο ίδιος διττή ανάλυση της έννοιας αυτενέργεια, ψυχολογική και παιδαγωγική. Κάθε παιδί γεννιέται με έμφυτη την όρεξη της παρατήρησης και της μάθησης. Τα πρώτα χρόνια της ζωής του γοητεύεται από οτιδήποτε βλέπει, ακουμπά και γενικά ερεθίζει τις αισθήσεις του. Η προσοχή του δεν έχει μεγάλη διάρκεια αλλά συνεχώς ανανεώνεται προς νέα ερεθίσματα. Αυτή η συμπεριφορά του παιδιού, η προσοχή του προς κάθε τι νέο, η περιέργειά του συνοδεύεται από αυτενέργεια, αφού τα παιδιά επινοούν συνεχώς νέα παιχνίδια ή τα διαλύουν θέλοντας να μάθουν το μυστικό τους και στη συνέχεια προσπαθούν να τα επανασυνθέσουν. Αυτή ακριβώς την αυτενέργεια, που είναι έμφυτη, θέλει να ικανοποιήσει και η Παιδαγωγική. Ο Πεσταλότσι και ο Ρουσσώ ήδη πολύ πριν το 1901 είχαν μιλήσει για ανάγκη μεταβολής της παθητικής στάσης του μαθητή σε ενεργητική, έτσι ώστε και ο ίδιος να συμμετέχει στη διαδικασία πρόσκτησης γνώσης. Στην αυτενέργεια στηρίζεται και το σύστημα Frobel με το οποίο το παιδί, πριν αποκτήσει αναγνωστική ικανότητα, παρατηρεί αντικείμενα, τις ομοιότητες και τις διαφορές τους, επινοεί, εφευρίσκει και ικανοποιείται η ανάγκη ενέργειας μέσω των κινήσεων του χεριού οι οποίες είναι σύμφωνες με τη διάνοια. Στη διδασκαλία η αυτενέργεια πρέπει να προωθηθεί γιατί οι γνώσεις που αποκτούνται με αυτή τη διαδικασία είναι μόνιμες, σε αντίθεση με αυτές που μεταδίδονται από το διδάσκοντα και χαρακτηρίζονται από μια προσωρινότητα. Οι γνώσεις που προέρχονται από αυτενεργό συμπεριφορά δεν μπορεί παρά να χαροποιούν το μαθητή και να τον γεμίζουν αυτοπεποίθηση. Απώτερος σκοπός μιας διδασκαλίας που ενισχύει την αυτενέργεια αποτελεί η αυτοαγωγή κατά την οποία ο μαθητής αποτελεί διδάσκαλο του εαυτού του. Φυσικά η διαδικασία αυτή για το Διδάσκαλο είναι επίπονη ειδικότερα στην αρχή, όμως στη συνέχεια αποζημιώνεται έχοντας ελαττωμένη σε κόπο εργασία. Βεβαίως ο Διδάσκαλος δεν παύει ποτέ να υποστηρίζει τον μαθητή του. Η παραπάνω παιδαγωγική και ψυχολογική ανάλυση της έννοιας αυτενέργεια ήταν το κύριο θέμα ανάλυσης την πρώτη ημέρα του συνεδρίου[3].

Ο παιδαγωγικός όρος *«αυτενέργεια»* δεν αποτέλεσε αντικείμενο συζήτησης στους εκπαιδευτικούς κύκλους της Κρητικής Πολιτείας πρώτη φορά στο συγκεκριμένο διδασκαλικό συνέδριο. Ο Παναγιώτης Οικονόμου, διδάσκοντας ο ίδιος Παιδαγωγική στα Χανιά και στο Ηράκλειο ως προπαρασκευαστική άσκηση σε Δημοδιδασκάλους που δεν ήταν απόφοιτοι Διδασκαλείου, αλλά επιθυμούσαν να συμμετάσχουν στις εξε-

[3] Βλ. στο περιοδικό «*Πρόοδος*», έτος Α, αριθ.4, Εν Χανίοις τη 15 Απριλίου 1901, σελ.33, 34.

τάσεις του Αυγούστου του 1900 για να αναγνωριστούν οριστικοί δημοδιδάσκαλοι, εισήγαγε τον όρο *«αυτενέργεια».* Η εκπαιδευτική κοινότητα ένα περίπου χρόνο μετά τη διδασκαλία της νέας Παιδαγωγικής, η οποία εκδόθηκε από το τυπογραφείο της Κρητικής Πολιτείας στα Χανιά, φαίνεται πως έχει υιοθετήσει τις προτάσεις του Π.Οικονόμου, ο οποίος σε περίπου δύο μήνες από την αφετηρία του διδασκαλικού συνεδρίου θα αναλάμβανε χρέη Γενικού Επιθεωρητή Δημοσίας Εκπαιδεύσεως στα σχολεία της Κρήτης. Είχε μετακληθεί από την Ελλάδα στην οποία χρημάτισε Διευθυντής του Διδασκαλείου Αθηνών από το 1898 έως το 1900. Στην συνοπτική έκδοση της νέας παιδαγωγικής σημειώνεται πως στη διδασκαλία με αυτενέργεια πρέπει οι μαθητές οι ίδιοι να βρίσκουν τις ιδιότητες των πραγμάτων, ενώ ο διδάσκαλός πρέπει να τους εφιστά την προσοχή στο παρατηρητέο και να επανορθώνει τα λάθη. Οποιαδήποτε γνώση προέρχεται από αυτενέργεια του μαθητή, εντυπώνεται καλά στο νου του, ενώ η ερωτηματική διδασκαλία προάγει την αυτενέργεια του μαθητή. Οι ερωτήσεις πρέπει να είναι σύντομες, αμετάβλητες, προς όλους τους μαθητές, να μην προκαλούν ένα απλό ναι ή όχι στην απάντηση και διατυπωμένες έτσι ώστε να μην επιδέχονται διάφορες απαντήσεις. Στην προφορική διατύπωσή τους πρέπει να τονίζεται το σημείο στο οποίο αφορά η απάντηση[4]. Η νεωτερική παιδαγωγική έννοια της «αυτενέργειας», η οποία αποτελεί και στη σύγχρονη εποχή περισσότερο ζητούμενο παρά δεδομένο, είναι μια μορφή *«προίκας»* που φέρνει από τη μητέρα Ελλάδα ο Π.Οικονόμου και η υιοθέτησή της από τους Κρήτες εργαλειοποιεί τον πόθο τους για ένωση.

Στις 5 Απριλίου 1901 πραγματοποιήθηκε η δεύτερη συνεδρία, με τους διδασκάλους να καλούνται να λάβουν το λόγο σχετικά με τους τρόπους πρόκλησης της αυτενέργειας των μαθητών. Οι απόψεις τους ποικίλλουν. Ο εκπαιδευτικός με σαφείς, ανάλογες με το μαθητικό δυναμικό ερωτήσεις είναι δυνατό να οδηγήσει σε αυτενέργεια τον μαθητή, ώστε να βρει το ζητούμενο σε όλα τα μαθήματα. Όταν θέτει ερωτήματα, οφείλει να απευθύνεται στην πρόοδο και ευφυΐα του μέσου όρου της τάξεως και όχι αποκλειστικά στους ικανότερους ή στους ασθενέστερους των μαθητών του. Οι μαθητές πρέπει να προκαλούνται σε εγκατάλειψη της παθητικής στάσης τους, η οποία θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως δουλοπρεπής και να μην εμποδίζονται στην έκφραση της χαράς τους σε κάθε περίπτωση αυτενέργειας. Σε μερικές περιπτώσεις είναι δυνα-

[4] Βλ. Οικονόμου Π., Σύνοψις της Νέας Παιδαγωγικής διδαχθείσης εν Χανίοις και Ηρακλείω εις τους Κρήτας Δημοδιδασκάλους, 1900, σελ. 5, 11, 14-16.

τόν κατά την ώρα του μαθήματος να επιτραπεί στους μαθητές να μιλάνε περισσότερο από το διδάσκοντα. Για παράδειγμα κατά την περιγραφή ενός αντικειμένου προηγούνται οι παρατηρήσεις των μαθητών και ακολουθεί εκείνος που κάλυπτε τα κενά τους. Ο Διδάσκαλος, αφού υποβάλλει κάποια ερώτηση στους μαθητές του, οφείλει να περιμένει να σκεφτούν και κατόπιν τους προσκαλεί να απαντήσουν. Η απάντηση του μαθητή φανερώνει τον τρόπο σκέψης του. Η αυτενέργεια είναι δυνατόν να εφαρμοσθεί σε όλα τα μαθήματα. Στα Ελληνικά φερ' ειπείν με παράθεση πολλών παραδειγμάτων από τον εκπαιδευτικό στα οποία ενυπάρχει ο κανόνας, τα παιδιά θα μπορούσαν να τον διατυπώσουν μόνα τους. Στη Φυσική ο μαθητής οδηγείται στη διατύπωση νόμου μέσω εκτέλεσης πειραμάτων. Οι κατάλληλες ερωτήσεις σε όλα τα μαθήματα πρέπει να ελαττώνονται σε μεγαλύτερες τάξεις και είναι άριστο μέσο αυτενέργειας[5]. Στην Ιστορία ειδικότερα κάτι τέτοιο θα ήταν δυνατό λόγω ανάπτυξης της λεκτικής ικανότητας των μαθητών, όχι όμως και στη Γεωγραφία[6].

Το ζήτημα της αυτενέργειας των μαθητών επεκτάθηκε και στις σιωπηλές εργασίες. Οι γραφικές εργασίες της Δ τάξης πρέπει να είναι μέτριας δυσκολίας και στη Γ να δίδεται ιστορικό κείμενο προς περίληψη ή ακόμη και προς σύγκριση δύο ιστορικών γεγονότων[7].

Συνεχίζοντας οι εκπαιδευτικοί των Χανίων τη συνδιαλλαγή απόψεων σχετικά με τους τρόπους πρόκλησης της αυτενέργειας των μαθητών αναφέρθηκαν στην τακτική της επανάληψης και στο συνδυασμό της με την πρόκληση αυτενέργειας. Κατά την τριμηνιαία, εξαμηνιαία ή τελική επανάληψη σε κάθε μάθημα, κατά την επανάληψη του προηγούμενου μαθήματος πριν παραδοθεί το επόμενο, κατά την ολική ή κατά τμήματα επανάληψη του νέου μαθήματος είναι δυνατόν να εγερθεί αυτενέργεια, όταν η επανάληψη γίνεται με πολλές ερωτήσεις και με πολλή υπομονή. Εάν η απάντηση του μαθητή είναι ανεπαρκής από γλωσσική ή λογική περιεκτικότητα, δεν θα πρέπει να διακόπτεται αλλά να διορθώνεται μετά το πέρας της απάντησής του. Οι μαθητές δεν πρέπει να χρησιμοποιούν στην απάντησή τους τμήμα της ερώτησης που τους τέθηκε. Η συνεργασία μαθητών και διδασκόντων ήταν σημαντικότατη με τους τελευταίους να αφαιρούν τα εμπόδια και να υποδεικνύουν τα σημεία στήριξης για εξαγωγή της γνώσης[8].

[5] Βλ. στο περιοδικό «*Πρόοδος*», έτος Α, αριθ.4, Εν Χανίοις τη 15 Απριλίου 1901, σελ.34.
[6] Βλ. στο περιδικό «*Πρόοδος*», έτος Α, αριθ.5, Εν Χανίοις τη 1 Μαΐου 1901, σελ.41.
[7] Βλ. ό.π.
[8] Βλ. ό.π., σελ.42.

Η έννοια της αυτενέργειας στη συνέχεια εξετάσθηκε υπό το πρίσμα των εκδρομών. Οι Διδάσκαλοι πήραν το λόγο καταθέτοντας παραδείγματα. Μετά τη διδασκαλία του εμβολιασμού των φυτών στο σχολείο, τα παιδιά είχαν τη δυνατότητα κατά τη διάρκεια εκδρομής να εμβολιάσουν το καθένα από ένα φυτό. Αφού διδάχθηκαν για την κοίτη και την όχθη ποταμού, για το λόφο και το βουνό, προσπάθησαν να τα δείξουν. Η δυνατότητα των μαθητών να ιχνογραφήσουν με απλές γραμμές κάποιο αντικείμενο, λόγου χάρη δέντρο ή λόφο, ήταν ακόμη ένας τρόπος πρόκλησης της αυτενέργειας των μαθητών, ώστε να κατανοήσουν τη φύση γύρω τους. Η διδασκαλία Φυσικής Ιστορίας ή Γεωργικών εργασιών ταυτόχρονα με έναν περίπατο ήταν δυνατή με πρόκληση της αυτενέργειας μέσω ερωτήσεων[9].

Όλες οι παραπάνω απόψεις που αναπτύχθηκαν από τους Διδασκάλους της πράξης κατά τη διάρκεια της πρώτης ημέρας του Διδασκαλικού συνεδρίου, συγκεντρώθηκαν σε ένα ανακεφαλαιωτικό συμπέρασμα. Η αυτενέργεια των μαθητών ήταν δυνατόν να προκληθεί από τους Διδάσκοντες σε όλα ανεξαιρέτως τα μαθήματα ακόμη και σε αυτά στα οποία η μνήμη παίζει σημαντικό ρόλο, δηλαδή στην Ιστορία και την Γεωγραφία. Οι 6 τρόποι πρόκλησης της αυτενέργειας συνοψίζονται ως εξής: 1) Με την ερωτηματική μορφή της διδασκαλίας. 2) Οι μαθητές πρέπει να εκτελούν ασκήσεις που μπορούν να λύσουν με τις δικές τους δυνάμεις, υπό την καθοδήγηση του Διδασκάλου, χωρίς αυτός να παρουσιάζει έτοιμη τη λύση. 3) Ο Διδάσκαλος οφείλει βέβαια να ετοιμάζει ασκήσεις στα μαθήματα τα οποία έχουν πρακτική εφαρμογή, αλλά μπορεί εναλλακτικά με τις ασκήσεις εφαρμογής γραμματικών κανόνων, να καλεί τους μαθητές να διατυπώσουν οι ίδιοι παραδείγματα στα οποία να γίνεται χρήση του νέου κανόνα, ώστε να καλλιεργείται η φαντασία και η σκέψη τους. 4) Οι μαθητές πρέπει να περιγράφουν και να αναλύουν προφορικά, αντικείμενα που παρατηρούν και στη συνέχεια να ετοιμάζουν μια γραπτή έκθεση με όσα παρατήρησαν ή άκουσαν. 5) Ο Διδάσκαλος πρέπει να απαιτεί από τους μαθητές τη γλωσσικά και λογικά σωστή διατύπωση των ιδεών τους. 6) Με σιωπηλές εργασίες.

Κατεξοχήν η αυτενέργεια προκαλείται κατά το πρώτο μέρος της Διδασκαλίας, όταν ο εκπαιδευτικός προσπαθεί να κατανοήσει το γνωστικό υπόβαθρο ή την πείρα του μαθητή για το συγκεκριμένο θέμα που αναλύεται, αλλά και στο τελευταίο μέρος της όταν εφαρμόζεται η νέα γνώση. Επίσης οι ερωτήσεις που υποβάλλονται από το Διδάσκοντα πρέπει να διαθέτουν κάποια συγκεκριμένα χαρακτηριστικά όπως: να είναι

[9] Βλ. ό.π., σελ.42.

ανάλογες με το γνωστικό υπόβαθρο των μαθητών και με την ηλικία τους, να είναι σύντομες, ξεκάθαρες με ορισμένες και σαφείς απαντήσεις[10].

Αμέσως μετά την παραπάνω σύνοψη ακολούθησαν πρακτικές διδασκαλίες, ώστε οι απειρότεροι των παρόντων Διδασκάλων και Διδασκαλισσών να επιμορφωθούν, όχι μόνο θεωρητικά αλλά και πρακτικά σχετικά με τον τρόπο που προκαλείται η αυτενέργεια των μαθητών. Ο ίδιος ο Νομαρχιακός Επιθεωρητής και Πρόεδρος του εκπαιδευτικού συνεδρίου Χελιουδάκης πραγματοποίησε διδασκαλία γραμματικού κανόνα. Η Διδασκάλισσα του Μουσουλμανικού Παρθεναγωγείου Χανίων Α.Κουκουλέ δίδαξε υποδειγματικά Πραγματογνωσία. Ο Ν. Πιμπλάκης, Διευθυντής του Δημοτικού σχολείου Χανίων, δίδαξε υποδειγματικά Αριθμητική, ενώ ο Ν.Γυπαράκης Ιστορία. Η επιλογή των παραπάνω να παρουσιάσουν υποδειγματικές διδασκαλίες στα διάφορα μαθήματα δεν ήταν τυχαία, αφού όλοι είχαν αυξημένα προσόντα, τα οποία φανερώνονται από το μισθό τους. Η Διδασκάλισσα του Μουσουλμανικού Παρθεναγωγείου Χανίων Α.Κουκουλέ, με βάση το μισθό των 80 δρ. που λάμβανε, ήταν είτε απόφοιτη Ελληνικού Γυμνασίου είτε επιτυχούσα σε δημοδιδασκαλικές εξετάσεις με βαθμό 9. Ο Ν.Πιμπλάκης, Διευθυντής στο Ανώτερο Χριστιανικό Δημοτικό σχολείο αρρένων Χανίων με μισθό 120 δρ., ήταν δευτεροβάθμιος πτυχιούχος Διδασκαλείου Κρήτης ή άλλου Ελληνικού Διδασκαλείου. Ο Ν.Γυπαράκης, Διδάσκαλος της Α τάξης στο προαναφερθέν σχολείο με μισθό 100 δρ., ήταν τριτοβάθμιος πτυχιούχος Διδασκαλείου Κρήτης ή άλλου Ελληνικού Διδασκαλείου[11]. Τέλος ο Χελιουδάκης ως Νομαρχιακός Επιθεωρητής διέθετε διδακτορικό δίπλωμα φιλοσοφικής σχολής Πανεπιστημίου[12].

Στις 6 Απριλίου 1901 συνεχίστηκε το συνέδριο με ανάπτυξη του θέματος: «Πώς πλουτίζεται το λεξιλόγιο του μαθητή;». Η αρχιτεκτονική και οι κανόνες της δεν μπορούν να βοηθήσουν κάποιον να οικοδομήσει αν δεν διαθέτει υλικά. Πανομοιότυπα όσο καλά και αν γνωρίζει κάποιος τους συντακτικούς κανόνες, πρέπει να τους εφαρμόσει στη σύνδεση των λέξεων που θα επιλέξει για να εκφράσει τις ιδέες του. Στόχος της συζήτησης που επακολούθησε ήταν να εξεταστεί ο τρόπος με τον οποίο οι Διδάσκοντες θα μπορούσαν να προμηθεύσουν το μαθητή τους το υλικό των λέξεων για να εκφράσει τις ιδέες του. Αφορμή για να θέσει το συγκεκριμένο θέμα ο Χελιουδάκης ήταν η παρατήρησή του πως στα περισσότερα σχολεία δεν γινόταν συστηματική προσπάθεια για τον εμπλουτισμό του λεξιλογίου. Παίρνοντας το λόγο οι Διδάσκαλοι

[10] Βλ. ό.π., σελ.42.
[11] Βλ. ό.π., σελ.43.
[12] Βλ. στην εφημ. *«Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας»*, έτος Α, αριθ.58, Εν Χανίοις τη 10 Ιουλίου 1899, σελ.1.

ανέφεραν πως οι λέξεις γίνονται κτήμα των μαθητών μόνο με συνεχείς επαναλήψεις. Ο μαθητής πρέπει να σημειώνει σε τετράδιο όλες τις νέες λέξεις και να τις χρησιμοποιεί στο γραπτό και προφορικό λόγο. Αυτό μπορεί να γίνει ακόμη και από μαθητές που βρίσκονται στους πρώτους μήνες της φοίτησης, όπως σημειωνόταν και στο σχετικό αναλυτικό πρόγραμμα, χωρίς όμως να σημειώνεται η σημασία των λέξεων. Ο μαθητής στο διάλογό του με το Διδάσκαλο ή τους συμμαθητές του, κατά τη διάρκεια του μαθήματος, εκφράζεται στη γλώσσα που γνωρίζει και ο Διδάσκαλος διορθώνει με βάση τον γραπτό λόγο. Ο αριθμός των λέξεων που πρέπει να απομνημονεύει ο μαθητής κάθε ημέρα ήταν το επόμενο ερώτημα που τέθηκε στη συνεδρία. Υπήρξε συμφωνία στις 6 λέξεις που θα γράφονταν σε αλφαβητική σειρά και σε καθορισμένες σελίδες για κάθε γράμμα. Ως πηγή λέξεων θα χρησιμοποιούνταν τα αναγνωστικά βιβλία[13].

Οι παραπάνω απόψεις συνοψίστηκαν για πληρέστερη κατανόηση. Ο εμπλουτισμός του λεξιλογίου γίνεται με καθημερινή μετάδοση νέων λέξεων στους μαθητές, οι οποίες είτε παρίσταναν άγνωστες έννοιες για τα παιδιά ή ξενικές λέξεις. Η καταγραφή των 6 περίπου λέξεων για κάθε μάθημα πρέπει να γίνεται σε αλφαβητικά χωρισμένο τετράδιο λεξιλογίου, επιλέγοντάς τες από το αναγνωστικό βιβλίο ή το μάθημα της πραγματογνωσίας σε όποιες τάξεις διδάσκεται. Οι λέξεις απομνημονεύονται από τους μαθητές και εξετάζονται την επόμενη μέρα. Η διαδικασία αυτή αφορά σε όλους τους μαθητές από το β' εξάμηνο του α' έτους, όταν οι μαθητές έχουν πλέον την ικανότητα να αντιγράφουν στο τετράδιό τους λέξεις από το αναγνωστικό βιβλίο ή το μελανοπίνακα. Οι συχνές επαναλήψεις τους είναι υποχρεωτικές για να καταστούν κτήμα των μαθητών και να χρησιμοποιούνται στις γλωσσικές ασκήσεις. Οι Διδάσκαλοι των ανώτερων τάξεων όφειλαν να ζητήσουν από τους μαθητές τους την καταγραφή ομώνυμων ή συνώνυμων λέξεων σε ένα ξεχωριστό τετράδιο. Το Συνέδριο αναγνώρισε τη χρησιμότητα και την ωφελιμότητα αυτής της τακτικής αλλά και τη δυσκολία εφαρμογής, καταλήγοντας στην πρόταση να γίνουν απόπειρες εφαρμογής και να ανακοινωθούν τα συμπεράσματα στο επόμενο συνέδριο. Ακολούθησαν υποδειγματικές διδασκαλίες για τον τρόπο με τον οποίο θα βρίσκονταν οι λέξεις προς απομνημόνευση[14].

Στις 7 Απριλίου 1901 ο Γενικός Επιθεωρητής της Εκπαιδεύσεως Ι.Περδικάρης πραγματοποίησε ομιλία προς τους εκπαιδευτικούς με θέμα την *«Εκπαιδευτική ενότητα».* Αναγνωρίστηκαν η ταλαιπωρία και οι δαπάνες στις οποίες υποβλήθηκαν οι εκ-

[13] Βλ. στο περιοδικό «*Πρόοδος*», έτος Α, αριθ.6, Εν Χανίοις τη 15 Μαΐου 1901, σελ.50.
[14] Βλ. ό.π., σελ.50, 51.

παιδευτικοί εξαιτίας του Συνεδρίου, το οποίο όμως τους βοήθησε να συνειδητοποιήσουν πως δεν ήταν μόνοι τους, αλλά ως ένα σύνολο προσπαθούσαν να προσφέρουν στο εκπαιδευτικό λειτούργημα. Οι Χανιώτες και Σφακιανοί Διδάσκαλοι, ανταλλάσσοντας τηλεγραφήματα με τους συναδέλφους τους που συνεδρίαζαν ταυτόχρονα στα άλλα κέντρα της Νήσου, κατανόησαν πως αποτελούσαν μέρος του συνόλου των δημοσίων υπαλλήλων της πατρίδας, στους οποίους είχε ανατεθεί το παιδαγωγικό παρόν και μέλλον του τόπου. Η ίδια η φύση του διδασκαλικού έργου επιβάλλει συνεργασία και άμιλλα, η οποία χωρίς την ελευθερία, που πλέον απολάμβανε η Νήσος μετά τη θυσία των γενναίων πατριωτών της, δεν θα ήταν εφικτή. Πλέον τα προγράμματα διδασκαλίας ήταν ίδια σε όλη τη νήσο και η μεθοδολογία κάθε Διδασκάλου απέρρεε από τις ίδιες παιδαγωγικές αρχές. Τα συνέδρια κατά νομούς υπό την προεδρεία του Νομαρχιακού Επιθεωρητή προωθούσαν τη συνεννόηση των συναδέλφων, ενώ το Ανώτατο Εκπαιδευτικό Συνέδριο που αποτελούνταν από τους Επιθεωρητές και τους Διευθυντές των σχολείων, με πρόεδρο το Σύμβουλο Δημοσίας Εκπαιδεύσεως, αποτελούσε κορυφαία εκπαιδευτική διαδικασία[15].

Πριν ο Νομαρχιακός Επιθεωρητής Χελιουδάκης κηρύξει την λήξη των εργασιών του συνεδρίου, ο Σύμβουλος Εκπαιδεύσεως Γιαμαλάκης αποχαιρέτησε τους Διδασκάλους, χαρακτηρίζοντας τους πρόθυμους, ευπρεπείς και κόσμιους, υποσχόμενος και ο ίδιος μέγιστη προσπάθεια για την ανύψωση του διδασκαλικού επαγγέλματος σε θέση περιωπής[16].

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Η πραγματοποίηση συνεδρίου των Δημοδιδασκάλων δείχνει διάθεση από την πλευρά της Πολιτείας να επιμορφώσει τους εκπαιδευτικούς, να προσδώσει κύρος στο λειτούργημά τους και να τονώσει τη συναδελφικότητα και αλληλοβοήθειά τους. Η προσφορά των πρακτικών του συνεδρίου από το τοπικό περιοδικό «*Πρόοδος*» αποδεικνύει έμπρακτα τον επιμορφωτικό ρόλο του. Η ανάπτυξη της μαθητικής αυτενέργειας κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας ήταν μία από τις επιμορφωτικές προτάσεις που δείχνει ξεκάθαρα την αποδοχή νέων, προοδευτικών παιδαγωγικών μεθόδων και την διάθεση για εφαρμογή τους. Ένας εκπαιδευτικός, για παράδειγμα, ανέφερε πως στη Φυσική ο μαθητής μπορεί να οδηγηθεί στη διατύπωση νόμου μέσω εκτέλεσης πειραμάτων, μια διδακτική πρακτική η οποία εφαρμόζεται και στη σύγχρονη εποχή

[15] Βλ. ό.π., σελ.51.
[16] Βλ. ό.π., σελ.51.

στο μάθημα της Φυσικής της Ε και Στ τάξης των ελληνικών δημοτικών σχολείων. Ο σκοπός της ανάπτυξης της αυτενέργειας μπορούσε να αφορά στο σύνολο της εκπαιδευτικής διαδικασίας, ακόμη και στις εκδρομές με πρακτική εφαρμογή των γεωργικών και γεωμορφολογικών θεωρητικών γνώσεων από τους μαθητές. Ακόμη ένα θέμα που διαπραγματεύτηκε μεταξύ των συνέδρων ήταν ο εμπλουτισμός του λεξιλογίου. Θετικότατο στοιχείο αποτελεί και ο τρόπος οργάνωσης του συνεδρίου, ο οποίος δεν αποτελούνταν αποκλειστικά από εισηγήσεις αλλά και από διάλογο μεταξύ των ακροατών και του εισηγητή. Επίσης η σύνοψη όλων των παιδαγωγικών προτάσεων σε ένα ανακεφαλαιωτικό συμπέρασμα προσέφερε στους εκπαιδευτικούς σαφείς θεωρητικές βάσεις οργάνωσης της διδασκαλίας τους. Ακόμη σημαντικότερη πτυχή του συνεδρίου ήταν οπωσδήποτε οι πρακτικές διδασκαλίες από εκπαιδευτικούς της πράξης με υψηλά προσόντα, ώστε οι πιο άπειροι των Διδασκάλων να κατανοήσουν τον τρόπο εφαρμογής της θεωρίας στην καθημερινή διδακτική πραγματικότητα.

Ο τοπικός τύπος, όντας ογκωδέστατος, παρέχει στον αναγνώστη πλήθος πληροφοριών για το ιστορικό πλαίσιο υπό το οποίο η Κρητική πολιτεία οργάνωνε την εκπαίδευση των παίδων της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

«ΠΤΥΧΕΣ ΤΗΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΣΤΟΝ ΤΟΠΙΚΟ ΤΥΠΟ»

Ο τοπικός τύπος των Χανίων παρέχει αφειδώς στα φύλλα του πληροφορίες όσον αφορά την τοπική ιστορία και ειδήσεις από όλη τη νήσο, την Ελλάδα αλλά και το εξωτερικό. Επικεντρώνουμε την προσοχή και μελέτη μας σε πληροφορίες που αφορούν στα Χανιά και πιο συγκεκριμένα στη γεωργία, στην εμπορική κίνηση στο λιμένα Χανίων, στην παρουσία των διεθνών στρατευμάτων στο λιμάνι της Σούδας, στην οργάνωση των ταχυδρομείων, στις εκλογές του 1901, στον εκλογικό νόμο και στην πρώτη κρητική βουλή. Αναλύοντας όλες τις παραπάνω όψεις της τοπικής ιστορίας πέρα από τα εκπαιδευτικά τεκταινόμενα, θέλουμε να αποδώσουμε λεπτομερώς το ιστορικό πλαίσιο εντός του οποίου η Πολιτεία προσπαθούσε να οργανώσει την εκπαίδευση των τέκνων της.

2.1 Η γεωργία.

Στο νομό Χανίων αλλά και σε όλη τη νήσο οι γεωργοί διήγαγαν τα έτη 1900-1901 με σοβαρότατα οικονομικά προβλήματα. Η Τράπεζα Κρήτης, με έδρα τα Χανιά[1], αδυνατούσε να προσέλθει ως αρωγός στις αγροτικές ανάγκες για δανεισμό έχοντας εξαντλήσει ό,τι υπαγορευόταν στο καταστατικό της, κατάσταση την οποία πιστοποίησε κατά τις αρχές του 1901 ο Σακελλαρίου, διοικητής του ιδρύματος. Επιπλέον δεν μπορούσε να διαθέσει άλλα από τα κεφάλαιά της τα οποία προορίζονταν για διαφορετική χρήση. Οι αιτήσεις προς την τράπεζα από τις επαρχίες και η κατάσταση του γεωργικού κόσμου καταδείκνυαν πως οι γεωργικές τάξεις είχαν ανάγκη αρωγής, διότι αλλιώς θα καταστρέφονταν ξεκινώντας συνδιαλλαγές πάλι με τοκιστές ή πουλώντας την περιουσία τους. Ο γεωργός εκείνη την περίοδο όφειλε στον έμπορο ή στον τοκιστή, πλήρωνε τόκους υπέρογκους και δεν ήταν δυνατόν να απαλλαγεί, διότι ο αγρός και οι ελαιώνες δεν είχαν απόδοση. Η συνδρομή για να ανακύψουν οι πένητες έπρεπε να έρθει «έξωθεν», σύμφωνα με τη χανιώτικη εφημερίδα *«Πατρίς».* Η Κυβέρνηση από την πλευρά της όφειλε να μελετήσει εκ του πλησίον τις ανάγκες του αγροτικού

[1] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Α, αριθ.37, Εν Χανίοις τη 12 Μαΐου 1899, σελ.1.

κόσμου και να μεριμνήσει συστηματικότερα υπέρ του παραγκωνισμένου αγρότη. Εάν είχε πλήρη ιδέα της οικονομικής δυσπραγίας του, δεν θα εκκρεμούσε το ζήτημα της γεωργικής προστασίας και θα βρισκόταν μέσο ικανό για να προληφθεί η επαπειλούμενη γεωργική κρίση στο νησί. Τα δύο εκατομμύρια που διέθεσε η Τράπεζα Κρήτης υπέρ αυτού δεν ήταν αρκετά ούτε για τις επιτακτικότερες ανάγκες του. Η προσωρινή αναστολή χρεών και η ίδρυση ειδικής Γεωργικής Τράπεζας ήταν δυο προτάσεις για την οργάνωση της γεωργικής τάξης, από τις οποίες η πρώτη ήταν στη δικαιοδοσία του αντιπροσωπευτικού σώματος, ενώ η δεύτερη, με την πολύ καλή οργάνωση του Κοινωφελούς Ταμείου, δε φαινόταν πια ουτοπική. Και οι δύο λύσεις ωστόσο ήταν χρονοβόρες, την ίδια ώρα που οι ανάγκες απαιτούσαν άμεση αρωγή, έστω και μερική. Ο γεωργός έπρεπε να βοηθηθεί επειγόντως, ώστε να προλάβει την απαλλοτρίωση του αγρού του από τον αμείλικτο δανειστή ή την αποχέρσωσή του λόγω έλλειψης μέσων καλλιέργειας. Ο διοικητής της Κρητικής Τράπεζας είχε υποβάλλει πρόταση στην Κυβέρνηση, σύμφωνα με την οποία το ίδρυμα ζητούσε άδεια να συνάψει εξωτερικό δάνειο με προϋπόθεση να επιτρεπόταν η αύξηση του επιτοκίου των ενυπόθηκων δανείων σε 7%, αύξηση η οποία δεν θα μπορούσε, με την σύγχρονη κατάσταση, να αντιμετωπισθεί άκοπα από το γαιοκτήμονα. Οι επιτακτικές όμως ανάγκες πίεζαν την Κυβέρνηση να επιτρέψει στην Τράπεζα να συνάψει αυτό το δάνειο, αφού ο γαιοκτήμονας, αντί να αφηνόταν στις διαθέσεις του τοκιστή, θα δανειζόταν χρεολυτικά με 1% περισσότερο. Οι ανάγκες του γεωργού ήταν άμεσες και αν του ανοιγόταν μια θύρα χρημάτων με επιτόκιο αυξημένο κατά 1%, θα ήταν προτιμότερη από μια τοκογλυφική υπέρβαση[2].

Λόγω της αδυναμίας της Κρητικής Τράπεζας να χορηγήσει κτηματικά δάνεια από τις αρχές του 1901 και μετά, κάτοικοι των επαρχιών έστελναν επιστολές στα γραφεία της χανιώτικης εφημερίδας «Πατρίς» που είχαν ως ζήτημα αποκλειστικά το δανεισμό. Στις επιστολές αυτές περιγράφονταν οι ανάγκες του αγροτών, ανάγκες που ήλπιζαν να θεραπεύσουν με την σύναψη δανείων ευνοϊκότερων από αυτά που τους προσέφεραν οι τοκιστές με 12 έως 15% τόκο ή και περισσότερο ακόμη. Η μακρά σειρά επιστολών από τις επαρχίες που έφταναν στα γραφεία της εφημερίδας έτσι ακριβώς παρουσίαζαν τα γεγονότα. Ο διοικητής της Κρητικής Τράπεζας Σακελλαρίου ήταν γνώστης της καταστάσεως και είχε στην κατοχή του πολλές αιτήσεις σύναψης δανείων

[2] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.156, Χανιά, Σάββατο 24 Φεβρουαρίου 1901, σελ.1.

από κτηματίες. Η πληθώρα των αιτήσεων χαρακτήριζε τις ανάγκες του γεωργικού πληθυσμού και φανέρωνε ότι δεν θεραπεύτηκαν με τη διάθεση 2 περίπου εκατομμυρίων. Διά συνέντευξης του διοικητή στην εφημερίδα *«Πατρίς»* επιβεβαιωνόταν ότι τα κεφάλαια για τα κτηματικά δάνεια είχαν εξαντληθεί και οι πολίτες ενημερώνονταν πως η Τράπεζα είχε διαθέσει υπέρ της γεωργικής ανάπτυξης, με άδεια της Κυβέρνησης, μέρος των κεφαλαίων της που προορίζονταν για τη συμμετοχή της στα δημόσια έργα στην Κρήτη. Ταυτόχρονα όμως μέσω του τύπου επιχειρούνταν να προβληθεί στην κοινή γνώμη πως η Τράπεζα είχε τη λύση για το πρόβλημα χρηματοδότησης των αγροτών. Ανάμεσα σε άλλα σημειωνόταν πως η Τράπεζα που ιδρύθηκε στην Κρήτη είχε μόνο εθνικό χαρακτήρα και ελάχιστα κερδοσκοπικό, όπως αποδείκνυε το ποσοστό των τόκων της που ήταν εφάμιλλο με αυτό των αγγλικών ιδρυμάτων. Η αύξηση του τόκου των κτηματικών δανείων από 6 και 6 ½ σε 7 % ήταν το προτεινόμενο μέσο από το ίδρυμα για να συνεχιστεί ο δανεισμός στις γεωργικές τάξεις, πρόταση η οποία είχε ήδη τεθεί υπό την έγκριση της Κυβέρνησης. Η συγκεκριμένη αύξηση παρουσιαζόταν ως απαραίτητη από τη στιγμή που για να διαθέσει η Τράπεζα περισσότερα χρήματα σε κτηματικά δάνεια έπρεπε κι αυτή να δανειστεί χρήματα έξωθεν, τα οποία θα τα διέθετε ύστερα στη νήσο. Ο μετριότερος τόκος υπό τον οποίο μπορούσε να δανεισθεί ήταν αυτός της Αγγλικής τράπεζας που δεν ελαττώνονταν κάτω από 5%. Ο σχεδιασμός όμως της σύναψης αυτού του δανείου όριζε ένα περιθώριο 2% τουλάχιστον μεταξύ του τόκου που θα πληρωνόταν και εκείνου με τον οποίο θα διατίθετο το δάνειο. Ο Σακελλαρίου αναρωτιόταν αν η Κρητική κυβέρνηση θα ενέκρινε την αύξηση αυτή, υποστηρίζοντας πως μόνο τότε θα μπορούσε να συνάψει δάνειο για να διατεθεί στον τόπο, αλλιώς θα ήταν ανίσχυρος για οτιδήποτε. Χρησιμοποίησε έξυπνα τον τύπο και την κοινή γνώμη που θα ενημερωνόταν ως μοχλούς πίεσης για να συμφωνήσει η Κυβέρνηση. Το *«μη χείρον βέλτιστον»* για τους Κρητικούς αγρότες οι οποίοι θα έπρεπε να ανταποκριθούν σε επαχθέστατο τόκο της τάξεως του 7%, σαφώς λιγότερο του 9 και του 12 με τον οποίο θα δανείζονταν σε διαφορετική περίπτωση, ενώ την ίδια εποχή στην Αγγλία ήταν 5 ½%, στη Γαλλία 6% και στην Ελλάδα 7%. Για τον Διοικητή ο τόκος 7% στην Κρήτη δεν ήταν επαχθής, όταν μέσω αυτού θα θεραπεύονταν επείγουσες και επιτακτικές ανάγκες του γεωργικού κόσμου. Υπενθύμιζε ακόμη πως οι μέτοχοι δεν ήταν δυνατόν να διαθέσουν το σύνολο των κεφαλαίων τους υπέρ της κτηματικής πίστεως, παραγκωνίζοντας την εμπορική. Μέχρι εκείνη την χρο-

νική περίοδο οι εργασίες της τράπεζας είχαν περιορισθεί σχεδόν μόνο στα κτηματικά δάνεια, γιατί η εμπορική κίνηση ήταν εντελώς νεκρή. Κανείς όμως δεν μπορούσε να αποκλείσει την αναγέννηση της εμπορικής κίνησης στο άμεσο μέλλον, άρα η Τράπεζα δεν θα δικαιούνταν να έχει κλειστές τις πύλες της προς το συμφέρον του εμπορίου. Η εφημερίδα *«Πατρίς»,* μέσω της προβολής των απόψεων του Σακελλαρίου, παρουσίαζε στους αναγνώστες μια τράπεζα που ενδιαφερόταν για τις λαϊκές ανάγκες του τόπου και ότι η αποκόμιση κέρδους ήταν δευτερεύων στόχος της. Αυτό το καίριο ζήτημα για το γεωργικό πληθυσμό της νήσου ήταν πλέον στη δικαιοδοσία της Κυβέρνησης[3].

Από την άλλη πλευρά υπήρχε το Κοινωφελές Ταμείο Κρήτης που απευθυνόταν σε γεωργούς και γαιοκτήμονες. Σε εγκύκλιο της Κεντρικής Διευθύνσεώς του στις 29 Δεκεμβρίου 1900, σημειωνόταν ότι το Ταμείο αναδιοργανώθηκε και επανάρχισε τις εργασίες του έχοντας σκοπό να ανακουφίσει τη γεωργική τάξη με παροχή δανείων. Διέθετε πλέον τα κεφάλαιά του επί τόκο έξι τοις εκατό χρεωλυτικώς υπό προθεσμία μέχρι 15 ετών και επί υποθήκη αγροτικών κτημάτων. Το ίδρυμα επαναλάμβανε τις εργασίες του χορηγώντας δάνεια μόνο στη γεωργική τάξη, από την κεντρική του Διεύθυνση στα Χανιά ή από τα τέσσερα υποκαταστήματα του σε Σφακιά, Ρέθυμνο, Ηράκλειο και Λασίθι. Η παραπάνω εγκύκλιος υπογράφθηκε από το Διευθυντή του Κοινωφελούς Ταμείου Ι.Σ.Παπαδάκη, τα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου Ι.Σκαλτσούνη, Μεχμέτ Σπαθάκη και το γραμματέα Ν.Μ.Μαυράκη[4]. Το διοικητικό συμβούλιο του Κοινωφελούς Ταμείου Κρήτης είχε ήδη εκλέξει τα συμβούλια των υποκαταστημάτων του, υπέβαλλε την πρόταση του διορισμού τους στην Ανωτέρα Διεύθυνση των Εσωτερικών και είχε εγκρίνει γύρω στα δεκαπέντε γεωργικά δάνεια[5].

Οι αγροτικοί πληθυσμού σωρηδόν έσπευδαν στο Κοινωφελές Ταμείο για να συνάψουν δάνεια. Το Ταμείο εξαιτίας των πολλών συναπτόμενων δανείων και των αιτήσεων για παραχώρηση τέτοιων εξάντλησε τα χρήματά του και θα έπαυε να χορηγεί δάνεια. Η μεγάλη αυτή ζήτηση ήταν απόδειξη της φοβερής πενίας που μάστιζε τους αγροτικούς πληθυσμούς του νομού Χανίων αλλά και της Νήσου ευρύτερα[6].

[3] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.156, Χανιά, Σάββατο 24 Φεβρουαρίου 1901, σελ.1, 2.
[4] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.145, Χανιά, Πέμπτη 4 Ιανουαρίου 1901, σελ.1, 3.
[5] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.142, Χανιά, Σάββατο 20 Ιανουαρίου 1901, σελ.1.
[6] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.144, Χανιά, Πέμπτη 25 Ιανουαρίου 1901, σελ.2.

Ο δημόσιος πλούτος και η ιδιωτική εμπορική κίνηση ζημιώθηκαν από την απορία των γεωργικών πληθυσμών. Οι αγρότες ιδιαίτερα στα ορεινά τμήματα του νομού βρίσκονταν σε υλική κατάπτωση τέτοια, ώστε η υποστήριξη από την κυβέρνηση ήταν επιβεβλημένη. Αφού διέθεσαν και τις ελάχιστες οικονομίες τους για την αγορά των κτημάτων τους, ενώ ταυτόχρονα υπέστησαν τις δεινές συνέπειες της κακής παραγωγής για το έτος 1900 και των συμφορών των αιγοπροβάτων τους, είχαν περιέλθει πλέον σε πραγματική ανάγκη. Η αμείλικτη καταδίωξη των δανειστών τους ήταν ένα ακόμη πρόσκομμα. Μια Γεωργική Τράπεζα θα μπορούσε να παράσχει ενίσχυση ώστε να ανακάμψουν οι γεωργικοί πληθυσμοί. Η καλή προκαταρκτική οργάνωση του Κοινωφελούς Ταμείου αποτελούσε τη βάση μιας μέλλουσας τράπεζας τέτοιου είδους και η σύστασή της είχε πλέον αναδειχθεί ως απαραίτητη. Το Κοινωφελές Ταμείο με κεφάλαια διατεθειμένα και μη πάνω από 70 χιλιάδες λίρες αποτελούσε πυρήνα, στον οποίο αν προσθέτονταν και μια κυβερνητική αρωγή εξαγόμενη από ευρωπαϊκό δάνειο, θα δημιουργούνταν κεφάλαιο 2 εκατομμυρίων δραχμών, ενισχυμένο από τη γενικότερη προστασία του δημοσίου. Το ποσό αυτό ήταν επαρκές για τις πρώτες γεωργικές ανάγκες του τόπου και η Βουλή έπρεπε να συζητήσει ευρύτερα το ζήτημα τούτο[7].

Η πενία του γεωργικού πληθυσμού της νήσου ήταν γεγονός με την Πολιτεία να μην αποτρέπει αυτή την πτωτική πορεία[8]. Φυσικά το κλίμα και το έδαφος της νήσου δεν μπορούσαν να αποτελέσουν αίτια παρακμής, αφού ήταν άριστα. Η πενία του γεωργικού πληθυσμού έπρεπε να αποδοθεί επίσης στην άγνοια και αδιαφορία που επικρατούσε σε όλους σχεδόν τους ντόπιους παραγωγούς ως προς τη συστηματική καλλιέργεια και εκμετάλλευση. Κατά τα πρώτα χρόνια της Κρητικής Πολιτείας, τότε που το παρόν και το μέλλον παρείχαν εγγύηση ασφάλειας, επιβαλλόταν να γίνουν αναπτύξεις συστηματικές και ανάλογες των σύγχρονων-ευρωπαϊκών προόδων της γεωργίας και της συναφούς βιομηχανίας. Αντίθετα, κατά τα δύο πρώτα χρόνια της Κρητικής πολιτείας, σε όλη τη μεγαλόνησο επικρατούσαν αρχέγονοι τρόποι και άλογες έξεις στην καλλιέργεια και επεξεργασία των γεωργικών προϊόντων, οι οποίες έπρεπε να αντικατασταθούν από άλλες, μεθοδικές και επιστημονικές. Στο γεωργικό πληθυσμό δεν υπήρχε γνώση αλλά ούτε προδιάθεση προς αυτή. Έπρεπε όμως να κατανοήσει ότι η γεωργία και η βιομηχανία είναι οι κύριες αρτηρίες μιας χώρας και η οικονομική ευεξία της τελευταίας εξαρτάται από την υγιή ή νοσογόνο κατάστασή τους. Εί-

[7] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.145, Χανιά, Σάββατο 27 Ιανουαρίου 1901, σελ.1.
[8] Βλ. ό.π.

ναι αυτές που καθορίζουν το ποσό του χρυσού που θα εισρεύσει σε μια χώρα, το οποίο με τη σειρά του είναι ο κύριος παράγοντας της ανάπτυξης του πολιτισμού των λαών και της υλικής τους ευημερίας. Για τους παραγωγούς που δυσπιστούσαν προς κάθε νεωτερισμό έπρεπε η Κυβέρνηση να παρέμβει με μέτρα επιμορφωτικά, προτρεπτικά, ενθαρρυντικά στην αρχή και εξαναγκαστικά ως έσχατη λύση[9]. Πάντως την ίδια περίοδο στις τρεις ανώτερες τάξεις των Ανώτερων Δημοτικών σχολείων, οι μαθητές διδάσκονταν Γεωργικές εργασίες για 3 ώρες την εβδομάδα και γενικά στα σχολεία των αρρένων διδάσκονταν σε όλες τις τάξεις Γεωργικά μαθήματα. Στα Ανώτερα Παρθεναγωγεία οι μαθήτριες των τριών μεγαλύτερων τάξεων (Ζ, Ε, Στ) διδάσκονταν, αντί για Γεωργικές εργασίες, ανθοκομία και σηροτροφία 1 ώρα την εβδομάδα[10].

Η γαλλική εκπαίδευση μπορούσε να αποτελέσει παράδειγμα προς μίμηση, αφού ξόδευε κάθε έτος για τη γεωργική εκπαίδευση 5 εκατομμύρια φράγκα. Είχε ξεχωριστό Υπουργείο Γεωργίας, 11 ανώτερες σχολές από τις οποίες ξεχώριζε το Institut National Agronomique, 41 πρακτικές σχολές Γεωργίας, 52 σταθμούς και εργαστήρια Αγρονομικά – Οινολογικά και 1 σταθμό αμπελουργικό. Κατά την απογραφή του 1891 από τα 37 περίπου εκατομμύρια Γάλλων απασχολούνταν στη γεωργία 17.500.000, δηλαδή το 48%. Στην υπόλοιπη Ευρώπη το πλήθος των Γεωργικών και Βιομηχανικών Σχολών ανά χώρα ήταν το ακόλουθο: Γερμανία 176, Αγγλία 201, Αυστρία 319, Ρωσσία 250, Ιταλία 289, Ελβετία 199, Σουηδία 195, Δανία 137, Ολλανδία 128, Βέλγιο 52, Ρουμανία 52 και Ελλάδα 1.

Όσον αφορά τα αμπελουργικά προϊόντα, η Κρήτη λόγω θερμού κλίματος και πρόσφορου εδάφους έπρεπε από τα αμπέλια να έχει μεγάλο χρηματικό όφελος. Εάν όμως οι περιστάσεις δεν το είχαν επιτρέψει μέχρι εκείνη τη στιγμή, έπρεπε να επισύρει την προσοχή των επιχειρηματιών και των κεφαλαιούχων, ώστε με την εισαγωγή ευγενέστερων κλιμάτων (σουλτανίνας, μοσχάτου κ.τ.λ.) και τον εκσυγχρονισμό της οινοποίησης, να παράγονταν οίνοι εφάμιλλοι των Γαλλικών επιτραπέζιων και των Ισπανικών επιδορπίων αντί των παροντικών μη εμπορευομένων[11]. Σύμφωνα με επιτόπιες μελέτες στην Κρήτη, σε κάποια μέρη ήταν δυνατόν να παραχθούν υψηλής ποιότητας οίνοι και με τις ήδη υπάρχουσες ποικιλίες, αλλά με ειδική οινοποίηση. Οι παραγόμε-

[9] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.158, Χανιά, Πέμπτη 1 Μαρτίου 1901, σελ.1.
[10] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Β, αριθ.11, Εν Χανίοις τη 18 Φεβρουαρίου 1901, σελ.66, 67, 68.
[11] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.158, Χανιά, Πέμπτη 1 Μαρτίου 1901, σελ.2.

νοι οίνοι λόγω της έλλειψης των στοιχειωδών κανόνων της οινοποιίας ήταν λίαν κοινής ποιότητας. Επίσης λόγω του κλίματος ήταν πλουσιότατοι σε οινόπνευμα, ενώ η εισαγωγή γύψου στον οίνο κατά μεγάλα ποσά είχε βλαβερή επιρροή στη δημόσια υγεία, ως αίτιο αλκοολισμού και άλλων σωματικών διαταραχών στο στομάχι και στα νεφρά. Επιπλέον υποβίβαζε τη λεπτότητα του οίνου καθιστώντας τον κατά άρωμα και γεύση κατώτερο[12]. Προϊόντα της οινοποιίας είναι επίσης η οινοπνευματοποιία και ποτοποιία. Και οι δυο αυτοί κλάδοι βρίσκονταν όχι σε κολακευτική κατάσταση διότι εκτός των δυο εργοστασίων οινοπνεύματος στο Ηράκλειο, όπου παραγόταν οινόπνευμα σταφύλης ανεκτό μεν αλλά επιδεχόμενο βελτίωσης, στο υπόλοιπο της νήσου περιορίζονταν στην παραγωγή της τσικουδιάς. Ανάλογης σπουδαιότητας προς τα προϊόντα της αμπέλου είναι και αυτά της ελιάς, δηλαδή το λάδι και το σαπούνι. Το λάδι λόγω της παραμελημένης καλλιέργειας του δέντρου και της πλημμελούς κατεργασίας απέβαινε λόγω ποιότητας κατάλληλο ως επί το πλείστον για σαπούνι[13].

Γενικά η βιομηχανική και γεωργική κατάσταση βρισκόταν σε νηπιακή κατάσταση. Κακή θέληση από την Κυβέρνηση δεν υπήρχε αλλά έλειψε η πείρα και η τοπική μελέτη, εκ της ελλείψεως των οποίων όχι μόνο τίποτε επιπλέον δεν επετεύχθη αλλά δεν προστατεύθηκε και η υπάρχουσα κατάσταση. Ο περονόσπορος μάστισε το 1900 τους αμπελώνες, την ελιά μάστιζε ο φλοιοτρήτης και το 1901 η Κυβέρνηση δεν είχε φροντίσει δια την άφθονη προμήθεια θειικού χαλκού και ραντιστηρίων. Τα άροτρα που χρησιμοποιούνταν ήταν Ησιόδειου εποχής και τέχνης, ενώ η οδοποιία δεν διευκόλυνε τα μέσα της καλλιέργειας. Χωρίς οδοποιία και λιμένες το εμπόριο δεν θα μπορούσε να ενισχυθεί[14]. Η ανομβρία και τα αποτελέσματά της απειλούσαν με ολοκληρωτική καταστροφή τη γεωργία σε περίπτωση που θα διαρκούσε. Ο κόσμος απελπισμένος κατέφευγε στις εκκλησιαστικές αρχές οι οποίες τελούσαν παρακλήσεις και έψελναν ευχές για να μεταβληθεί η κατάσταση[15].

Η επιζωοτία προκάλεσε, εκτός από τις ζημιές στους ιδιώτες, απώλεια περίπου 600.000 δραχμών στο Δημόσιο ταμείο, ποσό στο οποίο συμπεριλαμβάνονταν και οι ζημιές του εμπορίου, κατά το τρέχον οικονομικό έτος. Το ποσόν αυτό υπολογίστηκε από την Ανωτέρα Διεύθυνση των Οικονομικών και οφειλόταν στον αποκλεισμό των

[12] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.159, Χανιά, Πέμπτη 3 Μαρτίου 1901, σελ.1.
[13] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.160, Χανιά, Τρίτη 6 Μαρτίου 1901, σελ.2.
[14] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.161, Χανιά, Πέμπτη 8 Μαρτίου 1901, σελ.1.
[15] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.165, Χανιά, Σάββατο 17 Μαρτίου 1901, σελ.2.

κρητικών δερμάτων από την Ευρώπη, γιατί θεωρήθηκαν μολυσμένα από τη νόσο. Το ποσό αυτό έπρεπε να εκπέσει από τα προϋπολογισθέντα έσοδα[16].

Το Ηγεμονικό Συμβούλιο αποφάσισε να πραγματοποιήσει πρόγραμμα εκποιήσεως υπέρ του Δημοσίου των φρουριδίων, των γνωστών υπό το όνομα «Πύργοι», που είχαν ιδρυθεί από τις Τουρκικές Στρατιωτικές Αρχές σε όλη τη νήσο μετά την επανάσταση του 1866, απόφαση που δημοσιεύθηκε στην Επίσημο Εφημερίδα της Κρητικής Πολιτείας. Η Κυβέρνηση της Τουρκίας δαπάνησε 40 εκατομμύρια φράγκα για την ανέγερση αυτών των πύργων. Μετά τη φυγάδευση του κατακτητή οι πύργοι, που είχαν ιδρυθεί ως έρεισμά του, και συγκεκριμένα οι περιοχές τους θα πωλούνταν ως αγροί και έτσι θα παραδίδονταν στους Κρήτες γεωργούς[17]. Τα λίθινα μαυσωλεία, προπύργια υπέρ της τυραννίας που υψώνονταν σε κοιλάδες, οροπέδια και όρη της απελευθερωμένης νήσου, θα περιέρχονταν σε λίγο στη δικαιοδοσία της σκαπάνης. Κατόπιν, όταν το άροτρο θα διερχόταν άνωθεν αυτών, η ελευθερία και η ειρήνη θα κατέλυαν ένα ακόμη μνήμα της δουλείας, όπου παλαιότερα τα όπλα προκάλεσαν σφαγή και ερήμωση[18].

Στις αρχές του 1901 το Δημοτικό Συμβούλιο Χανίων αποφάσισε το διορισμό αγροφυλάκων στην αγροτική περιφέρεια του Δήμου, πιεζόμενο από τα πολλά παράπονα των ιδιοκτητών για τα καθημερινά περιστατικά αγροτικών ζημιών. Η απόφαση αυτή του Συμβουλίου θα υποβαλλόταν στην Κυβέρνηση προς έγκριση[19]. Ο λαός ήθελε να του αφεθεί το δικαίωμα της εκλογής και της αντιμισθίας των αγροφυλάκων του, όπως γινόταν παλιότερα. Ήθελε να βρίσκει αυτός τους αγροφύλακες, να συμφωνεί και να τους πληρώνει με την έγκριση της Κυβέρνησης. Επιθυμούσε να μην επεμβαίνει το δημόσιο κανονίζοντας διπλάσιο μισθό εις βάρος του λαού. Οι πολίτες στη συγκεκριμένη περίπτωση ζητούσαν αποκεντρωτικό σύστημα το οποίο σε τέτοιου είδους ζητήματα θα συνήθιζε το λαό να μεριμνά περί του εαυτού και της περιουσίας του. Στο παρελθόν οι αγροφύλακες διορίζονταν από τις κοινότητες κάθε χωριού οι οποίες κανόνιζαν και τη μισθοδοσία τους, πάντοτε σε είδος και με τρόπο που δεν επιβάρυνε το φτωχό αγρότη. Η νέα πολιτεία επενέβη στο ζήτημα αυτό και δεν το κανόνισε με βάση το έθιμο που επικρατούσε, αλλά το τροποποίησε. Οι αγροτικοί πληθυσμοί ήταν

[16] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Β, αριθ.188, Χανιά, Σάββατο 12 Μαΐου 1901, σελ.3 και έτος Β, αριθ.189, Χανιά, Δευτέρα 14 Μαΐου 1901, σελ.3.
[17] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.136, Χανιά, Σάββατο 6 Ιανουαρίου 1901, σελ.2.
[18] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.137, Χανιά, Τρίτη 9 Ιανουαρίου 1901, σελ.1.
[19] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.141, Χανιά, Πέμπτη 18 Ιανουαρίου 1901, σελ.2.

εύποροι σε όλα αλλά όχι στο χρήμα. Μπορεί να στερούνταν και μιας μόνο δραχμής σε χρήμα, ενώ οι αποθήκες τους ήταν γεμάτες με σιτηρά, οίνο και λάδι. Με αυτά τα δεδομένα η μετατροπή του νόμου περί αγροφυλάκων, με την οποία η αντιμισθία τους κανονιζόταν σε χρήμα, ήταν λίαν επαχθής για τον χωρικό. Σύμφωνα με το νόμο τα χωριά υποχρεώνονταν να πληρώνουν 400 έως 500 δραχμές ετησίως για τους αγροφύλακές τους και καταλογιζόταν ποσό μεταξύ των 5-6 δραχμών σε έκαστο δημότη τους. Πρότερα υπήρχε το σύστημα αμοιβής των αγροτών σε είδος, δηλαδή λάμβαναν ορισμένη ποσότητα σίτου, οίνου και ελαίου από κάθε αγρότη, με αποτέλεσμα ο φόρος να πληρώνεται άνετα και ευχάριστα. Με την μετατροπή του σε χρήμα, όλες σχεδόν οι αγροτικές τάξεις και ιδίως οι πιο φτωχές, που ήταν και οι πολυπληθέστερες, δυσανασχετούσαν για τον φόρο αυτό τον οποίο δυσκολεύονταν να πληρώσουν[20].

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Η Κρητική Τράπεζα, εκμεταλλευόμενη την αδυναμία της Πολιτείας να συνδράμει οικονομικά στην ανάπτυξη της γεωργίας, πρότεινε σύναψη εξωτερικού δανείου με αυξημένο επιτόκιο, που θα αποπλήρωνε η γεωργική τάξη, η οποία θα έπρεπε να αισθάνεται «ευγνωμονούσα» επειδή σώθηκε από τους τοκογλύφους. Στον αντίποδα η εκκολαπτόμενη Γεωργική Τράπεζα, ως ανασυσταθέν Κοινωφελές Ταμείο, αδυνατούσε και εκείνη να ανταποκριθεί στις ανάγκες οικονομικής ενίσχυσης του γεωργικού πληθυσμού. Η Κυβέρνηση καλούνταν, εφόσον το επιθυμούσε, να ενισχύσει με ευρωπαϊκό δάνειο το Κοινωφελές Ταμείο.

Η εφημερίδα «Πατρίς», όργανο της πριγκιπικής αυλής, αφού πρώτα ανέδειξε ως λύση για τη γεωργική ανάκαμψη τη σύναψη εξωτερικού δανείου με πρωτοστάτες την Κρητική Τράπεζα και το Κοινωφελές Ταμείο, εξαπέλυσε από τα φύλλα της επίθεση μετωπική στη γεωργική τάξη, χαρακτηρίζοντάς την οπισθοδρομική, προσκολλημένη σε μη αποδοτικές μεθόδους παραγωγής, οι οποίες υποβίβαζαν την ποιότητα του οίνου και του ελαίου. Η μη συστηματική καλλιέργεια και εκμετάλλευση των αγροτικών προϊόντων, καθώς και η ασθένεια στα ζώα δεν απέφερε τα αναμενόμενα κέρδη στο δημόσιο ταμείο.

Κατά το έτος 1900 η Πολιτεία είχε επενδύσει στη γεωργία 113.200 δραχμές για εμψυχώσεις καλλιεργειών καπνού, αμπελουργίας, ελαιουργίας, τυροκομίας κ.ά., κα-

[20] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.143, Χανιά, Τρίτη 23 Ιανουαρίου 1901, σελ.1.

ταπολέμηση φυτικών παθήσεων ή εντόμων και αρδευτικά έργα. Σε συνολικά έξοδα 6.281.277 δραχμών η ενίσχυση της γεωργίας ήταν της τάξεως του 1,8% του προϋπολογισμού των εξόδων για τη χρήση 1900[21]. Είναι ξεκάθαρο πως για τομείς παραγωγής όπως ο αγροτικός και ο κτηνοτροφικός που είναι ανταποδοτικοί υπήρχαν πολλά περιθώρια αύξησης της οικονομικής επένδυσης από μέρους της Πολιτείας. Οποιαδήποτε κέρδη του δημόσιου ταμείου από την αύξηση της αγροτικής και κτηνοτροφικής παραγωγής, μέσω άμεσων φόρων, φόρων καταναλώσεως, τελωνιακών δασμών εξαγωγής, μισθώσεων δημοσίων κτημάτων ή ακαλλιέργητων εκτάσεων, θα μπορούσαν να επενδυθούν πάλι στους ίδιους τομείς για περαιτέρω ανάπτυξη αλλά και στην παιδεία με σκοπό την ανάδειξη της γεωργικής εκπαίδευσης. Όπως ακριβώς η εκπαίδευση, έτσι και η γεωργία αποτελούσε απαιτητικό και προβληματικό πεδίο με άμεση ανάγκη για χρηματοδοτική επένδυση από την πλευρά της Πολιτείας. Στην περίπτωση της γεωργίας, επιπρόσθετο ενδιαφέρον επενδυτικό είχαν ήδη καταθέσει η Τράπεζα Κρήτης και το Κοινωφελές Ταμείο, απαιτώντας όμως την κυβερνητική συναίνεση.

[21] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος β, αριθ.30, Εν Χανίοις τη 15 Απριλίου 1901, σελ.185, 221, 222.

2.2 Η εμπορική κίνηση και η παρουσία διεθνών στρατευμάτων.

Η εμπορική κίνηση στο λιμένα Χανίων κατά το 1900 υπολείφθηκε της αντίστοιχης του 1899, ενώ την ίδια περίοδο η Κυβέρνηση έπρεπε να μεριμνήσει για ζήτημα το οποίο απειλούσε να καταδικάσει σε απραξία τη φτωχή ναυτιλία και να ρίξει τους ναυτικούς σε έσχατη ένδεια. Το ζήτημα αυτό αφορούσε στην ασφαλιστική εταιρεία «Εθνική», στην οποία ασφάλιζαν τα αποστελλόμενα εμπορεύματά τους στο εξωτερικό όσοι ασχολούνταν με το εξαγωγικό εμπόριο με ιστιοφόρα υπό κρητική σημαία. Μετά τη διάλυση αυτής της ασφαλιστικής, οι υπόλοιπες εταιρείες αρνούνταν να ασφαλίσουν τα εμπορεύματα επί ιστιοφόρων υπό κρητική σημαία και τα ίδια τα πλοία. Αυτό συνέβαινε γιατί οι πλοίαρχοι των εν λόγω πλοίων δεν ήταν διπλωματούχοι, ενώ αυτά τα ίδια τα πλοία δεν είχαν εξετασθεί νόμιμα από ειδική επιτροπή νηογνωμόνων και έτσι δεν είχαν καταταχθεί σε κλάσεις. Το νόμιμο πιστοποιητικό της κλάσεως ήταν απαραίτητο για να ασφαλιστούν σε οποιαδήποτε ασφαλιστική εταιρεία. Όσον αφορά το πρώτο πρόβλημα δεν μπορούσε να στηριχθεί ως εμπόδιο, διότι οι ίδιες αρνούμενες ασφαλιστικές εταιρίες ασφάλιζαν εμπορεύματα που μεταφέρονταν από ιστιοφόρα με τους ίδιους πλοιάρχους χωρίς δίπλωμα, αλλά υπό τουρκική σημαία. Αναφορικά με το δεύτερο πρόβλημα δεν ήταν δύσκολο να εξομαλυνθεί με τον καταρτισμό μιας νόμιμης επιτροπής νηογνωμόνων από την Κυβέρνηση. Το ζήτημα αυτό, όσο παρέμενε άλυτο, απειλούσε την πενιχρή κρητική ναυτιλία και επηρέαζε σοβαρά το εξαγωγικό εμπόριο[1].

Το λιμεναρχείο[2] Χανίων κατήρτισε λεπτομερέστατη στατιστική των εμπορικών πλοίων που κατέπλευσαν στο λιμάνι των Χανιών όλο το έτος 1900. Συνολικά κατέπλευσαν 693 εμπορικά πλοία διαφόρων εθνικοτήτων και συνολικής χωρητικότητας 328.125 τόνων. Τα ατμόπλοια κατά εθνικότητα υποδιαιρούνταν στα εξής:

[1] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.144, Χανιά, Πέμπτη 25 Ιανουαρίου 1901, σελ.3.
[2] Κεντρικός Λιμενάρχης Κρήτης ήταν ο Μπρομπέγ Δανός σύμφωνα με τον πλοίαρχο Γκίκα Μπακάρα, ο οποίος σε «Ευχαριστήριο», που δημοσιεύτηκε από την εφημερίδα «*Πατρίς*», τον επαινούσε δημόσια για τη συνδρομή του στη σωτηρία του πλοίου του που είχε εξοκείλει στην Παλαιά Σούδα. Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Β, αριθ.174, Χανιά, Δευτέρα 9 Απριλίου 1901, σελ.3.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

ΕΘΝΙΚΟΤΗΤΑ	ΑΡΙΘΜΟΣ	ΧΩΡΗΤΙΚΟΤΗΤΑ ΣΕ ΤΟΝΟΥΣ
ελληνικά	123	31.006
τουρκικά	104	56.547
αυστριακά	96	104.197
ιταλικά	95	125.882
αγγλικά	4	976
-ΣΥΝΟΛΟ-	422	318.608

Όλα τα παραπάνω ατμόπλοια εξυπηρετούσαν τακτικές γραμμές πλην τριών εκτάκτων που συμπεριλαμβάνονται στο τελικό άθροισμα. Παρατηρώντας την εθνικότητα των ατμόπλοιων που αγκυροβόλησαν στο λιμάνι των Χανίων το 1900, φαίνονται οι εμπορικές σχέσεις που είχε η Κρήτη με την Ελλάδα, την Τουρκία, την Αυστρία, την Ιταλία και λιγότερο με την Αγγλία.

Τα υπόλοιπα πλοία που κατέπλευσαν στα Χανιά ήταν ιστιοφόρα και κατά εθνικότητα υποδιαιρούνταν στα εξής:

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

ΕΘΝΙΚΟΤΗΤΑ	ΑΡΙΘΜΟΣ	ΧΩΡΗΤΙΚΟΤΗΤΑ ΣΕ ΤΟΝΟΥΣ
κρητικά	166	3.845
ελληνικά	79	3.082
τουρκικά	19	1.911
αυστριακά	2	335
ιταλικά	2	180
αγγλικά	1	91
Σάμου	2	73
-ΣΥΝΟΛΟ-	271	9.517

Στις προαναφερθείσες εμπορικές σχέσεις της Κρήτης, όπως φαίνονται στον πίνακα 1, προστίθεται η Σάμος. Φυσικά υπήρχαν και ιστιοφόρα υπό κρητική σημαία.

Από όλο τον αριθμό των ιστιοφόρων κατέπλευσαν από το εσωτερικό της νήσου μετά φορτίου τα παρακάτω:

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

ΕΘΝΙΚΟΤΗΤΑ	ΑΡΙΘΜΟΣ	ΧΩΡΗΤΙΚΟΤΗΤΑ ΣΕ ΤΟΝΟΥΣ
κρητικά	116	1.935
ελληνικά	21	407
τουρκικά	3	174
ιταλικά	1	138[3]
-ΣΥΝΟΛΟ-	141	2.646

Από το εσωτερικό επίσης κατέπλευσαν 2 ελληνικά κενά ιστιοφόρα με έρμα, χωρητικότητας 38 τόνων. Συνολικά κατέπλευσαν από το εσωτερικό 143 ιστιοφόρα χωρητικότητας 2,684 τόνων.

Από το εξωτερικό κατέπλευσαν μετά φορτίου τα παρακάτω ιστιοφόρα:

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

ΕΘΝΙΚΟΤΗΤΑ	ΑΡΙΘΜΟΣ	ΧΩΡΗΤΙΚΟΤΗΤΑ ΣΕ ΤΟΝΟΥΣ
κρητικά	50	1.910
ελληνικά	56	2.637
τουρκικά	13	1.666
αυστριακά	2	335
ιταλικά	1	50
Σάμου	2	73
-ΣΥΝΟΛΟ-	124	6.671

Από το εξωτερικό κατέπλευσαν και τα παρακάτω κενά ιστιοφόρα:

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

ΕΘΝΙΚΟΤΗΤΑ	ΑΡΙΘΜΟΣ	ΧΩΡΗΤΙΚΟΤΗΤΑ ΣΕ ΤΟΝΟΥΣ
τουρκικά	3	71
αγγλικά	1	91

[3] Λάθος τυπογραφικό στην εφημερίδα «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.141, Χανιά, Πέμπτη 18 Ιανουαρίου 1901, σελ.3. Τα αθροίσματα των πινάκων 3, 4 και 5 ανά εθνικότητα και κατηγορία δημιουργούν τον πίνακα 2. Άρα η χωρητικότητα σε τόνους είναι 130.

Συνολικά κατέπλευσαν εκ του εξωτερικού 128 ιστιοφόρα χωρητικότητας 6.833 τόνων[4].

Εκτός από τις καταπλεύσεις ιστιοφόρων πραγματοποιήθηκαν και αποπλεύσεις. Καθ' όλο το έτος απέπλευσαν για το εξωτερικό με φορτίο τα παρακάτω ιστιοφόρα:

ΠΙΝΑΚΑΣ 6

ΕΘΝΙΚΟΤΗΤΑ	ΑΡΙΘΜΟΣ	ΧΩΡΗΤΙΚΟΤΗΤΑ ΣΕ ΤΟΝΟΥΣ
κρητικά	32	1.761
ελληνικά	11	547
τουρκικά	2	151
ιταλικά	2	180
αγγλικά	1	91
Σάμου	1	40
-ΣΥΝΟΛΟ-	49	2.770

Η Κυβέρνηση σκεφτόταν να συνδέσει με ακτοπλοϊκές γραμμές τις Ανατολικές πόλεις της Νήσου. Η κατάσταση της συγκοινωνίας των περιοχών εκείνων ήταν αξιολύπητη, αλλά η Κυβέρνηση, ενώ γνώριζε το πρόβλημα, αρκούνταν να αναμασά σχέδια επί σχεδίων. Την ίδια περίοδο ο κάτοικος της Σητείας δεν μπορούσε να επικοινωνήσει ευχερώς με τα Χανιά και το εμπόριο του τόπου, του οποίου η ενίσχυση είχε άμεση εξάρτηση με τη συγκοινωνία, υφίστατο καθημερινή οπισθοδρόμηση λόγω των ελλείψεων[5].

Αξίζει να συμπληρωθεί ότι η Κρητική Πολιτεία, μέσω των λιμεναρχείων, εισέπραξε ως φαρικά τέλη, τέλη αγκυροβολίας και έρματος το ποσό των 17.400 δραχμών, για τη χρήση 1900 δηλαδή από την 1^{η} Σεπτεμβρίου 1900 έως και την 31^{η} Οκτωβρίου 1901[6]. Το αντίστοιχο ποσό για τη χρήση 1899 ήταν 13.916 δραχμές[7]. Η ανάπτυξη της εμπορικής κίνησης στο λιμένα Χανίων έπρεπε να αποτελέσει προτεραιότητα για την Κρητική Πολιτεία και ιδιαίτερα την Ανωτέρα Διεύθυνση των Οικονομικών, ώστε να

[4] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.141, Χανιά, Πέμπτη 18 Ιανουαρίου 1901, σελ.3.
[5] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.146, Χανιά, Τρίτη 30 Ιανουαρίου 1901, σελ.1.
[6] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Β, αριθ.13, Εν Χανίοις τη 26 Φεβρουαρίου 1901, σελ.88.
[7] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.34, Εν Χανίοις τη 23 Ιουνίου 1900, σελ.14, 15.

αυξηθούν τα έσοδα του Δημόσιου Ταμείου από τα τέλη αγκυροβολίας και έρματος και πολύ περισσότερο από τους τελωνιακούς δασμούς εισαγωγής προϊόντων.

Η παρουσία των Μεγάλων Δυνάμεων στο νομό Χανίων δεν ήταν όμως μόνο εμπορικού χαρακτήρα. Το 1901, η παρουσία των διεθνών στρατευμάτων στο λιμάνι της Σούδας του νομού Χανίων ήταν εντονότατη. Στον τοπικό τύπο της περιόδου καταγράφεται κάθε κατάπλους και απόπλους ευρωπαϊκού πολεμικού πλοίου. Ενδεικτικά αναφέρουμε:

Τη νύχτα της Παρασκευής 19 Ιανουαρίου 1901, κατέπλευσε στον κόλπο της Σούδας το μέγα αγγλικό θωρηκτό *«Royal Oak»* - Βασιλική Δρυς - 14.150 τόνων με πλήρωμα 840 ανδρών. Προερχόταν από το Κερατσίνι. Καθ' όλη την ημέρα του Σαββάτου, ημέρα πένθους για την κηδεία της Βασίλισσας της Αγγλίας, το θωρηκτό είχε διακοσμηθεί πένθιμα και την ώρα της κηδείας έριχνε κάθε λεπτό από έναν κανονιοβολισμό. Το πρωί του Σαββάτου γύρω στις 10 τελέσθηκε επιμνημόσυνος τελετή υπέρ αναπαύσεως της Βασίλισσας, στην οποία ως προσκεκλημένος παρέστη ο Ύπατος Αρμοστής με τους Υπασπιστές και τους Συμβούλους του. Ο Γενικός Πρόξενος της Αγγλίας με όλο το προσωπικό του Προξενείου παρέστη επίσης στην τελετή. Το θωρηκτό μετά από κάποιες ημέρες απέπλευσε προς Βηρυτό[8].

Στις 12 Φεβρουαρίου 1901 κατέπλευσε στο λιμάνι της Σούδας το γαλλικό πολεμικό *«Ascerano»,* προερχόμενο από την Τύνιδα, πρωτεύουσα της Τυνησίας. Απέπλευσε την 14η του ίδιου μήνα κατευθυνόμενο στην Αίγυπτο. Επίσης στις 15 Φεβρουαρίου 1901 έφθασε στη Σούδα το αγγλικό θωρηκτό *«Ιλλούστριους»* με πλήρωμα 800 ανδρών από το Ηράκλειο. Αυθημερόν αναχώρησε κατευθυνόμενο στη Μάλτα[9].

Μοίρα του αγγλικού στόλου της Μεσογείου με διοικητή τον υποναύαρχο Λόρδο Βέρεσφορδ κατέπλευσε στη Σούδα. Η ναυαρχίδα της ονομαζόταν *«Ramillies».* Η συγκεκριμένη μοίρα έφτασε στο λιμάνι το Σάββατο 17 Φεβρουαρίου 1901, αποτελούνταν από τρία σκάφη, τη ναυαρχίδα *«Ramillies»* με πλήρωμα 870 ανδρών, το θωρηκτό «Victorious» με ίσο πλήρωμα και το καταδρομικό *«Halcyon»* με πλήρωμα 270 ανδρών. Ο υπόλοιπος στόλος είχε αγκυροβολήσει στον Παγασητικό και τη Θεσσαλονίκη. Η μοίρα θα αναχωρούσε για να συναντήσει τον υπόλοιπο στόλο σε λίγες ημέρες[10].

Κατέπλευσαν επίσης στο λιμάνι της Σούδας:

---

[8] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.143, Χανιά, Τρίτη 23 Ιανουαρίου 1901, σελ.2.
[9] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.153, Χανιά, Σάββατο, 17 Φεβρουαρίου 1901, σελ.2.
[10] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.154, Χανιά, Τρίτη 20 Φεβρουαρίου 1901, σελ.3.

- Η γαλλική κανονιοφόρος *«Condor»* στις 22 Φεβρουαρίου 1901[11].
- Στις 14 Μαρτίου 1901 το αγγλικό πολεμικό *«Αλκυών»* με πλήρωμα 120 ανδρών προερχόμενο από τη Μάλτα[12].
- Στις 15 Μαρτίου 1901 το αγγλικό πολεμικό *«Θέτις»* με πλήρωμα 550 ανδρών[13].
- Ιταλικό ατμόπλοιο την Παρασκευή 23 Μαρτίου 1901[14].
- Το Μάιο του 1901 δύο ρώσικα πολεμικά πλοία ήταν αγκυροβολημένα στη Σούδα, το *«Chrabri»* και το *«Obrek»*[15].

Απέπλευσαν από το λιμάνι της Σούδας:

- Η ιταλική κανονιοφόρος *«Iride»* αναχώρησε - κατά το αστυνομικό δελτίο - τη δεκάτη πρωινή της 1ης Ιανουαρίου 1901, κατευθυνόμενη προς Τάραντα της Ιταλίας, αφού στάθμευσε στα Χανιά ένα έτος[16].
- Στις 19 Φλεβάρη 1901 απέπλευσαν τα μεγάλα αγγλικά θωρηκτά *«Ramillies»* (ναυαρχίδα) και *«Victorious»* κατευθυνόμενα στις Συρακούσες της Σικελίας[17].
- Την ίδια μέρα η αγγλική κανονιοφόρος *«Halcyon»* απέπλευσε για τις Συρακούσες της Σικελίας[18].
- Την Παρασκευή 16 Μαρτίου 1901 αναχώρησε το αγγλικό πολεμικό *«Πιένερ»* προερχόμενο από τη Μάλτα[19].

Ο όρος κατοχή χρησιμοποιήθηκε από τη χανιώτικη εφημερίδα *«Νέα Έρευνα»*, συνοδευόμενος με το επίθετο ευρωπαϊκή και σίγουρα περιγράφει ορθά και συνοπτικά την αγκυροβόληση των πλοίων των Μεγάλων Δυνάμεων στη Σούδα. Το τέλος αυτής της κατοχής, με τα μέχρι εκείνη τη χρονιά δεδομένα, ήταν αποκλειστικά θέλημα των Ευρωπαίων[20].

Η εμπλοκή των διεθνών στρατευμάτων ήταν δεδομένη στην καθημερινότητα των πολιτών. Στις 17 Φεβρουαρίου 1901 εκδηλώθηκε πυρκαγιά στην πλατεία Σανδριβανίου στα Χανιά. Ο χωροφύλακας που φρουρούσε τον σταθμό στην πλατεία, βλέποντας την πυρκαγιά σε κατάστημα έσπευσε να πυροβολήσει επανειλημμένα στον αέρα

[11] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.156, Χανιά, Σάββατο 24 Φεβρουαρίου 1901, σελ.3.
[12] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.164, Χανιά, Πέμπτη 15 Μαρτίου 1901, σελ.2.
[13] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.165, Χανιά, Σάββατο 17 Μαρτίου 1901, σελ.2.
[14] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.169, Χανιά, Δευτέρα 26 Μαρτίου 1901, σελ.2.
[15] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Β, αριθ.189, Χανιά, Δευτέρα 14 Μαΐου 1901, σελ.3.
[16] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.138, Χανιά, Πέμπτη 11 Ιανουαρίου 1901, σελ.4.
[17] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.155, Χανιά, Πέμπτη 22 Φεβρουαρίου 1901, σελ.2.
[18] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.156, Χανιά, Σάββατο 24 Φεβρουαρίου 1901, σελ.3.
[19] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.166, Χανιά, Δευτέρα 19 Μαρτίου 1901, σελ.2.
[20] Βλ. στην εφημ. *«Νέα Έρευνα»,* έτος Α, αριθ.2, Χανιά, 18 Μαΐου 1901, σελ.1.

ειδοποιώντας περί του γεγονότος. Επί τόπου έφθασαν σώματα Γάλλων και Ρώσων από τα διεθνή στρατεύματα που βρίσκονταν στα Χανιά και ανέλαβαν την κατάσβεση, χρησιμοποιώντας δύο αντλίες του γαλλικού στρατού αφού εκείνη του Δημαρχείου ήταν κατεστραμμένη. Τα διεθνή στρατεύματα έδειξαν αφοσίωση και αυταπάρνηση με τους Ρώσους να σχηματίζουν κλίμακα με τα σώματά τους για να φτάσουν στις οροφές των καταστημάτων που καίγονταν, ενώ την ίδια ώρα οι Γάλλοι στρατιώτες ήταν μέσα στη θάλασσα όπου κρατούσαν εντός του ύδατος τους σωλήνες των αντλιών. Χωροφύλακες, δημαρχιακοί κλητήρες και πολίτες βοήθησαν εξίσου υπό την παρουσία του Δημάρχου Χανίων και του Αρχηγού της Χωροφυλακής[21].

Ρώσοι στρατιώτες συμμετείχαν στους Εσπερινούς του ναού της Θεοτόκου της Τριμάρτυρος. Πάνω από τριάντα στρατιώτες έψελναν κατανυκτικούς ύμνους υπό τη διεύθυνση βαθύφωνου αξιωματικού τους[22]. Ο αρχηγός των ιταλικών στρατευμάτων στα Χανιά Ανικίνι είχε διατάξει την ορχήστρα του ιταλικού στρατού να παιανίζει στην προκυμαία της πόλεως, κάθε Δευτέρα, Τετάρτη και Σάββατο, ενώ κάθε Κυριακή έπαιζε στη Χαλέπα[23].

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Εκτός από τη οικονομική αρωγή στη γεωργική τάξη, η Πολιτεία όφειλε να μεριμνήσει και για τη ναυτιλία. Η εμπορική κίνηση του λιμένα Χανίων σημείωσε οικονομική κάμψη το 1900, ναύτες έμεναν άνεργοι, ενώ ιστιοφόρα παρέμεναν αγκυροβολημένα, γιατί δεν πληρούσαν τις προϋποθέσεις ώστε να ασφαλιστούν σε κάποια εταιρεία.

Η πλειοψηφία των πλοίων που κατέπλευσαν στο λιμάνι των Χανίων ήταν ατμόπλοια και λιγότερο ιστιοφόρα, διαφόρων εθνικοτήτων και τα δυο. Οι αποπλεύσεις και καταπλεύσεις ατμόπλοιων και ιστιοφόρων φανερώνει πως πράγματι ο λιμένας Χανίων μπορούσε να χαρακτηριστεί διεθνής, αφού χρησιμοποιούνταν όχι μόνο από κρητικά και ελληνικά πλοία αλλά και από ευρωπαϊκά. Ταυτόχρονα όμως το λιμάνι της Σούδας στο νομό Χανίων τελούσε υπό «κατοχή», με τις Μεγάλες Δυνάμεις να το χρησιμοποιούν ως ενδιάμεσο σταθμό - ορμητήριο - για τις αποστολές των πολεμικών τους πλοίων.

[21] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.154, Χανιά, Τρίτη 20 Φεβρουαρίου 1901, σελ.2.
[22] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.163, Χανιά, Τρίτη 13 Μαρτίου 1901, σελ.3.
[23] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Β, αριθ.175, Χανιά, Πέμπτη 12 Απριλίου 1901, σελ.1.

2.3 Η οργάνωση του ταχυδρομείου.

Η Διεύθυνση των Ταχυδρομείων της Κρητικής Πολιτείας υπαγόταν στην Ανωτέρα Διεύθυνση Συγκοινωνίας και Δημοσίας Ασφαλείας[1], η οποία έδρευε όπως και όλες οι Διευθύνσεις (Δικαιοσύνης, Οικονομικών, Παιδείας, Εσωτερικών) στο Διευθυντήριο Μέγαρο στην πόλη των Χανίων[2]. Από το Φεβρουάριο του 1901 τα «Κρητικά Ταχυδρομεία», αναγνωρισμένα πλέον από τα αντίστοιχα ευρωπαϊκά, άρχισαν να αποστέλλουν την αλληλογραφία για την Ευρώπη κατ' ευθείαν εντός κλειστών φακέλων. Μέχρι τότε η αποστολή γινόταν μέσω πρακτορείων[3]. Το Υπουργείο των Ταχυδρομείων της Ιταλίας δέχτηκε με ευμένεια την πρόταση της Διευθύνσεως των Κρητικών Ταχυδρομείων, να αποστέλλεται κάθε Σάββατο η αλληλογραφία από το αρμόδιο γραφείο Χανίων σε κλειστό φάκελο κατ' ευθείαν προς το Ιταλικό ταχυδρομικό γραφείο Κατάνης, απ' όπου θα διακλαδωνόταν όπου έπρεπε στην Ευρώπη[4].

Η ανάπτυξη των ταχυδρομικών υπηρεσιών της νήσου διαφαίνεται στην αύξηση του αριθμού των μαθητευομένων στα ταχυδρομικά γραφεία[5]. Ειδικότερα στον προϋπολογισμό εξόδων της χρήσης 1899 καταγράφονται συνολικά 22 μαθητευόμενοι[6], ενώ σε αυτόν της χρήσης 1900 (1 Σεπτεμβρίου 1900 – 31 Οκτωβρίου 1901) αυξήθηκαν σε 33[7]. Με Ηγεμονικά Διατάγματα που υπογράφθηκαν στις 16 Φεβρουάριου 1901 διορίσθηκαν ακόμη δύο μαθητευόμενοι στην ταχυδρομική υπηρεσία Χανίων και μετατέθηκε ένας από το Ηράκλειο. Ο οργανωτής της ταχυδρομικής υπηρεσίας Μαρίνος[8] κανόνισε ως εξής την άφιξη και αναχώρηση των ταχυδρομείων δια των Κρητικών ταχυδρομικών γραφείων από την 1η Μαρτίου 1901.

- Για Ευρώπη και Ελλάδα κάθε Τρίτη, Τετάρτη, Παρασκευή, Σάββατο και Κυριακή και οποιαδήποτε ημέρα υπήρχε απόπλους για Πειραιά.

---

[1] Βλ. στην εφημ. ««*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Β, αριθ.96, Εν Χανίοις τη 2 Νοεμβρίου 1899, σελ.1.
[2] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.157, Χανιά, Τρίτη 27 Φεβρουαρίου 1901, σελ.2.
[3] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.152, Χανιά, Πέμπτη 15 Φεβρουαρίου 1901, σελ.1.
[4] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.153, Χανιά, Σάββατο 17 Φεβρουαρίου 1901, σελ.2.
[5] Είχαν συσταθεί ταχυδρομικά γραφεία στα Χανιά, στο Ρέθυμνο, στο Ηράκλειο, στα Σφακιά, στο Λασήθι και σε άλλες περιοχές της Κρήτης, προκειμένου να εκτελείται πιο συστηματικά η ταχυδρομική υπηρεσία. Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.96, Εν Χανίοις τη 2 Νοεμβρίου 1899, σελ.1.
[6] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.35, Εν Χανίοις τη 24 Ιουνίου 1900, σελ.49.
[7] Βλ. στην εφημ. ««*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Β, αριθ.30, Εν Χανίοις τη 15 Απριλίου 1901, σελ.205.
[8] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.154, Χανιά, Τρίτη 20 Φεβρουαρίου 1901, σελ.3.

- Από Ελλάδα και Ευρώπη κάθε Δευτέρα και Σάββατο, όπως και κάθε μέρα που υπήρχε κατάπλους από Πειραιά.
- Για την Αίγυπτο το τακτικό πρόγραμμα ήταν κάθε Παρασκευή αλλά και κάθε φορά που υπήρχε απόπλους για Αλεξάνδρεια.
- Από την Αίγυπτο η αλληλογραφία έφθανε κάθε Σάββατο - Κυριακή και κάθε ημέρα που υπήρχε κατάπλους από Αλεξάνδρεια.
- Για τις επαρχίες Κισάμου και Σελίνου και τους δήμους Αλικιανού, Πύργου Ψηλονέρου, Λάκκων της επαρχίας Κυδωνίας κίνηση γινόταν κάθε Τετάρτη, Παρασκευή και Κυριακή 10 π.μ..
- Από τις παραπάνω περιοχές έφτανε το ταχυδρομείο κάθε Δευτέρα, Πέμπτη και Σάββατο ώρα 9 το πρωί.
- Για τους νομούς Ρεθύμνης, Ηρακλείου, Σφακίων και Λασηθίου δια θαλάσσης κατά Τετάρτη ή κάθε φορά που κάποιο ατμόπλοιο πραγματοποιούσε απόπλου για τους δύο πρώτους. Αποστολή δια ξηράς πραγματοποιούνταν κάθε Δευτέρα, Πέμπτη και Σάββατο το μεσημέρι.
- Από αυτές τις περιοχές παραλαμβανόταν ταχυδρομείο κάθε Δευτέρα ή σε κάθε κατάπλου ατμοπλοίου από τους δύο πρώτους νομούς και τακτικά κάθε Τρίτη, Πέμπτη, Σάββατο ώρα 6 και μισή.
- Για το δήμο Κεραμειών κάθε Τρίτη και Σάββατο ώρα 9 και μισή π.μ. και από αυτόν κάθε Τετάρτη και Κυριακή ώρα 5μ.μ.
- Για το δήμο Περιβολίων κάθε Δευτέρα και Πέμπτη ώρα 8 π.μ. και από αυτόν κάθε Τρίτη και Παρασκευή ώρα 11 π.μ..
- Για το δήμο Ακρωτηρίου κάθε Τετάρτη, Παρασκευή και Κυριακή ώρα 8 π.μ. και από αυτόν κάθε Πέμπτη, Σάββατο και Κυριακή.
- Δια Σούδα και εκ ταύτης κάθε ημέρα[9].

Αναφορικά με το νομό Χανίων η αποστολή ταχυδρομείου κάλυπτε και τις τρεις επαρχίες του, δηλαδή Κυδωνία, Κίσαμο και Σέλινο. Η επαρχία Κυδωνίας, η οποία γεωγραφικά βρίσκεται πιο κοντά στην πόλη των Χανίων, εξυπηρετούνταν με ξεχωριστές ταχυδρομικές αποστολές για κάθε δήμο της (Κεραμειά, Ακρωτήρι, Περιβόλια, Λάκοι, Πύργος Ψηλόνερο, Αληκιανού, Σούδα).

Παρακάτω παραθέτουμε αποσπάσματα ημερησίων προγραμμάτων των «Κρητικών Ταχυδρομείων»:

[9] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.157, Χανιά, Τρίτη 27 Φεβρουαρίου 1901, σελ.3.

Σάββατο 24 Μαρτίου 1901:

Δια Ευρώπη και Αμερική κατευθείαν δια Κατάνης 10 π.μ.

Δια τους νομούς Σφακίων, Ρεθύμνης, Ηρακλείου και Λασιθίου (δια ξηράς) 11:30 π.μ.

Δια Ρέθυμνο, Ηράκλειο, Αίγυπτο, Κύπρο και Συρία 11:30 π.μ.

Κυριακή 25 Μαρτίου 1901

Δι' Αλυκιανού, Κίσσαμο, Σέλινο 9:30 π.μ.

Δια Ρέθυμνο, Ηράκλειο, Ελλάδα και Τουρκία 11 π.μ.

Δι' Ελλάδα, Τουρκία, Βουλγαρία, Ρωμουνία και Ρωσία (Ρωσικόν πλοίο εκ Σούδας) 3:30 μ.μ.[10].

Τα ατμόπλοια *«Χατζή Δαούτ»* παραλάμβαναν ταχυδρομικούς φακέλους από την Ελλάδα και τους παρέδιδαν στην Κρήτη, χωρίς να παίρνουν καμία επιχορήγηση από την Ελλάδα αλλά εντελώς ιδιωτικά. Όμως κατά την παράδοση τους στον κατάπλου των πλοίων επικρατούσε αταξία[11].

Την 1η Μαρτίου 1901 συμπληρώθηκε ένα έτος αφότου άρχισε να λειτουργεί σε όλη τη νήσο η υπηρεσία των ταχυδρομείων Κρήτης. Οι εισπράξεις μόνο του ταχυδρομικού γραφείου Χανίων ανήλθαν κατά το έτος που διέρρευσε σε περίπου 73.000 δραχμές. Οι μεγαλύτερες εισπράξεις παρατηρήθηκαν κατά το Μάρτιο, τον Απρίλιο και το Φλεβάρη του 1900 κατά σειρά. Ο Φλεβάρης του 1901 ερχόταν τέταρτος με εισπράξεις περίπου 4.000 δραχμές. Η αύξηση που παρατηρήθηκε τον Φλεβάρη του 1901 σε σύγκριση με προηγούμενους μήνες αποδιδόταν στη διεύρυνση των ταχυδρομικών εργασιών και στις παραγγελίες των συλλεκτών γραμματοσήμων από την Ευρώπη[12].

Ο προϋπολογισμός εσόδων της χρήσης 1899 φανέρωνε 145.000 δραχμές έσοδα για το δημόσιο ταμείο από το καταναλισκόμενο γραμματόσημο και τα επιστολικά δελτάρια[13], ενώ για τη χρήση 1900 (1η Σεπτεμβρίου 1900 έως 31η Οκτωβρίου 1901) 140.000 δραχμές έσοδα[14]. Την επόμενη χρονιά, το 1901, τα έσοδα από τέλη για

[10] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.168, Χανιά, Σάββατο 24 Μαρτίου 1901, σελ.3.
[11] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Β, αριθ.173, Χανιά, Σάββατο 7 Απριλίου 1901, σελ.2.
[12] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.162, Χανιά, Σάββατο 10 Μαρτίου 1901, σελ.2.
[13] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.35, Εν Χανίοις τη 24 Ιουνίου 1900, σελ.8.
[14] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Β, αριθ.13, Εν Χανίοις τη 26 Φεβρουαρίου 1901, σελ.88.

γραμματόσημα, επιστολικά δελτάρια και ταχυδρομικές επιταγές επανήλθαν στις 145.000 δραχμές[15].

Τον Απρίλιο του 1901 στην Επίσημο Εφημερίδα της Κρητικής Πολιτείας δημοσιεύτηκε ο Νόμος του οριστικού Οργανισμού των Ταχυδρομείων και ανάλογος νόμος για τα προσόντα και τις εξετάσεις των υπαλλήλων που ήθελαν να εισαχθούν στην Ταχυδρομική Υπηρεσία. Στις εξετάσεις μπορούσαν να λάβουν μέρος μόνο όσοι είχαν συμπληρώσει το 16ο έτος της ηλικίας τους και δεν είχαν υπερβεί το 24ο. Όσοι πετύχαιναν διορίζονταν ως μαθητευόμενοι υπό δοκιμασία ενός έτους και μισθό 70 δραχμές μηνιαίως. Αν μετά το πέρας του ενός έτους η υπηρεσία τούς διατηρούσε, ο μισθός τους αυξανόταν σε 90 δραχμές και θα έπρεπε να υποβληθούν ακόμη μια φορά σε εξετάσεις σχετικές με Νόμους, Συμβάσεις και Κανονισμούς της Ταχυδρομικής Υπηρεσίας. Το αποτέλεσμα των εξετάσεων αυτών καθόριζε αν θα προβιβάζονταν ή αν θα παρέμεναν στάσιμοι. Οι τελευταίοι μπορούσαν μετά από δύο χρόνια να υποβληθούν σε επαναληπτικές εξετάσεις. Ο μισθός των στάσιμων μπορούσε να φθάσει στις 170 δραχμές με αύξηση 20 δραχμών κατά τριετία. Ο μισθός των προβιβάσιμων, που είχαν τη δυνατότητα να προβιβάζονται κατά τη σειρά της κατάταξής τους ή και σε επαναληπτικές εξετάσεις, αυξανόταν 20 δραχμές κάθε τριετία και μπορούσε να ανέλθει στις 240 δραχμές μηνιαίως. Επίσης θα συστήνονταν θέσεις λογιστών με μισθό 110 δραχμές. Σε άλλη κατηγορία εργαζομένων ανήκαν οι γραμματοκομιστές και οι αγροτικοί διανομείς, οι οποίοι μπορούσαν να εισαχθούν στην υπηρεσία από την ηλικία 18 – 30 ετών μετά από εξετάσεις και μισθοδοτούνταν με 50 δραχμές μηνιαίως. Η μισθοδοσία τους αυξανόταν κατά 10 δραχμές κάθε τέσσερα χρόνια και ανώτατο όριό της ήταν οι 100 δραχμές. Όριο ηλικίας για τους μεν υπαλλήλους οριζόταν το 65ο έτος της ηλικίας τους, ενώ για τους γραμματοκομιστές και αγροτικούς διανομείς το 55ο. Αναφορικά με τις ανώτερες θέσεις τώρα ο Διευθυντής είχε μισθό 400 δραχμών, ο Επιθεωρητής 300 δραχμές και οι προϊστάμενοι των ταχυδρομικών γραφείων Χανίων, Ηρακλείου και Ρεθύμνης 120 δραχμών. Αυτές ήταν περιληπτικά οι διατάξεις σχετικά με τον καταρτισμό του προσωπικού όπως σημειώνονταν στον Οριστικό Οργανισμό της Ταχυδρομικής Υπηρεσίας, ο οποίος είχε μικρές παραλλαγές από τον Προσωρινό που είχε αποδώσει θετικά. Οι αγροτικοί διανομείς εκτελούσαν και χρέη δικαστικών κλητήρων παραδίδοντας σε όλη τη Νήσο δικόγραφα. Με αυτό τον τρόπο η Πολιτεία απαλλασσόταν από σπουδαία δαπάνη, αφού η κοινοποίηση έπρεπε να γίνει με τους

[15] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Β, αριθ.72, Εν Χανίοις τη 17 Σεπτεμβρίου 1901, σελ.466.

δικαστικούς κλητήρες. Η ταχυδρομική υπηρεσία οργανωμένη με το παραπάνω σύστημα αναπτυσσόταν και με την επέκτασή της δια των ταχυδρομικών επιταγών στο εσωτερικό και στο εξωτερικό. Παρείχε βοήθεια στη Κυβέρνηση με τη διατήρηση τακτικής συγκοινωνίας σε όλα τα σημεία της Νήσου και όφειλε να διευκολύνει το εμπόριο και την ανάπτυξη των συναλλαγών[16].

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Η ταχυδρομική σύνδεση του νομού Χανίων με τους υπόλοιπους νομούς της νήσου, την Ελλάδα, την Αίγυπτο, τη Συρία, την Ιταλία και την υπόλοιπη Ευρώπη αποτελούσε στόχο που επετεύχθη το 1901. Ήταν απαραίτητη συνισταμένη ανάπτυξης του εμπορίου, επέφερε έσοδα στο ταμείο της Πολιτείας και νέες θέσεις εργασίας αρκετά καλά αμειβόμενες.

[16] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Β, αριθ.176, Χανιά, Σάββατο 14 Απριλίου 1901, σελ.2.

2.4 Οι εκλογές του 1901.

Κατά την πρώτη διετία από τη δημοσίευση του Συντάγματος της Κρητικής Πολιτείας στις 16 Απριλίου 1899, η νομοθετική εξουσία άνηκε εξ' ολοκλήρου στον Ηγεμόνα, ο οποίος με προσωρινά διατάγματα έθετε σε εφαρμογή όλους τους αναγκαίους νόμους, οι οποίοι βέβαια έπρεπε να κινούνταν εντός των ορίων του Συντάγματος και να έχουν ομόφωνα αποφασιστεί από το Συμβούλιό του. Οι Σύμβουλοι διορίζονταν και παύονταν από τον Ηγεμόνα κατά τη θέλησή του. Σε αυτό οριζόταν ως Ανώτατος άρχοντας της Κρητικής πολιτείας ο Ηγεμόνας, ο οποίος νομοθετούσε από κοινού με τη Βουλή των αντιπροσώπων μετά την παρέλευση των πρώτων δύο ετών εξουσίας, ασκούσε την εκτελεστική εξουσία δια των Συμβούλων του και απένεμε δικαιοσύνη δια των δικαστών. Είχε το δικαίωμα της κυρώσεως των ψηφισθέντων από τη Βουλή νόμων, τους δημοσίευε, εξέδιδε τα αναγκαία διατάγματα προς εκτέλεσή τους και δεν μπορούσε να αναστείλει την ισχύ κανενός νόμου από τη στιγμή που θα δημοσιευόταν. Ήταν εκείνος που συγκαλούσε το σώμα της Βουλής, κήρυττε την έναρξη και τη λήξη των εργασιών της ή αποφάσιζε για παράταση, αναβολή, διακοπή και διάλυσή της[1].

Η Βουλή συμμεριζόταν τη νομοθετική εξουσία με τον Ηγεμόνα και αποτελούνταν από μέλη εκλεγμένα από το λαό και άλλα διορισμένα από τον Ηγεμόνα. Οι βουλευτές αντιπροσώπευαν όλη τη νήσο και όχι μόνο το νομό στον οποίο θα εκλέγονταν. Εκλέγονταν ή διορίζονταν κάθε δύο χρόνια, ενώ η Βουλή συνερχόταν σε τακτική σύνοδο μία φορά εντός της διετίας. Η διάρκεια της τακτικής συνόδου ήταν δίμηνη και έκτακτη σύνοδο μπορούσε να συγκαλέσει μόνο ο Ηγεμόνας. Κανένας νόμος δεν μπορούσε να ισχύσει, εάν δεν ψηφιζόταν δύο φορές από τη Βουλή κατά δύο διαφορετικές ημέρες και δεν κυρωνόταν από τον Ηγεμόνα. Μόνο ο προϋπολογισμός ψηφιζόταν μία φορά. Ο Ηγεμόνας και η Βουλή είχαν το δικαίωμα να κάνουν προτάσεις νόμων, εκ των οποίων εκείνες που είχαν σχέση με τη μισθοδοσία, τη σύνταξη και άλλες προσωπικές ωφέλειες ήταν μόνο ηγεμονικό δικαίωμα. Η Βουλή ψήφιζε τον απολογισμό της προηγούμενης διετίας και τον προϋπολογισμό εσόδων και εξόδων της επόμενης. Εάν η Βουλή αποποιούνταν κάποιες από τις πιστώσεις του προϋπολογισμού ή δεν προλάβαινε να τον ψηφίσει λόγω παρέλευσης του χρόνου της θητείας της, ο Ηγεμόνας μπορούσε με διάταγμα υπογεγραμμένο από όλους τους Συμβούλους του να επαναφέρει

[1] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Α, αριθ.24, Εν Χανίοις τη 16 Απριλίου 1899, σελ.2-4, 6.

σε ισχύ τον προηγούμενο προϋπολογισμό με τις απαραίτητες τροποποιήσεις[2]. Οι αντιπρόσωποι του λαού είχαν ευρύτατη πληρεξουσιότητα αφού μελετούσαν, σκέφτονταν και αποφάσιζαν για την ηθική διαπαιδαγώγηση, για την εκπαίδευση, για τη δικαιοσύνη, για τα οικονομικά μέτρα, για τη γεωργία, για τη βιομηχανία και για οτιδήποτε άλλο είχε σχέση με την ανάπτυξη του τόπου[3].

Ο Κρητικός λαός επρόκειτο να ασκήσει το πολυτιμότερο δικαίωμά του εκλέγοντας εκείνους που θα τον αντιπροσώπευαν και θα μεριμνούσαν ευσυνείδητα περί των συμφερόντων του, όντας μετά την ψηφοφορία άνδρες της νομοθεσίας. Για την ψηφοφορία της 15ης Απριλίου 1901 υπήρχαν σε όλη τη νήσο 200 υποψήφιοι. Οι αντιπρόσωποι που θα απάρτιζαν τη Βουλή θα αποδείκνυαν ότι ο λαός ήταν άξιος της ελευθερίας που του δόθηκε[4]. Το εκλογικό σύστημα ετύγχανε απολύτως νέο στην Κρήτη, ακόμη δεν είχε κατανοηθεί πλήρως από το λαό και ούτε θα μπορούσε να γίνει αυτό πριν εφαρμοσθεί και λειτουργήσει. Όπως καθοριζόταν από το νόμο, το σύστημα στη διεξαγωγή του ήταν βραδύ και *«λίαν λεπτολόγο»*. Εκ του νόμου προέκυπτε ότι στον καταρτισμό των εκλογικών τμημάτων έπρεπε να κρατηθεί πνεύμα στενής περιφέρειας με όσο το δυνατόν μικρότερο αριθμό ψηφοφόρων. Η Κυβέρνηση, όπως φαινόταν στη σύνταξη του νόμου, ήθελε να καταστήσει την ψήφο όσο το δυνατόν καθολική. Οι εκλογείς, τουλάχιστον κατά την πρώτη αυτή εκλογική περίοδο, δεν θα φανατίζονταν διότι θα είχαν να υποστηρίξουν άτομα απλά, όχι κάποια κομματική μερίδα. Σύμφωνα με εκτιμήσεις της εφημερίδας «*Πατρίς*» για το πώς θα εξελίσσονταν οι εκλογές, πολλοί εκλογείς θα περιέρχονταν σε δυσχερή ψυχολογική θέση περί του ποιον θα όφειλαν να προτιμήσουν μεταξύ δύο, τριών ή και περισσότερων υποψηφίων, με έκαστο των οποίων ήταν δυνατόν να συνδέονταν εξίσου. Οι περισσότεροι από αυτούς τους εκλογείς θα ζητούσαν αφορμή να απέχουν από τον τόπο των εκλογών και η ευρύτητα του τμήματος ή η μακριά απόσταση από αυτόν θα τους την παρείχε. Κάποιοι έπρεπε να διανύσουν αποστάσεις 2 ή 3 ωρών. Έτσι η εκλογή θα διεξαγόταν με λιγότερους από τους μισούς εκλογείς, διότι στα αίτια αυτά θα προστίθετο ένα άλλο ισχυρότερο, η βραδύτητα που παρουσιαζόταν στη διαδικασία της εκλογής. Ο εκλογέας μη εξοικειωμένος με το σύστημα θα εισερχόταν στην αίθουσα της εκλογής. Έπρεπε να λάβει τον ψηφοθύλακα, να εγκλείσει το ψηφοδέλτιο και να το σφραγίσει. Κατόπιν έπρεπε να το δώσει στον Πρόεδρο, αυτός να το σφραγίσει και να το παραδώσει πίσω στον

[2] Βλ. ό.π., σελ.3, 4.
[3] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Β, αριθ.175, Χανιά, Πέμπτη 12 Απριλίου 1901, σελ.1.
[4] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Β, αριθ.173, Χανιά, Σάββατο 7 Απριλίου 1901, σελ.1.

εκλογέα για να το ρίξει στην κάλπη. Δι' όλα αυτά απαιτούνταν χρόνος υπερδιπλάσιος της ψηφοφορίας δια σφαιριδίου. Οι πόλεις όφειλαν να μιμηθούν το Δημοτικό Συμβούλιο των Χανίων. Οι δήμοι των επαρχιών δεν είχαν παρά να λάβουν υπόψη τον αριθμό των εκλογέων, μη υπερβαίνοντα των αριθμό των 300 για κάθε τμήμα, και τις αποστάσεις μην υπερβαίνουσες το ημίωρο δια τους εκλογείς. Έτσι έπρεπε να καταρτίσουν τα εκλογικά τους τμήματα. Το πνεύμα καθολικής εκλογής στην εφαρμογή του εκλογικού συστήματος θα τηρούνταν μόνο, εάν τα εκλογικά τμήματα ήταν μικρά, οι αποστάσεις που είχαν να διανύσουν οι ψηφοφόροι ελάχιστες και παρέχονταν στους εκλογείς όλες οι δυνατές ευκολίες με τις οποίες θα διευκολυνόταν η διεξαγωγή της εκλογής εντός μίας ημέρας[5].

Μέγας εκλογικός οργασμός επικρατούσε ήδη στους πέντε νομούς της Μεγαλονήσου, περισσότερη κίνηση όμως εμφανιζόταν στα Χανιά. Το θεσπισμένο σύστημα του ενιαίου της ψήφου από το Σύνταγμα, που επέτρεπε σε κάθε εκλογέα να ψηφίσει μόνο έναν υποψήφιο, αφού δεν υπήρχαν εκλογικοί συνδυασμοί, επέτεινε τις ενέργειες των υποψηφίων, οι οποίοι υπόσχονταν διάφορα, επαγγέλονταν πλήρη διόρθωση των κακώς κείμενων, επέκριναν τις διάφορες ενέργειες και τα νομοθετήματα της Κυβέρνησης ή την μέμφονταν για τις δείνα παραλείψεις της. Ελάχιστες φορές σε αυτές τις συζητήσεις κάποιος άκουγε γνώμες περιωπής για τα διάφορα ζητήματα. Στις περισσότερες περιπτώσεις οι γνώμες των υποψήφιων βουλευτών καθορίζονταν από τις συμπάθειες του υποψήφιου ή του εκλογέα προς κάποιον από τους Συμβούλους. Ελάχιστοι από τους υποψήφιους ασχολήθηκαν με τη συστηματική μελέτη των διάφορων ζητημάτων. Η Κρήτη είχε την ανάγκη ειλικρινούς εργασίας εκ μέρους όσων ασχολούνταν με τα κοινά, εργασία εφάμιλλης ειλικρίνειας με αυτή του παρελθόντος που είχε συντελέσει στη σημερινή κατάσταση. Επιβαλλόταν οι υποψήφιοι να μελετήσουν εμβριθώς και συστηματικά τα πεπραγμένα της διετίας και να συζητήσουν ελεύθερα και κόσμια μακριά από προσωπικά πάθη. Οι Κρήτες είχαν καλλιεργήσει στον ευρωπαϊκό κόσμο άριστη περί αυτούς αντίληψη και όφειλαν να τη διατηρήσουν απαράλλακτη. Η συγκεκριμένη θετική γνώμη περί της Κρήτης θα μπορούσε να ανασταλεί, αν όχι να διαστραφεί εντελώς, εάν κοινοποιούνταν μικροπρεπείς και προσωπικές διχόνοιες σχετικές με τη διαχείριση των κοινών, που είχαν ως ελατήριο τα προσωπικά πάθη εκλογέων και υποψηφίων[6].

[5] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.151, Χανιά, Σάββατο 10 Φεβρουαρίου 1901, σελ.1.
[6] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.142, Χανιά, Σάββατο 20 Ιανουαρίου 1901, σελ.3

Ο αριθμός των βουλευτών που μπορούσαν να εκλεχθούν σε κάθε επαρχία καθοριζόταν από το Στατιστικό Γραφείο Απογραφής κατά αναλογία προς τον πληθυσμό της, βάσει σχετικού άρθρου του Συντάγματος[7], στο οποίο αναφερόταν πως σε κάθε πέντε χιλιάδες κατοίκους ή κλάσμα αυτού του αριθμού αντιστοιχούσε ένας βουλευτής[8].

Στο Δήμο Χανίων εργάζονταν πυρετωδώς για τον καταρτισμό των εκλογικών καταλόγων, για τον οποίο είχε δοθεί μηνιαία προθεσμία[9]. Η αίτηση υποψηφιότητας για τις εκλογές προϋπόθετε την καταβολή εβδομηκονταπεντάδραχμου παραβόλου. Λόγω της μικρότητάς του υπήρχε η αίσθηση ότι θα υπερπλήθυνε τους υποψηφίους[10]. Η ψηφοθηρία πριν τις εκλογές ήταν έντονη κι ένα μέσο για άγρα ψήφων ήταν και οι κουμπαριές, με τους υποψήφιους να επισκέπτονται χωριά όπου βάφτιζαν παιδιά. Αυτό που στεναχωρούσε τους υποψηφίους ήταν το ενιαίο της ψήφου και η μυστικότητα της ψηφοφορίας. Όλοι τους υπόσχονταν ψήφο αλλά εκείνοι δεν μπορούσαν να υπολογίσουν ακριβώς τα εκλογικά κεφάλαιά τους[11]. Σύμφωνα με το ενιαίο της ψήφου οι κομματικοί συνδυασμοί αποκλείονταν και ο κάθε πολίτης μπορούσε να ψηφίσει αποκλειστικά έναν υποψήφιο της αρεσκείας του[12].

Τη νύχτα της Τρίτης 6 Φεβρουαρίου 1901 συνήλθε το Δημοτικό Συμβούλιο Χανίων με σκοπό να πραγματοποιήσει έλεγχο του γενικού εκλογικού καταλόγου του ομώνυμου δήμου. Ο γενικός εκλογικός κατάλογος περιείχε συνολικά 2.980 ονόματα ψηφοφόρων. Η καταπληκτική αυτή σμικρότητα του αριθμού των εκλογέων σε ένα δήμο που αριθμούσε πάνω από 25 χιλιάδες κατοίκους προερχόταν από την ανεξήγητη αποφυγή μεγάλου αριθμού μωαμεθανών δημοτών να εγγραφούν στα δημοτολόγια. Κατά την ίδια συνεδρίαση το δημοτικό συμβούλιο γνωμοδότησε, σύμφωνα με τις διατάξεις του εκλογικού κώδικα, περί της διαιρέσεως του δήμου σε εκλογικά τμήματα κι αποφάσισε να διαιρεθεί σε 9. Από αυτά δύο θα περιλαμβάνουν τη Χαλέπα, ένα το συνοικισμό Κουμ – Καπί, ένα τους συνοικισμούς Βαρουσίου και Καινούργιας Χώρας, δύο τις συνοικίες Σπλάντζιας – Τζιτζαρκολού, δύο τις συνοικίες Καστελλίου – Αγά Τζαμί και ένα τις συνοικίες Τοπχανά – Αράπ Τζαμί – Γιουσούφ Πασσά. Οι ψηφοφόροι χωρίστηκαν σε δύο υποδιαιρέσεις. Στα διαμερίσματα που περιλάμβαναν ένα μόνο εκλογικό τμήμα ψήφισαν αδιακρίτως κατά σειρά, στα δε διαμερίσματα που περιλάμβαναν

[7] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.137, Χανιά, Τρίτη 9 Ιανουαρίου 1901, σελ.3
[8] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Α, αριθ.24, Εν Χανίοις τη 16 Απριλίου 1899, σελ.3.
[9] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.141, Χανιά, Πέμπτη 18 Ιανουαρίου 1901, σελ.2.
[10] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.155, Χανιά, Πέμπτη 22 Φεβρουαρίου 1901, σελ.3.
[11] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.156, Χανιά, Σάββατο 24 Φεβρουαρίου 1901, σελ.3.
[12] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Β, αριθ.177, Χανιά, Τρίτη 17 Απριλίου 1901, σελ.1.

δύο εκλογικά τμήματα ψήφισαν οι έχοντες επίθετα με αρχικό γράμμα από το Α–Λ στο πρώτο τμήμα και όσοι είχαν επίθετο που ξεκινάει από Μ-Ω στο δεύτερο τμήμα. Οι τόποι που θα πραγματοποιούνταν η ψηφοφορία ορίσθηκαν ως εξής: Στη Χαλέπα χρησιμοποιήθηκαν οι δυο αίθουσες των δημοτικών σχολών αρρένων και θηλέων, μία για κάθε τμήμα, στο Κουμ – Καπί η αίθουσα της Δημ. Μουσουλμανικής Σχολής, ομοίως στην Καινούργια χώρα, στο διαμέρισμα Τοπχανά το δημαρχιακό κατάστημα, στο Καστέλλι οι αίθουσες των Δημοτικών σχολών χριστιανών και μουσουλμάνων και στη Σπλάτζια το παλαιό στρατιωτικό νοσοκομείο[13]. Στις 9 Απριλίου 1901, έξι ημέρες πριν τις εκλογές, η εφημερίδα «*Πατρίς*» σε δημοσίευμά της ανέφερε ότι οι κατάλογοι των εκλογικών τμημάτων σε όλους τους νομούς συγκεντρώθηκαν στην Ανωτέρα Διεύθυνση των Εσωτερικών, καθορίζοντας τον αριθμό των εκλογικών τμημάτων σε κάθε νομό όπως και τους τόπους στους οποίους θα έδρευαν αυτά. Στο νομό Χανίων ορίστηκαν 39 τμήματα με μείωση των εκλογικών τμημάτων στο Δήμο Χανίων από εννιά σε οχτώ[14]. Η Ανωτέρα Διεύθυνση Εσωτερικών με υπόμνημα της προς τη Διεύθυνση της Αστυνομίας ζήτησε να γίνει η κατανομή της χωροφυλακής ανάλογα με τον αριθμό των εκλογικών τμημάτων[15]. Δικαστικοί υπάλληλοι θα χρησιμοποιούνταν ως δικαστικοί αντιπρόσωποι στις επικείμενες βουλευτικές εκλογές και στο Συμβούλιο της Δικαιοσύνης καταρτίστηκε διάταγμα σχετικό με τη μετάθεσή τους η οποία έγινε ως εξής: Αυτοί των Χανίων θα μεταθέτονταν στο Ρέθυμνο, οι του Ρεθύμνου στα Σφακιά, και οι των Σφακίων στα Χανιά. Οι υπάλληλοι Ηρακλείου και Λασιθίου θα μεταθέτονταν εναλλάξ[16]. Ο Γενικός Εισαγγελέας απευθύνθηκε με εγκύκλιο προς όλους τους δικαστικούς υπαλλήλους και λειτουργούς του νομού Χανίων με την οποία τους συμβούλευε να απέχουν από κάθε ανάμειξη στις επικείμενες εκλογές. Ο Εισαγγελέας ανέφερε ότι η αυστηρότητα του νόμου θα εξαντλούνταν σε εκείνους που θα αναμειγνύονταν στις εκλογές με τρόπο ασυμβίβαστο στο δημόσιο αξίωμά τους[17].

Στο νομό Χανίων αντιστοιχούσαν 36 υποψήφιοι που ήταν οι παρακάτω: Αναστασάκης Ν.Μιχαήλ, Αναστασάκης ή Μαλανδράκης Α. Στυλιανός, Βελήκ Βέη Αγαζαδέ Μεχμέτ Βεξέτ, Βεντουράκης Μεχμέτ Βέης, Γερακάκης Γ.Βασίλειος, Γερανιώτης Ι.Ανδρέας, Δασκαλογιάννης Γεώργιος, Καμπουράκης Γ.Εμμανουήλ, Κατζουράκης Ν.Αντώνιος, Καντζουρός Ιω. Εμμανουήλ, Κιουρτσάκης Δημήτριος, Κολοκυθάκης

[13] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.150, Χανιά, Πέμπτη 8 Φεβρουαρίου 1901, σελ.2.
[14] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Β, αριθ.174, Χανιά, Δευτέρα 9 Απριλίου 1901, σελ.2.
[15] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.164, Χανιά, Τρίτη 15 Μαρτίου 1901, σελ.2.
[16] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», ό.π.
[17] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.169, Χανιά, Δευτέρα 26 Μαρτίου 1901, σελ.2.

Γ.Στυλιανός, Κριάρης Αριστείδης, Κωνσταντουλάκης Ευθ. Αλέξανδρος, Λιωνάκης Ν. Λεωνίδας, Μαλανδράκης Φ. Νικόλαος, Μαλατάκης Μ. Σπυρίδων, Μάνος Θρ. Κωνσταντίνος, Μαρκαντωνάκης Α. Εμμανουήλ, Μουντάκης Παύλου Εμμανουήλ, Ξηράς Ν. Εμμανουήλ, Παπαδάκης Αντ. Νικόλαος, Παπαδερός Εμμανουήλ, Παπαδογάννης Δ. Ιωάννης, Περαθουράκης Α. Εμμανουήλ, Πλουμιδάκης Θ. Χαράλαμπος, Πωλιουδάκης Εμμ. Ιωάννης, Πωλογεώργης Χαράλαμπος, Σειραδάκης Β. Εμμανουήλ, Σκαλίδης Αναγνώστης (Εμμανουήλ), Σκαμνάκης Α. Νικόλαος, Σοφταζαδές ή Σοφταδάκης Εκμέλ Ιβραήμ, Στρατηγάκης Γεώργιος, Τσεπέτης ή Τσεπετάκης Σοφ. Γεώργιος, Φούμης Μ. Γεώργιος και Ψαρουδάκης Μ. Στέφανος[18].

Αρκετές ενστάσεις για παράνομες υποψηφιότητες υποβλήθηκαν και στους πέντε νομούς της Νήσου. Ο νόμος όριζε ως προσόν υποψηφιότητας τη συμπλήρωση του 30^{ού} έτους της ηλικίας και όλες οι ενστάσεις περιστρέφονταν γύρω από το συγκεκριμένο όριο. Αυτή η διαπίστωση οδηγούσε στο συμπέρασμα ότι στο βουλευτικό αγώνα είχαν κατέλθει πολλοί νέοι άνδρες. Οι περισσότερες ενστάσεις που υποβλήθηκαν αποτελούσαν εκλογικά τεχνάσματα. Θα δικάζονταν βέβαια με τον πρόεδρο Πρωτοδικών Χανίων να ορίζει ως ημέρα προσαγωγής των αποδείξεων την Τρίτη 13 Μαρτίου για τα Χανιά. Οι αποδείξεις αφού αξιολογούνταν από τους προέδρους των Πρωτοδικείων μετά αποστέλλονταν στο αναθεωρητικό το οποίο αποφάσιζε τελεσίδικα. Στα Χανιά υποβλήθηκε ένσταση κατά του κυρίου Κωνσταντίνου Μάνου γιατί δεν είχε την υπό του νόμου οριζόμενη 5ετή εγκατάσταση στην Κρήτη. Η ένσταση υποβλήθηκε από έναν καραγωγέα -καροτσέρη- που είχε εξουσιοδοτηθεί από κάποιον υποψήφιο, ο οποίος δεν είχε το θάρρος να εμφανιστεί[19]. Ο νόμος περί πενταετούς θητείας απέκλειε από τη βουλευτική υποψηφιότητα Έλληνες που είχαν θυσιαστεί για την Κρήτη και το λαό της και τους αντιμετώπιζε ουσιαστικά ως ξένους. Χαρακτηριζόταν ως «μουντζούρα» στις εθνικές ιδέες των Κρητικών και ένδειξη ξενηλασίας απέναντι σε Έλληνες που έχυσαν το αίμα τους για μια ελληνική Κρήτη[20]. Την Τετάρτη 21 Μαρτίου 1901 εκδικάστηκε ανάμεσα σε άλλες η αίτηση υποψηφιότητας του υποψήφιου βουλευτή Χανίων Κ.Μάνου, η οποία με απόφαση του αναθεωρητικού απορρίφθηκε, διότι δεν είχε συμπληρώσει πενταετή εγκατάσταση στη νήσο[21]. Το πρωί της 25^{ης} Μαρτίου 1901 κάτοικοι διαφόρων χωριών της Κυδωνίας έφτασαν στα Χανιά κι αφού ενώθηκαν με άλλους πολίτες προέβησαν σε ειρηνική διαδήλωση. Είχαν σκοπό να επιδώ-

[18] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.160, Χανιά, Τρίτη 6 Μαρτίου 1901, σελ.2.
[19] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.163, Χανιά, Τρίτη 13 Μαρτίου 1901, σελ.2.
[20] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.168, Χανιά, Σάββατο 24 Μαρτίου 1901, σελ.3.
[21] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», ό.π., σελ.2.

σουν αναφορά στον Ηγεμόνα στην οποία θα εξέφραζαν τη δυσαρέσκειά τους για τη γνωστή διάταξη του εκλογικού νόμου, που εμπόδιζε από τη βουλευτική υποψηφιότητα ανθρώπους οι οποίοι είχαν ακέραια δικαιώματα στον τόπο. Η διαδήλωση, στην κορυφή της οποίας υπήρχε ελληνική σημαία, αφού διήλθε ειρηνικότατα και σεμνά από το κέντρο της πόλη εξήλθε στη Χαλέπα. Οι διαδηλωτές σταμάτησαν μπροστά στο πριγκιπικό ανάκτορο και επέλεξαν μια τριμελή επιτροπή, η οποία ζήτησε άδεια να παραδώσει γραπτή αναφορά στο Γεώργιο. Σε αυτήν τονιζόταν πως ο λαός αρχικά δεν αντέδρασε στην εφαρμογή του θεσμού περί πενταετούς κατοικίας, γιατί δεν είχε γίνει αισθητά αντιληπτός. Από τη στιγμή όμως που άρχισε να εφαρμόζεται ο θεσμός από τους αρμόδιους, αποκλείσθηκαν από τη Βουλευτική υποψηφιότητα άνδρες οι οποίοι είχαν προσφέρει και συνέχιζαν να προσφέρουν πολλές υπηρεσίες στον τόπο, βάζοντας σε κίνδυνο τη ζωή τους για την ελευθερία της Κρήτης. Η εφαρμογή του συγκεκριμένου νόμου επέφερε την ολοκληρωτική καταδίκη του στη συνείδηση του λαού, γιατί παρέλυε την εθνική ενότητα και αποτελούσε δείγμα αγνωμοσύνης. Οι διαδηλωτές αποκάλεσαν το Γεώργιο, Ανώτατο Θεσμοφύλακα της Κρήτης, Μόνο Αντιπρόσωπο της Ελλάδας στη Νήσο και του επέδωσαν την αναφορά. Ο Παπαδιαμαντόπουλος, ιδιαίτερος Σύμβουλος του Γεωργίου, μετέφερε στην επιτροπή της διαδήλωσης την επιθυμία του Πρίγκιπα να διαλυθούν ήρεμα και τη διαβεβαίωση πως θα μελετούσε την αναφορά τους. Οι διαδηλωτές, αφού ζητωκραύγασαν υπέρ του Αρμοστή και του Έθνους, επέστρεψαν στην πόλη όπου διαλύθηκαν ήσυχα[22].

Ο Σύμβουλος Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και Θρησκευμάτων Γιαμαλάκης απευθύνθηκε λίγο πριν τις εκλογές, με εγκύκλιό του, στους Διευθυντές και Καθηγητές των Γυμνασίων και Προγυμνασίων, στους Νομαρχιακούς Επιθεωρητές, στους Διευθυντές και διδασκάλους των δημοτικών σχολείων. Ήθελε να τους υπενθυμίσει ποια πρέπει να είναι η στάση των διδασκάλων κατά τη διεξαγωγή των βουλευτικών εκλογών. Συγκεκριμένα, αφού αναφέρθηκε πρώτα στον εκλογικό Νόμο της Πολιτείας, ο οποίος στερούσε το δικαίωμα της ψήφου στους δημόσιους υπαλλήλους κρίνοντας την ανάμειξή τους στις εκλογές ανάρμοστη, στάθηκε στους διδασκάλους οι οποίοι περισσότερο από τους υπολοίπους υπαλλήλους θα θεωρούνταν αξιοκατάκριτοι, εάν αναμειγνύονταν σε τέτοιες πολιτικές διχογνωμίες. Ο Σύμβουλος, θέλοντας να στηρίξει σε κάποιο επιχείρημα τη συγκεκριμένη απαγόρευση, σημείωνε πως ο δάσκαλος όφειλε να υπηρετήσει τα παιδιά όλων των πολιτών αδιακρίτως, υπηρετώντας το όλο και όχι

[22] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.169, Χανιά, Δευτέρα 26 Μαρτίου, σελ.3.

ένα μέρος. Θα παρέβαινε τον όρκο του, εάν γινόταν το πολιτικό όργανο οποιουδήποτε υποψηφίου και ενστάλαζε στα παιδιά το δηλητήριο της κοινωνικής διαίρεσης. Εάν συντασσόταν με μία μερίδα πολιτών, δεν θα αγαπιόταν πλέον εξίσου από όλους τους μαθητές και τους γονείς τους. Δεν έπρεπε να αφαιρεί χρόνο από την εργασία του για να αφιερώνεται σε πολιτικούς αγώνες οι οποίοι θα τον εξευτέλιζαν στα μάτια της κοινωνίας, η οποία ήθελε το διδάσκαλο μειλίχιο και προσηνή. Ο Σύμβουλος προχώρησε σε ένα ακόμη επιχείρημα περί φιλοδοξίας. Η ακατάπαυστη τάση για βαθμιαία προαγωγή της επαγγελματικής ικανότητάς του έπρεπε να καλύπτει τη φιλοδοξία του. Έπρεπε να είναι ικανοποιημένος αφού χειραγωγούσε τη νέα γενιά να είναι πιστή και αφοσιωμένη στον Ηγεμόνα, να αγαπάει την Πατρίδα και να υπακούει πρόθυμα - να υποτάσσεται - στους Νόμους της Πολιτείας. Ο Σύμβουλος διατύπωσε και ένα τρίτο επιχείρημα για να πείσει τους διδασκάλους να μην κάνουν κάτι που ούτως ή άλλως για αυτούς απαγορευόταν. Θα έπρεπε να ήταν αυτοί που θα προετοίμαζαν τους αυριανούς εκλογείς, οι οποίοι συνετά θα ασκούσαν τα εκλογικά και πολιτικά τους δικαιώματα. Οι αμείλικτες και βαριές τιμωρίες θα ήταν η απάντηση σε όσους επιλήσμονες αναμειγνύονταν σε εκλογικές διαμάχες έστω και ελάχιστα ή δημιουργούσαν υπόνοια παρεκτροπής από τα καθήκοντά τους. Έπρεπε να αποφύγουν οποιαδήποτε διάβημα που θα έδινε αφορμή ακόμη και για παρεξηγήσεις. Ο Πρίγκιπας απαιτούσε την τέλεια εφαρμογή των Νόμων της Πολιτείας και η διαταγή του ήταν να απολυθεί οποιοσδήποτε επιλήσμων όχι μόνο από τη διδασκαλική υπηρεσία αλλά από τον κατάλογο των δημοσίων υπαλλήλων, ώστε να μην μπορεί λόγω της δεύτερης διαγραφής να λάβει ποτέ στο μέλλον δημόσια θέση[23].

Ο κρητικός λαός προσήλθε στις κάλπες με πλήρη τάξη και νομιμοφροσύνη, ενώ στην Ελλάδα, σύμφωνα με τον τύπο, χαρακτήριζαν τη 15η Απριλίου ως εξετάσεις για τους Κρητικούς. Η εξουσία δεν επενέβη για περιστολή του κομματισμού, ούτε για σωφρονισμό αλλοφρόνων φανατικών εκλογέων. Όλη την ημέρα των εκλογών οι δικαστικές αρχές και οι ένοπλοι κυριολεκτικά αναπαύονταν[24], ενώ από την εκλογική διαδικασία της 15ης Απριλίου 1901 απείχαν λίγοι ψηφοφόροι[25]. Σύμφωνα με καταγγελίες στην εφημερίδα «*Πατρίς*», κάποιοι ανώτεροι υπάλληλοι και δήμαρχοι αναμίχθηκαν με σκανδαλώδη τρόπο στην προπαρασκευή και διεξαγωγή των εκλογών. Δεν καταγγέλλονταν συγκεκριμένα ονόματα, ωστόσο γινόταν μια αναφορά σε πρακτικές

[23] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος Β, αριθ.19, Εν Χανίοις τη 22 Μαρτίου 1901, σελ.82, 83.
[24] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Β, αριθ.177, Χανιά, Τρίτη 17 Απριλίου 1901, σελ.1.
[25] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Β, αριθ.179, Χανιά, Σάββατο 21 Απριλίου 1901, σελ.1.

όπως ψυχολογική εκβίαση της γνώμης και της συνειδήσεως των ψηφοφόρων που ασκούσε ο δήμαρχος περιβεβλημένος με το αξίωμα του κομματάρχη ή κάποιος άλλος ισχυρός επί του πολίτη. Το άρθρο της εφημερίδας έκλεινε αναφέροντας πως σε αυτές τις εκλογές με το νέο σύστημα για την ανάδειξη της πρώτης κρητικής βουλής μετά την απελευθέρωση, δεν δόθηκε πολύς καιρός για την ανάπτυξη του κακού αυτού και ευτυχώς εισήλθαν στη Βουλή άνδρες ικανοί και πεφωτισμένοι με κυρίαρχη λαϊκή εμπιστοσύνη[26].

Στην πόλη των Χανίων υπήρχαν συνολικά 8 εκλογικά τμήματα. Ο Δήμαρχος Χανίων, το μεσημέρι του Σαββάτου πριν τις εκλογές, περιήλθε τα τμήματα, παρέδωσε στους δικαστικούς αντιπροσώπους και στις εφορευτικές επιτροπές τις κάλπες, τα ψηφοκαλύμματα και τα υπόλοιπα αναγκαία για την εκλογή. Οι αίθουσες που ήταν προορισμένες για τόπους εκλογής φυλάσσονταν από αστυνομική δύναμη όλη νύχτα σύμφωνα με το Νόμο. Την επόμενη ημέρα, μισή ώρα πριν την ανατολή του ήλιου, τα εκλογικά τμήματα ανοίχτηκαν και συγχρόνως με την ανατολή του ήλιου άρχισε η ψηφοφορία. Τις πρώτες ώρες παρατηρούνταν ελάχιστη ζωηρότητα και οι εκλογείς προσέρχονταν στις κάλπες χωρίς μεγάλη προθυμία. Η ψηφοφορία διεξήχθη σε όλα τα τμήματα του νομού Χανίων με τάξη και ησυχία. Το ενιαίο σύστημα της ψηφοφορίας καθώς και το μυστικό της διαδικασίας δαιμόνιζε τους υποψηφίους που δεν ήξεραν πού να βασιστούν. Η ώρα παύσης της ψηφοφορίας δεν ήταν αυστηρά περιορισμένη, αφού η συρροή στις κάλπες διήρκεσε μέχρι την εσπέρα γενικά και σε μερικά τμήματα μέχρι τις 10 και μισή τη νύχτα. Σε αυτές τις περιπτώσεις ο πρόεδρος παρέτεινε την ώρα ψηφοφορίας λόγω της καθυστέρησης πολλών ψηφοφόρων.

Μετά το κλείσιμο των καλπών άρχισε η διαλογή των ψήφων με παρόντες τους αντιπροσώπους των υποψηφίων. Η διαλογή διήρκεσε μέχρι τα μεσάνυχτα και ακόμη πιο αργά σε κάποιες περιπτώσεις. Στις οδούς, στα καφενεία, στα εκλογικά σαλόνια και στα τμήματα συναθροίζονταν ενδιαφερόμενοι περιμένοντας τα αποτελέσματα των τμημάτων της πόλεως αλλά και των κοντινών χωριών. Οι υποψήφιοι περνούσαν από τα εκλογικά τμήματα και ζητούσαν πληροφορίες από τους αντιπροσώπους τους. Η όψη τους κατά την έξοδό τους φανέρωνε αν οι ειδήσεις ήταν θετικές ή το αντίθετο. Οι δικαστικοί υπάλληλοι που είχαν αναλάβει καθήκοντα ανακριτών περιέρχονταν όλα τα τμήματα του δήμου χωρίς να τους απασχολούν έκτροπα. Οι υποψήφιοι μειδιούσαν προς όλους και έσφιγγαν τα προτεινόμενα χέρια. Οι πλατείες και τα καφε-

[26] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Β, αριθ.178, Χανιά, Πέμπτη 19 Απριλίου 1901, σελ.1.

νεία είχαν πλέον εκλογικό άρωμα με τις προβλέψεις για τις πιθανότητες επιτυχίας των υποψηφίων. Μόνο το επόμενο βραδύ των εκλογών υπήρξε τελικά πραγματική εκλογική κίνηση με συνθήματα υπέρ του Πρίγκιπα και της Ενώσεως να ακούγονται, αντί για νικητήρια συνθήματα υπέρ των νικητών.

Ο οριστικοί κατάλογοι των βουλευτών της Νήσου αναρτήθηκαν στα πέντε Πρωτοδικεία. Σύμφωνα με αυτούς επιτυχόντες στο Νομό Χανίων ήταν οι εξής:
1) Στέφανος Ψαρουδάκης, δικηγόρος (1.073 ψήφοι). 2) Αριστείδης Κριάρης, δικηγόρος (966). 3) Εμμ. Μαρκαντωνάκης, δικηγόρος (746). 4) Αναγν. Σκαλίδης, κτηματίας (741). 5)Βελήκ Βέη Αγαζαδέ Μεχμέτ Βεξέτ, κτηματίας (741). 6) Χαράλαμπος Πλουμιδάκης, δικηγόρος (693). 7)Χαραλ. Πωλογεώργης, δικηγόρος (619). 8)Εμμ. Παπαδερός, δικηγόρος (579). 9)Αν. Κατζουράκης, δικηγόρος (563). 10)Εμμ. Μουντάκης, ιατρός (535). 11)Ιω. Παπαδογιάννης, κτηματίας (512). 12)Γ. Φούμης, κτηματίας (492). 13)Εκμέλ Ιβραήμ Σοφταδάκης, κτηματίας (478). 14) Εμμ.Κατζουρός, ιατρός (443). 15) Γ. Κιουρτζάκης (396). Συνολικά στη Νήσο εκλέχθηκαν 64 βουλευτές, τους οποίους ανακήρυξε το Πρωτοδικείο[27]. Οι εκλεγέντες βουλευτές αλλά και αυτοί που απέτυχαν ήταν θιασώτες της εθνικής ιδέας και του εθνικού προγράμματος[28]. Από τους 15 βουλευτές του νομού Χανίων 7 ήταν δικηγόροι, 5 κτηματίες, 2 γιατροί και ένας αγνώστου επαγγέλματος.

Οι δέκα βουλευτές που εξέλεξε ο Ηγεμόνας ήταν οι κάτωθι: Από το νομό Χανίων οι Χατζή Μιχαήλ Γιάνναρης μέγιστος οπλαρχηγός της επαρχίας της Κυδωνίας και Μίνως Ησυχάκης, μεγαλοκτηματίας. Από το νομό Σφακίων ο ιατρός Ιωάννης Μυλωνογιαννάκης. Από το νομό Ρεθύμνης οι Γεώργιος Αθανασιάδης, δικηγόρος και Φαχρουδέν Χοτζάκης, κτηματίας. Από το νομό Ηρακλείου οι Αντώνιος Καπετανάκης, ιατρός, Γεώργιος Ιερωνυμάκης, μεγαλέμπορος και Μιχαήλ Μελισσιώτης, παλαιός αγωνιστής. Τέλος από το νομό Λασηθίου οι Εμμανουήλ Μοδάτσος, δικηγόρος και Χαρίτων Παππαδάκης, ιατρός[29]. Ο Ηγεμόνας, σύμφωνα με το Σύνταγμα είχε το δικαίωμα να διορίσει 10 βουλευτές από όλους τους νομούς, κατά αναλογία του πληθυσμού και λαμβάνοντας υπόψη την πείρα και τη χρηστότητά τους[30].

Την Τρίτη 17 Απριλίου 1901 λόγω των οριστικοποιημένων εκλογικών αποτελεσμάτων που έφθαναν από τα διάφορα εκλογικά κέντρα, πραγματοποιήθηκαν διαδη-

[27] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Β, αριθ.178, Χανιά, Πέμπτη 19 Απριλίου 1901, σελ. 2.
[28] Βλ. ό.π., σελ.3.
[29] Βλ. εφημ. «*Πατρίς*», έτος Β, αριθ.190, Χανιά, Σάββατο 19 Μαΐου 1901, σελ.2 και εφημ. *«Ένωσις»,* έτος Α, αριθ.2, Εν Χανίοις, 16 Μαΐου 1901, σελ.3.
[30] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Α, Εν Χανίοις τη 16 Απριλίου 1899, σελ.3.

λώσεις στα Χανιά. Ψηφοφόροι ζητωκραύγαζαν κρατώντας σημαίες και επισκέπτονταν τους επιτυχόντες βουλευτές. Πάντως οι ενθουσιώδεις εκδηλώσεις απευθύνονταν περισσότερο στον Ηγεμόνα ή είχαν ως θέμα τους την Ένωση. Η τάξη παρέμεινε αδιασάλευτη και αυτή την ημέρα, γεγονός που έκανε εντύπωση στους ανταποκριτές των ευρωπαϊκών φύλλων[31].

Η κοινή γνώμη, που αποτελεί φόβητρο κάθε εξουσίας, δεν ήταν εδραιωμένη στη νήσο. Στην κρητική κοινωνία παρατηρούνταν ο λαός να υπόκειται στην επίδραση της φιλίας, της συγγένειας και της ισχύος. Οι ιδέες των πολιτών για κάθε κοινωνικό και πολιτικό γεγονός αιωρούνταν σαν φύλλο στον άνεμο προς τη διεύθυνση των εκάστοτε πνεόντων ανέμων. Η κοινή γνώμη βέβαια σε όλες τις ευνομούμενες πολιτείες δεν είναι πάντα πάγια, όμως κινείται μέσα σε έναν κύκλο ορισμένων πολιτικών αρχών. Στις εκλογές της άνοιξης του 1901 παρατηρήθηκε το φαινόμενο της αστάθειας και της παρακρούσεως των γνωμών των εκλογέων. Οι εκλογείς πεπεισμένοι για την ακεραιότητα, τη χρησιμότητα και το άδολο του χαρακτήρα του δείνα υποψηφίου, το διατράνωσαν, το κήρυξαν με όλη τους τη δύναμη αλλά τελικά υπάκουσαν στην ισχύ, στη φιλία ή τη συγγένεια. Ο εκλογέας μετέβαλε τη γνώμη του και αθέτησε υποσχέσεις ακόμη και λόγω μικρού συμφέροντος ή μικρού συνδέσμου. Έφτασε στην κάλπη αμφίγνωμος με τρία, τέσσερα ή και πέντε ψηφοδέλτια, ρίχνοντας εντός αυτής ένα από όλα με στιγμιαία απόφαση. Το ενιαίο εκλογικό σύστημα, σύμφωνα με το οποίο διεξήχθησαν οι εκλογές, δεν ευνοούσε τη ανάπτυξη πολιτικών αρχών, την εδραίωση κοινής γνώμης στις πόλεις και τις επαρχίες της Κρήτης και δεν εξασφάλιζε την ελεύθερη λαϊκή θέληση. Η διεξαγωγή των εκλογών κατέδειξε πολλά μειονεκτήματα του συστήματος. Το σύστημα απέβλεπε μόνο στα πρόσωπα των υποψηφίων ενώ ο εκλογικός αγώνας από πολιτική σκοπιά δεν παρουσίαζε καμία πολιτική σπουδαιότητα. Ήταν μια εκλογική συρραφή που κατά την εφαρμογή της απέδειξε πολλά μειονεκτήματα. Υποψήφιοι που είχαν την εμπιστοσύνη του λαού και θεωρούνταν καταλληλότατοι για να αντιπροσωπεύσουν τα συμφέροντα του τόπου, απέτυχαν ή οι ψήφοι που δόθηκαν προς αυτούς μειώθηκαν τόσο, ώστε τα αποτελέσματα δεν ανταποκρίνονταν στο καθολικό φρόνημα του λαού. Αυτό συνέβη επειδή έλειψαν οι συνασπισμοί και οι κομματικοί συνδυασμοί που θα εκδήλωναν δια της πλειοψηφίας τη λαϊκή θέληση. Δια του εκλογικού αυτού κράματος εξασθενούσαν βέβαια οι πολιτικοί ανταγωνισμοί, οι οποίοι βασίζονταν πάντα σε πολιτικά αξιώματα δια των οποίων μορφωνόταν η

[31] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.178, Χανιά, Σάββατο 19 Απριλίου 1901, σελ.1.

κοινή γνώμη και παγιώνονταν οι πολιτικές αρχές στα συνταγματικά έθνη. Το σύστημα για κάποιους παρουσίαζε ένα βασικό πλεονέκτημα απομακρύνοντας τους εκλογείς από τις έριδες, τις συμπλοκές, τους τραυματισμούς ή τους φόνους. Όμως η τάξη που υπήρξε στη διεξαγωγή των εκλογών είχε τις ρίζες της στο σεβασμό και την πεποίθηση που είχε ο Κρητικός λαός στον Ηγεμόνα και στην πίστη για την προσεχή εθνική αποκατάστασή του[32].

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Μέχρι τις εκλογές του 1901, δηλαδή κατά την πρώτη διετία της Κρητικής Πολιτείας περίπου, ο Πρίγκιπας ασκούσε τη νομοθετική εξουσία του τόπου, καταρτίζοντας και θέτοντας σε εφαρμογή με προσωρινά διατάγματα δικαστικούς, διοικητικούς, οικονομικούς, εκπαιδευτικούς, στρατιωτικούς και άλλα είδη νόμων. Το μόνο εμπόδιο σε τυχόν αυθαιρεσίες ήταν το Σύνταγμα, εντός του οποίου έπρεπε να κινείται και η ομόφωνη γνώμη των Συμβούλων του αναφορικά με τις αποφάσεις του. Μετά τις εκλογές του 1901 ασκούσε τη νομοθετική εξουσία δια των βουλευτών. Άλλωστε αυτό υπαγόρευε και το Σύνταγμα της Κρητικής Πολιτείας, σύμφωνα με το οποίο ο Ηγεμόνας ασκούσε όλες τις εξουσίες, δηλαδή τη νομοθετική, την εκτελεστική και τη δικαστική δια των βουλευτών, των Συμβούλων και των δικαστών αντίστοιχα.

Οι βουλευτές, παρόλο που συνταγματικά συμμερίζονταν τη νομοθετική εξουσία με το βασιλιά, είχαν στη διάθεσή τους πολύ περιορισμένο χρόνο συζήτησης και ανάλυσης των προβλημάτων των πολιτών. Η διάρκεια της τακτικής συνόδου της Βουλής δεν μπορούσε να ξεπεράσει τους δύο μήνες κάθε δυο χρόνια. Έπρεπε λοιπόν να αποφασίζουν υπό πίεση χρόνου. Οποιαδήποτε έκτακτη σύνοδος ήταν στην απόλυτη δικαιοδοσία του Ηγεμόνα[33].

Το εκλογικό σύστημα με το οποίο προέκυψαν οι βουλευτές τον Απρίλιο του 1901 ήταν βραδύ, με μικρό αριθμό εκλογέων για κάθε τμήμα και κοντινές αποστάσεις για τους ψηφοφόρους ώστε να συμμετάσχουν καθολικά, επιλέγοντας έναν υποψήφιο. Οι βουλευτές καθόριζαν τον πολιτικό λόγο τους σύμφωνα με τη συμπάθειά τους προς κάποιο Σύμβουλο και προσπαθούσαν να είναι αρεστοί στο εκλογικό σώμα.

Η προϋπόθεση της πενταετούς συνεχούς παρουσίας στο νησί για να θέσει κάποιος υποψηφιότητα ως βουλευτής επέφερε εντάσεις και ενστάσεις, αφού η συγκεκριμένη

[32] Βλ. στην εφημ. *« Ένωσις»,* έτος Α, αριθ.2, Εν Χανίοις 16 Μαΐου 1901, σελ.1.
[33] Βλ. στην εφημ. «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», Εν Χανίοις τη 16 Απριλίου 1899, έτος Α, αριθ.24, σελ.2, 3, 6.

διάταξη ήταν σε πλήρη αντίθεση με την εθνική κατεύθυνση της πολιτικής της Κρητικής Πολιτείας.

Οι εκπαιδευτικοί, όπως και το σύνολο των δημοσίων υπαλλήλων, απαγορευόταν να ψηφίσουν και έπρεπε να αποφεύγουν οποιαδήποτε ενέργεια ή ομιλία με εκλογικό χαρακτήρα. Η απόλυση και η διαγραφή από τον κατάλογο των δημοσίων υπάλληλων φανέρωνε την αυστηρότητα με την οποία θα αντιμετωπίζονταν όσοι δεν ακολουθούσαν τις οδηγίες της Πολιτείας.

2.5 Ο εκλογικός νόμος.

Το Διάταγμα του Πρίγκιπα Γεωργίου περί εκλογικού κώδικα που διαμορφώθηκε μετά από πρόταση του Συμβούλου των Εσωτερικών Μαν.Κούνδουρου και ομόφωνη γνώμη του Συμβουλίου, αφορούσε στις εκλογές των βουλευτών, αλλά και των νομαρχιακών συμβούλων, των μελών των δημοτικών συμβουλίων και των αντιπροσώπων των κοινοτήτων.

Οι βουλευτές εκλέγονταν κατά νομούς και κατά αναλογία ένας για κάθε πέντε χιλιάδες κατοίκους ή κλάσμα του αριθμού τούτου. Για οποιοδήποτε υπολογισμό των κατοίκων λαμβανόταν υπόψη η τελευταία επίσημη απογραφή του 1900. Οι προϋποθέσεις για να επιτραπεί σε κάθε ενδιαφερόμενο να θέσει βουλευτική υποψηφιότητα ήταν οι κάτωθι:

α) Να είναι δημότης σε κάποιον από τους Δήμους της Πολιτείας.

β) Να είναι εγγράμματος.

γ) Να έχει συμπληρώσει το $30^{ο}$ έτος της ηλικίας του.

δ) Να κατοικεί στην Κρήτη τουλάχιστον πέντε συναπτά έτη.

ε) Να μην υπάγεται σε καμία από τις περιπτώσεις του άρθρου 39 του Συντάγματος, δηλαδή να μην είναι έμμισθος δημόσιος ή δημοτικός υπάλληλος, αντιπρόσωπος ή υπάλληλος ξένου κράτους, θρησκευτικός λειτουργός και στρατιωτικός, με εξαίρεση όσους είχαν αποστρατευθεί ή αποταχθεί αλλά όχι για ανάρμοστη συμπεριφορά.

στ) Να μην υπάγονται στις κατηγορίες α έως η που ακολουθούν παρακάτω και είναι σχετικές με τους ψηφοφόρους.

η) Να μην στερούνται το δικαίωμα ανάληψης αρχής ή δημόσιας υπηρεσίας λόγω καταδίκης.

Οι έμμισθοι δημόσιοι υπάλληλοι, οι έμμισθοι δημοτικοί άρχοντες και υπάλληλοι μπορούσαν να εκλεχθούν εφόσον παραιτούνταν ή παύονταν από τις θέσεις τους τουλάχιστον 50 ημέρες πριν την ψηφοφορία. Η παύση δημοσιευόταν στην Επίσημο Εφημερίδα, ενώ η παραίτηση, που δεν ήταν αναγκαίο να γίνει αποδεκτή, περιλάμβανε τη δήλωση του ενδιαφερομένου ότι επιθυμεί να συμμετάσχει στις εκλογές.

Κάθε υποψήφιος ή αντ' αυτού δέκα ψηφοφόροι, 45 ημέρες τουλάχιστον πριν την ημέρα της ψηφοφορίας, υπέβαλλαν αίτηση προς ανακήρυξη της υποψηφιότητας επιδιδόμενη με δικαστικό κλητήρα στον Πρόεδρο του Πρωτοδικείου. Μαζί με την αίτηση έπρεπε να κατατεθούν τα νόμιμα έξοδα της εκλογής του υποψηφίου, που ήταν ε-

βδομήντα πέντε δραχμές. Το Πρωτοδικείο κατόπιν έλεγχε τις αιτήσεις των υποψηφίων συνεδριάζοντας δημόσια. Στη συνέχεια δημοσίευε τοιχοκολλημένα στα δημόσια μέρη της έδρας του νομού και έξω από το δικαστικό κατάστημα τα ονόματα των υποψηφίων. Ενστάσεις για ελλείψεις στα προσόντα των υποψηφίων μπορούσαν να διατυπωθούν και εκδικάζονταν. Η Ανωτέρα Διεύθυνση των Εσωτερικών ανακοίνωνε τα ονόματα των ανακηρυχθέντων υποψηφίων κάθε νόμου στους Νομάρχες, οι οποίοι τα γνωστοποιούσαν δημόσια με έντυπο και τοιχοκόλληση στα δημόσια μέρη της εκλογικής περιφέρειας, κατά αλφαβητική σειρά των επωνύμων τους. Κάθε υποψήφιος είχε το δικαίωμα να διορίσει ένα εκλογέα ως αντιπρόσωπό του και άλλο έναν ως αναπληρωτή σε κάθε εκλογικό τμήμα. Κάθε αντιπρόσωπος ή αναπληρωτής μπορούσε να αντιπροσωπεύει περισσότερους από έναν υποψηφίους. Κάθε υποψήφιος ή αντιπρόσωπος ή αναπληρωτής είχε το δικαίωμα να παρευρίσκεται κατά την ψηφοφορία, να κάνει παρατηρήσεις ή ενστάσεις προς την τάξη και το συμφέρον των υποψηφίων και να παρευρίσκεται στην αρίθμηση των ψήφων.

Το δικαίωμα της ψηφοφορίας σε όλα τα προαναφερόμενα είδη εκλογών άνηκε σε όλους τους δημότες της Πολιτείας εγγεγραμμένους στους εκλογικούς καταλόγους. Δικαίωμα ψήφου δεν είχαν:

α) Όσοι είχαν στερηθεί τα πολιτικά τους δικαιώματα λόγω καταδίκης και για όσο διαρκούσε η στέρηση αυτή.

β) Όσοι ήταν υπόδικοι για κακούργημα ή πλημμέλημα με οριστικό βούλευμα άρα στερούνταν τα πολιτικά δικαιώματά τους.

γ) Όσοι βρίσκονταν υπό αστυνομική επιτήρηση ή εξορία.

δ) Αυτοί που στερούνταν της ελεύθερης διαχείρισης της περιουσίας τους.

ε) Οι θρησκευτικοί λειτουργοί και οι μοναχοί.

στ) Αυτοί που υπηρετούσαν στην πολιτοφυλακή, στη χωροφυλακή, στην τελωνοφυλακή και στην αστυνομία, εκτός φυσικά από τους απόστρατους.

ζ) Οι έμμισθοι δημόσιοι υπάλληλοι, οι έμμισθοι δημοτικοί άρχοντες και υπάλληλοι.

η) Όσοι δεν είχαν συμπληρώσει τη νόμιμο ηλικία των 21 χρόνων και οι γυναίκες. Κάθε ψηφοφόρος ψήφιζε στο Δήμο, στους εκλογικούς καταλόγους του οποίου ήταν εγγεγραμμένος. Η Εισαγγελία των Εφετών θα έπρεπε μέσα σε ένα μήνα από τη δημοσίευση του Εκλογικού Κώδικα να καταρτίσει και να αποστείλει στους Προέδρους των Πρωτοδικείων κατάλογο με όσους άνηκαν στις κατηγορίες α, β, γ, δ και στερούνταν του δικαιώματος του ψηφοφορίας. Στο ίδιο χρονικό διάστημα οι Ανώτερες Διευθύνσεις έπρεπε να στείλουν κι αυτές κατάλογο αυτών που διατελούσαν στη δικαιο-

δοσία τους από τις κατηγορίες ε, στ και ζ. Το Πρωτοδικείο προχωρούσε αυτεπάγγελτα στη διαγραφή τους από τους εκλογικούς καταλόγους και ο κατάλογος θα ήταν πλέον οριστικός με απόφασή του.

Η κάθε νομαρχία αναλάμβανε την ενημέρωση των πολιτών για τη σύνταξη εκλογικών καταλόγων και του τρόπου που θα γινόταν αυτή με τυπωμένο πρόγραμμα, το οποίο τοιχοκολλούνταν στα πολυσύχναστα μέρη της πόλης, της κωμόπολης ή του χωριού κάθε νομού. Η τύπωση και τοιχοκόλληση του προγράμματος αυτού ήταν εργασία των διοικητικών αρχών κάθε περιοχής, ενώ συντάσσονταν αποδείξεις για την τοιχοκόλληση οι οποίες, αφού επιθεωρούνταν από το Δήμαρχο, κατόπιν στέλνονταν στον οικείο Νομάρχη. Η Νομαρχία όντας πλέον βέβαιη για τη δημοσίευση του προγράμματός της διέταζε την έναρξη των εργασιών για τη σύνταξη των εκλογικών καταλόγων, που γινόταν κατά δήμους ως εξής: Σε όλες τις συνοικίες των πόλεων, των κωμοπόλεων και στα χωριά τοιχοκολλούνταν πρόγραμμα, που είχε εκδώσει ο Δήμαρχος, στο οποίο γνωστοποιούσε την ημέρα κατά την οποία ο ίδιος θα επισκεπτόταν κάθε περιοχή για να γίνει η σύνταξη του προκαταρκτικού καταλόγου των ψηφοφόρων. Σε αυτούς τους καταλόγους εγγράφονταν οι δημότες που είχαν συμπληρώσει το 21^{ο} έτος της ηλικίας τους. Η εγγραφή των ψηφοφόρων γινόταν από το Δήμαρχο βάσει των πληροφοριών που συνέλεγε από τους Ειδικούς Παρέδρους, τους θρησκευτικούς λειτουργούς και δυο δημότες που ορίζονταν από το δημοτικό συμβούλιο αλλά και από τη δική του προσωπική αντίληψη, όπου αυτό ήταν δυνατόν. Ο Δήμαρχος είχε τη δυνατότητα να καλέσει τον πατέρα, τον ανάδοχο και κάθε συγγενή εξ αίματος για να δώσουν διαβεβαιώσεις για την ηλικία του δημότη. Το αποτέλεσμα αυτής της εργασίας ήταν ένας κατάλογος με τους ψηφοφόρους δημότες του χωριού ή της συνοικίας εντός ενός βιβλίου με πρακτικά που κρατούνταν για κάθε χωριό ή συνοικία. Το βιβλίο αυτό ήταν αριθμημένο, μονογραφόταν από το Νομάρχη και υπογραφόταν από το Δήμαρχο, τον Ειδικό Πάρεδρο, τον εφημέριο και τους δύο δημότες που προσελήφθησαν.

Όλοι αυτοί οι κατάλογοι χρησίμευαν στη σύνταξη ενός ολοκληρωμένου καταλόγου για κάθε Δήμο. Ο τελευταίος έπρεπε να ετοιμαστεί με ευθύνη του Δημάρχου, το αργότερο σε ένα μήνα από την ημέρα που ο Νομάρχης διέταξε την έναρξη των εργασιών για τη σύνταξη εκλογικών καταλόγων. Ο Δήμαρχος υπέβαλλε εντός πέντε ημερών από τη σύνταξή του, τον κατάλογο - υπογεγραμμένο από αυτόν - στο Δημοτικό Συμβούλιο, ώστε να εκφραστούν τυχόν παρατηρήσεις. Κατόπιν ο Δήμαρχος έστελνε την πράξη του Δημοτικού Συμβουλίου, τις αποδείξεις της προσκλήσεως του Συμβου-

λίου, τον κατάλογο των ψηφοφόρων του Δήμου σε δύο αντίτυπα, τους καταλόγους από κάθε χωριό αποσπασμένους από το γενικό κατάλογο και το βιβλίο των πρακτικών που κρατούνταν για κάθε συνοικία και χωριό προς τον Ειρηνοδίκη, στην περιφέρεια του οποίου υπαγόταν ο Δήμος ή σε περίπτωση πολλών Ειρηνοδικών σε έναν από αυτούς. Ο Ειρηνοδίκης δημοσίευε με τοιχοκόλληση από δικαστικό κλητήρα ή υπαλλήλους του Ταχυδρομείου, θεωρημένα από αυτόν, τα αποσπάσματα από το γενικό κατάλογο σε κάθε περιοχή της περιφέρειάς τους. Εξέδιδε κατόπιν ο ίδιος πρόγραμμα με το οποίο γνωστοποιούσε στους ενδιαφερομένους ότι ο εκλογικός κατάλογος του Δήμου ήταν εκτεθειμένος στο Δημαρχείο, στο κατάστημα του Ειρηνοδικείου και μπορούσαν να υποβάλλουν ενστάσεις εντός είκοσι ημερών από την έκδοση του προγράμματος. Το πρόγραμμα τοιχοκολλούνταν και στα χωριά που συνιστούσαν το Δήμο μαζί με τα αποσπάσματα των εκλογικών καταλόγων.

Κάθε δημότης μπορούσε να υποβάλλει ένσταση για διαγραφή ψηφοφόρων που είχαν εγγραφεί στον κατάλογο παράνομα ή για έγγραφη όσων είχαν παραλειφθεί. Οι ενστάσεις ήταν έγγραφες και αποστέλλονταν στον Ειρηνοδίκη μέσω δικαστικού κλητήρα ή του ταχυδρομείου. Όποιος υπέβαλλε ένσταση έπρεπε, εντός 10 ημερών από την επίδοσή της, να την υποστηρίξει ενώπιον του Ειρηνοδίκη ενόρκως, με άλλες έγγραφες αποδείξεις ή μάρτυρες αν υπήρχαν. Οι ενστάσεις περί διαγραφής κοινοποιούνταν στον ενδιαφερόμενο, ενώ σε περίπτωση που ο ενδιαφερόμενος απουσίαζε ενημερωνόταν ο πατέρας ή ο αδελφός ή άλλος νόμιμο πληρεξούσιος, οι οποίοι μπορούσαν να υποβάλλουν τις αντιρρήσεις του εντός πέντε ημερών. Ο Ειρηνοδίκης κρατούσε πρακτικά για τις αποδείξεις προς υποστήριξη των ενστάσεων και των αντιρρήσεων. Κατόπιν υπέβαλλε τα έγγραφα στον πρόεδρο του Πρωτοδικείου με λεπτομερή έκθεση για κάθε δήμο εντός 10 ημερών. Το Πρωτοδικείο έπρεπε να συνεδριάσει και να δικάσει επί αυτών των εγγράφων. Η απόφαση εκδιδόταν μέσα σε 10 ημέρες από την παραλαβή των εγγράφων και δεν επιτρεπόταν κανένα ένδικο μέσο κατά αυτής.

Ο οριστικός και διαρκής κατάλογος κάθε Δήμου έπρεπε να τυπωθεί με επιμέλεια του Προέδρου του Πρωτοδικείου και δαπάνες του Δημοσίου. Από ένα αντίτυπο λάμβαναν ο Ειρηνοδίκης, ο Δήμαρχος, ο Νομάρχης, ο Πρόεδρος των Εφετών και η Ανωτέρα Διεύθυνση των Εσωτερικών. Τα υπόλοιπα αντίτυπα αφήνονταν στον αρμόδιο ταμία ο οποίος τα διέθετε προς μία δραχμή προς όφελος του δημοσίου για κάθε ενδιαφερόμενο. Οι δημοτικές αρχές όφειλαν να λαμβάνουν, με καταβολή της μιας δραχμής, τόσα αντίτυπα του εκλογικού καταλόγου του οικείου δήμου όσα ήταν τα χωριά που αποτελούσαν το Δήμο.

Οποιεσδήποτε εγγραφές ή διαγραφές στον οριστικό προαναφερθέντα κατάλογο μπορούσαν να πραγματοποιηθούν μόνο κατά την αναθεώρησή του. Την 1η Οκτωβρίου κάθε έτους, οι νομαρχίες δημοσίευαν και τοιχοκολλούσαν στην πρωτεύουσα του Δήμου και σε κάθε χωριό πρόγραμμα αναθεώρησης των εκλογικών καταλόγων. Προσκαλούσαν τους δημότες να καταθέσουν τυχόν ενστάσεις με σκοπό τη διαγραφή ή την εγγραφή δημοτών στους καταλόγους που ήταν εκτεθειμένοι από τον Ειρηνοδίκη στο Ειρηνοδικείο, όπου θα δεχόταν και τις ενστάσεις για 15 ημέρες.

Μέχρι τις 30 Σεπτεμβρίου ο Δήμαρχος όφειλε να υποβάλλει στον Ειρηνοδίκη αίτηση για διαγραφή των αποβιωσάντων και για αύξηση της ηλικίας κατά ένα έτος όσων ήταν εγγεγραμμένοι στον προηγούμενο κατάλογο. Επίσης αιτούνταν τη διαγραφή όσων έχασαν τις έννομες ιδιότητές τους και την εγγραφή όσων τις απέκτησαν ξανά. Η παραπάνω αίτηση τοιχοκολλούνταν μαζί με τα προγράμματα της Νομαρχίας για αναθεώρηση των καταλόγων. Φυσικά οι διαγραπτέοι έπρεπε να ειδοποιηθούν με δικαστικό κλητήρα. Εάν απουσίαζαν ειδοποιούνταν συγγενείς του ή νόμιμα διορισμένοι πληρεξούσιοί τους.

Κατά την ετήσια αναθεώρηση μπορούσαν να ζητήσουν εγγραφή στους καταλόγους όσοι:

α) Είχαν συμπληρώσει το 21ο έτος κατά τον πρώτο καταρτισμό των εκλογικών καταλόγων αλλά είχαν παραλειφθεί.

β) Όσοι είχαν εξαιρεθεί λόγω των α, β, γ, δ, ε, στ, ζ (βλ. παραπάνω για τις κατηγορίες αυτών που δεν είχαν δικαίωμα ψήφου) αιτιών οι οποίες εξέλιπαν πλέον.

γ) Όσοι συμπλήρωναν το 21ο έτος της ηλικία τους αργότερα, αλλά είχαν απολυτήριου δημοτικού σχολείου τουλάχιστον ή ήταν οικογενειάρχες ή μεγαλύτεροι των αδερφών τους ορφανών από πατέρα.

Η ενέργεια εκλογών προκηρυσσόταν με Ηγεμονικό Διάταγμα, που δημοσιευόταν στην Επίσημο Εφημερίδα δύο τουλάχιστον μήνες πριν τη διεξαγωγή των εκλογών. Το είδος της εκλογής, ο αριθμός των εκλογίμων κάθε εκλογικής περιφέρειας κατά νομό, η ημέρα και η ώρα λήξης και έναρξης της ψηφοφορίας ορίζονταν από αυτό το Ηγεμονικό Διάταγμα. Αντίτυπα του Διατάγματος τοιχοκολλούνταν στα πολυσύχναστα μέρη των πόλεων, των κωμοπόλεων και των χωριών κάθε εκλογικής περιφέρειας.

Κάθε Δήμος αποτελούσε ξεχωριστό εκλογικό σύλλογο. Οι Δήμοι μπορούσαν να διαιρεθούν σε περισσότερα εκλογικά τμήματα αναλόγως των αριθμών των εκλογέων και των ιδιαίτερων αναγκών. Καταστήματα ψηφοφορίας αποτελούσαν τα δημοτικά σχολεία και σε περίπτωση που δεν υπήρχαν ή ήταν ακατάλληλα έπαιρνε τη θέση τους

άλλο δημόσιο ή ιδιωτικό οίκημα. Οι έδρες των εκλογικών τμημάτων και τα καταστήματα έπρεπε να εξασφαλίζουν την ελευθερία της εκλογής, την ευκολία της κυκλοφορίας και τη μυστικότητα της ψηφοφορίας. Με γνωμοδότηση του δημοτικού συμβουλίου και με απόφαση του Νομάρχη ορίζονταν εφ' άπαξ οι δήμοι, οι διαιρετέοι δήμοι εις τμήματα, ο αριθμός των τμημάτων κάθε δήμου, η έδρα και το κατάστημα ψηφοφορίας κάθε εκλογικού τμήματος και ο τρόπος διαίρεσης των ψηφοφόρων κατά τμήματα. Την απόφαση του Νομάρχη μπορούσε να εφεσιβάλλει το Δημοτικό Συμβούλιο ενώπιον της Ανωτέρας Διεύθυνσης των Εσωτερικών ή να μεταβληθεί με Ηγεμονικό Διάταγμα[1].

Το εκλογικό νομοσχέδιο της Κρητικής Πολιτείας περιείχε μια διάταξη που υπαγόρευε την εκ προοιμίου εκδίκαση των προσόντων των υποψηφίων βουλευτών. Η παραπάνω διάταξη, συνδυαζόμενη με ένα εδάφιο του άρθρου περί των προσόντων των υποψηφίων, επέφερε αποκλεισμό από την υποψηφιότητα σε Κρήτες μεν πολίτες, εγκατεστημένους στη νήσο μετά από παραμονή στο εξωτερικό, οι οποίοι διέμεναν όμως λιγότερο από πέντε συνεχόμενα χρόνια στην Κρήτη. Η Συνταγματική διάταξη, στην οποία είχε στηριχθεί το σχετικό εδάφιο του εκλογικού νόμου, καθόριζε ως προσόν απαραίτητο της βουλευτικής εκλογής την συνεχόμενη πενταετή διαμονή. Από τα πρακτικά της Συντακτικής Συνελεύσεως φαινόταν ότι η ερμηνεία του άρθρου αφέθηκε για μελλοντική συζήτηση, λόγω εσπευσμένης λήξης των εργασιών της. Ο εκλογικός νόμος ερμηνεύοντας τη Συνταγματική διάταξη με τον συγκεκριμένο τρόπο, την έκανε να φαίνεται ως μέθοδο ξενηλασίας, αποκλείοντας υποψήφιους βουλευτές, διότι δεν είχαν τα πέντε συναπτά έτη που αναφέρονταν στο Σύνταγμα και δεν θεωρούνταν Κρήτες πολίτες ισότιμοι με τους ιθαγενείς. Το Σύνταγμα δεν είχε πρόθεση να αποκλείσει από τα δικαιώματα του πολίτη όσους ήλθαν από άλλη χώρα και προσέφεραν τις υπηρεσίας τους. Σύμφωνα με αυτό θεωρούνταν ασφαλώς θητεία στον τόπο η συμμετοχή των ανδρών τούτων στα πεδία των μαχών, πριν την αποκατάσταση της τάξεως. Το δικαστήριο εφαρμόζοντας το νόμο είχε το δικαίωμα να αποκλείσει υποψήφιο βουλευτή, ιθαγενή ή μη, ο οποίος είχε προσφέρει σημαντικές υπηρεσίες στον τόπο του, αλλά δεν είχε πλήρη πενταετή θητεία στη Κρήτη. Υπήρχαν στη νήσο και εκτός αυτής πολίτες, ιθαγενείς και μη, προς τους οποίους πολλά όφειλε ο τόπος και από τους οποίους πολλά οφέλη μπορούσε να αποκομίσει. Η πρώτη Κρητική Βουλή

[1] Βλ. στην εφημ. *«Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας»,* τεύχος πρώτον, έτος Β, Εν Χανίοις τη 27 Ιανουαρίου 1901, αριθμ. 4, σελ.13-16, 24 και στην εφημ. ό.π., έτος Α, αριθ.24, Εν Χανίοις τη 16 Απριλίου 1899, σελ.3.

θα μπορούσε να επιτύχει τους στόχους της αποτελούμενη από τέτοιους άνδρες υψηλής διάνοιας και πατριωτισμού, οι οποίοι αφού εγκατέλειψαν περιουσία και βίο ήρεμο, ήλθαν στο νησί και αγωνίστηκαν υπέρ της ελευθερίας. Μία περίπτωση στην οποία διαφαίνεται το παράλογο του συγκεκριμένου εδαφίου είναι ότι ένας Κρης πολίτης μπορούσε να ήταν διαρκώς και μονίμως εγκατεστημένος στο Νησί τεσσερισήμισι χρόνια και παρόλα αυτά να έχει διανύσει επί του Κρητικού εδάφους, κατά καιρούς και στα πεδία των μαχών, χρόνο πενταπλάσιας διάρκειας από τους έξι μήνες που του υπολείπονταν. Αυτός ο άνθρωπος θα αποκλειόταν από το Δικαστήριο που εκδίκαζε βάσει του Νόμου.

Η εκδίκαση αυτής της Συνταγματικής διατάξεως δεν έπρεπε να δοθεί στις δικαστικές αρχές ούτε στην Κυβέρνηση, αλλά να αφεθεί στη Βουλή, μόνη αρμόδια να ερευνήσει το πνεύμα με το οποίο είχε συνταχθεί. Η Κυβέρνηση, πέρα από τα οποιαδήποτε προτερήματα και ελαττώματα, επιθυμούσε ειλικρινά να διεξαγάγει εκλογές σε κλίμα απόλυτης αμεροληψίας. Γι' αυτό ακριβώς έπρεπε να υπάρξει ευθυκρισία σε αυτή τη διάταξη. Η πενταετής θητεία ως απαραίτητο προσόν υποψηφιότητας έπρεπε να τεθεί, αφού το ανέφερε το Σύνταγμα. Η Κυβέρνηση όμως θα μπορούσε με μια επικουρική διάταξη να κανονίσει το ζήτημα. Τα δικαστήρια θα συνέχιζαν να δικάζουν επί πάσης άλλης ενστάσεως ή επί παντός άλλου προσόντος, ενώ ο νόμος θα όριζε με ένα ακροτελεύτιο άρθρο του ότι η εκδίκαση των ενστάσεων περί του νόμιμου χρόνου διαμονής των υποψηφίων στην Κρήτη θα αφηνόταν στη Βουλή που θα προέκυπτε από τις πρώτες εκλογές. Έτσι η Κυβέρνηση θα φαινόταν υπέρτερη πάσης μομφής για ξενηλασία ή αχαριστία προς τους ξένους. Επιπλέον θα άφηνε ένα ζήτημα Συνταγματικής ερμηνείας στη νομοθετική εξουσία. Υπήρχε η πεποίθηση πως οι βουλευτές δεν θα αποκήρυτταν τα έτη των Κρητικών αγώνων μη περικλείοντάς τα στα οριζόμενα πέντε συναπτά έτη δια τους ξένους, όσα απαιτούνταν δια να αποκτήσουν τα δικαιώματα Κρητών ιθαγενών και υπηκόων[2].

Τελικά κυρώθηκε ο εκλογικός νόμος χωρία καμία αλλαγή στο ζήτημα της πενταετούς θητείας των ξένων στη Κρήτη. Η Κυβέρνηση δεν έλαβε υπόψη της τις ενστάσεις που διατυπώνονταν πανταχόθεν. Έτσι αποκλείονταν της υποψηφιότητας άνδρες, οι οποίοι είχαν πολλά και αναφαίρετα δικαιώματα επί της ευγνωμοσύνης του τόπου, ο οποίος όφειλε να τους δείξει περισσότερη αβρότητα. Οι άνδρες αυτοί αποκλείσθηκαν

[2] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.135, Πέμπτη 4 Ιανουαρίου 1901, σελ.3 και στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.141, Πέμπτη 18 Ιανουαρίου 1901, σελ.1.

με πείσμα[3]. Μεταξύ των τροποποιήσεων που εφάρμοσε ο Γεώργιος ήταν αυτή του άρθρου 152, στο οποίο αναγραφόταν ότι σε περίπτωση έλλειψης δημοτικής σχολής ή κατάλληλης αίθουσας η εκλογή θα διεξαγόταν στην εκκλησία. Στο τελικό κείμενο το άρθρο τροποποιήθηκε με τις εκκλησίες να μην αποτελούν εκλογικό χώρο[4].

Το σύστημα με το οποίο διεξήχθησαν οι εκλογές είχε ως βάση το ενιαίο της ψήφου. Οι συνδυασμοί υποψηφίων ήταν αδύνατοι. Η ψήφος ήταν μία και αδιαίρετη και δινόταν από τον εκλογέα προς αυτόν που άξιζε το υψηλό αξίωμα με απόλυτη ελευθερία συνείδησης. Ο κομματισμός, η διαίρεση του λαού στα δύο και η αντίθεση φρονημάτων αποκλείονταν, γιατί ο καθένας ψήφιζε με μυστικότητα, σύμφωνα με την γνώμη του, όχι ορισμένη πολιτική ομάδα αλλά τον υποψήφιό του. Οι εκλογές διεξήχθησαν σε απόλυτη τάξη και το σύστημα αυτό κήδεψε τα κόμματα και τους φατριασμούς[5]. Κάθε εκλογέας μπορούσε να ψηφίσει έναν υποψήφιο[6].

Τα πολιτειακά πειράματα και οι δοκιμές συστημάτων θεωρητικών στη νεοσύστατη Κρητική Πολιτεία χρησιμοποιήθηκαν από τους κυβερνώντες. Το σύστημα του ενιαίου της ψήφου που εφαρμόσθηκε στην ευρεία περιφέρεια ήταν ένα από αυτά και το χαρακτήριζαν οι παρακάτω αρετές: Οι μειοψηφίες θα μπορούσαν να αντιπροσωπεύονται, ο κομματικός ανταγωνισμός θα αμβλυνόταν και οι επιρροές από υποψηφίους προς εκλογείς μέσω εκδουλεύσεων θα αποκλείονταν, έτσι θα αναδεικνύονταν άνδρες αποδεδειγμένα ικανοί λόγω των υπηρεσιών κοινής ωφελείας που είχαν αναλάβει. Γενικά η έννοια της μειοψηφίας περιλαμβάνει στο φάσμα της ένα κόμμα, μια ομάδα προσώπων που είτε τους συνδέουν πολιτικές και κοινωνικές αρχές, είτε τα προσωπικά τους συμφέροντα και οι προσωπικές συμπάθειες όπως συνέβαινε στη νήσο. Αυτό το μειοψηφικό κόμμα είναι συνήθως αντιμέτωπο με μια άλλη ομάδα που διαθέτει περισσότερα μέλη, αντίθετες αρχές και συμφέροντα. Οι μειοψηφίες οποιουδήποτε είδους ήταν βέβαια άδικο να αποκλείονται από τα κοινά και τέτοιες πρακτικές μπορούσαν να οδηγήσουν σε βίαιες αντιδράσεις κατά της πλειοψηφίας. Με το σύστημα που καθιέρωσε το Σύνταγμα, το ενιαίο της ψήφου, δεν ήταν δυνατό να υπάρξουν μειοψηφίες ούτε και πλειοψηφίες, αφού στις εκλογές δεν συμμετείχαν κόμματα αλλά μόνο πρόσωπα. Το Σύνταγμα πάντως είχε καθιερώσει την αρχή της εκπροσώπησης της μειοψηφίας και για να την προστατεύσει εφάρμοσε το ενιαίο της ψήφου. Ακόμη ένα προτέρημα του ενιαίου της ψήφου ήταν ο ήπιος ανταγωνισμός, παρόλο που απέ-

[3] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.146, 30 Ιανουαρίου 1901, σελ.1.
[4] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.144, Πέμπτη 25 Ιανουαρίου 1901, σελ.2.
[5] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Β, αριθ.177, Χανιά, Τρίτη 17 Απριλίου 1901, σελ.1.
[6] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Β, αριθ.178, Χανιά, Πέμπτη 19 Απριλίου 1901, σελ.1.

κλειε κάθε αίσθημα αλληλεγγύης μεταξύ των συναγωνιζόμενων κι διέγειρε τον ατομικό εγωισμό. Ένα τελευταίο προτέρημα του ενιαίου της ψήφου ήταν πως θα απέδιδε στον πολιτικό προσκήνιο της πολιτείας άνδρες πεφωτισμένους που απολάμβαναν σεβασμό και εκτίμηση. Κάποιοι υποψήφιοι ωστόσο δεν απέφυγαν να ασκήσουν μικροεπιρροές που οφείλονταν σε προσωπικές υπηρεσίες ή συγγένειες[7].

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Ο εκλογικός κώδικας περιείχε λεπτομέρειες για τη διεξαγωγή των εκλογών, σχετικές με τους υποψηφίους, τους αντιπροσώπους τους και τους ψηφοφόρους. Ειδικά η σύνταξη καταλόγων των ψηφοφόρων ήταν μια διαδικασία με πολλά επιμέρους στάδια. Αν και η διαφωνία από μέρος του τύπου και της κοινής γνώμης ήταν έντονη για τη συνεχόμενη πενταετή παραμονή στη νήσο, ως απαραίτητο προσόν για τους υποψήφιους βουλευτές, καμία μεταβολή δεν έγινε στο συγκεκριμένο εδάφιο του εκλογικού κώδικα. Η ψήφος από κάθε εκλογέα σε μόνο έναν εκλόγιμο αποτέλεσε αίτιο ήρεμης διεξαγωγής εκλογών, χωρίς φανατισμούς.

[7] Βλ. στην εφημ. *«Νέα Έρευνα»,* έτος Α, αριθ. 2, Χανιά, 18 Μαΐου 1901, σελ.1.

2.6 Η αποστολή της πρώτης Κρητικής Βουλής.

Η πρώτη ελεύθερη κρητική Βουλή[1] έπρεπε, από τη σύγκλησή της κατά τη 19η Μαΐου 1901 έως το τέλος της δίμηνης θητείας της, να μελετήσει και να ελέγξει το κυβερνητικό έργο μέσω των απολογισμών της νομοθετικής εργασίας της Κυβέρνησης, που καταρτίζονταν στις Ανώτερες Διευθύνσεις και αφορούσαν στην προηγούμενη διετία[2], όταν η Κυβέρνηση ασκούσε διττό ρόλο, νομοθετικό και εκτελεστικό, υπό την καθοδήγηση του Πρίγκιπα. Έπρεπε να νομοθετήσει και να παγιώσει οριστικά τους νόμους με τους οποίους θα δρούσε η πολιτεία. Η κρητική αντιπροσωπεία θα είχε ποικίλα αντικείμενα ενασχόλησης όπως το διοικητικό σύστημα, ο ελαττωματικός δικαστικός οργανισμός και η ελλιπής δικαστική νομοθεσία, οι οικονομικοί νόμοι, ο ποινικός, ο τελωνειακός, ο λογιστικός, ο ελλιπής νόμος περί εισπράξεως των δημοσίων εσόδων και ο εκπαιδευτικός οργανισμός. Ακόμη ο διοικητικός οργανισμός έπρεπε να αποτελέσει αντικείμενο μελέτης της Βουλής, αφού παρουσίαζε συγκεντρωτισμό με τις εξουσίες στα χέρια των κεντρικών αρχών, κάτι που θα μπορούσε να αλλάξει εάν εφαρμοζόταν η Συνταγματική διάταξη περί Νομαρχιακών Συμβουλίων. Αυτή ήταν μια ρήτρα αποκεντρωτική που θα ήρε την εξουσία από τις κεντρικές αρχές και θα προωθούσε την αυτοδιοίκηση στους Νομούς, περιλαμβάνοντας την εκπαίδευση, τη δημόσια υγιεινή, την οικονομική υπηρεσία σε κάποιο βαθμό, την μελέτη καθώς και την εκτέλεση των δημοσίων έργων[3].

Υπήρχε η πεποίθηση ότι στην Κρητική Βουλή δε θα υπάρξουν κομματικοί χρωματισμοί, όπως στην Ελλάδα, που θα προκαλούνταν από προσωπικές συμπάθειες ή αντιπάθειες προς τους Συμβούλους. Οι βουλευτές έπρεπε να παραμείνουν αμέτοχοι, συγκεντρωμένοι στο νομοθετικό τους έργο, παρά τις όποιες προσπάθειες των Συμβούλων να δημιουργήσουν πολιτικές μερίδες[4]. Αμέσως μετά την εκλογή των βουλευτών της πρώτης Κρητικής Βουλής, ο αθηναϊκός τύπος διαιρούσε τους εκλεγέντες σε συμπολιτευόμενους και αντιπολιτευόμενους, Κυβερνητικούς και ανεξάρτητους, συντηρητικούς και ελευθερόφρονες. Οι εκλεγέντες βουλευτές είχαν βεβαίως προσωπικές συμπάθειες και σχέσεις αλλά όφειλαν να λειτουργήσουν στη Βουλή υπό εντελώς ανεξάρτητο πνεύμα, ελέγχοντας αυστηρά τα πεπραγμένα της Κυβέρνησης, τη νομο-

[1] Για τον χαρακτηρισμό πρώτη (ελεύθερη) βουλή (αντιπροσωπεία) βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Β, αριθ.178, Χανιά, Πέμπτη 21 Μαΐου 1901, σελ.1.
[2] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Β, αριθ.178, Χανιά, Πέμπτη 19 Απριλίου 1901, σελ.3.
[3] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Β, αριθ.184, Χανιά, Πέμπτη 3 Μαΐου 1901, σελ.1.
[4] Βλ. ό.π.

θετική εργασία που είχε ήδη εκτελεσθεί αλλά και τη μελλοντική σύμφωνα με τις αρχές και τις πεποιθήσεις του τόπου. Εάν συναντούσαν πράξεις αντισυνταγματικές ή άλλες αντίθετες με τα συμφέροντα της νήσου θα έπρεπε να τις καυτηριάσουν και να ζητήσουν λογοδοσία. Η Κυβέρνηση ήταν η υπεύθυνος αρχή και η Βουλή μόνη αρμόδια να ζητήσει ευθύνες. Δεν υπήρχαν ούτε Κυβερνητικοί αλλά ούτε ίσως και εξ επαγγέλματος ανατρεπτικοί. Η έκφραση *«Κυβερνητικός βουλευτής»* δεν είχε νόημα στην περίπτωση της Κρητικής Πολιτείας, αφού η Κυβέρνηση δεν ήταν μια ενιαία οντότητα με κοινές κομματικές και πολιτικές αρχές, αλλά τέσσερα ή πέντε άτομα που - ανεξαρτήτως αποχρώσεων - εργάζονταν κοντά στον Πρίγκιπα στη διοίκηση της χώρας. Αυτών των ανδρών την εργασία θα έλεγχε τώρα η Βουλή αποτελούμενη από 64 βουλευτές προσηλωμένους στο πρόγραμμα εθνικής πολιτικής του Ηγεμόνα[5].

Η οικονομία ήταν ένα μείζον θέμα με το οποίο θα ασχολούνταν οι βουλευτές, από τη στιγμή που την πρώτη διετία της Κρητικής Πολιτείας καταξοδεύτηκε δημόσιο χρήμα σε πολυτέλειες και σπατάλες, όπως αποδεικνυόταν από τους δύο προϋπολογισμούς και την κατάσταση του τόπου, ο οποίος στερούνταν παιδείας, συγκοινωνίας, γεωργίας και εμπορικής προόδου[6]. Τα παραπάνω συνέβησαν ενώ σύμφωνα με τους προϋπολογισμούς της διετίας δαπανήθηκαν 11 εκατομμύρια δραχμές. Με αυτά τα χρήματα συντηρήθηκαν 1.000 χωροφύλακες και ιδρύθηκε ένα απέραντο και πολύπλοκο γραφειοκρατικό δίκτυο, το οποίο ταίριαζε σε ένα κράτος με πληθυσμό εκατομμυρίων και όχι 300 χιλιάδων. Περίπου 6½ εκατομμύρια ξοδεύονταν στο δαπανηρό προσωπικό των δημοσίων έργων, τα αγροκήπια, τις γεωργικές εμψυχώσεις και για τη διατήρηση ανώφελων υπηρεσιών και του προσωπικού τους. Η Κυβέρνηση δε θέλησε να δημιουργήσει νομοπαρασκευαστικές επιτροπές, ανέλαβε μόνη το πολύπλοκο έργο της νομοθεσίας και έπραξε λάθη, τα οποία οφείλονταν είτε στην στείρα αντιγραφή είτε στη μη ενδελεχή μελέτη. Η Βουλή αντίθετα όφειλε να εγγυηθεί για ένα σύστημα νομοθεσίας και διοικήσεως που θα εξασφάλιζε την πρόοδο της χώρας[7].

Ένα καίριο ζήτημα που απασχολούσε την Κρητική Βουλή ήταν η ψήφος των αποφάσεων της Ευρώπης στο θέμα των αποζημιώσεων για τις επαναστάσεις των 1896-97[8]. Υπήρχε η αίσθηση πως θα συμφωνούσε με τις Μεγάλες Δυνάμεις, οι οποίες επι-

[5] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Β, αριθ.183, Χανιά, Δευτέρα 30 Απριλίου 1901, σελ.1.
[6] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Β, αριθ.184, Χανιά, Πέμπτη 3 Μαΐου 1901, σελ.1.
[7] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Β, αριθ.185, Χανιά, Σάββατο 5 Μαΐου 1901, σελ.1.
[8] Ο Σφακιανός πολιτευτής Μανούσος Κούνδουρος κινήθηκε το 1895 για την οργάνωση μιας Μεταπολιτευτικής Επιτροπής που πρότεινε την αυτονομία ως προθάλαμο της ένωσης και προετοίμασε νέα επανάσταση. Η πολιορκία της τουρκικής φρουράς στο Βάμο από τις 4-18 Μαΐου 1896 και η νίκη στερέωσε την επανάσταση. Στις 11 Μαΐου 1896 σφαγιάστηκαν και λεηλατήθηκαν Έλληνες στα Χανιά και

θυμούσαν οι αποζημιώσεις για τα θύματα της επαναστάσεως του 1896 να επεκταθούν και για τους παθόντες του 97. Αντίθετη απόφαση θεωρούνταν ασύμφορη για τον τόπο, διότι δεν ήταν δυνατόν να γίνει διάκριση στα θύματα, ήταν όλοι ισότιμοι φορολογούμενοι πολίτες και από την άλλη πλευρά έπρεπε η Ευρώπη να λειτουργεί ως οδηγός της πολιτικής που χάραζε η διοίκηση του νησιού. Η Κυβέρνηση όφειλε, έχοντας υπόψη της πως οι νεοεκλεγέντες βουλευτές αποτελούσαν σώμα νομιμόφρον και συντηρητικό που θα ψήφιζε την επέκταση των αποζημιώσεων, να ενημερώσει τις Μεγάλες Δυνάμεις πως η Βουλή δεν αποφάσιζε για το δικαιολογημένο ή όχι του νόμου, αλλά θα ψήφιζε με εισήγηση της Κυβερνήσεως ένα νόμο τυπικό εξουσιοδοτώντας την να επεκτείνει το ευεργέτημα από το 1896 στο 1897, σύμφωνα με τη θέληση της Ευρώπης. Με αυτή τη διαβεβαίωση η Ευρώπη δεν θα κατηγορούσε το κυβερνητικό σώμα για αυτή τη μικρή αναβολή στη διάθεση του φόρου, αφού η πράξη του έπρεπε να έχει το περιτύλιγμα της απόφασης της νομοθετικής εξουσίας για να είναι συνταγματική. Η Βουλή κατά το έτος 1896 είχε ψηφίσει με τη συγκατάθεση της Ευρώπης την επιβολή πρόσθετου φόρου επί της εισαγωγής αγαθών, από το προϊόν του οποίου θα καλύπτονταν οι ζημιές που είχαν υποστεί οι Κρήτες από την επανάσταση. Οι τιμές των εισαγόμενων προϊόντων αυξήθηκαν κατά 3% επιβαρύνοντας τον τόπο - τους καταναλωτές - αλλά επηρέασε και την Ευρώπη, γιατί το εξαγωγικό εμπόριό της υφίστατο αυτό τον πρόσθετο φόρο, ο οποίος αποτελούσε ευρωπαϊκή παραχώρηση και της έδινε το δικαίωμα να επιβλέπει πού διατίθεται το ποσοστό. Αμέσως μετά το τέλος της επανάστασης του 1897 η Ευρώπη ζήτησε να αποζημιωθούν από τον ίδιο φόρο και οι αντίστοιχοι πληγέντες Κρήτες πολίτες του 1897, έχοντας το δικαίωμα να επιβλέπει τα της διαθέσεως του φόρου. Η Κυβέρνηση ήταν υποχρεωμένη να τηρεί όλες τις προγε-

---

σε χωριά των Επαρχιών Κυδωνίας και Κισάμου. Στις 26 Ιουλίου 1896 στην Ανώπολη της Επαρχίας Πεδιάδας κατέσφαξαν τους μοναχούς της μονής του Αγίου Ιωάννου και κατέστρεψαν τα χωριά της περιοχής. Οι βιαιότητες αυτές ανάγκασαν τις Μεγάλες Δυνάμεις να επέμβουν και να πιέσουν τους Τούρκους για νέες παραχωρήσεις, μετά από τη Σύμβαση της Χαλέπας τον Οκτώβριο του 1878. Ύστερα από σκληρές διαπραγματεύσεις διατυπώθηκε νέος Οργανισμός που δόθηκε στους χριστιανούς πληρεξούσιους από τους Πρόξενους των Μεγάλων Δυνάμεων. Η επανάσταση έληξε με επιτυχές αποτέλεσμα τον Αύγουστο του 1896. Βλ. Δετοράκη Θεοχάρη, Ιστορία της Κρήτης, 1990, σελ.391-394. Στα τέλη του 1896 οι Μεγάλες Δυνάμεις πίεζαν την Τουρκία να θέσει σε εφαρμογή το νέο Οργανισμό. Πράγματι, όταν ανέλαβε Γενικός Διοικητής Κρήτης ο χριστιανός Γεώργιος Βέροβιτς Πασάς οργανώθηκε η Κρητική χωροφυλακή με Άγγλο αρχηγό. Οι Τούρκοι όμως υπονομεύουν τα νέα προνόμια με φόνους και βιαιοπραγίες κατά χριστιανών. Στα μέσα Ιανουαρίου 1897 πυρπολούνται η Επισκοπή και οι χριστιανικές συνοικίες των Χανίων. Ο Τιμ.Βάσσος, υπασπιστής του Βασιλιά Γεωργίου από το Κολυμπάρι κηρύττει την Ένωση και ξεκινάει νέα επανάσταση σε όλη την Κρήτη. Το επαναστατικό στρατόπεδο του Ακρωτηρίου δέχεται τρομερό κανονιοβολισμό από τον Τούρκο Ιμπραχήμ. Οι Ευρωπαίοι ναύαρχοι βομβαρδίζουν τους χριστιανούς και άγριες μάχες διεξάγονται ιδιαίτερα στο Ηράκλειο. Οι Ελληνικές Δυνάμεις ανακαλούνται λόγω του ατυχούς ελληνοτουρκικού πολέμου του 1897 και οι Κρήτες δέχονται εν τέλει την αυτονομία ως λύση, παρόλο που αρχικά την απέρριπταν. Βλ. ό.π. σελ.395-397.

νέστερες αποφάσεις των νομοθετικών εξουσιών, διότι το Σύνταγμα της αναγνώριζε όρια νομοθετικής εξουσίας. Βεβαίως για το συγκεκριμένο ζήτημα, όσο και αν οι κυβερνώντες δεν ήθελαν να φανούν ανυπάκουοι στις ευρωπαϊκές επιταγές, δεν μπορούσαν να προβούν στη διάθεση αυτού του ποσοστού στους πληγέντες του 1897. Έπρεπε να εφοδιαστούν με μια απόφαση νομοθετικής εξουσίας που θα επέκτεινε τη διάθεση του φόρου. Αυτή την κατάσταση προσπάθησε να εξηγήσει η Κυβέρνηση στην Ευρώπη για να φανερώσει πού οφειλόταν η αναβολή, αλλά απέτυχε. Η Ευρώπη πίστεψε πως υπήρχε η βούληση να τεθεί η πρότασή της στην έγκριση της Βουλής, πεποίθηση που τη δυσαρεστούσε[9].

Αναφορικά με τους ειδικούς προϋπολογισμούς των Ανωτέρων Διευθύνσεων για τις χρήσεις των ετών 1901, 1902, αφού θα καταρτίζονταν, θα συγκεντρώνονταν στο Κεντρικό Λογιστήριο και θα δίνονταν στο Κυβερνητικό Τυπογραφείο για εκτύπωση. Η Βουλή στη συνέχεια θα συνερχόταν και θα έλεγχε τους προϋπολογισμούς οι οποίοι αναμένονταν με αρκετούς οικονομικούς περιορισμούς, κατάργηση θέσεων, και μετριασμό πολυτελών εξόδων[10].

Λίγο πριν την πρώτη συνεδρίαση της Κρητικής Βουλής ολοκληρώνονταν και οι εργασίες κατασκευής του νέου Βουλευτηρίου. Διέθετε πάγκους για τους βουλευτές επί των οποίων είχαν τοποθετηθεί μελανοδοχεία. Τα θεωρεία ήταν πολύ κοντά στο βήμα, κατασκευή που θα διευκόλυνε σίγουρα τους δημοσιογράφους, ώστε να αντιλαμβάνονται τα λεγόμενα των ομιλητών[11].

Το Σάββατο 19 Μαΐου 1901 άνοιξε τις πύλες της η Κρητική Βουλή και ξεκίνησε η σοβαρότατη αποστολή των αντιπροσώπων. Η πρώτη ελεύθερη Βουλή των Κρητών αντιπροσώπων έπρεπε να εφαρμόσει οικονομική περιστολή, πρακτική βελτίωση στο διοικητικό σύστημα και αμερόληπτα να πραγματοποιήσει έλεγχο στα πεπραγμένα της Κυβέρνησης[12].

Η πληρεξουσιότητα που απολάμβαναν οι αντιπρόσωποι δεν ήταν εν λευκώ. Είχαν μεν ελευθερία στις λεπτομέρειες των πράξεών τους αλλά όφειλαν να ακολουθήσουν τις υποδείξεις των εντολέων τους στις γενικές τους πολιτικές επιλογές και φυσικά να διατρανώσουν τον ακοίμητο πόθο των Κρητών, την εθνική τους αποκατάσταση. Οι υπόνοιες που δημιουργήθηκαν σχετικά με αλλαγή των φρονημάτων του λαού για αυτό το θέμα δεν είχε κατανοηθεί ακόμη πώς προέκυψαν. Οι γνώμες του Ελευθερίου

[9] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Β, αριθ.187, Χανιά, Πέμπτη 10 Μαΐου 1901, σελ.1.
[10] Βλ. ό.π., σελ.3.
[11] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Β, αριθ.188, Χανιά, Σάββατο 12 Μαΐου 1901, σελ.2.
[12] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Β, αριθ.190, Χανιά, Σάββατο 19 Μαΐου 1901, σελ.1.

Βενιζέλου παρεξηγήθηκαν, αφού εκείνος δεν έδειξε καμία διαφωνία ως προς τον τελικό σκοπό. Τα μέτρα που πρότεινε για την επίτευξή του, σύμφωνα με την εφημερίδα *«Νέα Έρευνα»,* δημιουργούσαν νέα εμπόδια στο εσωτερικό της νήσου κι απομάκρυνση από την ποθητή λύση. Η συγκεκριμένη εφημερίδα σε φύλλο του 1901 καλούσε τη Βουλή να εκφράσει την εμπιστοσύνη της στη πολιτική μεθόδευση του Πρίγκιπα και να αρκεστεί σε ευχολόγια προς τις Μεγάλες Δυνάμεις υπέρ της όσο το δυνατόν γρηγορότερης εκπλήρωσης της Ενώσεως[13]. Θυμίζουμε εδώ πως ο Ελευθέριος Βενιζέλος πίστευε πως η άμεση επίτευξη της ένωσης ήταν αδύνατη, η όποια παράταση της αρμοστείας δεν θα βοηθούσε τη νήσο να απεξαρτηθεί από τις Μεγάλες Δυνάμεις και υπήρχε πάντα το ενδεχόμενο στο μέλλον να διοριστεί Αρμοστής ο οποίος δεν θα ήταν ισάξιος των εθνικών απαιτήσεων, αφού δεν προβλεπόταν η εκλογή του από το λαό. Επιπλέον πρέσβευε πως η πλήρης αυτονομία της νήσου με οργάνωση της πολιτοφυλακής από Έλληνες αξιωματικούς, η απομάκρυνση των διεθνών στρατευμάτων και ο τερματισμός της διοίκησης από εντολοδόχο των ευρωπαϊκών Κυβερνήσεων θα αποτελούσαν τον προθάλαμο της Ένωσης[14].

Η πρώτη κρητική βουλή όφειλε να έχει ένα σκοπό, την εθνική αποκατάσταση, μην αναγνωρίζοντας καμία διαφωνία στο ζήτημα της Ένωσης ανάμεσα στους βουλευτές και στους πολίτες. Δεν υπήρχε ανάγκη να πραγματοποιηθούν συζητήσεις για αυτό το θέμα, με τους βουλευτές να ακολουθούν την πορεία που χάραξε για το εθνικό ζήτημα ο Ηγεμόνας, διότι οποιαδήποτε άλλη άποψη δεν είχε υπόσταση και θεωρούνταν εκτός των αρχών του κρητικού λαού. Προσωπικές θεωρίες επί αυτού του θέματος δεν θα διατυπώνονταν, γιατί ταυτίζονταν ή έπρεπε να ταυτίζονται με τις γενικές αρχές του Άρχοντα, οι οποίες καθόριζαν και την κοινή γνώμη όλης της Κρήτης. Η προσήλωση και η εμπιστοσύνη στην τακτική του Αρμοστή επί της Ένωσης είναι εξόφθαλμη όπως και η προσπάθεια χειραγώγησης των βουλευτών να μην αμφισβητούν τον Πρίγκιπα. Οι βουλευτικές συνεδριάσεις θα αφορούσαν αποκλειστικά στα εσωτερικά τεκταινόμενα της νήσου και το πρόγραμμα που θα προτεινόταν για τη μελλοντική διοίκησή της. Η αξιολόγηση των πεπραγμένων έπρεπε να είναι αυστηρή, αλλά ο Ηγεμόνας μόνο είχε το δικαίωμα να ελέγξει την πολιτική ευθύνη των προσώπων. Η Κυβέρνηση συνολικά και κατά μέρη δεν είχε εφαρμόσει τη συνταγματική εξουσία της όπως υπα-

[13] Βλ. στην εφημ. *«Νέα Έρευνα»*, έτος Α, αριθ.2, Χανιά 18 Μαΐου 1901, σελ.1. Η εφημερίδα προσπαθεί έντονα να πείσει τους αναγνώστες πως δεν υπάρχουν διαφωνίες σχετικά με το θέμα της πολιτικής μεθόδου του Πρίγκιπα για να επιτευχθεί η Ένωση.

[14] Βλ. Σβολόπουλου Κ.Δ., Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η πολιτική κρίσις εις την αυτόνομον Κρήτην, 2005, σελ.50.

γόρευε το συμφέρον του τόπου. Η νομοθετική και εκτελεστική εξουσία έπρεπε να βελτιωθούν, από τη στιγμή που ξεκάθαρα υπήρχαν σπατάλες στην οικονομική διαχείριση, ανάγκη μεταρρυθμίσεων στη διοικητική εξουσία, περιθώρια βελτίωσης στην εκπαίδευση και στη δικαιοσύνη. Οι πάνω από 300 νόμοι που θεσμοθέτησε η Κυβέρνηση περιείχαν σε πλειοψηφία προβληματικούς τέτοιους και κυρίως οι καταστατικοί έπρεπε να ανατραπούν. Η νομοθετική εργασία επιβαλλόταν να χωριστεί σε δύο κεφάλαια, σε αυτό των πέντε καταστατικών νόμων και στους δευτερεύοντες. Οι καταστατικοί – θεμελιώδεις - νόμοι με τους οποίους έπρεπε να ασχοληθεί άμεσα η Βουλή ήταν ο Δημοτικός, ο Τελωνειακός, ο Εκπαιδευτικός, των Δημοσίων Έργων και ο οργανισμός των Δικαστηρίων. Οι νόμοι αυτοί έπρεπε να μελετηθούν από χωριστά τμήματα στα οποία θα διαιρούνταν η Βουλή, αμέσως μετά τη ψήφιση προεδρείου. Αυτά θα είχαν τη δυνατότητα πρόσληψης προσώπων και εκτός της Βουλής, εάν χρειάζονταν, ως σύμβουλοι. Αναφορικά με τον ισολογισμό, οι εισπράξεις του τόπου δεν μπορούσαν να ξεπεράσουν τα 3 ½ εκατομμύρια, επομένως οι δαπάνες έπρεπε να κινηθούν σε αυτά τα επίπεδα. Οποιαδήποτε σύναψη δανείου θα μπορούσε να χαρακτηριστεί μη επιζήμια για τον τόπο, εάν ανακούφιζε τους γεωργούς, μετέβαλλε το Κοινωφελές Ταμείο σε Γεωργική Τράπεζα και δεν επιβάρυνε τον προϋπολογισμό του τόπου. Τα τακτικά έσοδα ήταν η πηγή κάλυψης των τακτικών αναγκών σύμφωνα με το πνεύμα του Συντάγματος, ενώ τα έκτακτα εισοδήματα έπρεπε να διατεθούν σε έκτακτες δαπάνες, όπως τα δημόσια έργα. Οι διευθυντές, επιθεωρητές, επόπτες, εισηγητές, αρχιτέκτονες και γραμματείς στην υπηρεσία των Δημοσίων Έργων, οι γενικοί επιθεωρητές, βοηθοί και γραμματείς των επιθεωρητών στην Παιδεία, τα λιμεναρχεία, οι μισθοί των επισκόπων και η γεωργία αποτελούσαν διαπιστωμένες πολυτέλειες. Για όλα τα παραπάνω έπρεπε να ελεγχθεί η Κυβέρνηση και να βελτιωθούν τα κακώς κείμενα από τη Βουλή. Την πολιτική ευθύνη των προσώπων είχε δικαίωμα να ζητήσει μόνο ο Ηγεμόνας ή μπορούσε να εξακολουθήσει να τιμά τους Συμβούλους με την εμπιστοσύνη του[15].

Το παραπάνω σκιαγράφημα της αποστολής της πρώτης κρητικής βουλής δεν είναι το μονό. Η αποδοκιμασία των περισσότερων κυβερνητικών πεπραγμένων, των πλημμελών και μη πρακτικών νόμων, της σπατάλης δημοσίου χρήματος στη Δικαιοσύνη, την Παιδεία και την κύρια Διοίκηση, αποτέλεσαν έναυσμα για την έκφραση μεμονω-

[15] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Β, αριθ.190, Χανιά, Σάββατο 19 Μαΐου 1901, σελ.1, 2. Τα επιμέρους ζητήματα της αποστολής της πρώτης κρητικής βουλής όπως διατυπώνονται στη συγκεκριμένη παράγραφο, θίχτηκαν από το βουλευτή Ηρακλείου Αντώνιο Μιχελιδάκη σε συνέντευξή του στην χανιώτικη εφημερίδα «*Πατρίς*».

μένης άποψης πως η Βουλή δεν θα προχωρούσε στα νομοθετικά της καθήκοντα, αν πρώτα η Κυβέρνηση δεν αντικαθίστατο με άλλα πρόσωπα, έχοντας χάσει την εμπιστοσύνη των αντιπροσώπων αλλά και του λαού. Η Βουλή μετά τον έλεγχο των κυβερνητικών πεπραγμένων έπρεπε να ζητήσει την αντικατάσταση των προσώπων της Κυβέρνησης, ώστε να νομοθετήσουν από κοινού με ακέραιη την εμπιστοσύνη λαού και αντιπροσώπων. Βεβαίως το δικαίωμα αντικατάστασης προσώπων της Κυβερνήσεως άνηκε αποκλειστικά στον Ηγεμόνα, τον οποίο η Βουλή θα διαφώτιζε για τα αντισυνταγματικά πεπραγμένα. Η μεταβολή του συγκεντρωτικού διοικητικού συστήματος ήταν ένα σημαντικό μέρος της βουλευτικής αποστολής. Δύο μόνο Νομαρχίες ήταν απαραίτητες αντί για πέντε, ενώ δεν ήταν απαραίτητες περισσότερες από 3 Διευθύνσεις[16].

Παρακάτω παρουσιάζεται το πρόγραμμα τελετής έναρξης της 1ης Βουλευτικής περιόδου της Κρήτης. Τη 19η Μαΐου 1901, ημέρα Σάββατο, ο Πρίγκιπας κήρυξε αυτοπροσώπως την έναρξη της Α' Βουλευτικής Συνόδου. Στις 9 π.μ. οι βουλευτές συνήλθαν στο βουλευτήριο και ακολούθησε ο αγιασμός, με παρόντες στην αίθουσα εκτός από τους αντιπροσώπους, όλους τους ανώτερους δικαστικούς και διοικητικούς υπαλλήλους, τις δημοτικές και λιμενικές αρχές. Το προσωρινό Προεδρείο θα υποδεχόταν στις 10, στις θύρες του Βουλευτηρίου στο Δημοτικό Κήπο τον Ύπατο Αρμοστή. Στην εκδήλωση παρευρέθησαν οι αντιπρόσωποι των ευρωπαϊκών κρατών, πρόξενοι, υποπρόξενοι και γραμματείς, καθώς και ανταποκριτής της λονδρέζικης εφημερίδας ο «Χρόνος». Κατά τη διάρκεια της τελετής ο διεθνής στρατός έπρεπε να είναι παραταγμένος έξω από το Βουλευτήριο μπροστά από την εξωτερική είσοδο στη λεωφόρο του Κήπου. Η χωροφυλακή βρισκόταν από την Πύλη του Κήπου έως την εξωτερική θύρα του Βουλευτηρίου. Η μουσική της χωροφυλακής ήταν παρούσα και παιάνισε τον Εθνικό Ύμνο της Ελλάδας όταν παρουσιάστηκε ο Ηγεμόνας. Η ορκωμοσία πραγματοποιήθηκε μετά τον εναρκτήριο λόγο του Πρίγκιπα. Η σημαντικότατη αυτή πρώτη συνεδρίαση της Βουλής ολοκληρώθηκε με ψήφισμα το οποίο ανακοινώθηκε στους αντιπροσώπους των Μεγάλων Δυνάμεων και στον Ηγεμόνα. Σε αυτό η Βουλή των Κρητών διατύπωνε την αιώνια ευγνωμοσύνη προς τις Μεγάλες Δυνάμεις για την καθοριστική αρωγή τους στην επίτευξη της ελευθερίας, την υψηλή τους προ-

[16] Βλ. ό.π., σελ.2. Τα χαρακτηριστικά της βουλευτικής αποστολής στη συγκεκριμένη παράγραφο διατυπώθηκαν από τον βουλευτή Χανίων Χαράλαμπο Πωλογεώργη, σε συνέντευξή του στην χανιώτικη εφημερίδα «*Πατρίς*». Στο τέλος της συνέντευξής του ο βουλευτής δεν δίστασε να χαρακτηρίσει το παρελθόν της Κυβέρνησης «αμαρτωλό».

στασία και τους ικέτευε να ολοκληρώσουν το φιλάνθρωπο έργο τους με την Ένωση της Κρήτης μετά της Ελλάδας[17].

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Η Βουλή έπρεπε να αντιμετωπίσει παραλείψεις που υπήρχαν σε όλους τους τομείς της δημόσιας ζωής και να αποδώσει στην Πολιτεία ένα πιο αποκεντρωτικό χαρακτήρα. Ο αυστηρός έλεγχος των πεπραγμένων της Κυβέρνησης ήταν *«εκ των ων ουκ άνευ»,* με τον Πρίγκιπα Γεώργιο όμως να παραμένει στο απυρόβλητο, προστατευμένος από το Σύνταγμα που τον ήθελε *«απαραβίαστο»*[18]. Φυσικά ο στόχος της Ένωσης ήταν στο περιεχόμενο του πρώτου ψηφίσματος των αντιπροσώπων.

[17] Βλ. στην εφημ. «*Πατρίς*», έτος Β, αριθ.190, Χανιά, Σάββατο 19 Μαΐου 1901, σελ.3 και στην ίδια εφημ. έτος Β, αριθ.191, Χανιά, Δευτέρα 21 Μαΐου 1901, σελ.1, 2.
[18] Βλ. στην εφημ. *«Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας»,* έτος Α, αριθ.24, Εν Χανίοις τη 16 Απριλίου 1899,σελ.2.

ΜΕΡΟΣ Δ΄

- ***«ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ»***[1]

- Κατά την απαρχή της Κρητικής Πολιτείας, ο στόχος της Ένωσης με την Ελλάδα παρέμενε σε πρώτη και περίοπτη θέση για τους κατοίκους της Κρήτης. Ταυτόχρονα η παιδεία ήταν ένας από τους σημαντικότερους τομείς της δημόσιας ζωής, στην ανάπτυξη του οποίου στόχευε η πολιτική εξουσία.

- Ο προϋπολογισμός των εξόδων της *«χρήσης 1900»* (1-9-1900 έως 31-10-1901) φανέρωσε πως η παιδεία αποτελούσε σίγουρα στόχο, αλλά δεν ήταν προτεραιότητα, αφού η Ανωτέρα Διεύθυνση Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και Θρησκευμάτων ήταν τοποθετημένη στην προτελευταία θέση ανάμεσα σε πέντε Διευθύνσεις, όσον αφορά τα χρήματα που θα επενδύονταν σε αυτή. Άλλωστε σε ένα καθεστώς όπου η ετήσια πριγκιπική χορηγία (200.000 δραχμές ή 3,2% στα συνολικά έξοδα του κράτους 6.281.277 δραχμές για τη χρήση 1900-1901) ήταν σχεδόν διπλάσια των χρημάτων που καταναλώνονταν από την Ανωτέρα Διεύθυνση Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και Θρησκευμάτων για κάλυψη των λειτουργικών εξόδων των εκπαιδευτηρίων και των υποτροφιών (101.240 δραχμές ή 1,6% στα συνολικά έξοδα του κράτους), τα περιθώρια για ανάπτυξη της παιδείας δεν ήταν σίγουρα διευρυμένα.

- Το ήδη περιορισμένο ποσόν χρηματοδότησης της παιδείας δεν επενδύθηκε συνεπώς από τον αρμόδιο Σύμβουλο, αφού για τους μισθούς του προσωπικού και τα έξοδα λειτουργίας της Κεντρικής Υπηρεσίας, καθώς και για τα συνολικά έξοδα των θρησκευτικών λειτουργών και των Επιθεωρητών της Δημοτικής Εκπαιδεύσεως δόθηκε το 17,6 % των συνολικών εξόδων της Ανωτέρας Διεύθυνσης Παιδείας και Θρησκευμάτων (132.053 δραχμές από τις 749.508 δραχμές), ενώ τα λειτουργικά έξοδα των εκπαιδευτηρίων και οι υποτροφίες χρηματοδοτήθηκαν με

[1] Τα συμπεράσματα είναι διατυπωμένα σε απόλυτη αντιστοιχία με τα ερευνητικά ερωτήματα, όπως αυτά καταγράφονται στις σελ.40, 41 του παρόντος τόμου.

το 13,5 % (101.240 δραχμές)[2].

- Συνάμα με την έλλειψη επαρκούς χρηματοδότησης για την ανάπτυξη της παιδείας, ο ευρύτερος τομέας της εκπαίδευσης με τους Διδασκάλους, τους μαθητές, τα λειτουργικά έξοδα, τα σχολεία, αποτέλεσε πεδίο εξοικονόμησης πόρων. Οι μειώσεις σε μισθούς, εκπαιδευτήρια, διορισμούς, η κατάργηση επιδομάτων και μισθολογικών αυξήσεων των εκπαιδευτικών, η αύξηση των μαθητικών απαλλαγών από την υποχρεωτική φοίτηση, η λειτουργία ημιημερησίων σχολείων με τον ίδιο διδάσκαλο στην πρωινή και απογευματινή βάρδια, ήταν μέθοδοι για περιορισμό των εξόδων, σε μια χρονιά που η Κυβέρνηση ήθελε να περιορίσει τις δαπάνες υπέρ της Παιδείας κρίνοντας ότι δεν ήταν τόσο απαραίτητες για την ύπαρξη και συντήρηση της Πολιτείας.
- Η Δημοτική εκπαίδευση είχε ως απώτερους σκοπούς τη γνώση της χριστιανικής θρησκείας με ερμηνεία περικοπών του Ευαγγελίου από τους διδασκάλους και ανάλυση αντίστοιχων θεμάτων της καθημερινότητας, την καλλιέργεια ηθικών αξιών, τη συνειδητοποίηση της ενότητας με την υπόλοιπη Ελλάδα γεωγραφικά και ιστορικά και φυσικά την απόκτηση απαραίτητων γνώσεων και δεξιοτήτων για τον πρακτικό βίο. Οι διαφοροποιήσεις στα σχολεία αρρένων και θηλέων αφορούσαν μόνο στα τεχνικά μαθήματα, με τους μαθητές και τις μαθήτριες για παράδειγμα να διδάσκονται μελισσοκομία και μαγειρική αντίστοιχα. Τα σχολεία

---

[2] Τα χρηματικά ποσά της συγκεκριμένης παραγράφου υπολογίστηκαν με βάση τα λεπτομερή στοιχεία που υπάρχουν στο Μέρος Α΄ του παρόντος τόμου, κεφάλαιο 2, 2.1 *«Ο ειδικός προϋπολογισμός της Ανωτέρας Διεύθυνσης Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και Θρησκευμάτων»,* σελ.63-77.
Πιο συγκεκριμένα για το ποσό των 101.240 δραχμών προστέθηκαν τα έξοδα για υποτροφίες: 4.400 δραχμές και τα παρακάτω ποσά που αφορούν λειτουργικά έξοδα των Δημοτικών σχολείων, Γυμνασίων και του Ιεροδιδασκαλείου.
Γυμνάσια / Προγυμνάσια: Γραφική ύλη 320 δρχ., Οδοιπορικά καθηγητών 250 δρχ.
Ιεροδιδασκαλείο: Διατροφή μαθητών 18.000 δρχ., Φάρμακα-καθαριότητα 700 δρχ., Γραφική ύλη 120 δρχ., Μια ζυμωτική μηχανή 300 δρχ.
Δημοτικά: Οδοιπορικά διδασκάλων-μεταφορικά βιβλίων και μικρά άλλα έξοδα 3.500 δρχ., γραφική ύλη 2.000 δρχ.
Γενικά έξοδα σχολείων: Δια βιβλία, μαθητολόγια, χαρτί εντύπων, ελέγχων, δετικά βιβλίων, φάκελοι, έπιπλα και σκεύη δημοτικών σχολείων, Ιεροδιδασκαλείου και Μέσης Εκπαιδεύσεως 3.500 δρχ., Έξοδα σχολικών εορτών 500 δρχ., Χάρτες Κρήτης και δετικά αυτών 2.000 δρχ., Οδοιπορικά υπαλλήλων για εκπαιδευτική υπηρεσία 150 δρχ.
Έκτακτα έξοδα: Δια κατασκευή θρανίων, επισκευή και μεταφορά τους 60.000 δρχ., Δι'αγορά διδακτικών οργάνων 5.000 δρχ., Συνδρομή δι' εκατό σώματα ωφέλιμων βιβλίων 400 δρχ., Δι'αποπεράτωση σχολής Γαύδου 100 δρχ..
Για το ποσό των 132.053 δραχμών προστέθηκαν τα παρακάτω ποσά.
Συνολικά έξοδα Κεντρικής Υπηρεσία της Ανωτέρας Διευθύνσεως Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και Θρησκευμάτων για μισθούς και έξοδα λειτουργίας: 26.393 δραχμές.
Συνολικά έξοδα Εκκλησίας 83.840 δραχμές
Συνολικά έξοδα Επιθεωρητών Δημοτικής Εκπαιδεύσεως 21.820 δραχμές

της νήσου ήταν διοργανωμένα σωστά με καθορισμένα αναλυτικά και ωρολόγια προγράμματα, ποικίλα γνωστικά αντικείμενα θεωρητικής ή πρακτικής φύσεως και διοργάνωση εκπαιδευτικών εκδρομών. Το φάσμα των γνώσεων στις τρεις ανώτερες τάξεις, από τις επτά συνολικά, των Ανώτερων Δημοτικών σχολείων και Παρθεναγωγείων ήταν ίδιου είδους με το αντίστοιχο των τεσσάρων κατώτερων τάξεων και των υπόλοιπων Δημοτικών σχολείων αλλά σε μεγαλύτερη έκταση και βάθος. Με την είσοδο του 1901, προστέθηκε στο αναλυτικό πρόγραμμα των δύο μεγαλύτερων τάξεων των Ανώτερων Δημοτικών σχολείων και Παρθεναγωγείων η διδασκαλία των Αρχαίων Ελληνικών. Τα Θρησκευτικά κάλυπταν ένα εύρος γνώσεων από την Παλαιά διαθήκη έως την εκκλησιαστική ιστορία, ενώ οι μαθητές διδάσκονταν Κατήχηση και το περιεχόμενο των ιερών κειμένων και της Λειτουργικής. Η ανάγνωση, η γραμματική, το συντακτικό, τα ποιήματα και οι συγγραφικές ασκήσεις ήταν επιμέρους στόχοι του γνωστικού αντικειμένου των Ελληνικών, ενώ στα Αρχαία Ελληνικά αντίστοιχα ήταν η ανάγνωση, η ερμηνεία, το περιορισμένο συντακτικό και η γραμματική. Οι εκδρομές αποτελούσαν ουσιώδες κομμάτι της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Στα Γραμματοδιδασκαλεία οι μαθητές διδάσκονταν στοιχειώδεις γνώσεις Ανάγνωσης, Γραφής, Αριθμητικής, Γεωγραφίας, Ιστορίας, Θρησκευτικών και Γεωργίας, ενώ το Ιεροδιδασκαλείο στα Χανιά είχε κατάλληλα προσαρμοσμένο πρόγραμμα για τη φοίτηση Ιερέων και Δημοδιδασκάλων.

- Οι Δημοδιδάσκαλοι των σχολείων χωρίζονταν σε προσωρινούς - οριστικούς και μισθοδοτούνταν ανάλογα με τα προσόντα τους. Εάν αναγκάζονταν από την πολιτεία να εργαστούν σε θέση κατώτερη των προσόντων τους, μισθοδοτούνταν ανάλογα με τη θέση τους και εάν υποχρεώνονταν να εργαστούν σε θέση ανώτερη των προσόντων τους ο μισθός τους ήταν ανάλογος του βαθμού τους, που καθοριζόταν από τα προσόντα. Τη σχολική χρονιά 1900-1901 υπήρχαν 12 κατηγορίες οριστικών και 10 κατηγορίες προσωρινών διδασκάλων, γεγονός που πιστοποιεί ξεκάθαρα το πρόβλημα στην εκπαίδευση διδασκάλων. Δεν πρέπει να παραλείψουμε την επιλογή της Ανωτέρας Διεύθυνσης Εκπαίδευσης και Θρησκευμάτων να προσλάβει εκπαιδευτικούς που είχαν αποτύχει στις εξετάσεις λόγω έλλειψης προσωπικού, επιλογή που επέφερε και χαμηλή ποιότητα στην παρεχόμενη γνώση.
- Η μείωση του αριθμού των εκπαιδευτικών κατά την μελετώμενη περίοδο 1900-

1901 από 197 σε 127, συγκριτικά με την προηγούμενη σχολική χρονιά 1899-1900, λόγω της αποτυχίας τους στις δημοδιδασκαλικές εξετάσεις του Αυγούστου 1900, πιστοποιούσαν την καθοδική πορεία της εκπαίδευσης.

- Σημαντική η αποκεντρωτική πρωτοβουλία του Συμβούλου Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και Θρησκευμάτων να αναθέσει στους Έπαρχους και Νομαρχιακούς Επιθεωρητές του νομού Χανίων τη σύνταξη γνωμοδοτήσεων για τις έδρες και τα χωριά των σχολικών περιφερειών, με σκοπό να συστηματοποιηθούν οι εκπαιδευτικές ανάγκες του νομού και της νήσου και να μην ορίζονται οι έδρες των σχολείων κάθε χρόνο από την αρχή. Έτσι θα μπορούσε να καθοριστεί το αναγκαίο ποσό που θα αντλούσε ο Σύμβουλος από τον προϋπολογισμό.
- Κατά τη σχολική χρονιά 1900-1901 η οικονομική δυσπραγία της Κρητικής Πολιτείας ήταν το βασικό αίτιο της κατάργησης 40 σχολείων στο νομό Χανίων και γενικά της οπισθοδρόμησης στην εκπαιδευτική πορεία, όχι μόνο αυτού του νομού αλλά και ολόκληρης της νήσου. Πιο συγκεκριμένα, καθ'όλη τη διάρκεια του σχολικού έτους 1900-1901 ιδρύθηκαν στο νομό Χανίων 93 Δημοτικά σχολεία που αντιστοιχούσαν σε 72.761 άτομα, σύμφωνα με την απογραφή του 1900[3]. Η αναλογία είναι λίγο παραπάνω από 1 σχολείο ανά 1.000 άτομα. Τη χρονιά 1899-1900 ιδρύθηκαν στο νομό 128 σχολεία ενώ το 1900-1901 συνολικά 93. Ο Σύμβουλος Εκπαιδεύσεως Ν.Γιαμαλάκης σε έκθεσή του προς τον Πρίγκιπα Γεώργιο σημείωνε ανάμεσα σε άλλα πως η Κυβέρνηση έκρινε πως υπάρχει ανάγκη ελάττωσης των εκπαιδευτικών δαπανών για το σχολικό έτος 1900-1901, λόγω της δυσχερούς οικονομικής κατάστασης της νήσου, προσθέτοντας πως υπάρχουν άλλες δαπάνες πολύ περισσότερο απαραίτητες για την ύπαρξη και συντήρηση της Κρητικής Πολιτείας. Έτσι υπήρξε μείωση του αριθμού των ιδρυθέντων σχολείων σε όλη την Κρήτη, συγκριτικά με την προηγούμενη σχολική χρονιά (1899-1900), κατά την οποία δεν υπήρξαν μεγάλες σχολικές περιφέρειες αλλά ιδρύθηκαν πολλά δημοτικά σχολεία, λόγω της συνταγματικά κατοχυρωμένης υποχρεωτικής δημοτικής εκπαίδευσης, της φιλομάθειας των Κρητών, των αραιών επαρχιακών συνοικισμών, των ανωμαλιών στη μορφολογία του εδάφους και των ανεπαρκών διδακτηρίων. Η αύξηση του ορίου των μαθητών προς ίδρυση Γραμματοδιδασκαλείου από 30 σε 40, η κατάργηση όσων σχολείων δεν είχαν τουλάχιστον 40 μαθητές και η σύμπτυξή τους σε μεγαλύτερες σχολικές περιφέρειες, η ίδρυση ημιη-

[3] Για οποιοδήποτε πληθυσμιακό στοιχείο της απογραφής του 1900 βλ. στην εφημ. *«Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας»*, τεύχος πρώτον, έτος Α, αριθμός 61, Εν Χανίοις τη 6 Νοεμβρίου 1900, σελ.8.

μερήσιων σχολείων, ο περιορισμός των σχολείων των θηλέων σε ένα σχεδόν για κάθε επαρχία είναι μερικά μόνο από τα σημεία οπισθοδρόμησης της εκπαιδευτικής πορείας, που αφορούσαν σε όλη την Κρήτη και αναφέρονται από τον αρμόδιο Σύμβουλο. Στο τέλος της έκθεσής του παραδέχεται πως τα εκπαιδευτήρια που επρόκειτο να ιδρυθούν κατά το σχολικό έτος 1900-1901 δεν ήταν επαρκή από κάθε άποψη (ποσοτικά και ως είδος), ενώ πολλοί κάτοικοι δεν θα μπορούσαν να στείλουν τα τέκνα τους στο σχολείο, έτσι μεγάλο μέρος του πληθυσμού θα καταδικαζόταν σε πλήρη αμάθεια. Ο Σύμβουλος εναπέθετε τις ελπίδες του για εξεύρεση περισσότερων πόρων για την εκπαίδευση στην Βουλή[4].

- Η Γυμνασιακή εκπαίδευση ήταν σαφώς περιορισμένη, αφού στο νομό Χανίων υπήρχε μόνο ένα Γυμνάσιο, στην πόλη. Η φοίτηση στη μέση εκπαίδευση ήταν απαιτητική με πολλών ειδών προφορικές ή γραπτές εξετάσεις, μάθημα βαρύτητας ήταν τα Ελληνικά, ενώ προσφέρονταν σπουδές στο προσαρτημένο Παιδαγωγικό τμήμα για όσους επιθυμούσαν να στελεχώσουν την εκπαίδευση. Η συμπεριφορά των μαθητών και μαθητριών εντός και εκτός σχολικού περιβάλλοντος ήταν ελεγχόμενη. Οι επιστάτες ήταν υπεύθυνοι εντός του σχολείου και οι παιδονόμοι εκτός.
- Ο τοπικός τύπος αποτελούσε επιμορφωτικό μέσον για τους εκπαιδευτικούς αλλά και πεδίο άσκησης κριτικής και πίεσης στην Κυβέρνηση. Η πραγματοποίηση συνεδρίου την άνοιξη του 1901 στα Χανιά, τα πορίσματά του και το περιεχόμενό του ήταν θετικότατα στοιχεία για την εκπαιδευτική οργάνωση του νομού και της νήσου γενικότερα. Η ενασχόληση με σύγχρονες παιδαγωγικές θεωρίες φανέρωσε τη διάθεση για πρόοδο στην διδακτική πράξη από τους εκπαιδευτικούς και τους Επιθεωρητές τους, την ώρα που η οικονομική υποστήριξη από την πολιτεία υπολειπόταν. Ο τοπικός τύπος ήταν αρωγός αυτής της προσπάθειας αναδεικνύοντάς την.
- Ο τοπικός τύπος του νομού Χανίων παρέχει στον αναγνώστη πλήθος πληροφοριών για το ιστορικό πλαίσιο εντός του οποίου η Κρητική Πολιτεία οργάνωνε την εκπαίδευση των τέκνων της. Οι πολίτες που άνηκαν στη γεωργική τάξη βρίσκονταν σε αρνητικότατη οικονομική συγκυρία, θεατές στην προσπάθεια της Κρητικής Τράπεζας και του Κοινωφελούς ταμείου να τους εξασφαλίσουν δάνεια με επαχθείς όρους αποπληρωμής. Την ίδια περίοδο η Κυβέρνηση αδυνατούσε να δι-

[4] Βλ. στην εφημ. *«Επίσημος Εφημερίς Κρητικής Πολιτείας»,* τεύχος τρίτον, έτος 1900, αριθ.69, Εν Χανίοις τη 25 Οκτωβρίου 1900, σελ.1,2.

αθέσει άλλους πόρους για την γεωργική ανάπτυξη. Παρόμοια κάμψη παρουσίαζε και η εμπορική κίνηση στο λιμένα Χανίων, την ίδια χρονική περίοδο η Σούδα αποτελούσε ορμητήριο για τα πολεμικά πλοία των Μεγάλων Δυνάμεων, ενώ η ταχυδρομική σύνδεση του νομού Χανίων με τους υπόλοιπους νομούς της νήσου, την Ελλάδα, την Αίγυπτο, τη Συρία, την Ιταλία και την υπόλοιπη Ευρώπη ήταν πια γεγονός.

- Οι εκλογές της άνοιξης του 1901 για ανάδειξη βουλευτών ήταν μια δημοκρατική διαδικασία σε ένα Ηγεμονικό καθεστώς, που υποχρέωνε την Βουλή να νομοθετήσει από κοινού με τον Ηγεμόνα. Κατά την πρώτη διετία μοναδικός περιορισμός του Πρίγκιπα στην άσκηση νομοθετικής εξουσίας ήταν το Σύνταγμα, εντός του οποίου έπρεπε να κινείται και η ομόφωνη γνώμη των Συμβούλων. Βέβαια οι βουλευτές είχαν σαφέστατα περιορισμένο πεδίο δράσης έχοντας δικαίωμα σε τακτικές συνόδους διάρκειας δύο μηνών μια φορά κάθε δύο χρόνια και σε έκτακτες συνόδους υπό την έγκριση του Ηγεμόνα. Κανένας νόμος δεν μπορούσε να ισχύσει, εάν δεν ψηφιζόταν δύο φορές από τη Βουλή και δεν κυρωνόταν από τον Ηγεμόνα. Προτάσεις νόμων σε σχέση με τη μισθοδοσία και τη σύνταξη ήταν μόνο ηγεμονικό δικαίωμα. Η απαγόρευση ψήφου ή οποιασδήποτε ενέργειας με εκλογικό χαρακτήρα από εκπαιδευτικούς και γενικά δημοσίους υπαλλήλους αποτελούσε κυβερνητική τακτική με αυστηρές ποινές όπως η απόλυση στους ανυπάκουους.
- Ο τρόπος διεξαγωγής των εκλογών, ο κατάλογος των υποψηφίων, των αντιπροσώπων τους και των ψηφοφόρων αποτελούσαν αντικείμενο λεπτομερέστατης ανάλυσης στον εκλογικού κώδικα. Η εφαρμογή του εδαφίου του κώδικα για τη συνεχόμενη πενταετή παραμονή στη νήσο, ως απαραίτητο προσόν για τους υποψήφιους βουλευτές, επέφερε διαφωνία από μέρος του τύπου και της κοινής γνώμης. Η ψήφος σε μόνο έναν εκλόγιμο από κάθε ψηφοφόρο αποτέλεσε αίτιο ειρηνικής εκλογικής διαδικασίας.
- Οι πολίτες προσδοκούσαν από τους βουλευτές κυβερνητικό έλεγχο, αποκεντρωτική διοίκηση και φυσικά συνεχή ανανέωση και επικαιροποίηση του αιτήματος της Ένωσης με την Ελλάδα.

Η περίοδος 1900-1901 αποτέλεσε για τα Χανιά χρονικό διάστημα σημαντικότατων εξελίξεων σε όλους τους τομείς της δημόσιας ζωής. Ο τοπικός τύπος, όντας σε ανάπτυξη και απύθμενος σε πληροφορίες, παρουσιάζει στον αναγνώστη το ιστορικό

πλαίσιο μιας εποχής οικονομικών δυσκολιών, συστηματοποίησης της εκπαίδευσης εν μέσω υστερήσεων και αφοσίωσης των πολιτών σε έργα ειρήνης.

- ***«ΠΗΓΕΣ (ΕΓΓΡΑΦΑ, ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ, ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ), ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»***

Α) ΠΗΓΕΣ

Ι.Α.Κ. [1] στο φάκελο *«Κρητική Πολιτεία. Α.Δνση Παιδείας κ Θρησκευμάτων 1900-1901,Ελληνοδιδασκ.εξετάσεις κ Σχολ.Περιφέρειες»,* λυτό έγγραφο με αριθμό πρωτ./διεκπ. 1470/980 και ημερομηνία 23 Νοεμβρίου 1900 (Ο Έπαρχος Σελίνου Χατζάκης απέστειλε από την Παλαιόχωρα απάντηση στη Νομαρχία Χανίων, γνωμοδοτώντας περί του καθορισμού των σχολικών περιφερειών στην επαρχία Σελίνου).

Ι.Α.Κ., στο φάκελο *«Κρητική Πολιτεία, Ανωτέρα Διεύθυνση Παιδείας και Θρησκευμάτων 1901-1905, Έγγραφα διάφορα»,* λυτό έγγραφο, ιδιωτική επιστολή με ημερομηνία 24 Ιανουαρίου 1901. (Θέμα της επιστολής είναι η διδασκαλία στοιχείων αρχαίας ελληνικής γλώσσας στη Στ και Ζ τάξη των Χριστιανικών Ανώτερων Δημοτικών Σχολείων και συντάκτης ο Γενικός Επιθεωρητής Ανωτέρας Εκπαίδευσης και Θρησκευμάτων Ιωάννης Περδικάρης).

Ι.Α.Κ. στο φάκελο «*Κρητική Πολιτεία. Α.Δνση Παιδείας κ Θρησκευμάτων 1900-1901, Ελληνοδιδασκ.εξετάσεις κ Σχολ.Περιφέρειες»,* λυτό έγγραφο με αρ.πρωτ.132, αρ.διεκπ.120 και ημερομηνία 26 Ιανουαρίου 1901 (Ο Έπαρχος Κυδωνίας Σταυρακάκης, από τον Αληκιανό, απέστειλε προς τη Νομαρχία Χανίων τη γνωμοδότησή του περί του καθορισμού των σχολικών περιφερειών στην επαρχία Κυδωνίας).

Ι.Α.Κ., στο φάκελο *«Κρητική Πολιτεία. Α.Δνση Παιδείας κ Θρησκευμάτων 1900-1901,Ελληνοδιδασκ.εξετάσεις κ Σχολ.Περιφέρειες»*, λυτό έγγραφο με αρ.πρωτ.214, αρ.διεκπ.161 και ημερομηνία 28 Ιανουαρίου 1901 (Ο Έπαρχος Κισάμου Παπαδάκης απέστειλλε έγγραφο από το Καστέλλι προς τη Νομαρχία Χανίων, γνωμοδοτώντας περί του καθορισμού των σχολικών περιφερειών στην επαρχία Κισάμου).

[1] Ι.Α.Κ. είναι το αρκτικόλεξο του *«Ιστορικού Αρχείου Κρήτης»* με έδρα τα Χανιά, όπου είναι αρχειοθετημένα τα έγγραφα 1-14, καθώς και όλα τα παρακάτω φύλλα εφημερίδων και τεύχη περιοδικών (16-157).

Ι.Α.Κ. στο φάκελο *«Κρητική Πολιτεία. Α.Δνση Παιδείας κ Θρησκευμάτων 1900-1901,Ελληνοδιδασκ.εξετάσεις κ Σχολ.Περιφέρειες»,* λυτό έγγραφο με αρ.πρωτ.235, αρ.διεκπ.184 και ημερομηνία 7 Μαρτίου 1901 (Ο Έπαρχος Κυδωνίας ενημερώνει το Σύμβουλο πως έχει παραδώσει τη γνωμοδότησή του για τις σχολικές περιφέρειες στις 26 Ιανουαρίου 1901).

Ι.Α.Κ. στο φάκελο *«Κρητική Πολιτεία. Α.Δνση Παιδείας κ Θρησκευμάτων 1900-1901, Ελληνοδιδασκ.εξετάσεις κ Σχολ.Περιφέρειες»,* λυτό έγγραφο με αρ.πρωτ.181, αρ.διεκπ.126 και ημερομηνία 8 Μαρτίου 1901 (Ο Έπαρχος Σελίνου υποβάλλει γνωμοδότηση καθορισμού των σχολικών περιφερειών της επαρχίας Σελίνου, ενημερώνοντας το Σύμβουλο πως έχει ήδη παραδώσει προγενέστερη γνωμοδότηση για τις σχολικές περιφέρειες στις 23 Νοεμβρίου 1900. Οι δυο γνωμοδοτήσεις έχουν διαφορές).

Ι.Α.Κ., στο φάκελο *«Κρητική Πολιτεία. Α.Δνση Παιδείας κ Θρησκευμάτων 1900-1901, Ελληνοδιδασκ.εξετάσεις κ Σχολ.Περιφέρειες»,* λυτό έγγραφο με αρ.πρωτ.1232, αρ.διεκπ.764 και ημερομηνία 10 Μαρτίου 1901 (Ο Νομάρχης Σπαθάκης υπέβαλε στο Σύμβουλο τις γνωμοδοτήσεις καθορισμού σχολικών περιφερειών των τριών Επάρχων με τη σημείωση ότι συμφωνεί με αυτές).

Ι.Α.Κ., στο φάκελο *«Κρητική Πολιτεία, Ανωτ. Διεύθυνση Παιδείας και Θρησκευμάτων 1901-1905, Έγγραφα διάφορα»,* λυτό έγγραφο με ημερομηνία 14 Αυγούστου 1901 (Βιογραφία του καθηγητή Γαλλικών Υ.Π. Ευθυμιάδη με τη μορφή της αίτησης, από την Αθήνα προς τον Α. Βορεάδη Σύμβουλο Παιδείας).

Ι.Α.Κ. στο φάκελο *«Κρητική Πολιτεία. Ανωτ.Διεύθυνση Παιδείας και Θρησκευμάτων 1901-1905, Έγγραφα διάφορα»,* λυτό έγγραφο με ημερομηνία 22 Αυγούστου 1901. (Έκθεση του παιδονόμου Χανίων Ε.Μ. Κληματσάκη, που υποβλήθηκε στο Σύμβουλο Παιδείας και Θρησκευμάτων Βορεάδη).

Ι.Α.Κ., στο φάκελο *«Κρητική Πολιτεία. Α.Δνση Παιδείας και Θρησκευμάτων 1900-1901, Ελληνοδιδασκαλικές Εξετάσεις και Σχολικές Περιφέρειες»,* σώμα εγγράφων με ημερομηνία το Σεπτέμβριο του 1901 (Σε πρακτικά εξετάσεων Ελληνοδιδασκάλων στα Χανιά, μελετήθηκε το πρακτικό εξέτασης του υποψηφίου Ελληνοδιδασκάλου Γ. Ζ.).

Ι.Α.Κ., στο φάκελο *«Κρητική Πολιτεία, Ανωτ. Διεύθυνση Παιδείας και Θρησκευμάτων 1901-1905, Έγγραφα διάφορα»,* λυτό έγγραφο με ημερομηνία 7 Σεπτεμβρίου 1901 (Βιο-

γραφία Κωνστ. Γ. Παπαδάκη).

Ι.Α.Κ., στο φάκελο *«Κρητική Πολιτεία. Α.Δνση Παιδείας κ Θρησκευμάτων 1899, Έγγραφα διάφορα»,* λυτό έγγραφο 5 σελίδων, με αρ.πρωτ.299. (Στις 25 Νοεμβρίου 1899, ο Κ.Χρ.Χελιουδάκης, Νομαρχιακός Επιθεωρητής της Δημοτικής Εκπαιδεύσεως Χανίων, απευθύνει αίτημα προς ίδρυση ιδιαιτέρων Παρθεναγωγείων στον Γενικό Επιθεωρητή της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως Ιωάννη Περδικάρη).

Ι.Α.Κ., Βιβλίο Πρακτικών 1899- Μαΐου 1906, Γυμνάσιο Χανίων.

Ι.Α.Κ., Βιβλίο διδάκτρων, 1901-1906, τόμος 1 (τίτλος που δόθηκε από το Αρχείο), Βιβλίο Υλικού/Γυμνάσιον εν Χανίοις/ Βιβλίον εισπράξεως διδάκτρων. Σχ. Έτος 1901-02-03 (τίτλος πρωτότυπου βιβλίου).

(Βλ. στη Δημοτική Βιβλιοθήκη Χανίων), Κρητική Πολιτεία, Νόμος περί Οργανισμού της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως, Εν Χανίοις, Εκ του Τυπογραφείου της Κυβερνήσεως, 1901.

Εφημερίδα *«Ένωσις»,* έτος Α, αριθ.2, Εν Χανίοις, 16 Μαΐου 1901.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Α, αριθ.3, Εν Χανίοις τη 9 Ιανουαρίου 1899.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Α, αριθ.24, Εν Χανίοις τη 16 Απριλίου 1899.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Α, αριθ.37, Εν Χανίοις τη 12 Μαΐου 1899.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Α, αριθ.48, Εν Χανίοις τη 12 Ιουνίου 1899.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Α, αριθ.58, Εν Χανίοις τη 10 Ιουλίου 1899.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Α, αριθ.71, Εν Χανίοις τη 22 Αυγούστου 1899.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.87, Εν Χανίοις τη 7 Οκτωβρίου 1899

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.92, Εν Χανίοις τη 19

Οκτωβρίου 1899.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.95, Εν Χανίοις τη 29 Οκτωβρίου 1899.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.96, Εν Χανίοις τη 2 Νοεμβρίου 1899.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος Β, αριθ.100, Εν Χανίοις τη 19 Νοεμβρίου 1899.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος 1899, αριθ.109, Εν Χανίοις τη 16 Δεκεμβρίου.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος 1899, αριθ.114, Εν Χανίοις τη 31 Δεκεμβρίου 1899.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», έτος 1900, αριθ.1, Εν Χανίοις τη 4 Ιανουαρίου.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος 1900, αριθ.3, Εν Χανίοις τη 15 Ιανουαρίου.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.1, Εν Χανίοις τη 29 Ιανουαρίου.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.2, Εν Χανίοις τη 8 Φεβρουαρίου.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος 1900, αριθ.7, Εν Χανίοις τη 21 Φεβρουαρίου.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος 1900, αριθ.8, Εν Χανίοις τη 3 Μαρτίου.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.11, Εν Χανίοις τη 13 Μαρτίου 1900.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος 1900, αριθ.14, Εν Χανίοις τη 1 Απριλίου.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.25, Εν Χανίοις τη 22 Μαΐου 1900.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος 1900,

αριθ.24, Εν Χανίοις τη 31 Μαΐου.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.34, Εν Χανίοις τη 23 Ιουνίου 1900.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.35, Εν Χανίοις τη 24 Ιουνίου 1900.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος 1900, Εν Χανίοις τη 28 Ιουνίου.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος 1900, αριθ.28, Εν Χανίοις τη 7 Ιουλίου.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθμός 45, Εν Χανίοις τη 8 Αυγούστου 1900.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος 1900, αριθ.37, Εν Χανίοις τη 30 Αυγούστου.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.49, Εν Χανίοις τη 4 Σεπτεμβρίου.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος 1900, αριθμ.38, Εν Χανίοις τη 9 Σεπτεμβρίου.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*, τεύχος πρώτον, έτος 1900,αριθμ.50, Εν Χανίοις τη 12 Σεπτεμβρίου.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.51, Εν Χανίοις τη 15 Σεπτεμβρίου 1900.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος τρίτον, έτος 1900, αριθ.69, Εν Χανίοις τη 25 Οκτωβρίου 1900.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Α, αριθ.61, Εν Χανίοις τη 6 Νοεμβρίου 1900.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος 1900, αριθ.51, Εν Χανίοις τη 11 Νοεμβρίου 1900.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Α, αριθ.65, Εν Χανίοις τη 25 Νοεμβρίου 1900.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Α, αριθ.66,

Εν Χανίοις τη 27 Νοεμβρίου 1900.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Α, αριθ.70, Εν Χανίοις τη 16 Δεκεμβρίου 1900.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος 1900, αριθ.73, Εν Χανίοις τη 23 Δεκεμβρίου 1900.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος Β, αριθ.1, Εν Χανίοις τη 3 Ιανουαρίου 1901.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος Β, αριθ.2, Εν Χανίοις τη 9 Ιανουαρίου 1901.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος Β, αριθ.3, Εν Χανίοις τη 22 Ιανουαρίου 1901.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος Β, αριθ.4, Εν Χανίοις τη 24 Ιανουαρίου 1901.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Β, αριθμ. 4, Εν Χανίοις τη 27 Ιανουαρίου 1901,.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος Β, αριθ.5, Εν Χανίοις τη 30 Ιανουαρίου 1901

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Β, αριθ.7, Εν Χανίοις τη 6 Φεβρουαρίου 1901.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Β, αριθ.8, Εν Χανίοις τη 7 Φεβρουαρίου 1901.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Β, αριθ.11, Εν Χανίοις τη 18 Φεβρουαρίου 1901.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος Β, αριθ.10, Εν Χανίοις τη 18 Φεβρουαρίου 1901.

Εφημερίδα «Επίσημος Εφημερίς της της Κρητικής Πολιτείας», τεύχος πρώτον, έτος Β, αριθ.12, Εν Χανίοις τη 22 Φεβρουαρίου 1901.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Β, αριθ.13, Εν Χανίοις τη 26 Φεβρουαρίου 1901.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Β, αριθ.14,

Εν Χανίοις τη 3 Μαρτίου 1901

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος Β, αριθ.12, Εν Χανίοις τη 3 Μαρτίου 1901.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*, τεύχος πρώτον, έτος Β, αριθ.16, Εν Χανίοις τη 8 Μαρτίου 1901.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος Β, αριθ.15, Εν Χανίοις τη 14 Μαρτίου 1901.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος Β, αριθ.17, Εν Χανίοις τη 19 Μαρτίου 1901.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος Β, αριθ.18, Εν Χανίοις τη 20 Μαρτίου 1901.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος Β, αριθ.19, Εν Χανίοις τη 22 Μαρτίου 1901.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Β, αριθ.20, Εν Χανίοις τη 26 Μαρτίου 1901.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος Β, αριθ.20, Εν Χανίοις τη 26 Μαρτίου 1901.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Β, αριθ.22, Εν Χανίοις τη 28 Μαρτίου 1901.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Β, αριθ.30, Εν Χανίοις τη 15 Απριλίου 1901.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Β, αριθ.32, Εν Χανίοις τη 21 Απριλίου 1901.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος Β, αριθ.24, Εν Χανίοις τη 28 Απριλίου 1901.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος Β, αριθ.25, Εν Χανίοις τη 5 Μαΐου 1901.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος Β, αριθ.29, Εν Χανίοις τη 2 Ιουνίου 1901.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος Β, αριθ.31,

Εν Χανίοις τη 8 Ιουνίου 1901.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος τέταρτον, έτος Α, 1901, Χανιά 3 Ιουλίου, περίοδος Α, Συνεδρίασις Θ', Δευτέρα, 28 Μαΐου 1901.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος δεύτερον, έτος Β, αριθ.37, Εν Χανίοις τη 21 Ιουλίου 1901.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Β, αριθμός 50, Εν Χανίοις τη 1 Αυγούστου 1901.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Β, αριθ.67, Εν Χανίοις τη 3 Σεπτεμβρίου 1901.

Εφημερίδα «*Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας*», τεύχος πρώτον, έτος Β, αριθ.72, Εν Χανίοις τη 17 Σεπτεμβρίου 1901.

Εφημερίδα *«Κέντρον»,* έτος Α, αριθ.54, Χανιά, Πέμπτη 28 Σεπτεμβρίου 1900.

Εφημερίδα *«Κέντρον»,* έτος Α, αριθ.56, Χανιά, Κυριακή 8 Οκτωβρίου 1900.

Εφημερίδα *«Κήρυξ»,* έτος Α, αριθ. 2, Εν Χανίοις τη 14 Δεκεμβρίου 1901.

Εφημερίδα «*Νέα Έρευνα*», έτος Α, αριθ. 2, ΧΑΝΙΑ, 18 Μαΐου 1901.

Εφημερίδα «*Νέα Έρευνα*», έτος Α, αριθμός 6, ΧΑΝΙΑ 1 Ιουνίου 1901 – Παρασκευή.

Εφημερίδα «*Νέα Έρευνα*», έτος Α, αριθ.9, ΧΑΝΙΑ 11 Ιουνίου 1901 – Τρίτη.

Εφημερίδα «*Νέα Έρευνα*», έτος Α, αριθ.10, ΧΑΝΙΑ, 13 Ιουνίου 1901 – Παρασκευή.

Εφημερίδα «*Νέα Έρευνα*», έτος Α, αριθ.12, ΧΑΝΙΑ 22 Ιουνίου 1901–Παρασκευή.

Εφημερίδα «*Νέα Έρευνα*», έτος Α, αριθ.13, ΧΑΝΙΑ, 26 Ιουνίου 1901 – Τρίτη.

Εφημερίδα «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.87, Χανιά, Σάββατο 9 Σεπτεμβρίου 1900.

Εφημερίδα «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.96, Χανιά, Σάββατο 30 Σεπτεμβρίου 1900.

Εφημερίδα «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.123, Χανιά, Σάββατο 2 Δεκεμβρίου 1900.

Εφημερίδα «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.135, Χανιά, Πέμπτη 4 Ιανουαρίου 1901.

Εφημερίδα «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.136, Χανιά, Σάββατο 6 Ιανουαρίου 1901.

Εφημερίδα «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.137, Χανιά, Τρίτη 9 Ιανουαρίου 1901.

Εφημερίδα «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.138, Χανιά, Πέμπτη 11 Ιανουαρίου 1901.

Εφημερίδα «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.139, Χανιά, Σάββατο 13 Ιανουαρίου 1901.

Εφημερίδα «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.140, Χανιά, Τρίτη 16 Ιανουαρίου 1901.

Εφημερίδα «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.141, Χανιά, Πέμπτη 18 Ιανουαρίου 1901.
Εφημερίδα «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.142, Χανιά, Σάββατο 20 Ιανουαρίου 1901.
Εφημερίδα «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.143, Χανιά, Τρίτη 23 Ιανουαρίου 1901.
Εφημερίδα «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.144, Χανιά, Πέμπτη 25 Ιανουαρίου 1901.
Εφημερίδα «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.145, Χανιά, Σάββατο 27 Ιανουαρίου 1901.
Εφημερίδα «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.146, Χανιά 30 Ιανουαρίου 1901.
Εφημερίδα «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.148, Χανιά, Σάββατο 3 Φεβρουαρίου 1901.
Εφημερίδα «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.150, Χανιά, Πέμπτη 8 Φεβρουαρίου 1901.
Εφημερίδα «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.151, Χανιά, Σάββατο 10 Φεβρουαρίου 1901.
Εφημερίδα «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.152, Χανιά, Πέμπτη 15 Φεβρουαρίου1901.
Εφημερίδα «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.153, Χανιά, Σάββατο 17 Φεβρουαρίου 1901.
Εφημερίδα «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.154, Χανιά, Τρίτη 20 Φεβρουαρίου 1901.
Εφημερίδα «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.155, Χανιά, Πέμπτη 22 Φεβρουαρίου 1901.
Εφημερίδα «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.156, Χανιά, Σάββατο 24 Φεβρουαρίου 1901.
Εφημερίδα «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.157, Χανιά, Τρίτη 27 Φεβρουαρίου 1901.
Εφημερίδα «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.158, Χανιά, Πέμπτη 1 Μαρτίου 1901.
Εφημερίδα «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.159, Χανιά, Πέμπτη 3 Μαρτίου 1901.
Εφημερίδα «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.160, Χανιά, Τρίτη 6 Μαρτίου 1901.
Εφημερίδα «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.161, Χανιά, Πέμπτη 8 Μαρτίου 1901.
Εφημερίδα «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.162, Χανιά, Σάββατο 10 Μαρτίου 1901.
Εφημερίδα «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.163, Χανιά, Τρίτη 13 Μαρτίου 1901.
Εφημερίδα «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.164, Χανιά, Τρίτη 15 Μαρτίου 1901.
Εφημερίδα «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.165, Χανιά, Σάββατο 17 Μαρτίου 1901.
Εφημερίδα «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.166, Χανιά, Δευτέρα 19 Μαρτίου 1901.
Εφημερίδα «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.168, Χανιά, Σάββατο 24 Μαρτίου 1901.
Εφημερίδα «*Πατρίς*», έτος Α, αριθ.169, Χανιά, Δευτέρα 26 Μαρτίου 1901.
Εφημερίδα «*Πατρίς*», έτος Β, αριθ.172, Χανιά, Πέμπτη 5 Απριλίου 1901.
Εφημερίδα «*Πατρίς*», έτος Β, αριθ.173, Χανιά, Σάββατο 7 Απριλίου 1901.
Εφημερίδα «*Πατρίς*», έτος Β, αριθ.174, Χανιά, Δευτέρα 9 Απριλίου 1901.
Εφημερίδα «*Πατρίς*», έτος Β, αριθ.175, Χανιά, Πέμπτη 12 Απριλίου 1901.

Εφημερίδα «*Πατρίς*», έτος Β, αριθ.176, Χανιά, Σάββατο 14 Απριλίου 1901.
Εφημερίδα «*Πατρίς*», έτος Β, αριθ.177, Χανιά, Τρίτη 17 Απριλίου 1901.
Εφημερίδα «*Πατρίς*», έτος Β, αριθ.178, Χανιά, Πέμπτη 19 Απριλίου 1901.
Εφημερίδα «*Πατρίς*», έτος Β, αριθ.179, Χανιά, Σάββατο 21 Απριλίου 1901.
Εφημερίδα «*Πατρίς*», έτος Β, αριθ.181, Χανιά, Πέμπτη 26 Απριλίου 1901.
Εφημερίδα «*Πατρίς*», έτος Β, αριθ.183, Χανιά, Δευτέρα 30 Απριλίου 1901
Εφημερίδα «*Πατρίς*», έτος Β, αριθ.184, Χανιά, Πέμπτη 3 Μαΐου 1901.
Εφημερίδα «*Πατρίς*», έτος Β, αριθ.185, Χανιά, Σάββατο 5 Μαΐου 1901.
Εφημερίδα «*Πατρίς*», έτος Β, αριθ.186, Χανιά, Δευτέρα 7 Μαΐου 1901.
Εφημερίδα «*Πατρίς*», έτος Β, αριθ.187, Χανιά, Πέμπτη 10 Μαΐου 1901.
Εφημερίδα «*Πατρίς*», έτος Β, αριθ.188, Χανιά, Σάββατο 12 Μαΐου 1901.
Εφημερίδα «*Πατρίς*», έτος Β, αριθ.189, Χανιά, Δευτέρα 14 Μαΐου 1901.
Εφημερίδα «*Πατρίς*», έτος Β, αριθ.190, Χανιά, Σάββατο 19 Μαΐου 1901.
Εφημερίδα «*Πατρίς*», έτος Β, αριθ.191, Χανιά, Δευτέρα 21 Μαΐου 1901.
Περιοδικό *«Πρόοδος»,* έτος Α, αριθ.1, Εν Χανίοις τη 1 Μαρτίου 1901.
Περιοδικό *«Πρόοδος»,* έτος Α, αριθ.2, Εν Χανίοις τη 15 Μαρτίου 1901
Περιοδικό *«Πρόοδος»,* έτος Α, αριθ.4, Εν Χανίοις τη 15 Απριλίου 1901.
Περιοδικό *«Πρόοδος»,* έτος Α, αριθ.5, Εν Χανίοις τη 1 Μαΐου 1901
Περιοδικό *«Πρόοδος»,* έτος Α, αριθ.6, Εν Χανίοις τη 15 Μαΐου 1901.

Β)ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ελληνόγλωσση

Δετοράκη Θ., Ιστορία της Κρήτης, εκδ.Τυποκρέτα, Ηράκλειο 1990.

Δετοράκη Θ., Νεοκρητικά Μελετήματα, 1971-2005, Τόμος Α, ΙΣΤΟΡΙΚΑ – ΠΡΟΣΩΠΟ-ΓΡΑΦΙΚΑ, εκδ. Γραφικές Τέχνες, Ηράκλειο 2005.

Εκκεκάκη Γ.Π., Τα Κρητικά Βιβλία, Ένα πρώτο σχεδίασμα της Κρητικής Βιβλιογραφίας, Β' 1864-1913, εκδ. ΤΥΠΟΣΠΟΥΔΗ, Ρέθυμνο, 1960.

Καρρά Κωνσταντίνου Γ., Ζητήματα Πολιτικής της Εκπαίδευσης στην Κρήτη στις αρχές

του 20ου αιώνα: Δοκίμιο προβληματισμού στο πλαίσιο του ιστορικού-συγκριτικού παραδείγματος, εκδ.Ατραπός, Αθήνα 2007.

Κριάρη Π., Ιστορία της Κρήτης, εκδ. Τυπογραφείο Α.Δ. Φραντζεσκάκη, Εν Αθήναις, 1934.

Μακράκη Μ., Η εκπαίδευση στην Κρήτη 1898-1913: Η ιστορία της εκπαίδευσης στους Δήμους Αρκαλοχωρίου και Βιάννου Ηρακλείου κατά την περίοδο της Κρητικής Πολιτείας, Διδακτορική Διατριβή, Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών, Σχολή Επιστημών Αγωγής, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων 2012.

Μαμάκη Γ., Το Μεραμβέλλον εν παιδεία φθεγγόμενον, εκδ. Νομαρχιακή Αυτοδίοικηση Λασιθίου, Κρήτη, 2003.

Μόσχου Δ., Βασική εκπαίδευση και κοινωνική οργάνωση στην Κρήτη την εποχή της Κρητικής Πολιτείας: 1898-1901, Διδακτορική Διατριβή, Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών, Σχολή Επιστημών Αγωγής, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 2008.

Μουρέλου Ι.Δ., Ιστορία της Κρήτης, εκδ. Ελευθέρας Σκέψεως, Κρήτη 1931.

Μπάκα Θωμά, *«Η έρευνα στην εκπαίδευση και οι παράγοντες που την επηρεάζουν»,* περιοδ. Το σχολείο και το σπίτι, τεύχος 4, Μάιος – Ιούνιος 2003, σελ.199-204.

Μπαμπούνη Χάρη Ν., Η εκπαίδευση κατά την Καποδιστριακή περίοδο: διοικητική οργάνωση και εκπαιδευτική λειτουργία, Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων, Αθήνα 1999.

Μπουζάκη Σ., Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1998), εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 1999.

Ξάνθη Κ., Ιστορία της Κρήτης, τόμος πρώτος, εκδ. Ξάνθη, Αθήναι 1872.

Ξανθουδίδη Στ., Επίτομος Ιστορία της Κρήτης, εκδ. Ελεύθερη Σκέψη, Αθήνα, 1994.

Οικονόμου Π., Σύνοψις της Νέας Παιδαγωγικής διδαχθείσης εν Χανίοις και Ηρακλείω εις τους Κρήτας Δημοδιδασκάλους, εκδ. Κρητικής Πολιτείας, Χανιά, 1900.

Πατεράκη Γ., Η παιδεία στην Κρήτη κατά το αρχείο της χριστιανικής δημογεροντίας Λασιθίου (1869-1898), Διδακτορική Διατριβή, Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών, Σχολή Επιστημών Αγωγής, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 2002.

Παπαϊωάννου Α.Γ., Εμμανουήλ Αναγνώστου Βασιλείου Σκουλάς (1845-1866) ο Πυρπολητής του Αρκαδίου, Ιωάννινα 2003.

Παπαϊωάννου Α.Γ., Χριστιανική Δημογεροντία Λασιθίου, Συλλογικός τόμος, Νεάπολη – Ιωάννινα 2000.

Παπαϊωάννου Α.Γ., Το Ιστορικό Αρχείο της Δημογεροντίας Λασιθίου, Νεάπολη Κρήτης – Ιωάννινα 2005.

Παπακωνσταντίνου Παναγιώτη, Τα Διδασκαλεία και η ανάπτυξη της παιδαγωγικής σκέψης (1875-1914), (σε συνεργασία με Απ. Ανδρέου), εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1992.

Σαρίπολου Ν., Το Κρητικό Συνταγματικό Δίκαιον εν συγκρίσει προς το ημέτερον και τα των ξένων κρατών, Βασιλική Τυπογραφεία Ραφτάνη – Παπαγεωργίου, Εν Αθήναις 1902.

Σαφούρη Στ., *«Παιδαγωγοί και παιδαγωγική σκέψη στον ελληνόφωνο χώρο (18ος αιώνας-Μεσοπόλεμος)»,* στην Ενότητα 13 των Ανοιχτών Ακαδημαϊκών Μαθημάτων: Παιδαγωγική και παιδαγωγικά περιοδικά, Επεξεργασία: Μαρία Κοντοβά, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 2014.

Σβολόπουλου Κ.Δ., Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η πολιτική κρίσις εις την αυτόνομον Κρήτην, 1901-1906, εκδ. Ίκαρος, Αθήνα, 2005.

Σβορώνου Γ.Ν., Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας, Βιβλιογραφικός οδηγός Σπύρου Ι. Ασδραχά, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1999.

Σπανάκη Στ., Πόλεις και Χωριά της Κρήτης στο πέρασμα των αιώνων, τόμος Α, εκδ. Γραφικές τέχνες Δετοράκης, Ηράκλειο Κρήτης, 2006.

Σπανάκη Στ., Πόλεις και Χωριά της Κρήτης στο πέρασμα των αιώνων, τόμος Β, εκδ. Γραφικές τέχνες Δετοράκης, Ηράκλειο Κρήτης, 2006.

Σταυράκη Ν., Στατιστική του Πληθυσμού της Κρήτης μετά διάφορων γεωγραφικών, ιστορικών, αρχαιολογικών, εκκλησιαστικών κτλ. ειδήσεων περί της νήσου, εκδ. τυπογραφείου Παλιγγενεσία, Αθήνησι 1890.

Τοπόλσκι Γ., Προβλήματα Ιστορίας και Ιστορικής Μεθοδολογίας, Μετάφραση Μαραγκού Μαρία – Μαραγκός Γιώργος, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1983.

Τωμαδάκη Β. Ν., ΓΕΝΙΚΗ ΚΕΦΑΛΑΙΩΔΗΣ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΕΝ ΤΩ ΙΣΤΟΡΙΚΩ ΑΡΧΕΙΟ ΚΡΗΤΗΣ ΑΡΧΕΙΩΝ ΚΑΙ ΑΝΤΚΕΙΜΕΝΩΝ ΜΟΥΣΕΙΟΥ, εκδ. ΕΦΕΔΡΙΚΟΥ ΑΓΩΝΟΣ, Χανιά, 1933.

Τωμαδάκη Β. Ν., ΔΡΑΣΙΣ ΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑ ΕΝ ΤΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑ, εκδ. Μυρτίδη, Εν Αθήναις 1962.

Τωμαδάκη Β. Ν., *«Η Κρητική Ιστοριογραφία (1204 - 1966)»,* από τα πεπραγμένα του Β' Διεθνούς Κρητολογικού Συνέδριου, Δ τόμος, εκδ. Φιλολογικός Σύλλογος Χανίων «Ο

Χρυσόστομος», Αθήναι 1969.

Χασεκίδου-Μάρκου Θ., *«Παιδαγωγοί και παιδαγωγικά ρεύματα στα Διδασκαλεία Θεσσαλονίκης. Παναγιώτης Οικονόμου»,* Ανακοίνωση στο Ανοιχτό Πανεπιστήμιο του Δήμου Θεσσαλονίκης στο θεματικό κύκλο: Σχολεία και εκπαιδευτικοί της Θεσσαλονίκης, Κέντρο Ιστορίας του Δήμου Θεσσαλονίκης, 02/04/2013.

Χουρδάκη Α., Η παιδεία στην Κρητική Πολιτεία (1898-1913), εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 2002.

Χουρδάκη Α., *«Ο Ελεύθεριος Βενιζέλος και η εκπαίδευση στην Κρητική Πολιτεία»,* στο συλλογικό έργο: Η Εκπαιδευτική Πολιτική στα χρόνια του Ελευθερίου Βενιζέλου, ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ, εκδ.Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2004

Χρηστάκη Γ., Πατεράκη Γ., Η Κρήτη και η ιστορία της, εκδ. Καλέντης, Αθήνα, 1995.

Ψιλάκη Β., ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ ΑΠΟ ΤΗΣ ΑΠΩΤΑΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΟΣ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ ΧΡΟΝΩΝ ΕΙΣ ΤΟΜΟΥΣ 3, Τόμος Α, εκδ.«ΝΕΑΣ ΕΡΕΥΝΗΣ», Χανιά, 1909.

Ψιλάκη Β., ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ ΑΠΟ ΤΗΣ ΑΠΩΤΑΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΟΣ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ ΧΡΟΝΩΝ ΕΙΣ ΤΟΜΟΥΣ 3, Τόμος Γ, εκδ.«ΝΕΑΣ ΕΡΕΥΝΗΣ», Χανιά, 1909.

- Ξενόγλωσση Μεταφρασμένη

Bautier R.H., *«Τα Αρχεία»,* στο συλλογικό έργο: Ιστορία και Μέθοδοί της, Διατήρηση και Παρουσίαση των Μαρτυριών, Διεύθυνση Charles Samaran, Τόμος Γ, Μετάφραση Παναγιώτη Αναστόπουλου, εκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα Ελληνικής Τραπέζης, Αθήνα 1987.

Cohen L., Manion L., Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα, 2000.

Francois M., *«Το μικροφίλμ»,* στο συλλογικό έργο: Ιστορία και Μέθοδοί της, Μεθοδική Αναζήτηση των Μαρτυριών, Διεύθυνση Charles Samaran, Τόμος Β, τεύχος 3, Μετάφραση Ελένης Στεφανάκη, εκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα Ελληνικής Τραπέζης, Αθήνα 1988.

Marichal R., *«Κριτική των κειμένων»,* στο συλλογικό έργο: Ιστορία και Μέθοδοί της, Οι

μαρτυρίες και η κριτική τους αξιοποίηση, Διεύθυνση Charles Samaran, Τόμος Δ, Μετάφραση Χρίστου Παπάζογλου, εκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα Ελληνικής Τραπέζης, Αθήνα 2001.

Marrou H.I, *«Τι είναι η Ιστορία; Πώς εννοούμε το επάγγελμα του ιστορικού;»* στο συλλογικό έργο: Ιστορία και Μέθοδοί της, Γενικά Προβλήματα, Διεύθυνση Charles Samaran, Τόμος Α, Μετάφραση Στεφανάκη Ελένη, εκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα Ελληνικής Τραπέζης, Αθήνα 1989.

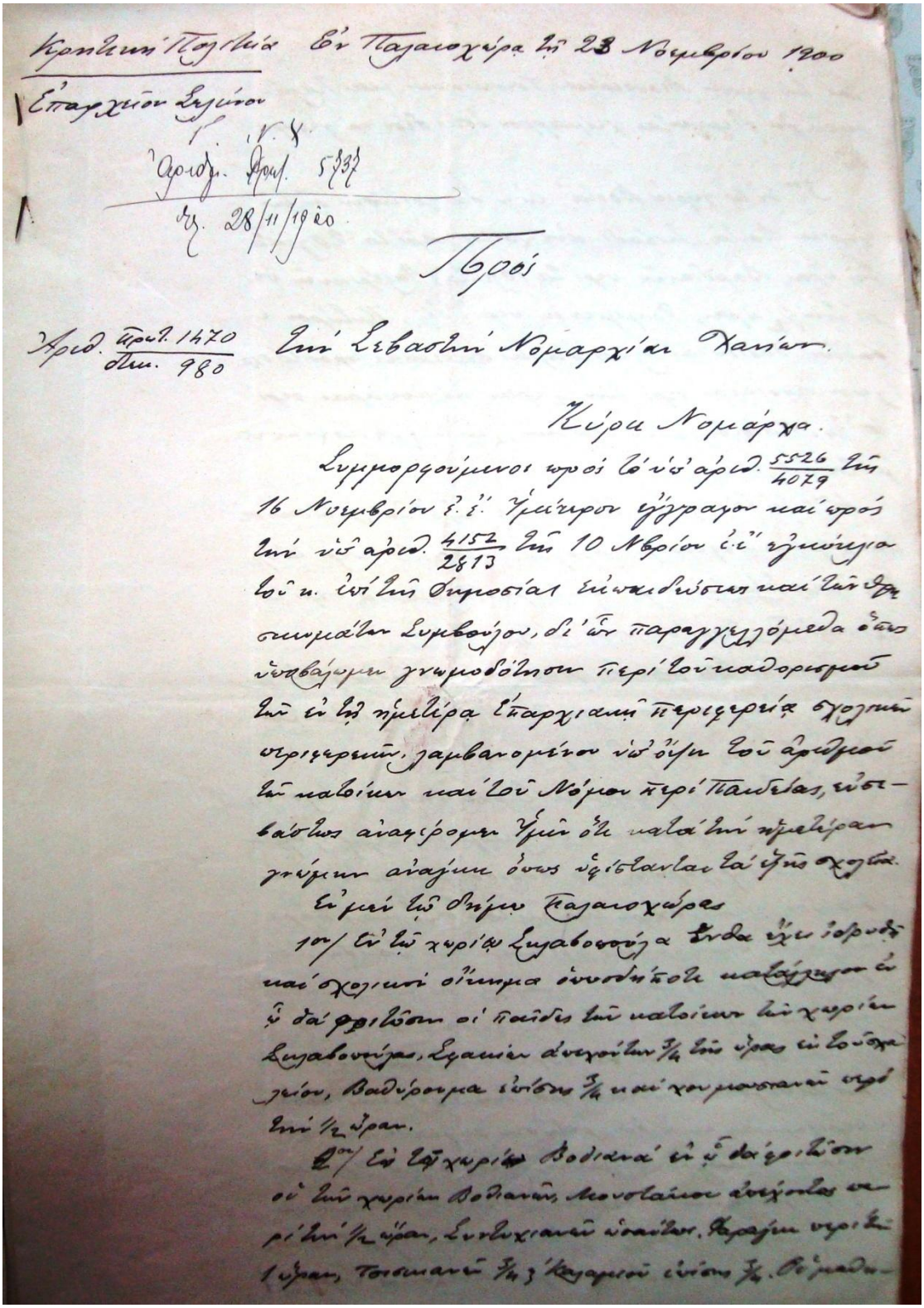
Ouy G., *«Τα πλαστά στα Αρχεία και στις Βιβλιοθήκες»,* στο συλλογικό έργο: Ιστορία και Μέθοδοί της, Οι μαρτυρίες και η κριτική τους αξιοποίηση, Διεύθυνση Charles Samaran, Τόμος Δ, Μετάφραση Χρίστου Παπάζογλου, εκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα Ελληνικής Τραπέζης, Αθήνα 2001.

Sadoul G., «*Φωτογραφικές και κινηματογραφικές μαρτυρίες*», στο συλλογικό έργο: Ιστορία και Μέθοδοί της, Οι μαρτυρίες και η κριτική τους αξιοποίηση, Διεύθυνση Charles Samaran, Τόμος Δ, Μετάφραση Χρίστου Παπάζογλου, εκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα Ελληνικής Τραπέζης, Αθήνα 2001.

«ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ»

- ***«ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ»***

Α’ ΜΕΡΟΣ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ - ΕΓΓΡΑΦΑ

Κρητική Πολιτεία Εν Παλαιοχώρα τη 23 Νοεμβρίου 1900

Επαρχείον Σελίνου

Αριθ. Πρωτ. 5533

Ημ. 28/11/1900

Προς

Αριθ. πρωτ. 1470 / Διεκ. 980 Την Σεβασμιν Νομαρχίαν Χανίων.

Κύριε Νομάρχα.

Συμμορφούμενοι προς το υπ' αριθ. 5526/4079 της 16 Νοεμβρίου ε.ε. ημέτερον εγγραφον παι προς την υπ' αριθ. 4152/2813 της 10 Νβρίου ε.ε. τηλεγραφικην σας υπ' αυτης δημοσίαι επιταχυνθείσαν παι εις ημας σημερίαν συμβουλην, δι' ης παραγγελλόμεθα όπως ενεργήσωμεν γνωμοδότησιν περί του καθορισμού επι τη βάσει της ημετέρας επαρχιακης περιφερείας σχολικων περιφερειων, λαμβανομένου υπ' όψιν του αριθμού των παιδίων παι του μέσου περί παιδείας, ούτε βαθμίδων αναφέρομεν ημίν όλη παλαιά ημετέρα γνώμη ανάγεται όπως εξετάσαντες τα ήμέτερα σχολεία.

Εν μεν τω δήμω Παλαιοχώρας

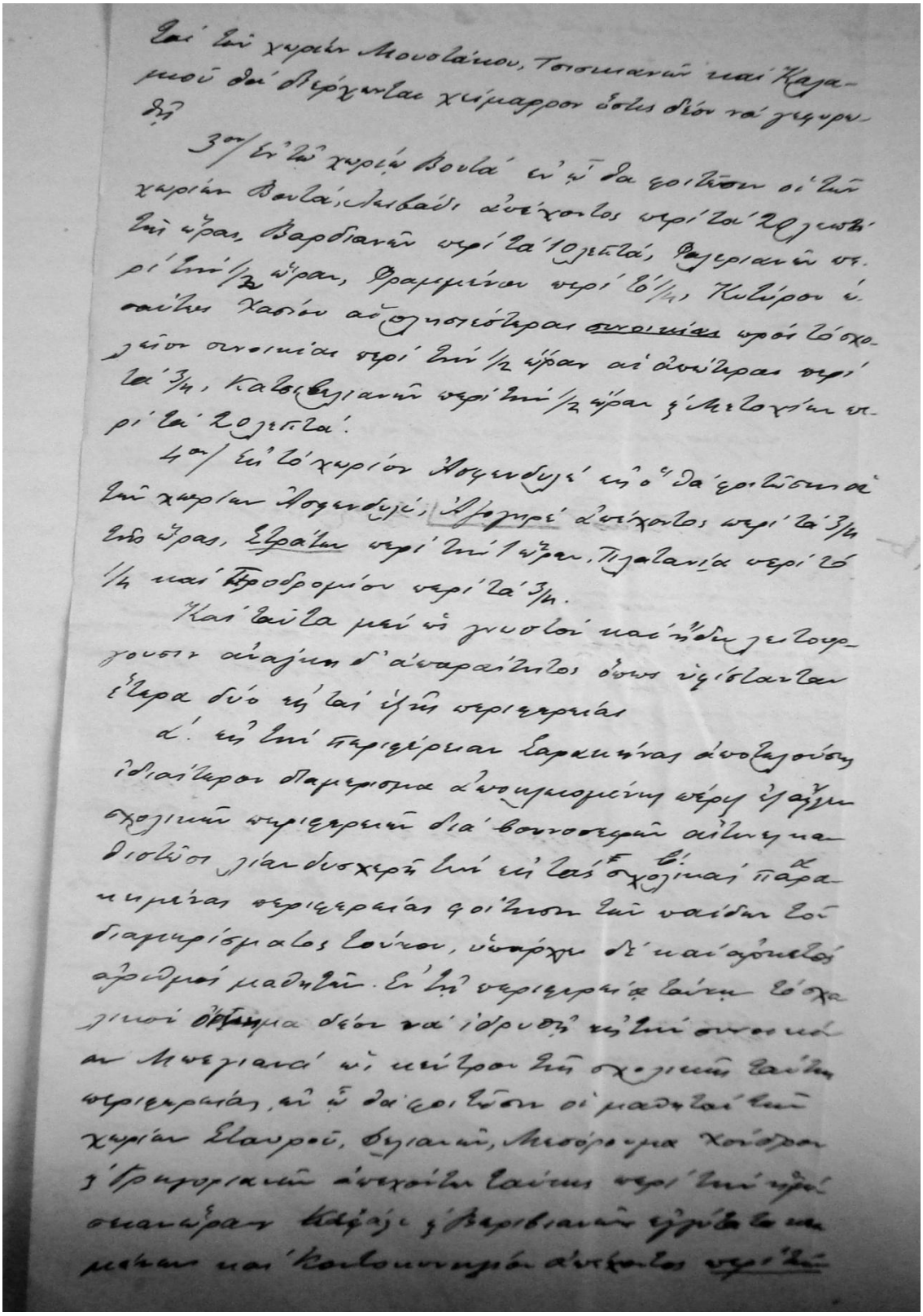
1ον/ Εν τω χωρίω Σμαβονερά ένθα έχει ιδρυθή παι σχολικον οίκημα ενοικιάζεται παλαίχρονον ό εν ω δε φοιτώσι οι παίδες των παλαιών εν χωρίον Σμαβονερά, εξαμίσεν ανεχοίτων 3/4 της ώρας εν τω σχολείω, βαδίσματα εντός 3/4 παι χαμηλοτέρου υψους ενος 1/2 ώρας.

2ον/ Εν τω χωρίω Βοδιανά εν ω δε φοιτώσιν οι εν τω χωρίω Βοδιανών, Μονοπάτου ανεχόντες επι μίαν 1/2 ώραν, συνηθεστάτη οδοιπορία. Χαράγματα υψηλα 1 ώραν, τοποθεσιαι 3/4 3 Καμαρού εντός 3/4. Βόμβα-

1. Ι.Α.Κ. στο φάκελο *«Κρητική Πολιτεία. Α.Δνση Παιδείας κ Θρησκευμάτων 1900-1901, Ελληνοδιδασκ.εξετάσεις και Σχολ.Περιφέρειες»,* λυτό έγγραφο με αριθμό πρωτ./διεκπ. 1470/980 και ημερομηνία 23 Νοεμβρίου 1900. Ο Έπαρχος Σελίνου Χατζάκης απέστειλε από την Παλαιόχωρα απάντηση στη Νομαρχία Χανίων, γνωμοδοτώντας περί του καθορισμού των σχολικών περιφερειών στην επαρχία Σελίνου. Στις σελίδες 348-353 παρουσιάζεται ολόκληρο το έγγραφο της γνωμοδότησης ανά σελίδα. Εδώ βλέπουμε τη σελ.1.

- ***«ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ»***

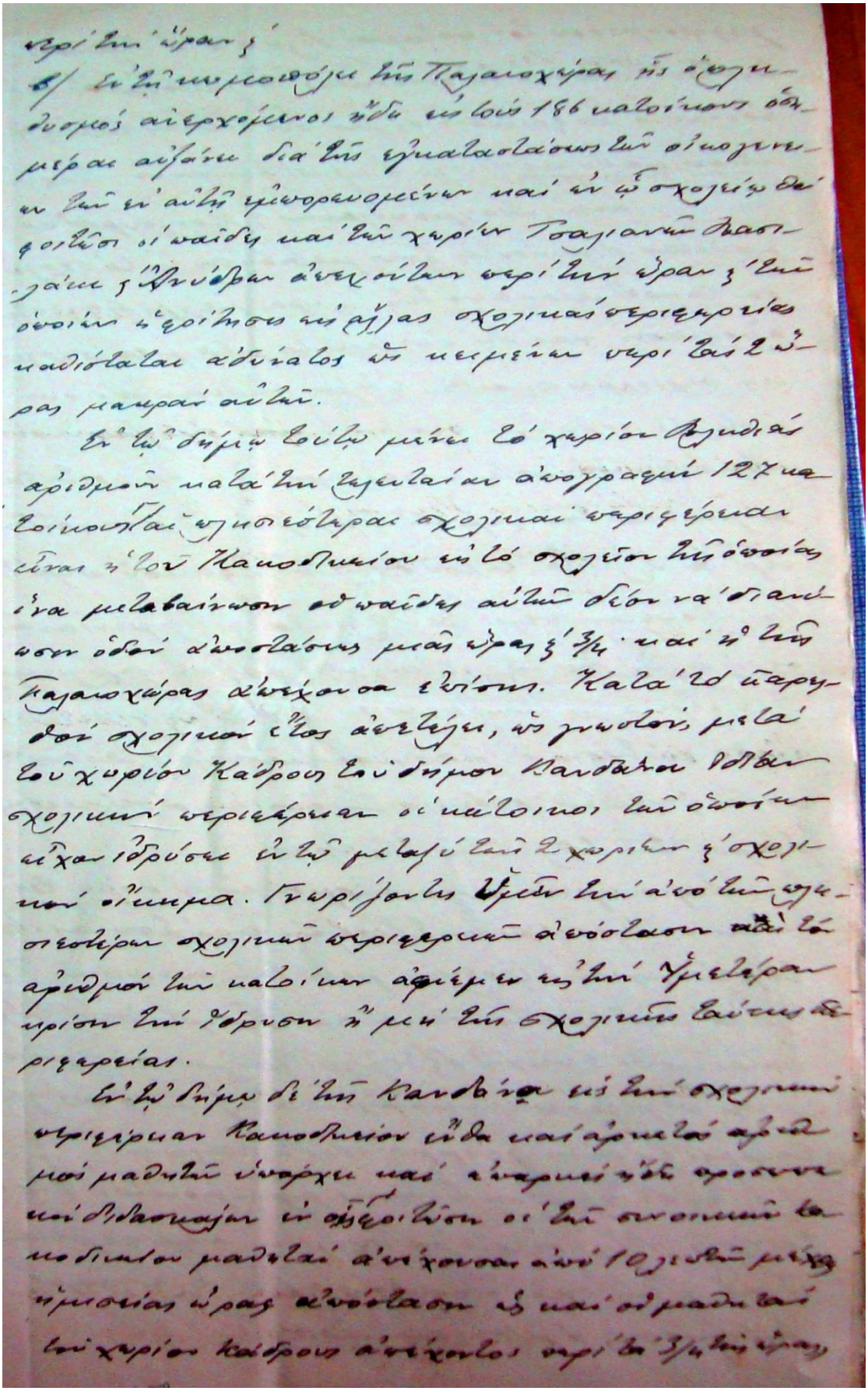
Α’ ΜΕΡΟΣ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ - ΕΓΓΡΑΦΑ

Σελ.2 του εγγράφου (βλ. σελ. 348 του παρόντος τόμου).

- ***«ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ»***

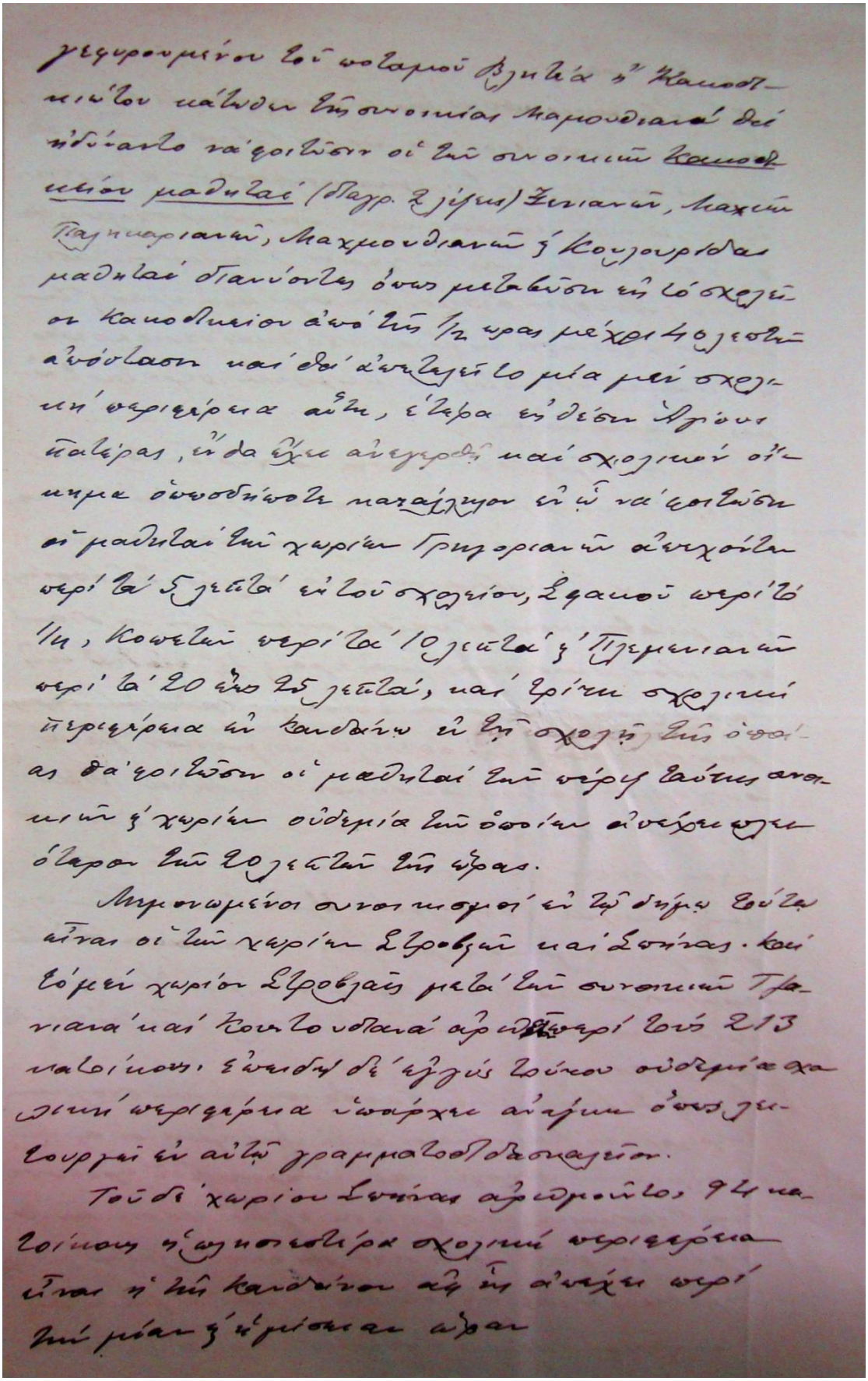
Α’ ΜΕΡΟΣ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ - ΕΓΓΡΑΦΑ

Σελ.3 του εγγράφου (βλ. σελ. 348 του παρόντος τόμου).

- ***«ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ»***

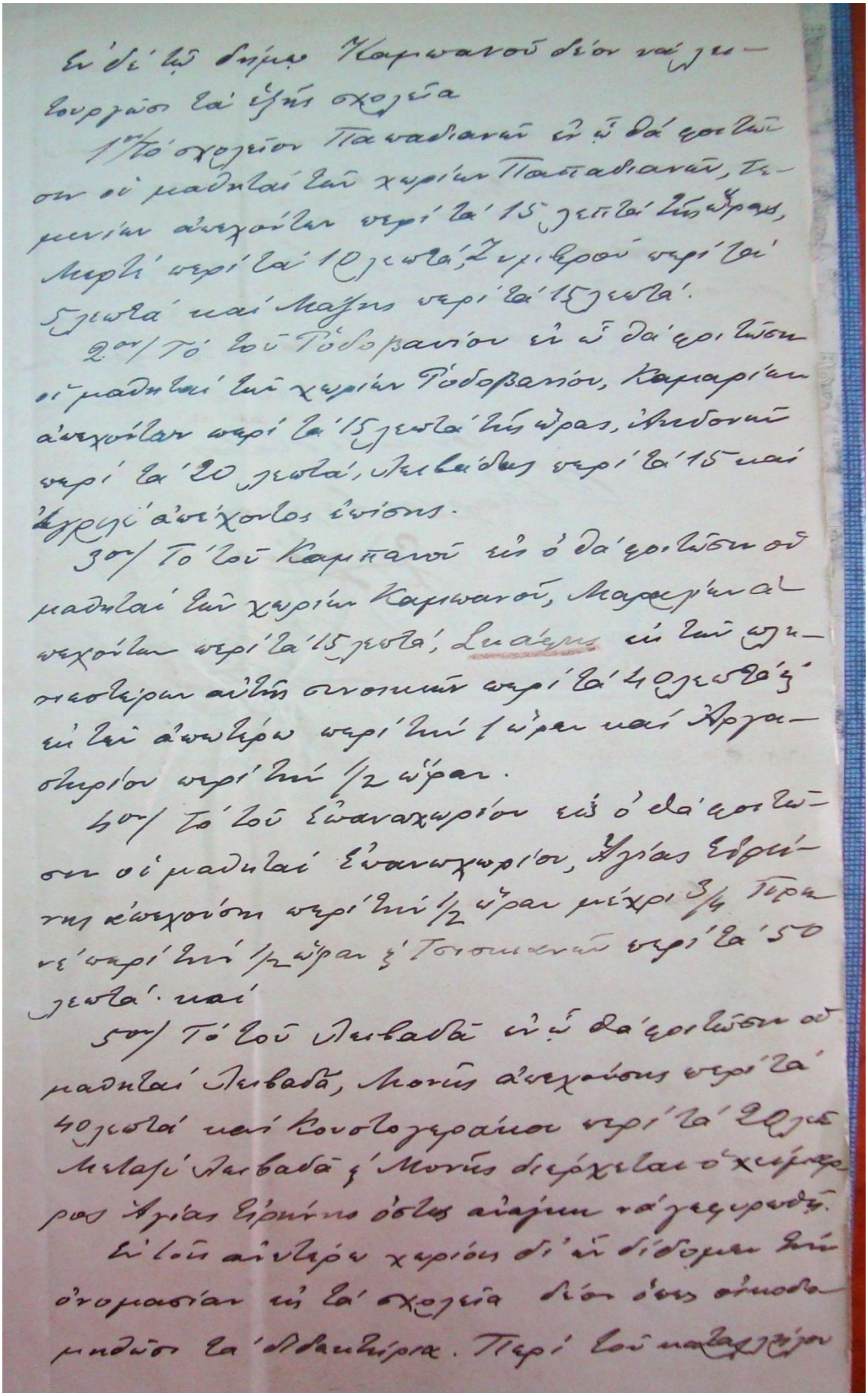
Α’ ΜΕΡΟΣ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ - ΕΓΓΡΑΦΑ

Σελ.4 του εγγράφου (βλ. σελ. 348 του παρόντος τόμου).

- ***«ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ»***

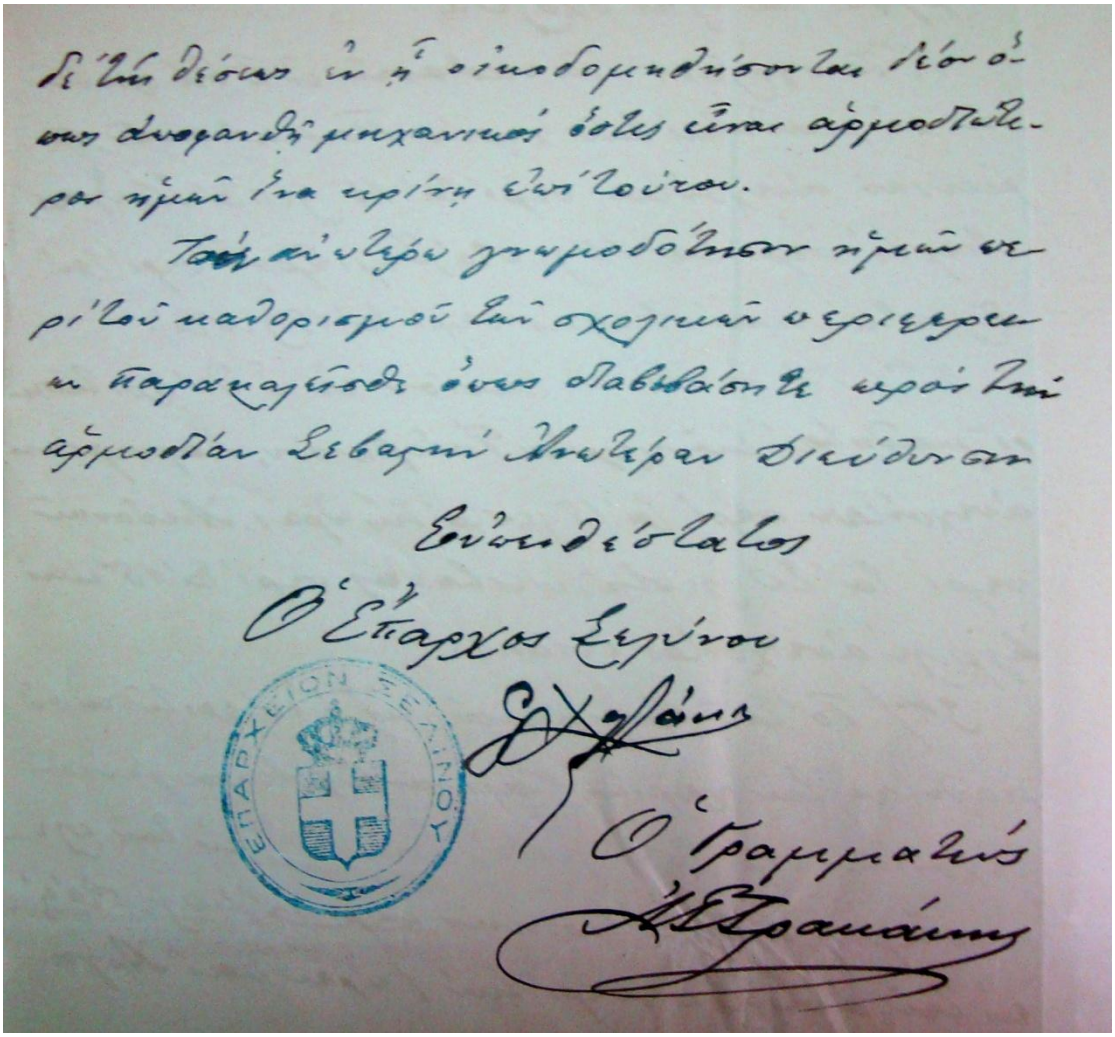
Α’ ΜΕΡΟΣ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ - ΕΓΓΡΑΦΑ

Σελ.5 του εγγράφου (βλ. σελ. 348 του παρόντος τόμου).

- ***«ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ»***

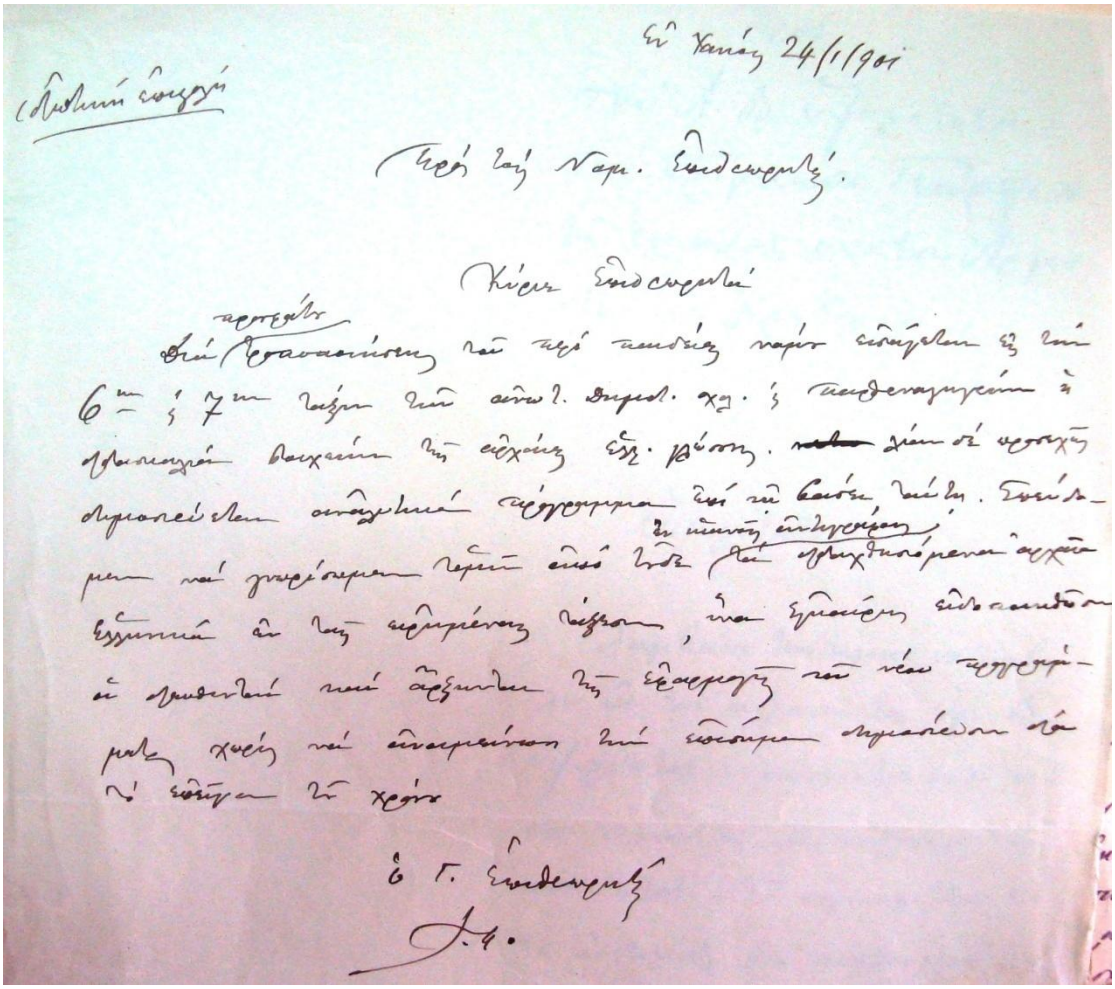
Α’ ΜΕΡΟΣ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ - ΕΓΓΡΑΦΑ

Σελ.6 του εγγράφου (βλ. σελ. 348 του παρόντος τόμου).

- ***«ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ»***

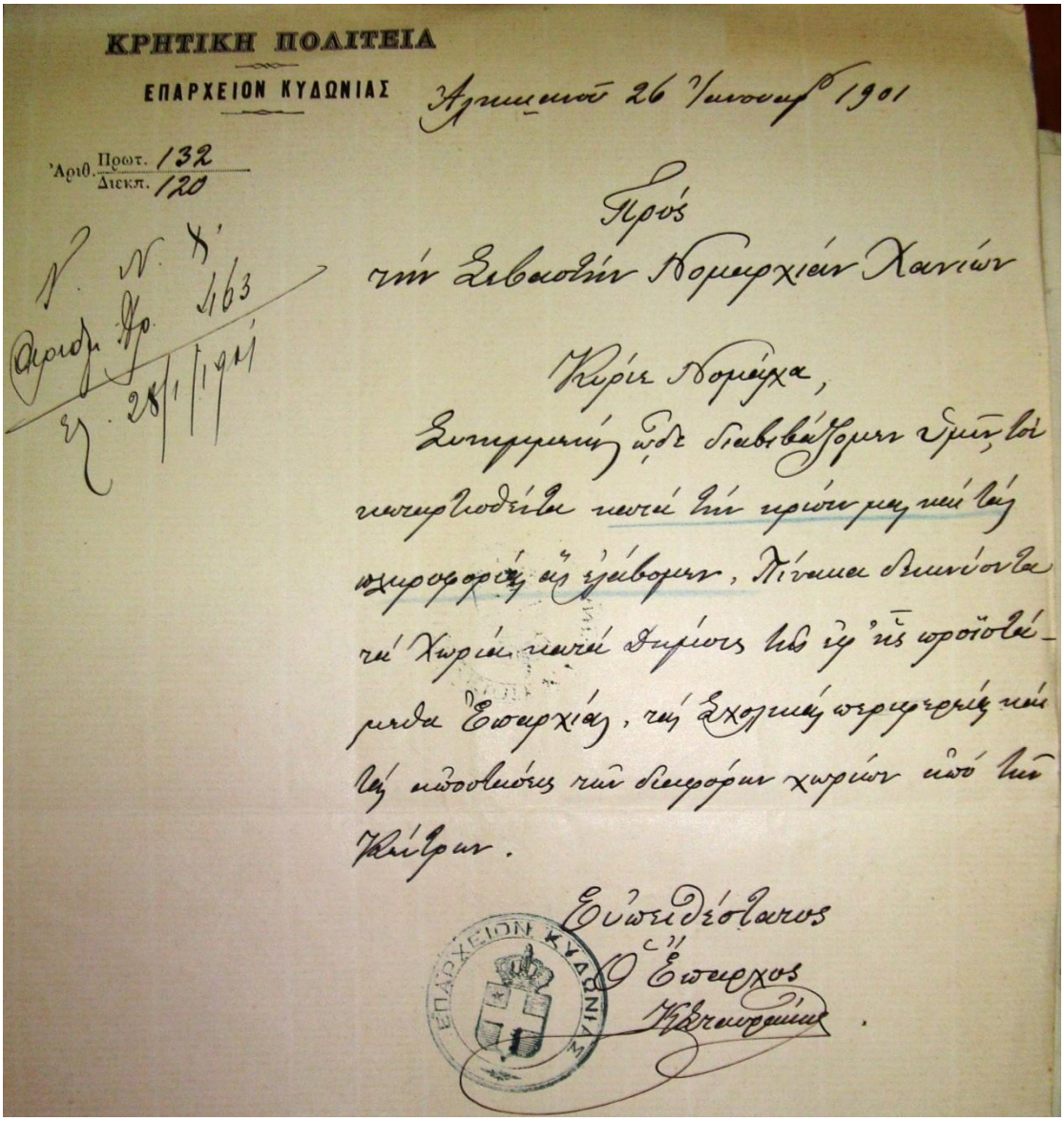
Α’ ΜΕΡΟΣ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ - ΕΓΓΡΑΦΑ

2. Ι.Α.Κ., στο φάκελο *«Κρητική Πολιτεία, Ανωτέρα Διεύθυνση Παιδείας και Θρησκευμάτων 1901-1905, Έγγραφα διάφορα»,* λυτό έγγραφο, ιδιωτική επιστολή με ημερομηνία 24 Ιανουαρίου 1901. Θέμα της επιστολής είναι η διδασκαλία στοιχείων αρχαίας ελληνικής γλώσσας στη Στ και Ζ τάξη των Χριστιανικών Ανώτερων Δημοτικών Σχολείων και συντάκτης ο Γενικός Επιθεωρητής Δημόσιας Εκπαιδεύσεως και Θρησκευμάτων Ιωάννης Περδικάρης.

- ***«ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ»***

Α’ ΜΕΡΟΣ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ - ΕΓΓΡΑΦΑ

ΚΡΗΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ

ΕΠΑΡΧΕΙΟΝ ΚΥΔΩΝΙΑΣ

Αγωνιανό 26 Ιανουαρίου 1901

Αριθ. Πρωτ. 132
Διεκπ. 120

Προς
την Ελληνική Νομαρχίαν Χανίων

Κύριε Νομάρχα,

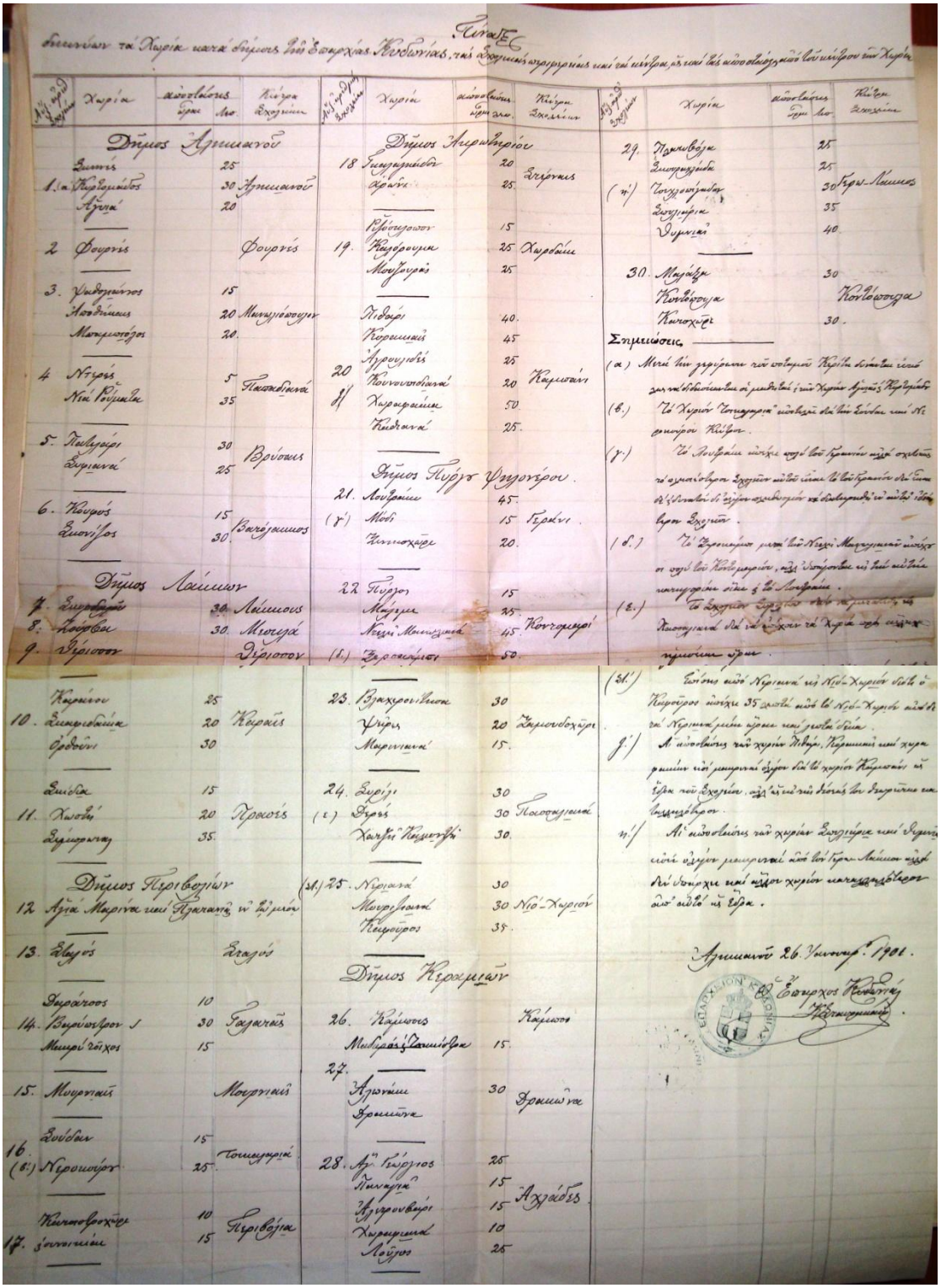
Συμφώνως προς διαβιβάζομεν υμίν εν επισυνημμένω την προς ημάς υπ' αριθ. 163 εγκύκλιον υμών, δίδομεν διευκρίνησιν επί χωρίων τινών της ορεινής μοίρας της Επαρχίας, της σχετικής υπαγωγής εις τας κοινότητας των διαφόρων χωρίων από των Κάμπων.

Ευάγγελος Σταυρακάκης
Ο Έπαρχος

3. Ι.Α.Κ. στο φάκελο *«Κρητική Πολιτεία. Α.Δνση Παιδείας κ Θρησκευμάτων 1900-1901, Ελληνοδιδασκ.εξετάσεις κ Σχολ.Περιφέρειες»,* λυτό έγγραφο με αρ.πρωτ.132, αρ.διεκπ.120 και ημερομηνία 26 Ιανουαρίου 1901 Ο Έπαρχος Κυδωνίας Σταυρακάκης απέστειλε έγγραφο από τον Αληκιανό προς τη Νομαρχία Χανίων, γνωμοδοτώντας περί του καθορισμού των σχολικών περιφερειών στην επαρχία Κυδωνίας. Στις σελίδες 355, 356 του παρόντος τόμου παρουσιάζεται ολόκληρη η γνωμοδότηση. Εδώ βλέπουμε τη σελ.1.

- ***«ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ»***

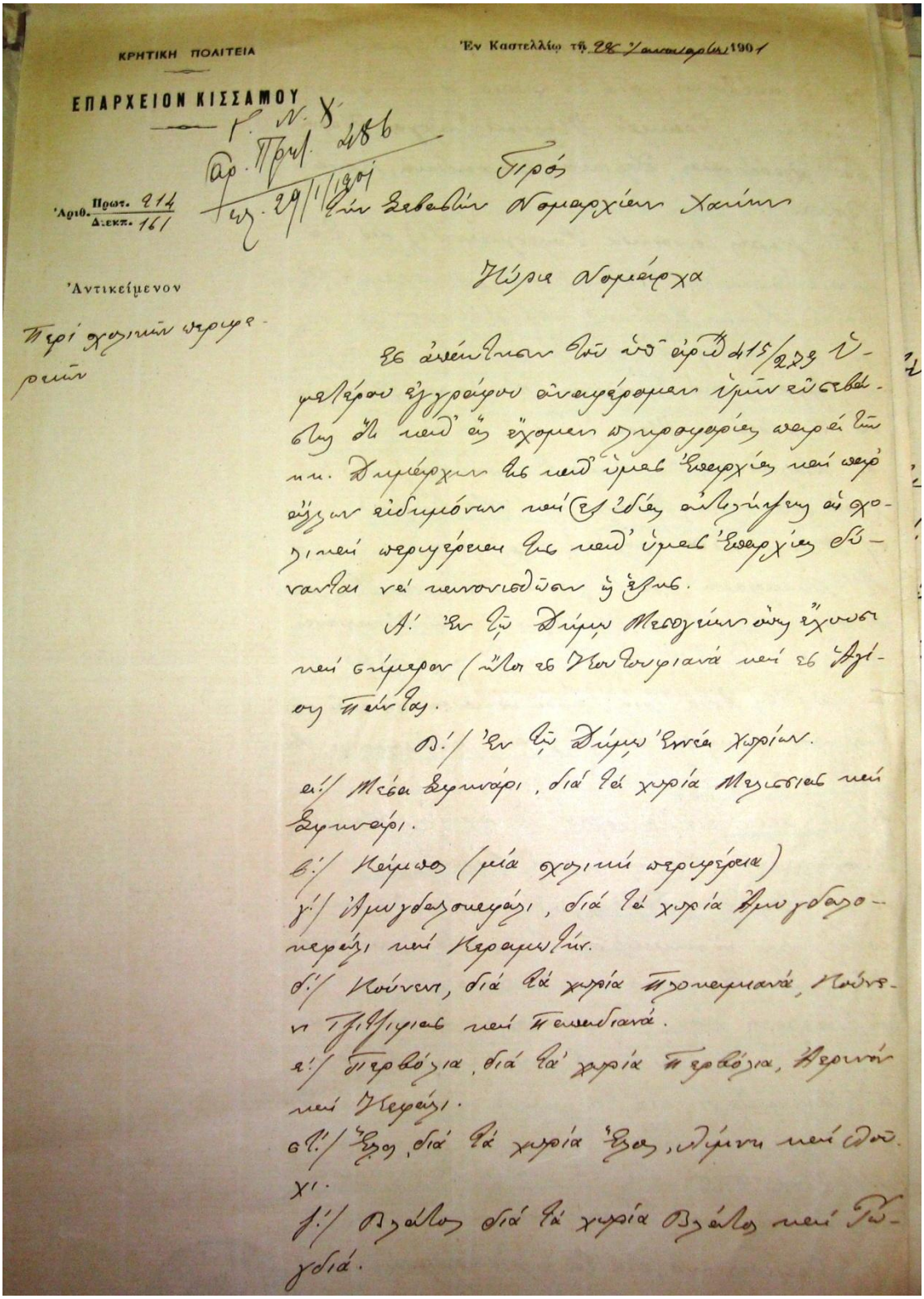
Α’ ΜΕΡΟΣ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ - ΕΓΓΡΑΦΑ

Σελ.2 του εγγράφου (βλ. σελ. 355 του παρόντος τόμου).

- ***«ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ»***

Α’ ΜΕΡΟΣ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ - ΕΓΓΡΑΦΑ

ΚΡΗΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ

Ἐν Καστελλίῳ τῇ 28 Ἰανουαρίου 1901

ΕΠΑΡΧΕΙΟΝ ΚΙΣΣΑΜΟΥ

Ἀριθ. Πρωτ. 214
Διεκπ. 161

Ἀντικείμενον

Περί σχολικῶν περιφερειῶν

Διρό

Πρός τήν Ἐντιμότατον Νομαρχίαν Χανίων

Κύριε Νομάρχα

Ἐξ ἀναφορᾶς ὑμῶν ὑπ' ἀριθ. 415/229 ὑμετέρου ἐγγράφου ἀνακοίνωσιν ὑμῖν ποιοῦμαι ὅτι μετ' ἐμοῦ ἐν ἔχομεν συμφωνίαν ἀναφορικῶς πρὸς τὸν διαμερισμὸν τῆς νεοϊδρυθείσης καὶ ἀπὸ αὐτῶν εἰδικωτέρων καὶ ἐν τῇ ἐπιστολῇ μου σχολικῶν περιφερειῶν τῆς νεοϊδρύτου ἐπαρχίας δύνασθαι νὰ πεποιησθῶσιν ὑμῖν ἐξῆς.

Α'/ Ἐν τῷ Δήμῳ Μεσογείων οὐχ ὑπάρχουσι καὶ σήμερον σχολεῖα πλὴν τῶν Νεοχωριανῶν καὶ τῶν Ἀγίων Πάντων.

Β'/ Ἐν τῷ Δήμῳ Ἑννέα χωρίων.

α'/ Μία ἀρρεναγωγεῖον, διὰ τὰ χωρία Μαγουσιανὰ καὶ Ἀρμενάρους.

β'/ Κέρωνα (μία σχολικὴ περιφέρεια)

γ'/ Ἀμυγδαλοκεφάλους, διὰ τὰ χωρία Ἀμυγδαλοκεφάλους καὶ Καραμανλήν.

δ'/ Κούνους, διὰ τὰ χωρία Προκεφαλιανὰ, Κούνους καὶ Τριβυζιανὰ καὶ Ταμπελιανά.

ε'/ Περβόλια, διὰ τὰ χωρία Περβόλια, Ἀερινὸν καὶ Ἀκρωτήρι.

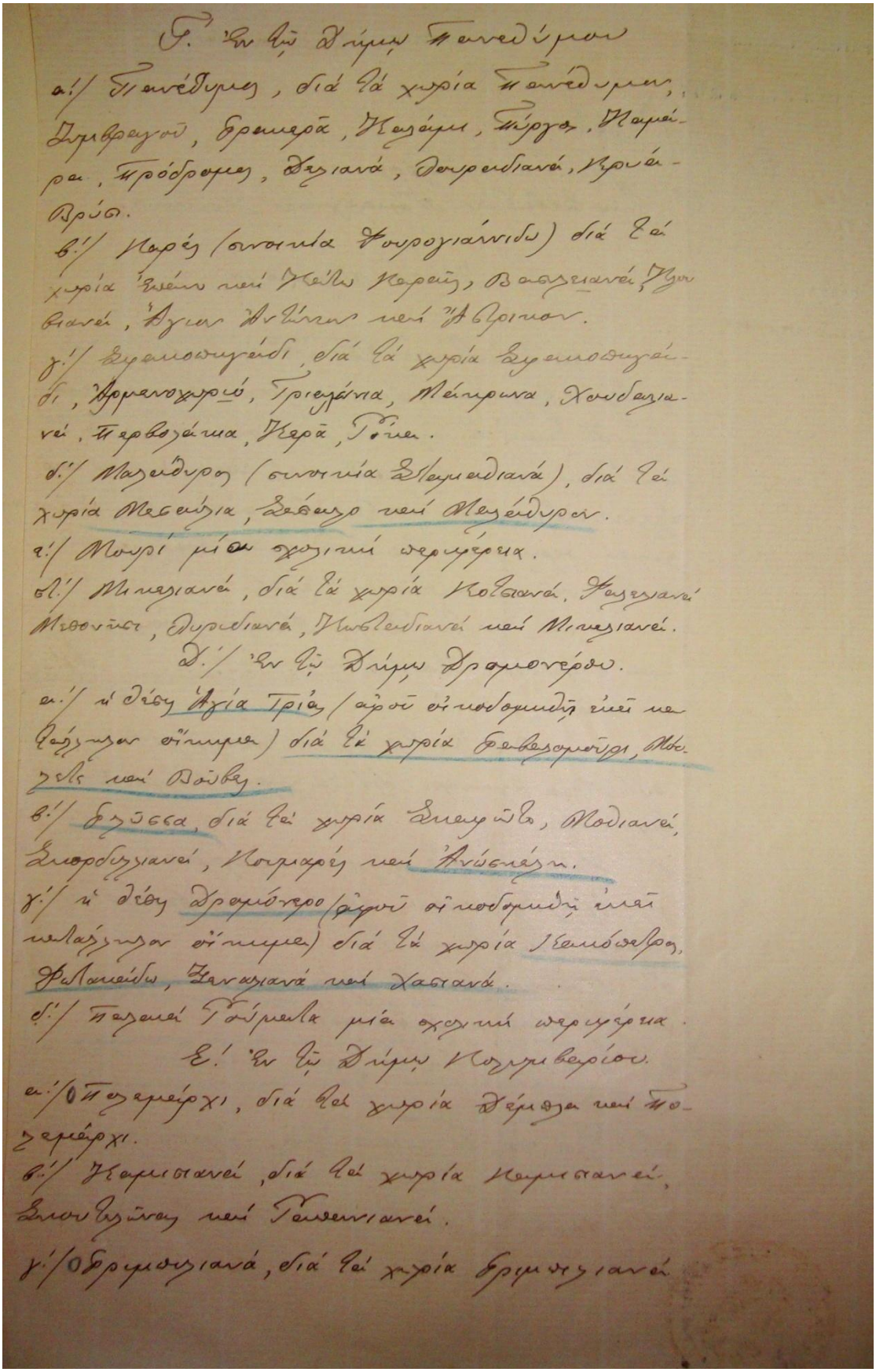
στ'/ Ἔξω, διὰ τὰ χωρία Ἔξω, Μύρτου καὶ Φουρνί.

ζ'/ Βαλλῶν διὰ τὰ χωρία Βαλλῶν καὶ Κυδωνιά.

4. Ι.Α.Κ., στο φάκελο *«Κρητική Πολιτεία. Α.Δνση Παιδείας κ Θρησκευμάτων 1900-1901,Ελληνοδιδασκ.εξετάσεις κ Σχολ.Περιφέρειες»,* λυτό έγγραφο με αρ.πρωτ.214, αρ.διεκπ.161 και ημερομηνία 28 Ιανουαρίου 1901. Ο Έπαρχος Κισάμου Παπαδάκης απέστειλε έγγραφο από το Καστέλλι προς τη Νομαρχία Χανίων, γνωμοδοτώντας περί του καθορισμού των σχολικών περιφερειών στην επαρχία Κισάμου. Στις σελίδες 357-359 παρουσιάζεται ολόκληρο το έγγραφο της γνωμοδότησης ανά σελίδα. Εδώ βλέπουμε τη σελ.1.

- ***«ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ»***

Α’ ΜΕΡΟΣ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ - ΕΓΓΡΑΦΑ

Γ. Εν τω Δήμω Πανεδύμου

α΄/ Πανέδυμος, διά τα χωρία Πανέδυμος, Δημοφωτού, Θρακιρά, Μεγάλη, Μύρσα, Παμέρα, Προύσσος, Φλαγιανά, Φουρτουλιανά, Χρυσάβρυσο.

β΄/ Καρύη (συνοικία Φουρογιάννιδα) διά τα χωρία Ξενών νεί Παλαιά Καρύη, Βασιλειανά, Γιαννιανά, Άγιοι Ανάργυροι νεί Άβδικιον.

γ΄/ Θραμοσυγάνδι, διά τα χωρία Θραμοσυγάνδι, Χρυσοχωρού, Τριεγάνια, Πέτρωνα, Χουσδαγιανά, Περβολάκια, Χερά, Τύπεα.

δ΄/ Μαζέδυρος (συνοικία Θλαμπιανά), διά τα χωρία Μασούρια, Σαβαστρο νεί Μαζέδυρος.

ε΄/ Μονοί μία σχοινί αφορμάς.

ϛ΄/ Μιλεσιανά, διά τα χωρία Κοζιανά, Φαγεσιανά Μπουνάκι, Θυρεδιανά, Υψωδενδιανά νεί Μιλεσιανά.

Δ΄/ Εν τω Δήμω Θρακιονέρου.

α΄/ Η Άγια Τριάς (αρχή σιδηροδρομική ήτοι τα Φάγρων σίτιμα) διά τα χωρία Θενεδοκιώρι, Μοδζελι νεί Παύβη.

β΄/ Θρύσσα, διά τα χωρία Σκεπώλο, Μοδιανά, Σκορδυλιανά, Κουμαρά νεί Ανώκαστρο.

γ΄/ Η άνω Θρακιόνερο (χωρί σιδηροδρομική ήτοι τα Παλαιόν σίτιμα) διά τα χωρία Γκαμπόκερος, Φλαμπούρο, Ζαναγιανά νεί Χασιανά.

δ΄/ Παγανί Γούρνια μία σχοινί αφορμάς.

Ε΄/ Εν τω Δήμω Κομνηνείου.

α΄/ Ο Πετρομέρχι, διά τα χωρία Δέμιζα νεί Πετρομέρχι.

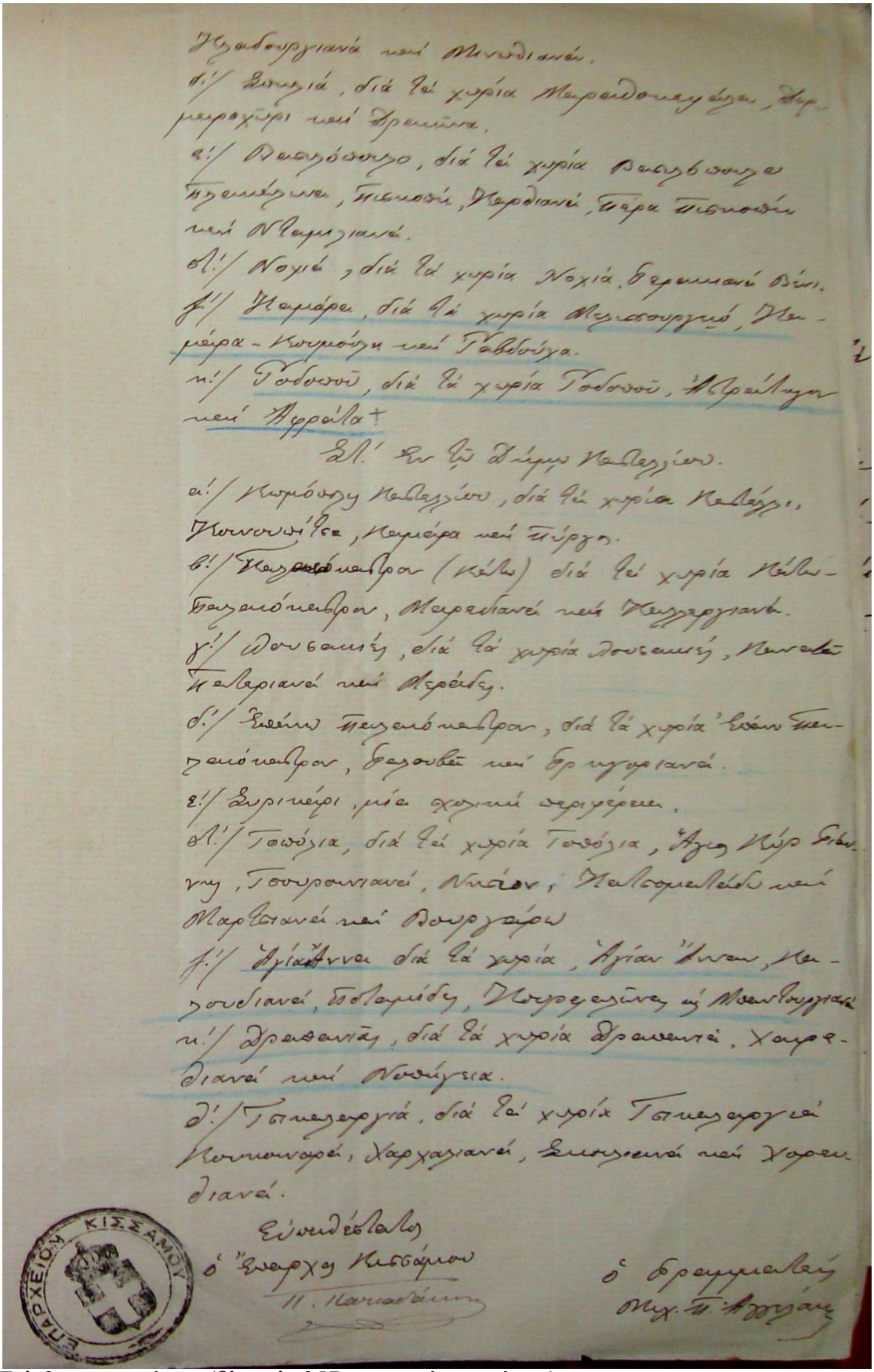
β΄/ Καμπιανά, διά τα χωρία Καμπιανά, Σκουτζιάνη νεί Γαλενιανά.

γ΄/ Οθρακιανά, διά τα χωρία Θρακιανά

Σελ.2 του εγγράφου (βλ. σελ. 357 του παρόντος τόμου).

- ***«ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ»***

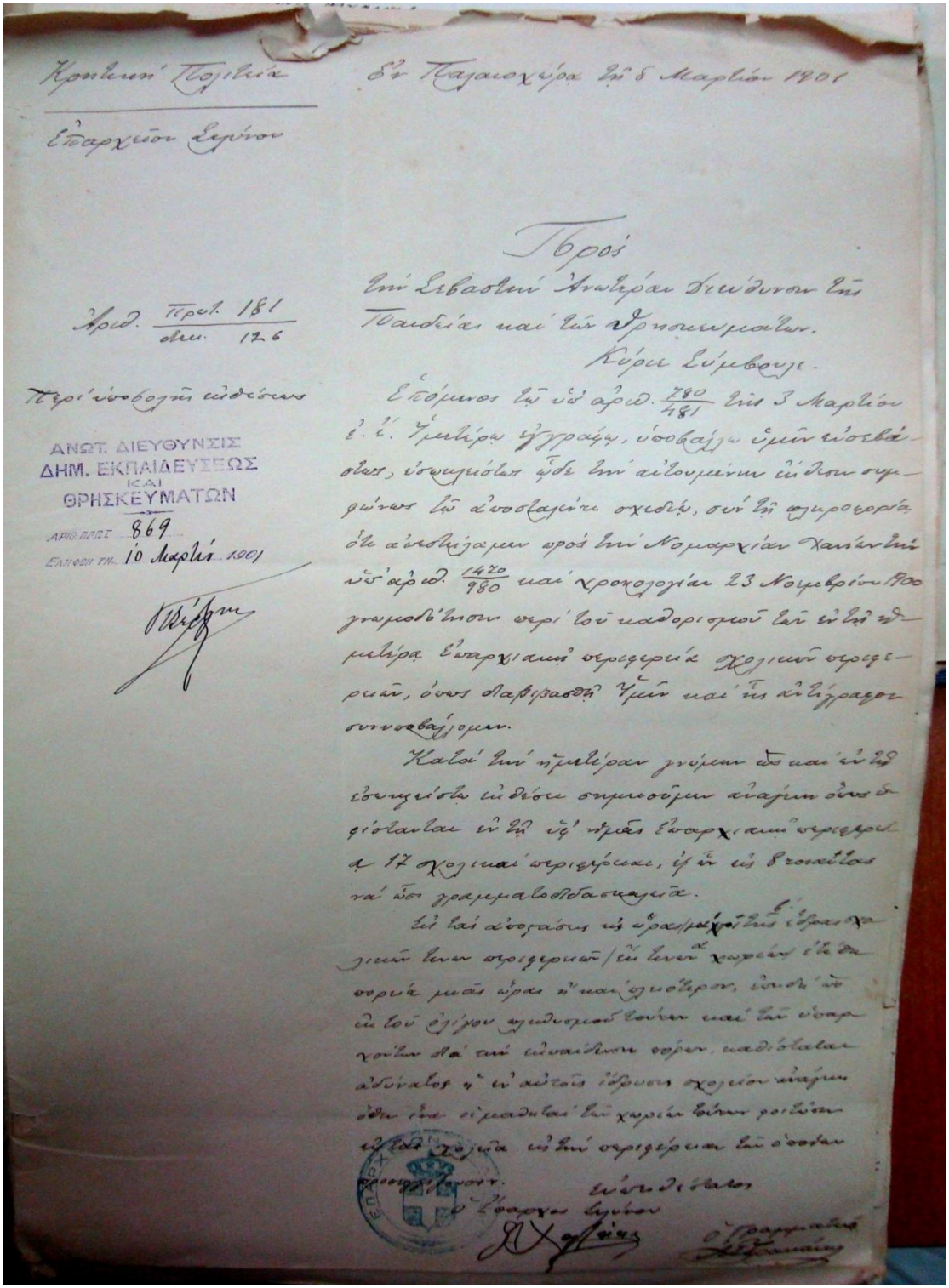
Α’ ΜΕΡΟΣ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ - ΕΓΓΡΑΦΑ

Σελ.3 του εγγράφου (βλ. σελ. 357 του παρόντος τόμου).

- ***«ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ»***

Α' ΜΕΡΟΣ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ - ΕΓΓΡΑΦΑ

Κρητική Πολιτεία

Επαρχείον Σελίνου

Αριθ. πρωτ. 181 / διακ. 126

Περί ανοδομής σχολείων

ΑΝΩΤ. ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ ΔΗΜ. ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

ΑΡΙΘ. ΠΡΩΤ. 869

ΕΛΗΦΘΗ ΤΗ 10 Μαρτίου 1901

Ἐν Παλαιοχώρᾳ τῇ 8 Μαρτίου 1901

Πρὸς

τὴν Σεβαστὴν Διεύθυνσιν Δημοσίου Παιδείας καὶ τῶν Θρησκευμάτων.

Κύριε Σύμβουλε.

Ἐπόμενον τῷ ὑπ' ἀριθ. 780/481 τῆς 3 Μαρτίου ε.ἔ. ἡμέτερον ἔγγραφον, ὑποβάλλω ὑμῖν ὑποσεβάστως, συμφώνως πρὸς τὴν αἴτησιν ὑπάρχουσαν ἐν τῷ ἀναδιφήσαντι σχεδίῳ, συνῳδὴν ἀποφάσει τῆς ἀνωτέρω ἀρμοδίας Νομαρχίας Χανίων ὑπ' ἀριθ. 1470/980 καὶ χρονολογίαν 23 Νοεμβρίου 1900 γνωμοδότησιν περὶ τοῦ καθορισμοῦ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ἐπαρχίᾳ σχολικῶν περιφερειῶν, ὅπως διαβιβασθῇ ὑμῖν καὶ ἡ αἴτησις συνυποβάλλομεν.

Καθ' ἣν ἡμέραν γνώμην δὲ καὶ ἐν τῷ ἐπισυναπτομένῳ ὑπὸ ἡμῶν σχεδίῳ ἀναφέρονται ἐν τῇ ὑπ' ἡμᾶς Ἐπαρχίᾳ συνολικῶς 17 σχολικαὶ περιφέρειαι, ἐξ ὧν αἱ 8 τοιαῦται καὶ ὧν γραμματοδιδασκαλεῖα.

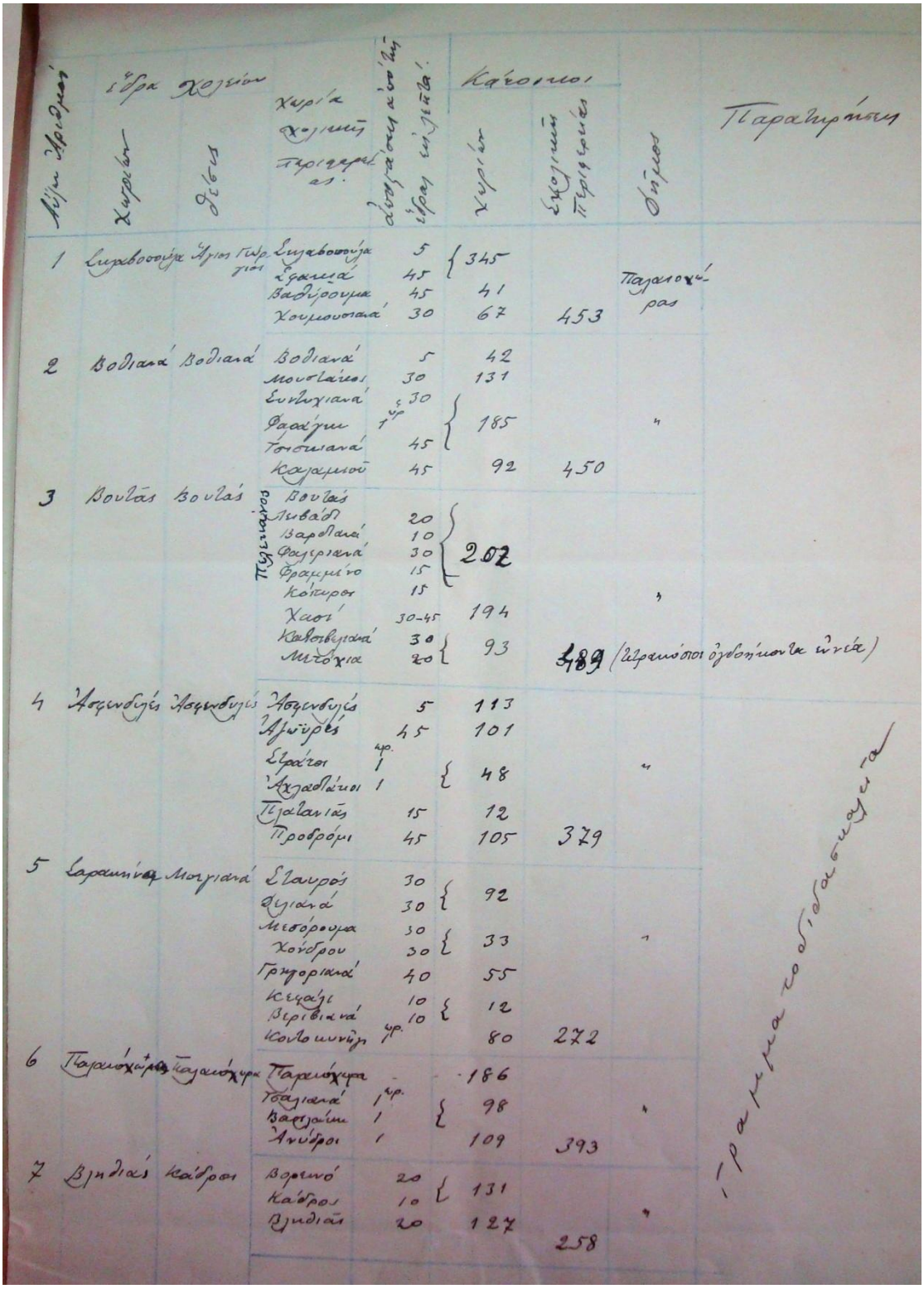
Ἐν καὶ ἀναφέρω ὑμῖν ὅτι ἐξ τῶν ἐν λόγῳ σχολικῶν περιφερειῶν, ἡ μία ἐξ αὐτῶν χωρεῖται ἐκ δύο συνοικιῶν μιᾶς κώμης καὶ συγκεκριμένως, ἐπειδὴ ἐν τῷ ἐν λόγῳ ψηφισθέντι νόμῳ καὶ ἐν τῷ ἐπαρχιακῷ τύπῳ καὶ ἐν τῷ ἐπισήμῳ φύλλῳ τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως δὲν ἐδημοσιεύθη ἀκόμη ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν τῇ Ἐπαρχίᾳ σχολείων, ἐπειδὴ δὲν ἔχομεν ἀκόμη τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα τῆς Κυβερνήσεως, ἐπειδὴ δὲν ἔχομεν ἀκόμη τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα τῆς Κυβερνήσεως, ἐπειδὴ δὲν ἔχομεν ἀκόμη τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα τῆς Κυβερνήσεως.

Ὁ Ἔπαρχος Σελίνου

5. Ι.Α.Κ. στο φάκελο *«Κρητική Πολιτεία. Α.Δνση Παιδείας κ Θρησκευμάτων 1900-1901,Ελληνοδιδασκ.εξετάσεις κ Σχολ.Περιφέρειες»,* λυτό έγγραφο με αρ.πρωτ.181, αρ.διεκπ.126 και ημερομηνία 8 Μαρτίου 1901. Ο Έπαρχος Σελίνου υποβάλλει γνωμοδότηση καθορισμού των σχολικών περιφερειών της επαρχίας Σελίνου, ενημερώνοντας το Σύμβουλο πως έχει ήδη παραδώσει προγενέστερη γνωμοδότηση για τις σχολικές περιφέρειες στις 23 Νοεμβρίου 1900 (βλ.σελ.348-353 παρόντος τόμου). Οι δυο γνωμοδοτήσεις έχουν διαφορές. Στις σελίδες 360-363 παρουσιάζεται ολόκληρο το έγγραφο της γνωμοδότησης ανά σελίδα. Εδώ βλέπουμε τη σελ.1.

- ***«ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ»***

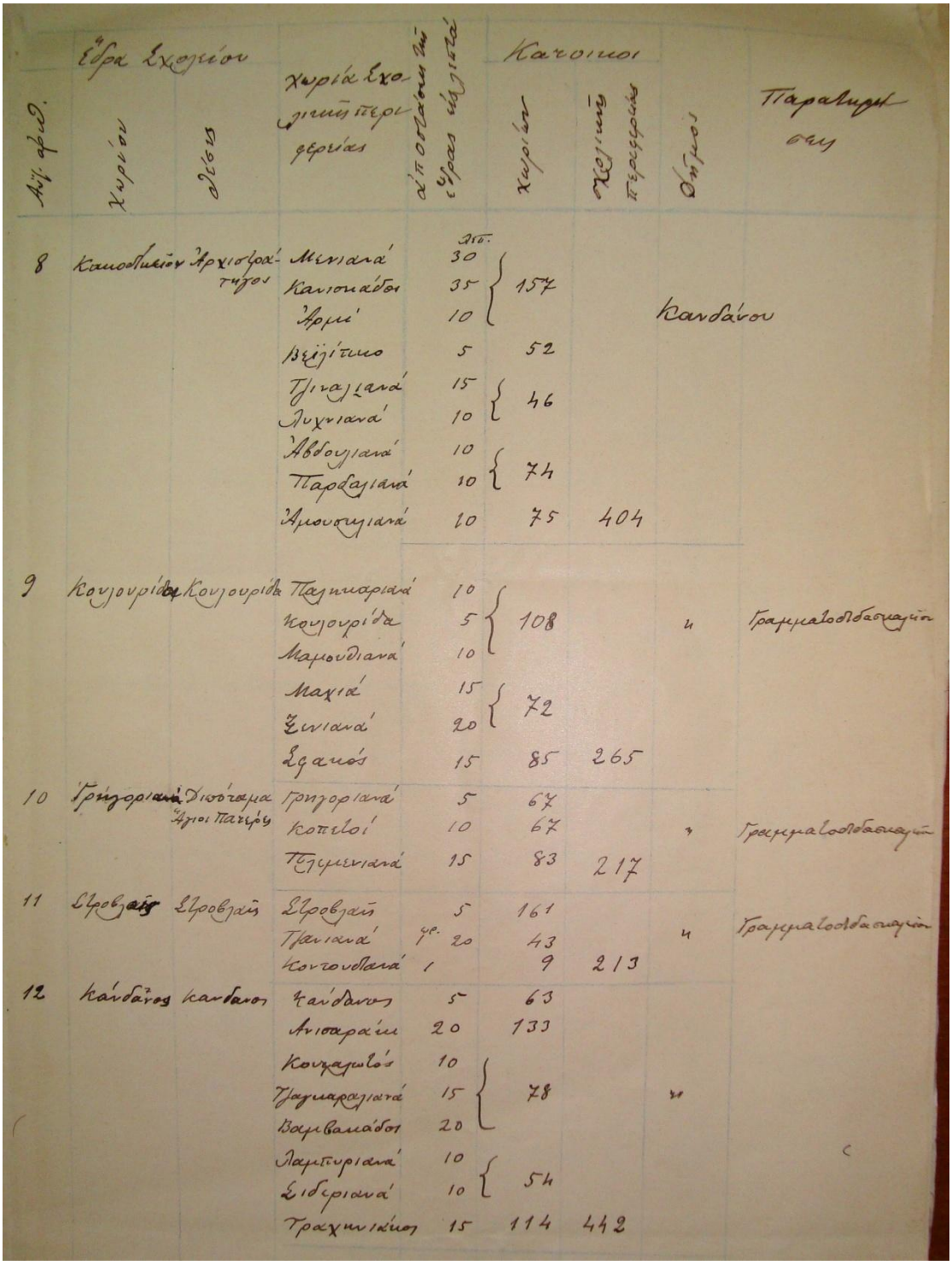
Α’ ΜΕΡΟΣ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ - ΕΓΓΡΑΦΑ

Σελ.2 του εγγράφου (βλ. σελ. 360 του παρόντος τόμου).

- ***«ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ»***

Α’ ΜΕΡΟΣ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ - ΕΓΓΡΑΦΑ

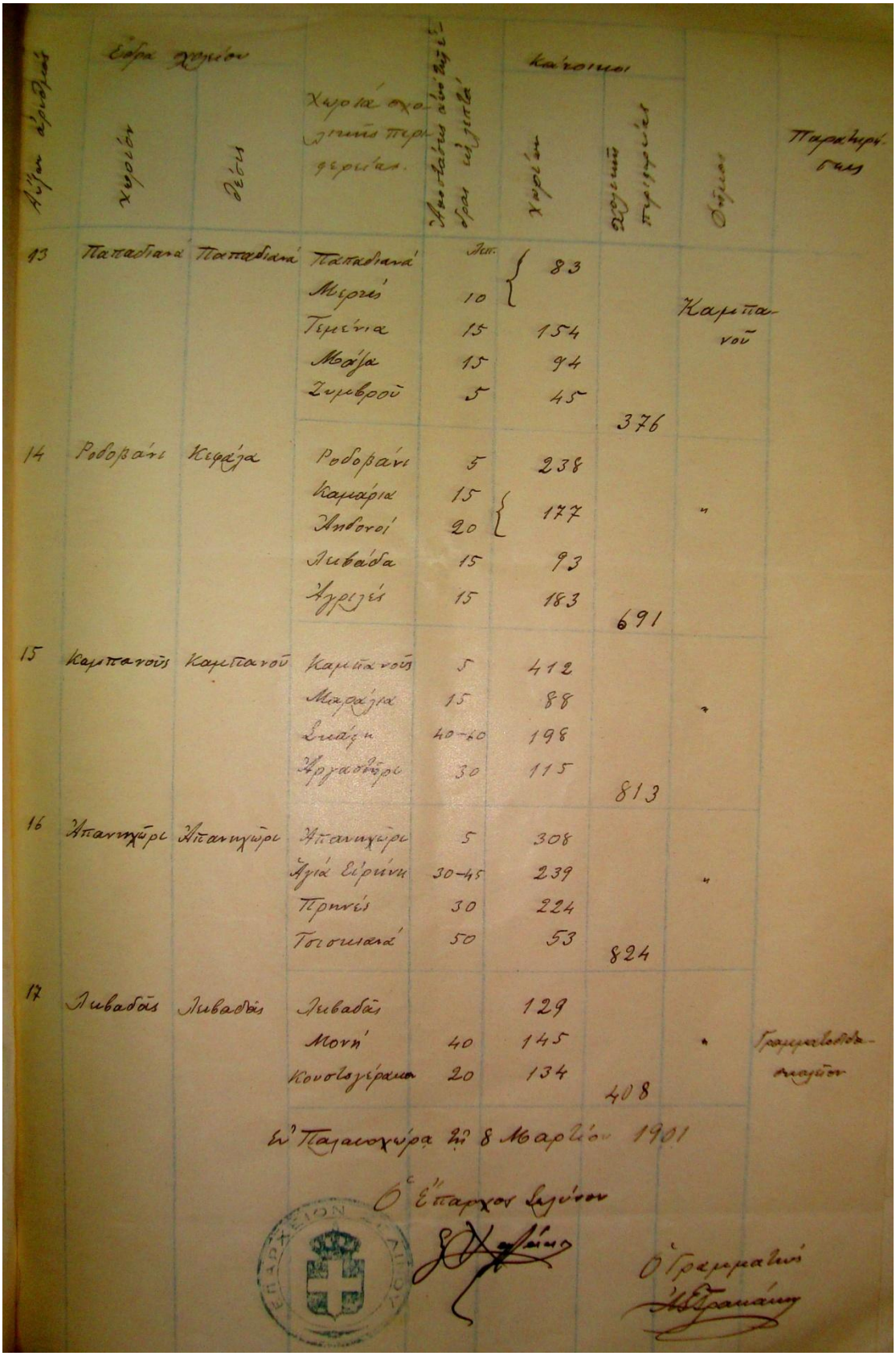

Αύξ. αριθ.	Έδρα Σχολείου: Χωρίου	Έδρα Σχολείου: Δήμου	Χωριά Σχολικής περιφέρειας	Απόσταση από έδρας κοινοτ.	Κάτοικοι: χωριών	Κάτοικοι: Σχολικής περιφέρειας	Όνομα	Παρατηρήσεις
8	Καμποδικίου	Αρχιθρακήτου	Μεγιανά	30 χιλ.				
			Καπουκάδοι	35	157		Καντάνου	
			Άρμι	10				
			Βεϊζίτσιο	5	52			
			Τζιναγιανά	15				
			Λυχνιανά	10	46			
			Άβδουγιανά	10				
			Παρδαγιανά	10	74			
			Άμουσιγιανά	20	75	404		
9	Κουγουρίδα	Κουγουρίδα	Παγκαριανά	10				
			Κουγουρίδα	5	108		η	Γραμμαλοσβάσκαγιτ
			Μαμουδιανά	10				
			Μαχιά	15				
			Ξηριανά	20	72			
			Σφακιός	15	85	265		
10	Γρηγοριανά	Διοτσάμα Άγιοι Παντες	Γρηγοριανά	5	67			
			Κοπιλοί	10	67		η	Γραμμαλοσβάσκαγιτ
			Τσιμπιανά	15	83	217		
11	Σιροβάϊς	Σιροβάϊς	Σιροβάϊς	5	161			
			Τζιανά	χιλ. 20	43		η	Γραμμαλοσβάσκαγιτ
			Κοντοσπανά	1	9	213		
12	Καϊδάνος	Καϊδάνου	Καϊδάνου	5	63			
			Αντσαράϊκι	20	133			
			Κουκαμιλιά	10				
			Τζαμαραγιανά	15	78		η	
			Βαμβακιάδοι	20				
			Λαμπυριανά	10				
			Σιδεριανά	10	54			
			Τραχηνιάκι	15	114	442		

Σελ.3 του εγγράφου (βλ. σελ. 360 του παρόντος τόμου).

- ***«ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ»***

Α’ ΜΕΡΟΣ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ - ΕΓΓΡΑΦΑ

Αύξων αριθμός	Έδρα χωρίου: Χωρίου	Έδρα χωρίου: Θέσις	Χωρικά σχολεία περιφέρειας	Απόστασις από της έδρας εις ώρας	Κάτοικοι: Χωρίου	Κάτοικοι: Σχολικής περιφερείας	Όμιλος	Παρατηρήσεις
13	Παπαδιανά	Παπαδιανά	Παπαδιανά	Απ.	83			
			Μερού	10			Καμπανού	
			Τσιτσια	15	154			
			Μάζα	15	94			
			Συμβρού	5	45			
						376		
14	Ροδοβάνι	Κεφάλα	Ροδοβάνι	5	238			
			Καμάρια	15	177		"	
			Λιβάδα	20	93			
			Αγριές	15	183			
						691		
15	Καμπανού	Καμπανού	Καμπανού	5	412			
			Μαράζια	15	88		"	
			Σκάλα	40-60	198			
			Αργαδόρι	30	115			
						813		
16	Υπανυχώρι	Υπανυχώρι	Υπανυχώρι	5	308			
			Αγία Ειρήνη	30-45	239		"	
			Πρινιές	30	224			
			Τσιτσιανά	50	53			
						824		
17	Λιβαδάς	Λιβαδάς	Λιβαδάς		129			
			Μονή	40	145		"	Γραμματοδοκ. Καμπανού
			Κουκουγέρικα	20	134			
						408		

Εν Παγανοχώρα τη 8 Μαρτίου 1901

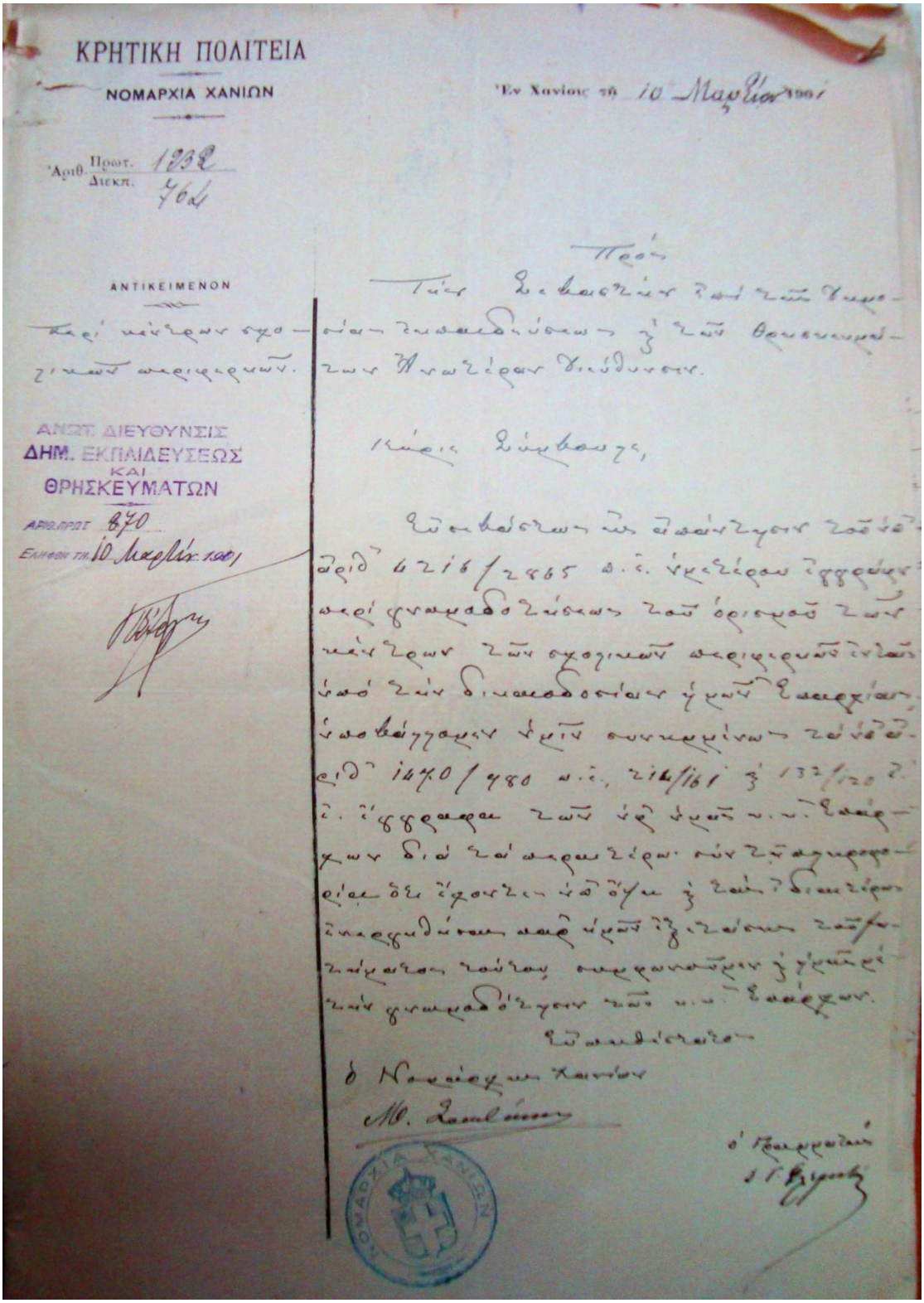
Ο Έπαρχος Ζαγόρου

Ο Γραμματεύς

Σελ.4 του εγγράφου (βλ. σελ. 360 του παρόντος τόμου).

- ***«ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ»***

Α’ ΜΕΡΟΣ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ - ΕΓΓΡΑΦΑ

ΚΡΗΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ

ΝΟΜΑΡΧΙΑ ΧΑΝΙΩΝ

Ἐν Χανίοις τῇ 10 Μαρτίου 1901

Ἀριθ. Πρωτ. 1232
Διεκπ. 764

ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟΝ

περὶ νέων ὀργανικῶν διατάξεων.

ΑΝΩΤ. ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ ΔΗΜ. ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΑΡΙΘ.ΠΡΩΤ. 870
ΕΛΗΦΘΗ ΤΗ 10 Μαρτίου 1901

Πρὸς
Τὴν Διεύθυνσιν τῶν Δημοσίων Ἐκπαιδεύσεων καὶ τῶν Θρησκευμάτων Ἀνατολικῆς Κρήτης.

Κύριε Διευθυντά,

Ἐπιβεβαιοῦντες τὰς ἀπὸ 4216/2465 ἀ.ε. ὑμετέρας ἐγγράφους περὶ γνωμοδοτήσεως τοῦ ὁρισμοῦ τῶν νέων τῶν ὀργανικῶν διατάξεων ὑπὸ τὴν διακυβέρνησιν ὑμῶν Ἐπαρχίας, ἀποστέλλομεν ὑμῖν συνημμένως τὰς ἀπὸ 1470/980 ἀ.ε. 214/161 καὶ 132/120 ἀ.ε. ἐγγράφους τῶν ὑφ' ὑμᾶς κ.κ. Ἐπαρχιακῶν Διοικητῶν περὶ τῶν ἀναγκαιοτέρων διατάξεων αἱ ὁποῖαι ἔχουσιν ὑπ' ὄψιν ἡ τοῦ διακυβέρνησιν ὑμῶν Ἐπαρχιακὴ Διοίκησις καὶ ὑμεῖς ἐπιφυλάσσεσθε νὰ ἐκφέρητε τὴν γνώμην ὑμῶν περὶ τῶν ἐν λόγῳ γνωμοδοτήσεων τῶν κ.κ. Ἐπαρχιακῶν Διοικητῶν.

Ἐπιβεβαιοῦτε

Ὁ Νομάρχης Χανίων
Μ. Σπαθάκης

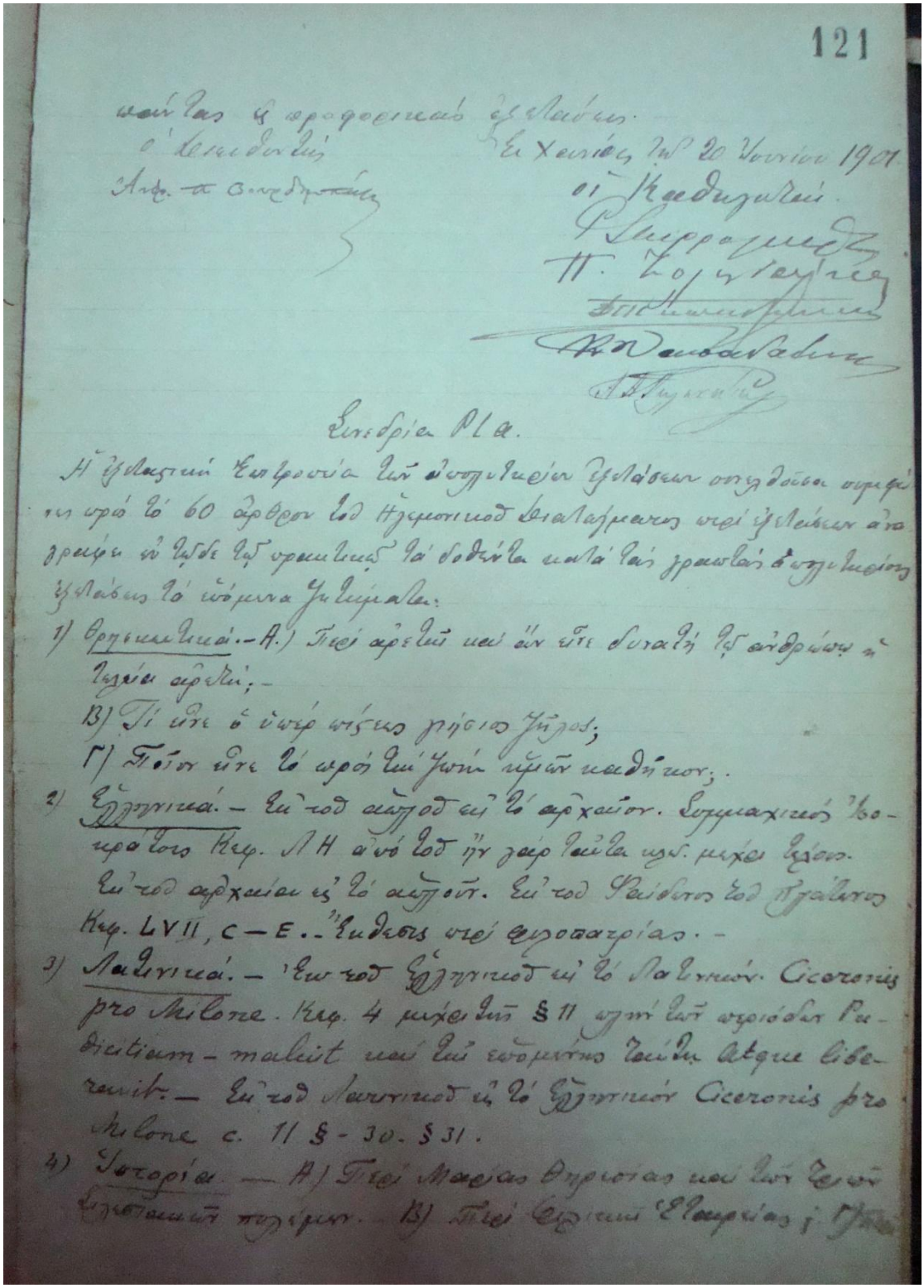
Ὁ Γραμματεὺς
Ι. Ἐξαρχάκης

ΝΟΜΑΡΧΙΑ ΧΑΝΙΩΝ

6. Ι.Α.Κ., στο φάκελο *«Κρητική Πολιτεία. Α.Δνση Παιδείας κ Θρησκευμάτων 1900-1901,Ελληνοδιδασκ.εξετάσεις κ Σχολ.Περιφέρειες»,* λυτό έγγραφο με αρ.πρωτ.1232, αρ.διεκπ.764 και ημερομηνία 10 Μαρτίου 1901. Ο Νομάρχης Σπαθάκης υπέβαλε στο Σύμβουλο τις γνωμοδοτήσεις καθορισμού σχολικών περιφερειών των τριών Επάρχων με τη σημείωση ότι συμφωνεί με αυτές.

- ***«ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ»***

Α’ ΜΕΡΟΣ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ - ΕΓΓΡΑΦΑ

121

καθ' ὅλας ἡ ἀρμοδία ἐξέτασις.
ὁ Διευθυντὴς
Ἀντ. Ἀνδρουλάκης

Ἐν Χανίοις τῇ 20 Ἰουνίου 1901.
οἱ Καθηγηταί.
Ρ. Σκορδαμπίας
Π. Ζορμπαλᾶς
Ἐπ. Μανουσάκης
Ἀ. Βλαστός

Σύνταξις Ρ.Ι.α.

Ἡ ἐγκυκλιος ἐκπαίδευσις ἐν ἀναμιγνυμένῳ ἐγκλάσσει σπουδάσει συμφώνως πρὸς τὸ 60 ἄρθρον τοῦ Ἡμετέρου διαταγμένου νεοῦ ἐγκλείων ἀναγράφει τὸ ὕλης τῶν ὁρισμένων διὰ τοὺς ἐν τῇ γραμμικῇ ἀναμιγνυομένῳ ἐγκλάσσει τὸ ὄνομα γυμνασίαλα:

1) Θρησκευτικά.- Α.) Περὶ ἀρετῆς καὶ ἐν τίνι συναπτὴ τῶν ἀνθρώπων ἡ ἠθικὴ ἀρετή;-
Β) Τί ἐστι ὁ ἐνὸς κύκλου μήκιος χρόνος;
Γ) Ποῖον ἐστι τὸ κρεῖττον ἐκ χωρὶς πρῶτον καθήκον;.

2) Ἑλληνικά.- Ἐκ τοῦ αὐτοῦ καὶ τὸ ἀρχαῖον. Συμμαχικὸν Θεμιστοκλέους Κεφ. ΛΗ ἀπὸ τοῦ "ἦν γὰρ ταῦτα ἐμοὶ μὲν ἐξόν. Ἐκ τοῦ ἀρχαίου ις' τὸ αὐτοῦ. Ἐκ τοῦ Φαίδωνος τοῦ Πλάτωνος Κεφ. LVII, C—E.. "Ἐκδοσις νεοῦ φροντιστηρίου.-

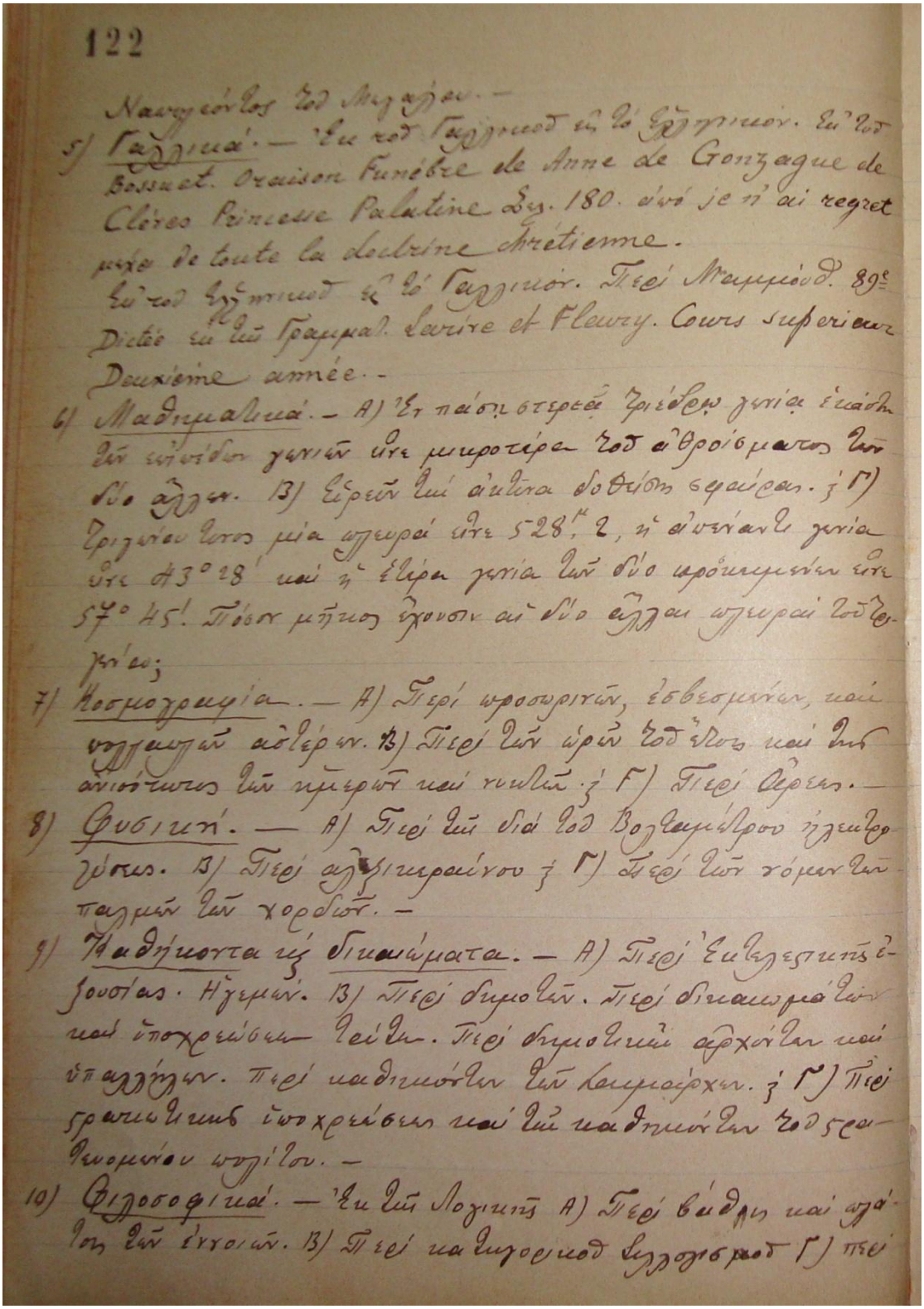
3) Λατινικά.- Ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ τὸ Λατινικόν. Ciceronis pro Milone. Κεφ. 4 μέχρι τῶν § 11 ἀπὸ τῶν ἀφορίζει Rudicium - malunt καὶ τὸ ἐνδεικτικὸ ταῦτα. Atque liberavit.- Ἐκ τοῦ Λατινικοῦ καὶ τὸ Ἑλληνικὸν Ciceronis pro Milone c. 11 § - 30. § 31.

4) Ἱστορία.- Α) Περὶ Μακεδονικῆς θηριότητος καὶ τῶν ἐν αὐτῇ συστασιωτῶν πολιτῶν. Β) Περὶ ἐξωτερικῆς Ἑλληνικῆς ἡ ἱστο-

7. Ι.Α.Κ., Βιβλίο Πρακτικών 1899- Μαΐου 1906, Γυμνάσιο Χανίων. Στις 23 Ιουνίου 1901, η εξεταστική επιτροπεία του Γυμνασίου Χανίων καταγράφει τα γραπτά ζητήματα που δόθηκαν στις απολυτήριες εξετάσεις της σχολικής χρονιάς 1900-1901. Στις σελίδες 365-367 παρουσιάζεται ολόκληρο το πρακτικό των γραπτών ζητημάτων ανά σελίδα. Εδώ βλέπουμε τη σελ.121 του Βιβλίου Πρακτικών του Γυμνασίου.

- ***«ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ»***

Α’ ΜΕΡΟΣ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ - ΕΓΓΡΑΦΑ

122

Ναυγενίου τοῦ Λυκάρου. –

5) Γαλλικά. – Ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ εἰς τὸ Ἑλληνικόν. Ἐκ τοῦ Bossuet. Oraison Funèbre de Anne de Gonzague de Clèves Princesse Palatine Σελ. 180. ἀνὰ je n' ai regret mise de toute la doctrine chrétienne.
Ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ εἰς τὸ Γαλλικόν. Περὶ Μαμμούθ. 89ε Dictée en les Grammal. Sevire et Fleury. Cours superieur Deuxième année. –

6) Μαθηματικά. – Α) Ἐν παύσει στερεᾶ ὑγιείας χειμὼν ἐκαίοντι ἐπὶ κινούσαν χαρτὶν ὅτι μικροτέρα τοῦ ἀθροίσματος τῶν δύο ἄλλων. Β) Εὑρεῖν ἐκ ἀλλήλων δοθέντα ἐφαίρεσιν. ὑ Γ) Ὑπάρχει ἔτος μία ἡμέρα ὅτε 5-28ᵐ 2, ἡ ἀνατολὴ χειμὼν ὅτε ἀπὸ 3° 28' καὶ ἡ ἐλάχιστα χειμὼν ἐπὶ δύο παρόμοιαν ὅτε 57° 45'. Πόσον μῆκος ἔχουσι αἱ δύο ἄλλαι ἡμέραι τοῦ ἔτους;

7) Κοσμογραφία. – Α) Περὶ ὡροσκοπικῶν, ἐβδομάδων, καὶ ἡμερῶν ἀδιαφόρων. Β) Περὶ τῶν ὡρῶν τοῦ ἔτους καὶ τῆς ἀποστάσεως τῶν ἡμερῶν καὶ νυκτῶν· ὑ Γ) Περὶ ἀέρος. –

8) Φυσικά. – Α) Περὶ τῆς διὰ τοῦ βολταμέτρου ἠλεκτρολύσεως. Β) Περὶ ἀλληλεπαγωγῆς ὑ Γ) Περὶ τῶν νόμων τῆς παλμῶν τῆς χορδῆς. –

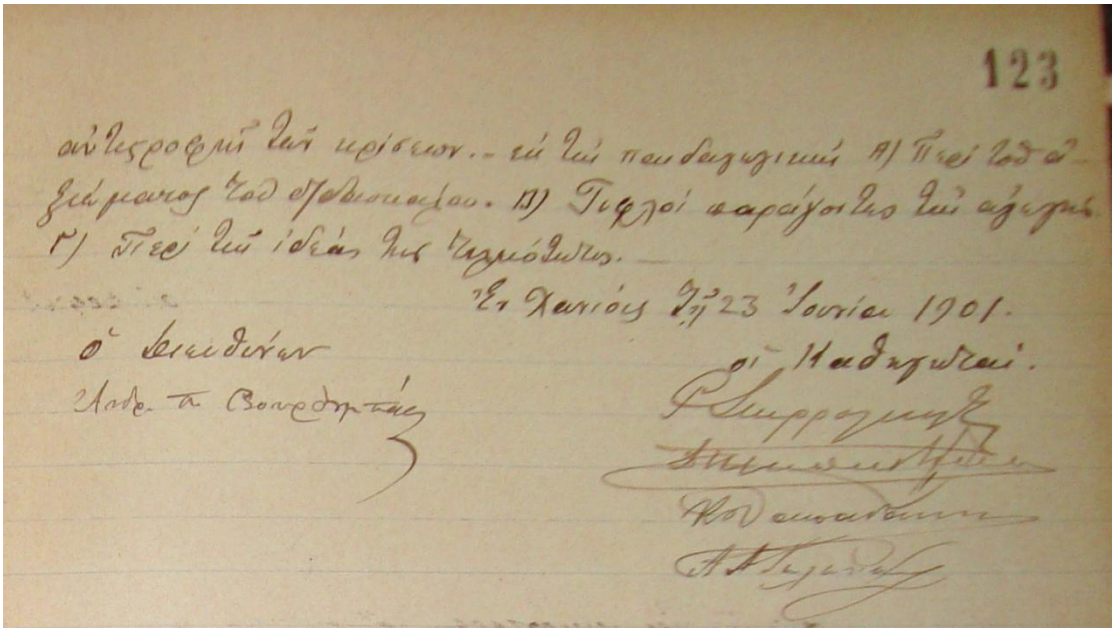
9) Καθήκοντα ἢ δικαιώματα. – Α) Περὶ ἐκλογέως καὶ ἐξουσίας. Ἡγεμών. Β) Περὶ δημοτῶν. Περὶ δικαιωμάτων καὶ ὑποχρεώσεων αὐτῶν. Περὶ δημοτικῆς ἀρχῆς καὶ ὑπαλλήλων. Περὶ καθηκόντων τῶν κοινοτάρχων. ὑ Γ) Περὶ γραπτῶν ὑποχρεώσεων καὶ τῶν καθηκόντων τοῦ σεβασμίου ποιμένος. –

10) Φιλοσοφικά. – Ἐκ τῆς Λογικῆς Α) Περὶ κάθε καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ τῶν ἐννοιῶν. Β) Περὶ καθολικοῦ συλλογισμοῦ Γ) περὶ

Σελ.122 του Βιβλίου Πρακτικών (βλ. σελ. 365 του παρόντος τόμου).

- ***«ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ»***

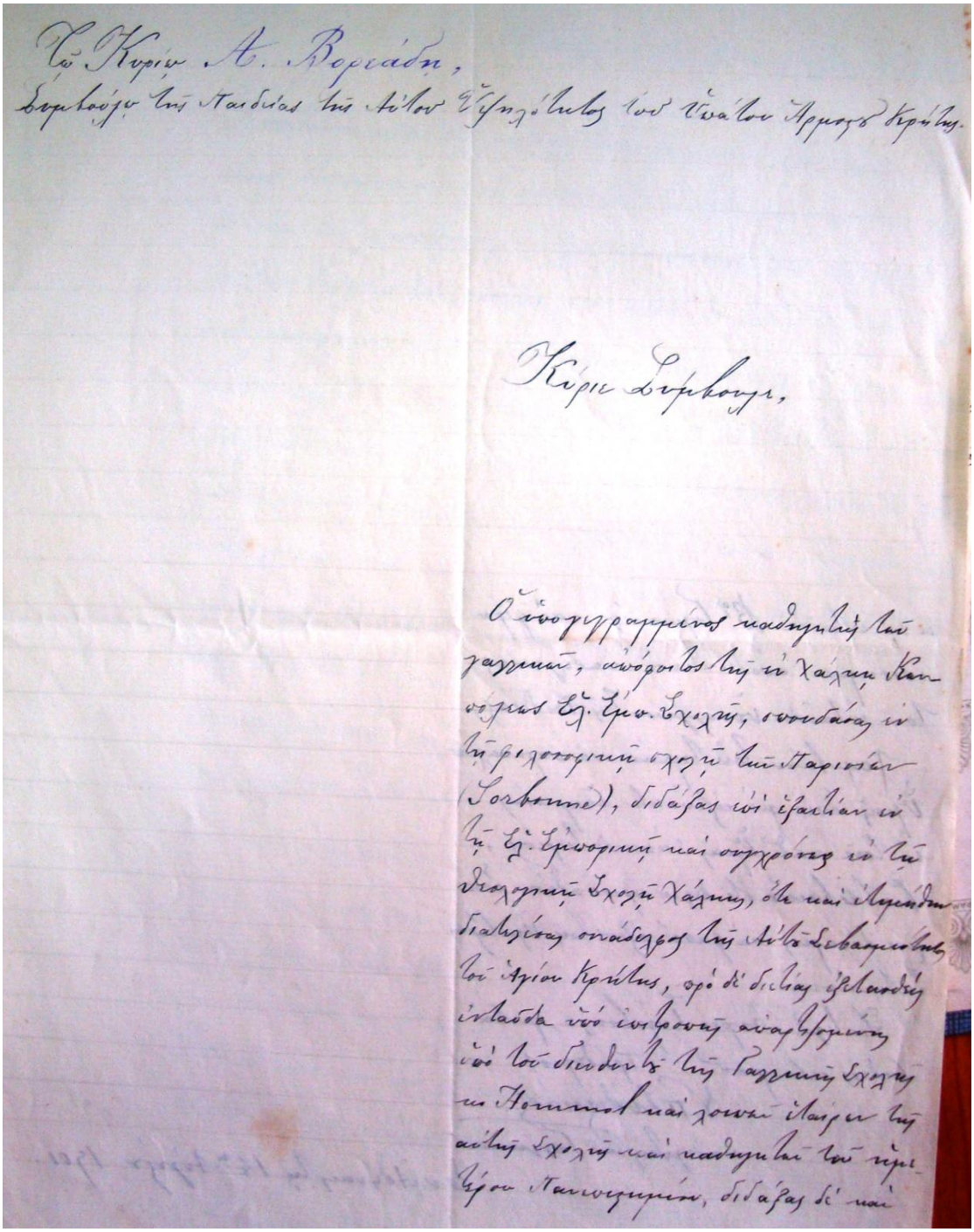
Α’ ΜΕΡΟΣ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ - ΕΓΓΡΑΦΑ

123

Μέρος της σελ.123 του Βιβλίου Πρακτικών (βλ. σελ. 365 του παρόντος τόμου).

- ***«ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ»***

Α’ ΜΕΡΟΣ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ - ΕΓΓΡΑΦΑ

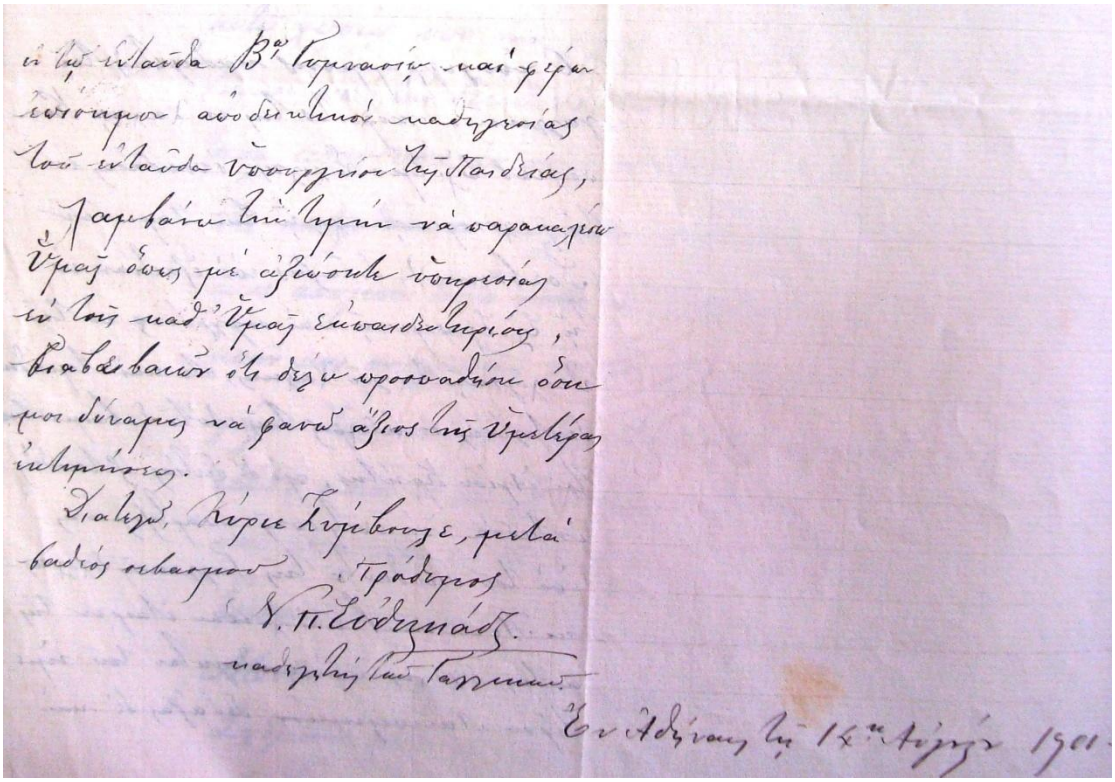

Κύριε Σύμβουλε,

8. Ι.Α.Κ., στο φάκελο *«Κρητική Πολιτεία, Ανώτερη Διεύθυνση Παιδείας και Θρησκευμάτων 1901-1905, Έγγραφα διάφορα»,* λυτό έγγραφο με ημερομηνία 14 Αυγούστου 1901. Βιογραφία του καθηγητή Γαλλικών Υ.Π. Ευθυμιάδη με τη μορφή της αίτησης, από την Αθήνα προς τον Α. Βορεάδη, Σύμβουλο Παιδείας. Στις σελίδες 368-369 παρουσιάζεται ολόκληρο το έγγραφο ανά σελίδα. Εδώ βλέπουμε τη σελ.1.

- ***«ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ»***

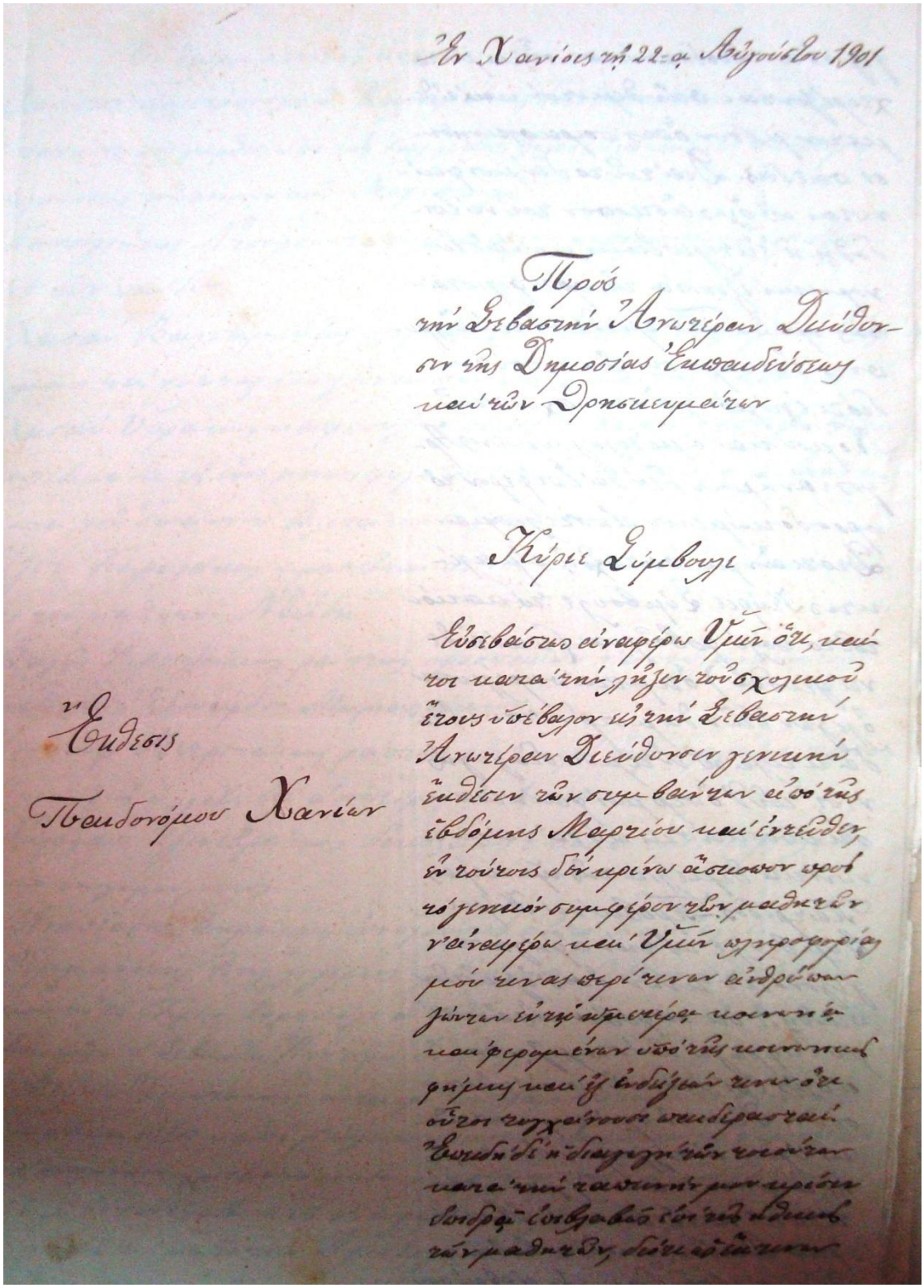
Α’ ΜΕΡΟΣ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ - ΕΓΓΡΑΦΑ

Σελ.2 του εγγράφου (βλ. σελ. 368 του παρόντος τόμου).

- ***«ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ»***

Α’ ΜΕΡΟΣ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ - ΕΓΓΡΑΦΑ

Εν Χανίοις τη 22-α Αυγούστου 1901

Προς
την Ανωτέραν Διεύθυνσιν της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και των Θρησκευμάτων

Κύριε Σύμβουλε

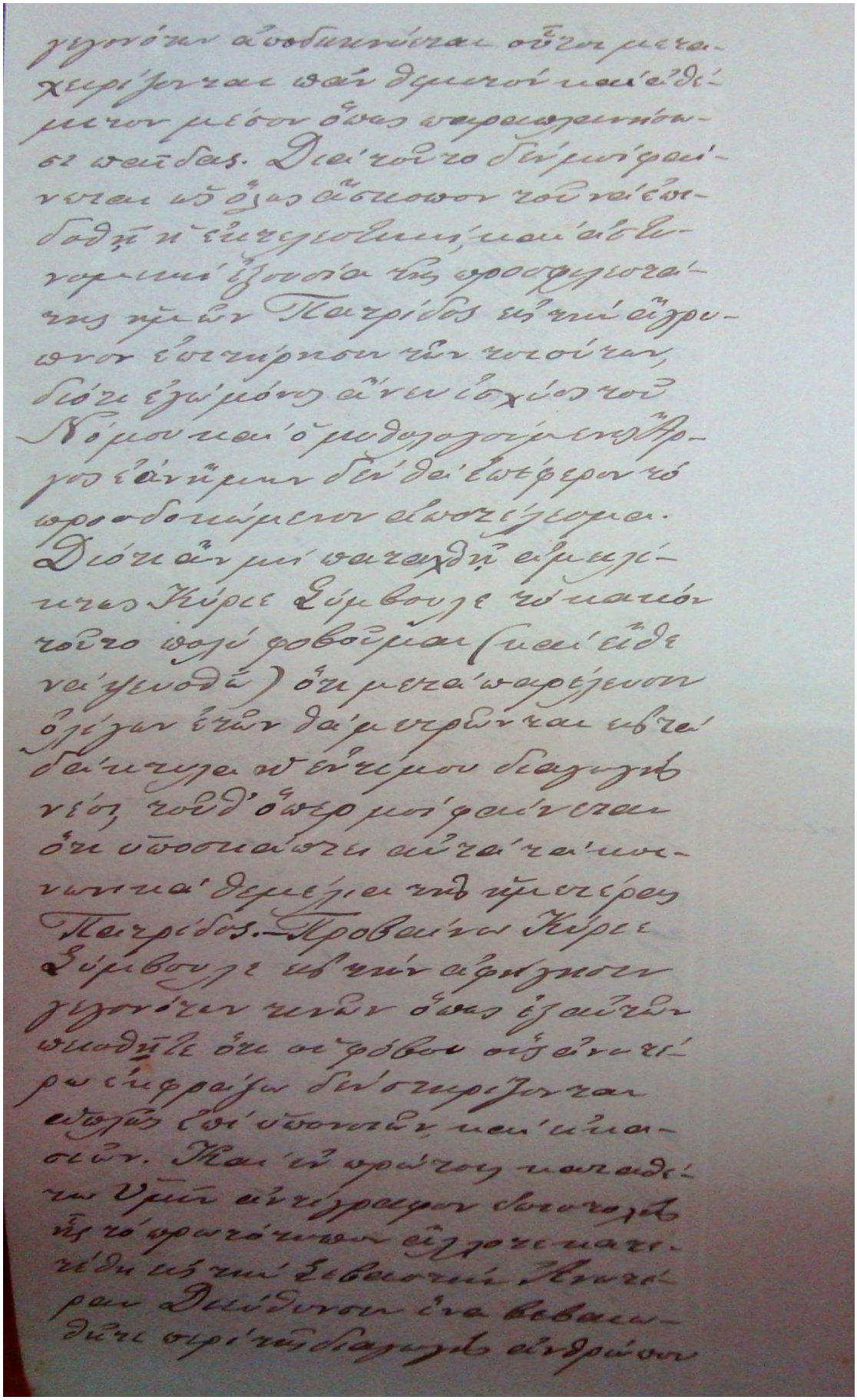
Εκθέσιν αναφέρω Υμίν ότι, κατά τον παρελθόντα μήνα τον σχολικού έτους ενεβάρυνα τη Ανωτέραν Διεύθυνσιν γενικήν έκθεσιν των συμβαινόντων εν τοις εβδόμοις Μαρτίου και επεξέτεινα αύτην προς το γενικόν συμφέρον των μαθητών παραλείψας και Υμίν πληροφορίας μόνον τινάς περί τινων ανδρείων μόνον εν τη περιφερεία μου και φέροντάς σας τον τίτλον μόνον μνήμης χάριν εξ υπομνήσεως τινων ότε ούτοι συγκαίνουσι αναδεικνύονται. Νυνί δε η διαγωγή των κατά τον παρελθόντα χειμώνα μου μήνα εκθέσεως μου περί των μαθητών δεν με εβεβαίωσεν

Εκθεσις
Ψευδονόμου Χανίων

9. Ι.Α.Κ. στο φάκελο *«Κρητική Πολιτεία. Ανωτ.Διεύθυνση Παιδείας και Θρησκευμάτων 1901-1905, Έγγραφα διάφορα»,* λυτό έγγραφο με ημερομηνία 22 Αυγούστου 1901. Έκθεση του παιδονόμου Χανίων Ε.Μ. Κληματσάκη, που υποβλήθηκε στο Σύμβουλο Ανωτέρας Διεύθυνσης Δημοσίας Εκπαιδεύσεως και Θρησκευμάτων Βορεάδη. Στις σελίδες 370-371 παρουσιάζονται οι 2 πρώτες από τις 8 σελίδες του εγγράφου. Παραλείπονται οι υπόλοιπες λόγω της αναφοράς ονοματεπώνυμων, καταστημάτων και της φύσης της έκθεσης. Εδώ παρουσιάζεται η πρώτη της σελίδα.

- ***«ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ»***

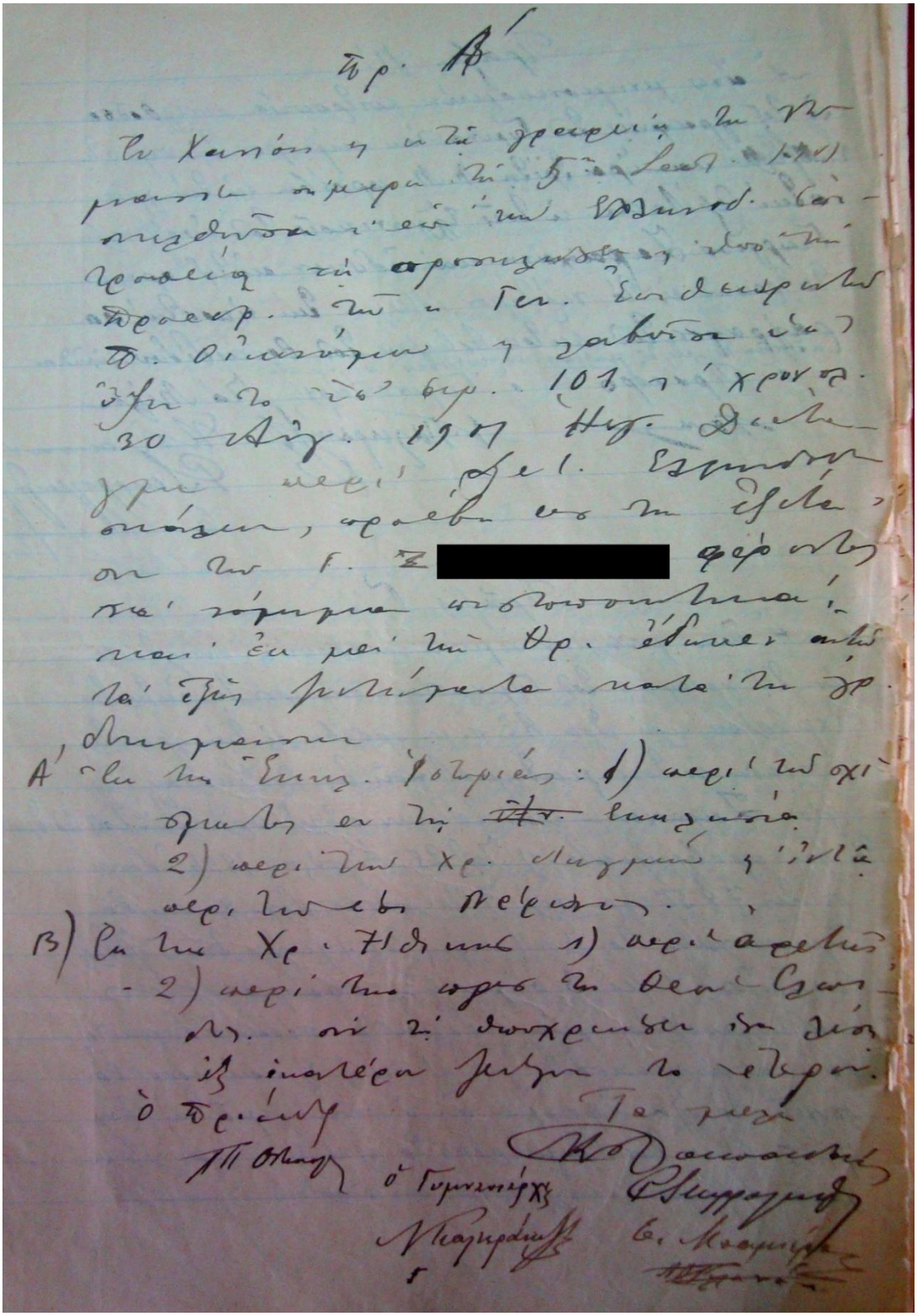
Α’ ΜΕΡΟΣ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ - ΕΓΓΡΑΦΑ

Σελ.2 του εγγράφου (βλ. σελ. 370 του παρόντος τόμου).

- ***«ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ»***

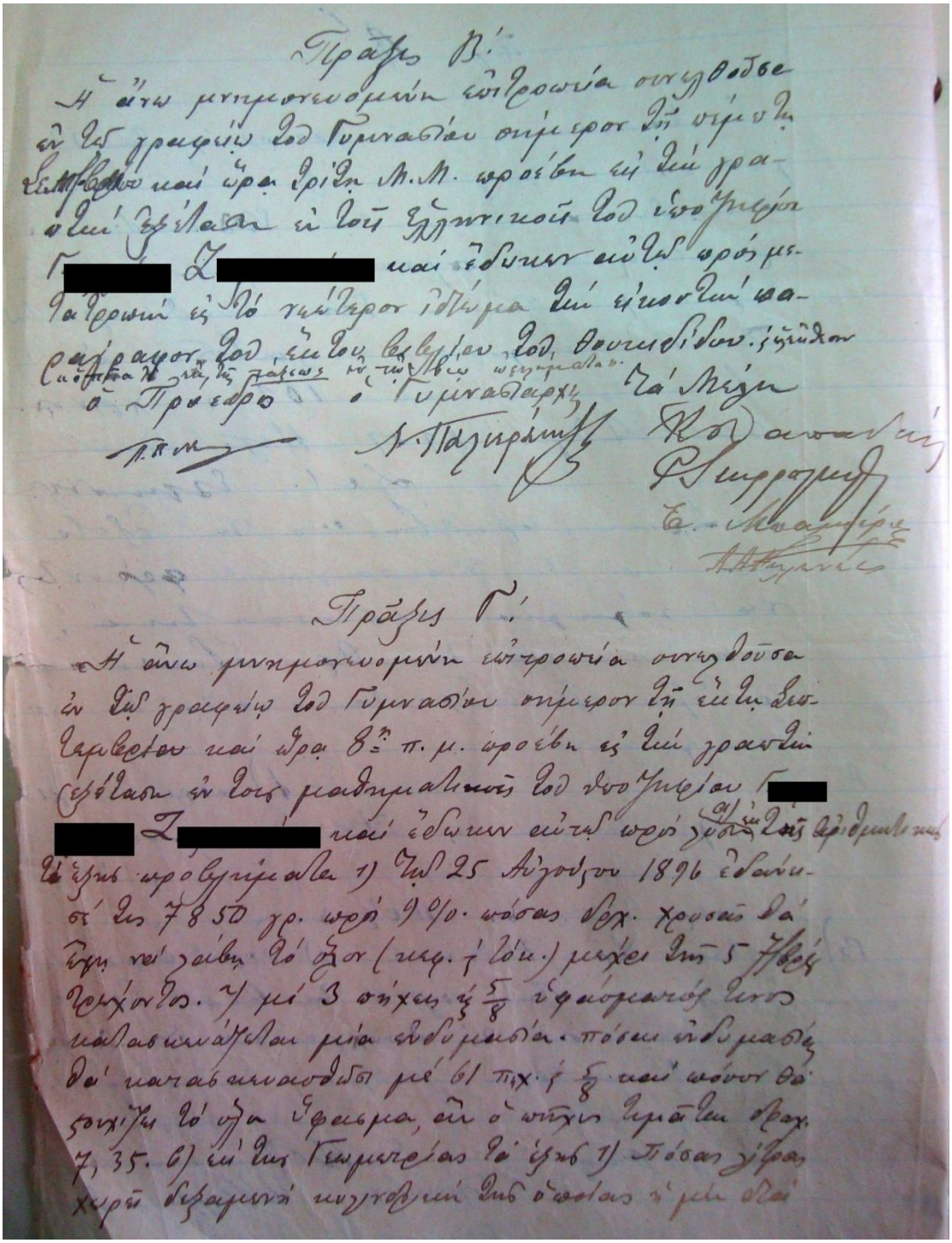
Α’ ΜΕΡΟΣ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ - ΕΓΓΡΑΦΑ

10. Ι.Α.Κ., στο φάκελο *«Κρητική Πολιτεία. Α.Δνση Παιδείας και Θρησκευμάτων 1900-1901, Ελληνοδιδασκαλικές Εξετάσεις και Σχολικές Περιφέρειες»,* σώμα εγγράφων με ημερομηνία το Σεπτέμβριο του 1901. Στα πρακτικά εξετάσεων Ελληνοδιδασκάλων στα Χανιά μελετήθηκε το πρακτικό εξέτασης του υποψηφίου Ελληνοδιδασκάλου Γ.Ζ. Απαλείφεται το ονοματεπώνυμό του λόγω της φύσης των εγγράφων. Εδώ παρουσιάζουμε τις πράξεις Α,Β,Γ,Δ του συγκεκριμένου πρακτικού και την έκθεση του υποψηφίου Ελληνοδιδασκάλου.

- ***«ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ»***

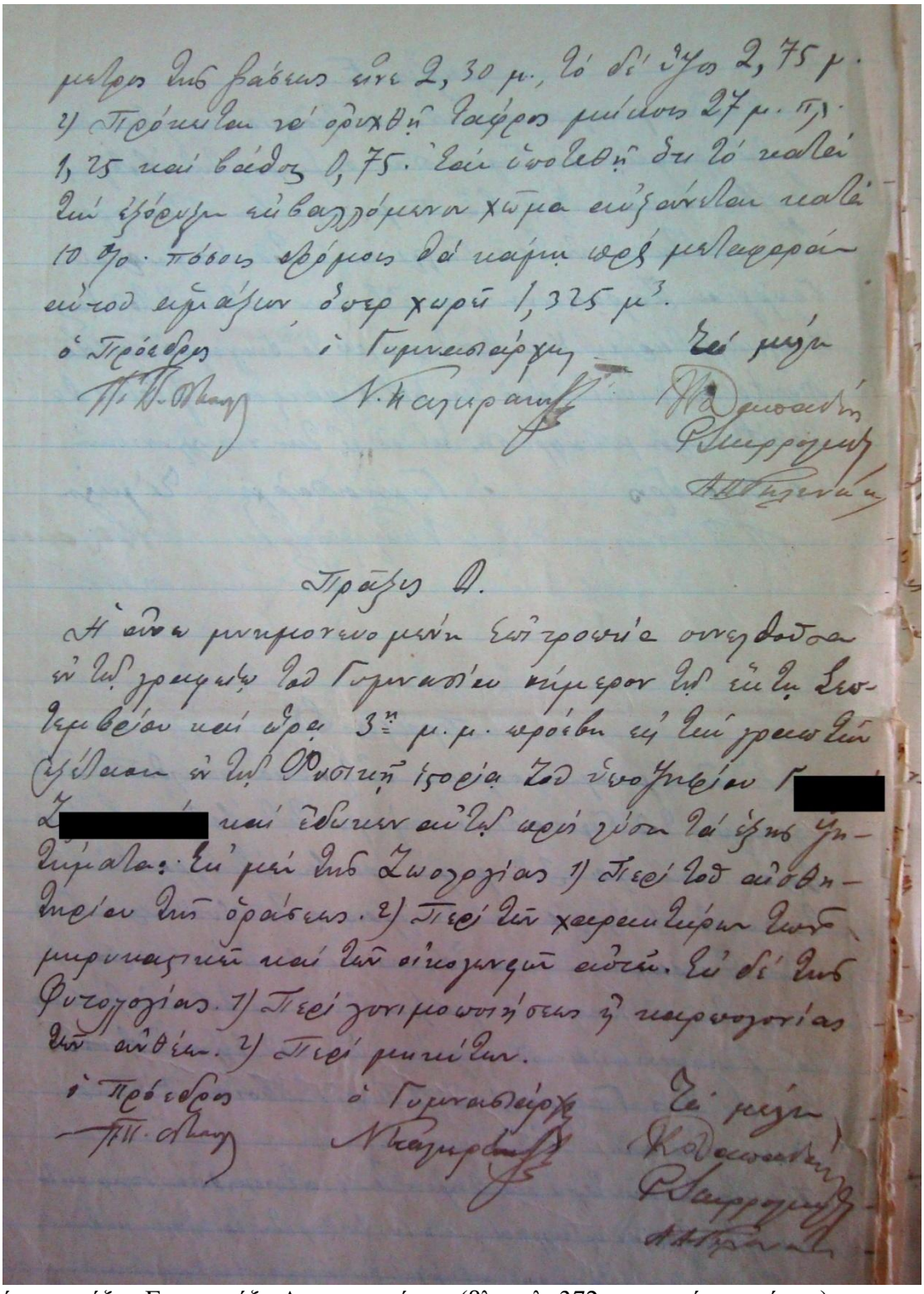
Α’ ΜΕΡΟΣ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ - ΕΓΓΡΑΦΑ

Πράξη Β και μέρος πράξης Γ του εγγράφου (βλ. σελ. 372 του παρόντος τόμου).

- ***«ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ»***

Α’ ΜΕΡΟΣ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ - ΕΓΓΡΑΦΑ

μήκος διὰ βάσεως εἶναι 2,30 μ., τὸ δὲ ὕψος 2,75 μ. ἡ πρόσοψις τοῦ ὁρισθέντος διαφέρει μείζονα 27 μ. π.χ. 1,75 καὶ βάθος 0,75. Ἐπὶ ὑποθέσει ὅτι τὸ κελλὶ ὃπου ἐξορύσσομεν τὸ βαραθρόμενον χῶμα ἐπιχώσεως κελλὶ 10 ὀργ. πόσους κόρμους θὰ κάμῃ ὁ μεταφορεὺς ἐὰν ἕκαστος κόρμος χωρῇ 1,325 μ³.

ὁ Πρόεδρος Π. Β. Θεοχ. — ὁ Γυμνασιάρχης Ν. Καμπουρόγλου — Οἱ μέλη Δ. Δημοσθένους, Θ. Παπαγεωργίου, Α. Θεοχαρόπουλος

Πρᾶξις Δ.

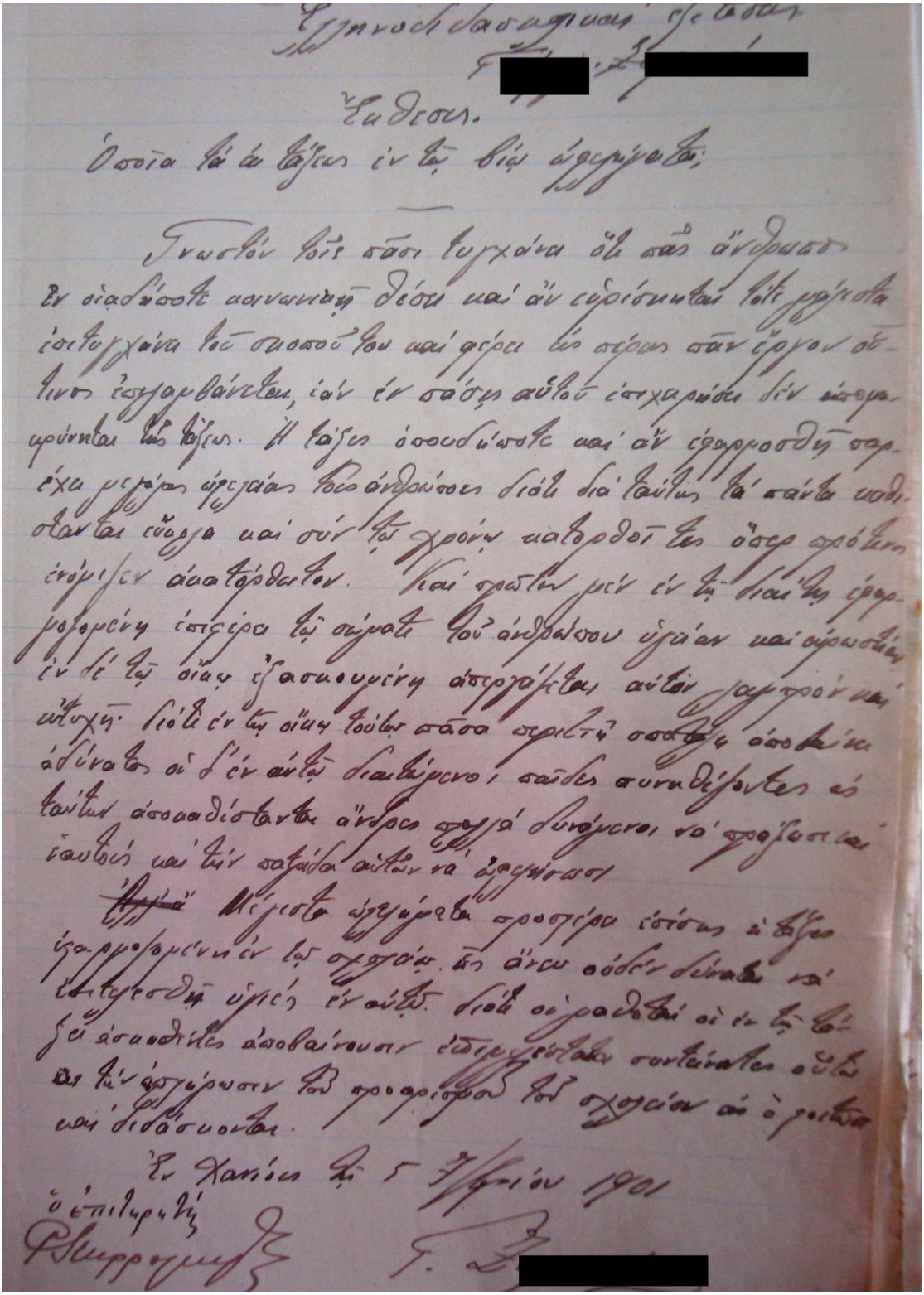
Ἡ ἐπὶ τῆς μνημονευομένης ἐν τροπῆς συνεδρίασα ἐν τῇ γραμματείᾳ τοῦ Γυμνασίου σήμερον τῇ ἐπὶ τῇ Δευτέρᾳ καὶ ὥρᾳ 3ην μ. μ. ἐρεύνησε μ' ἐπὶ γραμματέως ἐμοῦ καὶ ἐν τῇ Φυσικῇ ἕδρᾳ τοῦ ἐνοικίου Γ[redacted] Χ[redacted] καὶ ἔδειξεν αὐτῇ μοι γύρω τὰ ἑξῆς ὑπὸ ὑλικά: Ἐν μὲν τῇ Ζωολογίας 1) Πτερὰ τοῦ αὐθησίου ἐπὶ ὄρθιος. 2) Πτερὰ ἐπὶ χαρτονίου ἐντομηνευτικῆ καὶ ἐπὶ σιτομετρικῆ αὐτῆ. Ἐν δὲ τῇ Φυτολογίας. 1) Πτερὰ χρησιμοποιήσεως τῆς παρουσίας ἐπὶ αὐθέν. 2) Πτερὰ μικτῶν.

ὁ Πρόεδρος Π. Β. Θεοχ. — ὁ Γυμνασιάρχης Ν. Καμπουρόγλου — Οἱ μέλη Δ. Δημοσθένους, Θ. Παπαγεωργίου, Α. Θεοχαρόπουλος

Συνέχεια πράξης Γ και πράξη Δ του εγγράφου (βλ. σελ. 372 του παρόντος τόμου).

- ***«ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ»***

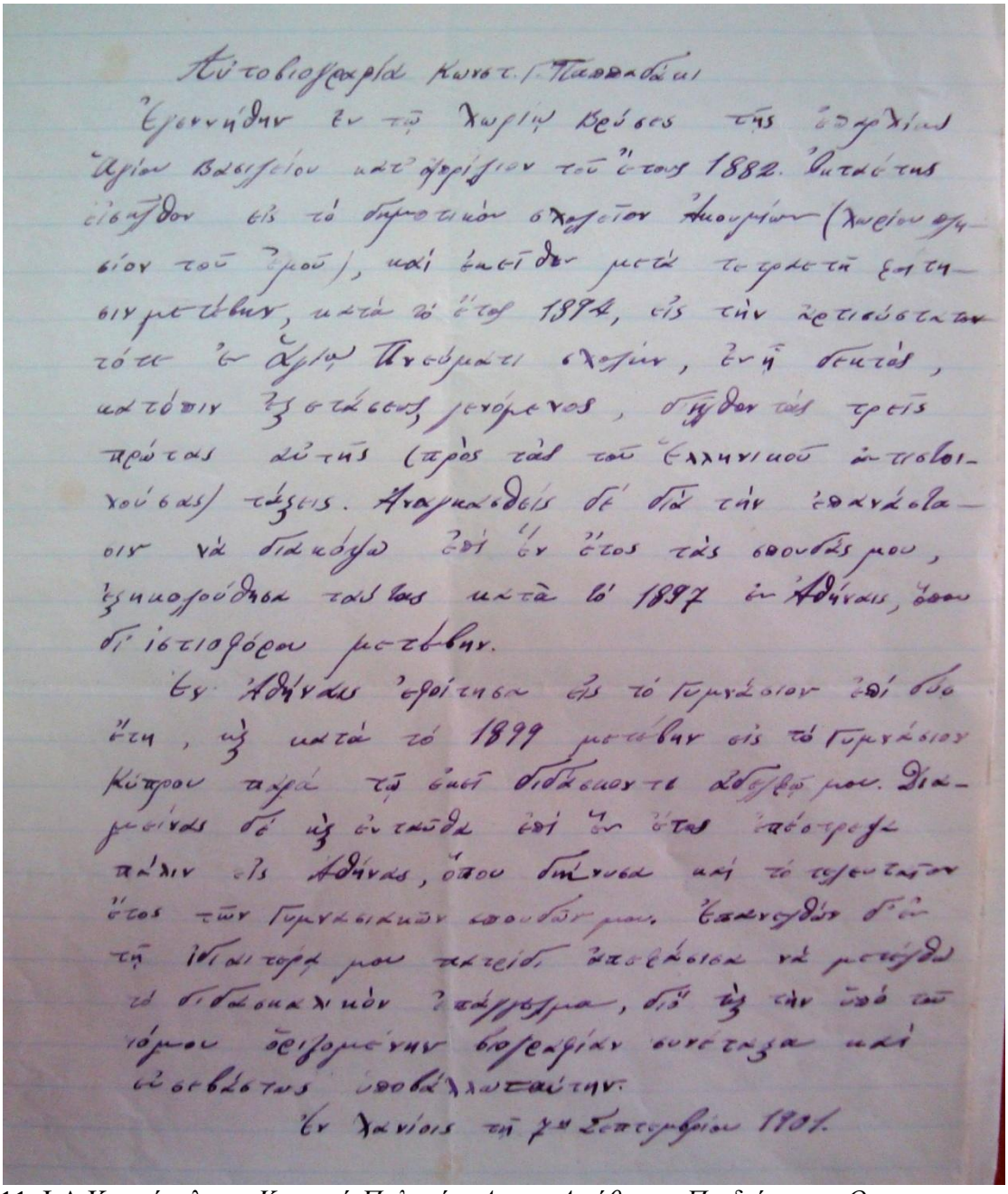
Α’ ΜΕΡΟΣ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ - ΕΓΓΡΑΦΑ

Η έκθεση του υποψηφίου Ελληνοδιδασκάλου (βλ. σελ. 372 του παρόντος τόμου).

- ***«ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ»***

Α’ ΜΕΡΟΣ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ - ΕΓΓΡΑΦΑ

Αὐτοβιογραφία Κωνστ. Γ. Παπαδάκη

Ἐγεννήθην ἐν τῷ χωρίῳ Βούβες τῆς ἐπαρχίας Ἁγίου Βασιλείου κατ' ἀρχὰς τοῦ ἔτους 1882. Ὑπὸ τὸ ἔτος εἰσῆλθον εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον Ἀκουμιῶν (χωρίον ἀφ' ἑσπέρου τοῦ ἐμοῦ), καὶ ἐκεῖθεν μετὰ τετραετῆ ἐκπαίδευσιν μετέβην, κατὰ τὸ ἔτος 1894, εἰς τὴν ἀρτιούσαν τότε ἐν Ἁγίῳ Βασιλείῳ σχολήν, ἐν ᾗ δευτερᾶς, κατόπιν δὲ τριταίας γενόμενος, ἐτέλεσα τὰς τρεῖς πρώτας αὐτῆς (πρὸς τὰς τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀντιστοιχούσας) τάξεις. Ἀναγκασθεὶς δὲ διὰ τὴν ἐφαρμόλαοιν νὰ διακόψω ἐκεῖ ἓν ἔτος τὰς σπουδάς μου, ἐξηκολούθησα ταύτας κατὰ τὸ 1897 ἐν Ἀθήναις, ὅπου καὶ ἰδιαιτέρων μετέβην.

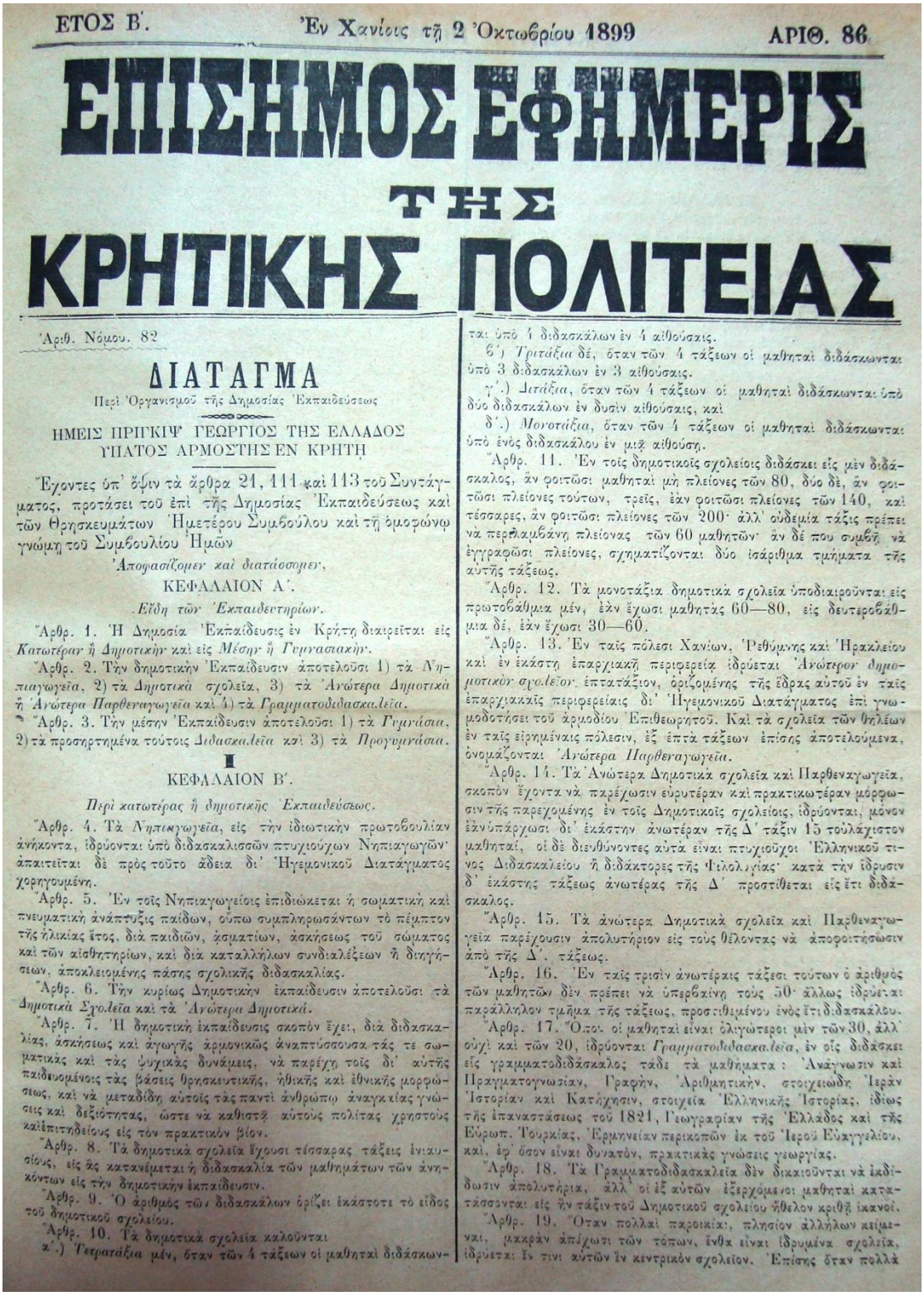
Ἐν Ἀθήναις ἐφοίτησα εἰς τὸ Γυμνάσιον ἐπὶ δύο ἔτη, ἐξ ὧν κατὰ τὸ 1899 μετέβην εἰς τὸ Γυμνάσιον Κύπρου παρὰ τῷ ἐμοὶ θειάσαντι ἀδελφῷ μου. Διαμείνας δὲ ἐξ ἐνιαυτὸν ἐκεῖ ἓν ἔτος ἐπέστρεψα πάλιν εἰς Ἀθήνας, ὅπου διήνυσα καὶ τὸ τελευταῖον ἔτος τῶν Γυμνασιακῶν σπουδῶν μου. Ἐπανερχόμενος δ' ἐν τῇ ἰδιαιτέρᾳ μου πατρίδι, ἐπεδόθην νὰ μεταδώσω τὸ διδασκαλικόν μου ἐπάγγελμα, διὸ ἐξ ἧς ὑπὸ τῶν νόμων ὀφειλομένην βιογραφίαν συνέταξα καὶ ὑπεβάλλω ταύτην.

Ἐν Χανίοις τῇ 7ῃ Σεπτεμβρίου 1901.

11. Ι.Α.Κ., φάκελος *«Κρητική Πολιτεία, Ανωτ. Διεύθυνση Παιδείας και Θρησκευμάτων 1901-1905, Έγγραφα διάφορα»,* λυτό έγγραφο με ημερομηνία 7 Σεπτεμβρίου 1901 (Βιογραφία Κωνστ. Γ. Παπαδάκη).

- ***«ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ»***

Β' ΜΕΡΟΣ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ - ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ – ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

ΕΤΟΣ Β'. Ἐν Χανίοις τῇ 2 Ὀκτωβρίου 1899 ΑΡΙΘ. 86

ΕΠΙΣΗΜΟΣ ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ

Ἀριθ. Νόμου. 82

ΔΙΑΤΑΓΜΑ

Περὶ Ὀργανισμοῦ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως

ΗΜΕΙΣ ΠΡΙΓΚΙΨ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΥΠΑΤΟΣ ΑΡΜΟΣΤΗΣ ΕΝ ΚΡΗΤΗ

Ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τὰ ἄρθρα 21, 111 καὶ 113 τοῦ Συντάγματος, προτάσει τοῦ ἐπὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως καὶ τῶν Θρησκευμάτων Ἡμετέρου Συμβούλου καὶ τῇ ὁμοφώνῳ γνώμῃ τοῦ Συμβουλίου Ἡμῶν

Ἀποφασίζομεν καὶ διατάσσομεν,

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Εἴδη τῶν Ἐκπαιδευτηρίων.

Ἄρθρ. 1. Ἡ Δημοσία Ἐκπαίδευσις ἐν Κρήτῃ διαιρεῖται εἰς *Κατωτέραν ἢ Δημοτικὴν* καὶ εἰς *Μέσην ἢ Γυμνασιακήν*.

Ἄρθρ. 2. Τὴν δημοτικὴν Ἐκπαίδευσιν ἀποτελοῦσι 1) τὰ *Νηπιαγωγεῖα*, 2) τὰ *Δημοτικὰ σχολεῖα*, 3) τὰ *Ἀνώτερα Δημοτικὰ ἢ Ἀνώτερα Παρθεναγωγεῖα* καὶ 4) τὰ *Γραμματοδιδασκαλεῖα*.

Ἄρθρ. 3. Τὴν μέσην Ἐκπαίδευσιν ἀποτελοῦσι 1) τὰ *Γυμνάσια*, 2) τὰ προσηρτημένα τούτοις *Διδασκαλεῖα* καὶ 3) τὰ *Προγυμνάσια*.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Περὶ κατωτέρας ἢ δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως.

Ἄρθρ. 4. Τὰ *Νηπιαγωγεῖα*, εἰς τὴν ἰδιωτικὴν πρωτοβουλίαν ἀνήκοντα, ἱδρύονται ὑπὸ διδασκαλισσῶν πτυχιούχων Νηπιαγωγῶν· ἀπαιτεῖται δὲ πρὸς τοῦτο ἄδεια δι' Ἡγεμονικοῦ Διατάγματος χορηγουμένη.

Ἄρθρ. 5. Ἐν τοῖς Νηπιαγωγείοις ἐπιδιώκεται ἡ σωματικὴ καὶ πνευματικὴ ἀνάπτυξις παίδων, οὕπω συμπληρωσάντων τὸ πέμπτον τῆς ἡλικίας ἔτος, διὰ παιδιῶν, ἀσματίων, ἀσκήσεως τοῦ σώματος καὶ τῶν αἰσθητηρίων, καὶ διὰ καταλλήλων συνδιαλέξεων ἢ διηγήσεων, ἀποκλειομένης πάσης σχολικῆς διδασκαλίας.

Ἄρθρ. 6. Τὴν κυρίως Δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν ἀποτελοῦσι τὰ *Δημοτικὰ Σχολεῖα* καὶ τὰ *Ἀνώτερα Δημοτικά*.

Ἄρθρ. 7. Ἡ δημοτικὴ ἐκπαίδευσις σκοπὸν ἔχει, διὰ διδασκαλίας, ἀσκήσεως καὶ ἀγωγῆς ἁρμονικῶς ἀναπτύσσουσα τάς τε σωματικὰς καὶ τὰς ψυχικὰς δυνάμεις, νὰ παρέχῃ τοῖς δι' αὐτῆς παιδευομένοις τὰς βάσεις θρησκευτικῆς, ἠθικῆς καὶ ἐθνικῆς μορφώσεως, καὶ νὰ μεταδίδῃ αὐτοῖς τὰς παντὶ ἀνθρώπῳ ἀναγκαίας γνώσεις καὶ δεξιότητας, ὥστε νὰ καθιστᾷ αὐτοὺς πολίτας χρηστοὺς καὶ ἐπιτηδείους εἰς τὸν πρακτικὸν βίον.

Ἄρθρ. 8. Τὰ δημοτικὰ σχολεῖα ἔχουσι τέσσαρας τάξεις ἐνιαυσίους, εἰς ἃς κατανέμεται ἡ διδασκαλία τῶν μαθημάτων τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν.

Ἄρθρ. 9. Ὁ ἀριθμὸς τῶν διδασκάλων ὁρίζει ἑκάστοτε τὸ εἶδος τοῦ δημοτικοῦ σχολείου.

Ἄρθρ. 10. Τὰ δημοτικὰ σχολεῖα καλοῦνται

α'.) *Τετρατάξια* μέν, ὅταν τῶν 4 τάξεων οἱ μαθηταὶ διδάσκωνται ὑπὸ 4 διδασκάλων ἐν 4 αἰθούσαις.

β'.) *Τριτάξια* δέ, ὅταν τῶν 4 τάξεων οἱ μαθηταὶ διδάσκωνται ὑπὸ 3 διδασκάλων ἐν 3 αἰθούσαις.

γ'.) *Διτάξια*, ὅταν τῶν 4 τάξεων οἱ μαθηταὶ διδάσκωνται ὑπὸ δύο διδασκάλων ἐν δυσὶν αἰθούσαις, καὶ

δ'.) *Μονοτάξια*, ὅταν τῶν 4 τάξεων οἱ μαθηταὶ διδάσκωνται ὑπὸ ἑνὸς διδασκάλου ἐν μιᾷ αἰθούσῃ.

Ἄρθρ. 11. Ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις διδάσκει εἷς μὲν διδάσκαλος, ἂν φοιτῶσι μαθηταὶ μὴ πλείονες τῶν 80, δύο δέ, ἂν φοιτῶσι πλείονες τούτων, τρεῖς, ἐὰν φοιτῶσι πλείονες τῶν 140, καὶ τέσσαρες, ἂν φοιτῶσι πλείονες τῶν 200· ἀλλ' οὐδεμία τάξις πρέπει νὰ περιλαμβάνῃ πλείονας τῶν 60 μαθητῶν· ἂν δὲ που συμβῇ νὰ ἐγγραφῶσι πλείονες, σχηματίζονται δύο ἰσάριθμα τμήματα τῆς αὐτῆς τάξεως.

Ἄρθρ. 12. Τὰ μονοτάξια δημοτικὰ σχολεῖα ὑποδιαιροῦνται εἰς πρωτοβάθμια μέν, ἐὰν ἔχωσι μαθητὰς 60—80, εἰς δευτεροβάθμια δέ, ἐὰν ἔχωσι 30—60.

Ἄρθρ. 13. Ἐν ταῖς πόλεσι Χανίων, Ῥεθύμνης καὶ Ἡρακλείου καὶ ἐν ἑκάστῃ ἐπαρχιακῇ περιφερείᾳ ἱδρύεται *Ἀνώτερον δημοτικὸν σχολεῖον* ἑπτατάξιον, ὁριζομένης τῆς ἕδρας αὐτοῦ ἐν ταῖς ἐπαρχιακαῖς περιφερείαις δι' Ἡγεμονικοῦ Διατάγματος ἐπὶ γνωμοδοτήσει τοῦ ἁρμοδίου Ἐπιθεωρητοῦ. Καὶ τὰ σχολεῖα τῶν θηλέων ἐν ταῖς εἰρημέναις πόλεσιν, ἐξ ἑπτὰ τάξεων ἐπίσης ἀποτελούμενα, ὀνομάζονται *Ἀνώτερα Παρθεναγωγεῖα*.

Ἄρθρ. 14. Τὰ Ἀνώτερα Δημοτικὰ σχολεῖα καὶ Παρθεναγωγεῖα, σκοπὸν ἔχοντα νὰ παρέχωσιν εὐρυτέραν καὶ πρακτικωτέραν μόρφωσιν τῆς παρεχομένης ἐν τοῖς Δημοτικοῖς σχολείοις, ἱδρύονται, μόνον ἐὰν ὑπάρχωσι δι' ἑκάστην ἀνωτέραν τῆς Δ' τάξιν 15 τοὐλάχιστον μαθηταί, οἱ δὲ διευθύνοντες αὐτὰ εἶναι πτυχιοῦχοι Ἑλληνικοῦ τινος Διδασκαλείου ἢ διδάκτορες τῆς Φιλολογίας· κατὰ τὴν ἵδρυσιν δ' ἑκάστης τάξεως ἀνωτέρας τῆς Δ' προστίθεται εἷς ἔτι διδάσκαλος.

Ἄρθρ. 15. Τὰ ἀνώτερα Δημοτικὰ σχολεῖα καὶ Παρθεναγωγεῖα παρέχουσιν ἀπολυτήριον εἰς τοὺς θέλοντας νὰ ἀποφοιτήσωσιν ἀπὸ τῆς Δ'. τάξεως.

Ἄρθρ. 16. Ἐν ταῖς τρισὶν ἀνωτέραις τάξεσι τούτων ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητῶν δὲν πρέπει νὰ ὑπερβαίνῃ τοὺς 50· ἄλλως ἱδρύεται παράλληλον τμῆμα τῆς τάξεως, προστιθεμένου ἑνὸς ἔτι διδασκάλου.

Ἄρθρ. 17. Ὅπου οἱ μαθηταὶ εἶναι ὀλιγώτεροι μὲν τῶν 30, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τῶν 20, ἱδρύονται *Γραμματοδιδασκαλεῖα*, ἐν οἷς διδάσκει εἷς γραμματοδιδάσκαλος τάδε τὰ μαθήματα: Ἀνάγνωσιν καὶ Πραγματογνωσίαν, Γραφήν, Ἀριθμητικήν, στοιχειώδη Ἱερὰν Ἱστορίαν καὶ Κατήχησιν, στοιχεῖα Ἑλληνικῆς Ἱστορίας, ἰδίως τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, Γεωγραφίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Εὐρωπ. Τουρκίας, Ἑρμηνείαν περικοπῶν ἐκ τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου, καὶ, ἐφ' ὅσον εἶναι δυνατόν, πρακτικὰς γνώσεις γεωργίας.

Ἄρθρ. 18. Τὰ Γραμματοδιδασκαλεῖα δὲν δικαιοῦνται νὰ ἐκδίδωσιν ἀπολυτήρια, ἀλλ' οἱ ἐξ αὐτῶν ἐξερχόμενοι μαθηταὶ κατατάσσονται εἰς ἣν τάξιν τοῦ Δημοτικοῦ σχολείου ἤθελον κριθῇ ἱκανοί.

Ἄρθρ. 19. Ὅταν πολλαὶ παροικίαι, πλησίον ἀλλήλων κείμεναι, μακρὰν ἀπέχωσι τῶν τόπων, ἔνθα εἶναι ἱδρυμένα σχολεῖα, ἱδρύεται ἓν τινι αὐτῶν ἐν κεντρικὸν σχολεῖον. Ἐπίσης ὅταν πολλὰ

1. Εφημερίδα *«Επίσημος Εφημερίς της Κρητικής Πολιτείας»,* έτος Β, αριθ.86, Εν Χανίοις τη 2 Οκτωβρίου 1899.

ΠΑΤΡΙΣ

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΦΙΛΟ[illegible]ΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ

ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΠΡΟΠΛΗΡΩΤΕΑ

ΕΤΟΣ Α'.— Ἀριθ. 96

Διευθυντὴς καὶ Συντάκτης ΑΝΔΡΕΑΣ Χ. ΜΟΣΧΟΣ

Ἐκδότης Ι. Ζ. ΛΑΜΠΑΚΗΣ

Χανιά Σάββατον 30 Σεπτ. 1900

ΑΠΑΝΤΗΣΙΣ

ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟΝ

Ο ΠΑΡΘΕΝΩΝ

ΧΡΥΣΟΣ! ΧΡΥΣΟΣ!

ΝΑ ΜΑΘΗ

ΠΑΡΑΠΟΝΑ

ΤΟ ΤΑΞΕΙΔΙΟΝ ΤΟΥ ΗΓΕΜΟΝΟΣ

ΑΙ ΝΕΩΤΕΡΑΙ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΙ ΕΚ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΤΥΠΟΥ

2. Εφημερίδα *«Πατρίς»,* έτος Α, αριθ.96, Χανιά, Σάββατο 30 Σεπτεμβρίου 1900.

- ***«ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ»***

Β’ ΜΕΡΟΣ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ - ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ – ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

ΣΥΝΔΡΟΜΗ

ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ — ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ

ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΠΡΟΠΛΗΡΩΤΕΑ

Δι' ἀγγελίας καὶ διατριβὰς ἰδιαίτεραι συμφωνίαι

Πᾶσα ἀποστολὴ ἢ ἀποστολὴ τῇ διευθύνσει

Τὰ χειρόγραφα δημοσιευόμενα ἢ μὴ δὲν ἐπιστρέφονται

ΕΤΟΣ Α'. — Ἀριθ. 135. ΓΡΑΦΕΙΑ ΟΔΟΣ Ν. ΚΑΝΕΒΑΡΟ

ΠΑΤΡΙΣ

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ

Διευθυντὴς καὶ Συντάκτης ΑΝΔΡΕΑΣ Χ. ΜΟΣΧΟΝΑΣ || Ὑπεύθυνος Ι. Ζ. ΛΑΜΠΑΚΗΣ

Χανιὰ Πέμπ. 4 Ἰανουαρ. 1901

ΚΑΙ ΠΑΛΙΝ ΤΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΠΑΡΑΔΟΞΑ

Καὶ λοιπὸν, εἴχομεν ἄδικον προχθὲς ἀνησύχως ἐκφραζόμενοι ἐπὶ τῶν διαθρυλλουμένων οἰκονομικῶν συνδυασμῶν καὶ σκέψεων τῆς Κυβερνήσεως καὶ διατυποῦντες τὴν ἀμφιβολίαν ὅτι πολὺ ὀλίγον ἢ οὐδόλως θὰ ἐπαληθεύσῃ ἡ τελεστὰ οἰκονομολογικὴ συνθήκη τοῦ περιορισμοῦ τῶν δαπανῶν διὰ τῆς περιμαζεύσεως τῶν περιττῶν ἐξόδων; Δὲν ἀνεγείρεται νῦν δικαιολογῶν πληρέστατα ἡμᾶς καὶ τὰς ἀνησυχίας μας ἐκείνας, τὸ νέον οἰκονομολογικὸν πραξικόπημα τῆς διευθύνσεως τῆς Παιδείας; Ὅταν κατὰ Αὔγουστον ἐκόπτετο ὁ κόσμος διὰ τὸν ἀκρωτηριασμὸν ἓν ὑφίστατο ἡ δημοτικὴ ἐκπαίδευσις, ὄψει ἡ διευθυνσις τῆς Ἐκπαιδεύσεως τοὺς ὤμους καὶ ἀπῆντα—Δὲν ἔχω χρήματα καὶ μοῦ ἐπιβάλλονται ὑπὸ τῆς ἀνάγκης αἱ οἰκονομίαι αὗται. Καὶ ὅλοι εὑρίσκομεν λογικὸν τὸ ἐπιχείρημα, καὶ ὅλοι ὑπέκυψαν ἐπὶ τέλους εἰς αὐτό. Καὶ ὅμως φαίνεται ὅτι ἔκτοτε τὰ οἰκονομικὰ τοῦ Ὑπουργείου μετεβλήθησαν, καὶ ἠλλαξαν αἱ σκέψεις του. Διότι τοῦτο μαρτυρεῖ τοὐλάχιστον ἡ δημιουργία νέας πολυδαπάνου θέσεως ἐν τῷ κεντρικῷ γραφείῳ διὰ τοῦ διχασμοῦ τῶν καθηκόντων τοῦ τέως Γενικοῦ τῆς διευθύνσεως Γραμματέως. Μέρυσι κατὰ τὸ στάδιον τῆς ὀργανώσεως, ἤρκει εἷς καὶ μόνος ἄνθρωπος διὰ τὴν ὑπηρεσίαν καὶ τῆς Γραμματείας καὶ τῆς Γεν. Ἐπιθεωρήσεως. Καὶ νῦν ὅταν ἡ ὑπηρεσία ἐρρυθμίσθη πλέον, φαίνεται ἀνεπαρκὴς, καὶ ἐλαφρᾷ τῇ συνειδήσει ἡ διεύθυνσις πετᾷ ἕνα μισθὸν διὰ τοῦ ὁποίου θὰ ἴδρυε ἕπτα ἕως ὀκτὼ δημοτικὰ σχολεῖα, εἰς τὸν διορισμὸν νέου γραμματέως Γενικοῦ, προάγουσα τὸν τέως τοιοῦτον εἰς τὴν ἐδικήν θέσιν τοῦ Γενικοῦ ἐπιθεωρητοῦ τῶν ἐπιθεωρητῶν . . . τῆς ἐν Κρήτῃ Ἐκπαιδεύσεως!

Μὰ διὰ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, εἶναι αὐταὶ καὶ λέγονται οἰκονομίαι; Κολοβώνετε τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν καὶ ἱδρύετε νέας πολυτελεῖας θέσεις; Σᾶς περισσεύουν χρήματα; Ἀλλὰ τότε διαθέσατέ τα εἰς τὸ νὰ κάμετε σχολεῖα. Διότι δὲν θὰ μᾶς πείσητέ ποτε, ὅτι ἐθεραπεύατε ἀνάγκην διὰ τοῦ νέου αὐτοῦ διορισμοῦ, καὶ ὅτι ἡ δαπάνη τῆς νέας ταύτης θέσεως ἦτο ἐπιβεβλημένη χάριν τῆς ὑπηρεσίας. Ἐδῶ τὰ 9|10 τῶν ὀρθῶς σκεπτομένων, ἀναγνωρίζουσιν ὅτι ὁλόκληρος ἡ διεύθυνσις τῆς Παιδείας περιττεύει, καὶ ὅτι εἷς ἐκ τῶν πρώτων τῆς Βουλῆς οἰκονομικῶν συνδυασμῶν, θὰ εἶναι ἡ συγχώνευσις αὐτῆς εἰς μίαν ἄλλην διευθυνσιν. Καὶ σκέπτονται πολὺ ὀρθῶς, διότι, ὡς μέχρι τοῦ νῦν ἐδείχθη, δὲν ἔχει κανὲν ἀπολύτως πρακτικὸν ὄρελος ἡ διατήρησις ἰδίας κεντρικῆς ὑπηρεσίας διὰ τὰ θρησκευτικὰ καὶ τὴν ἐκπαίδευσιν. Καὶ σεῖς ἀντιθέτως πλουτίζετε καὶ εὑρύνετε αὐτήν; Ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ἡ Κυβέρνησις ἐννοεῖ καὶ καλὰ νὰ ἐμμένῃ εἰς τὰς προτέρας της δαπάνας, καὶ καταργήσασα τὰ ἐπαρχεῖα, ἀρχίζει νὰ ἐσφραγίζῃ τὸν προϋπολογισμὸν αὐτῆς μὲ τὴν ἴδρυσιν τοιούτων θέσεων. Καὶ αὐτὸ καλόν. Καλὸν κατὰ τοῦτο, ὅτι καταδεικνύει τὸν πραγματικὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι τῶν διοικούντων.

Θὰ παρεξευεθῶσιν ἴσως τινὲς μὲ τὴν ἀηθῆ αὐστηρότητα τῆς γλώσσης μας. Ἀλλ' ἂς μὴ λησμονῶσιν ὅτι ὑπῆρξαμεν ἀμερόληπτοι ἀείποτε καὶ ὅτι φεισθέντες ἴσως πολλαχοῦ τῶν λεπτομερειῶν, ἐφάνημεν ἀνένδοτοι εἰς τὰς γενικότητας. Ἐν δὲ τῇ προκειμένῃ περιστάσει, τὸ ζήτημα τὸ οἰκονομικὸν εἶναι τὸ γενικώτερον καὶ τὸ μᾶλλον οὐσιῶδες. Πρέπει νὰ γείνῃ περιορισμὸς τῶν δαπανῶν. Καὶ ἐφ' ὅσον ἡ Κυβέρνησις σκέπτεται καὶ ἐνεργεῖ, ὡς ἐν τῇ προκειμένῃ περιστάσει, σημαίνει ὅτι ἐλαχιστα κηδεται τοῦ οἰκονομικοῦ ζητήματος καὶ ὅτι ἑπομένως καθήκον παντὸς ἐπισκοποῦντος τὴν πολιτικὴν κατάστασιν τοῦ τόπου, εἶναι, νὰ ἀντεπεξέλθῃ αὐστηρῶς κατὰ τῶν διοικητικῶν ἐλαφροστήτων τούτων.

ΠΡΟΣΩΠΑ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΑ

Μίαν ἀληθινὰ γενναίαν πρᾶξιν ἀξίζουσαν νὰ ἀναγραφῇ πρὸς παράδειγματισμὸν, ἀφηγεῖται ἐπιστολὴ σταλεῖσα εἰς τὰ γραφεῖά μας.

Διὰ παράδειγμα

Κρατεῖται ὑπόδικος ἐν τῇς ἐνταῦθα φυλακῇς ὁ Ἀντώνιος Τσούλαρης. Ἆμα τῇ συλλήψει του ἡ σύζυγός του μὲ δύο ἀνήλικα τέκνα, περιέστη εἰς τὴν ἐσχάτην πενίαν. Ἡ δυστυχία, ἡ ἐρήμωσις, ἡ πεῖνα, εἰσῄλασαν ἀκραιτήτως εἰς τὸν οἶκον της· ἔχουν πτύρνα δάκρυα ἡμέραν τινα καθημένη εἰς τὴν θύραν τῆς οἰκίας της ἐν Χαλέπᾳ, καὶ περίλυπα τὰ τέκνα της ἑσταντο παρ' αὐτὴν, σχηματίζοντα τοιουτοτρόπως πρώτηδυναμένας ἐνταρκωσιν καὶ σύμπλεγμα δυστυχίας καὶ ἀπελπισίας.

Ὡς ἐκ θείας συμπτώσεως ὅμως, διήρχετο ἐκείνῃ τῇ στιγμῇ ἐκεῖθεν ὁ adjudant τοῦ 7ου λόχου τοῦ 40ου συντάγματος τοῦ στρατοῦ τῶν Ἀποικιῶν τοῦ ἐνταῦθα σταθμεύοντος κ. Chapuis, καὶ ἴδοντα κατάπληκτος πρὸ τοῦ ἀπείρου ὀδυνηροῦ ἐκείνου θεάματος. Ἐζήτησε πληροφορίας ἀπὸ τοὺς γείτονας, καὶ εἰς τὸ ἄκουσμα τῆς δυστυχίας τῆς μαστιζούσης τὴν ἀτυχῆ μητέρα, δὲν ἐδίστασε νὰ λάβῃ ἀπὸ τῆς χειρὸς τὰ δύο παιδία καὶ νὰ τὰ ὁδηγήσῃ εἰς τὸν στρατῶνα. Συνέλεξεν ἀπὸ τοὺς συναδέλφους του ἓν ἀρκετὰ σεβαστὸν ποσὸν, διέταξε τὸν ἐπὶ τοῦ συσσιτίου ἐπιστάτην νὰ δίδῃ ἐκ τῶν περισσευμάτων δύο ἄρτους καθ' ἑκάστην εἰς τὰ μικρὰ, καὶ μὴ ἀρκεσθεὶς εἰς αὐτὰ, παρεκάλεσε τοὺς συναδέλφους του νὰ δίδωσι τοῦ λοιποῦ τὰ πρὸς πλύσιν ἐνδύματά των εἰς τὴν ταλαίπωρον ἐγκαταλελειμμένην, ἀμείβοντες αὐτὴν μετὰ τῆς διακρινούσης αὐτοὺς ἐλευθεριότητος.

Ἔκτοτε ἡ γυνὴ αὐτὴ καὶ τὰ τέκνα της εὐημεροῦσι, κἂν οὐρροσυνόστου ἡμέρας, διέρχονται τὰς ὥρας τουλάχιστον μὲ τὰ ἀπόλυτως ἀναγκαῖα, ὑπὸ τὴν γενναιόφρονα προστασίαν τῶν φιλανθρώπων Γαλλων ὑπαξιωματικῶν.

Ἓν μέγα εὖγε ἀρκεῖ ἄραγε;

⁂

Κάτω τὸ φίλαμμα!

Μεγάλην διαπεπιδασιν πρόχειρεί εἰς τοὺς κατοίκους τῆς νέας Ὑόρκης ἡμέρας διοργανωθεῖσα σταυροφορία κατὰ τοῦ φιλήματος ὑπὸ τῆς Χριστιανικῆς Ἑνώσεως τῆς Ἐγκρατείας τῶν Ἀμερικανίδων. Ἡ ἰατρὸς Ἄννα Κάτφιλδ, ἡ ἡγέτις τοῦ νέου κινήματος, ὑπέστη ἐρῴδους ἀπὸ τοὺς δημοσιογράφους, εἰς τοὺς ὁποίους εἶπεν, ὅτι τὸ φίλημα εἶνε βάρβαρον ἀνθυγιεινὸν ἔθιμον, χειρότερον καὶ ἀπὸ τὸ ποτὸ ἀκόμη καὶ πρέπει νὰ καταργηθῇ. Κανεὶς, εἶπε, νὰ μὴ φιλῇ ἄλλον ἢ ἄλλην, ἐὰν πρῶτον δὲν πλύνῃ μὲ ἀντισηπτικὰ τὸ στόμα του διὰ νὰ καταστρέψῃ τὰ βακτηρίδια.

Ὡς πρὸς τὰ ἠθικὰ δὲ βακτηρίδια, προσέθεσεν, ὅτι αὐτὰ εἶνε περισσότερον ἐπικίνδυνα. Τὰ κορίτσια, εἶπε, δὲν διδάσκονται νὰ θεωροῦν τὸ φίλημα ὡς ἀπότισιν σεβασμοῦ, καθὼς ἔθεωρεῖτο μιὰ φορά. Εἰς τοὺς ἀρραβωνιασμένους πρέπει νὰ ἐπιτρέπηται ἕνα μόνον φιλὶ κατὰ τὸν χρόνον τῶν ἀρραβώνων των. Αἱ σημεριναὶ μητέρες εἶνε καταδικασταὶ, διότι συνειθίζουν τὰ τέκνα των εἰς τὸ ἐλάττωμα τοῦ φιλήματος. Πολλὰ παιδιὰ κυριολεκτικῶς ἀπέθανον ἐκ τῶν φιλημάτων. Τὸ μεταξὺ τῶν γυναικῶν φίλημα εἶνε ἐπίσης ἀνθυγιεινότατον. Εἶνε καιρὸς πλέον, προσέθεσε, νὰ κηρυχθῇ πόλεμος κατὰ τοῦ φιλήματος καὶ ἐγὼ θὰ κάμω τὴν ἀρχὴν ρίπτουσα τὸ πρῶτον πυροβόλον

Ἡ πρόοδος τῆς κατὰ τοῦ φιλήματος σταυροφορίας μετὰ μεγάλου ἐνδιαφέροντος παρακολουθεῖται εἰς τὴν Ἀμερικὴν ἀλλὰ γενικῶς προλέγεται ἡ ἀποτυχία της.

⁂

Ἡ «Δειβδία»

Τὸ ὄνομα τῆς μαγευτικῆς τῶν Τσάρων θερινῆς ἐπαύλεως, τῆς Λειβαδίας, ὅπου ὁ αὐτοκράτωρ Νικόλαος ἐνοσηλεύθη, κατέστη πασίγνωστον καὶ εἰς τὰ ἄκρα τοῦ κόσμου.

Καίτοι ὅμως τὸ ὄνομα τοῦ παραδείσου τούτου τῆς Κριμαίας δὲν εἶνε ἄγνωστον, οὐδὲ ξένον πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ἕνεκα τῆς συνωνυμίας χωρίως πρὸς τὴν ἐν Ἑλλάδι Λειβαδίαν, ἐν τούτοις πολὺ ὀλίγοι γνωρίζουσι παρὰ τίνος, πότε καὶ πῶς ἐδόθη εἰς τὴν περικαλλῆ ταύτην ἔπαυλιν ἐν ᾗ κατ' ἔτος οἱ Τσάροι διέρχονται ὀλίγας ἡμέρας καθαρῶς ἡρέμου, ἀμέριμνου καὶ οἰκογενειακοῦ βίου, τὸ ὄνομα Λειβαδία.

Εἶνε γνωστὸς ὁ Δάμπρος Κατσώνης ὁ Λειβαδεύτης, ὁ διάσημος θαλασσινός. Οὗτος ἐπισκεφθεὶς τὴν Ρωσσίαν, μόλις ἔβλεπεν εἰς τὴν Μόσχαν παρουσιάσθη εἰς τὴν αὐτοκράτειραν Αἰκατερίναν, ἀλλ' αὕτη τὸν ἐδέχθη ψυχρῶς καὶ οὔτε τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα τῷ παρέχε.

Μετ' ὀλίγον ὅμως θανούσης τῆς αὐτοκρατείρας τὴν διεδέχθη ὁ υἱός της Παῦλος Α'. Οὗτος γνωρίζων τὴν Κατσώνην καὶ ἐκτιμῶν τὰ προσόντα αὐτοῦ, ἔδωκεν αὐτῷ ὡς δῶρον 100.000 ρουβλίων. Ὁ Κατσώνης ἀπῆλθε τότε εἰς Κριμαίαν καὶ ἐκεῖ ἠγόρασε τὴν μεγάλην ταύτην ἔπαυλιν, ἣν εἰς ἀναμνησιν τῆς πατρίδος του ὠνόμασε Λεβδαΐαν. Ὁ Κατσώνης ἀπέθανε τῷ 1804 καὶ ἐτάφη εἰς τὴν προαύλιὴ του αὐτὴν ἔπαυλιν.

Ἐπειδὴ δὲ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ οὐδεὶς κληρονόμος παρουσιάσθη, περιῆλθεν εἰς τὴν κυριότητα τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου Α'. ὅστις καὶ τὴν μετέτρεψε εἰς θερινὸν αὐτοῦ ἐνδιαίτημα. Καὶ ἔκτοτε παρεθερίζουσιν ἐκεῖ ὅλοι οἱ αὐτοκράτορες τῆς Ρωσσίας.

⁂

Χειμὼν καὶ χιόνες

Ἀπὸ πολλῶν ἤδη ἡμερῶν χειμὼν βαρὺς, ὁρειὸς, μετὰ βορρᾶ καὶ τρικυμίας, καὶ χιονοστρωσίαν μᾶς ἔχει ἐπισκεφθῇ.

Αἱ ἱστορικαὶ τῆς Μαλάξης διειράδες κατελευκάνθησαν ἀπὸ χιόνας, τὰ ἀτμόπλοια κατέμυγον εἰς τὸν μονασδικὸν μας κόλπον, ἡ ταχυδρομικὴ τῆς ξηρᾶς συγκοινωνία ἠ ὡς ὡρολόγιον τακτική, καθυστέρησε χθὲς ὀλίγον, καὶ ταχυδρομεῖα ἐζωτερικοῦ δὲν ἐλήφθησαν ἀπὸ τεσσάρων ἤδη ἡμερῶν.

Ἀλλ' εἶνε καταγοητευμένος ὁ γεωργικὸς κόσμος διότι χιόνες ἐν Κρήτῃ πολλαί, εἶνε προάγγελοι καλῆς ἐλαιοσοδείας, εἶνε δηλ. αὐτὸ τοῦτο χρυσὸς εἰσρέων εἰς τὰ ἀγροτικὰ βαλάντια.

ΤΟ ΚΟΙΝΩΦΕΛΕΣ ΤΑΜΕΙΟΝ

Δημοσιεύομεν εἰς ἄλλην στῆλην μίαν ἐγκύκλιον τοῦ Κοινωφελοῦς ταμείου Κρήτης, ἀληθῶς χαρακτηριζουσαν τὴν σημασίαν καὶ τὸν προορισμὸν ὃν διὰ τῆς τελευταίας ὀργανώσεως αὐτοῦ ἐκτήσατο τὸ εὐεργετικὸν καὶ ἀληθῶς κοινωφελὲς ἵδρυμα τοῦτο. Ὑπὸ νέαν δεξιὰν διοίκησιν καὶ δεξιωτέραν διεύθυνσιν, συνετάχθη ἐπὶ ὅλως νέων βάσεων καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸν ἀληθῆ προορισμὸν αὐτοῦ, εἰς τὸν προορισμὸν δι' ὃν ἐξ ἀρχῆς συνεστήθη ὑποδιδάσαν τὸν τόκον εἰς ὅ,ο) καὶ κανονίσαν δεκαπενταετῆ χρεωλυτικὰ τὰ δάνεια αὐτοῦ, ἤνοιξεν εἰς τοὺς γεωργοὺς καὶ γαιοκτήμονας τὰς εὐεργετικὰς πύλας αὐτοῦ, καθέζαν οὕτω θέσιν ἀποκλειστικῆς Γεωργικῆς Τραπέζης, ἥτις τοσοῦτον ἀναγκαιοῖ εἰς τον τόπον. Αἱ εὐκολίαι δὲ ἃς παρέχει εἰς τοὺς δανειζομένους ἀπαλλάσσον πρὸ παντὸς αὐτοὺς τοσούτων δαπανῶν, εἶναι ἀληθὼς χαρακτηριστικὸν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ εὐεργετικοῦ σκοποῦ ὃν ἐπιδιώκει.

Μόνον μετὰ χαρᾶς καὶ ὑπὸ τοὺς αἰσιωτέρους οἰωνοὺς, οὐναται νὰ χαιρετισθῇ ἡ νέα αὕτη σταδιοδρομία τοῦ Κοινωφελοῦς τούτου ἱδρύματος ἡ ἐγκαινιζομένη νῦν ὑπὸ τοσοῦτον ὡραίας ἀπαρχὰς καὶ ὑπὸ τόσας εὐδοιώνους ἐλπίδας.

ΠΕΝΙΕΣ ΑΠΟ ΤΑΣ ΕΟΡΤΑΣ

ΤΑ ΠΡΩΤΟΧΡΟΝΙΑΤΙΚΑ

—Κάποια ἀσυνήθης ζωηρότης καὶ κίνησις ἐχαρακτήριζε τὴν ἐφετεινὴν πρωτοχρονιάν.

— Μὲ ὅλην τὴν ἀδιάκοπον καὶ ἐνοχλητικὴν βροχὴν, τὸ ἀπόγευμα τῆς παραμονῆς ἡ ὁδὸς Ποτιὲ ἦτο ἕνα μπουκετάκι.

— Μπουκετάκι ὅμοιον πρὸς ἐκεῖνα ποὺ συλλέγεις ἕνα χειμωνιάτικο πρωὶ ἀπὸ τὸν κῆπό σου.

— Δηλαδὴ βρεμένο, καὶ μὲ λασπωμένους τοὺς μίσχους του.

— Ἀρκεται κυρίαι ἔξω. Καὶ μέσα εἰς τὰ ἐμπορικὰ περισσότεροι, ἀγοράζουσαι καὶ μή, τὰ πρωτοχρονιάτικά των.

— Ἀπὸ τὸ μεσημέρι ἤρχισεν ὁ χαρτοπόλεμος.

—Διὰ πρώτην φορὰν ἐγκαινιζόμενος ἐνταῦθα

— Κατ' ἀρχὰς ἀραιὸς· ὁ κόσμος ἀσυνείθιστος.

— Βαθμηδὸν γενικευθείς. Καὶ κατὰ τὰς 4 ὅλοι καὶ ὅλαι ἐσκορποῦσαν δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τὰ πολύχρωμα χαρτάκια.

— Μαζὶ μὲ ἕνα κρυσταλλένιο εὐθυμο γέλιο καὶ μὲ μίαν ἀληθινὴν εὐχαριστησιν.

— Τὸ Ἀθηναϊκὸν ἔθιμον, εὑρισκε ἔδαφος πολύ. Ὅλοι τὸ ἀπεδέχοντο ζωηρότατα.

— Μαζὶ μὲ τὴν βροχὴν ἐκολοῦσαν καὶ τὰ χαρτάκια ὅπου ἔπεφταν.

— Καὶ ἐκάθηντο φανταμαγορικῶς ἐπάνω εἰς τὰ κασπανὰ καὶ τὰ ξανθὰ μαλλιὰ καὶ τὰ λιγερὰ καὶ καμαρωμένα στήθη.

— Καὶ τὰ σερπαντὲν δὲν ἔλειψαν. Καὶ οὔτε ἡ τρουμπέτες καὶ ἡ σαρίκτρες καὶ ἡ ρουκάνες καὶ τὸ πανδαιμόνιον.

— Ἀληθινὴ Ἀθηναϊκὴ κινησις.

— Ἡ ὁποία θὰ ἦτο τελειοτέρα, ἐὰν ἔλειπεν αὐτὴ ἡ ἐνοχλητικὴ βροχή.

* * *

— Καὶ ὅλα αὐτὰ ἐξ ἀφορμῆς μιᾶς παρέας.

— Τῆς *Διαμαντέγας* ὅπως τὴν ὀνόμασαν.

— Καὶ ἀποτελεῖται αὐτὴ ἡ *Διαμαντέγα* ἀπό.....

— Ἀλλ' ἆς εἶναι, ὀνόματα δὲν λέγονται.

— Ἀπὸ τοὺς ἐπιλέκτους ὅμως νέους, κατὰ τὸν σατυρικὸν Ἐπιμενίδην.

— Αὐτὴ ἔδωκεν ὅλην αὐτὴν τὴν κίνησιν τὴν ἡμέραν.

— Καὶ ἔπαιξε τὸν πρῶτον ρόλον εἰς τὴν εὐθυμίαν καὶ τὸν γέλωτα.

— Καὶ τὴν νύκτα ἀπετέλεσε τὸν πυρῆνα τῆς ζωηρότητος καθ' ὅλην τὴν πόλιν.

— Πρωτοστατοῦντος τοῦ δημοφιλοῦς Ἀντώνη, μὲ τὸ *ἀτρίτεσιπε Γιώργιο* τοῦ ἀγαπημένο τραγοῦδι του.

— Εἰς τὸ ὁποῖον παρελαύνουν ὅλοι οἱ Βασιλεῖς καὶ αὐτοκράτορες καὶ ὅλοι οἱ συγγενεῖς καὶ οἰκεῖοι τοῦ Ἡγεμόνος

Ἀρχίζει μὲ τὸ Γιώργης Βασιλιᾶς μπαμπᾶς του.

— Καὶ ἀφ' οὗ μνημονεύσει τοῦ Τσάρου νταῆ του καὶ τῆς Βιτόριας, Βαλιντὲς του, καταλήγει εἰς τὸ Γιώργης καροτσέρης του, καὶ Ἀϊ Γιάννης ἐδλιγηᾶς του

— Τὸ μονοπωλιὸν του τὸ ἔχει ὁ Ἀντώνης, ὁ ὁποῖος τὸ συνοδεύει ἑκάστοτε μὲ τὸ αὐώνιον παράπονόν του

—«Καὶ μ' ὅλα αὐτὰ 96 καὶ 40»

—Ἐννοῶν τὴν μισθοδοσίαν του.

* * *

— Τὸ χαρτοπαίγνιον αὐστηρῶς ἀπηγορευμένον.

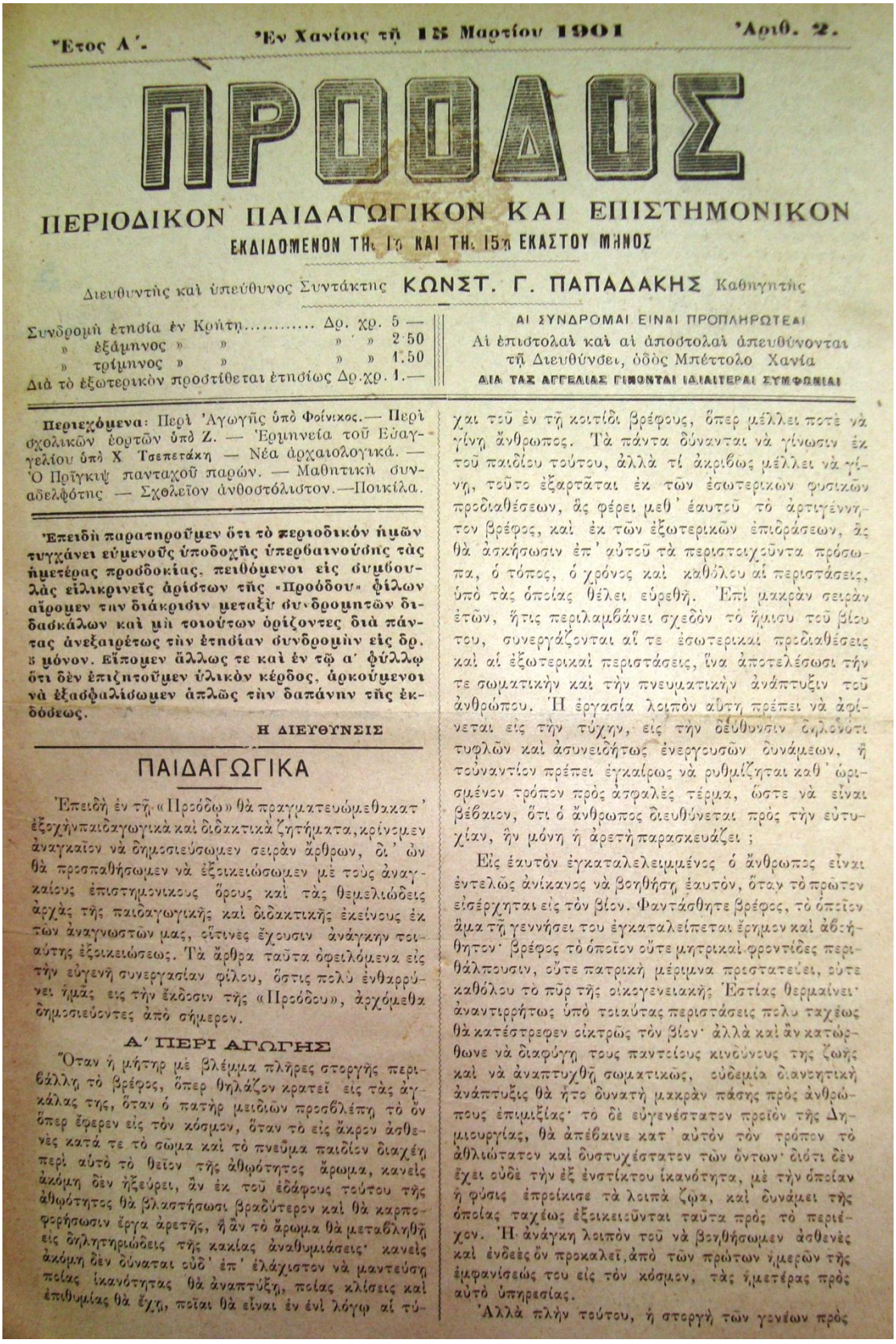
— Διὰ πρώτην φορὰν ἐν Κρήτῃ. Πράγμα τὸ ὁποῖον ἔπῆρε βαρειὰ ὁ κόσμος.

—Ἀκοῦς ἐκεῖ, ἐν ᾧ ἦτο ἔθιμον.

3. Εφημερίδα *«Πατρίς»*, έτος Α, αριθ.135, Χανιά, Πέμπτη 4 Ιανουαρίου 1901.

- ***«ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ»***

Β’ ΜΕΡΟΣ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ - ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ – ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

Έτος Α'. Ἐν Χανίοις τῇ 15 Μαρτίου 1901 Ἀριθ. 2.

ΠΡΟΟΔΟΣ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΝ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΤΗ. 1η ΚΑΙ ΤΗ. 15η ΕΚΑΣΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

Διευθυντὴς καὶ ὑπεύθυνος Συντάκτης ΚΩΝΣΤ. Γ. ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ Καθηγητὴς

Συνδρομὴ ἐτησία ἐν Κρήτῃ..... Δρ. χρ. 5 —
» ἑξάμηνος » » » » 2.50
» τρίμηνος » » » » 1.50
Διὰ τὸ ἐξωτερικὸν προστίθεται ἐτησίως Δρ.χρ. 1.—

ΑΙ ΣΥΝΔΡΟΜΑΙ ΕΙΝΑΙ ΠΡΟΠΛΗΡΩΤΕΑΙ
Αἱ ἐπιστολαὶ καὶ αἱ ἀποστολαὶ ἀπευθύνονται τῇ Διευθύνσει, ὁδὸς Μπέττολο Χανία
ΔΙΑ ΤΑΣ ΑΓΓΕΛΙΑΣ ΓΙΝΟΝΤΑΙ ΙΔΙΑΙΤΕΡΑΙ ΣΥΜΦΩΝΙΑΙ

Περιεχόμενα: Περὶ Ἀγωγῆς ὑπὸ Φοίνικος.— Περὶ σχολικῶν ἑορτῶν ὑπὸ Ζ. — Ἑρμηνεία τοῦ Εὐαγγελίου ὑπὸ Χ. Τσεπετάκη — Νέα ἀρχαιολογικά. — Ὁ Πρῖγκιψ πανταχοῦ παρών. — Μαθητικὴ συναδελφότης — Σχολεῖον ἀνθοστόλιστον.—Ποικίλα.

Ἐπειδὴ παρατηροῦμεν ὅτι τὸ περιοδικόν ἡμῶν τυγχάνει εὐμενοῦς ὑποδοχῆς ὑπερβαινούσης τὰς ἡμετέρας προσδοκίας, πειθόμενοι εἰς συμβουλὰς εἰλικρινεῖς ἀρίστων τῆς «Προόδου» φίλων αἴρομεν τὴν διάκρισιν μεταξὺ συνδρομητῶν διδασκάλων καὶ μὴ τοιούτων ὁρίζοντες διὰ πάντας ἀνεξαιρέτως τὴν ἐτησίαν συνδρομὴν εἰς δρ. 5 μόνον. Εἴπομεν ἄλλως τε καὶ ἐν τῷ α' φύλλῳ ὅτι δὲν ἐπιζητοῦμεν ὑλικὸν κέρδος, ἀρκούμενοι νὰ ἐξασφαλίσωμεν ἁπλῶς τὴν δαπάνην τῆς ἐκδόσεως.

Η ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΑ

Ἐπειδὴ ἐν τῇ «Προόδῳ» θὰ πραγματευώμεθακατ' ἐξοχὴν παιδαγωγικὰ καὶ διδακτικὰ ζητήματα, κρίνομεν ἀναγκαῖον νὰ δημοσιεύσωμεν σειρὰν ἄρθρων, δι' ὧν θὰ προσπαθήσωμεν νὰ ἐξοικειώσωμεν μὲ τοὺς ἀναγκαίους ἐπιστημονικοὺς ὅρους καὶ τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς τῆς παιδαγωγικῆς καὶ διδακτικῆς ἐκείνους ἐκ τῶν ἀναγνωστῶν μας, οἵτινες ἔχουσιν ἀνάγκην τοιαύτης ἐξοικειώσεως. Τὰ ἄρθρα ταῦτα ὀφειλόμενα εἰς τὴν εὐγενῆ συνεργασίαν φίλου, ὅστις πολὺ ἐνθαρρύνει ἡμᾶς εἰς τὴν ἔκδοσιν τῆς «Προόδου», ἀρχόμεθα δημοσιεύοντες ἀπὸ σήμερον.

Α' ΠΕΡΙ ΑΓΩΓΗΣ

Ὅταν ἡ μήτηρ μὲ βλέμμα πλῆρες στοργῆς περιβάλλῃ τὸ βρέφος, ὅπερ θηλάζον κρατεῖ εἰς τὰς ἀγκάλας της, ὅταν ὁ πατὴρ μειδιῶν προσβλέπῃ τὸ ὂν ὅπερ ἔφερεν εἰς τὸν κόσμον, ὅταν τὸ εἰς ἄκρον ἀσθενὲς κατά τε τὸ σῶμα καὶ τὸ πνεῦμα παιδίον διαχέῃ περὶ αὐτὸ τὸ θεῖον τῆς ἀθῳότητος ἄρωμα, κανεὶς ἀκόμη δὲν ἠξεύρει, ἂν ἐκ τοῦ ἐδάφους τούτου τῆς ἀθῳότητος θὰ βλαστήσωσι βραδύτερον καὶ θὰ καρποφορήσωσιν ἔργα ἀρετῆς, ἢ ἂν τὸ ἄρωμα θὰ μεταβληθῇ εἰς ὀλητηριώδεις τῆς κακίας ἀναθυμιάσεις· κανεὶς ἀκόμη δὲν δύναται οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον νὰ μαντεύσῃ ποίας ἱκανότητας θὰ ἀναπτύξῃ, ποίας κλίσεις καὶ ἐπιθυμίας θὰ ἔχῃ, ποῖαι θὰ εἶναι ἐν ἐνὶ λόγῳ αἱ τύχαι τοῦ ἐν τῇ κοιτίδι βρέφους, ὅπερ μέλλει ποτὲ νὰ γίνῃ ἄνθρωπος. Τὰ πάντα δύνανται νὰ γίνωσιν ἐκ τοῦ παιδίου τούτου, ἀλλὰ τί ἀκριβῶς μέλλει νὰ γίνῃ, τοῦτο ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν φυσικῶν προδιαθέσεων, ἃς φέρει μεθ' ἑαυτοῦ τὸ ἀρτιγέννητον βρέφος, καὶ ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν ἐπιδράσεων, ἃς θὰ ἀσκήσωσιν ἐπ' αὐτοῦ τὰ περιστοιχοῦντα πρόσωπα, ὁ τόπος, ὁ χρόνος καὶ καθόλου αἱ περιστάσεις, ὑπὸ τὰς ὁποίας θέλει εὑρεθῇ. Ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν, ἥτις περιλαμβάνει σχεδὸν τὸ ἥμισυ τοῦ βίου του, συνεργάζονται αἵ τε ἐσωτερικαὶ προδιαθέσεις καὶ αἱ ἐξωτερικαὶ περιστάσεις, ἵνα ἀποτελέσωσι τὴν τε σωματικὴν καὶ τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἐργασία λοιπὸν αὐτὴ πρέπει νὰ ἀφίνεται εἰς τὴν τύχην, εἰς τὴν δεύθυνσιν δηλονότι τυφλῶν καὶ ἀσυνειδήτως ἐνεργουσῶν δυνάμεων, ἢ τοὐναντίον πρέπει ἐγκαίρως νὰ ρυθμίζηται καθ' ὡρισμένον τρόπον πρὸς ἀσφαλὲς τέρμα, ὥστε νὰ εἶναι βέβαιον, ὅτι ὁ ἄνθρωπος διευθύνεται πρὸς τὴν εὐτυχίαν, ἣν μόνη ἡ ἀρετὴ παρασκευάζει ;

Εἰς ἑαυτὸν ἐγκαταλελειμμένος ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐντελῶς ἀνίκανος νὰ βοηθήσῃ ἑαυτόν, ὅταν τὸ πρῶτον εἰσέρχηται εἰς τὸν βίον. Φαντάσθητε βρέφος, τὸ ὁποῖον ἅμα τῇ γεννήσει του ἐγκαταλείπεται ἔρημον καὶ ἀβοήθητον· βρέφος τὸ ὁποῖον οὔτε μητρικαὶ φροντίδες περιθάλπουσιν, οὔτε πατρικὴ μέριμνα πρεστατεύει, οὔτε καθόλου τὸ πῦρ τῆς οἰκογενειακῆς Ἑστίας θερμαίνει· ἀναντιρρήτως ὑπὸ τοιαύτας περιστάσεις πολὺ ταχέως θὰ κατέστρεφεν οἰκτρῶς τὸν βίον· ἀλλὰ καὶ ἂν κατώρθωνε νὰ διαφύγῃ τοὺς παντοίους κινδύνους τῆς ζωῆς καὶ νὰ ἀναπτυχθῇ σωματικῶς, οὐδεμία διανοητικὴ ἀνάπτυξις θὰ ἦτο δυνατὴ μακρὰν πάσης πρὸς ἀνθρώπους ἐπιμιξίας· τὸ δὲ εὐγενέστατον προϊὸν τῆς Δημιουργίας, θὰ ἀπέβαινε κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὸ ἀθλιώτατον καὶ δυστυχέστατον τῶν ὄντων· διότι δὲν ἔχει οὐδὲ τὴν ἐξ ἐνστίκτου ἱκανότητα, μὲ τὴν ὁποίαν ἡ φύσις ἐπροίκισε τὰ λοιπὰ ζῷα, καὶ δυνάμει τῆς ὁποίας ταχέως ἐξοικειοῦνται ταῦτα πρὸς τὸ περιέχον. Ἡ ἀνάγκη λοιπὸν τοῦ νὰ βοηθήσωμεν ἀσθενὲς καὶ ἐνδεὲς ὂν προκαλεῖ, ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ἐμφανίσεώς του εἰς τὸν κόσμον, τὰς ἡμετέρας πρὸς αὐτὸ ὑπηρεσίας.

Ἀλλὰ πλὴν τούτου, ἡ στοργὴ τῶν γονέων πρὸς

4. Περιοδικό *«Πρόοδος»,* έτος Α, αριθ.2, Εν Χανίοις τη 15 Μαρτίου 1901.

- ***«ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ»***

Β’ ΜΕΡΟΣ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ - ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ – ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

ΝΕΑ

ΕΡΕΥΝΑ

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΗ ΚΑΤΑ ΤΡΙΤΗΝ ΚΑΙ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗΝ

ΣΠΥΡΙΔΩΝ Μ. ΜΑΛΑΤΑΚΗΣ

Έτος Α'. ΧΑΝΙΑ 1 Ιουνίου 1901 — Παρασκευή ΑΡΙΘ. 6

Η ΒΟΥΛΗ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ

Η ΒΟΥΛΗ ΚΑΙ ΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΙ

Η 29 ΜΑΪΟΥ

ΒΟΥΛΗ

ΖΗΤΗΜΑΤΑ

5. Εφημερίδα *«Νέα Έρευνα»,* έτος Α, αριθ.6, ΧΑΝΙΑ 1 Ιουνίου 1901 – Παρασκευή.

- ***«ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ»***

Β' ΜΕΡΟΣ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ - ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ – ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

ΕΤΗΣΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗ

Διὰ τὰ τμήματα Χανίων καὶ Σφακίων φρ. χρ. 8
Διὰ τὰ Ρεθύμνης, Ἡρακλείου καὶ Λασηθίου φρ. χρ. 9
ΑΙ ΣΥΝΔΡΟΜΑΙ ΠΡΟΠΛΗΡΩΝΟΝΤΑΙ ΚΑΤΑ ΤΡΙΜΗΝΙΑΝ
Διὰ τὸ Ἐξωτερικὸν φρ. χρ. 15

Πᾶσα αἴτησις καὶ ἀποστολὴ ἀπευθύνεται πρὸς τὴν Διεύθυνσιν

Δὲν ἐπιστρέφονται τὰ χειρόγραφα καὶ μὴ δημοσιευόμενα

ΕΤΟΣ Α'. ΑΡΙΘ. 28 ΓΡΑΦΕΙΑ Ὁδὸς Κανδάρη (Καστέλλι)

Ἐν Χανίοις τῇ 15 Αὐγούστου 1901

ΕΝΩΣΙΣ

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΗ ΚΑΤΑ ΤΕΤΑΡΤΗΝ ΚΑΙ ΣΑΒΒΑΤΟΝ

Ὑπεύθυνος Ἐκδότης
ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΑΓΚΥΣΟΥΛΑΚΗΣ

Διευθυντὴς καὶ Συντάκτης
ΙΩ. Γ. ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Γ. ΒΕΝΑΚΗΣ
ΔΙΠΛΩΜΑΤΟΥΧΟΣ
ΟΔΟΝΤΟΙΑΤΡΟΣ
τῆς Α. Β. Ὑψ. τοῦ Πρίγκηπος Γεωργίου τῆς Ἑλλάδος Ὑπάτου Ἀρμοστοῦ Κρήτης
Ὁδὸς «Μπέτολο» πάροδος Ἀρὲπ-Τζαμὶ
Ἐκτελοῦνται πᾶσαι αἱ ὀδοντοτεχνικαὶ ἐγχειρίσεις ἀνωδύνως διὰ νέων μεθόδων πρώτην φορὰν ἐν Κρήτῃ ἐφαρμοζομένων.

100,000 ΠΕΡΙΠΟΥ ΔΡΑΧ. ΖΗΜΙΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΤΑΜΕΙΟΥ

Ἡ ἐπιτροπὴ τῆς Βουλῆς ἐπὶ τοῦ προϋπολογισμοῦ ψηφίζουσα φορολογικά τινα νομοσχέδια ἐζήτησε νὰ προβῇ εἰς τὴν παντελῆ κατάργησιν φορολογιῶν τινῶν, ὡς τοῦ τυροῦ ἐπὶ τῆς καταναλώσεως, τῶν λαχανικῶν, τῶν γαλακτερῶν κτλ. Ἠναγκάσθη νὰ μεταρρυθμίσῃ τὴν φορολογίαν ἐπὶ τῶν ἀκινήτων κτηνῶν πρὸς ἐμψύχωσιν τῆς Γεωργίας καὶ ἀνακούφισιν τῶν γεωργῶν, οἵτινες μαστιζόμενοι ἐρίτως ὑπὸ τῆς σιτοδείας εἶχον ἀνάγκην ἀρωγῆς καὶ προστασίας. Ὑπεχρεώθη νὰ ἐλαττώσῃ τὸν φόρον τοῦ οἴνου διὰ νὰ παράσχῃ συνδρομὴν εἰς τὰς οἰνοφόρους καὶ σταφιδοφόρους ἐπαρχίας καὶ νὰ ἐμψυχώσῃ οὕτω τὴν ἀμπελουργείαν, ἥτις θεωρεῖται ὡς εἷς τῶν σπουδαιοτέρων τοῦ τόπου προϊόντων. Ἀλλὰ διὰ νὰ κάμῃ ἔλαφρὰς ταύτας τὰς εὐκολίας εἰς τὴν γεωργικὴν τάξιν, ἐννοεῖται ὅτι ἐπέφερε βῆμα εἰς τοὺς προμαχῶνας τοῦ Δημοσίου, εἰς τὸν προϋπολογισμὸν τῶν ἐσόδων, τὰ ὁποῖα κατὰ πολὺ ἐμειώθησαν ἐκ τῶν μεταβολῶν τούτων. Καὶ ἂν λάβωμεν μάλιστα ὑπ' ὄψιν ὅτι εἷς τὸ ἑξῆς θέλει στερηθῇ καὶ ἄλλης παραγωγικῆς πηγῆς διὰ τὸ δημόσιον ταμεῖον, καὶ αὐτὴ εἶνε ἡ ἐκ τῶν προστίμων, πηγή, ἥτις ἀπέβη κατὰ τὸ παρελθὸν διετὲς διάστημα δαφιλής, θέλομεν ἐννοήσει ὅτι οὐα εὐκαταφρόνητον ἔλλειμμα θὰ προέκυπτε μεῖον τοὺς πόρους τοῦ Ταμείου. Τοῦτου οὕτως ἐχοντος ἡ ἐπιτροπὴ ἐζήτησε τὸ ἀντισταθμισμα διὰ τὴν ἀπώλειαν ταύτην, καὶ τὴν ἀναπλήρωσιν τοῦ ἐλλείμματος εὗρεν εἰς τὴν αὔξησιν καὶ ἐπιβολὴν φόρου ἐπὶ ἄλλων εἰδῶν μὴ ἐπιβαρύνοντας ἀμέσως τοὺς γεωργοὺς παραγωγούς. Ἐπὶ τῶν ἐρισμάτων φόρος ἀνώτερος τοῦ μέχρι τοῦδε. Λόγου χάριν, εἶνε ἥττον ἐπαισθητὸς· Ἐπὶ τοῦ εἰσαγομένου καπνοῦ δὲν ἦτον ἐπαισθητότερος· καὶ ὅμως ἦτο ἱκανὸς νὰ ἐπουλώσῃ σημαντικὰς πληγὰς ἃς αἱ ἐπιβαλλόμεναι οἰκονομίαι τῶν διαφόρων κονδυλίων ἐπὶ τῶν ἐσόδων ἠνοίξαν κατ' ἀνάγκην.

Τίποτε σχεδὸν δὲν ἐπληρώνεν ὁ καπνὸς εἰσαγόμενος. 93 λεπτὰ ἦτο φόρος γλίσχρος καὶ ἡ ἐπιτροπὴ ηὔξησε τὸν φόρον τοῦτον εἰς 150, ὅ ἐστὶν εἰς μίαν καὶ ἡμίσειαν δραχμήν. Τὸ περὶ τεύτου νομοσχέδιον ἐκηρύχθη κατεπεῖγον καὶ ἡ Βουλὴ τὸ ἐπεψήφισε, συνέστησε δὲ εἰς τὴν Κυβέρνησιν τὴν ὅσον εἷόν τε τάχιον ἐπικύρωσιν καὶ ἐφαρμογήν του δι' εὐνοήτους λόγους, τοὺς ὁποίους πᾶσα Κυβέρνησις πρβλεπτικὴ καὶ τοῦ δημοσίου πλεύτου κηδεμόνη ὀφείλει νὰ ἐννοῇ καὶ νὰ προκαταλαμβάνῃ. Δυστυχῶς αὐτὴ δὲν ἔσπευσεν ὡς πρὸς τὸ ἀντικείμενον τοῦτο. ἄφησε δὲ νὰ παρέλθῃ τόσος καιρὸς, τεσσαράκοντα περίπου ἡμέραι, «διότι τὸ Νομοσχέδιον ἐψηφίσθη ἀπὸ τῆς 10 Ἰουλίου» χωρὶς νὰ ὑποβάλῃ εἰς ἐπικύρωσιν αὐτὸ καὶ τὸ θέσῃ εἰς ἐφαρμογήν. Τί συνέβη λοιπόν. Οἱ ἔμποροι τοῦ καπνοῦ προνοητικώτεροι ἐρρύντισαν καὶ ἔκαμαν παραγγελίας εἰς μεγάλας ποσότητας καὶ ἐπλήρωσαν τὰς ἀποθήκας καὶ τὰ μαγαζιὰ των εἰς τρόπον, ὥστε νὰ μὴ ἔχωσιν ἀνάγκην διὰ πολὺν καιρὸν, διὰ χρόνον, διὰ χρόνους ἴσως, νὰ εἰσαγάγωσιν ἄλλον καπνὸν ἐκείνου τὸν ὁποῖον ἔχουσιν ἀποθηκεύσει. Οὕτω ἐξουδετέρωσαν ἐξ ἀπροόπτου τὴν Κυβερνήσεως σπουδαίαν ὠφέλειαν τοῦ Ταμείου, ἥτις κατὰ τὰς ἡμετέρας πληροφορίας ἀνέρχεται εἰς 100 χ. δρ μέχρι τοῦδε. Ὑποτίθεται ὅτι ὁ νόμος θὰ ἐπικυρωθῇ καὶ θὰ τεθῇ εἰς ἐφαρμογήν, ὥστε ἀπὸ τοῦδε νὰ μὴ συμβῇ ἄλλη ζημία εἰς τὸ Ταμεῖον εἰς τὸ ἑξῆς. Ἀλλὰ ὅπως καὶ ἂν κρίνῃ τις τὴν ἐκ τῆς ἀκηδείας ταύτης προσγενομένην εἰς τὸ Δημόσιον Ταμεῖον ζημίαν ἐκ τούτου, δὲν δύναται ἢ νὰ θαυμάσῃ τὸν τρόπον μεθ' οὗ προστατεύονται τὰ συμφέροντα τοῦ Δημοσίου.

Δέον τὰ νομοσχέδια τὰ φορολογικὰ, καὶ πᾶν ἐν γένει μέτρον τεῖνον νὰ προστατεύσῃ τὸν προϋπολογισμὸν τῆς Πολιτείας νὰ μὴ βραδύνῃ οὐδ' ἐπὶ στιγμήν, ἀλλως κινδυνεύει ἐξ ὀλίγης ῥᾳδιότητος μέγα ἔλλειμα νὰ προκύψῃ. μᾶλλον ἐπὶ μεγαλείτερα συμφέροντα ἴσως νὰ παραβλάψῃ τῆς Πολιτείας.

ΗΘΙΚΟΝ ΥΨΟΣ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΟΣ

(Συνέχεια καὶ τέλος ἐκ τοῦ προηγουμένου).

Πᾶσα γυνὴ εἶνε Ἥρα, ἁρμὶ μόνον νὰ ἀκτερῇ ὡς τὸν κηφῆνα τοὺς τὸ ἱερὸν πῦρ ἐσπίσων καὶ ἀμελοῦντων—ἐκκλίνουσι ὑπὸ τῆς σοφοῦ μαιευτοῦτος ἢ τῶν ἀποτελεστικῶν φροντίδων τοῦ κόσμου.

Ἡμεῖς ἄμφω ἔσμεν διὰ τῆς θερμότητος τῶν καρδιῶν μας, διὰ τῆς αὐλογίας τῶν χειλέων μας, διὰ τοῦ φωτὸς τῶν ἀγρύπνων ὀφθαλμῶν μας, διὰ τοῦ ἔργου τὸ ὁποῖον ἀστελλόν αἱ χεῖρές μας.

Πᾶσα γυνὴ κατωκοῦσα μᾶλλον διὰ τοὺς ἄλλους παρὰ δι' ἑαυτὴν εἶνε ἱέρεια ὑπὸ τὴν ἀληθεστέραν ἔννοιαν τῆς λέξεως.

Ἱέρεια εἶνε πᾶσαι αἱ γυναῖκες αἵτινες βοηθοῦσι καὶ παρακινοῦσι τοὺς τεθλιμμένους, αἱ εὐηγοῦσαι τὰ ἀπωλολότα πρόβατα εἰς τὴν πολύνην τοῦ Θεοῦ.

Ἂν ἔλεγεν εἰς ἡμᾶς τὰς γυναῖκας πολὺ νὰ μοχθήσωμεν εἰς τὴν ὁδοιπορίαν μας ἐπὶ τῆς γῆς, οἱ μόχθοι καὶ οἱ πόνοι μᾶς δίδουν νέας δυνάμεις διὰ τὸ ἔργον μας.

Ἡ Καλλιτέχνις εἶνε ἀληθὴς Ἱέρεια, εἴτε διὰ τῆς χαρᾶδος εἴτε διὰ τοῦ χωστῆρος ἐργάζεται—εἴτε διὰ τῆς φωνῆς της εἴτε δι' ὀργάνου τινός· συγκινεῖ τῶν ἀνθρώπων τὰς ψυχὰς, ἀφυπνίζουσα εἰς αὐτὰς ἐγγενεστέρας σκέψεις καὶ παροτρύνουσα αὐτὰς εἰς ὑψηλὰ κατορθώματα. Ἔνδοξος ἡ ἀποστολή της—κυρίως, διότι γνωρίζει τὴν δύναμίν της, διότι γνωρίζει ὅτι ἡ δύναμις αὕτη πρέπει ν' ἀρκέσῃ διὰ τὸ ἔργον τὸ ὁποῖον ἀνέλαβε. Διὰ νὰ λάμπῃ δὲ ὁ βωμός της μὲ φωτεινὴν φλόγα, ἀνάγκη νὰ συνδαυλίζεται μὲ τὴν καθαρωτέραν καῦσιμον ὕλην, μὲ τὸ αἷμα τῆς καρδίας της. Ὅταν δὲ ἡ φλὸξ ἐκείνη τῆς ἐμπνεύσεως ἐκχύνεται ἀπὸ τὸ ἐργαστήριον τῆς ζωγράφου ἢ τῆς γλυπτρίας, ἢ ῥίπτη τὴν ἀκατανόητον τῆς εἰς τὸ ὠμρὸν μέτωπον ἢς ποιητρίας, τὸ σκοτεινὸν ἐπὶ τοῦ χαρτίου κατὰ τὰς μακρὰς ὥρας τῆς νυκτὸς, δὲν δυνάμεθα νὰ τὴν παρομοιάσωμεν μὲ τὴν λυχνίαν τοῦ θυσιαστηρίου καὶ νὰ εἴπωμεν ὅτι τὸ δωμάτιον τὸ παρ' αὐτῆς φωτιζόμενον εἶνε ἱερὸν τόπος, νοὸς τῆς διανοίας;—ὧν διανοημάτων τὰ ὁποῖα ἐκφράζει ἐκείνη ὑπὸ μορφὴν ὡραίαν καὶ ἁγνὴ διωσιμον.

Ὁ Ἀμλέτος ἀπηλπίσθη καὶ ὁ κόσμος ἐσωτίσθη ἐμπρός του ἀπὸ τὴν στιγμὴν ποὺ ἔχασεν ἡ μητέρα του τὴν αἰγλὴν τῆς ἀληθοῦς καὶ ἁγνῆς γυναικότητος;—ἀπηλπίσθη καὶ ἀπὸ τὸν ἑαυτόν του ἀκόμη, ὅταν εἶδε συρμιένην εἰς τὸν βόρβορον τὴν ὑπόληψιν ἐκείνης, ἥτις ἦτο δι' αὐτὸν τὸ ἰδεῶδες πάσης τελειότητος. Οὐδεμία ἄλλη Ἱέρεια φθάνει τὸ ὕψος τῆς Μητρός· ἀλλὰ καὶ ὀλίγαι ἀπογοητεύσεις πικρότεραι διὰ τὸν νὸν ὄντινον ἢ ὅταν βλάπτῃ τὸ ἄγαλμα πίπτον ἐκ τοῦ ὑποβάθρου καὶ συντρίβωμενον εἰς τεμάχια, οὐδεμία βάσανος ὀδυνηροτέρα ἢ ὅταν ἀντιληφθῇ παρακμαζόντων τὸν μανδύαν ὅστις ἐκρυπτε τὴν ἀληθῆ της φύσιν καὶ ἀποκαλύπτουσα ὅλην τὴν ἀπάτην, τὴν κενότητα καὶ τὴν ἀνειλικρίνειάν της!

Ὁ κλῆρος ὅστις ἔλαχεν εἰς ἡμᾶς δὲν εἶνε κακός. ἂν δὲ τὸ λιποῦραχῶν θάρρος μας τὸν βλέπῃ ἐνίοτε τοιοῦτον, λόγος τούτου εἶνε ἀπλούστατα ὅτι δὲν ἠθυμήθημεν νὰ ἐμβαθύνωμεν εἰς τὴν σημασίαν του. Πῶς; θ' ἦτο δυνατὸν, εἰσθύοντες εἰς τὸ μυστήριον νὰ μὴ ἐπιπορηθῶμεν διὰ τὸ φαρτὸν τὸ ὁποῖον ἐντὸς τῆς τοιᾶς ἀρχὰ τοῦτο δὲν εἶνε τίποτε ἄλλο, παρὰ ἡ ἀποδοχὴ τῆς ὀφλῆς μας ἀποστολῆς; Μᾶλλον δ' συλλέξωμεν δυνάμεις ἐκ τῆς ἐπιγνώσεως ὅτι ἡ φύσις τοῦ ἀσθ κάτοχοι ἐν' ὁρᾶς ἀπὸ κατεβοδὲς κόσμου μέχρι συντελείας τοῦ αἰῶνος.—Ἐν ἡμῖν, αἵτινες εἴμεθα αἱ ἐκλεκτοὶ τῶν θεραπαινίδων, αἱ Ἱέρειαι, αἱ διακονοῦσαι εἰς τὸν Ναὸν τοῦ Σιβυλλοῦ, εἰς τὰς ὁποίας ἐφανερώθησαν τὰ μυστικὰ τῆς Μοίρας. Ἐντεῦθεν διατρέφουσι δεδομένον τὸ ἐν τῇ καρδιᾷ μας, διὰ τῆς ὁποίας ἐκκλησιάζουσι τὰ ὄντα ἀκόμη νεκρὰ χείρες αἵρουσιν ἄνω τὸ φῶς τὸ ὁποῖον διαχύνουσι αὐτὰ μέχρι τῶν ἀπωτάτων τῆς οἰκουμένης!

Η ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ

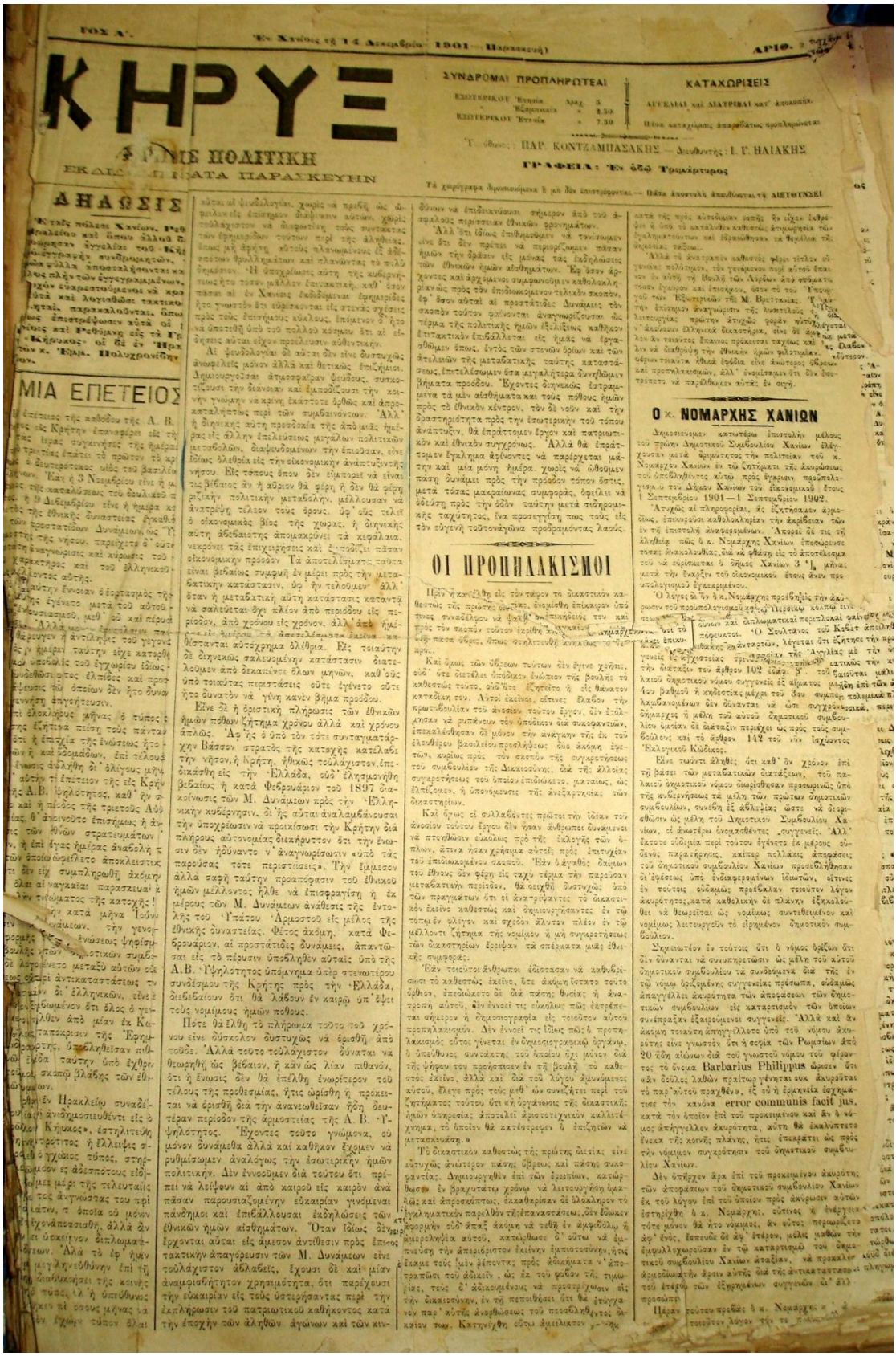
Ἡ ἐν Ἡρακλείῳ συνεδριάσασα Ἱερὰ Σύνοδος μετὰ ὥριμους συνεδριάσεις ἀπεφάσισε ὁριστικῶς καὶ ἀμετακλήτως νὰ μὴ παραδεχθῇ τὰς ἐπενεχθείσας μεταβολὰς ὑπὸ τῆς Βουλῆς ἐπὶ τοῦ καταστατικοῦ τῶν Μονῶν καὶ Μοναστηριακῶν κτημάτων, ὡς γενομένων ἄνευ τῆς συνεπείσεως τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ διὰ τῶν ὁποίων μεταβολῶν θεωρεῖ αὐτὴ τὰ δικαιώματα αὐτῆς μειούμενα. Εἶνε γνωστὰ τὰ σχεδὸν ἐπὶ τῶν ὁποίων ἡ Σύνοδος τῇ ἐντολῇ βασάνης τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ἐνεργοῦσα, διεμφισβήτησε καὶ φιλονεικῆ δικαιώματα τὰ ὁποῖα ἔτυχαν αἱ ὑπὸ τῆς Βουλῆς ἐπενεχθεῖσαι μεταβολαί. Γνωρίζομεν ὅμως ὅτι ἡ Βουλὴ διορίσασα ἐπιτροπὴν, ὅπως ἐργασθῇ καὶ ἐπιφέρῃ ἀναγκαίας τινὰς τροπὰς ποιήσεις ἐπὶ τοῦ καταστατικοῦ τῶν Μοναστηριακῶν περιουσιῶν, καὶ ὅτι ἡ Ἐπιτροπὴ αὕτη ἐπὶ πολὺ ἐργασθεῖσα, παρουσίασεν εἰς τὴν Βουλὴν ἐν ἀποτελέσματι ὅπερ ἐγκριθὲν ὑπὸ αὐτῆς ἐπεκυρώθη, καὶ ὅτι ἐνεφορεῖτο ὑπὸ τῆς ἱερᾶς πατροπαραδότου μὲν τὸ καταστατικὸν ἐπὶ τὸ σκοπιμώτερον καὶ ὠφελιμώτερον, χωρὶς ὅμως νὰ μειοῦται ἢ νὰ παραβλέπῃ τὰ δικαιώματα τῆς ἐκκλησίας. Ἤδη κατὰ τὴν ἀπόφασιν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου ἀποκρούσασης πᾶσαν ὕπο τῆς Βουλῆς φερθεῖσαν ἐπὶ τῶν Μοναστηριακῶν τροποποίησιν ἀνοίγεται χάσμα μεταξὺ Πολιτείας καὶ Ἐκκλησίας τὸ ὁποῖον καλὸν θὰ ἦτο νὰ μὴ ἀνοιχθῇ, ἀνοιχθὲν δὲ καλὸν εἶνε νὰ κλεῖσῃ, διότι ὑπὸ οἵας σήμερον πολιτικὰς συνθήκας διεπόμεθα, δὲν εἶνε ὠφέλιμον νὰ ἔχωμεν διαφορὰς ἀνεξωμαλίστους μὲ τὴν Ἐκκλησίαν. Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος δὲ προέβη βεβαίως εἰς τὴν ἀπόφασιν τοῦ νὰ ἀποκρούσῃ τὰ ὑπὸ τῆς Βουλῆς ψηφισθέντα αὐτοβούλως, χωρὶς νὰ συνενοηθῇ μὲ τὴν Μεγάλην Ἐκκλησίαν. Διὰ τοῦτο ἡ Κυβέρνησις ὀφείλει νὰ σπουδάσῃ νὰ συνενοηθῇ μετ' αὐτῆς ἵνα ἀπὸ κοινοῦ ἐξευρεθῇ τρόπος συνενοήσεως καὶ λύσεως τοῦ ζητήματος, ὑπάρχει δὲ βεβαίως ὅτι ὅπως καὶ ἄλλοτε διὰ κοινῆς συνενοήσεως ἐλύθησαν αἱ μεταξὺ τῆς Κρατικῆς Πολιτείας καὶ τοῦ Πατριαρχείου διαφοραί, οὕτω καὶ τώρα τὸ αὐτὸ θέλει συμβῇ διὰ τῆς ἐφικτῆς ἀμφοτέρων τῶν ἐνδιαφερομένων μερῶν.

ΟΙ ΚΑΛΟΓΗΡΟΙ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΤΡΙΑΔΟΣ

Συνεπείᾳ τῆς ἐν Ἡρακλείῳ ἀποφάσεως τῆς Ἱερᾶς Συνόδου διετάχθησαν οἱ ἐν τῇ Μονῇ Ἁγίας Τριάδος καλόγηροι νὰ ἐγκαταλείψωσιν αὐτὴν καὶ νὰ μεταβιβασθῶσιν εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Γουβερνέτου. Ἡ ἐπιτυμινὴ αὕτη διαταγὴ, παρὰ τὴν ἀπόφασιν τῆς Βουλῆς γνωμοδοτησάσης νὰ μείνουσι οἱ Μονάζοντες ὡς τὸ πρότερον, καὶ συνεπῶς καὶ καὶ οἱ νῦν ὑπάρχοντες καλόγηροι, ἐπλήρωσε μὲ κεραυνὸς εἰς τοὺς ἐν Ἁγίᾳ Τριάδι Πατέρας, οἵτινες εἶπον ὅτι ὑπακούουσιν ἀναμφιβόλως μὲ τὴν διαταγὴν νὰ ἐκκενώσωσι τὴν κελλεῖόν του, νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν Ἅγιαν, ἀλλὰ ποτὲ δὲν θὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν ἐκκλησίαν διὰ τῆς προσωπικῆς του

- ***«ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ»***

Β’ ΜΕΡΟΣ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ - ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ – ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

ΤΟΣ Α'. Εν Χανίοις τη 14 Δεκεμβρίου 1901 (Παρασκευή) ΑΡΙΘ.

ΚΗΡΥΞ

ΕΒΔΟΜΑΔΙΑΙΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΤΗΝ ΠΡΩΤΗΝ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗΝ

ΣΥΝΔΡΟΜΑΙ ΠΡΟΠΛΗΡΩΤΕΑΙ

ΚΑΤΑΧΩΡΙΣΕΙΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Ι. Γ. ΗΛΙΑΚΗΣ

ΓΡΑΦΕΙΑ: Εν ὁδῷ Τριμάρτυρος

ΔΗΛΩΣΙΣ

ΜΙΑ ΕΠΕΤΕΙΟΣ

Ο κ. ΝΟΜΑΡΧΗΣ ΧΑΝΙΩΝ

ΟΙ ΠΡΟΠΗΛΑΚΙΣΜΟΙ

7. Εφημερίδα *«Κήρυξ»,* έτος Α, αριθ. 2, Εν Χανίοις τη 14 Δεκεμβρίου 1901.